Class 227Q Book B19c
General Theological Seminary Library
Chelsea Square, New York

Purchased from the fund bequeathed to the Seminary by
EUGENE AUGUSTUS HOFFMAN, D. D.
DEAN 1879-1902

COMMENTAAR

OP DE

BRIEVEN VAN PAULUS

AAN DE

THESSALONIKERS
EFEZIËRS KOLOSSERS EN AAN
FILEMON

DOOR

Dr. J. M. S. BALJON

Hoogleeraar te Utrecht

UTRECHT
J. VAN BOEKHOVEN
1907

COMMENTAAR

OP DE

BRIEVEN VAN PAULUS

AAN DE

THESSALONIKERS EFEZIËRS KOLOSSERS EN AAN FILEMON

DOOR

Dr. J. M. S. BALJON

Hoogleeraar te Utrecht

UTRECHT
J. VAN BOEKHOVEN
1907

227R
B19c

50928

15 m

VOORREDE

In éénen bundel verschijnt thans mijn commentaar op de brieven van Paulus aan de Thessalonikers, Efeziërs, Kolossers en aan Filemon. Het liefst had ik er twee boeken van gemaakt, één met de brieven aan de Thessalonikers, en één met de overige brieven, doch om practische redenen heb ik zulks nagelaten. Schade doet deze samenvoeging niet, want iedere brief staat op zichzelf. Vergelijkt men dezen commentaar b. v. met dien van MEYER, dan zal men zien, dat ik getrouw ben gebleven aan mijn beginsel, om mij op beknoptheid toe te leggen. Wanneer de bestudeering van dit geschrift den lezer evenveel genoegen doet, als de bewerking daarvan mij genot verschaft heeft, kan ik tevreden zijn.

Het volgende deel bevat de verklaring van de Openbaring van Johannes. Daar de copie gereed is, is de uitgaaf, naar ik hoop, zoo goed als verzekerd.

Mijnen trouwen vrienden Dr. A. VAN VELDHUIZEN en Prof. Dr. H. VAN GELDER betuig ik wederom mijnen hartelijken dank voor de ondervondene medewerking.

J. M. S. BALJON.

UTRECHT, Maart 1907.

De eerste brief aan de Thessalonikers

HOOFDSTUK I

1. Paulus, Silvanus en Timotheus aan de gemeente der Thessalonikers in God den Vader en den Heer Jezus Christus. Genade zij u en vrede!

Het opschrift is kort, korter dan wij dit van Paulus gewoon zijn, die anders reeds in het opschrift somtijds heenwijst op den inhoud van den brief, of eene nadere omschrijving geeft van zichzelven als schrijver van den brief, welken hij dicteert, en van de lezers. Ook de groet is zeer sober uitgevallen. Wij hebben reeds in den aanvang eene profetie van den verderen inhoud, die niet dogmatisch, maar streng ethisch of parenetisch is. Voor het zg. leerbegrip of de theologie van den apostel hebben de twee brieven aan de Thessalonikers geen groote waarde. Maar zij getuigen wel van de groote belangstelling, ja de hartelijke liefde, waarmede Paulus, die in de eerste plaats zendeling, geen theoloog was, de door hem gestichte gemeenten volgde, in haar lief en leed deelde, voor haar bad, en toezag, dat het door hem tot stand gebrachte werk niet verbroken werd. Gaarne ging hij thetisch te werk, maar des noods ook polemisch. Paulus hanteerde truffel en zwaard. — De schrijver achtte het hier niet noodig evenmin als in 2 Thess., Filemon en Filipp. zijne apostolische waardigheid op den voorgrond te stellen, al gebruikte hij het woord apostel 2 : 6 in ruimeren zin van zichzelven en zijne medearbeiders. Om aan zijn schrijven eene zekere autoriteit te geven en alle subjectief of willekeurig karakter daarvan weg te nemen, schrijft Paulus ook namens Silvanus en Timotheus, die als zijne medearbeiders te Thessalonika aan de gemeente bekend waren. Zoo dragen zij met hun drieën de verantwoordelijkheid van dit schrijven. Het getuigt ook van des apostels ruimen geest, dat

hij andere personen naast zich noemde en geen gevaar daardoor voor zijne eigene autoriteit vreesde. Bekrompen personen kunnen niet gemakkelijk anderen naast zich dulden. Paulus' apostolaat liep geen gevaar zooals in Gal., 1 en 2 Kor.; hij schreef niet aan eene hem persoonlijk onbekende gemeente zooals Rom. Daarom was de vermelding van zijn apostolaat overbodig. Maar evenmin behoefde hij iets naders van zijne mede-apostelen te getuigen. Evenals 2 Kor. 1 : 19 staat van de twee medearbeiders Silvanus als de oudste voorop. Ik houd den naam Silas voor eene verkorting van den naam Silvanus (zie mijnen comm. Hand. bl. 171). Zahn (Einl. I, 1897, S. 23) neemt dit niet aan. Hij houdt den naam Silas voor eenen Arameeschen (van שָׁאַל af te leiden) en beschouwt Silvanus als eenen Romeinschen bijnaam. Uit het voorbeeld van Paulus zelven blijkt, dat sommige Joden naast hunnen eigenlijken naam (Saulus) eenen vergriekschten of Latijnschen naam (Paulus) droegen. Silas was op Paulus' tweede zendingsreis met hem medegegaan (Hand. 15 : 40), terwijl Timotheus, de zoon van eenen Griekschen vader en eene Joodsche moeder, er later bijkwam (Hand. 16 : 1—3), om Johannes Markus te vervangen. — Gewoonlijk wordt de plaatsnaam uitgedrukt door ἐν met den naam der stad. Zoo b. v. Fil. 1 : 1 ἐν Φιλίπποις. Hier wordt evenals 2 Thess. 1 : 1, 2 de plaatsnaam uitgedrukt door den Gen. van het nomen gentilicium (Θεσσαλονικέων). Hieruit te concludeeren, dat de inwoners van de stad reeds in hun geheel met betrekking tot de gemeente gedacht zijn, zou overijld zijn. Trouwens het artikel ontbreekt vóór Θεσσαλονικέων. De gemeente, die over 't algemeen uit eenvoudige lieden als kramers en handwerklieden bestond, zal wel een klein gedeelte van het geheel hebben uitgemaakt. — Al ontbreekt het artikel τῷ vóór ἐν θεῷ πατρί, toch behoort ἐν θεῷ . . . Χριστῷ bij τῇ ἐκκλησίᾳ Θεσσαλ., niet bij χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη. De gemeente rust op, vindt haren grond in God onzen Vader en den Heer Jezus Christus. Zij wordt daardoor van de Joodsche gemeente en de heidensche bevolking onderscheiden en afgezonderd. — In den briefvorm in 't algemeen, en in adres en groetenis in 't bijzonder sluit Paulus zich aan den gewonen briefvorm aan, maar hij geeft naar zijne constante gewoonte aan den groet een Christelijk karakter. Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη is de Christelijke vorm voor den gewonen groet χαίρειν λέγουσιν en voor den Hebreeuwschen שָׁלוֹם (εἰρήνη).

Eigenlijk verwachtte men hier χάριν καὶ εἰρήνην, sc. λέγουσιν. — De gemeente is eene Christelijke, want zij rust op God den Vader en den Heer Jezus Christus. In het begin van bijna iederen N. T.ischen brief wordt God genoemd Vader (uitgezonderd Hebr., Jak., 2 Petr., 1 en 3 Joh.). De Vadernaam Gods, in het O. T. niet onbekend, waar Jahwe heet de Vader van zijn volk, om de gemeenschapsbetrekking tusschen Hem en Israel aan te duiden (zie b. v. Hoz. 11: 1), wordt in het N. T. geïndividualiseerd en op de leden der gemeente als zoodanig toegepast. Tengevolge van de aanneming tot zonen of de υἱοθεσία staan wij volgens Paulus persoonlijk tot God in kinderlijke betrekking, zooals Jezus zelf ons in het „Onze Vader" heeft geleerd. De vraag kan hier gedaan worden, òf God de Vader heet van de geloovigen òf van Jezus Christus, òf van beiden. Het komt mij voor, dat naar het verband (vs. 3^b) aan God als Vader der geloovigen gedacht is. Maar de mogelijkheid moet worden toegegeven, dat de uitdrukking *God de Vader* bij Paulus eene staande geworden is, en hij aan eene nadere onderscheiding, die wij maken, niet altoos heeft gedacht. — De gemeente rust op God den Vader, die haar heeft geroepen, en op den Heer Jezus Christus, die haar heeft verlost. Tegelijk ook leeft zij in Vader en Zoon, als in den geestelijken dampkring, waarin zij ademt. Het spreekt wel vanzelf, dat dan bij den Heer Jezus Christus aan den verheerlijkten of pneumatischen Heer te denken is. — Met κύριος (in de LXX de vertaling van אֲדֹנָי) wordt aan Jezus Goddelijke eer en heerlijkheid toegekend, zooals Hij ook bij Paulus naast den Vader gesteld wordt. De naam Jezus Christus (ook vaak Christus Jezus), die bij Paulus eene staande uitdrukking geworden is, beteekent eigenlijk, dat de historische persoon Jezus de door God gezonden Messias of de gezalfde is. In de latere Christelijke Dogmatiek laat men hierop rusten het drievoudig ambt van Christus, zijn koninklijk, priesterlijk en profetisch ambt. — Gods liefde is genade, inzoover zij aan onwaardigen of zondaars bewezen wordt. Zij draagt een geheel vrijwillig of onafhankelijk karakter (χάρις = חֶסֶד). Van eenige verdienstelijkheid van goede werken is bij Paulus geen sprake. Hij staat vast in het geloof aan Gods vrijmacht of souvereiniteit. Eigenlijk is hier bij χάρις gedacht aan wat als de vrucht daarvan beschouwd kan worden, d. z. de χαρίσματα. Deze genadegaven mogen het deel der gemeente zijn, en onder die genadegaven

wordt speciaal de εἰρήνη, het heil, de zaligheid genoemd. De vrede is de vrucht van de genade. Sommigen get. voegen er bij, dat deze χάρις en εἰρήνη komen van God onzen Vader en van den Heer Jezus Christus.

2. Wij danken God te allen tijde over u allen, wanneer
3. wij aan u gedenken in onze gebeden, daar wij
onophoudelijk gedenken uw werk des geloofs, uwen
arbeid der liefde en de volharding der hoop op onzen
4. Heer Jezus Christus voor God onzen Vader, daar wij,
5. door God beminde broeders! uwe verkiezing weten. Want
ons evangelie heeft bij u niet alleen in woorden bestaan,
maar ook in kracht, in den Heiligen Geest en groote
verzekerdheid, gelijk gij weet, hoedanig wij onder u
6. om uwentwil geweest zijn. En gij zijt navolgers van
ons en van den Heer geworden, doordat gij het woord
onder veel druk met de blijdschap des Heiligen Geestes
7. aangenomen hebt, zoodat gij een voorbeeld geworden
zijt voor allen, die gelooven in Macedonië en Achaje.

Deze verzen behelzen: Dank aan God voor het in de lezers openbaar geworden geloof, hunne liefde en hunne hoop, voor het feit hunner verkiezing. De hoofdgedachte is εὐχαριστοῦμεν en daaraan sluiten zich aan μνείαν ποιούμενοι (vs. 2), μνημονεύοντες (vs. 3) en εἰδότες (vs. 4). De eerste twee Participia geven eene nadere uiteenzetting van den inhoud van den dank en het derde (εἰδότες) noemt den grond van den dank. Vss. 4, 5 zijn geen protasis van vss. 6, 7, maar behooren tot den vs. 2 begonnen zin. Uitgezonderd in den brief aan de Galatiërs is Paulus gewoon, zijne brieven aan te vangen met de dankbare erkenning van den genadestaat der lezers en in hen te prijzen wat in hen te prijzen viel. Nooit was hij naar het hem eigenaardige optimisme des geloofs karig in zijn lof.

Vs. 2. In εὐχαριστοῦμεν (= χάριν ἔχομεν 1 Tim. 1 : 12) wijst het meervoud op het drievoudig subject van het vorige vers. Herhaaldelijk komt in dezen brief het subject van den briefschrijver in plurali voor (1 : 2, 5, 6, 8, 9, 2 : 1—11, 13—20, 3 : 10—12, 4 : 1, 2, 6, 11, 13, 15, 5 : 12, 14, 25), maar de schrijver kan daarmede ook zichzelven bedoelen. Slechts zelden spreekt Paulus

van zichzelven in het enkelvoud (2 : 18, 3 : 5, 5 : 27) en onderscheidt zich daarbij slecht eens van zijne medehelpers (2 : 18). Op sommige plaatsen heeft de pluralis duidelijk betrekking op Paulus alleen, of op Paulus en Silvanus in onderscheiding van Timotheus (3 : 1, 6, 7, vgl. 3 : 5). De apostel drukt zich zeer algemeen en wij zouden bijna zeggen overdreven uit. Hij dankt altijd voor alle lezers en vs. 3 gedenkt hij onophoudelijk aan hunne goede werken. Wij kunnen dit verschijnsel telkens opmerken. Vgl. 1 : 7, 8, 2 : 13, 3 : 6, 16, 4 : 10. Het Christelijk leven en de goede werken der lezers beschouwt de apostel als eene gave Gods en daarvoor dankt hij God. — Μνείαν ποιούμενοι (= μεμνημένοι) is: wanneer, niet daar wij gedenken. Natuurlijk is de bedoeling, dat men aan de lezers gedenkt, waarom door vele getuigen ὑμῶν wordt bijgevoegd, terwijl andere het weglaten. Natuurlijk kunnen wij het in de vertaling niet missen. — *Vs.* 3. Het gedenken heeft onophoudelijk bij het gebed plaats en kan, maar behoeft zich niet noodzakelijk in woorden te uiten. Ὑμῶν na μνημονεύοντες behoort niet daarbij, maar bij de drie volgende Genitivi (τοῦ ἔργου, τοῦ κόπου, τῆς ὑπομονῆς), waarom het ook vooropstaat. Het gedenken heeft plaats voor het oog van (ἔμπροσθεν) Hem, die onze God en Vader is, of van Hem, die God en onze Vader is. Veel verschil maakt het niet, of wij ἡμῶν bij τοῦ θεοῦ of bij πατρός voegen. Maar het lijkt mij het beste, dit bij τοῦ θεοῦ te doen. Het biddend gedenken van den apostel met betrekking tot de gemeente wordt in drie parallele gedachten uitgedrukt. Geprezen worden drie deugden der Thessalonikers (πίστις, ἀγάπη, ἐλπίς) en de openbaringen daarvan in ἔργον, κόπος, ὑπομονή. Niet te miskennen is een climax in de verschillende openbaringen. Het geloof is werkzaam, krachtig en maakt tot een ἔργον geschikt, roept dat tevoorschijn, openbaart zich in daden. De karakteristieke openbaring der liefde, die zich aan de belangen der gemeente wijdt, wordt door κόπος uitgedrukt. Het is de met zelfopoffering en zelfverloochening gepaard gaande werkzaamheid, die niet moede wordt voor anderen te arbeiden. Synoniemen zijn κόπος en μόχθος (1 Thess. 2 : 9, 2 Thess. 3 : 8, 2 Kor. 11 : 27). Met de ἐλπίς komt overeen de ὑπομονή, het geduldig, standvastig volharden, wachten, zoodat men ook in moeite, strijd en druk zichzelven gelijk blijft (= Ausdauer). Zij is het tegenovergestelde van ongeduld, lafheid en vertwijfeling,

en niet bloot passief = geduld, maar eene zedelijke, aan de hoop eigene activiteit. De hoop is gericht op den ter voleinding van zijn rijk wederkeerenden Messias Jezus. Τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ behoort alleen bij ἐλπίδος. Geloof, hoop en liefde vormen eene trias, die Paulus ook nog later als de wezenlijke kenmerken van het Christelijke leven voorstelt (vgl. 5 : 8, 1 Kor. 13 : 13, Kol. 1 : 4, 5). Het zijn de drie Christelijke of theologische hoofddeugden naast de vier hoofddeugden der heidensche zedeleer (σοφία, ἀνδρεία, σωφροσύνη, δικαιοσύνη). Vgl. bij κόπος τῆς ἀγ. 1 Kor. 13 : 4, bij ὑπομονῆ τ. ἐλπίδος Rom. 5 : 1 enz., 8 : 17—25 en bij ἔργον τῆς πίστεως Gal. 5 : 6. — *Vs.* 4. De laatste grond van den dank is het besef, dat de lezers door God uitverkoren zijn. Ook Paulus en de zijnen weten zich door God verkoren en daarom noemt hij de lezers broeders. Er is een hartelijke band des geloofs en des Geestes, die hen onderling verbindt. Broeders zijn zij, omdat zij door God zijn bemind, en daarom zijn uitverkoren (ἠγαπημένοι ὑπὸ τοῦ θεοῦ, vgl. יְדִידֵי יְהוָה). De eens door God betoonde liefde duurt in hare gevolgen voort. Paulus decreteert die ἐκλογή niet naar een bij hem vooruit vaststaand schema zijner Dogmatiek, maar concludeert die uit den toestand en de ervaring der lezers. Het geloof, de hoop en de liefde der lezers hebben zij niet van zichzelven, maar van God, die hen tot de zaligheid bestemd heeft. Als een goed Israeliet geloofde Paulus aan de verkiezing van het volk Israels. Het was Jahwe, die Israel uit de volken verkoren had als het volk en het voertuig der openbaring, niet om daarmede de andere volken te veroordeelen, maar juist om door Israel het heil aan andere volken te brengen. Als Christen paste Paulus dit credo toe op de geloovigen in Christus. Zij waren als zoodanig, individueel, niet alleen als behoorend tot de geestelijke gemeenschap van het lichaam van Christus, door God uitverkoren tot de zaligheid. Zoo stond hun heil vast en wortelde het niet in henzelven, maar in God, wiens genade was eene gratia irresistibilis. Deze verkiezing had plaats naar Gods voornemen of πρόθεσις en zij openbaarde zich in de roeping of de κλῆσις, die van eeuwigheid af, vóór de schepping der wereld plaats had gehad. Op deze roeping kon geen afwijzing volgen zooals op het synoptische καλεῖν. Die God geroepen had, had Hij gerechtvaardigd of rechtvaardig verklaard, als rechtvaardig beschouwd en ook verheerlijkt (Rom. 8: 30). — *Vs.* 5.

De herkenningsgrond van de verkiezing was gelegen in de houding van de evangeliepredikers en, zooals vs. 6 zegt, in de ontvangst van de prediking door de gemeente. De apostelen gevoelden zich bij hunne prediking te Thessalonika gedragen door eene hoogere kracht, bezield door eenen hoogeren Geest, d. i. door Gods Geest. Zij waren zich bewust van den zegen van hun woord, dat ook ondanks de beproeving en tegenstand te Thessalonika (vgl. Hand. 17 : 5—9) rijke vruchten zou dragen. Dit was het werk Gods of de Goddelijke verkiezing. — Ἐγενήθη (Att. ἐγένετο) εἰς ὑμᾶς, was voor u, bereikte, reikte tot u. — De evangelieverkondiging had plaats in, kwam tot stand door het woord, maar niet alleen door het woord, maar ook in kracht, den Heiligen Geest en groote verzekerdheid. De tegenstelling van woord (λόγος) en kracht (δύναμις) is zeer gewoon (1 Kor. 2 : 1, 4, 4 : 19, 20, 2 Kor. 10 : 11, 1 Joh. 3: 18). De evangelieprediking openbaarde zich ook in kracht (δυνάμει). Met die kracht zijn geen teekenen en wonderen bedoeld, maar de zedelijke kracht of invloed, de hervormende kracht, die van het woord uitgaat. Zoowel op godsdienstig als op zedelijk gebied wist het de menschen te herscheppen. Op ééne lijn met de kracht staat hier de Geest, die als van God komend heilig genoemd en hier als eene gave gedacht wordt. De machtige, bezielende invloed van Gods Geest sprak uit de personen en het werk der apostelen. De krachten komen volgens Paulus van den Geest (1 Kor. 12). Πνεῦμα en δύναμις staan naast elkander (1 Kor. 2 : 4). Ja, Paulus spreekt van de kracht van den Heiligen Geest (Rom. 15 : 13, 19). De volle verzekerdheid is ten nauwste verbonden met den Heiligen Geest, zooals hieruit blijkt, dat ἐν vóór πληροφορίᾳ ontbreekt. Met dit laatste, hier nog door πολλῇ versterkt, wordt aangeduid de volheid en zekerheid van overtuiging, de innerlijke geloofsverzekerdheid der evangelieboden. Vgl. Kol. 2 : 2 en 2 Kor. 3 en 4. Vaststaand in hun geloof, moest er kracht van hen uitgaan. Gelijk meer in dezen brief doet Paulus gaarne een beroep op het medeweten of de ervaring der lezers, wanneer hij zegt: Gelijk gij weet, hoedanigen (οἷοι voor ὁποῖοι) wij onder u om uwentwil geweest zijn. Al het werk was om de lezers. Daarom staat er hier δι' ὑμᾶς bij. — *Vs.* 6. Ik schreef in mijn N. T. een punt na vs. 5. Anderen schrijven daar een komma en laten vs. 6 afhangen van ὅτι. In elk geval wijst dit vers op den tweeden herkenningsgrond van de verkiezing der geloovigen.

Gij zijt navolgers geworden — zegt Paulus — van ons en van den Heer, nadat (niet daar) gij het woord aangenomen hebt (δεξάμενοι) onder veel druk met de blijdschap des Heiligen Geestes. Op ieder woord van dezen zin ligt sterke nadruk. Ik vat δεξάμενοι niet op als eene epexegese van μιμηταί, alsof de navolging alleen bestond in de aanneming van het woord. Het geheele redebeleid weerspreekt zulk eene beperkte opvatting van μιμηταί. Het navolgen heeft bij Paulus in den regel eene algemeene strekking en ziet op het geheele Christelijke leven der lezers (2 : 14, 1 Kor. 4 : 16, 11 : 1, Ef. 5 : 1, Fil. 3 : 17—20). De lezers zijn navolgers geworden, nadat zij het woord aangenomen hebben. De nederige, bescheiden, zich zoo diep van God afhankelijk gevoelende apostel had toch ook een sterk gevoel van eigenwaarde, wat gegrond was op zijn apostolaat. Hij durfde zelfs opwekken tot navolging van zichzelven, omdat hij een volgeling van Christus was (1 Kor. 11 : 1). Het navolgen bestond niet in een nadoen of nabootsen, maar in het drukken van de voetstappen, in het handelen in iemands geest. Het persoonlijk voorbeeld, het leven en het gedrag der apostelen waren de schoonste en krachtigste prediking, liederen zonder woorden, en onwillekeurig volgde men die na. Evenals de andere Paulinische gemeenten hadden de Thessalonikers niet Jezus zelven gezien, maar het Christelijk leven en de waarachtige vroomheid slechts in het voorbeeld der apostelen zelven aanschouwd. Daarom moest logisch ἡμῶν aan τοῦ κυρίου voorafgaan. De navolging onderstelt, dat men geloovig geworden is. Daarom staat er, dat de lezers het woord aangenomen hebben. Zij hebben het niet afgewezen, of twijfelmoedig aangenomen, maar het bewaard als eenen schat. Wat de waarde van de aanneming verhoogt, is dat zij het deden onder veel druk of tegenstand en dat niet al zuchtend, maar met de blijdschap, de opgewektheid of de veerkracht, die de vrucht is van den Heiligen Geest. Vgl. over dien druk Hand. 17 : 6—9: 1 Thess. 2 : 14, 3 : 2, 3, 5. Paulus noemt deze blijdschap Rom. 14 : 17 eene χαρὰ ἐν πν. ἁγ. en spreekt Fil. 3 : 1, 4 : 4 van een χαίρειν ἐν κυρίῳ. Wanneer de aanneming van het evangelie de lezers tot zulke offers in staat stelde, ziet Paulus daarin den vinger Gods, een bewijs van de Goddelijke verkiezing. — *Vs.* 7. Dat met de navolging der lezers niet bepaald de aanneming van het woord of de Christelijke blijdschap onder den druk bedoeld wordt, blijkt duidelijk uit dit vers, waar staat, dat de Thessalonikers op

hun beurt een type of voorbeeld voor alle geloovigen in Macedonië en Achaje geworden zijn. De leerlingen werden spoedig leermeesters. Leest men τύπους i. p. v. τύπον, dan zijn de leden der gemeente als voorbeelden te beschouwen. Na de onderwerping door de Romeinen werd Griekenland onder den naam Achaje een onderdeel van het stadhouderschap (provincia) Macedonië, doch met zoo groote zelfstandigheid, dat het eigenlijk eene personeele unie was van twee provinciën onder één zelfden stadhouder.

8. Want van u uit is het woord des Heeren luide ruchtbaar geworden niet alleen in Macedonië en Achaje, maar te aller plaatse is uw geloof, dat gij op God hebt, uitgegaan, zoodat wij niet noodig hebben, er iets
9. van te zeggen. Want zij verhalen zelven van ons, hoedanigen ingang wij bij u gehad hebben, en hoe gij u tot God van de afgoden bekeerd hebt, om den
10. levenden en waarachtigen God te dienen, en Zijnen Zoon uit de hemelen te verwachten, dien Hij uit de dooden opgewekt heeft, Jezus, die ons redt van den toekomenden toorn.

Wij hebben hier eene krachtige bevestiging van de gegeven lofspraak. — *Vs.* 8. Wanneer wij dit vers in zijn geheel doorlezen, geeft het moeilijkheid en loopt de zin niet af. Wij moeten dan een anakolouth aannemen. Immers behoort οὐ μόνον blijkens het volgende ἀλλὰ ἐν παντὶ τόπῳ niet bij het voorafgaande, maar bij het volgende. Het vers heeft dus twee verschillende subjecten en praedicaten. Dit te ontkennen, door ὁ λόγος τοῦ κυρίου te verklaren door den roep van uw geloof, gaat niet aan en is exegetisch ongeoorloofd. Zij, die het vers laten doorloopen, verklaren als volgt: Door uwe bemiddeling is het geschied, dat het woord des Heeren ruchtbaar werd niet alleen in Macedonië en Achaje, maar ook — wat nog meer is — werd uw geloof zóó verbreid, dat er geen plaats is, waarin het bericht daarvan niet verkondigd werd. Mij evenwel komt het meer aanbevelenswaardig voor, een komma of een kolon na τοῦ κυρίου te schrijven [1]). Van uit Thesalonika is het woord des Heeren, d. i. niet het woord betreffende den Heer (Gen. obj.), maar het van den Heer uitgaande

---

[1]) Ik wijk hier af van den tekst van mijn N. T.

woord of het evangelie (vgl. 2 Thess. 3 : 1, Kol. 3 : 16), ook wel het woord Gods genoemd, luide ruchtbaar geworden. Ἐξηχεῖν komt in het N. T. alleen hier voor, maar meer in de LXX van het geluid van een bazuin of trompet (Joël 3 : 14), van den donder (Sir. 40 : 13), van het uitstrooien van een kwaad gerucht (3 Makk. 3 : 2). Hier is het = luide ruchtbaar maken. Niet alleen in Macedonië en Achaje, maar in de geheele bekende Christelijke wereld heeft men den mond vol van het Christelijk geloof der lezers. Gesproken wordt van hun op God gericht geloof, want al hunne deugden wortelden in het geloof. De faam ging de Thessalonikers voor, zoodat de apostelen er niets van behoefden te zeggen (vgl. Rom. 1 : 8). Om dit te doen verstaan, herinnere men aan de gelukkige ligging van Thessalonika aan de via Egnatia, den grooten Romeinschen weg van Dyrrhachium naar den Hellespont. Het was eene vrij aanzienlijke koopmansstad met druk verkeer. Aan vele broeders kan men gastvrijheid hebben bewezen en de post was beter geregeld dan men wel eens meent. Paulus kan door Aquila en Priscilla, die juist van Rome tot hem te Korinthe gekomen waren, van den van uit Thessalonika uitgaanden roep gehoord hebben, en de drie zendelingen correspondeerden met gemeenten in Klein-Azië, Antiochië en Jeruzalem. — *Vs.* 9 neemt de gedachten van vss. 5 en 6 weder op. Leest men met B en eenige andere getuigen περὶ ὑμῶν, dan is de aansluiting aan het voorafgaande nog nauwer dan bij onze lezing περὶ ἡμῶν. Het komt mij evenwel voor, dat men eer ἡμῶν in ὑμῶν veranderde dan omgekeerd. Bij ὁποίαν εἴσοδον is niet gedacht aan de vriendelijke ontvangst, welke Paulus gehad heeft, maar aan den met vele moeielijkheden en bezwaren gepaard gaanden toegang tot de gemeente. Doch ondanks die bezwaren hadden de apostelen hunne energie en vertrouwen, hunne πληροφορία (vs. 5) niet verloren. Naar het in het N. T. gebruikelijke beeld voor toegang of ontvangst wordt hier van εἴσοδος = ingang, toegang, deur, intocht, intrede gesproken. Zoo Hand. 13 : 24 van Jezus' intrede of optreden in de wereld als den door God gezondene. Verder verhaalt men overal niet alleen het feit, maar de wijze (πῶς) waarop de Thessalonikers zich van de afgoden tot God bekeerd hebben. Ἐπιστρέφειν, dat ook transitief is, wordt hier zooals ook 1 Kor. 3 : 16, Gal. 4 : 9 intransitief gebruikt. Het staat somtijds synoniem met μετανοεῖν en kan daarvan aldus onderscheiden worden, dat het eerste ziet op de uitwendige, het tweede op de

innerlijke verandering of bekeering. De μετάνοια openbaart zich voor het oog der menschen in de ἐπιστροφή. Hier openbaart de bekeering zich in het dienen van den levenden en waarachtigen God en het wachten op Zijnen Zoon uit de hemelen. Tegenover de doode (μάταιοι of νεκροί) goden, de afgoden, de beelden staat de levende, de zich openbarende God, die waarachtig is wat Zijn naam aanduidt. Die verandering was vrij plotseling in haar werk gegaan en droeg een radicaal, beslist karakter. — *Vs.* 10. Niet alleen het monotheïsme onderscheidde de Thessalonikers met het oog op hun verleden, maar ook hunne eschatologische verwachting. Zij verwachtten Gods Zoon uit de hemelen bij de aanstaande parousie. Het waren voorwaar! niet alleen de Thessalonikers, die zich in tijden van druk en vervolging met die gedachten van Jezus' wederkomst vertroostten. De apocalypse van Johannes behandelt hetzelfde thema. De verwachting droeg ten deele een Israelietisch karakter. Jahwe zou komen op zijnen dag, den dag des gerichts, en de vierschaar spannen over de volken, om Israel te redden. Hij zou komen — zoo sprak men later — door den Messias, die uit den hemel zou verschijnen en de redder zou zijn uit de bestaande ellende. Het kenmerkend Christelijke is hier, dat die redder zou zijn Jezus, de gestorvene en verrezene. Ἀναμένειν is eene goed Grieksche uitdrukking, waarvoor ook ἀπεκδέχεσθαι staat (1 Kor. 1 : 7, Fil 3 : 20). Met nadruk wordt hier van Gods Zoon gesproken, want als zoodanig heeft Hij, de aan Gods rechterhand verhoogde, thans zijne plaats in den hemel. Deze Zone Gods was eenmaal dood en is door God uit de gemeenschap der dooden opgewekt, waardoor Hij Hem als Zijnen Zoon heeft geopenbaard (Rom. 1 : 4). Van dezen Zone Gods wordt gezegd, dat Hij is de historische persoon Jezus, die, gelijk zijn naam reeds aanduidt, redt of verlost van den toekomenden toorn. In ῥυόμενον wordt uitgedrukt wat de naam Jezus (יֵשׁוּעַ) of σωτήρ beteekent, welken laatsten naam men ook aan de Romeinsche caesars gaf. Jezus redt van den toekomenden toorn, die bij het wereldgericht openbaar zal worden. Naar 5 : 9 weten de lezers, dat God hen niet tot toorn bestemd heeft, maar tot verkrijging der zaligheid. Gods toorn, die de vrucht is van Zijne liefde en Zijne heiligheid, een heilig misnoegen of verontwaardiging, die met drift of hartstocht niets te maken heeft, en welke in de evangeliën ook aan Jezus toegekend wordt, komt bij Paulus vaak voor van den bij het laatste gericht openbaar wordenden toorn. Zoo ook hier. Die ὀργή is μέλλουσα

(Mt. 3 : 7), inzoover zij tot de toekomst behoort, en ἐρχομένη of komend (vgl. 2 : 16), inzoover zij zich openbaart in de gebeurtenissen der tegenwoordige wereldperiode, die de toekomst des Heeren voorbereiden en aankondigen. Wat bleef er met het oog op de karakteristiek van den Christenstaat der lezers in vss. 9^b en 10 over van de beschuldiging der Joden en heidenen te Thessalonika, dat de apostelen politieke bedoelingen hadden, onrust stookten en zich tegen den keizer verzetten met de belijdenis, dat er een andere koning was, nl. Jezus? Blijkens vs. 10 was de blik der lezers niet op de aarde, maar op den hemel gericht.

HOOFDSTUK II

1. Want gij weet zelven broeders! van onzen ingang bij
2. u, dat die niet ijdel is geweest; maar hoewel wij tevoren te Filippi geleden hadden en mishandeld waren,
gelijk gij weet, hebben wij in onzen God vrijmoedigheid gehad, om tot u het evangelie Gods onder veel
3. strijd te verkondigen. Want onze vermaning is niet
uit verleiding noch uit onreinheid en ook niet uit bedrog,
4. maar gelijk wij door God beproefd bevonden zijn, dat
ons het evangelie werd toevertrouwd, alzoo spraken
wij, niet als menschen behagend, maar God, die onze
5. harten beproeft. Want nooit gingen wij om met woorden van vleierij, gelijk gij weet, noch met voorwendsel
6. van hebzucht. God is getuige. Noch zochten wij eer
van menschen, noch van u noch van anderen, hoewel
wij als apostelen van Christus ons konden doen gelden;
7. maar wij waren vriendelijk in uw midden. Gelijk eene
voedster hare kinderen koestert, zoo wilden wij, naar
u verlangend, niet alleen u het evangelie Gods mededeelen, maar ook ons eigen leven, omdat gij ons lief
9. geworden waart. Want gij herinnert u, broeders! onzen
arbeid en moeite. Nacht en dag werkend om niet
iemand uwer te bezwaren, hebben wij u het evangelie

10. Gods gepredikt. Gij zijt getuigen en God, hoe heilig,
rechtvaardig en onberispelijk wij u, die gelooven, ge-
11. weest zijn, gelijk gij weet, hoe wij een ieder uwer als
een vader zijne kinderen vermaanden en bemoedigden,
12. en betuigden, dat gij wandelen zoudt waardig God, die
u roept tot Zijn koninkrijk en heerlijkheid.

Vs. 1. Dat dit hoofdstuk met het voorgaande ten nauwste samenhangt, is luce clarius. De kwestie is, hoe vs. 1 (αὐτοὶ γὰρ οἴδατε) met het voorafgaande samenhangt. Niet gewenscht is, het alleen met vs. 5, 6 van H. 1 in betrekking te brengen. Klaarblijkelijk wil het den dank van het voorgaande hoofdstuk motiveeren en heeft dus betrekking op de hoofdgedachte van 1 : 2—10. Dank spreekt Paulus uit over den toestand der lezers, maar toch hoofdzakelijk voor het gepredikte evangelie, dat hij hun dit heeft mogen verkondigen, zij het onder veel strijd en bezwaar. Te ontkennen evenwel is niet, dat vs. 1 speciaal eenen terugslag behelst op 1 : 9. Vreemden verhalen van Paulus' ingang bij de gemeente, maar ook op de lezers zelven mag hij hiervoor een beroep doen. Zij wisten het natuurlijk het beste. Zoo behelst αὐτοὶ γάρ eene zekere tegenstelling met de vreemden van 1 : 9. Niet noodzakelijk is, dat Paulus bij onze exegese had moeten schrijven: καὶ ὑμεῖς δὲ οἴδατε. Des apostels ingang tot de gemeente was niet tevergeefs of zonder vrucht geweest. Toen hij eenmaal door de geopende deur binnengetreden was, had hij een goed gehoor gevonden. Γέγονεν (niet ἐγένετο) wijst op eenen in zijne gevolgen voortdurenden toestand. — *Vs.* 2. In die prediking waren Paulus en Silas niet verhinderd door de te Filippi (vgl. Hand. 16 en Fil. 1 : 30) ondervondene mishandelingen, waarvan zij zeker verhaald hebben, en de sporen wellicht nog zichtbaar waren. Ὑβρίζειν = zich overmoedig gedragen, iemand hoonen, beschimpen, mishandelen. Ondanks den tegenstand hadden de apostelen frisschen moed en opgewektheid, om vrijmoedig te spreken (ἐπαρρησιασάμεθα). Zij waren innerlijk blijde en op grond daarvan konden en moesten zij spreken. Hunne vrijmoedigheid rustte op God, die hen tot hun werk geroepen, daarvoor bekwaam gemaakt had en hun leerde, het lijden te dragen. Met nadruk spreekt Paulus hier niet van zijn evangelie, maar van het van God afkomstige evangelie, dat zegen achter moest laten. Het is een

bekend feit, dat in de κοινή of het Hellenistisch Grieksch λαλεῖν staat, waar wij λέγειν zouden verwachten. Ἀγών = strijd is hier juist goed van pas, omdat het ook van rechtskwesties gezegd wordt. Blijkens Hand. 17 : 6 werden de apostelen te Thessalonika voor de oversten der stad gebracht (ἐπὶ τοὺς πολιτάρχας) — *Vs.* 3. Het evangelie bevatte toespraak, vermaning, die indruk wilde maken en invloed uitoefenen (ἡ γὰρ παράκλησις ἡμῶν). De hoorders moesten haar geloovig aannemen. De Heilige Geest wordt genoemd een andere παράκλητος, raadsman, advocaat (Joh. 14 : 16, 26, 15 : 26, 16 : 7). De verhoogde Christus heet 1 Joh. 2 : 1 zelf een παράκλητος en de brief aan de Hebreërs (13 : 22) noemt zichzelven een λόγος τῆς παρακλήσεως. 1 Tim. 4 : 13 leest men, dat men moet aanhouden in het voorlezen, het vermanen (τῇ παρακλήσει) en het leeren. Er bestaat evenwel naast deze vermaning ten goede eene vermaning ten kwade, die de vrucht is van den in het heidendom heerschenden boozen geest of den geest der verleiding. Paulus verdedigt hier zijne prediking, daar hij zeker door zijne tegenstanders, speciaal door de Joden aangevallen werd. Zijne vermaning vloeide niet voort uit of was de vrucht van verleiding (πλάνης). Πλάνη kan in act. bet. zijn = verleiding, wat mij hier het meest aannemelijk voorkomt. Maar men kan het ook in pass. bet. opvatten = dwaling. Zij, die hier de actieve bet. aannemen, meenen, dat Paulus zich verdedigen wilde, dat zijn woord niet in den dienst stond van den verleider of den Satan, zoodat het zelf een verleidend woord zou zijn. Ook kwam de vermaning niet voort uit eenen onreinen, onzedelijken, met den wil Gods strijdenden wandel (ἐξ ἀκαθαρσίας). Ook had zij niet plaats met list of bedrog (οὐδὲ ἐν δόλῳ, waarvoor ook οὔτε ἐν δόλῳ gelezen wordt). Men gaf zich uit voor een Christelijk leeraar, doch beoogde zijn eigen voordeel en werd door hebzucht gedreven. Het eigenlijke motief tot den arbeid verborg men. Zoo wordt Didache 12 : 5 gewaarschuwd tegen de χριστέμποροι, die met Christus koopmanschap dreven. Vgl. ook 1 Tim. 3 : 3, Tit. 1 : 7, 11, 1 Petr. 5 : 2, 2 Petr. 2 : 14. Uit de πλάνη kan geen waarheid en uit de ἀκαθαρσία geen heilig leven voortvloeien. — *Vs.* 4. Na de negatieve komt de positieve verklaring. De apostelen zijn door God beproefd bevonden, die hen onderzocht en waardig gekeurd heeft (δεδοκιμάσμεθα ὑπὸ τοῦ θεοῦ), dat hun het evangelie zou toevertrouwd

worden (πιστευθῆναι). God nu, die de harten kent, vergist zich niet. Zij vonden hun beeld niet in Simon magus (Hand. 8 : 18), maar in Nathanael (Joh. 1 : 47). Gepast kunnen wij hierbij vergelijken 2 Kor. 2 : 17, waar Paulus zegt, dat zij niet als zoovelen het woord Gods vervalschen, maar als uit oprechtheid, ja als uit God spreken, voor het aangezicht Gods in Christus. Bij οὕτως wordt gedacht aan den oorsprong en de volbrenging van het predikambt. Ἐλαλοῦμεν is een eenvoudige gissing voor de lezing der Hss. λαλοῦμεν, die hierop rust, dat Paulus blijkbaar aan zijne prediking te Thessalonika dacht. Hunne prediking richtten zij zóó in, dat zij niet leven voor de menschen, maar voor God, die de harten beproeft en de verborgen roerselen en beweegredenen der menschen kent, dat zij Hem zoeken te behagen. Als predikers vroegen zij: „Heer! wat wilt gij, dat wij doen zullen?" een behartenswaardige wenk ook voor onze dagen. Te spreken niet naar het hart, maar naar den mond van Jeruzalem, is een gevaar, dat ieder evangelieprediker kent. Wie evenwel beseft, dat God de harten kent, zal zich voor dit gevaar wachten. — *Vs.* 5. Het gezegde wordt gestaafd door een beroep op de ervaring der lezers (καθὼς οἴδατε). Nooit hebben de apostelen zich te Thessalonika met woorden van vleierij (ἐν λόγῳ κολακίας) afgegeven. In het N. T. vinden wij niet κολακεύειν noch κόλαξ, maar alleen hier κολακία. Zij zouden gevleid hebben, wanneer zij met verleidende of onzuivere oogmerken of met list hadden omgegaan. Dan hadden zij de hoorders ontzien, niet een woord van ernst of boete doen hooren, maar hen gevleid (vgl. Gal. 1 : 10). Het tweede is, dat zij niet gepredikt hebben ἐν προφάσει πλεονεξίας. Men kan ἐν προφάσει πλεονεξίας verklaren: met een voorwendsel, waarachter de hebzucht zich verschuilt, wat mij juist voorkomt. Of men kan verklaren: met het voorwenden van aardsch gewin. In dit laatste geval zou Paulus den hoorders, die bijna allen eenvoudige lieden waren, hebben voorgespiegeld, dat de godsvrucht, het Christelijk geloof voordeel zou aanbrengen. Vgl. 1 Tim. 4 : 8b. Voor zijne woorden zou Paulus zich op de hoorders beroepen, voor zijne bedoeling, zijne beweegredenen slechts op God. Daarom staat er: God is getuige. — *Vs.* 6. Ook niet door eerzucht werden de apostelen gedreven, om genoemd en geëerd te worden, noch bij de lezers noch bij anderen. Fier voegt Paulus er aan toe: hoewel wij ons als gezanten van Christus konden laten gelden. Natuurlijk is ἐν βάρει εἶναι geheel iets anders

dan ἐπιβαρῆσαι vs. 9, bezwaren, lastig vallen. Hoe zou ooit een apostel hebben kunnen beweren, dat hij als zoodanig het recht had, iemand te bezwaren? Βάρος is hier evenals het Lat. gravitas = aanzien, waardigheid. Wat kon de apostelen meer aanspraak op eer en aanzien geven vooral bij de geloovigen dan het geloof, dat zij de uitverkoren gezanten of ἀπόστολοι van den Messias waren? Hier komt ἀπόστολοι, dat in het N. T. vaak van de twaalven gebezigd wordt, voor van gezanten van Christus voor de evangelieprediking onder de heidenen, geheel in het algemeen beschouwd. Vgl. over het apostolaat mijnen comm. Mt. bl. 153, 154. — *Vs.* 7 staat niet alleen tegenover ἐν βάρει εἶναι, maar tegenover de geheele voorafgaande gedachte, dat Paulus zich niet aan vleierij, hebzucht en eerzucht heeft schuldig gemaakt. Vriendelijk (ἤπιοι) waren zij geweest in het midden van de lezers. I. p. v. ἐν μέσῳ ὑμῶν had er ook ὑμῖν of εἰς ὑμᾶς kunnen staan. Voor ἤπιοι, mild, zacht, liefdevol, vooral van hoogeren tegenover lageren, b. v. van vorsten, rechters, vaders, wordt ook νήπιοι gelezen. De bedoeling zou dan zijn, dat de lezers in hun streven allen alles te worden, voor de eerstbeginnenden zich zoo eenvoudig als kinderen gedragen hadden. De verwarring van ἤπιοι en νήπιοι, die uit de scriptio continua gemakkelijk te verklaren is, wordt ook gevonden 2 Tim. 2 : 24 en Clem. Alex. 1, 140, 7. Met teedere liefde vol zelfverloochening heeft Paulus de gemeente behandeld. Treffend is het beeld van de zoogende moeder, die hare kinderen koestert en streelt. Τροφός is niet voedster, min, maar de zoogende vrouw zelve. Ook Gal. 4 : 19 gebruikt Paulus, om zijne verhouding tot de gemeente uit te drukken, het beeld eener moeder, en wel eener barende vrouw. Meer bezigt hij het beeld van een vader (vs. 11, 1 Kor. 4 : 15, Filemon, vs. 10). Θάλπειν is warmen, koesteren, van eenen vogel, die zijne jongen onder de vleugels bedekt. Wat vs. 7ᵇ in beeldspraak gezegd wordt, is vs. 8ᵇ zonder beeldspraak uitgedrukt: omdat gij bij ons geliefd geworden waart. Eigenaardig is hier de tegenstelling bij Paulus op te merken. Hij, die als gezant van Christus zijn volle gezag kon laten gelden, was aan den anderen kant hoogst eenvoudig en bijna naïef kinderlijk. — *Vs.* 8. De apostel, zijn beeld nader ontwikkelend en toepassend, wilde zeggen dat hij zoo, door sterk verlangen naar de Thessalonikers gedreven, zijn leven voor hen had overgehad. Daar hij evenwel het door hem gepredikte evangelie

boven zijnen persoon stelde, zegt hij, dat zij niet alleen het evangelie wilden mededeelen, maar ook hun leven wilden geven. Met zijnen persoon wil hij zijne zaak dienen. — De vraag is wat ὁμειρόμενοι beteekent. Naar het verband moet aan een sterk verlangen naar de lezers gedacht zijn. Ὁμείρομαι komt nog voor in eenige getuigen van Job 3 : 21 volgens de LXX en Symm. Ps. 62 : 2. Blass, Gramm.[2] S. 24 schrijft er van: „Eigentümlich ὁμείρομαι oder ὀμ. = ἱμείρομαι (ἐπιθυμῶ) 1 Th. 2 : 8, mit ἱμείρ. (von ἵμερος) nicht wohl zusammenzubringen; doch scheint μείρομαι in diesem Sinne zu existieren (Nicand. Theriac. 403), vgl. (ὀ)δύρομαι, (ὀ)κέλλω u. dgl., Kühner I^3, 1, 186”. De Lat. vert. hebben: desiderantes. Al is de door Prof. Naber voorgestane verandering οὐ φειδόμενοι ἡμῶν (zie mijn N. T.) gering, ik acht haar niet noodig. Εὐδοκεῖν wordt vaak van Gods raadsbesluit gebezigd (Gal. 1 : 15, Kol. 1 : 19), maar ook van de vrije beslissing der menschen (Rom. 15 : 26, 2 Kor. 5 : 8, 1 Thess. 3 : 1), zooals hier. Evenals vs. 2 spreekt Paulus hier van het evangelie Gods, om het hoog gewicht daarvan uit te drukken. Ψυχή is levensadem, leven (= נֶפֶשׁ), vaak onderscheiden van πνεῦμα (= רוּחַ) als het lagere of dierlijke van het hoogere leven, waardoor de mensch aan God verwant is. Deze onderscheiding evenwel gaat niet altoos op. Zelfs het grootste offer hadden de apostelen voor de gemeente over. Zij legden hun ziel in hun werk en dat gaf er de hooge zedelijke waarde aan — *Vs.* 9. Tweevoudig was de taak der apostelen. Behalve de evangelieprediking rustte op hen de zorg voor hun dagelijksch brood. Naar de gewoonte der rabbijnen had Paulus een ambacht geleerd en was hij tentenmaker (Hand. 18 : 3 σκηνοποιὸς τῇ τέχνῃ). Als een bewijs van de vss. 7, 8 genoemde liefde en onbaatzuchtigheid herinnert de schrijver de broeders, hoe zij nacht en dag (naar de Joodsche tijdrekening i. p. v. dag en nacht) met moeite en inspanning van alle krachten gearbeid hebben. Κόπος en μόχθος zijn synoniemen en κόπος wijst op eenen arbeid, welke groote geestkracht vereischte, die zweet kost. Paulus' zendingsarbeid bestond niet alleen in eene prediking, welke hij nu en dan hield, maar in de dagelijksche zielzorg voor de gemeente. De leden der gemeente werden één voor één vermaand en vertroost (vs. 11). Zeer individueel ging hij tewerk en dat kostte veel tijd. Dat Paulus zwak was van lichaam, blijkt genoegzaam uit 2 Kor. 10 : 10. De groote ver-

moeienis van de onophoudelijke reizen moest zijne lichamelijke krachten sloopen. Ondanks dat alles wilde hij het evangelie kosteloos stellen. Wel handhaafde de apostel zijn recht om door de gemeenten onderhouden te worden. Hij beriep zich daarvoor op het allegorisch verklaarde O. T., en op woorden des Heeren (vgl. 1 Kor. 9 : 6—18, 2 Thess. 3 : 7—10, Hand. 20 : 33—35). Maar het was eene uitzondering, als hij hier zooals b. v. van Filippi (Fil. 4 : 16) gaven aannam. Hoe licht kon men het aannemen van gaven uit hebzucht verklaren en de meeste Christenen waren eenvoudige lieden. Doch ook van rijker bedeelden wenschte hij geen gaven aan te nemen. Niemand wilde hij bezwaren. Ἐργάζεσθαι, vaak met ταῖς χερσί verbonden, is het gewone woord voor het werken om loon, het verrichten van handenarbeid. Wat met het oog op de tegenstelling logisch niet noodzakelijk was, drukt Paulus toch uit, dat zij, wat hunne voornaamste taak was, aan de lezers het evangelie van God gepredikt hadden (ἐκηρύξαμεν). Hij had het werk van eenen heraut gedaan, die de komst van den vorst aankondigt, d. i. hij had blijde en opgewekt zijne boodschap gebracht en zijne taak vervuld. Ook hier spreekt hij wederom van het evangelie Gods. Groot besef zijner roeping! — Ἀδελφοί vloeit voort uit διότι ἀγαπητοὶ ἡμῖν ἐγενήθητε. — *Vs.* 10. Men heeft zeker Paulus' persoon en werk krachtig aangevallen. Anders zou het wezenlijk overbodig geweest zijn, dat Paulus, terwijl hij in ditzelfde hoofdstuk eerst de lezers en daarna God als getuige voor zijnen handel en wandel opgeroepen had (vss. 1, 5), nu hen beiden naast elkander als getuigen vermeldt. Gij zijt getuigen en God, hoe heilig, rechtvaardig en onberispelijk wij u, die gelooven, geweest zijn. De eerste vraag is, hoe wij ὑμῖν τοῖς πιστεύουσιν moeten opvatten. Men verklaart het wel als Dat. van betrekking of van den ethischen bezitter (Bornemann, Findlay) met verwijzing naar Rom. 7 : 3 (γενομένην ἀνδρὶ ἑτέρῳ). De bedoeling zou dan zijn: Gij weet, hoe wij op heilige, rechtvaardige en onberispelijke wijze ons u, den geloovigen, ten eigendom hebben overgegeven, die de uwen geworden zijn, of nog algemeener: hoe op heilige, rechtvaardige en onberispelijke wijze onze verhouding tot u, de geloovigen, zich gevormd heeft. Men heeft ὑμῖν τοῖς πιστεύουσιν ook opgevat als een Dat. commodi: hoe wij ons tegenover u, die gelooven, gedragen hebben. Men zou dan evenwel ὅσιοι, δίκαιοι en ἄμεμπτοι i. p. v. de adverbia verwacht hebben. Ik geloof, dat het beste is, ὑμῖν met ἐγενήθημεν

of ἀμέμπτως te verbinden als een Dat. van meening: in de oogen van u, die gelooven. Volstrekt niet geef ik toe, dat wij zoo eene matte herhaling hebben, nadat Paulus zoo even de lezers en God als getuigen had aangeroepen, want er staat ὑμῖν τοῖς πιστεύουσιν. Ook naar den hoogen maatstaf, welken het geloof, dat in dezen brief als de grond aller Christelijke deugden beschouwd wordt, aanlegde, kwamen de lezers niet te kort. Van de drie adverbia wijst het negatieve ἀμέμπτως elk verwijt, dat tegen de apostelen ingebracht kon worden, als ongepast af, terwijl de eerste twee ὁσίως καὶ δικαίως de houding der apostelen positief als goed qualificeeren, naar godsdienstigen en zedelijken maatstaf gemeten. Δικαίως wijst op zedelijk gebied of de verhouding tegenover de menschen en ὁσίως op het plichtmatig handelen tegenover God, dus op godsdienstig gebied. Marcus Aurelius (Medit. VII, 66) beschrijft Socrates als δίκαιος τὰ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους καὶ ὅσιος τὰ πρὸς τοὺς θεούς. De houding der apostelen moest daartoe strekken, dat de lezers wandelden waardig Gode, die hen riep tot Zijn koninkrijk en Zijne heerlijkheid (vs. 12). — *Vss.* 11, 12. Καθάπερ leidt eene opmerking in, die met het voorgaande overeenkomt. — In het evangelie en in zijne liefde tot de gemeente heeft Paulus de kracht gevonden, om ieder afzonderlijk op vaderlijke wijze te vermanen en op te wekken, gelijk zij wederom zelven wisten (καθάπερ οἴδατε). Vreemde of nieuwe dingen verkondigde hij hun niet. Individueel was de zielzorg der apostelen geweest. Zij hadden zich niet van hun werk met eene algemeene toespraak afgemaakt, maar zich de moeite getroost, zich met ieder persoonlijk in te laten, zooals een vader op de eigenaardigheden, het karakter, den aanleg en den leeftijd zijner kinderen let. De overheid kan zich niet met de individuen inlaten, maar geeft wetten en voorschriften in het algemeen, voor het volk. De Christelijke liefde wijdt zich aan nauwgezette pastorale zorg en behandelt de leden der gemeente persoonlijk. Zij gaat opvoedend tewerk en maakt zich hare taak niet gemakkelijk. De overheid heerscht door gezag, de Christelijke liefde door te dienen. De tusschengevoegde beeldspraak is de oorzaak, dat na ἕνα ἕκαστον als object ὑμᾶς voorkomt. Eigenlijk loopt de zin niet af, want wij zouden na de drie participia (παρακαλοῦντες, παραμυθούμενοι en μαρτυρόμενοι) een verbum finitum verwacht hebben, wat Paulus al dicteerend vergat. Het algemeene παρακαλεῖν, toespreken,

vermanen, wordt verduidelijkt door de twee volgende participia. Παραμυθεῖσθαι = opbeuren, vertroosten, bemoedigen en μαρτύρεσθαι (= διαμαρτύρεσθαι) plechtig betuigen, bezweren. Onophoudelijk, voortdurend hadden de apostelen met vaderlijke zorg gewaakt. Vandaar de Participia. Εἰς τὸ περιπατεῖν (= ἀναστρέφεσθαι, vgl. הִתְהַלֵּךְ) = πρὸς τὸ περιπατεῖν, doch wijst meer op het resultaat van de vermaning, terwijl πρός alleen op het doel let. Zeer sterk drukt Paulus zich uit. Hij is niet tevreden, dat de lezers waardig Gods koninkrijk wandelen, maar zij moeten Gode waardig wandelen, d. i. God zelf moet hun maatstaf zijn. Ἀξίως met den Gen. van een subst. komt meer voor. Zie Rom. 16 : 2, Kol. 1 : 10. God zelf, de liefdevolle en de heilige, moet de grond, het voorbeeld en het doel van den wandel der geloovigen zijn. Hij is het immers, die voortdurend roept. Zij moeten Zijns waardig wandelen en geroepen zijn de geloovigen tot Gods koninkrijk en heerlijkheid. Aan Zijne eigene heerschappij en heerlijkheid of majesteit moeten zij deel ontvangen. Als koningen moeten zij heerschen over zonde en ongerechtigheid, verheven boven het lage, zondige, gemeene. Krachtens hunne Goddelijke afkomst als kinderen des Vaders moeten zij majesteit of luister bezitten (δόξα = כָּבוֹד). Die heerlijkheid moeten zij weerspiegelen. Leest men καλέσαντος i. p. v. καλοῦντος, dan is gedacht aan de eenmaal plaats gehad hebbende roeping bij de aanneming van het evangelie. Wat vs. 12^b van de roeping der geloovigen gezegd is, wordt in de taal der Dogmatiek aldus uitgedrukt, dat de geloovigen zijn koningen, priesters en profeten. M. i. verzwakt men de bedoeling van dit vers, wanneer men zegt, dat de geloovigen, gedachtig aan Gods weldaden, waardig moeten wandelen. Onwillekeurig denkt men bij de vermaning van dit vers aan een woord als Ef. 5 : 1: „Weest dan navolgers Gods als geliefde kinderen", en niet het minst aan het woord uit de bergrede van Mt. 5 : 48, dat wij volmaakt moeten zijn, gelijk onze hemelsche Vader volmaakt is.

13. En daarom ook danken wij God onophoudelijk, dat
toen gij het woord Gods onzer prediking van ons
ontvingt, gij het aangenomen hebt niet als een woord
van menschen, maar gelijk het waarlijk is, als Gods
14. woord, dat ook werkt in u, die gelooft. Want gij zijt

navolgers geworden in Christus Jezus, broeders! van
de gemeenten Gods, die in Judea zijn, omdat ook gij het-
zelfde geleden hebt van uwe eigene medeburgers als
15. zij van de Joden, die ook den Heer Jezus en de profeten
gedood en ons vervolgd hebben en Gode niet behagen
16. en allen menschen vijandig zijn, daar zij ons verhinderen
tot de heidenen te spreken, opdat dezen zouden
behouden worden, om hunne zonden te allen tijde vol
te maken. Maar over hen is de toorn ten einde toe
gekomen.

Na de schets van de apostolische prediking, wat haren oorsprong en haar karakter betreft, volgt de tot God gerichte dank voor de houding der lezers, die met Paulus' prediking overeenkomt. De omstandigheid, dat de Thessalonikers door lijden geheiligd zijn, leidt den apostel tot eene vergelijking van de gemeente, waaraan hij schrijft, met de Joodsch-Christelijke gemeenten van Judea, die van de Joden vervolging geleden hebben. Zoo komt hij te spreken over de vijandschap der Joden, die ook Paulus ondervonden had, waarin hij ziet een oordeel Gods. Wanneer wij ons herinneren, dat de apostel dicteerde, zal het ons niet bevreemden, dat hij van de eene gedachte tot de andere overgaat, en niet altoos voet bij stuk houdt.

Vs. 13. Met eenen terugslag op 1 : 2 staat ook hier, dat Paulus en de zijnen God onophoudelijk danken. Καὶ ἡμεῖς bewijst, dat ook anderen danken. De vraag is, wie die anderen zijn. Zijn dat andere gemeenten, die van het geloof en de liefde van Thessalonika hooren? Mij dunkt van niet. Voor de hand ligt te denken aan de lezers, die God danken voor de hun geschonkene genadegaven, dat Hij ze riep tot Zijn koninkrijk en Zijne heerlijkheid. Er bestaat dus tusschen vss. 12 en 13 deze tusschenschakel, die trouwens uit vs. 13^b^ gemakkelijk is aan te vullen, dat de opwekking, betuiging en vermaning van den apostel tot den Gode waardigen wandel met goeden uitslag is bekroond. Διὰ τοῦτο ... ὅτι is eene meermalen voorkomende constructie, die wij kunnen vertalen door: daarom dat of daarom omdat. Ik kies de eerste vertaling. Men verschilt van gevoelen bij de beantwoording van de vraag, waarbij καὶ διὰ τοῦτο behoort. Allereerst verdient deze verklaring afwijzing, dat διὰ τοῦτο zou zien op den vss. 11, 12

uitgedrukten ijver en de toewijding der apostelen. Want daarvoor kon Paulus toch moeilijk danken. Evenmin kan men het eenvoudig in betrekking brengen met εἰς τὸ περιπατεῖν of met τοῦ καλοῦντος κτέ. Met dergelijke abrupte uitdrukkingen laat vs. 13 zich niet combineeren. Mij dunkt, de bedoeling moet zijn, dat de apostelen danken voor de zoo even aangewezen tusschenschakel van de gedachte, dat de zorg en toewijding der evangeliepredikers met goeden uitslag zijn bekroond. Het is juist daarvoor, dat zij onophoudelijk kunnen danken. De inhoud van den dank is, dat zij, toen zij het van de apostelen uitgegane woord van de gehoorde mededeeling Gods ontvangen of vernomen hebben, het hebben aangenomen niet als een woord van menschen, maar gelijk het waarlijk is, als Gods woord, dat ook in de geloovigen werkt. H. 1 : 6 was slechts van een δέξασθαι van Gods woord sprake. Hier wordt gezegd, dat daarmede een logisch en tijdelijk voorafgaand παραλαμβάνειν overeenkwam. Παραλαμβάνειν beteekent: medenemen, aannemen, overnemen, ontvangen en wordt vaak met een persoonlijk object verbonden. Het komt evenwel ook met een zakelijk object voor. Het staat dan van het ontvangen eener mondeling overgeleverde leer (Mk. 7 : 4, 1 Kor. 15 : 1, 3) en is synoniem met διδάσκεσθαι (Gal. 1 : 12) of μανθάνειν (Fil. 4 : 9). Zoo ook hier. Het gehoorde evenwel heeft men ook aangenomen, zooals in ἐδέξασθε uitgedrukt is. Hiermede komt overeen, dat de prediking aangeduid wordt als een λόγος, een gesproken woord, dat men aangehoord heeft (ἀκοῆς), dat wel van de apostelen afkomstig was, maar in en door de apostelen ook van God, die door de apostelen werkte. Ἀκοή is het gehoor, het hooren en verder zooals hier het gehoorde, het bekend gewordene, bericht (Rom. 10 : 16, Gal. 3 : 2, 5). Bij den overgeleverden tekst wil Paulus den menschelijken verschijningsvorm en den Goddelijken factor in de prediking uitdrukken. Er pleit evenwel veel voor, τοῦ θεοῦ als een glos te beschouwen, daar de opeenvolging van παρ᾽ ἡμῶν τοῦ θεοῦ vreemd is, vooral omdat vlak daarop gezegd wordt, dat het geen woord van menschen, maar waarachtig Gods woord is. Dit λόγον θεοῦ is wel wat vreemd, als vlak tevoren van den λόγον τοῦ θεοῦ gesproken is. Zooals meer drukt Paulus zich paradoxaal uit, als hij de evangelieprediking geen menschenwoord, maar Gods woord noemt. Nooit wordt bij woord Gods in de H. S. aan een boek des O. V. of

aan het geheele O. T., en nog veel minder aan een boek van het N. T. gedacht, maar altoos aan de openbaring Gods, òf onmiddellijk van Hem uitgaande, òf door menschenmond vertolkt. Het latere spraakgebruik om den Bijbel Gods woord te noemen, dat zóó toegenomen is, dat er voor sommigen bijna moed toe vereischt wordt om b.v. op den kansel te zeggen, dat zij uit den Bijbel of uit de H. S. willen voorlezen i. p. v. uit Gods woord, heeft tot veel spraakverwarring aanleiding gegeven en voor de theologische wetenschap zoowel als voor het geloof zelf schadelijke gevolgen gehad. Te zeggen, dat men den Bijbel Gods woord noemt, zij het dan niet in dogmatischen, dan toch in ethischen zin, omdat men den Bijbel terecht beschouwt als de oorkonde der Godsopenbaring, is een geschipper, dat geen aanbeveling verdient. Men houde zich aan het spraakgebruik van den Bijbel, en herzie zijne Dogmatiek naar de norma normans, d. i. naar de H. S. — Om het objectief karakter van zijn getuigenis uit te drukken, en daar hij wist, dat hij geleid werd door Gods Geest, sprak Paulus van zijn woord als van Gods woord. Hij bewees hierin de vastheid van zijne overtuiging, zijn fier zelfbewustzijn en streefde niet naar eenen orthodoxen naam. In onze vertaling kunnen wij *als* voor „menschenwoord" moeielijk missen. Maar in het Grieksch staat ὡς niet. — Ὅς ziet op λόγος, niet op θεοῦ, want over het woord werd gehandeld en bij God gebruikt Paulus gewoonlijk het activum ἐνεργεῖν. Met nadruk zegt Paulus, dat zij, in wie Gods woord werkt, geloovigen zijn (vgl. vs. 10), om aan te duiden, dat zij niet alleen het woord gehoorzaam aangenomen, maar ook bewaard hebben, zoodat het bij hen de vrucht kan voortbrengen, waarop hij wijst. Van Gods woord gaat reformatorische, zedelijke, vernieuwende, herscheppende kracht uit. Het ontwikkelt en heiligt de gaven der geloovigen en werkt eene Goddelijke energie. Paulus zelf was daarvan een levend getuigenis. Het is de Geest Gods, die de gaven in de gemeente werkt (1 Kor. 12 : 4). Hier denkt de apostel speciaal aan de kracht, die de gemeente geschonken is, om het lijden te dragen. — *Vs.* 14. Immers waren zij navolgers geworden van de gemeenten Gods in Judea. Er lag iets vleiends in voor de jonge heidensch-Christelijke gemeente, om daarmede, speciaal met de Jeruzalemsche moedergemeente vergeleken te worden. Ook verzacht het lijden van anderen ons eigen lijden. Wij gevoelen ons dan met elkander solidair en worden van den waan genezen, alsof alleen wij een kruis, somtijds het zwaarste kruis te dragen

zouden hebben. Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ behoort niet bij τῶν ἐκκλησιῶν... Ἰουδαίᾳ. Geen afdoend bezwaar is, dat wij dan τῶν vóór ἐν X. I. verwacht zouden hebben, maar wel dat gemeenten Gods per se Christelijke gemeenten zijn. Ik voeg ἐν X. I. bij ὑμεῖς γὰρ μιμηταὶ ἐγενήθητε. De navolging heeft in de gemeenschap met Christus Jezus plaats, is dus geen uitwendige, maar eene innerlijke en de vrucht van den band des geloofs. — Paulus spreekt gewoonlijk van Jezus Christus of Christus Jezus, of onzen Heer Jezus Christus, of den Heer Jezus, ook van Christus, maar weinig van Jezus (Rom. 3 : 26). Hij drukt hiermede zijne hooge vereering van den persoon des Verlossers uit. Zie bl. 3. — Was de navolging der lezers eene oprecht geestelijke, in de gemeenschap met Christus Jezus, dan getuigt dit hiervan, dat het woord Gods krachtig in hen, de geloovigen, werkte. — Bij τῶν ἰδίων συμφυλετῶν is aan de eigen medeburgers, de heidenen, niet aan Joden en heidenen gedacht. — Καὶ αὐτοί slaat niet op Paulus en zijne vrienden maar op de Joodsch-Christelijke gemeenten, die veel van de Joden geleden hebben. Vgl. Fil. 1 : 29, 30. Het eerste gedeelte van de Handelingen der apostelen tot H. 13 is van het hier gezegde een duidelijke commentaar. — *Vs.* 15. Als bewijs van het lijden, dat de Joden den Christenen aandeden, wordt allereerst genoemd, dat zij den Heer Jezus gedood hebben. Met nadruk staat τὸν κύριον voorop en is door ἀποκτεινάντων van Ἰησοῦν gescheiden. Maar daarenboven hebben zij reeds vroeger de profeten — natuurlijk hunne profeten, al is ἰδίους eene latere invoeging — gedood. Het verwijt van profetenmoord richt Jezus tot de Joden Mt. 23 : 29—31, Lk. 11 : 48—51 en Stephanus doet het Hand. 7 : 52. Maar ook Paulus en zijne vrienden waren door de Joden vervolgd. De Thessalonikers zelven hadden daarvan de duidelijke bewijzen gezien. De Handelingen verhalen, dat de Joden met nijd vervuld waren tegen Paulus, toen zij bemerkten, dat de heidenen van Antiochië in Pisidië naar Paulus luisterden (Hand. 13 : 45), en toen Paulus tegenover de Joden te Jeruzalem zich beriep op Gods bevel, om naar de heidenen te gaan (Hand. 22 : 22). De haat tegen de Joden ook van de latere tijden, waarvan wij thans in Rusland de droevige openbaring zien, en waarvan vroeger Shakespeare een classiek voorbeeld gaf in de figuur van Shylock in „De koopman van Venetië”, is nog een overblijfsel van den ouden wrok tusschen Joden en heidenen. De vervolgingswoede der Joden is hieruit te verklaren, dat zij Gode niet behagen, of Hem

welgevallig leven. Anders zouden zij zich tot Christus bekeeren. Ook verhinderen zij de apostelen, om hun zendingswerk onder de heidenen te verrichten. Daardoor zijn zij πᾶσιν ἀνθρώποις ἐναντίοι. Men behoeft deze laatste woorden niet te verklaren uit getuigenissen, zooals wij ze b. v. bij Tacitus en Juvenalis vinden, dat de Joden tengevolge van hunne afzondering van de heidenen een voorwerp van spot en verachting bij de heidenen waren, die den Joden een haat tegen het geheele menschelijke geslacht verweten [1]). Niet te verwonderen is, dat zij, die in vss. 15, 16 zulk een scherpe invective tegen de Joden zagen, haar hier allerzonderlingst vonden en deze verzen voor eene latere interpolatie beschouwden (zie mijn N. T.), of daaraan een argument tegen de echtheid van 1 Thess. ontleenden (zie b. v. Baur, Paulus II, S. 97). Zoo had Paulus zijn volk nooit gehaat. Blijkens Rom. 9—11 bleef hij zijn volk ondanks de vervolging en tegenstand hartelijk liefhebben. — Wij hebben er reeds boven op gewezen, dat Paulus op het lijden en de vervolging van de Joodsch-Christelijke gemeenten door de Joden wijst, omdat het lijden van anderen ons eigen lijden verzacht. Wij gevoelen ons dan met hen solidair. Gaan wij op de vergelijking met het lijden der Joodsch-Christelijke gemeente dieper in, dan moeten wij niet met Calvijn in zijnen commentaar zeggen, dat Paulus er van spreekt, omdat de vraag bij de lezers op kon komen, of de Christelijke godsdienst wel de ware was, die zoo den haat opwekte van het Joodsche volk, dat toch het heilig volk Gods genoemd mocht worden. Van die vraag of dien twijfel bespeur ik in den brief niets. Eer zou ik denken, dat de lezers konden onderstellen, dat zij door Christenen te worden, of gelijk het in de oogen van de heidenen scheen, door de Joodsche partij aan te hangen, zich den haat van hunne heidensche medeburgers op den hals gehaald hadden. Welnu! niets was minder waar dan dat. De Joden waren van meet af de grootste vervolgers van de Christelijke gemeenten geweest, zooals de geschiedenis bewees. — *Vs.* 16. Het waren juist de Joden, die de apostelen verhinderden tot de heidenen te spreken, opdat zij zouden behouden worden van den tegenwoordigen en

---

[1]) Gewoonlijk beroept men zich op Tacit. Ann. XV, 44 odium humani generis, Hist. V, 5 sed adversus omnes alios hostile odium, en Juvenalis (Sat. XIV, 103 etc.). „Non monstrare vias eadem nisi sacra colenti, Quaesitum ad fontem solos deducere verpos”. Gelijk men weet, hadden beiden Tacitus en Juvenalis de Joden te Rome leeren kennen.

den toekomenden toorn Gods en alzoo zalig zouden zijn. God wil, dat alle menschen, zoowel Joden als heidenen, door Christus gered worden en tot de kennis der waarheid komen (1 Tim. 2 : 4, vgl. Hand. 4 : 12). Wie dus Christus en zijne gezanten tegenstaat, staat Gods raadsbesluit tegen. Zoo blijven de tegenwoordige Joden op dezelfde lijn als hunne voorgangers, die de profeten hebben gedood. Maar ook in deze handelwijs der Joden ziet Paulus, die de geschiedenis theologisch, met het oog op God, en ook teleologisch, met het oog op het Goddelijk doel beschouwt, den vinger Gods. Dit Goddelijk doel ligt begrepen in εἰς τό. Zij moeten te allen tijde (πάντοτε), gelijk in den tijd der vaderen, zoo ook nu, hunne zonden vol maken, de maat daarvan geheel en al vervullen (ἀναπληρῶσαι). Dit vol maken was niet alleen het werk der laatste generatie. Vgl. Mt. 23 : 32. De uitdrukking ἀναπληροῦν τὰς ἁμαρτίας herinnert aan Gen. 15 : 16. Door Israels verwerping kwam de zaligheid tot de heidenen en daarna zou eene massale bekeering van Israel plaats vinden. Dat de maat was volgemeten, blijkt uit ἔφθασεν δὲ ἐπ' αὐτοὺς ἡ ὀργὴ εἰς τέλος. Tegenover de schuld der Joden wordt nu gesteld het oordeel Gods. Δέ is dus adversatief bedoeld. Er staat niet ἦλθεν, maar ἔφθασεν, om het bereiken, het doel der beweging aan te duiden. Hier heeft φθάνειν geheel de beteekenis van *voorkomen* verloren, en is = bereiken met de nevenbedoeling van verrassen. Paulus schrijft niet εἰς, maar ἐπ' αὐτούς, omdat Gods toorn bij het gericht van boven af geopenbaard werd en op hen nederdaalde. Wij moeten ἔφθασεν naar het Hebreeuwsche Perfectum propheticum verklaren. De toorn is gekomen, maar komt nog en zal nog komen, want het τέλος of einde is nog niet bereikt. Wanneer vs. 16b moest zien op de plaats gehad hebbende verwoesting van Jeruzalem, zou 1 Thess. natuurlijk niet van Paulus kunnen zijn, of zouden wij althans eene interpolatie in vs. 16b moeten aannemen. Maar men behoeft vs. 16b niet zoo te verklaren. Wil men aan treffende, historische gebeurtenissen denken, die tot die uitspraak hebben kunnen leiden, dan zijn er verscheidene te vinden (vgl. mijne Gesch. B. N. V. bl. 35, 36). Maar het is niet bepaald noodig, daaraan te denken. Paulus kan het oog gehad hebben op de verstoktheid van Israel, waarin hij een bewijs zag van Gods toorn (vgl. Rom. 11 : 7—10 in verband met 11 : 11—15). De toorn is gekomen εἰς τέλος, d. i. niet eindelijk, ten laatste

(Lk. 18 : 5), maar tot het einde (Mt. 10 : 22, 24 : 13, Mk. 13 : 13), zoodat het eindpunt is bereikt. Εἰς τέλος behoort niet alleen bij ἡ ὀργή als attribuut en evenmin bij ἔφθασεν, maar bij den geheelen zin ἔφθασεν δὲ ἐπ' αὐτοὺς ἡ ὀργή. Paulus wil niet zeggen, dat de toorn tot zijn einde of tot rust gekomen is, maar integendeel dat hij zich krachtig openbaren zal, nu het einde van Gods bedoelingen en wegen, van Gods lankmoedigheid gekomen is. Nu spreekt God: Tot hiertoe en niet verder. De maat uwer zonden is volgemeten. Wij zeggen hierbij onwillekeurig: De wereldgeschiedenis is het wereldgericht en denken aan alle ellende, die over Israel bij de verwoesting van Jeruzalem gekomen is. Wij zeggen: vs. 16ᵇ is in 70 vervuld, al heeft Paulus niet daaraan gedacht. — De houding der lezers onder den druk heeft Paulus tot dank aan God gestemd, zooals hij in het begin van den brief heeft gezegd.

17. Wij nu, broeders! nadat wij voor eenen korten tijd naar
het aangezicht, niet naar het hart van u verwijderd
waren, hebben ons te meer beijverd, om uw aangezicht
18. te zien met groot verlangen, waarom wij tot u wilden
komen, ik Paulus eenmaal en andermaal, en de Satan
19. heeft het ons verhinderd. Wie toch is onze hoop of
blijdschap of kroon des roems — of zijt ook gij het
20. niet — voor onzen Heer Jezus bij zijne komst? Want
gij zijt onze eer en blijdschap.

Vs. 17. Het is, alsof Paulus eene bedenking der lezers voorziet en wel deze: Waarom hebt gij ons niet in onze moeielijkheden opgezocht en vertroost? Misschien hebben zij reikhalzend naar hem uitgezien. Ἡμεῖς δέ staat klaarblijkelijk tegenover ὑμεῖς vs. 14. Paulus en zijne medeapostelen waren na hun vertrek uit Thessalonika ten opzichte van de gemeente in den toestand van weezen gekomen, die pas hunne ouders misten. Wanneer het Hollandsch was, zouden wij zeggen, dat de apostelen „verweesd" waren. Bescheiden drukt de apostel zich uit. Het leek wel, alsof hij meer de gemeente dan dat de gemeente hem noodig had. Paulus denkt niet aan den toestand, waarin hij thans verkeert — men had dan het Perf. verwacht —, maar aan den toestand, waarin hij kwam na het vertrek (Aor). — Ἀφ'

ὑμῶν is van u af. — Πρὸς καιρὸν ὥρας = *voor eenen korten tijd* is de combinatie van de twee constructies πρὸς καιρόν en πρὸς ὥραν die beiden hetzelfde beteekenen. Op zichzelf beschouwd, is καιρός eene afgebakende periode, een bepaalde tijd, en ὥρα tijd in het algemeen. Hier gaat natuurlijk die onderscheiding niet op. Men was slechts voor eenen tijd gescheiden en hoopte op eene spoedige hereeniging. Gescheiden was men naar het uitwendige, maar de harten bleven verbonden. Vgl. bij de uitdrukking προσώπῳ οὐ καρδίᾳ 2 Kor. 5 : 12, Kol. 2 : 5. Wij hebben des te meer (περισσοτέρως) ons beijverd, om uw aangezicht te zien met groot verlangen — zegt Paulus. De comparatief περισσοτέρως beteekent naar de levendige voorstelling des apostels: meer dan men gewoonlijk naar zijne vrienden uitziet, en heeft geen betrekking op προσώπῳ οὐ καρδίᾳ, alsof Paulus minder verlangen zou, wanneer zij wel naar het hart en niet naar het uitwendige gescheiden waren. Ook beteekent het niet: des te meer, daar de scheiding pas voltrokken was. — Het gebruik van πρόσωπον is naar het Hebreeuwsche פָּנִים. — *Vs.* 18. Διότι (waarvoor ook διό gelezen wordt) = διὰ τοῦτο ὅτι, daarom omdat, geeft de reden aan (zie vs. 8), hier = διό. In geen geval is vs. 18ª ondergeschikt aan vs. 18ᵇ, alsof de bedoeling was: juist omdat de Satan ons tegenwerkte, daarom werd ons verlangen des te sterker. Omdat wij zoo hartelijk naar u verlangden, daarom wilden wij tot u komen. Paulus' medearbeiders hebben het eenmaal beproefd, maar Paulus zelf eenmaal en andermaal. De geestelijke vader verlangde het sterkst naar zijne kinderen en liet zich niet spoedig ontmoedigen. Met nadruk staat er: en de Satan heeft het ons verhinderd. Naar de Joodsche demonologie heet de booze ook de Satan of de tegenstander. Zoo komt hij in het O. T. voor o. a. in het boek Job en bij Zacharia. Omstandigheden in de gemeente, waar Paulus werkte, of gebrek aan de noodige reisgelegenheid of het daarvoor noodige reisgeld, of wellicht ziekte waren verhinderende omstandigheden en daarin zag Paulus het werk van den Satan, zooals hij in gezegende, treffende omstandigheden zag den vinger of de leiding Gods. Voor eene soortgelijke levendige voorstelling van Paulus vergelijke men 2 Kor. 12 : 7ᵇ, waar hij spreekt van eenen engel des Satans, die hem met vuisten slaat, als hij denkt aan den doorn in zijn vleesch.

Vss. 19, 20. De apostel verbindt met het voorgaande twee

zinnen met γάρ, waarvan de tweede aan den eersten ondergeschikt is. Bij de aanstaande parousie zal de gemeente Paulus' roem en kroon zijn voor het aangezicht van den Heer Jezus als rechter. Voorzichtig drukt Paulus zich uit, om de gemeente niet te verhoovaardigen. Eerst doet hij eene algemeene vraag, valt zichzelven in de rede en spreekt dan met ἤ (dat א* weglaat) οὐχὶ καὶ ὑμεῖς eene zekere beperking in de vraag uit, zoodat de gemeente van Thessalonika niet meenen moest, dat alleen zij Paulus' roem was. Wie is onze hoop, d. i. naar eene bekende metonymia het voorwerp onzer hoop, waarop kunnen wij hopen, als wij voor Christus' rechterstoel verschijnen? Hoop, n.l. op hemelsch loon voor den verrichten arbeid. Of blijdschap, d. i. het voorwerp onzer blijdschap, als wij loon ontvangen, of krans van roem, d. i. de krans, waarop wij ons na den ingespannen arbeid in den wedloop kunnen beroemen? Gaarne ontleende Paulus zijne beeldspraak aan den wedloop in den circus, dien hij te Tarsus in Cilicië vaak had gezien. De krans van lauwerbladeren was de verderfelijke. Hij hoopte op eene onverderfelijke bij de parousie. Cod. A heeft hier στέφανος ἀγγαλλιάσεως, zooals Tert. De resurr. carn. 24 exultationis corona. Bij de uitdrukking στέφανος καυχήσεως herinnere men zich de verwante Hebreeuwsche עֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת, de heerlijke krans, waarvan b.v. Spreuk. 16 : 31 in verband met den ouderdom, en Ez. 16 : 12, 23 : 42 in verband met het sieraad van Israel gesproken wordt. Ik erken volmondig, dat ἤ οὐχὶ καὶ ὑμεῖς bij de exegese zekere moeilijkheid geeft, want men verwacht het niet na het voorafgaande. Deze moeilijkheid kan men niet wegnemen, door na καυχήσεως een vraagteeken te plaatsen, en ἤ οὐχὶ καὶ ὑμεῖς bij het volgende te brengen. Immers behoort het slot van vs. 19 bij het begin daarvan. In het geheele vers is aan Jezus' wederkomst gedacht. Men kan ook niet ἤ door *quam* vertalen, zooals Tertullianus doet (De resurr. carn. 24). Hoewel eenvoudig, zoo lijkt mij toch overbodig de conjectuur μή οὐχὶ καὶ ὑμεῖς = zijt ook gij het niet? Ἢ οὐχὶ καὶ ὑμεῖς houd ik voor eenen tusschenzin, waardoor Paulus zijne gedachte afbreekt. Deze opmerking getuigt van takt en menschenkennis. Of zijt ook gij het niet? Ja ook op anderen kan ik mij beroemen. Men denke b. v. aan de gemeente van Filippi. Maar naast die anderen ook op u. — *Vs.* 20 is niet aan de parousie, maar aan het heden gedacht. Dacht Paulus ook vs. 20 aan de parousie, dan zou dit

vers na het voorgaande vrij zinledig zijn en moeilijk eenen bewijsgrond daarvan kunnen verstrekken. Men moet daarom niet te sterken nadruk op ὑμεῖς leggen, alsof aan de lezers in onderscheiding van anderen gedacht was. Meer nadruk ligt op ἐστε. Uit het heden concludeert Paulus tot de toekomst. Gij zijt onze heerlijkheid of luister en onze blijdschap, en wat gij zijt, zult gij blijven. Immers is het zijn streven de gemeente als eene reine maagd aan Christus voor te stellen (2 Kor. 11 : 2). Is het wonder, dat Paulus verlangde eene gemeente, waaraan hij zoo schrijven kon, weer te zien?

HOOFDSTUK III

1. Daarom het niet meer kunnend uithouden, besloten
2. wij te Athene alleen achter te blijven, en zonden
Timotheus, onzen broeder en Gods dienaar in het
evangelie van Christus, om u te bevestigen en te
3. vermanen van wege uw geloof, opdat niemand onder
deze verdrukkingen aan het wankelen gebracht zou
worden. Want gij weet, dat wij daartoe bestemd zijn.
4. Want ook toen wij bij u waren, zeiden wij u vooruit,
dat wij verdrukt zouden worden, gelijk het ook
5. geschied is en gij het weet. Daarom heb ook ik, het
niet meer kunnend uithouden, gezonden, om uw geloof
te leeren kennen, of niet misschien de verzoeker u
6. verzocht had en onze arbeid tevergeefs zou zijn. Toen
nu Timotheus van u tot ons gekomen is en ons uw
geloof en uwe liefde verkondigd heeft, en dat gij
altijd aan ons eene goede gedachtenis houdt, verlangend
7. ons te zien gelijk ook wij u, daarom zijn wij over u
vertroost geworden, broeders! bij al onzen nood en
8. druk door uw geloof, want nu leven wij, wanneer gij
9. vaststaat in den Heer. Want welke dankzegging
kunnen wij Gode voor u betalen bij alle blijdschap,
waarmede wij ons om uwentwil verblijden voor onzen

10. God, terwijl wij nacht en dag zeer overvloedig bidden,
om uw aangezicht te zien en te volmaken wat er aan
uw geloof ontbreekt?
11. Onze God en Vader zelf en onze Heer Jezus richte
12. onzen weg tot u! En de Heer doe u toenemen en
overvloedig zijn in de liefde jegens elkander en jegens
13. allen, gelijk ook wij overvloedig zijn jegens u, om
uwe harten te versterken, zoodat zij onberispelijk zijn
in heiligheid voor onzen God en Vader bij de komst
van onzen Heer Jezus met al zijne heiligen.

Vss. 1, 2 sluiten ten nauwste aan 2 : 18ᵇ—21 aan. Paulus en zijne vrienden hadden gaarne de gemeente bezocht, doch de Satan had het verhinderd. De gemeente was zijne eer en kroon. Hartstochtelijk verlangde hij naar haar. Daarom kon hij het evenmin als Silas langer uithouden en zij zonden Timotheus, hoewel zij hem noode konden missen. Deze moest de Thessalonikers in hunnen druk vertroosten, tegen gevaren waarschuwen en versterken in het geloof. Στέγειν = Lat. tegere, dekken, bedekken, verzwijgen (τἀμὰ ἔπη, Eur. Electr. 273, τὸν λόγον Polyb. 8, 14, 5, λόγον στέξαι Sir. 8 : 17), doch ook uithouden, verdragen (τὰς ἐνδείας, Philo in Flaccum § 9). Zoo ook 1 Kor. 9 : 12 en hier. Hier staat μηκέτι, niet οὐκέτι. Men heeft daarin verschil opgemerkt. Zoo b. v. G. Wohlenberg in zijnen comm. 1903, S. 69, die opmerkt, dat bij οὐκέτι er de nadruk op zou vallen, dat het στέγειν heeft opgehouden, terwijl bij μηκέτι de bedoeling is, dat een afweren is uitgedrukt van iets, dat weerzin verwekte. Liever sluit ik mij aan bij Blass (Gramm.² S. 260), als hij schrijft, dat bij het Part. eene zekere voorliefde van het latere Grieksch voor het gebruik van μή merkbaar is, terwijl het Attisch daarentegen οὐ en μή regelt overeenkomstig het gebruik van het Participium in bijzondere gevallen. Hier zie ik geen verschil met οὐκέτι. Zij besloten dan (ηὐδοκήσαμεν) te Athene achter te blijven en Timotheus te zenden. Timotheus vervult hier tegenover Paulus en Silas de rol, die Johannes Markus op de eerste zendingsreis tegenover Paulus en Barnabas vervuld had. Veel kon Paulus niet missen, want hij had zijne medearbeiders dringend noodig, temeer daar men door handenarbeid in de behoeften voorzag, maar het kostbare offer van Timotheus had hij gaarne

voor Thessalonika over. Opdat men Timotheus als gezant niet als minder waardig zou beschouwen dan de afzenders zelve, noemt hij hem onzen broeder en dienaar Gods in het evangelie van Christus. Het is een bekend en gewoon verschijnsel, dat de gemeente liever haren voorganger ziet, dan iemand, die namens hem komt. D*, d, e, Ambrst. lezen voor διάκονον : σύνεργον. B laat τοῦ θεοῦ na διάκονον weg en leest alleen καὶ σύνεργον, terwijl F G f g de beide lezingen vereenigen in διάκονον καὶ σύνεργον τοῦ θεοῦ. Natuurlijk zou Paulus Timotheus een σύνεργος τοῦ θεοῦ hebben kunnen noemen, want God werkt en de apostelen zijn volgens Paulus medearbeiders Gods. Maar ook διάκονος is zeer juist. In onderscheiding van δοῦλος, dat op de afhankelijkheid, de onderwerping van den dienaar wijst, staat bij διάκονος op den voorgrond, dat iemands werk aan een ander ten goede komt. Vgl. 1 Kor. 3 : 5, 2 Kor. 6 : 4, 11 : 23, Kol. 1 : 7, 23, 25, 4 : 7. Hier verschilt Paulus' bericht van dat der Handelingen. Hand. 17 : 14, 15 verhalen, dat de broeders van Berea Paulus over zee naar Athene begeleidden, terwijl Silas en Timotheus te Berea achterbleven. Volgens Hand. 18 : 5 zouden Paulus' medearbeiders hem eerst te Korinthe hebben bereikt, toen hij daar het evangelie verkondigde. Hier zijn zij reeds te Athene bij den apostel. Natuurlijk verdient het bericht van Paulus zelven de voorkeur. Door geen apologetische kunsten moet men trachten dergelijke verschilpunten weg te nemen. — De gemeente had eenen moeilijken tijd. Het evangelie was nu eenmaal voor den echten Helleen eene dwaasheid en zooals wij H. 2 gezien hebben, had men den persoon van Paulus aangevallen en zijne bedoeling verdacht gemaakt. Daarom moest Timotheus de Thessalonikers bevestigen (στηρίξαι), een hart geven onder den riem, vast doen staan in hunne schoenen en vermanen met het oog op, of ten bate van hun geloof. — *Vs.* 3. De inhoud van het vermanen wordt hier door een Inf. met τό aangeduid. Vgl. 4 : 6 τὸ μὴ ὑπερβαίνειν. Σαίνεσθαι, dat in het N. T. een hapax legomenon is en in de LXX niet voorkomt, heeft tot verschillende conjecturen aanleiding gegeven (zie mijn N. T.). Σαίνειν beteekent: snel bewegen, van eenen hond kwispelstaarten, verder vleien, foppen, beetnemen. Zoo verklaart men het ook dikwijls hier, dat Paulus de gemeente in gevaar van verleiding ziet door de kunstgrepen der vijanden van het evangelie en ze waarschuwt, zich niet te laten beetnemen. Maar deze beteekenis past slecht

in het verband. vooral met het oog op het volgende ἐν ταῖς θλίψεσιν ταύταις. Liever houd ik het met de Grieksche verklaarders, die σαίνειν hier voor synoniem verklaren met σαλεύειν of ταράττειν. Vgl. Diog. Laërtius VIII, 41 οἱ δὲ σαινόμενοι τοῖς λεγομένοις ἐδάκρυον τε καὶ ᾤμωζον, waar σαινόμενοι beteekent: aangedaan, geschokt. Zoo ook Sophocles, Antigone 1214 παιδός με σαίνει φθόγγος. Zoo vertalen ook de Latijnsche overzettingen: ut nemo moveatur, ne quis moveatur of teneatur (zie mijn N. T.). De druk overkwam den lezers niet als iets nieuws, maar had een hooger doel, was door God gewild. Het lijden der vromen was voor den vromen Israeliet vaak een probleem. Men denke aan zoo menigen Psalm en aan het boek Job. Waartoe moest de vrome lijden en genoot dikwerf de goddelooze, die met God in zijn leven geen rekening hield, voorspoed? Jezus sprak juist de treurenden en de vervolgden zalig (Mt 5 : 4, 10), daar Hij de diepe beteekenis en de opvoedende kracht van het lijden inzag, en de apostel Paulus was er ten zeerste van doordrongen, dat Gods kind niet zonder kruis kan zijn. Vgl. Hand. 14 : 22, Rom. 5 : 3, 2 Kor. 12 : 9, Kol. 1 : 24, 2 Tim. 3 : 12. Κεῖσθαι komt in den zin van tot iets bestemd zijn ook voor Lk. 2 : 34, Fil. 1 : 16. De apostel doet in dezen brief gaarne een beroep op hetgeen de lezers zelven wisten (οἴδατε). Alle hiërarchie was hem vreemd. Κείμεθα en μέλλομεν in het volgende vers zien niet op de apostelen, maar op de geloovigen in het algemeen. — *Vs.* 5. Dit vers lijkt mij eene herhaling van vss. 1, 2^b, al is het opmerkelijk, dat Paulus hier in het enkelvoud spreekt en vss. 1, 2^b in het meervoud. Weinig aannemelijk lijkt mij, dat Paulus niet de terugkomst van Timotheus zou afgewacht hebben, maar reeds tevoren een ander naar Thessalonika zou hebben gezonden, om te informeeren, hoe het met de gemeente gesteld was. Dit zou eene vrij onnatuurlijke en zenuwachtige spanning bij Paulus verraden hebben. Καί van κἀγώ ziet dus niet alleen op ἐγώ, maar op den geheelen zin. Paulus wilde weten, hoe het met het geloof der lezers gesteld was, of zij niet onder den druk bezweken waren. De gemeente was nog zoo jong en de tegenstand zoo groot. — Μήπως hangt van γνῶναι af. Al mogen wij μήπως niet door *bevreesd dat* vertalen, maar beteekent het *of soms*, dat de vrees in Paulus' gemoed was binnengeslopen, sprak toch wel vanzelf. Wij moeten ons, om ons de historische werkelijkheid voor den geest te roepen, hierbij

herinneren, dat Paulus te Athene geenen blijvenden invloed had gehad en hij te Korinthe aanvankelijk met groote moeilijkheden had te kampen (vgl. Hand. 17 en 18). — Ἐπείρασεν ziet op iets, dat gebeurd is, en γένηται op iets toekomstigs, al was de verzoeking voor de gemeente reeds begonnen. De verzoeker of de booze had verzocht en zoo licht kon de moeitevolle arbeid (ὁ κόπος ἡμῶν) der apostelen dan tevergeefs zijn. Vgl. Gal. 2 : 2[b]. In de tegenkanting der heidenen zag Paulus met levendige verbeelding en naar zijne theologie den invloed van den verzoeker, zooals in de omstandigheden, die hem verhinderden, de gemeente te bezoeken (2 : 18[b]). Welk eene teleurstelling zou het voor den apostel geweest zijn, wanneer al zijne inspanning ledig of ijdel (κενός) geweest was! — *Vs.* 6. Ἄρτι, juist nu, op 't oogenblik, dat eene tegenstelling met het voorafgaande aanduidt, behoort bij παρεκλήθημεν, al is het daarvan tengevolge van den langen tusschenzin eenigermate door διὰ τοῦτο gescheiden. In den hoogsten druk was de vertroosting (παρεκλήθημεν vs. 7) nabij. Kostelijk waren de mededeelingen, welke Timotheus bracht. Εὐαγγελισαμένου is hier niet zooals gewoonlijk in het N. T.: toen hij het evangelie verkondigd, maar toen hij eene blijde tijding gebracht had. Hij verhaalde van hun geloof, dat derhalve niet aan het wankelen gebracht was. Hij sprak van hunne liefde, den band, die hen onderling verbond, wat bij den tegenstand van hoog gewicht moest gerekend worden. Eendracht maakt macht. En eindelijk van de trouw, waarmede de gemeente aan hare geestelijke vaders bleef gedenken. Blijkens πάντοτε was geen oogenblik de goede harmonie verstoord. Ja, de Thessalonikers verlangden even goed de apostelen te zien als de apostelen hen. De liefde was wederzijdsch. De goede tijding rustte dus in de eerste plaats op objectieve gronden, maar in de tweede plaats op subjectieve, die Paulus niet onwelgevallig waren. Zijne ziel was verkwikt, de storm bedaard. Tegen de verbinding van πάντοτε met ἐπιποθοῦντες pleit, dat men het dan niet voorop had verwacht. — *Vs.* 7. Als van zelf kwam na deze goede tijding de broedernaam op Paulus' lippen. Zij, die zoo naar de apostelen verlangden, waren werkelijk broeders. De kwestie is, waaraan Paulus dacht bij al onzen nood en druk. Men moet niet zeggen: de druk voor de gemeente, waaraan hij schreef. Want vooreerst was de uitdrukking daarvoor te sterk en ten tweede hield de druk ook na de komst van Timotheus niet op. Wij mogen alleen

zeggen, dat de vertroosting rijkelijk opwoog tegen den druk. De druk bestond in de onder vs. 5 genoemde omstandigheden. Διὰ τῆς ὑμῶν πίστεως mag niet bij het onmiddellijk voorafgaande gevoegd worden, alsof de nood en druk door de zorg voor het geloof der lezers veroorzaakt zouden zijn. Klaarblijkelijk behoort διὰ τῆς ὑμῶν πίστεως bij παρεκλήθημεν en op ὑμῶν ligt sterke nadruk. Het waren juist de berichten aangaande het geloof der lezers, die de spanning bij Paulus hadden weggenomen. Hier wordt alleen het geloof genoemd, omdat dit de grond aller Christelijke deugden is. — *Vs.* 8. Vroeger, toen Paulus de berichten van Timotheus nog niet ontvangen had, was hij met Silas als dood. Zij hadden geen opgewektheid tot den arbeid en hunne veerkracht was gebroken. Maar thans leefden zij waarlijk. Νῦν vat ἄρτι van vs. 6 op. Het leven was thans weder het leven waard. Indien gij vaststaat in den Heer, d. i. niet in eigen kracht, maar in gemeenschap met den verheerlijkten Heer. Het is voor een oogenblik, alsof alle geestelijke zorgen van Paulus zich concentreerden op de gemeente van Thessalonika, waarin de overdrijving der liefde niet is te miskennen. Hier staat ἐάν voor εἰ. De lezing van sommige Hss. στήκητε i. p. v. στήκετε is klaarblijkelijk eene grammatische verbetering. — *Vs.* 9 geeft den grond aan, waarom Paulus nu waarlijk opleeft. Hij weet geen woorden te vinden, om zijnen dank uit te spreken over de blijdschap, welke hem om der wille van de gemeente voor het aangezicht van God vervult (vgl. 1 : 2, 3). Wanneer hij tot God spreekt, moet hij voor de gemeente danken. Maar waar zal hij beginnen en waar eindigen? Naar zijn heilig optimisme drukt Paulus zich zeer overladen, bijna overdreven uit. Ἐπὶ πάσῃ τῇ χαρᾷ = op grond van alle blijdschap, d. i. alles, wat eene oorzaak van blijdschap is, en ῇ staat voor ἥν. De constructie χαίρειν διά vinden wij ook Joh. 3 : 29. — *Vs.* 10 hangt eenigszins los met vs. 9 samen en is het best te verbinden met het slot van dit vers. Het motiveert de blijdschap, welke den apostel voor het aangezicht Gods vervult. Het bidden staat natuurlijk in verband met: voor Gods aangezicht. Hij bidt overvloedig, bovenmate (ὑπερεκπερισσοῦ, zie 5 : 13, Ef. 3 : 20) en wel naar de Joodsche tijdrekening nacht en dag, opdat hij, wat hij reeds meermalen gezegd heeft, de gemeente persoonlijk mocht zien. Zijn hart was niet van de Thessalonikers gescheiden, maar hij wilde hen ook ontmoeten. Nieuw is hier de gedachte, dat hij dan wilde

volmaken wat aan hun geloof ontbrak. De liefde voor de gemeente maakte Paulus niet blind voor hare schaduwzijden, die, zooals vooral in het vervolg van den brief zal blijken, ten deele van zeer ernstigen aard waren zoowel op godsdienstig als op zedelijk gebied.

Vss. 11—13 besluit Paulus het persoonlijk gedeelte van zijnen brief met eenen wensch, die op zijne eigene komst en op den wasdom en de trouw in het Christelijk geloof tot aan Christus' wederkomst betrekking heeft. Hij verwacht de vervulling van zijnen wensch van God. — *Vs.* 11. Duidelijk is hier de tegenstelling met 2 : 18, waar staat, dat de Satan de reisplannen van den apostel verhinderd heeft. Αὐτός vormt den overgang van de bede tot den wensch. Wij hebben gebeden tot God. Welnu! God zelf, die de verhooring van onze bede geven kan, moge onzen weg tot u richten! Onze God en Vader (niet God en onze Vader), die machtig en geneigd is te doen naar Zijn welbehagen, en onze Heer Jezus mogen ons tot u brengen (πρὸς ὑμᾶς behoort bij κατευθύναι). Opmerking verdient, dat Paulus hier onzen Heer Jezus, die als de verhoogde Heer met den Vader de wereld bestuurt (Fil. 2 : 9—11), op ééne lijn stelt met God den Vader. Dezen behooren zóó tezamen, dat Paulus κατευθύναι (het richten van den weg) in het enkelvoud schrijft. — *Vs.* 12. De tweede wensch ziet op de onderlinge verhouding der liefde van de gemeente en tot de menschen in het algemeen. Ὁ κύριος kan op God betrekking hebben, maar ziet hier klaarblijkelijk — men lette op ἔμπροσθεν τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς ἡμῶν — naar het gewone spraakgebruik van Paulus op Jezus, den verhoogden Heer. Πλεονάσαι en περισσεύσαι zijn Optativi met transitieve beteekenis. Tusschen deze twee synoniemen bestaat geen zakelijk onderscheid, zoodat het eerste op het uitwendig, het tweede op het inwendig gebied betrekking zou hebben. Πλεον. wijst op eene vermeerdering van wat vroeger in geringe mate aanwezig was en περισσ. op het bezit van overvloed tegenover het vroegere gebrek. Hunne liefdevolle gezindheid moesten de lezers openbaren jegens de medeleden der gemeente en hen, die geen leden der gemeente waren, zelfs tegenover hunne vijanden en belagers. Het laatste heeft zijne bezwaren, maar ook het eerste. Somtijds draagt men nog eer de gebreken van zijne tegenstanders dan van zijne eigene vrienden. Eenen soortgelijken overgang van den plicht der onderlinge liefde tot dien jegens alle

menschen vinden wij ook 5 : 15, Rom. 12 (vgl. ook 1 Petr. 2 : 17). De maatstaf van de liefde der gemeente is de liefde van de apostelen zelven tot de gemeente. Zooals zoo vaak bij Paulus wordt hier op het wederkeerig karakter der liefde gewezen tusschen de gemeente en hare stichters en voorgangers. Hoe groot Paulus' liefde was, had hij duidelijk genoeg uitgedrukt. Onnoodig vind ik de verandering van ἡμεῖς in ἡμᾶς, in welk geval de bede om overvloedige liefde ook op Paulus zelven betrekking zou hebben. Men vulle niet aan ἐσμέν, maar uit het voorafgaande πλεονάζομεν καὶ περισσεύομεν τῇ ἀγάπῃ. Geen bezwaar hiertegen is, dat dan bij de aanvulling de verba, die eerst transitief gebruikt worden, intransitief zouden zijn. Immers is het intransitieve gebruik van die twee verba zelfs het gewone. Bij εἰς ὑμᾶς moet men niet de onderscheiding maken: jegens u als geloovigen en als menschen. Hier is alleen aan de lezers als geloovigen gedacht. — *Vs.* 13 kan men in drie gedeelten verdeelen. De eerste gedachte is, dat het doel van de vermeerdering der liefde moest zijn, dat de harten versterkt worden. De tweede, dat het gevolg bestaan zal in het onberispelijk karakter van de heiligheid der lezers voor God onzen Vader, en de derde gedachte, dat dit geschieden zal bij de toekomst van onzen Heer Jezus met al zijne heiligen. Hij, die versterkt, is de Heer, die in liefde doet toenemen. Dat wat versterkt wordt, is het gemoed der lezers, hunne ware persoonlijkheid, hun geestelijk bestaan. Waarin men versterkt wordt, is niet uitgedrukt, maar dit is zeker vooral het geloof, hoewel niet alleen het geloof. Het onberispelijk karakter der lezers (ἀμέμπτους, vgl. Fil. 2 : 15, 3 : 6) moet betrekking hebben op het gebied der heiligheid (ἐν ἁγιωσύνῃ), niet heiliging, en dat wel voor onzen God en Vader bij het laatste gericht (1 : 10). Natuurlijk is dan van heiliging geen sprake meer. Dit ethische begrip behoort bij het geloofsleven, zooals zich dat hier op aarde ontwikkelt. Wat naar de Joodsche eschatologie was de dag des Heeren, is naar de Christelijke de parousie, de dag van Jezus' wederkomst en van het gericht. Terecht is opgemerkt, dat in de uitdrukking ἡ παρουσία, eigenl. de tegenwoordigheid, nog iets meer en iets anders is weergegeven dan alleen Jezus' komst en wel het onverwachte, snelle, plotselinge van zijne komst (zie mijn Wdb. II, bl. 519). Jezus zal dan komen, begeleid door of omstuwd door zijne heiligen of engelen (vgl. 2 Thess. 1 : 7, Mt. 16 : 27, 25 : 31). Volgens de Paulinische

eschatologie zouden bij de wederkomst de geloovigen, die ontslapen waren, worden opgewekt, en de geloovigen, die levend overgebleven waren, den Heer tegemoet gevoerd worden in de lucht. Hier kan bij τῶν ἁγίων αὐτοῦ dus niet gedacht worden aan de geloovigen in 't algemeen of de verheerlijkte geloovigen. Van dezen kon Paulus niet zeggen, dat zij met Jezus van den hemel kwamen. Op luisterrijke wijze zou Jezus wederkomen. Onwillekeurig herinnert men zich hier Zach. 14 : 5 καὶ ἥξει κύριος ὁ θεός μου καὶ πάντες οἱ ἅγιοι μετ᾽ αὐτοῦ. Ook Dan. 4 : 10 en 8 : 13 worden de engelen οἱ ἅγιοι genoemd.

HOOFDSTUK IV

1. Voorts dan broeders! wij bidden en vermanen u in den
Heer Jezus, dat, gelijk gij van ons vernomen hebt, hoe
gij moet wandelen en Gode behagen, gelijk gij ook
wandelt, dat gij daarin nog meer overvloedig moogt
2. worden. Want gij weet, welke bevelen wij u door
3. den Heer Jezus gegeven hebben. Want dit is Gods
4. wil, uwe heiliging, dat gij u onthoudt van de hoererij,
dat een ieder uwer zich zijn eigen vat wete te verwerven
5. in heiliging en eere, niet in hartstocht der begeerlijkheid
6. evenals ook de heidenen, die God niet kennen. Dat
niemand overtrede en zijnen broeder in zijn bedrijf
benadeele, daarom dat de Heer een wreker is over
dit alles, gelijk wij u ook tevoren gezegd en betuigd
7. hebben. Want God heeft ons niet geroepen tot
8. onreinheid, maar in heiliging. Derhalve hij, die dit
verwerpt, verwerpt niet een mensch, maar God, die
Zijnen Heiligen Geest aan u geeft.
9. Over de broederliefde nu hebt gij niet van noode,
dat men u schrijve; want gijzelven zijt van God
10. geleerd, om elkander lief te hebben. Immers doet gij
dat ook aan alle broeders in geheel Macedonië. Maar
wij vermanen u, broeders! dat gij meer overvloedig

11\. wordt, en er uwe eer in stelt, om rustig te zijn, u te
bemoeien met uwe eigen zaken en met uwe handen te
12\. werken, gelijk wij u bevolen hebben, opdat gij wel-
voeglijk wandelt tegenover hen, die buiten zijn, en
aan niets gebrek hebt.

Het tweede hoofddeel van den brief, dat zedelijke voorschriften en vermaningen bevat, loopt van 4 : 1—5 : 24. De eerste pericoop, welke wij daarin kunnen onderscheiden, is 4 : 1—12, de opwekking tot eenen heiligen Christelijken wandel.

Vs. 1. De zin loopt niet vlot af. Het is, alsof het den apostel moeite kost om op dreef te komen en zijne eigenlijke vermaning uit te spreken. Hij had de gemeente zoo overvloedig geprezen en daarom viel het thans wel bezwaarlijk, haar ernstig te vermanen en te waarschuwen. Opnieuw staat er *broeders!* om het liefderijk karakter van de vermaning op den voorgrond te stellen. Met λοιπόν wil Paulus den brief besluiten (vgl. 2 Kor. 13 : 11, Gal. 6 : 17, Ef. 6 : 10, Fil. 4 : 8), maar zooals wel meer bij hem geschiedt, breidt het slot zich onmerkbaar uit en wordt nog betrekkelijk lang. Wij zouden hier bijna zeggen: het slot is de hoofdzaak, waarom de brief geschreven is. Οὖν duidt hier geen gevolgtrekking der rede aan, zooals vaak gezegd wordt, maar de voortzetting van het redebeleid. Het zou b. v. geenen zin geven, de vraag en bede van vs. 1 te beschouwen als eene gevolgtrekking uit 3 : 11—13. Ἐρωτᾶν in het klassieke Grieksch = vragen, beteekent in het N. T. dikwijls bidden. Het verzoek draagt eenen vriendelijken vorm (ἐρωτῶμεν) en richt zich tot den wil der lezers, heeft dus een vermanend karakter (παρακαλοῦμεν). Zoowel het bidden als het vermanen hebben plaats in de gemeenschap met den Heer Jezus, dragen daardoor een geestelijk karakter en treden op met eene zekere autoriteit. Het is geen willekeurig, subjectief verzoek. De bede betreft niets nieuws, maar iets, wat de lezers eigenlijk reeds lang wisten en in practijk brachten (καθὼς καὶ περιπατεῖτε). Er is, dunkt mij, niet de minste reden om καθὼς καὶ περιπατεῖτε uit sommige Hss. weg te laten. Wie zou deze woorden hebben ingevoegd, wanneer zij er niet stonden? Men verwacht ze niet dadelijk. In het παραλαμβάνειν of vernemen lag op zichzelf niet de aanneming van het woord der apostelen opgesloten, maar uit het verband blijkt duidelijk, dat de aanneming bedoeld is. Men kende de apostolische vermaningen op

zedelijk gebied. Men wist, dat men daardoor Gode behaagde. Maar men moest ook daarin meer overvloedig worden, toenemen. Stilstand op geestelijk gebied is ondenkbaar en feitelijk achteruitgang. Leven onderstelt groei. Het Gode behagen (ἀρέσκειν θεῷ) beteekent evenmin als 2 : 4, dat men door de onderhouding van Gods geboden Zijn welgevallen zich verwerven moest, maar dat op die onderhouding als vanzelf het Goddelijk welgevallen rusten zou. Zoo spreekt Paulus ook van een loon naar genade (Rom. 4 : 4). — *Vs.* 2. Na den hoog gestemden lof bevreemdde het misschien wel eenigszins, dat de gemeente nog tegen ontucht en hebzucht gewaarschuwd moest worden. Maar wanneer wij op de heidensche afkomst der lezers en op hunne omgeving letten, wanneer wij ons b. v. de toestanden der gemeente van Korinthe voor den geest roepen en wat de zendelingen thans op hun arbeidsveld voor droevige ervaringen opdoen, zal die bevreemding wel eenigszins verminderen. — Παραγγελία komt in het meervoud bij Paulus slechts hier voor. 1 Tim. 1 : 5 is παραγγελία de geheele apostolische verkondiging en 1 : 18 eene bepaalde apostolische aanwijzing. Παραγγέλλειν = openlijk, luide bekendmaken, bevelen. Met autoriteit zijn de apostelen opgetreden. Gedacht is hier aan bepalingen en voorschriften, zooals wij ze b. v. in de Leer der twaalf apostelen vinden, die met de brieven aan de Thessalonikers vele punten van overeenkomst hebben. Διὰ τοῦ κυρίου Ἰησοῦ beteekent in verband met het geven van bevelen: door te wijzen op den Heer Jezus. God handelt door Christus en Christus door zijne gezanten of apostelen. Ter verklaring van διὰ τοῦ κυρίου Ἰησοῦ kan men herinneren aan uitdrukkingen als Rom. 12 : 1 παρακαλεῖν διὰ τῶν οἰκτιρμῶν τοῦ θεοῦ, door te wijzen op de ontfermingen Gods, 2 Kor. 10 : 1 διὰ τῆς πραΰτητος τοῦ Χριστοῦ, door te wijzen op de zachtmoedigheid van Christus. Vgl. desverkiezend nog Rom. 15 : 30, 1 Kor. 1 : 10. — *Vs.* 3. De bevelen komen overeen met Gods wil of welbehagen. Θέλημα τοῦ θεοῦ wordt vaak van Gods wil gebezigd en duidt het onafhankelijk, vrijmachtig karakter daarvan aan. Hier wijst τοῦτο op het volgende in onderscheiding b. v. van 5 : 18, waar τοῦτο op het voorafgaande slaat. Θέλημα τοῦ θεοῦ is niet subject, alsof hier nader aangetoond zou worden, wat Gods wil is, maar praedicaat. Aangeduid wordt, dat b. v. de onthouding van ontucht en van Mammondienst of hebzucht tot

Gods wil behoort. Heiliging van het volk was reeds voor Israel eisch van God (Lev. 19 : 2, vlg. 1 Petr. 1 : 16). Hier is evenwel geen cultische reinheid, maar zedelijke heiligheid bedoeld en wordt de zaak dus dieper opgevat. Ook na Timotheus' terugkomst moet Paulus waarschuwen tegen dezelfde zonde, waartegen hij gewaarschuwd heeft, toen hij de gemeente stichtte. Misschien naar Ef. 5 : 3 voegden sommige getuigen πάσης bij τῆς πορνείας. Zij, die dit lezen, denken dan aan bloedschande of huwelijken in verboden graad. Πόρνη duidt iemand aan, die te koop of veil is, μοιχός iemand, die ongeoorloofden omgang heeft met een gehuwd persoon of eene eerbare burgerdochter. Ἑταῖραι zijn boelen, maîtressen. Ongehuwde jonge mannen mochten volgens de Grieksche zeden met dezulken omgang hebben, wanneer zij maar geen dochters uit fatsoenlijke burgerfamiliën waren. Πορνεία duidt in het O. en N. T. aan: hoererij. — *Vs.* 4. Een ieder moet de kunst verstaan, zich zijn eigen vat te verwerven in heiliging en eer. Ik scheid niet εἰδέναι en κτᾶσθαι, zoodat de bedoeling zou zijn, dat ieder zijne vrouw als zoodanig kenne, wete, hoe het met haar staat, haar eerbiedig behandele. Als dwaas wijs ik de verklaring af, dat εἰδέναι hier zou zijn bekennen (= γινώσκειν). — Σκεῦος is niet lichaam [1]), of het manlijk lid, maar de vrouw als het zwakkere vat (1 Petr. 3 : 7) en κτᾶσθαι beteekent: zich verwerven, niet bezitten. Dat zich verwerven moet plaats hebben in heiliging en eere en natuurlijk vloeit hieruit voort, dat het huwelijk zelf in heiliging en eere plaats moest hebben. Bij het sluiten van het huwelijk moest men zijn Christelijk ideaal openbaren (zie vs. 3). Ook daarbij moest men doen zien, dat men streefde naar heiliging. Vanzelf was dan geslachtsgemeenschap buiten het huwelijk uitgesloten en nam men zijne vrouw niet alleen uit vleeschelijken lust, ter bevrediging van zijnen hartstocht. Het huwelijk droeg dan een eerbaar karakter. Op ἑαυτοῦ ligt gepaste nadruk, want alleen met de eigen vrouw mocht gemeenschap bestaan. Ik geloof, dat het in den geest van Paulus is (zie 1 Kor. 7 : 14), te verklaren, dat de ongeloovige vrouw door de huwelijkssluiting deel kreeg aan de heiliging des mans. Zij deelde in de voorrechten van het Christelijk gezin. Haar viel de eer te beurt, waarop zij als schepsel Gods aanspraak had (vgl. 1 Petr. 3 : 7). — Scheidt men εἰδέναι en κτᾶσθαι, dan moet men onder het laatste

---

[1]) Zoo nog W. Bahnsen, Z. f. w. Th. 1904, S. 338.

verstaan het zich verwerven van geld en goed, waartegen het onmiddellijk volgende in vs 4 en 5 m. i. duidelijk getuigt. Ook zou men naar analogie van vs. 4ª bij κτᾶσθαι een object verwacht hebben. Neen! in het geheele vs 4 is aan de vrouw, niet aan de vrouw en aan geld of goed gedacht. — *Vs.* 5. Men mag zijne vrouw zich niet verwerven in den hartstocht, die de vrucht is der begeerlijkheid (ἐν πάθει ἐπιθυμίας). De vrouw is dan geen persoon, maar eene zaak en van lieverlede verliest de man de achting voor haar. De heidenen gaven wel aan hunnen hartstocht toe, wat hieraan was toe te schrijven, dat zij God niet kenden, d. i. niet bezaten eene op ervaring gegronde kennis, God niet kennen, gelijk Hij zich geopenbaard heeft en daarom Zijnen wil niet verstaan (vgl. Rom. 1 : 28). Ignatius (ad Polycarpum V, 2) gaf aan de mannen en vrouwen, die huwen wilden, den raad, den band des huwelijks niet zonder goedvinden van den bisschop te sluiten, opdat het huwelijk zij naar den wil des Heeren en niet naar begeerlijkheid (κατὰ κύριον καὶ μὴ κατ' ἐπιθυμίαν). — *Vs.* 6. Τό is niet τουτέστι, alsof met τὸ μὴ ὑπερβαίνειν κτἑ. de nadere bepaling van het voorafgaande gegeven zou worden. Mij dunkt, de inhoud wijst op hebzucht, niet op ontucht. Er is geen sprake van τούτῳ τῷ πράγματι, in de pas besproken zaak, maar van τῷ πράγματι, in zijn bedrijf in 't algemeen, en wanneer de Heer een wreker van dit alles (περὶ πάντων τούτων) genoemd wordt, is hierbij aan meer dan aan een bepaald gebied gedacht, niet alleen aan ontucht, maar ook aan hebzucht. Al is het in 't algemeen waar, dat deze twee zonden vaak samengaan, hier is dit niet het geval Bedoeld is, dat men in zaken zijnen broeder, d. i. niet alleen den mede-Christen, maar den naaste benadeelde en zoo Gods gebod of wet overtrad. In eene handelsstad geschiedde dit zoo licht. Hebzucht en onderkruiping zijn gevaren, waaraan men in den handel vaak blootstaat. Met τό is gedacht aan eene meermalen bij Paulus in de mondelinge prediking voorkomende vermaning. Het is de bekende overtreding, waartegen hij zoo dikwijls gewaarschuwd heeft. De combinatie van ὑπερβαίνειν en τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ zou vreemd zijn. Welken zin zou hier de verklaring geven: over iemand heenstappen, zich niet om hem bekommeren? Bij de vermaning tegen de hebzucht sluit Paulus zich aan Lev. 25 : 14, 17 aan. De Heer, d. i. God of Christus (naar 3 : 12), is een wreker (ἔκδικος ook Rom. 13 : 4) van al die onreinheid en hebzucht. Paulus heeft dit alles tevoren gezegd en plechtig betuigd. Dit

laatste ziet op den inhoud van vss. 3—6. Het tevoren zeggen is vroeger zeggen, niet zeggen voordat de openbaring der wraak in de toekomst gezien wordt. — *Vs.* 7. Want God heeft ons niet tot Zijn kindschap geroepen, tot onreinheid, om onrein te zijn, maar in heiliging. De onreinheid staat hier bij wijze van tegenstelling met de heiliging, want dat God tot onreinheid riep, zal geen mensch in Thessalonika beweerd hebben. Bij onreinheid is niet alleen gedacht aan onkuischheid, maar aan allerlei uitspatting op zedelijk gebied, die eene ontwijding is van de menschelijke natuur. De roeping in heiliging beteekent, dat de heiliging het noodzakelijk gevolg van de roeping was. Den ontzaglijken eisch van Gods woord of wil doet Paulus hier gevoelen, die niet alleen bestaat in de liefelijke prediking van het evangelie, maar ook in den eisch: Bekeert u! God is een wreker van het kwade. — *Vs.* 8. Daarom (τοιγαροῦν ook Hebr. 12 : 1), op grond van het vs. 7 gezegde, hij, die dit verwerpt, d. z. de gegeven vermaningen, of die ons als apostelen verwerpt, wat ook mogelijk is, verwerpt niet een mensch, maar God. Dit is een paradox, welke gebezigd wordt, om de bedoeling des te scherper uit te drukken. Paulus wilde zeggen: In den mensch verwerpt gij God. Het is God, die zijnen Heiligen Geest aan de lezers voortdurend geeft als het beginsel hunner heiliging. Door dien Geest worden zij tot de heiliging in staat gesteld. Gemakkelijk is de verandering van ὑμᾶς in ἡμᾶς, omdat men meende, dat Paulus ook in vs. 8ᵇ zijne apostolische autoriteit wilde laten gelden. — *Vs.* 9. Het is niet onmogelijk, dat de gemeente Paulus over het betoon van broederliefde raad had gevraagd en Paulus met het oog daarop zegt, dat hij het niet noodig acht, daarover aan de Thessalonikers te schrijven. De jonge gemeente, die met geestdrift het evangelie aangenomen had, was vol vuur en begeerig de ondervondene liefde aan anderen te bewijzen. Natuurlijk zal de broederliefde zich niet alleen in milddadigheid geopenbaard hebben, maar in het mededeelen van de geestelijke en stoffelijke schatten, welke zij bezaten. Eigenaardig is het dualisme, dat wij hier bij de Thessalonikers opmerken. De deugd der broederliefde werd niet schaars aangetroffen en toch benadeelde men in zaken zijnen broeder. Het is hetzelfde verschijnsel, dat ook wij thans noch vaak opmerken, dat Christenen, die voor allerlei liefdadige doeleinden veel overhebben, somtijds in hun bedrijf of koopmanschap zich zeer hebzuchtig betoonen en zich allerlei veroorloven, wat zij buiten

hun bedrijf als contrabande zouden beschouwen. De man van zaken verdringt dan den Christen. Het onderricht over de broederliefde is onnoodig, omdat de lezers door God geleerd waren (θεοδίδακτοί ἐστε). Onwillekeurig herinnert men zich hier Jez. 54 : 13 καὶ ἔσονται πάντες διδακτοὶ θεοῦ, dat Jezus Joh. 6 : 45 aanhaalt. De Heilige Geest, welken God geeft, is ook een Geest van openbaring en wijsheid (Ef. 1 : 17). — *Vs.* 10. Αὐτό ziet op het liefhebben van elkander, dat men reeds aan alle broeders in geheel Achaje bewees, zoodat alleen de toespraak of vermaning noodig was, om daarin veelmeer overvloedig te worden, wat reeds 4 : 1 van den Gode waardigen wandel in het algemeen gezegd was. — *Vs.* 11. Men moet er zijne eer in stellen (φιλοτιμεῖσθαι, vgl. Rom. 15 : 20) en als een gevolg daarvan zich er ernstig op toeleggen, zich rustig te gedragen (ἡσυχάζειν), niet op staatkundig of godsdienstig gebied luid opzien te baren — in onze dagen zouden wij zeggen geen politieke rol te spelen of de voorvechter van eene orthodoxe of moderne partij te zijn —, maar kalm zijnen weg gaan. Er is dan minder eer te behalen bij de menschen, maar meer eer bij God. Jeugdige geestdrift op godsdienstig terrein meent vaak, dat zij tot alles in staat is en in korten tijd eene geheele zedelijke herschepping teweeg kan brengen. Die ijver is niet altoos een ijver met verstand. Men moest zich niet met eens anders doen (1 Petr. 4 : 15), maar met zijn eigen werk bemoeien (πράσσειν τὰ ἴδια). De bemoeizucht leidde licht tot verwaarloozing van eigen werk. Men moest met zijne eigene handen zijn brood verdienen (2 Thess. 3 : 10—13, Ef. 4 : 28), wat niet alleen op handenarbeid, maar op werk in het algemeen ziet. Hier zal speciaal aan het doen van zaken gedacht zijn. Paulus had reeds tevoren daarop gewezen door zijn woord en zijn eigen voorbeeld, daar hij begreep, hoe licht de geestdrift ontaardde in geestdrijverij, en zij, die zoo gaarne Gods Zoon uit de hemelen verwachtten (1 : 10), en zich vertroostten door de gedachte aan de parousie, ongeschikt konden worden voor hun tegenwoordig bedrijf. Het doel van de gegevene vermaning bestond hierin, dat men welvoeglijk (εὐσχημόνως, niet ἀτάκτως of ongeregeld zooals 5 : 14, 2 Thess. 3 : 6) wandelde of zich gedroeg tegenover hen, die buiten zijn (οἱ ἔξω Kol. 4 : 5, 1 Kor. 5 : 12, 1 Tim. 3 : 7) of de heidenen. Met argwanende blikken slaan de heidenen u gade en zij nemen dan door uw gedrag zoo licht aanstoot aan het evangelie. Ook aan het oordeel

der ongeloovigen moest men eenige waarde hechten en op hunne achting prijs stellen. Zie ook 1 Kor. 14 : 23. Zorgen moest men, dat men niet door eigen schuld in eenen toestand geraakte, dat men de ondersteuning van anderen, ook van de heidenen noodig had (μηδενὸς χρείαν ἔχητε). Welk eene schande zou dat voor het evangelie zijn! De armen zou men altoos bij zich hebben, maar men moest zorgdragen, dat zij den noodigen onderstand verkregen (Mt. 26 : 11, vgl. Deut. 15 : 4, 11). Onafhankelijk moest men zijn van zijne heidensche omgeving, want afhankelijkheid in het tijdelijke kon gemakkelijk leiden tot afval in het geestelijke.

13. Wij willen u niet onkundig laten, broeders! aangaande
de ontslapenen, opdat gij niet bedroefd zijt als de
14. overigen, die geen hoop hebben. Want indien wij
gelooven, dat Jezus gestorven is en opgestaan, zoo
zal God ook de ontslapenen door Jezus met Hem
15. tevoorschijn brengen. Want dit zeggen wij u met een
woord des Heeren, dat wij, levenden, die tot de
toekomst des Heeren overblijven, de ontslapenen niet
16. zullen voorkomen. Want de Heer zelf zal op een
bevel, op de roepstem van eenen aartsengel en bij
het geklank van de bazuin Gods van den hemel neder-
dalen, en die in Christus gestorven zijn, zullen eerst
17. opstaan. Daarna zullen wij, levenden, die overblijven,
tegelijk met hen in wolken den Heer tegemoet opgevoerd
worden in de lucht; en zoo zullen wij altijd met den
18. Heer zijn. Zoo vertroost dan elkander met deze
woorden!

Vs. 13. De schrijver behandelt hier een thema, dat met het voorafgaande los samenhangt, nl. de bezorgdheid over de ontslapenen, of dezen wel dezelfde heerlijkheid zouden genieten als zij, die leefden bij de parousie. Men kan alleen zeggen, dat het ook broederliefde was, die tot die bezorgdheid aanleiding gaf. Over de ontslapenen was zeker niet geschreven door de Thessalonikers, want dan zouden zij vs. 13 voorop zijn genoemd, b. v. περὶ δὲ τῶν κοιμωμένων κτὲ. — Paulus was gewoon, om als hij van zichzelven sprak, θέλω, niet θέλομεν te gebruiken (Rom. 1 : 13, 11 : 25, 1 Kor. 10 : 1 enz.). Slechts eene enkele

maal vinden wij θέλομεν (2 Kor. 1 : 8). Het is daarom niet te verwonderen, dat hier naast θέλομεν de variant θέλω voorkomt. Positieve uitdrukkingen als θέλω ὑμᾶς εἰδέναι worden gewoonlijk verbonden met ὅτι (1 Kor. 11 : 3) of ἵνα (Kol. 2 : 1). Hier evenwel is οὐ θέλομεν ὑμᾶς ἀγνοεῖν naar analogie van Kol. 2 : 1 geconstrueerd met περί. De gestorvenen worden hier naar een bekend euphemisme de ontslapenen genoemd (οἱ κοιμώμενοι). Een gewone variant bij het Praesens van κοιμᾶσθαι is het Perfectum. Meermalen gebruikt Paulus het Part. Aor. κοιμηθέντες, om de dooden aan te duiden, die eenmaal in den toestand van dooden gekomen zijn. — Het Praesens wijst hen aan, die zich in dien toestand als in eenen slaap bevinden en het Perf., dat zij in eenen nog in zijne gevolgen voortdurenden toestand gekomen zijn. De geloovigen moeten zich nooit over de ontslapenen bedroeven als de heidenen (οἱ λοιποί, vgl. Ef. 2 : 3, hier = οἱ ἔξω 4 : 12), die geen hoop hebben. Καθώς ziet niet op den graad, maar op de manier van de droefheid, de wijze van de droefheid. Ook de geloovigen mogen hunne dooden betreuren, maar hunne droefheid moet een geheel ander karakter dragen. De heidenen zijn menschen zonder hoop of welgegronde verwachting (vgl. Ef. 2 : 12, Hebr. 2 : 15). Zij hebben geen energie, geen levensmoed, geen levensvreugd, geen hoogere idealen. Ik wil een paar voorbeelden der classieken geven: Eurip. Iph. Aul. 1252 κακῶς ζῆν κρεῖσσον ἢ καλῶς θανεῖν. Eurip. Meleag. frgm. 536 τοὺς ζῶντας εὖ δρᾶν· κατθανὼν δὲ πᾶς ἀνὴρ γῆ καὶ σκιά· τὸ μηδὲν εἰς οὐδὲν ῥέπει. Vele heidenen handelden in den geest van: „laat ons eten en drinken, want morgen sterven wij”. — Opmerkelijk is, dat Paulus hier niet terugwijst op hetgeen hij reeds geleerd had. Blijkbaar bestond bij de lezers onzekerheid op het gebied van de leer der laatste dingen, de opstanding der dooden en het eeuwige leven, wat wij ons best kunnen voorstellen. Paulus' overtuiging heeft zich in dit opzicht zelve gewijzigd. Hier evenals 1 Kor. 15 : 51 spreekt hij de verwachting uit, Jezus' wederkomst nog te zullen beleven. Maar 2 Kor. 5 en Fil. 1 : 21—23 rekent hij met de mogelijkheid van zijnen aanstaanden dood en zal hij dus Jezus' wederkomst niet beleven. In de latere rabbijnsche eschatologie was de leer van de opstanding en eeuwig leven sterk ontwikkeld ook in verband met de leer van de Goddelijke vergelding. Vooral de Farizeërs dachten zich die opstanding

der dooden of der lichamen zeer materieel en zinlijk. Maar naast dezen factor ter verklaring van de Paulinische eschatologie moeten wij ook dien van het Hellenisme ter sprake brengen, dat zich geen lichamelijke, maar slechts eene geestelijke opstanding denken kon. Zoo spreekt Paulus dan ook van verheerlijkte of geestelijke lichamen, welke wij bij de opstanding der dooden zullen ontvangen. Het specifiek Christelijk element evenwel, dat wij in Paulus' eschatologie opmerken, bestaat hierin, dat wij door de opstanding altoos bij den Heer zullen zijn (zie 4 : 17). Daarop toch kwam het aan, zooals Paulus ook Rom. 14 : 8 schrijft: „Want hetzij wij leven, wij leven den Heer, hetzij wij sterven, wij sterven den Heer. Hetzij wij dan leven, hetzij wij sterven, wij zijn des Heeren". Het is een bekend feit, dat de oude Christenen tweeërlei opstanding aannamen, eene eerste bij Christus' wederkomst, voor de rechtvaardigen, de trouwgeblevenen, de martelaars, die om Jezus' wil gestorven waren, en eene tweede na het voleindigde Messiasrijk van de dooden in 't algemeen. Deze twee perioden zouden gescheiden zijn door een tijdperk, waarin Christus onbepaald heerschappij zou voeren, symbolisch uitgedrukt in de taal der apocalypse van Johannes (20 : 1—6) door een duizendjarig rijk. De geloovigen zouden dan in die periode, waarin de Oud-Testamentische beloften van het vrederijk (Jezaja 11) vervuld zouden worden, aan de heerlijkheid van den Messias deel ontvangen en met Hem heerschen. Vgl. 1 Kor. 15 : 23—28, Fil. 3 : 11, Openb. 20 : 1—6, Didache 16 : 6, 7 (ἀνάστασις νεκρῶν· οὐ πάντων δέ, ἀλλ' ὡς ἐρρέθη· Ἥξει ὁ κύριος καὶ πάντες οἱ ἅγιοι μετ' αὐτοῦ). Dat de ontslapenen aan de tweede opstanding deel zouden hebben, daaraan werd niet getwijfeld. Maar de kwestie was, of zij ook aan de eerste opstanding deel zouden hebben, en zoo niet zouden achterstaan bij hen, die Jezus' parousie beleefden, en ook bij de martelaars als een Stephanus en Jakobus. Op dit punt nu stelt Paulus hen volkomen gerust. De ontslapenen zouden niet achterstaan bij de overblijvenden. — *Vs* 14. Paulus gaat bij zijne redeneering uit van hetgeen vaststond en allen geloofden, n.l. de opstanding van den gestorven Jezus. Want indien (εἰ, niet ἐάν) wij gelooven en dat is zeker, dat Jezus gestorven en opgestaan is, zoo, d. i. op dezelfde wijze (οὕτως) zal God ook (καί), als met Jezus' opstanding samenhangend, daaruit voortvloeiend, hen, die ontslapen zijn, niet door den marteldood, maar langs natuurlijken weg, door bemiddeling van Jezus met Hem tevoorschijnbrengen.

Διὰ τοῦ Ἰησοῦ behoort niet bij κοιμηθέντας, alsof hier de belijdenis van Jezus de oorzaak van hunnen dood zou zijn, maar bij ἄξει σὺν αὐτῷ. De apostel laat er zich hier niet over uit, hoe hij dien band van Jezus en de geloovigen denkt. Maar natuurlijk heeft hij aan den band des geloofs gedacht, aan dien van het lichaam en zijne leden. Ἄξει = Hij zal brengen, tevoorschijn roepen, n.l. uit den dood tot het leven. Juist aan dat ἄξει σὺν αὐτῷ werd getwijfeld. — *Vs.* 15. Paulus durft deze stellige verzekering te bouwen op een woord des Heeren (ἐν λόγῳ κυρίου), dat nader ontwikkeld wordt. Voor Paulus had op godsdienstig terrein naast het O. T. het mondeling overgeleverde woord des Heeren gezag. Bij de uitdrukking een woord des Heeren vgl. 1 Kon. 20 : 35 בִּדְבַר יְהוָה, LXX εἶπε πρὸς τὸν πλησίον ἐν λόγῳ κυρίου. Niet gedacht is bij het woord des Heeren aan eene aan Paulus gedane openbaring, die als een woord des Heeren aangehaald wordt (vgl. 2 Kor. 12 : 9), noch aan Mt. 13 : 41—43, 24 : 31, maar aan een agraphon, een wel in de overlevering, maar niet in de H. S. bewaard woord des Heeren, zooals er verscheidene zijn (vgl. Hand. 20 : 35, 1 Kor. 7 : 10, 12, 25). Een bekend agraphon, dat in de oud-Christelijke letterkunde vaak voorkomt, is, dat wij getrouwe geldwisselaars moeten zijn (γίνεσθε δόκιμοι τραπεζῖται). Veilig kan men hier ook laten rusten 4 Ezr. 5 : 41 enz., waar gehandeld wordt over de kwestie, of Gods beloften direct hen gelden, die het einddoel beleven, en niet Israels voorvaderen. Vergelijken wij hiermede 4 Ezr. 13 : 16—24, dan is duidelijk gedacht aan het volk Israel en wordt juist omgekeerd geleerd, dat zij, die gestorven zijn en het einddoel met zijnen druk niet beleven, gelukkiger zijn dan de overblijvenden. — Wij, de levenden (οἱ ζῶντες), die overblijven tot de toekomst des Heeren, zullen de ontslapenen geenszins voorkomen. Οἱ ζῶντες zijn niet de later bij de parousie levenden, maar wij, de levenden tegenover de ontslapenen. Paulus achtte het wel mogelijk en gewenscht, dat hij de parousie beleven zou, maar heeft niet willen leeren, dat van de in zijnen tijd levende generatie niemand sterven zou. Εἰς τὴν παρουσίαν τοῦ κυρίου = tot aan, niet voor de toekomst des Heeren. Wij zullen — zegt Paulus — niet eer in Jezus' heerlijkheid deelen dan de ontslapenen. Te begrijpen is, dat vele exegeten door eene kunstmatige exegese hebben willen verbloemen, dat Paulus'

profetie niet uitkwam. Calvijn maakte er van, dat Paulus in den 1en persoon spreekt, hoewel hij van de parousie ver af was, om de Thessalonikers steeds tot bereidvaardigheid en waakzaamheid aan te sporen. Men heeft ook wel eene enallage personae of eene ἀνακοίνωσις aangenomen, zoodat van het geheel der Christenheid zou gezegd worden, wat slechts van een gedeelte, de laatste generatie der Christenen, of van de getrouwen, de vromen gold. Grotius daarentegen wees bij zijne exegese reeds den juisten weg. — *Vs.* 16. Dit ὅτι is niet = dat van vs. 15, zoodat hier de voortzetting van het woord des Heeren volgen zou. Eer had men dan ὅτε verwacht. Mij dunkt, vs. 16 motiveert de gedachte van vs. 15, dat de levenden niet zullen voorkomen hen, die ontslapen zijn. — Κέλευσμα (ook een goed klassiek woord b. v. van eenen bevelhebber, die bevelen geeft) beteekent hier het bevel van Jezus, dat de hemelbewoners Hem vergezellen, en de dooden opstaan. Wij wijzen de verklaring af, dat gedacht zou zijn aan een bevel van den Vader, dat de Zoon zich zou opmaken. Met ontzettende tooneelen zal de wederkomst gepaard gaan. Gesproken wordt van eene stem eens aartsengels en de bazuin Gods (vgl. W. Bousset, Der Antichrist, 1895, S. 166, 167). Naar de latere Joodsche angelologie stonden zeven aartsengelen als Michael, Gabriël, Raphael enz. voor Gods troon en volbrachten Zijne bevelen. Vgl. b. v. Dan. 10 : 20, 12 : 1, Henoch 9 : 1 enz. Tob. 12 : 15, Jud. 9, Openb. 8 : 2. Niet ter zake doet, welke aartsengel bedoeld wordt. De gedachte is eenvoudig, dat ook de hemelsche heirscharen den koning der koningen eer zullen bewijzen. Zulk eene stem is tegelijk eene bazuin Gods (ἐν σάλπιγγι θεοῦ). Voorbereid door O. T.ische plaatsen als Ex. 19 : 16, Ps. 47 : 6, spreekt Jezus zelf van zulk eene bazuin Mt. 24 : 31 (καὶ ἀποστελεῖ τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ μετὰ σάλπιγγος μεγάλης). Paulus gewaagt van dit bazuingeschal ook 1 Kor. 15 : 52 (ἐν τῇ ἐσχάτῃ σάλπιγγι· σαλπίσει γάρ). De bedoeling is, dat Jezus als een overwinnend vorst van den hemel op de aarde zal nederdalen (vgl. Hand. 1 : 11). Het eerste, wat daarna geschieden zal, is de opstanding der dooden. Men leze πρῶτον, niet πρῶτοι wat dan zou staan tegenover de tweede opstanding. Maar bij ἔπειτα (vs. 17) behoort πρῶτον. Vgl. bij hen, die in Christus gestorven zijn of οἱ νεκροὶ ἐν Χριστῷ, 1 Kor. 15 : 23 οἱ τοῦ Χριστοῦ en Openb. 14 : 13 οἱ ἐν Κυρίῳ ἀποθνήσκοντες. Volgens Openb.

20 : 5 is dit de eerste opstanding. Dat de vromen des Ouden Verbonds tot deze dooden behoord zullen hebben, nemen velen aan op grond van Hebr. 11 : 39, 40, maar men kan hen toch niet νεκροὶ ἐν Χριστῷ noemen. Evenals bij de hemelvaart (Hand. 1 : 9) verschijnt Jezus bij zijne wederkomst op de wolken, die een zinnebeeld zijn van Gods tegenwoordigheid en almacht, eene soort middelaars tusschen hemel en aarde. Tegelijk met de opgewekte ontslapenen zullen de levenden met hen of in hun gezelschap in de wolken weggevoerd worden den Heer tegemoet in de lucht. Dat wegvoeren zal blijkens ἁρπαγησόμεθα plotseling plaats hebben. Niet uitgedrukt is hier, dat de overlevenden dan eene andere gedaante of eenen anderen bestaansvorm zullen verkrijgen. Volgens 1 Kor. 15 : 52 moet dit verderfelijke lichaam onverderfelijkheid aandoen en dit sterfelijke onsterfelijkheid (1 Kor. 15 : 53), of volgens de beeldspraak van 2 Kor. 5 : 2 moeten zij een ander kleed aantrekken. Deze voorstelling, waarin wij den invloed van het Hellenisme op Paulus' beschouwingswijze bespeuren, wordt hier gemist. Alle gezaligden, de levenden en de opgewekten, gaan den Heer tegemoet (εἰς ἀπάντησιν τοῦ κυρίου = לִקְרַאת יְהוָה), om Hem feestelijk in te halen of te begroeten, en dan met Hem op de aarde neder te dalen. De heerschappij van den verheerlijkten Christus heeft op de nieuwe aarde, niet in den hemel plaats. En dientengevolge (καὶ οὕτως), dat nl. de ontslapenen niet achterstaan bij de overgeblevenen, zullen wij altoos bij den Heer zijn. Dan heeft er geen scheiding meer plaats en is de vereeniging voor goed gesloten. — *Vs.* 18. Paulus heeft den weg der vertroosting aangewezen en zegt daarom: Alzoo vertroost elkander met deze woorden (ἐν τοῖς λόγοις τούτοις, waarvoor sommige minuskelhss. lezen ἐν τοῖς λόγοις τοῦ πνεύματος). H. 5 : 11 in een soortgelijk verband voegt Paulus er aan toe: gelijk gij ook doet. Hier kon hij het niet doen, omdat de lezers aangaande het lot der ontslapenen in het onzekere verkeerden.

HOOFDSTUK V

1\. Over de tijden en de gelegenheden, broeders! hebt
2\. gij niet noodig, dat men u schrijve; want gij weet
zelven nauwkeurig, dat de dag des Heeren zoo komt,

3. als een dief in den nacht. Wanneer men zegt: vrede
en veiligheid! dan overvalt een plotseling verderf
hen, evenals de barensnood de zwangere, en men
4. zal het geenszins ontkomen. Maar gij broeders! zijt
niet in duisternis, dat de dag u gelijk een dief over-
5. vallen zou; want gij allen zijt kinderen des lichts en
6. kinderen des daags; wij zijn niet des nachts of der
duisternis. Laat ons derhalve niet slapen gelijk de
7. overigen, maar laat ons waken en nuchter zijn. Want
die slapen, slapen des nachts, en die dronken zijn,
8. zijn des nachts dronken; maar wij, die des daags zijn,
laat ons nuchter zijn, nadat wij aangedaan hebben een
harnas van geloof en liefde, en als helm de hope der
9. zaligheid. Want God heeft ons niet tot toorn bestemd,
maar tot verkrijging der zaligheid door onzen Heer
10. Jezus Christus, die voor ons gestorven is, opdat wij,
hetzij wij waken, hetzij wij slapen, tezamen met Hem
11. leven zouden. Daarom vermaant elkander en sticht
de een den ander, gelijk gij ook doet.

Deze verzen hangen nauw met 4 : 13—18 samen. Ook hier is het onderwerp eschatologisch, de verwachting van de wederkomst des Heeren, maar in plaats van zich te verdiepen in zinledige bespiegelingen en droomerijen over den tijd van die komst, wat de latere Joden op grond van enkele gegevens van Jeremia en Daniël deden, wekt Paulus op tot een streng zedelijk leven met het oog op die komst. Wij leeren ook hier Paulus kennen als een zeer nuchter en practisch man.

Vs. 1. Wanneer de apostel evenals 4 : 9 over dit onderwerp schrijft, waarvan de lezers goed op de hoogte waren, zal hij dit wel gedaan hebben, omdat zij, door nieuwsgierigheid gedreven, in een schrijven aan hem op meerdere bijzonderheden aangaande den tijd van de parousie hadden aangedrongen. Aan die nieuwsgierigheid voldeed Paulus niet. Op dogmatisch gebied hadden zij genoeg aan wat zij reeds wisten. — Naast elkander komen hier voor de *χρόνοι* en de *καιροί*. De pluralis staat, omdat eene reeks van perioden bedoeld is. *Χρόνος* is de tijd in het algemeen, een formeel begrip naast het begrip ruimte. *Καιρός*

is eene bepaalde, afgebakende tijdruimte, de rechte, juiste tijd, gelegenheid. De LXX gebruikt meer καιρός (עֵת) dan χρόνος (יוֹם). Vgl. voor het genoemde onderscheid tusschen χρόνοι en καιροί Hand. 1 : 7, 3 : 19, 21. — *Vs.* 2. Met ἡμέρα κυρίου waarbij sommigen ἡ voegen, is de bekende dag des Heeren, der parousie bedoeld, die ook wel dag des gerichts (κρίσεως), des toorns en der openbaring van het rechtvaardig oordeel Gods genoemd wordt (ἡμέρα ὀργῆς καὶ ἀποκαλύψεως δικαιοκρισίας τοῦ θεοῦ). Onverwacht en ongedacht komt die dag en daarom is hij gevaarlijk voor hem, die er niet op voorbereid is. Duidelijk en treffend is de beeldspraak van een dief, die 's nachts verschijnt. Vgl. Mt. 24 : 43, Lk. 12 : 39, 2 Petr. 3 : 10, Openb. 3 : 3, 16 : 15. Op de beeldspraak van den dief in den nacht rust de overlevering, dat Jezus' wederkomst plaats zou hebben in den nacht vóór Paschen, gedurende welken men de wacht hield (Hieronym. in Mt. 25 : 6, Lactantius, Inst. VII, 19). Ook volgens de evangeliën (vgl. Mt. 24 : 36, 42, 44) had Jezus gezegd, dat men naar dag en uur van de parousie niet vragen mocht, daar dezen alleen aan den Vader bekend waren. — Ἀκριβῶς = *nauwkeurig* is hier wel wat vreemd, want blijkbaar waren de lezers van de toekomstige dingen niet zoo goed op de hoogte en gaf dit juist onrust. Niet onmogelijk is, dat zij in hunnen brief aan Paulus gevraagd hadden om nauwkeurige gegevens, en dat Paulus niet zonder ironie hierop antwoordt, dat zij immers reeds nauwkeurig (ἀκριβῶς) wisten, dat de dag des Heeren komen zou als een dief in den nacht. — *Vs.* 3. Wanneer men, d. z. degenen, die volgens vs. 4 in de duisternis leven, zegt: vrede en veiligheid, zooals de valsche profeten van Ezech. 13 : 10 uitriepen. Wanneer men denkt: het zal met die parousie zulk een vaart niet loopen, en waarom zou men zich daarom zoo ongerust maken, dan is het gevaar juist zeer nabij. Dan overvalt een plotseling verderf, zooals de barensnood eene zwangere vrouw, en men zal het gevaar geenszins ontvluchten. Bij het in den Bijbel zeer gewone beeld eener zwangere vrouw vgl. Jez. 13 : 8, Jer. 13 : 21, Hoz. 13 : 13. — *Vs.* 4. De lezers zijn niet in de duisternis of in een toestand van onzekerheid en onrust. De dag des Heeren is de aanleiding tot de beeldspraak van de duisternis. Zij zijn niet in de duisternis, om door den dag des Heeren overvallen te worden (ἵνα ἡ ἡμέρα . . . καταλάβῃ). Men mag dit ἵνα niet

verzwakken of het opvatten als *zoodat* (ἐκβατικῶς). Bij Paulus, die in alle dingen Gods hand of doel opmerkt, is dit ἵνα niet vreemd. — Plaatst men met sommige get. ὑμᾶς vóór ἡ ἡμέρα, dan ligt op ὑμᾶς een onnatuurlijke nadruk. Evenzoo verwerp ik de lezing κλέπτας i. p. v. κλέπτης, want niet de lezers, maar de dag wordt, omdat hij plotseling en onverwacht komt, met eenen dief vergeleken. Zie vs. 2. — *Vs.* 5. Paulus spreekt van den stand der lezers en zegt daarom: want gij allen zijt (πάντες met nadruk) kinderen of zonen des lichts en des daags. Vgl. Mt. 5 : 45, Lk. 16 : 8, Petr. 2 : 9. Daar God zelf licht is, d. i. de heilige en volzalige, moeten Zijne kinderen of geloovigen ook Zijn beeld en karakter vertoonen, dus kinderen des lichts zijn, d. i. naar een bekend gebruik van υἱός of τέκνον in het N. T., dat ons aan het Hebr. בֵּן doet denken, maar dat ook meer in het Grieksch voorkomt: het licht toebehooren. Zoo komt Paulus langzamerhand op de ethische vermaningen. De dag is het gevolg van het licht. Wanneer de zon opgaat, begint de dag. Hier is bij den dag aan den dag der parousie en de daarop volgende heerlijkheid en heerschappij van Christus gedacht. Zijn de geloovigen kinderen des daags, dan hebben zij deel aan Christus' heerschappij en heerlijkheid. Met het oog op de vermaningen van vss. 6 enz. voegt de apostel er nog bij: wij zijn niet des nachts of der duisternis. Van den 2[en] pers. meervoud gaat Paulus in den 1[en] pers. meervoud over, om den schijn weg te nemen, alsof de vermaningen en waarschuwingen alleen voor de Thessalonikers en niet voor de andere geloovigen golden. Zooals het licht behoort bij den dag, zoo de duisternis bij den nacht. De duisternis is het beginsel van den nacht. Het rijk des boozen, dat beheerscht wordt door den God dezer wereld (2 Kor. 4 : 4), die gesteund wordt door zijne engelenmachten of wereldbeheerschers dezer duisternis (Ef. 6 : 12), veroorzaakt den nacht of dien droevigen, van God vervreemden toestand, waarin de wereld en die tot haar behooren tot de toekomst des Heeren begrepen zijn (vgl. Rom. 13 : 12). — *Vs.* 6. Ἄρα οὖν, eene combinatie, die veel bij Paulus in het begin van zinnen voorkomt, is = zoo dan, hinc igitur. Bij οἱ λοιποί is evenals 4 : 13 aan de heidenen gedacht, wier wandel overeenkomt met den toestand der duisternis. Opdat de lezers nu niet in dien toestand geraken, moeten zij waken en nuchter zijn. — Wie slaapt, leeft eigenlijk niet en neemt geen

werkzaam aandeel aan den arbeid des daags. Als men waakt, ziet men toe, niet slaperig te worden en is men op zijne hoede. Dan is men tot den vollen arbeid geschikt. Maar ook moet men nuchter zijn, zich geen roes hebben gedronken, in welk geval men niet weet, wat men doet en geen macht heeft over zichzelven. — *Vs.* 7. Het slapen is een nachtelijk werk en het zich bedrinken eveneens. Natuurlijk wordt dit a potiori gezegd met het oog op het afgebeelde, de waarschuwing tegen de zonde. Paulus wist zeer goed, dat men ook over dag kon slapen en zich bedrinken. — *Vs.* 8. Maar wij, die des daags zijn, die den dag des Heeren toebehooren en dien verwachten, laat ons nuchter zijn (νήφωμεν). Het waken is als vanzelf sprekend hierbij weggelaten. Volgens P. W. Schmiedel (Hand-Commentar, a. a. O.) zijn wellicht vss. 7, 8ª glossen. Hij laat dit gevoelen op dezen zwakken grond rusten, dat vs. 6 slapen en waken in oneigenlijken en hier in eigenlijken zin bedoeld zijn. — Een nieuwe grond voor het waken en nuchter zijn wordt vs. 8ᵇ genoemd, die bestaat in het aantrekken van de wapenrusting Gods. Vgl. Ef. 6 : 14—17. Het borstharnas en de helm zijn wapenen der bescherming, niet om aan te vallen. Welnu! een man, die zich zoo gewapend heeft en zijne vijanden af zal weren, moet niet gaan slapen of sluimerig zijn. Vgl. de parallel Openb. 16 : 15. Het geloof en de liefde, n.l. tot God en tot Christus, zijn gelijk een borstharnas (θώραξ), dat het hart des menschen voor de pijlen des boozen bewaart. Wanneer de zonde een aanknoopingspunt vindt in het hart des menschen, vervalt hij licht tot zondige daden, b. v. tot hebzucht of ontucht of dronkenschap. Omdat ieder geloovige aan aanvallen en verleiding blootstaat, moet hij zich pantseren door geloof en liefde. Wie vaststaat in het vertrouwen op God en Hem hartelijk liefheeft, kan niet vallen. Zeker is hier blijkens de beeldspraak van den θώραξ aan het hart in de eerste plaats gedacht, want uit het hart zijn de uitgangen des levens. Maar naast het hart moet het hoofd, de zetel van het verstand, beschermd worden blijkens de beeldspraak van den helm. Het is door middel van het hoofd, dat de van buiten komende indrukken en invloeden het hart des menschen bereiken. Wanneer men gaat twijfelen aan God, aan Christus en de heilswaarheden van het evangelie, dan is men verloren. Wie evenwel kent de hoop op de toekomstige zaligheid (ἐλπίδα σωτηρίας), wordt voor twijfelingen en slingeringen bewaard. Die hoop moet al ons leed verzachten.

Ik meen, dat het in den geest van Paulus is, dat wij hier het gemoedsleven en het intellectueele leven van elkander onderscheiden, maar ik moet er bijvoegen, dat naar de psychologie der Joden en dus ook van Paulus deze twee sferen zoo nauw met elkander verbonden zijn, dat ook het hart als de zetel van het intellectueele leven voorgesteld wordt, en men zelfs spreekt van de gedachten des harten. De beeldspraak van harnas en helm rust op Jez. 59 : 17 volgens de LXX, waar Jahwe optreedt als de wreker en verlosser van zijn volk, die de gerechtigheid aantrekt als een pantser, den helm der redding op het hoofd zet, de kleederen der wraak aantrekt en zich hult in den naijver als in eenen mantel. — *Vs.* 9 sluit niet aan ἐλπίδα σωτηρίας aan, alsof hier de hoop der zaligheid nader geteekend wordt, waartegen reeds ἔθετο getuigt, maar motiveert νήφωμεν van vs. 8, waarbij wij de waakzaamheid voegen mogen. Wij moeten beantwoorden aan het doel, dat God ons stelt. Bij ἔθετο vgl. 1 Petr. 2 : 8. God heeft ons niet bestemd, dat wij Zijnen toorn dragen zouden, zooals die b. v. rustte op de tijdgenooten van Noach, maar tot verkrijging der zaligheid, die ons ten deel valt door onzen Heer Jezus Christus (vgl. bij εἰς περιποίησιν 2 Thess. 2 : 14, Hebr. 10 : 39). — *Vs.* 10. Dat de zaligheid ons ten deel valt door Jezus Christus, wordt kort ontwikkeld in: „die voor ons gestorven is", terwijl Paulus elders, b. v. Rom. 3 : 25, meer daarvan zegt. Lezen wij περὶ ἡμῶν, dan is de bedoeling: Christus' dood had plaats met betrekking tot ons. Lezen wij ὑπὲρ ἡμῶν, dan is het: ten onzen nutte of voordeel. — Men lette op de tegenstelling tusschen ἀποθανόντος en ζήσωμεν. Het doel van Christus' dood is, dat wij met Hem leven zouden. Wij leven tegelijk met Hem, d. i. zoodra wij door het geloof met Christus verbonden zijn, ontvangen wij het eeuwige leven. Door de unio mystica hebben wij deel aan Christus' dood en opstanding. Bij ζήσωμεν is derhalve niet gedacht aan het toekomstige leven bij de parousie, maar aan het toen reeds aanvangende leven. Vgl. Rom. 6 : 3, 4, 2 Kor. 5 : 15, Gal. 2 : 19, 20, Ef. 2 : 5. Dat deze gedachte ook eene echt Johanneïsche is, behoeft geen betoog. Vgl. Joh. 11 : 25, 26, 1 Joh. 3 : 14, 5 : 11. — Wanneer wij met Jezus Christus leven zullen, maakt het geen verschil, of wij waken of slapen (γρηγορῶμεν εἴτε καθεύδωμεν). Bij waken en slapen moeten wij niet aan een waken en slapen in eigenlijken zin denken, waarin het geheele leven des menschen dan zou zijn samengevat in den

trant van Mk. 4 : 27. Zou Paulus bedoeld hebben: Christus komt waarschijnlijk 's nachts weder? Of wij nu des nachts waken om bereid te zijn, òf slapen, doet niets ter zake? Geloove wie het kan. Evenmin geeft het zin, het waken hier als bereid zijn op te vatten met het oog op vs. 6. Want *slapen* zou dan zijn: niet bereid zijn en Paulus kan toch niet bedoeld hebben: Of gij bereid zijt of niet, komt voor de kwestie van het met Christus leven op hetzelfde neder. Ik geloof, dat de apostel bij slapen en waken denkt aan het gestorven zijn of niet, nl. bij de parousie, (vgl. 4 : 13—18). Het was juist het punt in kwestie, of de gestorvenen bij de parousie dezelfde heerlijkheid zouden deelachtig worden, als degenen, die nog leefden. Volmondig erken ik, dat de beeldspraak van γρηγορεῖν en καθεύδειν voor *leven en gestorven zijn* ongewoon is. Wij zouden bepaald voor sterven κοιμᾶσθαι verwacht hebben. Doch onmogelijk is zij niet. Vgl. Dan. 12: 2 volgens de LXX en Theod. Van καθεύδειν en γρηγορεῖν wordt een eigenaardig gebruik gemaakt. Het is eerst gewoon slapen en waken, dan weder: niet bereid en wèl bereid zijn en verder ontslapen en leven. — *Vs.* 11 gelijkt op 4 : 18. Daarom vermaant elkander en bouwt elkander op, gelijk gij ook doet. Wij hebben hier geen opwekking tot vertroosting, maar eene waarschuwing tegen geestelijke traaagheid en droomerijen. Het opbouwen is elkander opwekken tot geloof en liefde, gelijk men de steenen van een gebouw op elkander legt, opdat het huis tot stand kome. Blijkbaar bestaat volgens Paulus het opbouwen niet in het gebruik van zoete en vriendelijke woorden, maar desnoods in vermaning en berisping, in degelijke, flinke mannentaal. Het gebruik, dat de gemeente van het woord *stichtelijk* maakt, is vaak glad verkeerd. Men moet in het vermanen voortgaan op den eens bewandelden weg. — Εἰς τὸν ἕνα voor ἀλλήλους is niet klassiek, maar Semietisch (vgl. evenwel Dion. Hal. II, 134).

12. Wij bidden u, broeders! te erkennen hen, die onder u
arbeiden, en uwe voorstanders zijn in den Heer en u
13. vermanen, en hen zeer hoog in liefde te achten om
14. huns werks wil. Houdt vrede onder elkander! En
wij bidden u, broeders! vermaant de ongeregelden,
vertroost de kleinmoedigen, trekt u de zwakken aan,
15. zijt langmoedig jegens allen! Ziet toe, dat niet iemand
een ander kwaad met kwaad vergelde, maar tracht te

allen tijde naar het goede jegens elkander en jegens
16, 17. allen! Verblijdt u te allen tijde! Bidt zonder
18. ophouden! Dankt in alles, want dit is de wil van God
19. in Christus Jezus over u. Bluscht den Geest niet uit!
20, 21. Veracht de profetiën niet, maar beproeft alles,
22. behoudt het goede! Onthoudt u van alle soort van
23. boosheid! En de God des vredes zelf heilige u geheel
en al, en uw onberispelijke geest, ziel en lichaam
mogen op onbestraffelijke wijze bewaard worden in
24. de toekomst van onzen Heer Jezus Christus! Getrouw
is Hij, die u roept, die het ook doen zal.

Vs. 12. Aan de vermaning sluit zich thans de bede aan, de over de gemeente aangestelde opzieners te eeren en te achten. Paulus had als zendeling een organiseerend talent, waarvan voor een groot deel het slagen van zijn werk afhing. Hij wist orde en regel in de gemeente te brengen en stelde spoedig opzieners over haar aan, die haar in godsdienstige en ook in maatschappelijke dingen leiden zouden. Zij moesten in de huisgemeenten het O. T. voorlezen, verklaren, aan de woorden van Jezus herinneren en op den door Paulus en zijne medearbeiders gelegden grondslag voortarbeiden. Deze voorgangers, oudsten of presbyters, zullen personen geweest zijn, die door leeftijd, ervaring en godsvrucht uitblonken, maar niet altoos tot de aanzienlijksten der gemeente behoorden. Onder hen zullen zeer eenvoudigen, misschien wel slaven geweest zijn. Daarenboven zal men spoedig het groot verschil in gaven tusschen Paulus en de voorgangers opgemerkt hebben. Redenen genoeg, waarom het de gemeente wel eens moeilijk zal gevallen zijn, hare opzieners te eeren. Tot dat eeren wekt Paulus in vs. 12 op. De voorgangers, die waarschijnlijk wel πρεσβύτεροι geweest zullen zijn, worden door drie participia, die door één artikel met elkander verbonden worden, aangeduid. Zij verrichten eenen moeilijken arbeid voor het Godsrijk (τοὺς κοπιῶντας). Zij zijn op allerlei gebied, zoowel op godsdienstig bij de leer, als op maatschappelijk bij de gaven, voorgangers (προϊστάμενοι, vgl. Rom. 12 : 8, 1 Tim. 5 : 17, Hermas, Visio II, 4). Blijkbaar is de term προϊστάμενοι geen technische uitdrukking. De apostel had ook van ἡγούμενοι kunnen spreken (Hebr. 13 : 7, 17, 24). Eene derde eigenschap van de voorgangers is, dat zij vermanen, wat zeker zoowel bij de prediking als bij de dagelijksche

zielzorg geschiedde. Paulus' eigen brieven en eene homilie als 2 Clem. geven van dat νουθετεῖν duidelijke voorbeelden. Het doel der prediking was niet dogmatisch, maar ethisch of parenetisch. Wanneer de apostel dogmatische onderwerpen ter sprake brengt, is het gewoonlijk in verband met leering en vermaning, zooals trouwens nog onze zendelingen doen. — Ἐν κυρίῳ wijst op het gezag, waarmede de voorgangers optreden. Zij leven in de gemeenschap met den Heer. Het zijn Christelijke voorgangers. Dezulken moet men εἰδέναι, d. i. weten, hoe het met hen gesteld is, wat gij in hen bezit, hen erkennen. Zoo staat Gen. 39 : 6 volgens de LXX van Potifar, dat hij οὐκ ᾔδει, niet wist, wat er in zijn huis was, d. i. er zijne aandacht niet aan wijdde, er niet op lette. 1 Kor. 16 : 15 zegt Paulus van het huisgezin van Stephanas, dat men het kende, wist wat het was (οἴδατε), hoe men het alle achting moest toedragen. De voorwaarde voor het εἰδέναι is het erkennen of ἐπιγινώσκειν. Maar natuurlijk is het εἰδέναι dan meer dan dat. — *Vs.* 13. Zeer hoog (ὑπερεκπερισσῶς, ook 1 Clem. 20 : 11, afwisselend met ὑπερεκπερισσοῦ 1 Thess. 3 : 10) of bovenmate moet men de voorgangers waardeeren, en dat niet met vreeze of gehuicheld, maar eerlijk, trouw, met liefde (ἐν ἀγάπῃ). De waardeering moet in de sfeer der liefde plaats hebben. De voorgangers moeten ἠγαπημένοι zijn. Wat den vorm der uitdrukking ἡγεῖσθαι ἐν ἀγάπῃ betreft, vgl. uitdrukkingen als ἔχειν ἐν ἐπιγνώσει (Rom. 1 : 28), en de klassieke ἔχειν ἐν ὀργῇ, vertoornd zijn, ποιεῖσθαι ἐν ὀλιγωρίᾳ, geringschatten. Wat de gedachte betreft, denke men aan 1 Tim. 5 : 17, waar van bepaalde oudsten staat, dat men ze dubbele eer moet waardig achten (διπλῆς τιμῆς ἀξιούσθωσαν) en Didache 15 : 2, waar de vermaning luidt, de opzieners en diakenen niet te verachten, omdat zij met de profeten en leeraars tot de geëerden behooren (αὐτοὶ γάρ εἰσιν οἱ τετιμημένοι ὑμῶν). Mij dunkt, dat hier nergens uitgedrukt is, dat de gemeente de voorgangers moest onderhouden of geldelijk beloonen, wat sommigen bij 1 Tim. 5 : 17 aangenomen hebben. De te bewijzen achting moest rusten op het werk (vgl. 1 Kor. 15 : 58, 16 : 10, Ef. 4 : 12). Het kon wel zijn, dat de kwestie van de voorgangers aanleiding gaf tot twist en tweedracht in de gemeente, dat sommigen hen eeren, anderen hen niet eeren wilden, zooals b. v. het geval was te Korinthe blijkens 1 Clem. Wij vinden hier althans de vermaning, dat de gemeente-

leden vrede onder elkander moesten bewaren (εἰρηνεύετε ἐν αὐτοῖς). Dit beteekent niet, dat men vrede met de presbyters moest bewaren (cum eis, vg.). Men zou dan μετ' αὐτῶν verwachten (Rom. 12 : 18), evenmin dat men zulks onder hunne leiding moest doen, maar dat men onder elkander den vrede moest bewaren. 'Εν αὐτοῖς staat voor ἐν ἑαυτοῖς = ἐν ἀλλήλοις. Vgl. Mk. 9 : 50. De vredelievendheid mag evenwel geen zwakheid tegenover hen worden, die zich niet goed gedragen. Men moet dezulken gestreng bestraffen. — *Vs.* 14. De volgende vermaningen hebben blijkens ἀδελφοί op de geheele gemeente, niet alleen op de voorgangers betrekking. Men moet de ongeregelden (τοὺς ἀτάκτους) bestraffen. De ἄτακτοι zijn zij, die uit den band springen, zich niet schikken naar de gewone orde in de gemeente (vgl. vss. 12, 13) of in de maatschappij (vgl. 4 : 11). Men mag in zulke gevallen niet denken: ben ik mijns broeders hoeder? maar men moet ze bestraffen, al kost dit pijn. Het is een vriend, die u uwe feilen toont. De kleinmoedigen moet men vertroosten. De ὀλιγόψυχοι laten bij den druk en de teleurstellingen, welke de aanneming van het evangelie met zich brengen, licht den moed zakken en hebben toespraak en vermaning van noode. — Men moest zich laten gelegen liggen aan de zwakken (ἀντέχεσθε τῶν ἀσθενῶν), wier geloof nog niet sterk was, die niet veel draagkracht hadden, en wier geweten zich door de vrijheid van anderen, b. v. door het eten van afgodenoffer, gekwetst kon gevoelen. In formeele kwesties moest men zich weten te accomodeeren, doen door laten, niet den zieken een zieke, maar wel den zwakken een zwakke zijn. 'Αντέχεσθε is: houdt u aan hen, ondersteunt hen, om hen op te richten, wat gansch iets anders is dan het betoon van eene nederbuigende goedheid. Geduld moet men hebben, lankmoedig zijn, als de liefde beproefd wordt, en dat niet alleen jegens de gemeente. maar jegens allen. — *Vs.* 15. Het was geheel in Jezus' geest, die zoo vaak op liefde en zelfverloochening ook tegenover de vijanden aandrong, dat de vermaning luidt: ziet toe, dat niet iemand kwaad voor kwaad vergelde (Rom. 12 : 17, 1 Petr. 3 : 9). Dit gold ook tegenover de heidenen. De positieve vermaning volgt vs. 15^{b}, dat men te allen tijde het zedelijk goede (τὸ ἀγαθόν) moest najagen met betrekking tot elkander en tot allen, dus ook buiten de gemeente. De tegenstelling met τὸ κακόν wijst er op, dat met τὸ ἀγαθόν het zedelijk goede (honestum),

niet wat nuttig, oorbaar is en betaamt (utile), bedoeld wordt. In het laatste geval zou de vermaning vrij mat zijn. Men moet vragen: hoe kan ik het zedelijk welzijn, het waarachtig levensgeluk van mijnen naaste bevorderen? Natuurlijk moet men eerst aan de gemeente denken, aan de huisgenooten des geloofs, en daarna ook aan anderen. Dat te allen tijde (πάντοτε) te doen, is een moeielijke eisch, maar Paulus stelt zijn ideaal hoog, overeenkomstig het woord van zijnen Heer. — *Vs.* 16. „Verblijdt u te allen tijde" (πάντοτε χαίρετε) is eene hier los naast het voorafgaande staande vermaning, die vaak in den brief aan de Filippiërs gehoord wordt, waarom dan ook die brief wel de „epistola de gaudio" heet. Men moet altoos in eene opgewekte, blijmoedige, dankbare stemming zijn, zich niet laten neêrdrukken door het lijden en de zorgen dezer wereld. Het heilig optimisme des geloofs moet men kennen, dat spreekt: „Met mijnen God spring ik over eenen muur" (Ps. 18 : 30). Deze heilige vreugde, die de vrucht is van een oprecht geloofsvertrouwen op God, heeft niets met de uitgelatenheid en den schaterlach der wereld te maken en kan dus te allen tijde het deel van den Christen zijn. Ook hier gelijk zoo vaak in zijne ethische vermaningen drukt Paulus zich uit in den geest van Jezus. — *Vs.* 17. De vermaning tot onophoudelijk gebed (ἀδιαλείπτως προσεύχεσθε) zag hierop, dat men zich niet tot bepaalde gebedsuren bepalen moest om gemeenschap met God te zoeken, maar dat men die gemeenschap altoos moest kennen. Onophoudelijk moet men bidden, al is 't niet met uitgesproken woorden, dan toch in den geest of in het hart. Men moest den Heer kennen in al zijne wegen. Zoo opgevat, is de eisch van dit vers niet onmogelijk, of overspannen, maar nuchter en kalm. Wie onophoudelijk bad en in den geest de ladder Jakobs zag, waarlangs Gods engelen opklimmen en nederdalen, kon zich ten allen tijde verblijden. — *Vs.* 18. Ἐν παντὶ εὐχαριστεῖτε = dankt in alles of onder allerlei omstandigheden, natuurlijk God. Bidden en danken behooren bij elkander. Ja! wie waarlijk bidt, zal in den regel eerst met danken beginnen. Dit danken is niet alleen in den geest b. v. van een Johannes Chrysostomus, die met een danktoon op de lippen in ballingschap stierf, maar vooral in den geest van Hem, die sprak: „Ik dank u, Vader, Heer des hemels en der aarde enz." (Mt. 11 : 25—27). Niet *voor* alles behoeft men te danken, wat natuurlijk voor een verlies of sterfgeval moeilijk zou gaan, maar *onder* alles (ἐν παντί). Al

heeft men zich over nog zooveel te bedroeven en te beklagen, er blijft altoos nog genoeg dankstof over. De schaduwzijden des levens mogen ons de lichtzijden nooit over het hoofd doen zien. Gedacht is aan het gemeenschappelijk dank- en smeekgebed (zie b.v. Didache 10 : 6, 14 : 1, 15 : 4). Want juist dit danken in alles is de in of door Christus Jezus openbaar geworden wil van God met betrekking tot de lezers. Christus Jezus heeft hun Gods wil als zoodanig doen kennen en het door zijn eigen voorbeeld gestaafd. Τοῦτο is subject en θέλημα θεοῦ praedicaat. Dit danken in alles behoort tot Gods wil. Maar natuurlijk behoort ook nog meer daartoe. Opmerkelijk is dan ook, hoewel taalkundig zeer gewoon, dat het artikel vóór θέλημα θεοῦ ontbreekt. Ik geloof, dat τοῦτο slaat op het danken vs. 18ᵃ. Vindt men dit niet ruim genoeg, dan weet ik niet, welk bezwaar er tegen zou bestaan, τοῦτο op de vermaningen van vs. 14 af te laten slaan. Met verwondering kan men hooren, dat men onder alles danken moet en daarom is hier juist van pas, aan Gods wil te herinneren, wat b. v. bij het bidden vs. 17 minder noodig kon schijnen. — *Vs.* 19, 20. Het kwam in de eerste gemeenten veelvuldig voor, zooals o. a. 1 Kor. 12—14 blijkt, dat men, vervuld van Gods Geest, in ecstase sprak en zich wel eens tot geestdrijverij liet vervoeren. Men sprak woorden, hetzij in toespraak, lied of gebed, die voor een ander, tenzij hij ook de gave der glossolalie en der uitlegging had, onverstaanbaar waren. Men stichtte dan wel zichzelven, maar bouwde een ander niet op. Nauw verwant was deze gave der glossolalie aan die der profetie, d. i. die der toespraak of vermaning, hoewel deze laatste veel hooger stond dan de eerste. Met het oog op de aanstaande parousie van Jezus zullen sommige enthousiaste ecstatici deze toekomst als zeer aanstaande hebben voorgesteld en tot dweperij zijn vervallen (2 Thess. 2 : 2). Kwam Jezus zoo spoedig weder, dan was de geregelde arbeid overbodig. Sommige nuchtere leden der gemeente zullen daarom met kracht tegen het drijven van anderen zijn opgekomen. Zij zouden den Geest, die werkt gelijk Hij wil, hebben willen uitblusschen. Eene openbaring van Gods Geest, die niet in hun kader — wij zouden zeggen in onze Dogmatiek — paste, zouden zij hebben willen tegengaan. Het is met het oog daarop, dat Paulus, die zelf een nuchter man was, maar toch ook een man met eenen ruimen blik en een ruim hart zegt: Bluscht den Geest, dat hemelsch vuur niet uit! Veracht de profetieën niet! Een leerzaam voorbeeld ook voor ons, die zoo licht over geestelijke bewegingen, die niet

een bepaald kerkelijk karakter dragen, als b. v. over geestelijke, methodistische opwekkingen, den staf breken. Wij lezen Jez. 65 : 8: verderf hem niet, want er is een zegen in! — *Vs.* 21. Niet gezegd wordt, wat men doen moest i. p. v den Geest uitblusschen, in welk geval er ἀλλά staan moest. Door δέ evenwel wordt uitgedrukt, dat het veeleer hierop aankwam, alles te beproeven, het goede te bewaren en zich verre te houden van het booze van allerlei soort of aard. De nadruk ligt op πάντα. Men lette op de tegenstelling tusschen τὸ καλόν en παντὸς εἴδους πονηροῦ (vs. 22) en tusschen κατέχετε en ἀπέχεσθε (vs. 22). Paulus wist zeer goed, al waarschuwde hij tegen het verachten van de openbaring van Gods Geest, dat ook in dezen niet alles goud was wat blonk, en sommigen, die voorgaven te spreken door Gods Geest, in werkelijkheid niet daardoor spraken. Daarom zegt hij: beproeft alles, zooals de goudsmid het goud en zilver beproeft. Natuurlijk denkt Paulus naar het verband in de eerste plaats aan de profetie, maar niet alleen daaraan. Eigenaardig is, dat Didache 11 : 7 geleerd wordt, dat men ieder profeet, die in den Geest sprak, niet mocht beproeven, daar dit eene onvergefelijke zonde is. Vlak daarop evenwel worden toch allerlei kenteekenen genoemd, waaraan men den waren en den valschen profeet herkennen kon. De vermaning tot het beproeven van alles komt overeen met 1 Kor. 14 : 29, 1 Joh. 4 : 1. Het goede, dat men door onderzoek in de Christelijke waarheid vond, moest men vasthouden, niet laten varen (ἀφιέναι is de tegenstelling van κατέχειν). Vgl. Openb. 3 : 11 κράτει ὃ ἔχεις. In de oud-Christelijke letterkunde wordt de hier gegevene vermaning vaak verbonden met het bekende agraphon, dat wij beproefde geldwisselaars moeten zijn. Paulus evenwel heeft daaraan niet gedacht. — *Vs.* 22. Men moet zich onthouden van alle soort van kwaad, op welk gebied ook en in welken vorm het zich voordoe. Men heeft immers de gave van de onderscheiding der geesten (1 Kor. 12 : 10). De gewone vertaling: onthoudt u van allen schijn van kwaad! is taalkundig onjuist, maar ook zedelijk onmogelijk, ja zelfs ongeoorloofd. Hoe kan een geloovige in eene booze wereld den schijn des kwaads vermijden? Hij moet juist vaak dien schijn trotseeren. Wanneer b. v. Paulus met betrekking tot de Joodsche wet wat meer den schijn des kwaads vermeden had, zou hij zich voor velerlei moeilijkheden hebben gevrijwaard. Altoos den schijn des kwaads te vermijden, getuigt van lafheid,

niet van een flink karakter. — Εἴδους πονηροῦ is soort van kwaad. De vertaling der Vulgaat: „ab omni specie mali” hebben wij reeds als onjuist verworpen. Maar ook is εἶδος niet synoniem met νόμισμα = munt. Εἶδος beteekent: verschijning, uitzicht, vorm eener zaak, de verschijning zelve of dat, wat openbaar wordt, soort. Voor het gebruik van εἶδος in laatst genoemde beteekenis vgl. Jos. Ant. VII, 4, 2, X. 3, 1 εἶδος μέλους (van lied), πονηρίας. Bij Plato kom het neutr. sing. voor abstracta zonder artikel meermalen voor. Zie εἶδος ἀγαθοῦ Plato, Republ. 357 c. Uit het N. T. vergelijke men Hebr. 5 : 14 πρὸς διάκρισιν καλοῦ τε καὶ κακοῦ.

Vs. 23. In tegenstelling met het voorgaande, waar op de eigen werkzaamheid der lezers aangedrongen wordt, spreekt de apostel hier den wensch uit, dat de God des vredes zelf de lezers heiligen moge. De naam *de God des vredes* komt ook voor 2 Thess. 3 : 16, Rom. 15 : 33, 16 : 20, 1 Kor. 14 : 33, 2 Kor. 13 : 11, Fil. 4 : 9, zooals ook de uitdrukking de God der hoop (Rom. 15 : 13) en de God der volharding en vertroosting (Rom. 15 : 5). God wordt dan genoemd naar de gave, die Hij den Zijnen schenkt. *Vrede* is hier ruimer dan ons begrip vrede. Gedacht is hier evenals 1 : 1 aan de herstelde gemeenschap met God en den daaruit voortvloeienden gelukkigen toestand der menschen onderling. God moge de lezers heiligen, wijden, aan het zondige en lagere onttrekken (ἁγιάζειν = הִקְדִּישׁ)! — Ὁλοτελής komt in het N. T. hier voor en ὁλοτελῶς bij Aquila op Deut. 13 : 16 (17) voor כָּלִיל. Het zedelijk karakter der lezers wordt door ὁλοτελής niet uitgedrukt, alsof het zou zijn = ἄμωμος. Quantitatief is het bedoeld in den zin van volkomen, geheel en al. De Thessalonikers moesten naar hunne geheele persoonlijkheid geheiligd worden. God moet de lezers zóó aan Zijn heilig wezen gelijkvormig maken, dat niets zondigs bij hen aangetroffen worde en zij onbestraffelijk of onbevlekt zijn bij de toekomst van den Heer Jezus Christus. Eerst wanneer God bewaarde, konden de lezers van hunnen kant aan hunne godsdienstig-zedelijke volmaking medewerken. — Ὁλόκληρος, dat ook op ψυχή en σῶμα ziet, correspondeert met het voorafgaande ὁλοτελής, en wordt evenals τέλειος in de LXX dikwijls van offers gebezigd. LXX = תָּמִים. Het beteekent: wat in allen deele ongeschonden is. Vgl. Jak. 1 : 4. — Ὑμᾶς wordt ontleed in

ὑμῶν τὸ πνεῦμα καὶ ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα en ἁγιάσαι wordt verklaard door ἀμέμπτως ... τηρηθείη. De gedachte van dit vers herinnert aan 3 : 13. Antiocheensche uitleggers vatten πνεῦμα op van het charisma, dat de Geest verleent (zie vs. 19). Dit is even onjuist als dat men τὸ πνεῦμα opvat van den Heiligen Geest of de gelijkenis Gods, die ons als geloovigen ten deel zou vallen. Zoo verklaren Ireneus, 5, 6, en 5, 16, 2, sommigen volgens Clemens Alex. Strom. II, 22, 131 en Origenes (De princ. III, 6, 1), die aannemen, dat de natuurlijke mensch *anima* en *corpus* heeft en daardoor de *imago Dei*, maar niet de *similitudo per spiritum*. Zoo meent Origenes, dat de vereeniging van lichaam, ziel en geest den volmaakten mensch doet ontstaan en zegt hij bij Mt. 18 : 19 (in Mt. tom. 14 : 3): wanneer geest, ziel en lichaam in volkomene harmonie met elkander staan en God gehoorzamen, dan wordt vervuld wat de Heer gezegd heeft: „Waar twee of drie in mijnen naam vergaderd zijn, ben ik in het midden van hen". De onderscheiding van natuurlijken en geestelijken of wedergeboren mensch is hier geheel misplaatst. Gedacht is aan wat de Thessalonikers als menschen bezitten. Wat hen als geloovigen karakteriseert, ligt hier niet in het πνεῦμα, maar in ὁλόκληρον en ἀμέμπτως τηρηθείη. Wanneer Paulus spreekt van de menschelijke persoonlijkheid, wisselt hij af tusschen wat wij noemen: dichotomie en trichotomie. Ik geloof evenwel, dat de apostel zelf zich in dezen populair uitdrukt en aan die onderscheiding, welke wij in onze psychologie maken, niet heeft gedacht. Den oorsprong der trichotomie zoekt men bij Plato, hoewel dit niet noodzakelijk is. Wat de zg. Bijbelsche psychologie betreft, kunnen wij aannemen, dat onder πνεῦμα (= רוּחַ) verstaan wordt de hoogere, geestelijke zijde van het innerlijke leven des menschen, terwijl ψυχή (= נֶפֶשׁ) de lagere, physisch-dierlijke zijde is, die met het zinlijke in aanraking komt. De ψυχή is het individueele leven, waarin het πνεῦμα zich openbaart, terwijl wij σῶμα kunnen noemen het door de ψυχή bezielde stoffelijke organisme. Mt. 10 : 28 worden σῶμα en ψυχή naast elkander gesteld, 1 Kor. 5 : 3 en 7 : 34 σῶμα en πνεῦμα. Tegenover πνεῦμα staat niet σῶμα, maar σάρξ. Σῶμα en πνεῦμα kunnen van elkander gescheiden, πνεῦμα en ψυχή slechts van elkander onderscheiden worden. Aan het πνεῦμα is het eigenaardig

ζωοποιοῦν te zijn, terwijl men van de ψυχή zegt, dat zij is ζῶσα. — Ook Hebr. 4 : 12 kan men trichotomistisch opvatten. — De vrucht der heiliging moet zijn, dat de geheele persoonlijkheid der geloovigen onberispelijk, ongeschonden, gaaf is (ὁλόκληρον). Aan de zedelijke ontwikkeling mag niets ontbreken. Alle vermogens of faculteiten van den mensch moeten gelouterd worden. Zoo zal het gevolg daarvan zijn, dat bij de wederkomst des Heeren (ἐν bij, niet εἰς tot), als de vierschaar gespannen wordt, wij onberispelijk bewaard zijn, zoodat er niets op ons te zeggen of aan te merken is. Het bewaren moet plaats hebben ἀμέμπτως of op onberispelijke wijze (niet ἄμεμπτον, zoodat de onberispelijkheid de vrucht van de bewaring zou zijn). Natuurlijk is het God, die bewaart (zie vs. 24), maar die Goddelijke bewaring sluit de menschelijke bewaring of activiteit niet uit. Men mag die bewaring niet zoeken op berispelijke of afkeuringswaardige wijze, b.v. door eene ziekelijke ascese of door ontvluchting van de maatschappij. Eene verkrachting van de natuur, die straks zichzelve wreekt, kan God niet behagen. In den vollen strijd van het leven moet men zijnen geest, zijne ziel en zijn lichaam bewaren. Homo sum, nil humani a me alienum puto. Onze Heer Jezus Christus, die als zoodanig recht op ons heeft, kan die bewaring van ons eischen. — *Vs.* 24. De tweevoudige wensch betreffende de heiliging en bewaring zal vervuld worden, want — dit is de laatste grond — God is getrouw, die u roept, n.l. tot heiliging, die het ook doen zal. God is onveranderlijk in Zijne gezindheid der liefde (vgl. 2 Thess. 3 : 3, 1 Kor. 1 : 9, 10 : 13). Hij wordt de καλῶν of de roepende genoemd. Het Part. praesens wordt hier substantive gebruikt. Het absoluut gebruik van ποιήσει scheen aan sommigen vreemd en werd daarom in enkele minuskelhss. aangevuld door τὴν ἐλπίδα ἡμῶν βεβαίαν.

25, 26. Broeders! bidt voor ons! Groet alle broeders met
27. eenen heiligen kus. Ik bezweer u bij den Heer, den
28. brief aan alle broeders voor te laten lezen. De genade
van onzen Heer Jezus Christus zij met u!

Hartelijk is het slot van den brief gelijk trouwens de geheele brief zelf. Naar zijne gewoonte begint en eindigt de apostel zijn schrijven met eenen zegenwensch. — *Vs.* 25. Daar de lezers broeders zijn, hebben Paulus en de mede-apostelen behoefte aan

hunne voorbede, opdat zij in hun ambtelijk werk gesterkt mogen worden (vgl. 2 Thess. 3 : 1, Rom. 15 : 30, Ef. 6 : 19, Fil. 1 : 19, Kol. 4 : 3, Hebr. 13 : 18). Niet onmogelijk is, dat wij met sommige get. καί na προσεύχεσθε moeten lezen. Waarom zou men het hebben weggelaten, wanneer het er stond? In elk geval vinden wij in dit vers de toepassing van vs. 17 op de apostelen. Letten wij op 2 Thess. 3 : 17, 1 Kor. 16 : 21, Gal. 6 : 11, Kol. 4 : 18, dan is wel waarschijnlijk, dat Paulus vss. 25—28 zelf schreef, terwijl hij het vorige dicteerde. — *Vs.* 26. Geen kwestie is hier, dat de brief aan bepaalde voorgangers in de gemeente gericht zou zijn, die den brief in ontvangst namen en des apostels groet aan de anderen zouden overbrengen. Alle broeders worden toegesproken en zij moeten de andere broeders, die b.v. niet bij eene bepaalde samenkomst der gemeente tegenwoordig waren, groeten benevens andere vrienden van Paulus, met wie zij in aanraking mochten komen. Al zullen niet alle broeders den apostel even sympathiek geweest zijn, hij verzoekt ze allen te groeten, en dat wel met eenen heiligen kus. Het geven van eenen kus ter begroeting was Oostersche gewoonte en de broederkus bij de oude Christenen hoogst gewoon (vgl. Rom. 16 : 16, 1 Kor. 16 : 20, 2 Kor. 13 : 12, 1 Petr. 5 : 14). In den Pastor van Hermas, Simil. IX, 11 kussen zelfs de meisjes Hermas, met wie hij éénen nacht op kuische wijze in het gebed door zal brengen. De kus wordt heilig genoemd, omdat hij een gewijd, Christelijk karakter draagt, en getuigt van den Christelijken broederzin. Niet onnadenkend of uit zinlijkheid mocht de kus gegeven worden. — *Vs.* 27. Paulus spreekt hier in den 1en pers. enkelvoud en dus uit zijnen eigen naam. Hij bezweert de lezers bij den Heer, den brief aan alle broeders voor te laten lezen. Vgl. bij ἐνορκίζω ὑμᾶς τὸν κύριον Mk. 5 : 7, Hand. 19 : 13. De lezing *heilige broeders* lijkt mij op het slot wat al te plechtig en deftig. De wijze, waarop Paulus de voorlezing in de gemeente vraagt, bewijst wel, dat hij bevreesd is, dat sommigen zich om de voorlezing niet zullen bekommerd hebben. Het is niet onmogelijk, dat er waren in Thessalonika, die dachten: Waarom heeft de apostel ons zoo spoedig verlaten en is hij niet wedergekeerd? Zij konden hem nog zoo moeilijk missen. Kwam hij niet zelf, dan kon hij zijne brieven wel terughouden. Ook zullen sommigen, die zich aan hebzucht en ontucht overgaven en die de vermaning des apostels vreesden, op die voorlezing niet bijzonder gesteld zijn geweest. Men kon vooruit berekenen wat er komen zou. —

Ἀναγινώσκειν is lezen en voorlezen. Hier is natuurlijk het laatste bedoeld. — Paulus heeft er niet aan gedacht, dat men zijne brieven met de Schriften des O. V. gelijk zou stellen en er canonieke waarde aan zou toekennen. Op eene bijzondere inspiratie bij het schrijven heeft hij zich nergens beroepen. Trouwens zijne mede-apostelen, uit wier naam hij schreef, hadden dan ook bij het schrijven eene bijzondere inspiratie moeten gevoelen. Wat hij schreef, schreef hij als geloovige, en zijn gezag was gelegen in zijne apostolische waardigheid. Maar het is wel te begrijpen, dat, wanneer men in de samenkomsten der gemeente, waar het O. T. voorgelezen werd, ook de Paulinische brieven voorlas, zoowel die aan de eigene gemeente als die aan andere gemeenten gericht waren, de weg tot de latere canoniseering gebaand werd. Naast de evangeliën kreeg zoo in het na-apostolisch tijdvak de *apostolus*, d. i. zoowel de apostel als zijne brieven, autoriteit. Plechtig klinkt het slot: De genade van onzen Heer Jezus Christus zij met u! Bij χάρις is gedacht aan de heilsgoederen, die de vruchten zijn van de door Jezus betoonde genadige gezindheid, zijne aan onwaardigen bewezene liefde. In cod. A vinden wij het onderschrift, dat deze brief uit Athene verzonden is. In B is het door den corrector bijgevoegd. De copt. vert. bevat nog de opmerking, dat de brief door Silvanus en Timotheus gezonden is, en de Peschito, dat zulks door Timotheus geschiedde. De Philoxeniana laat den brief uit Laodicea verzenden.

De tweede brief aan de Thessalonikers

HOOFDSTUK I

1. Paulus, Silvanus en Timotheus aan de gemeente der
Thessalonikers in God onzen Vader en den Heer Jezus
2. Christus. Genade zij u en vrede van God, onzen Vader,
en den Heer Jezus Christus!
3. Wij moeten God te allen tijd over u danken, broeders!
gelijk het billijk is, omdat uw geloof bijzonder toeneemt
en de liefde van een ieder van u allen tot elkander meerder
4. wordt, zoodat wij zelven over u roemen bij de gemeenten
Gods wegens uwe volharding en geloof onder al uwe
vervolgingen en verdrukkingen, welke gij verdraagt,
5. een bewijs van Gods rechtvaardig oordeel, om u het
koninkrijk Gods waardig te achten, waarvoor gij ook
6. lijdt, vermits het bij God rechtvaardig is, hun, die u
7. verdrukken, verdrukking te vergelden, en u, die verdrukt
wordt, verademing met ons, bij de openbaring van
den Heer Jezus van den hemel met de engelen zijner
8. kracht in vlammend vuur, wanneer Hij wraak oefent over
hen, die God niet kennen, en hen, die niet gehoorzamen
9. aan het evangelie van onzen Heer Jezus, die dan ook tot
straf zullen lijden een eeuwig verderf, verwijderd van
het aangezicht des Heeren en van de heerlijkheid zijner
10. sterkte, wanneer Hij komt, om verheerlijkt te worden
in zijne heiligen en bewonderd te worden in al de
geloovigen — want ons getuigenis is onder u geloofd

11. geworden — te dien dage. Waarom wij ook te allen
tijde voor u bidden, dat onze God u de roeping waardig
achte, en volkomen make alle welgevallen aan het
12. goede en het werk des geloofs met kracht, opdat de
naam van onzen Heer Jezus verheerlijkt worde in u en
gij in Hem naar de genade van onzen God en den
Heer Jezus Christus.

Vss. 1 en 2 behelzen in den bekenden vorm adres en groet, die zeer sterk aan het begin van 1 Thess. herinneren. Ook hier schrijft Paulus uit naam van Silvanus en Timotheus. Alleen spreekt de apostel hier bij de gemeente vs. 1 van: *onzen Vader* i. p. v. *Vader* en bij de zegenbede in vs. 2 komt de bijvoeging: van God onzen Vader en den Heer Jezus Christus. De genade en de vrede worden toegewenscht van God, die als onze Vader Zijnen kinderen gaarne goede gaven schenkt, en van den Heer Jezus Christus, den door God verkoren koning van het Godsrijk.

Vss. 3—12 behelzen Paulus' dank aan God voor de aan de gemeente geschonkene genadegaven, bijzonder voor de betoonde volharding in den druk, en eene vertroostende verwijzing naar de Goddelijke vergelding op den dag des gerichts. Deze pericoop herinnert, zoowel wat den vorm als wat den inhoud aangaat, sterk aan 1 Thess. Zou men hier en daar zeggen, dat de toon wat koeler en meer afgemeten is, het ontbreekt toch ook niet (zie vs. 3^b) aan overvloedige betuiging van den lof der gemeente. Wel treft het, dat de apostel, wat met den geheelen opzet van den brief samenhangt, meer handelt over de Goddelijke vergelding en de straf, die de verdrukten treffen zal. De andere beschouwing van den druk, dat deze dienen moet tot loutering en beproeving der lezers (zie 1 Thess. 1 : 3, 3 : 4), wordt hier wel minder op den voorgrond gesteld, maar toch niet gemist (zie vs. 5^b). Deze brief draagt een bij uitstek eschatologisch karakter. — Tusschen het schrijven van 1 en dat van 2 Thess., die betrekkelijk spoedig op elkander gevolgd zijn, moet Paulus van Thessalonika nadere berichten hebben ontvangen, die hem tot schrijven drongen. Allereerst ligt de oorzaak in misvatting bij de gemeente van de parousie, alsof deze onmiddellijk aanstaande was. Maar men kan ook zijne verwondering hebben geuit, dat Paulus wel dankte voor het geloof der lezers en op de gebreken der gemeente wees, maar betrekkelijk weinig zich uitsprak over den druk der

lezers, die hem toch het naast aan het hart lag. Paulus was te enthousiastisch, te optimistisch en te weinig kalm. Wat gaf al dat roemen? Het is niet onmogelijk, dat Paulus met het oog hierop zegt: wij moeten (ὀφείλομεν), d. i. wij zijn zedelijk verplicht God te allen tijde voor u te danken, broeders! Het is onze heilige roeping. Hierop zegt hij, wat wij niet dadelijk verwachten zouden: gelijk het billijk is (καθὼς ἄξιόν ἐστιν), en geeft hiermede den objectieven grond van den dank aan, terwijl hij eerst van zijne subjectieve verplichting had gesproken. Καθὼς ἄξιόν ἐστιν wijst niet eene maat of graad van buitengewonen dank aan, maar getuigt van eene zekere overeenkomst. De subjectieve gemoedsstemming van Paulus en de objectieve werkelijkheid der lezers kwamen met elkander overeen. Gekunsteld vind ik de verklaring van Wohlenberg: de dank moet zóó ingericht zijn, dat hij zich daarop richt, dat het geloof der lezers groeit en toeneemt. — Paulus had zoo gaarne de gemeente gezien, om aan te vullen wat aan haar geloof ontbrak, en wenschte zoo vurig, dat de onderlinge broederlijke liefde toe mocht nemen (zie 1 Thess. 3 : 12, 4 : 10). Welnu! die wensch was vervuld. Zou daarom Paulus niet danken? Ja! overvloedig moest hij daarin zijn. — Ὑπεραυξάνειν, bovenmate toenemen, is een hapax legomenon in het N. T. Paulus houdt veel van composita met ὑπέρ. — *Vs.* 4. De vooropstelling van ἡμᾶς lag voor de hand, en daarom vind ik het aannemelijker, dat men αὐτοὺς ἡμᾶς in ἡμᾶς αὐτούς veranderde dan andersom. Het geloof en de liefde der lezers zijn zóó bijzonder groot, dat Paulus en de zijnen er van moeten gewagen en zich er op moeten beroemen De bedoeling is niet, dat zij uit zichzelven daartoe kwamen (ἀφ᾽ ἑαυτῶν), maar dat zij den lof niet alleen aan anderen konden overlaten (1 Thess. 1 : 8). De bescheidenheid, die anders leermeesters tegenover hunne leerlingen in de betuiging van hulde moesten inachtnemen, moesten zij laten varen. Het zou toch al te dwaas geweest zijn, te zwijgen, terwijl iedereen den mond vol had van Thessalonika. Paulus kon des te eerder καί vóór αὐτοὺς ἡμᾶς weglaten, omdat het voorwerp van den roem der apostelen toch nog iets anders was, meer omvatte en dieper ging dan de roem van de anderen. Twee gronden worden opgegeven, waarop de roem rust. Allereerst rust die op de lezers (ἐν ὑμῖν). De constructie ἐνκαυχᾶσθαι ἐν komt in de LXX herhaaldelijk voor (Ps. 51 (52) : 3, 73 (74) : 4 enz.) Ἐνκαυχ. is een hapax legomenon in het N. T., maar καυχᾶσθαι ἐν

vinden wij in het N. T. dikwerf (zie Rom. 2 : 17, Gal. 6 : 13). Ὑπὲρ τῆς ὑπομονῆς = wegens uwe volharding. Ὑπέρ geeft bij καυχ. het specifieke onderwerp aan op grond, niet ten bate waarvan men roemt. Vgl. 2 Kor. 12 : 5. Geroemd worden de volharding (vgl. over ὑπομονή 1 Thess 1 : 3) en het geloof der lezers onder allen druk. Met πίστις is hier niet de trouw, maar het geloof der Thessalonikers bedoeld. Zij waren niet afgevallen en hadden zich getroost door hun geloof in God, die hen tot Zijn kindschap en Zijne heerlijkheid geroepen had, en die op Zijnen tijd aan den druk een eind zou maken. De θλίψεις waren natuurlijk de gevolgen van de διωγμοί. De lezers hadden ze evenwel verdragen. Eigenaardig is hier het gebruik van αἷς. Hier staat per attractionen αἷς, waar wij den Gen. zouden verwacht hebben. B leest ἐνέχεσθε, waarin gij gewikkeld, vastgehouden wordt. — Bij de gemeenten Gods, waarin Paulus roemt, heeft hij zeker gedacht aan Korinthe en de omliggende gemeenten in Achaje. Ook te Athene kan hij er van gesproken hebben evenals te Berea. — *Vs.* 5. Ἔνδειγμα τῆς δικαίας κρίσεως τοῦ θεοῦ is eene appositie in Nom. (niet in Acc.), waarmede de apostel voortgaat. Het met volharding en geloof verdragen is een bewijs, dat het rechtvaardig oordeel Gods voltrokken wordt. Bij dit oordeel is niet aan het tegenwoordige oordeel gedacht, maar aan het toekomstige laatste gericht, dat aanstaande is en waarvan de voorboden thans reeds zijn te bespeuren. In den strijd en de verdrukking komt reeds het oordeel. God zal dien strijd tusschen geloof en ongeloof, vervolgden en vervolgers tot eene beslissing brengen. De verdrukten zullen beloond en de verdrukkers bestraft worden. Het doel van het gericht is juist, dat zij waardig geacht worden het deelgenootschap aan het koninkrijk Gods, d. i. dat zij deel zullen hebben aan Gods heerschappij, waarvoor zij ook lijden. Niet alleen zullen de Thessalonikers zich daarop verheugen, maar ook (καί) daarvoor smart ondervinden. Het lijden heeft ook zijne goede zijde, omdat men daardoor voorbereid wordt voor de heerlijkheid Gods (vgl. 1 Petr. 4 : 12, 13). — *Vs.* 6. Εἴπερ = siquidem (niet: si tamen, Vulgaat) duidt iets aan, wat zeker is = vermits. Vermits of daar het toch rechtvaardig is bij God, in Gods oogen, hun, die u verdrukken, verdrukking te vergelden, hen daarvoor te straffen. — *Vs.* 7. Volle nadruk valt op dit vers. En u, die verdrukt wordt, verademing met ons,

in gemeenschap met ons. Gemeenschap des lijdens leidt tot gemeenschap der verheerlijking of der heerlijkheid. — Ἄνεσις is: ontspanning, verlichting, rust, bevrijding, b. v. van ellende en angst, hier van de vervolgingen (synoniemen zijn ἀνάψυξις en ἀνάπαυσις). Deze rust komt bij de parousie, die hier genoemd wordt de openbaring (ἀποκάλυψις) van den Heer Jezus van uit den hemel met de engelen zijner kracht. Datgene, wat Jezus thans nog voor onze oogen bedekt, wordt weggenomen en Hij is dan in zijne heerlijkheid openbaar (vgl. ἐπιφάνεια 2 : 8). Gedacht is dus niet zooals Gal. 1 : 12 aan eene openbaring, die Jezus Christus geeft, maar aan eene, waarvan Hij het object is. Jezus verschijnt bij de parousie met de engelen, die overeenkomen met zijne macht. Zooals er gesproken wordt van δύναμις Κυρίου, θεοῦ, πνεύματος, ontbreekt ook hier het artikel bij δυνάμεως αὐτοῦ. Geen navolging verdient het voorstel, om αὐτοῦ te verbinden met διδόντος vs. 8, en μετ᾽ ἀγγέλων δυνάμεως te vertalen door: met engelenmacht (zoo von Hofmann, Comm. 1869 a. a. O.). Ik begrijp niet, waarom αὐτοῦ voorop zou moeten staan en van διδόντος gescheiden worden. Ook ligt de verbinding van μετ᾽ met ἀγγέλων meer voor de hand dan met δυνάμεως. — *Vs.* 8. De verschijning heeft plaats ἐν πυρὶ φλογός, in vlammend vuur, d. i. in vuur, dat zich in vlammen openbaart, eene gewone voorstelling bij het gericht of oordeel. Ook de lezing ἐν φλογὶ πυρός zou zijn te verdedigen (zie Openb. 1 : 14, 2 : 18, 19 : 12). Paulus zegt 1 Kor. 3 : 13 van den dag des Heeren, dat hij in vuur openbaar wordt. — Διδόντος moet men niet verbinden met φλογός, alsof het vlammend vuur straft, maar met τοῦ κυρίου Ἰησοῦ. De in vuur openbaar wordende Heer zal gericht houden. Dit gericht zal hen treffen, die God niet kennen, d. z. de heidenen, en verder zoowel Joden als heidenen, die het evangelie van onzen Heer Jezus niet geloovig hebben aangenomen, of daaraan ongehoorzaam geweest zijn. Het geloof als gehoorzaamheid en het ongeloof als ongehoorzaamheid aan God voor te stellen, is eene echt Paulinische gedachte. Vgl. Rom. 1 : 5, 10 : 16, 15 : 18, 16 : 19, 26. — *Vs.* 9. Zij zullen als straf boeten of betalen een eeuwig verderf. Τίω of τίνω vinden wij in het N. T. alleen hier, ἀποτίνω daarentegen Filem. 19. Δίκη is recht, proces, straf of boete, en dan syn. κόλασις. De straf bestaat hier in een eeuwig verderf tegenover een eeuwig leven. Leest men ὀλέθριον, dan is hier natuurlijk gedacht aan

eene eeuwige, verderfelijke straf. De uitdrukking ὄλεθρος αἰώνιος vinden wij ook in 4 Makk. 10 : 15. De leer van de wederherstelling aller dingen (de z.g. apokatastasis pantôn) of die der conditioneele onsterfelijkheid vindt bij Paulus geen steun. De gedachte ἀπὸ προσώπου τοῦ κυρίου καὶ ἀπὸ τῆς δόξης τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, die een parallelisme bevat, herinnert duidelijk aan Jez. 2 : 10, 21. De goddeloozen zullen verwijderd zijn van het aangezicht des Heeren (= Jezus) en, om zijn wezen nader te beschrijven, van de heerlijkheid zijner kracht. Jezus heeft kracht, macht en daarmede verbonden heerlijkheid of majesteit of luister. Ἀπό beteekent niet temporeel: van dien tijd af, noch wijst het op de bewerkende oorzaak, in welk geval πρόσωπον het booze aangezicht des Heeren zou moeten zijn, maar het wijst op eene scheiding = van af, verwijderd van. Zaligheid is er gelegen in het zien van God, het leven in Zijne gemeenschap. Rampzaligheid is het verwijderd zijn van Hem en Zijne gemeenschap. In deze schildering van het laatste gericht komt Paulus overeen met de latere Joodsche eschatologie. Zie b.v. Jez. 63, 66, Zach. 9—14. Uit de pseudepigraphische litteratuur kan men vergelijken de Syrische apocalypse van Baruch c. 82 en 85 : 12—15. Er zal zijn een eeuwig verderf voor de goddeloozen, geen gelegenheid tot boete, bekeering, gebed en voorbede. Dan is er een weg tot het vuur en een pad, dat naar de Gehenna leidt. Ja! volgens 4 Ezra 7 : 93 zal de tweede vreugde der vromen daarin bestaan, dat zij de eeuwige straf der goddeloozen aanschouwen. Eene soortgelijke hartstochtelijke verlustiging vinden wij wel Openb. 18 : 8—24, maar niet bij Paulus, die zich daarboven verheft. — *Vs.* 10 geeft niet alleen de tijdsbepaling van den dag des gerichts, maar ook de keerzijde van de straf, de verheerlijking van de geloovigen. Jezus zal komen om verheerlijkt en bewonderd te worden (Inf. van doel), d. i. Hij zal zich laten verheerlijken en bewonderen in zijne heiligen of de geloovigen. Zijn heerlijkheid zal zóó op hen afstralen, dat men zich over hen verwonderen moet. Uit hunne heerlijkheid zal men tot die van Jezus kunnen besluiten. Ἐνδοξάζειν, iemand ἔνδοξος, heerlijk, beroemd maken, komt ook in de LXX voor. Eene soortgelijke gedachte als in dit vers vinden wij Ps. 67 (68) : 36, dat God bewonderenswaardig is in Zijne heiligen (θαυμαστὸς ὁ θεὸς ἐν τοῖς ὁσίοις αὐτοῦ) en Ps. 88 (89) : 8, dat God verheerlijkt wordt in den raad der heiligen (ὁ θεὸς ἐνδοξαζόμενος ἐν βουλῇ ἁγίων). Omdat de dag des gerichts (ἡ ἡμέρα ἐκείνη)

als tegenwoordig voorgesteld wordt, kan van de geloovigen als van οἱ πιστεύσαντες gesproken worden. — Wanneer men vraagt, wie de bewonderaars zullen zijn, vind ik het wat ver gezocht, om met G. G. Findlay (Comm. 1904, p. 151) aan de engelenmachten van Ef. 3 : 10 te denken. Ik zou meenen, dat men eer zou moeten herinneren aan de ongeloovig geblevene wereld, maar ook aan de geloovigen zelven, die zich verwonderen over hetgeen de Heer hun schenkt, en die zouden kunnen zeggen: „De helft is mij niet aangezegd". Men zou hier ook kunnen aanhalen het bekende woord: „Wat het oog niet gezien, het oor niet gehoord heeft en in het hart des menschen niet is opgekomen, heeft God dengenen bereid, die Hem liefhebben" (1 Kor. 2 : 9). — Als eenen met τοῖς πιστεύσασιν ten nauwste samenhangenden tusschenzin beschouw ik ὅτι ἐπιστεύθη τὸ μαρτύριον ἡμῶν ἐφ' ὑμᾶς. Ons getuigenis aangaande God of Christus, dat tot u gekomen is en u bereikt heeft (ἐφ' ὑμᾶς behoort bij τὸ μαρτύριον ἡμῶν), is geloovig aangenomen, en daarom zijt gij geloovigen. Onnoodig vind ik de gissing van Markland en Westcott-Hort ἐπιστώθη (= ἐβεβαιώθη), is bevestigd geworden, wat ook de lezing is van het minuskelhs. 31. Zoodoende wordt de band met het vorige verbroken en is de opmerking vrij zinledig.

Vss. 11, 12. Hoe heerlijk was het uitzicht der geloovigen in den dag der parousie! Paulus' oprechte bede was, dat de lezers daaraan deel mochten ontvangen. De apostel kon niet in hun midden prediken en arbeiden, maar wel voor hen bidden. „Waartoe (εἰς ὅ) wij ook altijd voor u bidden" — zegt de schrijver. De finale beteekenis van εἰς ὅ, waartoe, nl. opdat gij zulks verkrijgen moogt, is eenigermate verzwakt, zoodat het in beteekenis grenst aan: quapropter. Blijkens πάντοτε drukt Paulus zich overdreven uit, zooals wij dat ook in 1 Thess. van hem gewoon zijn (zie 1 : 7, 8, 2 : 13, 3 : 6, 16, 4 : 10). Onze God — gaat Paulus voort — moge u waardig schatten de roeping. Ἀξιοῦν is niet: waardig maken, maar verwaardigen, waardig keuren (vgl. Lk. 7 : 7, 1 Tim. 5 : 17, Hebr. 3 : 3, 10 : 29) en κλῆσις beteekent: datgene, waartoe gij geroepen zijt, het toekomstige, met de roeping verbondene goed (Fil. 3 : 14, Hebr. 3 : 1). De weg, om tot het beoogde doel te geraken, is dat God de lezers vervullen mocht met alle welgevallen aan het goede en bij hen volbrengen het werk des geloofs met kracht. — Ἔργον πίστεως (vgl. 1 Thess.

1 : 3) is het bij de lezers aanwezige werk, dat de vrucht is van het geloof Aan die werken ontbrak nog wel het een en ander. Welnu! God mocht de maat daarvan aanvullen en dat doen ἐν δυνάμει of op krachtige wijze. Uit het gezegde vloeit voort, dat bij πᾶσα εὐδοκία niet aan het Goddelijk welgevallen, maar aan het welgevallen der lezers gedacht moet zijn, dat zij in het goede hadden. Men kan vertalen: „God vervulle u met alle welgevallen aan het goede", maar wegens het volgende kan men ook overzetten: „God make volkomen al uw welgevallen aan het goede". Ἀγαθωσύνη is niet alleen weldadigheid, maar zedelijke goede gezindheid, goedheid, het goede (Rom. 15 : 14, Gal. 5 : 22, Ef. 5 : 9). Dat goede wordt hier voorgesteld als het object van de gezindheid en het streven der lezers. Daarnaar moest men jagen. Wij herinneren ons hier het apostolisch woord: „Voorts broeders! al wat waarachtig, al wat eerwaardig, al wat rechtvaardig, al wat rein, al wat beminnelijk is, al wat wèl luidt, indien er eenige deugd en indien er eenige lof is, bedenkt dat" (Fil. 4 : 8)! — Het doel van het πληροῦν of volkomen maken is naar vs. 12, dat de naam van onzen Heer Jezus Christus in de lezers verheerlijkt mocht worden en zij in Hem. De verheerlijking was eene wederzijdsche. Jezus werd in de lezers grootgemaakt en zij in Hem, en dat zulks geschiedde, was naar de genade of gunst van onzen God en van den Heer Jezus Christus. Wanneer de lezers vervuld waren met de zucht naar het goede en werken des geloofs volbrachten, waardoor Jezus verheerlijkt werd, zouden zij moeten zeggen: Dat is de gunst onzes Gods en van den Heer Jezus, die ons daartoe in staat gesteld hebben. Alle roem is uitgesloten. Ἐνδοξάζειν komt ook voor vs. 10. — Op τὸ ὄνομα moet men geen overdreven nadruk leggen, alsof hier bepaald aan den naam van Jezus als *Heer* gedacht is, die zou moeten worden grootgemaakt. *Naam* is hier de uitdrukking van het wezen. Onze Heer Jezus, wiens wezen wij kennen uit zijnen naam, moet worden verheerlijkt. Ik geloof, dat *onze Heer Jezus* hier eene soort technische term geworden is (zie vss. 1, 7, 8, 2 : 1, 8, 14, 16, 3 : 6, 12, 18), en Paulus even goed had kunnen spreken van den naam van Jezus Christus. Het lijkt mij in strijd met het Paulinische leerbegrip, hier τοῦ θεοῦ ἡμῶν op Jezus Christus te laten slaan (Wohlenberg). Men had het artikel voor κυρίου Ἰ. Χ. verwacht, maar noodig was zulks niet (zie vs. 1).

HOOFDSTUK II

1. Wij bidden u, broeders! met het oog op de toekomst
van onzen Heer Jezus Christus, en onze tezamenbrenging
2. tot Hem, dat gij niet spoedig uwe bezinning verliest
of u verschrikken laat, noch door eenen geest noch
door een woord noch door eenen brief, als door ons,
3. alsof de dag des Heeren gekomen was. Dat niemand
u op eenigerlei wijze misleide! Want eerst moet de
afval komen en de mensch der ongerechtigheid open-
4. baar worden, de zoon des verderfs, de tegenstander
en die zich verheft boven al wat God genaamd wordt,
of voorwerp van vereering is, zoodat hij zich in den
tempel Gods nederzet, en zich voordoet, alsof hij God
5. is. Herinnert gij u niet, dat ik u dit zeide, toen ik nog
6. bij u was? En nu weet gij wat hem tegenhoudt, opdat
7. hij te zijner tijd openbaar zal worden. Want de ver-
borgenheid der ongerechtigheid werkt reeds, totdat
maar eerst hij, die hem thans tegenhoudt, uit den
8. weg geruimd is. En dan zal de goddelooze openbaar
worden, dien de Heer Jezus dooden zal door den geest
zijns monds en te niet doen door de verschijning zijner
9. komst, wiens komst naar de werking des Satans met
allerlei kracht, teekenen en wonderen der leugen is,
en met allerlei bedrog der ongerechtigheid voor hen,
10. die verloren gaan, omdat zij de liefde tot de waarheid
niet hebben aangenomen, om behouden te worden.
11. En daarom zendt God hun eene werking der verleiding,
12. om de leugen te gelooven, opdat allen geoordeeld
worden, die de waarheid niet geloofd, maar in de
ongerechtigheid een welgevallen gekregen hebben.

Nadere beschouwing over de parousie en wat daaraan voorat moest gaan, om de lezers voor dweperij te bewaren en tot kalmte en rust aan te sporen. Wij vinden hier eene nadere ontwikkeling en toelichting van het 1 Thess. 4 : 13—18 gezegde, volgens sommigen eene beschouwing, die met het in 1 Thess.

gezegde in strijd is, waarom zij dezen brief aan Paulus ontzeggen, of aannemen, dat 2 Thess. 2 : 1—12 eene interpolatie is (vgl. Dr. C. F. M. Deeleman, Theol. Stud. 1905, bl. 252—277). — *Vs.* 1. De vermaning is vriendelijk en ernstig. Ἐρωτᾶν is niet: vragen, maar bidden. Paulus bidt niet in het belang van, om nl. voor dwaling te bewaren, maar met het oog op (ὑπέρ) de toekomst van onzen Heer Jezus en onze tezamenbrenging of vergadering tot Hem (ἐπ' αὐτόν). Ἐπισυναγωγή is Hebr. 10 : 25 de samenkomst in de gemeente en hier tezamenbrenging. Men herinnere zich Mt. 24 : 31 ἐπισυνάξουσιν τοὺς ἐκλεκτοὺς αὐτοῦ. Paulus denkt aan het gezegde van 1 Thess. 4 : 17, dat hij met vele anderen de toekomst des Heeren beleven zou en dat zij den Heer tegemoet zouden gevoerd worden in de lucht. De vooropstelling van ἡμῶν is hoogst natuurlijk en bevat geen tegenstelling met τοῦ κυρίου. — *Vs.* 2. Door den Inf. finalis εἰς τὸ μὴ κτἑ. wordt als doel der bede voorgesteld, wat ook als haar inhoud kan gelden. De lezers mochten niet spoedig (ταχέως in 't algemeen = zoo spoedig) hunne bezinning verliezen, aan het wankelen gebracht of bewogen worden (σαλεύεσθαι, ook overdrachtelijk Hand. 17 : 13) van het verstand of de bezinning af, praegnant voor: zoodat zij hun verstand of hunne bezinning zouden verliezen (vgl. Rom. 9 : 3 ἀνάθεμα ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ), noch verschrikt of ontroerd worden (θροεῖν geraas maken, dat vaak met θορυβεῖν verwisseld wordt). Dit verontrusten geschiedde door eenen geest, d. i. door iemand, die als profeet of in ecstase optrad. Hoe licht kon hij zich op eene openbaring Gods beroepen, de gemeente in beroering brengen! Zoo verhaalt Hippolytus in zijnen commentaar op Daniël (IV, 19) van eenen bisschop, eenen vromen asceet in Pontus, die zich op droomen beriep en verkondigde, dat de parousie binnen een jaar zou plaats hebben. Het gevolg was, dat vele Christenen voortdurend tot den Heer baden en zóó in angst en zorg verkeerden, dat zij hunne landerijen en akkers woest lieten liggen, en velen hunne bezittingen verkochten. — *Noch door een woord* ziet in onderscheiding van *noch door een geest* op nuchtere, kalme toespraak, b.v. door verklaring van een woord des Heeren, noch door eenen ondergeschoven brief (μήτε δι' ἐπιστολῆς ὡς δι' ἡμῶν). Op het feit, dat men reeds tijdens Paulus' leven op zijnen naam brieven begon te schrijven, wijst 3 : 17, waar het eigenhandige slot van Paulus voorkomt als een

bewijs van echtheid Ik zie volstrekt niet in, dat bij onze interpretatie van ὡς δι᾽ ἡμῶν Paulus krachtiger tegen den ondergeschoven brief had moeten waarschuwen, omdat men in Paulus' dagen over echtheid en onechtheid van geschriften eene andere opvatting had dan wij. Ik vul bij ὡς δι᾽ ἡμῶν aan: *geschreven* en meen, dat men de bedoeling van Paulus verzwakt, als men meent, dat hij hier zinspeelt op eenen anonym in omloop zijnden brief, of dat hij waarschuwt tegen de verkeerde uitlegging van 1 Thess. Δι᾽ ἡμῶν kan niet met διὰ πνεύματος verbonden worden. Als iemand in ecstase of als profeet sprak, zal hij toch niet beweerd hebben, dat Paulus door hem sprak. Gods Geest sprak — zoo meent hij — door hem, maar niet Paulus. Evenmin vind ik de verbinding van δι᾽ ἡμῶν met διὰ λόγου natuurlijk. Wanneer iemand in een kalm betoog beweerde, dat de parousie aanstaande was en zich daarbij op den apostel beriep, kan men toch niet zeggen, dat hij sprak als door Paulus. Het meest verwerpelijk evenwel lijkt mij de combinatie van ὡς δι᾽ ἡμῶν met σαλευθῆναι en θροεῖσθαι (Wohlenberg), die zoowel op grammatische als op logische gronden is af te wijzen. Men beweerde dan, dat de dag des Heeren daar was. Ὡς vóór ὅτι geeft het subjectief karakter der bewering te kennen (vgl. 2 Kor. 11 : 21), en ἐνέστηκεν beteekent niet: aanstaande is, maar gekomen is. De dag is er reeds en openbaart zich in verschillende ontzagwekkende gebeurtenissen, waarop men zal gewezen hebben. Τὰ ἐνεστῶτα tegenover τὰ μέλλοντα zijn niet de aanstaande, maar de tegenwoordige dingen (Rom. 8 : 38, 1 Kor. 3 : 22) — *Vs.* 3. De vermaning, dat niemand u op eenige wijze bedriege (vgl. Ef. 5 : 6ª), is algemeener dan die van vs. 2. Het bedriegen ziet hierop, dat men langs bedriegelijke wegen en door slinksche middelen de menschen voor zijn gevoelen zocht te winnen en b. v. bepaalde gebeurtenissen uit de geschiedenis van die dagen op gezochte, willekeurige, ja valsche wijze met de parousie in verband zocht te brengen. Het doel heiligde de middelen. Mij dunkt, de bedoeling kan niet zijn, dat men de toekomst des Heeren als aanstaande voorstelde, terwijl men er zelf niet aan geloofde. — *Vs.* 3ᵇ ὅτι ἐὰν μὴ ἔλθῃ κτἑ. behelst een anakolouth, zooals wij er zooveel bij Paulus vinden. Verzwegen is: want de dag des Heeren is niet eer daar of komt niet eer enz. — Πρῶτον staat voor πρότερον. — Vóór de parousie moet eerst de afval plaats hebben en ten tweede de Antichrist openbaar worden.

Hier is niet van ééne te vervullen voorwaarde sprake, alsof ἡ ἀποστασία als abstractum pro concreto voor den mensch der ongerechtigheid stond, maar van twee voorwaarden. Bij ἀποστασία (= ἀπόστασις) is niet gedacht aan eenen politieken afval of eene revolutie, maar aan eenen godsdienstigen afval van God en bepaald van Christus. Vgl. Mt. 24 : 10—13 en 24. Wanneer de gevaren dreigen, zal de moed bij velen in de schoenen zinken en valsche profeten zullen opstaan, die teekenen en wonderen doen, om zoo mogelijk zelfs de uitverkorenen te verleiden. Met ἡ ἀποστασία wordt de uit de apostolische prediking bekende afval bedoeld. Nog ontzagwekkender dan de afval zal zijn de verschijning van den Antichrist, een bekend theologoumenon uit de latere Joodsche Dogmatiek. — Omdat deze Antichrist in zijne verschijning met die van den Christus overeen zal komen, wordt van hem in eene soortgelijke uitdrukking gesproken (ἀποκαλυφθῇ). Hij is nog verborgen, maar wordt openbaar. De belichaming der zonde of ongerechtigheid is hij en heet daarom ὁ ἄνθρωπος τῆς ἀνομίας, en naar het lot, dat hij verdient, draagt hij den naam van den zoon des verderfs (ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας). Vgl. Jez. 57 : 4 τέκνα ἀπωλείας, σπέρμα ἄνομον. Men verwachtte in de latere Joodsche eschatologie en op grond daarvan in de Christelijke op het eind der dagen eene ontzettende openbaring van de macht van het kwade, belichaamd in één persoon, die door Christus bedwongen zou worden, waarna het vrederijk zou verschijnen. Vgl. W. Bousset, Der Antichrist u. s. w. 1895, P. Volz, Jüdische Eschatologie, 1903, S. 73. — *Vs.* 4. Nog twee gegevens worden van den Antichrist medegedeeld. ὁ ἀντικείμενος καὶ ὑπεραιρόμενος .. σέβασμα. Zij vormen geen zeugma of eene eenheid, zoodat uit het tweede lid bij ἀντικείμενος een Dat. παντί . . . σεβάσματι zou zijn aan te vullen. Ὁ ἀντικείμενος is absoluut de tegenstander, nl. van Christus of de Antichrist (1 Joh. 2 : 18, 4 : 5). In zijne verwatenheid en zijnen hoogmoed verheft hij zich boven en tegelijkertijd tegen (ἐπί) al wat God genaamd wordt, elken zoogenaamden God, dus tegen den waarachtigen God en de zoogenaamde goden (1 Kor. 8 : 5), of tegen wat verder het voorwerp van godsdienstige vereering is, zooals altaren, offers, tempels enz. (ἡ σέβασμα). Hij zal zijn wat Antiochus IV Epiphanes, die sedert 175 vóór Chr. de Joden trachtte te helleniseeren en in Dec. 168 vóór Chr. een altaar van den Olympischen Zeus in

den tempel te Jeruzalem liet oprichten, was voor den apocalypticus Daniël. Hij waagt zelfs, zich neder te zetten (καθίσαι hier intrans. = יָשַׁב) in den tempel van den waarachtigen God en zich daar te laten vereeren, alsof hij God was. Onder den tempel moeten wij verstaan den tempel te Jeruzalem, zoodat de beschouwing dus echt Joodsch is. De eerste Christenen namen den Israelitischen ritus over. Petrus en Johannes begaven zich tegen de ure des gebeds naar den tempel te Jeruzalem (Hand. 3 : 1), en Paulus sloot zich op zijne zendingsreizen, waar hij kon, allereerst bij de synagogen aan. Zoo begrijpen wij, dat Paulus ook dit stuk Joodsche apocalyptiek behield. Bij de teekening van den Antichrist zal aan Paulus, of althans aan de door hem gebezigde bron voor den geest hebben gestaan Daniël 11 : 36, 37, waar van Antiochus Epiphanes gezegd wordt: „En de koning zal naar willekeur handelen, zich verheffen en zich overmoedig gedragen tegen elken god, en tegen den God der goden zal hij ongehoorde dingen spreken, en voorspoedig zijn, totdat de gramschap ten einde is; want wat besloten is, geschiedt. Op de goden zijner vaderen zal hij geen acht slaan, noch op den lust der vrouwen, noch op eenigen anderen god; want hij zal zich overmoedig tegen allen gedragen". Men kan ook hier herinneren aan keizer Caligula, die in den winter van 39/40 na Chr. beval, zijn beeld in den tempel te Jeruzalem op te richten, wat evenwel door zijnen dood verhinderd werd. In het algemeen was de keizervereering een doorn in het oog der Christenen, zooals zoo duidelijk mogelijk de Apocalypse van Johannes bewijst, en zag men daarin de komst van den Antichrist. De titel der Romeinsche caesars Σεβαστός of Augustus was naar de beschouwing van Joden en Christenen godslasterlijk. De heidenen beweerden κύριος Καῖσαρ (Martyr. Polyc. 8) en de Christenen κύριος Ἰησοῦς (1 Kor. 12 : 3). In de Didache c. 16, dat een eschatologisch stuk bevat, wordt van den Antichrist als den verleider der wereld gesproken, die zich als zoon van God voordoet, teekenen en wonderen verricht en onrechtvaardige dingen, welke nog nooit hebben plaats gehad. De gevolgtrekking uit vs. 4 ligt voor de hand, dat de tempel in Jeruzalem nog bestond bij het schrijven van dezen brief. Daarom is eene samenstelling daarvan na 70 weinig waarschijnlijk. — *Vs.* 5. Midden in de schildering breekt de apostel plotseling af en herinnert aan hetgeen hij reeds vroeger medegedeeld heeft.

Men heeft meermalen (zie o. a. Dr. Deeleman, t. a. pl. bl. 253) hier strijd opgemerkt tusschen 1 en 2 Thess. Volgens 1 Thess. zal Christus wederkomen als een dief in den nacht (5 : 2), dus onverwacht, en hier zijn er allerlei teekenen, die voorafgaan. Ik erken dit bezwaar, maar geloof niet, dat Paulus zelf het heeft gevoeld. Het is hem niet gelukt, om in zijne eschatologie zijn Joodsche verleden en zijn Christelijk heden met elkander in overeenstemming te brengen. Ook mag men niet over het hoofd zien, dat volgens vs. 7 de mensch der zonde of de Antichrist reeds aan het werk is, en dus ook volgens 2 Thess. 2 de wederkomst van Christus niet zoo lang op zich zal laten wachten. — *Vs.* 5. De parousie kan nog niet komen, hoewel zij reeds in het verborgen daar is, omdat eene andere, op geheimzinnige wijze aangeduide, maar wezenlijk niet onbekende macht — van zakelijken, maar ook van persoonlijken aard, τὸ κατέχον vs. 6, ὁ κατέχων vs. 7 — de openbaring van den mensch der zonde tegenhoudt, en daardoor zijdelings ook de parousie. Onjuist is, als object van het tegenhouden de apostolische prediking te verstaan, waaraan in dit verband niet gedacht is. De mensch der zonde moet openbaar worden op zijnen, d. i. den door God bepaalden tijd. — *Vs.* 6. Καὶ νῦν vatte men niet op in logische beteekenis: en nu, daar deze dingen alzoo zijn, om nu tot een verder punt over te gaan (vgl. Hand. 3 : 17, 7 : 34, 10 : 5). Ook verbinde men het niet met τὸ κατέχον, alsof de bedoeling was: wat nu tegenhoudt, in welk geval men τὸ νῦν κατέχον verwachten zou (vgl. vs. 7 ὁ κατέχων ἄρτι). Evenmin bevat καὶ νῦν eene tegenstelling met vs. 5, toen ik nog bij u was, alsof de lezers vroeger wel van den mensch der zonde gehoord hadden, maar zij nu eerst door den brief van τὸ κατέχον hoorden. Ik geloof, dat καὶ νῦν, hier in beteekenis = καὶ τὰ νῦν, behoort bij οἴδατε en eene tegenstelling bevat met de toekomst, waaraan hij tot dusver gedacht heeft. Paulus heeft aangetoond, dat onjuiste beschouwingen aangaande de toekomst haren invloed op het heden der lezers doen gevoelen. Thans wijst hij op een punt of moment uit het heden, om zijn gevoelen te staven. Er is in het heden nog eene aan alle lezers bekende macht, welke moet worden vernietigd, zal het einde kunnen komen. Het tegenhouden heeft plaats, opdat de Antichrist op Gods tijd geopenbaard zou worden. Ik laat εἰς τὸ (= πρὸς τό) ἀποκαλυφθῆναι afhangen van τὸ κατέχον, niet van vs. 6ᵃ in zijn geheel (zoo Wohlenberg). Ook in de

verschijning van den Antichrist ziet Paulus de hand Gods, en spreekt daarom van zijnen, d. i. Gods tijd. Vgl. Rom. 9 : 18, 22. — Onder τὸ κατέχον moet men verstaan de Romeinsche macht en onder ὁ κατέχων van vs. 7 den Romeinschen keizer. Al geloof ik, dat Paulus even goed als de schrijver der Apocalypse van Johannes zich aan de vereering van den keizer zal gestooten hebben, toch vereenzelvigde de apostel den mensch der zonde niet met den Romeinschen keizer. Integendeel waardeerde hij de keizerlijke macht en den persoon des keizers als den drager van dat gezag. Dat gezag was hem door God verleend (Rom. 13), waarom hij onderwerping eischen kon. Zelf had Paulus volgens de Hand. (13 : 7—12, 16 : 35—39, 18 : 12—17, 21 : 31, 32 enz.) meermalen bescherming van de Romeinen ondervonden, die over 't algemeen voor recht en gerechtigheid opkwamen. Het is dus niet te verwonderen, dat Paulus juist de Romeinsche macht beschouwde als τὸ κατέχον, dat de verschijning van den mensch der zonde tegenhield. In den tijd der Reformatie hield men den paus voor den mensch der zonde of den Antichrist, een gevoelen, dat Grotius op doeltreffende wijze heeft bestreden. Grotius zelf, die den mensch der zonde of ongerechtigheid (vs. 3) van den ἄνομος of Simon magus onderscheidde, hield dien mensch der zonde voor Caligula, die toen nog zijne goddeloosheid verborgen had (vgl. vs. 7[a]), maar straks in zijne frivoliteit openbaar zou worden (vs. 8). De κατέχων zou zijn L. Vitellius, de stadhouder van Syrië en Judea, die aan Caligula de oprichting van zijn beeld in den tempel te Jeruzalem ontried. Volgens Wettstein is de mensch der zonde Titus, wiens leger naar Jos. De bell. Jud. 6, 6, 1 afgodsbeelden in den tempel te Jeruzalem bracht, daar offerde en Titus tot imperator uitriep. De κατέχων zou Nero zijn, wiens dood aan de heerschappij van Titus vooraf moest gaan, en de ἀποστασία de opstand en de moord van Galba, Otho en Vitellius. Gebruik makend van de sage van den Nero redivivus, heeft men vaak in den Antichrist keizer Nero opgemerkt, die uit het Oosten weder zou keeren, en in den κατέχων keizer Vespasianus met zijnen zoon Titus, terwijl de afval zou zien op de vreeselijke ellende van den Joodschen oorlog. Het is niet noodig, een volledig overzicht van de verklaringen van den Antichrist en den κατέχων te geven. Alleen wil ik nog herinneren aan de verklaring door Claudius (41—54) met eene woordspeling op zijnen naam Claudius (qui claudit) = κατέχων. Claudius evenwel was een zwak en onbe-

duidend vorst, de speelbal zijner vrouwen Messalina en Agrippina, welke laatste hem vergiftigde, om haren zoon Nero de heerschappij te verschaffen. Het komt mij methodisch onjuist voor, de verschillende trekken van de apocalyptische voorstellingen van 2 Thess 2 met het oog op bijzondere personen te verklaren, al geef ik toe, dat het optreden van bepaalde personen en het voorvallen van bijzondere gebeurtenissen tot de verlevendiging van voorstellingen als die van 2 Thess. 2 kan aanleiding gegeven hebben. Paulus brengt hier te pas een stuk of gedeelte zijner Joodsche Dogmatiek, dat hij dienstbaar trachtte te maken aan zijne tegenwoordige beschouwingen. Niet onwaarschijnlijk is, dat voorstellingen als die van den Antichrist en zijnen strijd tegen God en Christus samenhangen met de Babylonische, mythologische voorstellingen van den strijd van den draak of het oude zeemonster met den Allerhoogste zoowel bij het begin der schepping als op het eind der dagen. In de historische ontwikkeling van den Antichrist komt hij vaak als draak voor en verloochent hierdoor zijn verleden niet. Dat Paulus aangaande dezen Antichrist nog nader onderricht moest geven, al had hij er reeds vroeger over gesproken (vs. 5), kan niet bevreemden, daar men deze leer vaak als eene soort geheimleer bewaarde. — *Vs.* 7. Dat de mensch der zonde geopenbaard moet worden, bewijst Paulus hierdoor, dat hij zich nu reeds werkzaam betoont. Hij is er reeds. Want de verborgenheid der ongerechtigheid werkt reeds, toont zich reeds actief. Zooals meer bij Paulus staat hier ἐνεργεῖσθαι van het zich werkzaam, actief betoonen van eene zaak. Τὸ μυστήριον wordt bij Paulus gewoonlijk gebezigd van de heilswaarheid Gods, die het menschelijk verstand teboven gaat en openbaring van noode heeft. Het is niet evenals bij ons gebruik van mysterie iets, wat per se verborgen is en blijft, maar wat tot op den tijd, dat God de openbaring gaf, verborgen is gebleven. Hier wordt het van den Antichrist gebezigd, zooals in de taal der Apocalyptiek dikwijls duistere en verborgen uitdrukkingen voorkomen. De Apocalypticus hult zich gaarne in een waas van onzekerheid en onbestemdheid en leeft in een schemerdonker. Wie die mensch der zonde eigenlijk is en wat hij uit zal werken, wie zal het zeggen? Het is eene verborgenheid of een μυστήριον. Gesproken wordt van de ongerechtigheid i. p. v. den onrechtvaardige (abstractum pro concreto), om den Antichrist als de belichaming van de macht der zonde aan te duiden en

daardoor de bedoeling des te scherper uit te drukken. Als de overtreder van Gods woord en wet wordt de Antichrist aangeduid met τῆς ἀνομίας. „Wetteloosheid" is geen Hollandsch en daarom kunnen wij dit woord niet gebruiken, al wordt des apostels bedoeling daardoor duidelijk uitgedrukt. Alleen (μόνον) — dit belemmert nog de openbaring — hij, die thans tegenhoudt of terughoudt, is er nog, totdat hij uit den weg geruimd zal worden. Niet volledig drukt Paulus zich uit, want *is er nog* moeten wij in gedachten aanvullen. De levendigheid der voorstelling is de oorzaak, dat hij zich zoo beknopt uitdrukt. Ἄρτι behoort bij ὁ κατέχων en beteekent hier: nu, op dezen tijd tegenover de toekomst. Ἕως staat voor het classieke ἕως ἄν en ἐκ μέσου voor ἐκ τοῦ μέσου. Ἐκ μέσου γένηται = uit den weg zal zijn geruimd (cf. e medio tollere). Vgl. hierbij 1 Kor. 5 : 2, Kol. 2 : 14 en de uitdrukking ἐν μέσῳ εἶναι = in den weg staan, hinderlijk zijn. Dat hier aan eene onvrijwillige wegname gedacht wordt, behoeft wel geen betoog. — *Vs.* 8. De beslissende acte komt, wanneer de κατέχων is weggenomen. En dan zal de goddelooze, wat hetzelfde is als de mensch der zonde of der ongerechtigheid, openbaar worden. De geloovigen kennen den Antichrist uit hunne geloofsleer, maar persoonlijk zullen zij er geen schade van ondervinden. In den kamp met Christus zal deze hem overwinnen. In zijnen verschijningsvorm moge hij op den Christus gelijken, in het wezen der zaak zal hij zeer van Hem verschillen en hij zal voor den Heer Jezus het onderspit moeten delven. Zóó onwederstaanbaar zal de Goddelijke macht van den Verlosser zijn, dat Hij hem dooden zal door den adem zijns monds en de verschijning zijner toekomst. Vgl. Jez. 11 : 4 en Job 4 : 9. Zooals God het leven schept door den adem Zijns monds (Ps. 104 : 30) en daardoor kracht in deze wereld opwekt (Ps. 33 : 6), is ook voor Jezus de adem zijns monds voldoende, om zijne tegenstanders te vernietigen. Onwillekeurig herinnert men zich hier de beeldspraak van den apocalypticus Johannes, volgens welke een tweesnijdend scherp zwaard uit den mond van den Zoon des menschen uitgaat (1 : 16, 2 : 12, 19 : 15). De apocalypticus Johannes (20 : 10) zegt, dat het dier en de valsche profeet levend in den poel geworpen worden, terwijl de Antichrist volgens Paulus door Jezus gedood wordt. Tusschen ἐπιφάνεια (2 Tim. 1 : 10 van Jezus' verschijning in het vleesch gebezigd) en παρουσία bestaat feitelijk geen ander verschil dan dit, dat ἐπιφάνεια het begin der parousie als eerste acte aanduidt,

terwijl παρουσία de wederkomst in ruimeren zin beteekent. — Vss. 9—12 behelzen eene schildering van de werking van den Antichrist, die onrust en bezorgdheid teweeg kan brengen (vs. 2). De geloovigen evenwel, die getrouw blijven, hebben niets te vreezen (vss. 13—17). — *Vs.* 9. De komst van den Antichrist bestaat of openbaart zich in allerlei kracht, teekenen en wonderen der leugen en in allerlei bedrog der ongerechtigheid (ἐν πάσῃ δυνάμει . . . ἀπάτῃ ἀδικίας). De verschijning van den mensch der zonde zal in de toekomst plaats vinden. Maar in de zekerheid van de komst schrijft Paulus ἐστιν, alsof zij reeds tegenwoordig is. De werkzaamheid van den Antichrist zal zijn eene Satanische, geweldige en bovenmenschelijke. Van éénen persoon geldt thans, wat Mk. 13 : 22 van meerdere gezegd is. Zoowel πάσῃ als ψεύδους behoort bij de drie begrippen krachten, teekenen en wonderen. Δύναμις is openbaring van kracht, σημεῖον teeken en τέρας datgene, wat bewondering wekt. De Gen. ψεύδους moet niet verklaard worden als een Gen. van nadere verklaring, alsof teekenen en wonderen zelve bedrog zouden zijn, maar als Gen. auctoris. Teekenen en wonderen zijn de producten van de leugen of de middelen, waarvan zij zich bedient. Hier wordt van de leugen i. p. v. den Satan gesproken, die de vader van de leugen is (Joh. 8 : 44). — Κατ' ἐνέργειαν τοῦ σατανᾶ behoort niet alleen bij ἐστιν, alsof slechts van het komen van den Satan gesproken wordt, maar bij het geheele vers. De openbarings- of verschijningsvorm van den Antichrist in teekenen en wonderen is naar de werking van den Satan, zooals hij pleegt te werken, demonisch, bedriegelijk, verleidelijk. Hij zondigt niet uit zwakheid, maar uit lust tot het kwaad. Het is eene soortgelijke beschuldiging, welke de Farizeërs tegen Jezus inbrengen na eene wonderbare genezing (Mt. 12 : 24). — *Vs.* 10. Ἐν πάσῃ ἀπάτῃ ἀδικίας beteekent niet, dat het bedrog de ongerechtigheid is, wat eene vrij zinledige opmerking zou zijn, maar dat het de vrucht is der ongerechtigheid of het middel, waarvan zij zich bedient. Met de wonderen van den Antichrist is de leugen verbonden en met de leugen het zedelijk bederf. Τοῖς ἀπολλυμένοις (Dat. incommodi) beperkt de verderfelijke werkzaamheid van den Antichrist tot zijn eigen gebied en begrenst ze weder. Slechts zij, die het verderf verdienen, omdat zij de leugen kiezen boven de waarheid, zullen daardoor onweerstaanbaar getroffen worden. Het is door hunne eigene schuld, dat

zij een prooi zullen worden van het toekomstig bederf. Zij, die verloren gaan, ontvangen loon of vergelding daarvoor (ἀνθ' ὧν = ἀντὶ τούτων, ὅτι, LXX = תַּחַת אֲשֶׁר), dat zij de liefde tot de waarheid niet hebben aangenomen of in zich opgenomen, opdat zij zouden behouden worden, aan de eeuwige zaligheid deel zouden ontvangen. Ἡ ἀγάπη τῆς ἀληθείας is het streven naar, de liefde tot de Goddelijke, zedelijk-godsdienstige waarheid. Niet alleen voor het evangelie, maar zelfs voor het streven naar of de liefde tot de waarheid hebben zij de harten gesloten. Wij moeten onderscheid maken tusschen waarheidszin en waarheidsliefde. De eerste, welken wij eenen zekeren tastzin zouden kunnen noemen, is eene aangeboren gave, een kritisch talent, dat de een in meerdere mate bezit dan de ander. Maar de waarheidsliefde is niet alleen eene aangeborene, maar ook door strijd verkregene gave, eene zijde van ons karakter. Hier wordt de waarheidsliefde als eene gave Gods voorgesteld, welke zij hadden kunnen aannemen, maar die zij verworpen hebben. Wie waarachtig gelooft, heeft liefde tot de waarheid (vs. 12). — *Vs.* 11. Om deze verwerping en ongehoorzaamheid laat God niet alleen het verderf der ongeloovigen toe, maar wil dat ook, ja bewerkt het. Hij zendt hun eene werking der verleiding (πλάνης, zie 1 Thess. 2 : 3), opdat zij de leugen zouden gelooven, m. a. w. God verstokt hunne harten. — *Vs.* 12. Het einddoel Gods met het zenden van de werking der verleiding is het voltrekken van de scheiding. Het laatste gericht of het oordeel moet komen. Allen, die de zedelijk-godsdienstige waarheid — wij zouden zeggen Gods woord of het evangelie — niet (μή subj. ontkenning) hebben aangenomen, maar in de ongerechtigheid een welgevallen gehad hebben, zullen veroordeeld worden. De maatstaf, waarnaar gemeten wordt, is de verhouding tegenover de waarheid en de ongerechtigheid. Dat hier van Gods openbaring of woord als van de waarheid gesproken wordt, is naar het verband (κατ' ἐνέργειαν τοῦ σατανᾶ) zeer duidelijk. Van een oordeel der geloovigen is geen sprake. Volgens 1 : 10, 12 zal God bij het laatste gericht in hen verheerlijkt worden. Vgl. Joh. 3 : 18, 5 : 24. Wel zullen naar het Paulinisch leerbegrip de geloovigen op het eind der dagen voor Gods of Christus' rechterstoel verschijnen, maar dit zal geen eigenlijk gericht of oordeel zijn, zoodat zij iets zouden hebben te vreezen of in eenige onzekerheid zouden behoeven te verkeeren. Zie Rom. 14 : 10,

1 Kor. 4 : 5, 2 Kor. 5 : 10 en bij vss. 9—12 in hun geheel Rom. 1 : 18—32.

13. Wij evenwel moeten God te allen tijde over u danken,
door den Heer beminde broeders! dat God u van den
beginne tot zaligheid verkoren heeft door heiliging des
14. Geestes en door geloof aan de waarheid, waartoe Hij
door ons evangelie u geroepen heeft, tot verkrijging
15. der heerlijkheid onzes Heeren Jezus Christus. Zoo dan,
broeders! staat vast en houdt u aan de overleveringen,
die u geleerd zijn, hetzij door ons woord, hetzij door
16. onzen brief. Onze Heer Jezus Christus zelf en God
onze Vader, die ons liefgehad heeft, en eene eeuwige
vertroosting, en goede hoop genadiglijk gegeven heeft,
17. vertrooste uwe harten en versterke u in alle goed
werk en woord!

Tegenover het lot van de onboetvaardigen stelt Paulus het lot der tot de zaligheid uitverkorenen en wel zóó, dat hij het feit hunner Goddelijke roeping tot de zaligheid en de heerlijkheid van Christus vaststelt (vss. 13, 14), en hieruit den plicht van trouw en bestendigheid afleidt (vs. 15). Eindelijk bidt hij troost en kracht in het goede af van dienzelfden Heiland en van God, onzen Vader, die ons heeft liefgehad en eeuwige vertroosting en goede hoop in genade gegeven heeft (vss. 16, 17). Volgens Dr. Deeleman (bl. 274) sluit vs. 13 aan 1 : 12 aan en niet aan 2 : 12. Dit evenwel is niet juist. Tegenover het oordeel dergenen, die verloren gaan, stelt Paulus, dat hij met Silvanus en Timotheus voor de lezers mag danken. Ἡμεῖς staat tegenover περὶ ὑμῶν in vs. 13. *Wij* nu danken over *u*. Maar ἡμεῖς δέ geeft geen zin na 1 : 12. Immers is 1 : 11 bij προσευχόμεθα het subject hetzelfde als hier. Paulus zegt daar: waartoe wij ook altijd voor u bidden, opdat geschieden moge wat vss. 11 en 12 gezegd wordt. Daarop zou vreemd volgen: Wij nu (2 : 13). Ja! wie anders dan wij? Wat beteekent hier ὑμεῖς δέ? Onjuist is te zeggen, dat hier het practisch of parenetisch deel van den brief begint. Wij vinden hier beschouwingen, die met het in 2 Thess. voorafgaande, ja ook met 1 Thess. sterke overeenkomst hebben, waarom men dan ook dezen brief wel als eene navolging van

1 Thess. beschouwd heeft, wat hij evenwel niet is. — Na het verband van vss. 9—12 zouden wij in vs. 13 verwachten: ὑμᾶς δὲ εἵλατο ὁ θεὸς κτέ. Maar de apostel bepaalt zich niet hiertoe, dat ook de Thessalonikers tot de eeuwige zaligheid geroepen zijn. Hij zegt, dat het de plicht van hem en zijne medeapostelen is, God voortdurend voor Zijne genadegaven te danken.

Vs. 13. Vertrouwelijk spreekt Paulus de lezers toe met: door den Heer geliefde broeders! Wij worden hier herinnerd aan 1 Thess. 1 : 4, waar evenwel ὑπὸ τοῦ θεοῦ staat, terwijl hier ὑπὸ κυρίου gevonden wordt. Met het oog op het verband (zie τῷ θεῷ en ὁ θεός) is bij den Heer aan Jezus gedacht, zooals ook Rom. 8 : 34, 37 en Ef. 5 : 2, 25 van de liefde van Christus tot de geloovigen sprake is. Εἵλατο staat op den voorgrond, omdat blijkens περὶ ὑμῶν op de lezers reeds nadruk gelegd was. Αἱρεῖσθαι wordt in de LXX gebezigd van de verkiezing van Israel tot Gods volk des eigendoms (Deut. 7 : 6 enz., 10 : 15, 26 : 18 enz.). Hier van Gods eeuwige verkiezing tot zaligheid, waarvoor Paulus anders ἐκλέγεσθαι bezigt. Van de verwerping der goddeloozen staat αἱρεῖσθαι niet en het zou er trouwens ook niet bij passen. De verkiezing tot zaligheid komt ook voor 1 Thess. 1 : 4 en het doel der verkiezing 1 Thess. 5 : 9. — Ἀπ' ἀρχῆς ziet niet op het begin der evangelieverkondiging, maar op de eeuwigheid en is synoniem met πρὸ τῶν αἰώνων 1 Kor. 2 : 7, πρὸ καταβολῆς κόσμου Ef. 1 : 4, ἀπὸ τῶν αἰώνων Ef. 3 : 9, ἀπὸ τῶν αἰώνων καὶ ἀπὸ τῶν γενεῶν Kol. 1 : 26. Ἀπ' ἀρχῆς is eene populaire uitdrukking, want de eeuwigheid wordt hier als een tijd voorgesteld, die een begin heeft. Was aan de verwezenlijking van Gods voornemen in den tijd gedacht, dan zouden wij καλεῖν hebben verwacht. Naar het geheele verband en in overeenstemming met de Paulinische theologie rust de zaligheid der menschen niet op henzelven, maar op God en op Christus. Verkoren zijn de lezers tot de toekomstige zaligheid (tegenstelling met vss. 10 en 12). — De vraag is, hoe men ἐν ἁγιασμῷ πνεύματος καὶ πίστει ἀληθείας op moet vatten. W. Lueken (in „Die Schriften des Neuen Testaments", ed. J. Weiss, 2 Thess., 1905, S. 23) noemt dit den herkenningsgrond van de uitverkiezing en vertaalt vrij: „Men ziet zulks aan de door Gods Geest gewerkte heiliging enz.". Maar dit is veel te vrij en staat er niet. Ook gaat het niet aan, de bedoelde woorden met εἵλατο te verbinden. Men kan wel zeggen,

dat God tot iets, maar niet dat Hij in iets verkiest. Daarenboven zou men dan εἰς σωτηρίαν op het eind van den zin verwachten, daar dan toch de toekomstige zaligheid het laatste oogmerk was. Ook wanneer men let op εἰς ὅ van vs 14, moet εἰς σωτηρίαν... ἀληθείας als één begrip worden samengevat. De toekomstige zaligheid komt tot stand door heiliging van den Geest en geloof aan de waarheid. Heiliging van den Geest is heiliging, die de vrucht is van Gods Geest (Gen. auctoris), niet heiliging van den gewonen menschelijken geest (Gen. obj.). Immers als wij aan het werk der heiligmaking zouden moeten denken, zou het zonderling zijn, dat Paulus de heiligmaking aan het geloof vooraf liet gaan. Neen! bij heiliging van den Geest denkt de schrijver aan de afzondering der lezers van de zondige wereld, wat het werk is van Gods Geest. Deze afzondering was noodig, om tot het geloof te komen. — *Vs.* 14. Door de roeping in den tijd, door middel van de evangelieverkondiging, is de verkiezing der lezers openbaar geworden. Εἰς ὅ slaat, zooals wij zeiden, op εἰς σωτηρίαν... ἀληθείας, en ἡμῶν ziet op Paulus en zijne medewerkers. — Εἰς σωτηρίαν van vs. 13 wordt hier omschreven door εἰς περιποίησιν δόξης τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ter verkrijging van de heerlijkheid, welke onze Heer Jezus Christus bezit. Deze laatste bijvoeging moet dienen, om de heerlijkheid in al hare grootheid te kenschetsen. Het zal een ongekende luister zijn. Men verklare niet de heerlijkheid, waarvan Jezus Christus de bewerker is, en denke evenmin aan de heerlijkheid, welke God aan Jezus Christus door de toebrenging van de lezers bereidt. Men vatte περιποίησις actief op (vgl. 1 Thess. 5 : 9), niet passief (vgl. 1 Petr. 2 : 9), zoodat de bedoeling ware, dat de lezers het eigendom van Jezus Christus zouden zijn. Allerzonderlingst zou δόξης er dan bijkomen. -- *Vs.* 15. Uit de goddelijk gewaarborgde zekerheid des heils wordt de gevolgtrekking gemaakt voor het heden der lezers. Wie verzekerd is van zijne zaligheid, welke God van eeuwigheid af voor hem bestemd heeft, verliest niet zoo spoedig zijne bezinning en laat zich niet verschrikken, noch door eenen geest, noch door een woord, noch door eenen ondergeschoven brief (vs. 2). Hij is als eene rots te midden der woedende baren. Rustig en kalm wacht hij de toekomst des Heeren af. Στήκετε = *staat vast in uwe schoenen* bevat klaarblijkelijk eene tegenstelling met σαλευθῆναι (vs. 2). Men moest vasthouden (κρατεῖν = κατέχειν) de overleveringen, welke men

geleerd had òf door de mondelinge prediking van Paulus òf door zijnen brief (1 Thess.). Wat den vorm betreft, is ἃς ἐδιδάχθητε volkomen verklaarbaar uit de constructie διδάσκειν τινά τι. Al gaf Paulus geen bepaalde Dogmatiek of eene stelselmatig ontwikkelde leer, hij bracht toch in zijne prediking eene leer, en ging van bepaalde gezichtspunten uit, die hij systematisch ontwikkelde. Van lieverlede kreeg het apostolisch kerugma vaste vormen, zooals bepaald uit de Pastoraalbrieven blijkt (vgl. Rom. 6 : 17, 1 Kor. 4 : 17, 7 : 17, Ef. 4 : 14, 1 Tim. 1 : 10, 2 : 7, 3 : 10, 2 Tim. 1 : 11, 3 : 10). Hem zelven waren overleveringen van de Christelijke leer medegedeeld, en hij verkondigde die ook aan anderen (παραδόσεις). De opwekking, aan die overleveringen vast te houden, was geen kleinzieligheid, maar de noodzakelijke voorwaarde, om tegen dwaalleer en dweperij vast te staan. Klaarblijkelijk is Paulus zich hier niet bewust, dat zijne brieven een bepaalde autoriteit hebben zouden. Hij stelt ze met de mondelinge prediking op ééne lijn.

Vs. 16. In aansluiting aan vs. 13, volgens hetwelk God en Christus de eenige en zekere waarborgen des heils zijn, worden ook hier Jezus Christus en God genoemd, die de lezers mogen vertroosten en versterken. Αὐτός staat tegenover de menschen, die de zaligheid ontvangen. Dat Jezus Christus voor God genoemd wordt, is in overeenstemming met 2 Kor. 13 : 13. Door middel van het van de apostelen vernomen evangelie hebben de lezers het evangelie gehoord. Christus is de middelaar der zaligheid en God de laatste grond of oorzaak. Blijkens παρακαλέσαι en στηρίξαι van vs. 17 worden Vader en Zoon hier als eene eenheid beschouwd en ten nauwste met elkander verbonden gedacht. In Christus heeft God Zijne liefde aan de menschen bewezen (ἀγαπήσας) en door dit bewijs eeuwigen troost en goede hoop gegeven, zich derhalve als onzen Vader geopenbaard. In onderscheiding van menschelijke vertroosting, die een tijdelijk, voorbijgaand karakter draagt, wordt hier van eenen eeuwigen troost gesproken, die gedurende alle tijden, dus ook in den tegenwoordigen nood blijft. Omdat de geloovigen kinderen Gods zijn, geroepen, gerechtvaardigd, geheiligd en verheerlijkt (Rom. 8 : 28—32, 38, 39), kunnen zij zich van de eeuwige vertroosting verzekerd houden. Met den troost zijn verbonden de goederen, waarop men hoopt, de hoop, die naar inhoud en grond zedelijk goed is (ἐλπίδα ἀγαθήν), geen ijdele verwachting. Als Vader heeft God zich bewezen, dat Hij

ondanks onze zonden, uit genade (ἐν χάριτι) ons Zijne liefde, troost en beloften verleend heeft. Ἐν χάριτι (= genadiglijk, goedgunstig) behoort niet bij de voorafgaande objecten, maar bij ἀγαπήσας en δούς. — *Vs.* 17. Bij het vertroosten van de harten vgl. 1 Thess. 2 : 11. Vertroosting en versterking staan tegenover verschrikking met het oog op de toekomst (2 : 2). Zoo ruim mogelijk in alle zedelijk goed werk en woord moeten de harten versterkt worden. In den handel en wandel der lezers moet Gods hulp te zien zijn en moeten de lezers Gods beeld vertoonen. Blijkens ἐν παντὶ ἔργῳ ziet λόγος niet alleen op de leer, maar op het woord der lezers in het algemeen. Zwakheid en weifeling moeten niet het kenmerk der Thessalonikers zijn, maar degelijkheid en vastheid. Zij mogen niet gelijk zijn aan het riet, maar aan de rots.

HOOFDSTUK III

1. Voorts broeders! bidt voor ons, dat het woord des
Heeren zijnen loop hebbe en verheerlijkt worde evenals
2. ook bij u, en dat wij behoed mogen worden voor de
3. ongeschikte en booze menschen; want het geloof is niet
aller zaak. Maar de Heer is getrouw, die u versterken
4. zal en bewaren voor den booze. En wij vertrouwen van u
in den Heer, dat gij doet en doen zult, wat wij bevelen.
5. De Heer nu richte uwe harten tot de liefde Gods en
tot de volharding van Christus!

Hoofdstuk III bevat behalve den groet op het einde vss. 17 en 18 twee los naast elkander voorkomende stukken (vss. 1—5 en 6—16), die in vele opzichten aan 1 Thess. doen denken. Men vergelijke b. v. bij vss. 1—5: 1 Thess. 4 : 1, 2, 5 : 24, 25, en bij vss. 6—12: 1 Thess. 4 : 1, 2, 10, 11, bij vs. 8: 1 Thess. 2 : 9, bij vs. 15 : 1 Thess. 5 : 14. — Behoefte heeft de apostel aan de voorbede der gemeente met het oog op zijne moeielijkheden te Korinthe (vss. 1, 2), maar hij gaat daarna voort met de opwekking tot liefde tot God en navolging van Christus (vss. 3—5).

Vs. 1. Met τὸ λοιπόν zouden wij denken, dat het slot komt, hetwelk evenwel onwillekeurig zich uitbreidt tot eene vrij uitvoerige vermaning (vgl. het gezegde bij 1 Thess. 4 : 1). Gelijk zoo vaak spreekt Paulus hier zijne behoefte uit aan de voorbede der gemeente met het oog op de moeielijkheden, waarin hij verkeerde (vgl. Hand. 18 : 12). Van zijnen persoon gelijk van dien zijner medearbeiders evenwel gaat hij dadelijk over tot de zaak, welke hij voorstaat, de prediking van het evangelie of het woord van den Heer Jezus (ὁ λόγος τοῦ κυρίου), dat op verschillende wijzen, naar gelang van de omstandigheden en de behoeften der hoorders toegepast wordt. Dat woord moge zijnen loop hebben (τρέχῃ)! Blijkbaar wordt het hier vergeleken met eenen overwinnaar, die zijnen zegetocht houdt en zich vrij moet kunnen bewegen. Ruimte moet voor het woord gemaakt en de hinderpalen mogen weggenomen worden. — Δοξάζειν, dat van personen en zaken gebezigd kan worden, is hier passief, niet mediaal gebruikt. Het beteekent hier niet: loven, prijzen zooals b. v. Hand. 13 : 48, maar verheerlijken, heerlijkheid en eer geven. In zijne heerlijkheid wordt het woord openbaar, wanneer het zich kenbaar maakt en aangenomen wordt als eene kracht Gods tot zaligheid voor een ieder, die gelooft (Rom. 1 : 16). Gedacht wordt aan de zedelijke kracht van het evangelie, niet aan daarmede gepaard gaande teekenen en wonderen (Mk. 16 : 20). — Καθὼς καὶ πρὸς ὑμᾶς beteekent: gelijk het ook bij u zich uitbreidde en zijne Goddelijke kracht openbaarde. Vgl. 1 Thess. 1 : 6—10, 2 : 13. — *Vs.* 2 draagt de voorbede een persoonlijk karakter. Paulus en zijne vrienden moeten bewaard worden voor de ongeschikte en booze menschen (ἀπὸ τῶν ἀτόπων καὶ πονηρῶν ἀνθρώπων, vgl. Jez. 25 : 4 ἀπὸ ἀνθρώπων πονηρῶν ῥύσῃ αὐτούς). Ἄτοπος = wat niet op de rechte plaats is, ongeschikt, ongepast, verwerpelijk, boos, goddeloos, hier synoniem met πονηρός. Blijkens het verband moeten onder de ongeschikte en booze menschen verstaan worden ongeloovige menschen, die het evangelie niet aangenomen hadden en niet wilden aannemen (οὐ γὰρ πάντων ἡ πίστις). Met geloof is bedoeld Christelijk geloof, waarachtig vertrouwen op het evangelie. Vraagt men nader, wie die ongeloovigen waren, dan moet men denken aan Paulus' heidensche en Joodsche tegenstanders zoowel te Korinthe als te Thessalonika, dat hij later hoopte te bezoeken, en elders. In de eerste plaats evenwel zal gedacht zijn aan tegenstanders in den kring, waar hij vertoefde.

Ik vind het niet juist met het oog op πιστός van vs. 3 = getrouw, hier ἡ πίστις door *de trouw* te verklaren, al erken ik de woordspeling. Niet aan trouw, maar aan geloof wordt hier gedacht. *Vs.* 2b bevat eene litotes voor: velen gelooven niet. Nog rest de vraag, in hoever γάρ het voorafgaande motiveert. Ik vind de verklaring te vrij: Bidt om onze bewaring voor die booze menschen, want op hunne bekeering valt toch niet te hopen. De vraag ligt dan voor de hand: Wanneer op hunne bekeering wel viel te hopen, zou de voorbede van de apostelen dan overbodig zijn? Meer lacht mij de verklaring toe: Ja! van ongeschikte en booze menschen mag ik spreken, want niet van allen is het geloof. Ῥύεσθαι ἀπό is hier in bet. = ῥύεσθαί ἐκ 1 Thess. 1 : 10, bevrijd, bewaard worden voor, niet: verlost worden uit de macht van. — *Vs.* 3. Hoewel de booze menschen het vooral op Paulus gemunt hebben, maakt hij zich meer bezorgd over de gemeente dan over zichzelven. Met de genoemde woordspeling op πίστις vs. 2 staat hier: πιστὸς δέ ἐστιν ὁ κύριος, maar getrouw is de Heer. Jezus openbaart zijne trouw hierdoor, dat Hij de geloovigen versterkt en voor den booze bewaart. Naar analogie van Mt. 6 : 13, 13 : 19, Ef. 6 : 17, vertaal ik ἀπὸ τοῦ πονηροῦ door: van den booze, hoewel ook de vertaling: *van het booze* alleszins correct zou zijn. Wat de gedachte betreft, vgl. 2 : 17 en uit het O. T. Ps. 140 : 5, 141 : 9. — *Vs.* 4. Het uitgesproken vertrouwen op Jezus Christus, die de Thessalonikers voor verzoeking en val bewaren zal, sluit de activiteit der lezers niet uit. Neen! ook zij moeten plichtmatig handelen. Zij moeten getrouw blijven aan het evangelie en gehoorzaam aan de verordeningen en geboden des apostels. Het vertrouwen rust op den Heer, wien de lezers en de apostelen toebehooren. Op godsdienstig-zedelijk gebied treedt Paulus met autoriteit op (παραγγέλλομεν) en hij verwacht, dat de lezers voor het tegenwoordige en voor de toekomst naar zijne woorden zullen luisteren. — *Vs.* 5. De Heer evenwel moge de harten der lezers richten op de liefde Gods en de volharding van Christus. De uitdrukking κατευθύνειν τὴν καρδίαν πρός τι of εἴς τι beteekent ook bij de LXX: het hart op iets richten, ingespannen zoeken, zijne aandacht op iets vestigen. De twee Genitivi τοῦ θεοῦ en τοῦ Χριστοῦ moeten op dezelfde wijze verklaard worden, òf als Gen. subj. òf als Gen object. Bij de ὑπομονὴ τοῦ Χριστοῦ denke men niet aan het volhardend wachten op Christus, maar

aan de volharding of standvastigheid, welke Christus betoond heeft (Gen. subj.). Onder de grootste moeielijkheden en tegenkanting bleef Jezus des Vaders wil volbrengen en volharden op zijnen weg, behield Hij zijne zedelijke activiteit. Hier wordt dus op het volgen van Jezus' voorbeeld gewezen. Vgl. Kol. 3 : 13, 1 Petr. 2 : 21. Maar dan vloeit hieruit voort, dat men τὴν ἀγάπην τοῦ θεοῦ moet opvatten niet van de liefde tot God (Gen. object.), maar van de liefde, welke God aan de menschen bewezen heeft, inzonderheid door de zending van Zijnen Zoon. Wie voortdurend het oog gevestigd hield op de liefde Gods en de volharding van Christus, zou in lijden en druk zijn geduld en geloof niet verliezen, maar daaraan de kracht ontleenen om te volharden. Dat gaf draagkracht en stuwkracht. Paulus had ook van de ὑπομονὴ τοῦ Ἰησοῦ kunnen spreken. Schrijft hij τοῦ Χριστοῦ, dan denkt hij niet bepaald aan den historischen persoon Jezus, maar aan den gezalfde, den Godsgezant, wat de vermaning versterkt. Wanneer zelfs Hij volharding getoond heeft, hoeveel te meer was deze dan van de geloovigen te verwachten. Vgl. Rom. 15 : 3—5.

6. Wij bevelen u, broeders! in den naam van onzen Heer
Jezus Christus, dat gij u onttrekt aan iederen broeder,
die ongeregeld wandelt en niet naar de overlevering,
7. welke gij van ons ontvangen hebt. Immers gij zelven
weet, hoe men ons moet navolgen; want wij hebben
8. ons onder u niet ongeregeld gedragen, en ook
hebben wij geen brood om niet van iemand gegeten,
maar met arbeid en moeite nacht en dag werkend, om
9. niet iemand uwer tot last te zijn; niet dat wij er geen
bevoegdheid toe hebben, maar opdat wij onszelven u
tot een voorbeeld geven zouden, om ons na te volgen.
10. Want toen wij bij u waren, bevalen wij u ook dit: Zoo
11. iemand niet wil werken, ete hij ook niet! Wij hooren
toch, dat sommigen onder u ongeregeld wandelen,
niets werken, maar zich met onnutte dingen bezighouden.
12. Den zoodanigen nu bevelen en vermanen wij in den
Heer Jezus Christus, dat zij met stilheid werkend, hun
13. eigen brood eten. Gij nu broeders! wordt het goeddoen
14. niet moede! En indien iemand aan ons in dezen brief

vervatte woord niet gehoorzaamt, teekent dien aan!
Hebt geen gemeenschap met hem, opdat hij beschaamd
15. worde! En beschouwt hem niet als eenen vijand, maar
16. vermaant hem als eenen broeder! De Heer nu des
vredes zelf geve u den vrede voortdurend, op allerlei
wijze! De Heer zij met u allen!
17. De eigenhandige groete van mij, Paulus, hetwelk een
18. teeken is in iederen brief. Zoo schrijf ik. De genade
van onzen Heer Jezus Christus zij met u allen!

Vs. 6. Met autoriteit treedt Paulus op, zooals behalve uit dit vers en vs. 4 uit vss. 10 en 12 genoegzaam blijkt. Deze autoriteit rust op den Heer Jezus Christus, op wien de apostel zich vss. 6 en 12 duidelijk beroept. Het woord of de overlevering, welke de lezers van den apostel ontvangen hadden, moest door de Thessalonikers geloovig en gehoorzaam worden aangenomen. Klaarblijkelijk had de apostel opnieuw van ongeregeldheden en traagheid in de gemeente gehoord, waartegen hij zijne stem verheft. In 1 Thess. had Paulus alleen een vermanend woord gesproken (vs. 11, 12), maar hier gaat hij verder en straft de ongeregelden met tijdelijke uitsluiting uit de gemeente. Wij hebben hier de beginselen van de kerkelijke tucht, die wij ook b. v. 1 Kor. 5 tegenover den ontuchtige kunnen opmerken, en 2 Kor. 2 : 5—11. De tucht evenwel staat bij Paulus niet gelijk met een bannen uit de gemeente, maar zij heeft een paedagogisch doel. Met den onboetvaardige mag men geen gemeenschap houden, maar men mag hem ook niet als eenen vijand beschouwen. Integendeel men moet hem vermanen als eenen broeder (vss. 14, 15). Er bestaat, dunkt mij, geen enkele reden, om op grond van deze opmerkingen over de tucht de echtheid van 2 Thess. te bestrijden. — Paulus beveelt in den naam van, d. i. onder aanroeping van den naam des Heeren Jezus Christus, op wien hij zich dus beroept, daar hij weet te handelen in zijnen geest. Vgl. Mt. 18 : 15—20. Men moet zich onttrekken aan iederen broeder, die ongeregeld wandelt. Den zondaar wordt de broedernaam niet onthouden. Met nadruk staat ἀπὸ παντός, dus aan ieder, wie het ook zij. Στέλλεσθαι ἀπό = zich aan iemand onttrekken, zijnen omgang vermijden. Vgl. ὑποστέλλειν ἑαυτόν Gal. 2 : 12 en ὑποστέλλεσθαι Hebr. 10 : 38. Het opzoeken van de zondaars is

niet verboden (vs. 15), maar zeker wel tafelgemeenschap, broederlijk verkeer en misschien ook voor de schuldigen de toegang tot de vergaderingen der gemeente. Bij de uitdrukking ἀτάκτως περιπατεῖν herinnere men zich 1 Thess. 5 : 14, 2 Thess. 3 : 7, 11. Met de overlevering of παράδοσις, waarnaar sommigen niet wandelen, heeft de schrijver het oog op zijne voorschriften, eerst mondeling (vs. 10, 1 Thess. 4 : 1, 11) en daarna per brief (1 Thess. 4 : 11, 12) gegeven. Gedacht is aan leegloopers, droomers, phantasten, die misschien misbruik maakten van de verwachting betreffende Christus' wederkomst en die lastig werden in den omgang met de gemeente en zich met onnutte, ijdele dingen begonnen bezig te houden. Zoo licht werd zoo iemand een bemoeial en Paulus wist maar al te goed, dat ledigheid des duivels oorkussen is. — Leest men παρελάβοσαν i. p. v. παρελάβετε, dan heeft men hier met het oog op het collectivum ἀπὸ παντὸς ἀδελφοῦ eene constructio ad sensum. — *Vs.* 7. Een krachtig argument tot staving van de vermaning is het eigen voorbeeld van Paulus, waarop hijzelf meermalen en bij verschillende gelegenheden wijst (zie onze aanteekening bij 1 Thess. 1 : 6). Het beroep op hetgeen de lezers wisten, is in deze brieven aan de Thessalonikers zeer gewoon. De navolging van Paulus moest het object van het nadenken der lezers zijn. Zij herinneren zich dus tegelijk de overlevering, welke zij van hem vernomen hadden. — Ὅτι = want, niet *dat*, en ἀτακτεῖν beteekent ἀτάκτως περιπατεῖν. — *Vs.* 8. Hoewel de apostelen recht hadden van de gemeente te leven, hebben zij daarvan afstand gedaan, om niemand te bezwaren. Vgl. 1 Thess. 2 : 9. Δωρεάν, eigenl. Acc. van δωρεά, wordt hier adverbiaal gebruikt en beteekent: om niet, bij wijze van gift of geschenk, en ἄρτον φαγεῖν (vgl. אָכַל לֶחֶם) = eten in 't algemeen = ἐσθίειν of φαγεῖν. — *Vs.* 9 verklaren wij als volgt: Ons gevoelen is niet, dat wij geen bevoegdheid hebben, van om niet ons levensonderhoud van u te ontvangen, maar dag en nacht hebben wij met moeite en inspanning gearbeid, om ons zelven u als een voorbeeld ter navolging voor te houden. — Οὐχ ὅτι beteekent niet: alsof. Ἑαυτούς staat voor ἡμᾶς αὐτούς. — *Vs.* 10. De apostel herinnert aan eene gegevene vermaning, toen hij nog bij de lezers was. — Καί behoort niet bij het onmiddellijk volgende, maar bij τοῦτο παρηγγέλλομεν. Πρὸς ὑμᾶς staat voor παρὰ ὑμῖν en ὅτι is recitatief. „Als iemand niet werken wil, ete hij niet" is een op Gen.

3 : 19 rustend Joodsch spreekwoord. Wij zeggen: weldadigheid, die luiheid voedt, werkt demoraliseerend. Arbeidt adelt. De zwakken moet men helpen, opdat zij leeren, zichzelven te helpen. Voor de hand ligt, dat men in de eerste Christelijke tijden licht misbruik maakte van de Christelijke liefdadigheid. Zeer menschkundig zijn daarom ook de opmerkingen van de Didache, c. 12, waar geleerd wordt, dat een vreemdeling, die zich in de gemeente nederzet, moet werken, zoo hij een handwerk verstaat. Maar ook als hij geen handwerk verstaat, mag hij niet als een werkelooze leven. Met Christus mag men geen koopmanschap drijven (χριστέμπορός ἐστιν). Reeds in het begin der Didache 1 : 5, 6 wordt er op aangedrongen, dat men bij het bewijzen van liefdadigheid met grooten takt tewerk zou gaan. *Vs.* 11 zegt, waarom de schrijver het spreekwoord van vs. 10ᵇ herinneren moet. Want hij heeft, hetzij per brief, hetzij bij geruchte gehoord van sommigen, die hij misschien niet bij name kent en ook maar liever niet noemt, die ongeregeld onder hen wandelden. Dat het broeders waren, is niet twijfelachtig (vs. 6). Zij deden niets degelijks, maar bemoeiden zich met onnutte, ijdele dingen. In μηδὲν ἐργαζομένους ἀλλὰ περιεργαζομένους is de woordspeling niet te miskennen. Wij vinden die ook bij Demosthenes, Philip. IV, en eene soortgelijke in het Latijn van Quintilianus, Instit. Orat. VI, 3, 53 met *agere* en *satagere*. Περιεργάζεσθαι is een hapax legomenon in het N. T., maar wij vinden περίεργοι in verband met ἀργαί, φλύαροι en περιερχόμεναι van bemoeizieke, snapachtige vrouwen. Hand. 19 : 19 beteekent τὰ περίεργα πράσσειν het plegen van tooverij. Περιεργάζεσθαι gaat licht samen met πολυπραγμονεῖν, bemoeiziek zijn. Het is een noodwendig gevolg, dat iemand, die geen degelijken arbeid verricht, zich met nietswaardige dingen bezighoudt, zich met eens anders doen bemoeit en een onruststoker wordt. De verwijzing naar de aanstaande wederkomst des Heeren zal aan de woorden van de vs. 11 bedoelde personen eenen vromen schijn hebben gegeven, en dat maakte hen des te gevaarlijker. Het beroep op Gods woord is niet altoos een teeken van kracht, maar vaak van zwakheid. — *Vs.* 12. Met het oog op het groote gevaar, dat Paulus van de nietsdoeners vreest, beveelt en vermaant hij ernstig en dringend (παραγγέλλομεν καὶ παρακαλοῦμεν). Hij doet zulks in, d. i. zich in de gemeenschap bevindend van, den verhoogden Heer Jezus Christus. Bij den dagelijkschen arbeid moet men eene rustige houding aannemen

(μετὰ ἡσυχίας vgl. ἡσυχάζειν 1 Thess. 4 : 11, tegenover περιεργαζ. vs. 11) en zijn eigen brood eten (τὸν ἑαυτῶν ἄρτον ἐσθίειν). Men mag niet in smadelijke afhankelijkheid van anderen leven.

Vs. 13 richt Paulus zich evenals vs. 6 tot de vertegenwoordigers der gemeente, die rechtschapen, goed handelen en zich niet aan traagheid overgeven. Μὴ ἐγκακήσητε καλοποιοῦντες bevat eene woordspeling, die wij ook Gal. 6 : 9 vinden. De bedoeling is niet: wordt niet moede wel te doen, laat u door het misbruik, dat van de milddadigheid gemaakt wordt, niet van het weldoen afhouden! Men verklare: wordt niet moede zedelijk goed te handelen! Καλοποιεῖν, waarvoor ook τὸ καλὸν ποιεῖν gebezigd wordt, onderscheide men van ἀγαθοποιεῖν = eene weldaad bewijzen (Mk. 3 : 4). Gedacht is aan het ethische leven in het algemeen en speciaal aan den nuttigen en rustigen arbeid. De Aor. Conj. μὴ ἐγκακήσητε duidt aan het tot stand komen van eene handeling tegenover eenen vroegeren toestand. De omstandigheden waren van dien aard, dat menigeen den moed zou laten zakken. Daarom staat er: wordt niet moede! Bij de vss. 14, 15 volgende vermaningen daarentegen wordt zeer correct het Praesens Imper. gebezigd. — *Vs.* 14. Paulus' brief werd in de samenkomst der gemeente voorgelezen, en de apostel onderstelt zeker, dat sommige ongeregelden zich naar zijne vermaning zouden bekeeren. De vraag bleef evenwel over: hoe te handelen met iemand, die niet luisterde en zich niet aan des apostels autoriteit onderwierp? Blijkens εἰ δέ is dit geen denkbeeldig geval. Al ontbreekt τῷ vóór διὰ τῆς ἐπιστολῆς, toch vat ik τῷ λόγῳ ἡμῶν διὰ τῆς ἐπιστολῆς als één begrip samen. Gedacht is aan het in 2 Thess. vervatte woord des apostels. Sommigen schrijven een komma vóór διὰ τῆς ἐπιστολῆς en voegen deze woorden bij τοῦτον σημειοῦσθε. Zoo o. a. Calvijn, die vertaalt: „per epistolam hunc notate" en die verklaart: „Ac primum quidem eos vult apud se deferri". Men moest dan in eenen brief aan Paulus den schuldige noemen en Paulus zou daarop zijn gevoelen zeggen en de straf vermelden. Maar daargelaten, dat men dan verwachten zou: τοῦτον διὰ τῆς ἐπιστολῆς σημειοῦσθε, noemt Paulus reeds de straf en vermeldt alzoo zijn gevoelen. Τοῦτον σημειοῦσθε beteekent niet, dat men eene nota, eene aanteekening of een streepje achter den naam van den schuldige plaatsen zou, van welke gewoonte ons niets bekend is, maar figuurlijk: teekent dien voor uzelven aan, door

hem in de samenkomsten der gemeente te noemen en u voorloopig van omgang en gemeenschap met hem te onthouden. Σημειοῦσθαι (Att. ἀποσημαίνειν) is hier mediale vorm. — Μὴ συναναμίγνυσθε αὐτῷ = hebt geen gemeenschap met hem als met een broeder. Zeker naar analogie van καὶ μή van vs. 15 lezen verschillende getuigen ook hier καὶ μὴ συναναμ. Συναναμίγνυσθαι, waarvoor het klassieke Grieksch heeft ἀναμίγνυσθαι, komt ook voor 1 Kor. 5 : 9, 11. Het doel van de straf is paedagogisch tot boete en bekeering op te wekken. Ἵνα ἐντραπῇ (Aor. pass.) = opdat hij beschaamd moge worden, tot zichzelven moge inkeeren. Andere gevallen van tucht, die evenwel een veel ernstiger karakter dragen, vindt men bij Paulus 1 Kor. 5 en 2 Kor. 2 : 5—11. — *Vs.* 15. Paulus wist, hoe gemakkelijk liefde in haat veranderde, en wekte dus op, om den dwalende niet als een vijand te beschouwen, maar als een broeder te vermanen. Zoo alleen had men vat op hem en zou men hem kunnen winnen. Vgl. 1 Thess. 5 : 14. Na den negatieven zin had men μηδέ verwacht i. p. v. καὶ μή, dat gewoonlijk na positieve zinnen voorkomt. — Ὡς, dat men bij ἡγεῖσθε zou kunnen missen, drukt het subjectief karakter van het gevoelen uit. De LXX heeft in een dergelijk geval ook ὥσπερ (Job 19 : 11, 33 : 10). — *Vs.* 16. Van de gemeente, die Paulus vermaand heeft, komt hij thans tot den Heer, die den vrede schenken kan (αὐτὸς δὲ ὁ κύριος). 1 Thess 5 : 23, dat ons aan dit vers herinnert, staat: αὐτὸς δὲ ὁ θεὸς τῆς εἰρήνης. De Heer Jezus is het subject van den zin. Hij, die over den vrede te gebieden heeft, moge dien ook geven! Δῴη = Opt. Aor. (niet Conj. = δώῃ). Zoo spreekt Paulus ook Rom. 15 : 13 van den God der hoop, die de lezers in de hoop zal doen overvloedig zijn. Na de voorafgaande vermaning, vooral na die van vs. 15, ligt het voor de hand, bij *vrede* te denken aan wat wij gewoonlijk daaronder verstaan: rust, eendracht. Doch blijkbaar denkt Panlus niet alleen aan dien vrede. Hij spreekt van διαπαντὸς ἐν παντὶ τρόπῳ, voortdurend op allerlei wijze [1]). Op het slot van den brief wordt de vrede uitgebreid. Gedacht wordt ook aan vrede met de Joodsche en heidensche omgeving voor het heden en voor de toekomst. Onafgebroken moge die het deel der

[1]) Ἐν παντὶ τρόπῳ staat voor παντὶ τρόπῳ of κατὰ πάντα τρόπον. De lezing τόπῳ houd ik voor eene schrijffout.

Thessalonikers zijn. Διαπαντός wijst op het voortdurend karakter van den vrede, terwijl πάντοτε zeggen zou, dat die nooit mocht ontbreken. Ik geloof, dat het minder juist is, εἰρήνη hier op te vatten van het Christelijk heil in 't algemeen in den zin van het Hebr. שָׁלוֹם, zooals wij dat in den aanvang der Paulinische brieven aantreffen. Want vooreerst wordt dan de terugslag op het voorafgaande gemist en ten tweede ligt de gedachte, dat het Christelijk heil het deel van alle lezers moge worden, uitgedrukt in: De Heer zij met u allen! Onder *allen* zijn ook zij te verstaan, die ongeregeld wandelen. Dit Christelijk slot vervangt het gewone ἔρρωσθε.

Vss. 17, 18 zijn in onderscheiding van het overige gedeelte van den brief, dat door Paulus gedicteerd is (vgl. Rom. 16 : 22, 1 Kor. 16 : 21, Kol. 4 : 18), door den apostel zelven geschreven. Hij wil hiermede tegen vervalsching en ondergeschoven brieven waarschuwen (2 : 2). Ook 1 Kor. (16 : 21) en Kol. (4 : 8) behelzen zulk eene eigenhandig geschrevene groetenis. Vgl. evenwel ook Gal. 6 : 11—18. — Bij ἐν πάσῃ ἐπιστολῇ is gedacht aan brieven, gericht aan Thessalonika. Οὕτως γράφω ziet op de geschreven letters, niet op eene soort monogram, wat te modern klinkt. — Het slot van dezen brief (vs 18) herinnert aan het slot van 1 Thess., maar is nog uitgebreider door πάντων ὑμῶν (vgl. vs. 16).

In het onderschrift van enkele Hss. (zie mijn N. T.) staat, dat de brief uit Athene geschreven is. Het komt mij evenwel voor, dat Paulus hem te Korinthe opstelde. Zie mijne „Geschiedenis der B. des N. V." 1901, bl. 32, 33.

De brief aan de Efeziërs

HOOFDSTUK I

1. Paulus, apostel van Christus Jezus door den wil van God, aan de heiligen en geloovigen in Christus Jezus.
2. Genade zij u en vrede van God onzen Vader en den Heer Jezus Christus!

Opschrift en groet. Evenals 1 Kor. 1 : 1, 2 Kor. 1 : 1 en Kol. 1 : 1 noemt Paulus zich hier een apostel of gezant van Christus Jezus door den wil van God. Het is het Goddelijk welbehagen, waardoor hij zijn heerlijk ambt verkregen heeft. Evenals Kol. 1 : 1 worden de lezers genoemd heiligen en geloovigen in Christus Jezus. Ik verbind ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ alleen met πιστοῖς, niet met τοῖς ἁγίοις. De bedoeling is niet, dat de heiligheid der lezers op Christus Jezus rustte, maar dat het geloof op Hem gericht was. Het spreekt wel vanzelf, dat πιστός hier niet getrouw, maar geloovig beteekent. Evenals πιστεύειν en πίστις wordt ook πιστός met ἐν geconstrueerd. De eerenaam van heiligen, Gode gewijden, aan de zonde en het lagere onttrokkenen, welke in de eerste plaats aan de Israelieten gegeven werd, wordt door Paulus op de geloovigen in 't algemeen toegepast. Immers zij waren het geestelijk Israel. Omdat de benaming *heiligen* door Paulus gewoonlijk aan de Christenen toegekend wordt, zie ik hier niet, dat reeds in den aanvang van den brief de eenheid van de Joodsch-Christelijke en heidensch-Christelijke leden der gemeente zou zijn uitgedrukt. Ik geloof niet, dat Paulus wil zeggen, dat men niet ἅγιος kan zijn, tenzij men ook een πιστὸς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ is. Ook de Israelieten zou Paulus ἅγιοι genoemd hebben. — Vast staat, dat ἐν Ἐφέσῳ onecht is. Het ontbreekt

o. a. in ℵ en B. De lezers hebben slechts van Paulus gehoord evenals hij van hen. Persoonlijk kennen zij elkander niet. Groeten aan bekenden ontbreken ook op het eind van den brief. Misschien is de lezing ἐν Ἐφέσῳ ontstaan door de combinatie van Ef. 6 : 21 en 2 Tim. 4 : 12. Dat Paulus alleen τοῖς οὖσιν zou geschreven hebben, en aan Tychicus, die den brief overbracht, zou hebben overgelaten, om de namen van verschillende Phrygische gemeenten daarna te schrijven, lijkt mij zeer vreemd. Blijkens 1 en 2 Kor. drukte Paulus zich anders uit, wanneer hij wilde zeggen, dat zijn schrijven niet voor eene bepaalde gemeente, maar voor verschillende gemeenten bestemd was. Leest men τοῖς οὖσιν en laat men den plaatsnaam weg, dan zou men moeten vertalen: aan de heiligen, die ook geloovigen in Christus Jezus zijn. Maar konden Christenen dan heiligen zijn zonder te gelooven in Christus Jezus? De oudere Syrische tekst, welken Ephraim commentarieerde, had waarschijnlijk noch οὖσιν noch ἐν Ἐφέσῳ uitgedrukt (sanctis et fidelibus, baptizatis videlicet et catechumenis). Vgl. verder over de lezing van vs. 1 mijne „Geschiedenis der Boeken des Nieuwen Verbonds", 1901, bl. 121, 122[1]). Ἅγιοι zijn de lezers krachtens de Goddelijke daad, πιστοί door hunne subjectieve verhouding tot God. — *Vs.* 2. De vredegroet, waarbij men vergelijke o. a. mijnen commentaar op de Katholieke brieven, bl. 88, is de gewone Paulinische. In onderscheiding van Kol. 1 : 2 worden de genade en de vrede niet alleen van God onzen Vader, maar ook van den Heer Jezus Christus afgeleid. Zie ook Rom. 1 : 7, 1 Kor. 1 : 3, 2 Kor. 1 : 2, Fil. 1 : 2. De hemelsche Vader bewijst Zijnen kinderen gaarne Zijne onverdiende liefde en als gevolg daarvan vrede of heil. — Jezus Christus, die niet zonder beteekenis hier *Heer* heet, wordt met God onzen Vader op ééne lijn gesteld.

3. Geprezen is de God en Vader van onzen Heer Jezus
Christus, die ons met allen geestelijken zegen in den
4. hemel gezegend heeft in Christus, gelijk Hij ons vóór
de grondlegging der wereld in Hem heeft uitverkoren,

[1]) Ik zou er nog aan kunnen toevoegen, dat P. EWALD in zijnen commentaar op Ef., 1905, S. 16 en 61, voorstelt te lezen τοῖς ἀγαπητοῖς οὖσιν καὶ πιστοῖς, wat eenvoudig geen Grieksch is. Daarenboven wordt bij EWALD de constructie nog zeer gewrongen door de verbinding van ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ met τοῖς ἀγαπητοῖς. — MICHELSEN (TEYLER's Theol. Tijdschr. 1906, bl. 186) ziet in MARCION's lezing ἐν Λαοδικείᾳ de oudste overlevering bewaard.

om heilig en onbesmet voor Hem te zijn in de liefde,
5. doordat Hij ons tevoren verordend heeft tot het zoon-
schap ten opzichte van Hem door Jezus Christus, naar
6. het welbehagen van Zijnen wil, tot lof der heerlijkheid
Zijner genade, waarmede Hij ons begenadigd heeft in
7. den geliefde, in wien wij de verlossing hebben door
zijn bloed, de vergeving van de overtredingen, naar
8. den rijkdom Zijner genade, waarmede Hij jegens ons
overvloedig is geweest in alle wijsheid en verstand,
9. doordat Hij ons bekendmaakte de verborgenheid van
Zijnen wil, naar Zijn welbehagen, dat Hij bij zichzelven
10. had voorgenomen, tot het regelen van de volheid der
tijden, om alles voor zich samen te vatten in Christus,
wat in de hemelen en wat op de aarde is, in Hem,
11. in wien wij ook met het erfdeel begiftigd werden,
tevoren daartoe verordend naar het voornemen van
Hem, die alles werkt naar den raad van Zijnen wil,
12. opdat wij zouden zijn tot prijs Zijner heerlijkheid, wij,
13. die tevoren op Christus gehoopt hebben, in wien ook
gij, nadat gij het woord der waarheid, het evangelie
uwer behoudenis, gehoord hebt, in wien ook gij, nadat
gij geloofd hebt, verzegeld zijt met den Heiligen Geest
14. der belofte, die het onderpand is onzer erfenis, tot
verlossing des eigendoms, tot lof Zijner heerlijkheid.

Deze brief heeft naar de Paulinische gewoonte een theoretisch en een practisch deel (HH. 1—3 en HH. 4—6). Het eerste deel bevat eene dankzegging aan God voor hetgeen de lezers hebben en zijn, en eene dogmatische beschouwing over het karakter der lezers. Daarenboven vindt men er eene voorbede in, dat de geloovigen in geloof en liefde mogen toenemen. — Vss. 3—14, waarbij men 1 Petr. 1 : 3—12 kan vergelijken, geeft eene breede ontwikkeling van den geloofsstaat der lezers in zeer algemeene uitdrukkingen, die nergens bekendheid met de lezers verraden. Wat van de Efeziërs gold, gold van alle geloovigen. De toon van deze eerste drie hoofdstukken is die van dank, lof en aanbidding als van eene hymne. Wij kunnen in vss. 3—14 drie pericopen onderscheiden: vss. 3—6, 7—10, 11—14. Deze laatste

pericoop kunnen wij wederom in twee gedeelten verdeelen: vss. 11, 12 en vss. 13, 14, die beiden eene nadere ontvouwing zijn van ἐν ᾧ vs. 10 en beiden culmineeren in εἰς ἔπαινον δόξης (of τῆς δόξης) αὐτοῦ.

Vs. 3. Εὐλογητός (= בָּרוּךְ) is een adjectivum verbale in de beteekenis van een part. perf. pass., gewoonlijk van God in doxologieën gebezigd. Zooals μεμπτός is berispelijk, πιστός betrouwbaar, ὁρατός zichtbaar, beteekent εὐλογητός eigenlijk prijzenswaardig en verder: geloofd, geprezen. Niet εἴη, maar ἐστι moet worden ingevoegd. — Men heeft met verwijzing naar Rom. 15 : 6, 2 Kor. 1 : 3, 11 : 31 ὁ θεός absoluut opgevat en den Gen. τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ alleen met πατήρ verbonden. Men verklaart dan: Hij, die tegenover de geheele wereld θεός is, heeft zich tot ons in de bijzondere betrekking van Vader gesteld. Beter evenwel lijkt mij, zoowel hier als op de aangehaalde plaatsen, waar eene soortgelijke uitdrukking voorkomt, wegens het ontbreken van het lidwoord vóór πατήρ, θεός en πατήρ als één begrip samen te vatten, en den Gen. τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ van ὁ θεὸς καὶ πατήρ te doen afhangen. God is de God en Vader van onzen Heer Jezus Christus. In vs. 17 wordt God ὁ θεὸς τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ genoemd. Men vergete niet, dat in het volgend betoog ἐν Χριστῷ een hoofdbegrip is. Daarom is het zeer correct, dat dadelijk in het begin God als de God van Jezus Christus aangeduid wordt, om uit te drukken, dat God onze God is, daar Hij de God van onzen Heer Jezus Christus is. — In het begrip *Vader* ligt uitgedrukt eene verhouding der liefde Gods, maar niet, dat God dengenen, wiens Vader Hij is, trekt of brengt binnen de sfeer Zijner liefde. In εὐλογητός . . . ὁ εὐλογήσας merken wij op eene rhetorische figuur, de antanaklasis, volgens welke een eenmaal gebezigd woord in eene andere beteekenis gebruikt wordt. Geprezen is God, die ons gezegend heeft. Onze εὐλογία in woorden vloeit voort uit de εὐλογία in daden, welke God ons heeft geschonken. God heeft ons gezegend met allen geestelijken zegen. Er is geen zegen, die niet zijnen oorsprong in God vindt, en deze zegen is van geestelijken aard, heeft de eigenaardigheden, het karakter van het Goddelijk πνεῦμα, dus van God zelven. — Ἐν τοῖς ἐπουρανίοις beteekent: in de hemelen of in de hemelsche sfeer

tegenover de aarde (vgl. 1 : 20, 2 : 6, 3 : 10, 6 : 12). De in de hemelen voor ons bewaarde heilsgoederen worden ons hier reeds in overvloedige mate geschonken, als geloof, blijdschap, vrede, vergeving van onze zonden. Wat de gezaligden bezitten, ontvangen ook wij. Er staat niet, dat de zegeningen uit den hemel op ons nederdalen, want dan zouden wij ἀπ᾽ οὐρανοῦ verwachten. Men mag ook niet εὐλογήσας proleptisch opvatten en zeggen, dat de zegeningen voor ons bewaard worden tot den tijd, dat wij in de hemelen zijn. Tegen de combinatie van ἐν τοῖς ἐπουρανίοις met ὁ θεός pleit vooreerst, dat deze woorden daarvoor te ver van elkander staan, en verder dat het vanzelf spreekt, dat God in den hemel ons zegent. Vatten wij εὐλογήσας niet proleptisch op, ook dan is het niet mogelijk, dit met ἐν τοῖς ἐπουρανίοις te verbinden, daar wij niet in de hemelen zijn. — Ἐν Χριστῷ behoort bij εὐλογήσας. God zegent ons in de gemeenschap met Christus, d. i. inzoover wij door het geloof met Christus verbonden zijn. Wij ontvangen dan wat Christus zelf heeft. — *Vs.* 4. Het zegenen in den tijd komt overeen met den grooten zegen, welken God van eeuwigheid af door de verkiezing aan de geloovigen geschonken heeft (καθὼς ἐξελέξατο ἡμᾶς). De geloovigen zijn de ἐκλεκτοί. De leer der verkiezing of ἐκλογή is de godsdienstige uitdrukking voor het feit, dat tot zoo groote dankbaarheid stemt, nl. dat de zaligheid haren oorsprong en grond niet vindt in den mensch, maar in God. Paulus kwam tot die leer èn als Israeliet èn door zijne ervaring. Zij was de toepassing op de geloovigen of de individuen van hetgeen Paulus van Israel als volk van Jahwe geloofde. Het was de Heer, die Israel uit Egypte geroepen en tot Zijn volk verkoren had als den drager Zijner openbaring, en dat niet op grond van de voortreffelijkheden, welke Israel in onderscheiding van de andere volken bezat, maar ter verheerlijking van Zijnen naam. Op grond van Zijne verkiezing gaf Jahwe aan Zijn volk verschillende voortreffelijkheden en deugden, welke andere volken niet bezaten, en werd het 't godsdienstige volk bij uitnemendheid. Jahwe had Jakob liefgehad en Ezau gehaat of achtergesteld bij Jakob, opdat Ezau later in de zegeningen van Jakob zou deelen. Het waren profeten als de deutero-Jezaja, die de gedachte schoon op den voorgrond hebben gesteld, dat Israel later het middelpunt der volken worden zou, en men naar Zion zou komen, om Israels God te eeren en te huldigen. Welnu! wat Paulus van het volk

als volk geloofde, paste hij als Christen toe op de individuen. Het was God, die niet de gemeente, maar de geloovigen tot de zaligheid geroepen had. Hij had hen verkoren, niet op grond van de zg. praevisa fides, het vooruitgeziene geloof, maar ter verheerlijking van Zijnen naam. De consequentie, dat dan de niet geloovigen van eeuwigheid verworpen waren, maakt Paulus niet, en wij zoeken dan ook hier tevergeefs naar de zg. leer der reprobatie. Wie verloren ging, ging verloren door zijn ongeloof of zijne eigene schuld. Werd iemand behouden, dan had hij zulks alleen aan God te danken en was alle roem buitengesloten. Die verkiezing had plaats onafhankelijk van de zonden der geloovigen, die in het raadsplan Gods waren opgenomen. In Christus, met het oog op Hem had de uitverkiezing plaats. Deze ἐκλογή, die uit Gods wezen voortvloeide, geschiedde naar Zijn eeuwig voornemen, raadsbesluit of πρόθεσις. Zij openbaarde zich in verschillende momenten (vgl. Rom. 8 : 30), n.l. in de roeping van eeuwigheid af (καλεῖν), in de rechtvaardiging of rechtvaardigverklaring (δικαιοῦν), eene juridische acte, en in de verheerlijking (δοξάζειν). Het καλεῖν van eeuwigheid af kwam tot werkelijkheid door het καλεῖν in den tijd of door het evangelie. Natuurlijk zijn deze momenten onderscheidingen van den menschelijken geest, die over het probleem des heils nadenkt, welke onderscheidingen voor God wegvallen. Dit individualiseeren van de verkiezing lag ook reeds in Israels historie, daar immers de roeping van Abraham de grond was van Israels roeping. In en door Abraham werden de geloovige Israelieten gezegend. Paulus evenwel kwam, zooals wij zeiden, tot die leer der verkiezing ook op grond van zijne ervaring. Dat hij apostel der heidenen geworden was, had hij zeker niet aan zichzelven te danken, daar hij immers zelfs de gemeente vervolgd had, maar aan Gods genade. God had hem door Christus op den weg naar Damascus tot zijn apostolaat geroepen. — Gelijk meermalen in dezen brief sluit Paulus zich hier blijkens ἡμᾶς bij de lezers in, terwijl hij ze elders, b.v. vss. 13, 16, 18 enz., afzonderlijk toespreekt. — Het is niet alleen als vrucht van de logische consequentie, maar ook naar de latere Joodsche leer, die zich alle geestelijke goederen als praeëxistent in den hemel denkt, dat naar Paulus' theologie de verkiezing plaats heeft πρὸ καταβολῆς κόσμου, d. i. vóór de grondlegging der wereld of van eeuwigheid af. Deze uitdrukking komt bij Paulus alleen hier voor, maar is echt Nieuw-Testamentisch. Vgl. Mat. 25 : 34,

Lk. 11 : 50, Joh. 17 : 24, Hebr. 4 : 3, 1 Petr. 1 : 20 enz. God is onveranderlijk ook in Zijn raadsbesluit, en blijft zichzelven gelijk. — Ἐν αὐτῷ is niet = δι' αὐτοῦ, maar ziet op Christus als den grond of de basis der verkiezing. Paulus wordt niet moede, in dezen brief er aan te herinneren, dat alle geestelijke zegeningen den geloovigen in of door Christus ten deel vallen. Tot de Paulinische leer der verlossing behoort ook de gedachte van Rom. 3 : 25, dat God Christus voorgesteld heeft als een zoenmiddel door zijn bloed (ὃν προέθετο ὁ θεὸς ἱλαστήριον . . . ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι). Wanneer Christus niet den weg der verlossing gebaand had, zou er van Goddelijke verkiezing geen sprake kunnen zijn. Calvijn schrijft in zijnen commentaar t. d. pl. het volgende: „*In Christo.* Nam si in Christo sumus electi, ergo extra nos: hoc est, non intuitu dignitatis nostrae, sed quoniam adoptionis beneficio coelestis Pater nos inseruit in Christi corpus. Denique Christi nomen omne meritum excludit, et quicquid ex se habent homines. Nam ex quo dicit nos in Christo electos, sequitur, indignos fuisse in nobis." — Het doel der electie is, dat wij heilig en onbesmet voor Hem zijn in de liefde. Met het oog op vs. 3ᵇ, waar aan wezenlijke zegeningen gedacht is, kunnen wij vs. 4ᵇ ook niet verklaren van zegeningen, welke ons bij het laatste gericht ten deel zullen vallen, maar aan hetgeen wij thans reeds bezitten. Gedacht is aan de toegerekende gerechtigheid. God beschouwt ons als heiligen, Hem gewijden en als onberispelijk (ἀμώμους) voor Zijne oogen in de liefde. God, die liefde is, verlangt, dat ook wij volmaakt of niet te berispen in de liefde zullen zijn, om aan Zijn wezen te beantwoorden. Welnu! wat wij uit ons zelven niet hebben, bezitten wij in Christus, als levend in Zijne gemeenschap. Vgl. Kol. 1 : 22. De verkiezing van Gods zijde heeft derhalve een ethisch doel. Men heeft ἐν ἀγάπῃ ook wel met het volgende προορίσας ἡμᾶς verbonden. Maar de vooropplaatsing van ἐν ἀγάπῃ zou daar vreemd zijn. Immers sprak het vanzelf, dat God, door liefde gedreven, tot het Zoonschap heeft voorbeschikt. — *Vs.* 5 loopt parallel met vs. 4. De verkiezing heeft plaats, doordat God ons tevoren verordend of beschikt heeft tot zonen of tot het zoonschap. Προορίζειν staat hier synoniem met ἐκλέγεσθαι en πρό is gezegd met het oog op de verwezenlijking in den tijd. Reeds tevoren heeft God beschikt of bestemd. Het is door de bemiddeling van Jezus Christus, dat wij tot de υἱοθεσία gekomen zijn. Hij heeft de vergeving van onze zonden tot stand gebracht of bewerkt en

daardoor verkregen, dat wij, die geen zonen Gods waren, zonen Gods zijn geworden. Wij zijn geworden van vijanden Gods filii adoptivi en hebben als onderpand of kenteeken daarvan den Heiligen Geest ontvangen. De rechtvaardiging heeft twee zijden, eene negatieve en eene positieve. Als de eerste kunnen wij beschouwen de vergeving van onze zonden en als de tweede de υἱοθεσία. Volgens Rom. 8 : 23 zijn wij wachtend op het zoonschap of de υἱοθεσία. Dit is niet in strijd met onze plaats, volgens welke wij het zoonschap reeds bezitten, want Rom. 8 : 23 is gedacht aan het geestelijk lichaam of den geestelijken bestaansvorm, welken wij na de verlossing van het stoffelijke lichaam zullen ontvangen. Paulus denkt zich dus eene ontwikkeling, die aan de praerogatieven van het zoonschap verbonden is. — Εἰς αὐτόν ziet niet op Christus, maar zooals uit het geheele verband duidelijk is, op God. Eene υἱοθεσία door Jezus Christus met het oog op Jezus Christus geeft geenen zin. Ik geloof, dat wij εἰς αὐτόν zoo nauw mogelijk met εἰς υἱοθεσίαν moeten verbinden. Zijn wij door Christus kinderen of zonen Gods geworden, dan zijn wij zoo nauw mogelijk met God verbonden. De voorbeschikking heeft plaats gehad naar het welbehagen van Gods wil (κατὰ τὴν εὐδοκίαν τοῦ θελήματος αὐτοῦ), dus niet door eene van buiten komende macht, maar door Gods eigen, souvereinen wil, die het uitvloeisel is van Zijn wezen. De tenuitvoering van de voorbeschikking daarentegen had plaats naar of door Gods liefde (Rom. 5 : 8). Εὐδοκία = welbehagen, propositum, waarvan het object is: Gods genadige wil (= רָצוֹן), hier eene nadere karakteristiek van θέλημα. — *Vs.* 6. Het doel van Gods raadsbesluit is, dat de gansche heerlijkheid Zijner genade, die zich daarin openbaart, geprezen worde (εἰς ἔπαινον δόξης τῆς χάριτος αὐτοῦ). Op het begrip χάρις ligt sterke nadruk. Juist omdat Gods liefde slechts op Zijn wezen rust, daaruit voortvloeit, is zij vrijmachtig, onafhankelijk van de menschen, niet eene beantwoording van hunne liefde, maar hun geschonken ondanks hunne zonden of overtredingen. Zij is zóó groot, dat zij in heerlijkheid of δόξα zich openbaart en leiden moet tot bewondering, lof, aanbidding (εἰς ἔπαινον). — Dat deze genade ons geschonken is in of door den geliefde of door Christus, wordt vs. 6[b] uitgedrukt, waardoor de overgang gemaakt wordt tot vs. 7. Χάριν χαριτοῦν τινά = iemand tot het voorwerp zijner liefdevolle gezindheid maken,

gratia aliquem afficere, iemand begenadigen (vgl. Lk. 1 : 28), niet schenken (= χαρίζεσθαι) of aangenaam maken, gratum reddere. Ἧς staat per attractionem voor ἥν, niet voor ᾗ, waarom ook de variant ἐν ᾗ te verwerpen is. Deze variant zou alleen in aanmerking komen, wanneer wij χαριτοῦν vertaalden door: aangenaam maken. — God heeft ons begenadigd in of door den geliefde, d. i. door Christus, die hier als het hoogste voorwerp van Gods liefde aangeduid wordt, omdat het Gode behaagd heeft, alles, wat in de hemelen en op de aarde is, onder Hem voor zich tot één te brengen (vs. 10). Ἠγαπημένος, anders van den Christen gebruikt (= ἀγαπητός), wordt hier van Christus gebezigd (vgl. Kol. 1 : 13, υἱὸς τῆς ἀγάπης αὐτοῦ) en is te verklaren uit het gebeurde bij Jezus' doop (Mk. 1 : 11, 9 : 7). Het is in beteekenis = ἐκλελεγμένος, de aanduiding van den Messias in het boek Henoch. — *Vs.* 7. Van den heilsraad Gods (vss. 4—6) gaat de schrijver thans over tot de goederen, welke wij ten gevolge daarvan verkregen hebben. Voorop staat, dat dit door Christus geschied is (ἐν ᾧ). Tot die heilsgoederen behoort in de eerste plaatst de verlossing door Christus' bloed (τὴν ἀπολύτρωσιν διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ), die nader als de vergeving van de overtredingen aangeduid wordt (vgl. Kol. 1 : 14). Bij ἀπολύτρωσις, loskooping, bevrijding, verlossing, is de beeldspraak ontleend aan eenen slaaf, die losgekocht, uit de macht van zijnen heer bevrijd wordt. Deze beeldspraak mag in de toepassing niet te sterk geaccentueerd worden, wil men niet tot Gode onwaardige voorstellingen vervallen. *Bloed* staat hier per metonymiam voor bloedigen dood. In hoever Christus' dood als zoenmiddel gedacht wordt, ontwikkelt Paulus hier niet verder. Slechts het feit van de verlossing door Christus' dood wordt hier vermeld. Διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ moet onmiddellijk met τὴν ἀπολύτρωσιν worden verbonden, en is geen nadere verklaring van ἐν ᾧ, zooals reeds de plaatsing der woorden duidelijk aanduidt. De verlossing bestaat in de kwijtschelding der overtredingen (τὴν ἄφεσιν τῶν παραπτωμάτων). God laat ze voorbijgaan, alsof zij niet bedreven waren. Zal de mensch van de schuld der zonden verlost worden, dan kan dit slechts door vergeving geschieden. — Κατὰ τὸ πλοῦτος τῆς χάριτος αὐτοῦ ziet op den rijkdom van Gods genade, niet op dien van Christus, want naar het geheele redebeleid wordt over de zegeningen Gods gehandeld. De apostel is niet karig in zijne

uitdrukkingen en spreekt met eene zekere plerophorie. — *Vs.* 8. In Christus heeft God ons de vergeving van onze zonden geschonken en daardoor den rijkdom Zijner genade bewezen. Maar eenen nog sterkeren graad van liefde heeft God ons bewezen (ἐπερίσσευσεν εἰς ἡμᾶς) in den vorm van of door alle wijsheid en verstand, welke Hij ons heeft medegedeeld. Alle, d. i. volledige wijsheid en verstand, alle kenmerken of eigenschappen van de wijsheid en het verstand. Σοφία en φρόνησις zijn vaak synoniemen in de LXX. Hier hebben zij beiden betrekking op de verborgenheid van Gods wil (vs. 9). De σοφία staat hooger dan de φρόνησις en ziet op de kennis van de ontwikkeling en het doel der wereld en op de beteekenis, welke Christus in de oeconomie des heils hebben moet. Φρόνησις evenwel is evenals φρόνιμος van formeelen aard. Ook de slangen (Mt. 10 : 16) en de kinderen dezer wereld (Lk. 16 : 8) werden φρόνιμοι genoemd. Wel σοφία, maar niet φρόνησις wordt in het N. T. aan God toegekend Φρόνησις beteekent: takt, inzicht en is hier de gave, om de kleine omstandigheden in het leven te verstaan, te gebruiken en aan zijn doel dienstbaar te maken. Men kan zeer taktvol zijn en toch den dieperen blik van den σοφός missen, gelijk men ook andersom een σοφός kan zijn, zonder op φρόνησις aanspraak te mogen maken. Welnu! zoowel de σοφία als de φρόνησις, den blik op het groote en op het kleine heeft God ons geschonken. — *Vs.* 9 wijst den weg aan, waarlangs wij wijsheid en verstand verkregen hebben. Dit is geschied, doordat God ons bekend gemaakt heeft [1]) de verborgenheid van Zijnen wil of Zijn welbehagen. Het Goddelijk-heilsplan ging de bevatting van een gewoon menschenkind verre te boven en zou voor hem eene verborgenheid of een mysterie blijven, indien wij daaromtrent geen Goddelijke openbaring ontvangen hadden. Κατὰ τὴν εὐδοκίαν αὐτοῦ, ἣν προέθετο ἐν αὐτῷ = naar Zijn welbehagen, dat Hij bij zichzelven tevoren gesteld had. Deze gedachte hangt af van γνωρίσας en het onafhankelijk karakter van Gods openbaring wordt daardoor aangeduid. Ἐν αὐτῷ staat voor ἐν ἑαυτῷ. Πρό in προέθετο is niet tijdelijk, maar plaatselijk op te vatten. Gods welbehagen wordt hier als

---

[1]) Ik houd de lezing van F G γνωρίσαι voor eene schrijffout voor γνωρίσας en geef daaraan niet met MICHELSEN (t. a. pl. bl. 186) de voorkeur, alsof dan een beter verband met vs. 8 gelegd zou zijn.

een object beschouwd, dat Hij voor zich gesteld heeft. Feitelijk evenwel geschiedt dit προτίθεσθαι ten tijde van het προορίζειν en ἐκλέγεσθαι, zooals vs. 11 duidelijk aangeeft, dus vóór de grondlegging der wereld (vs. 4). Ἐν αὐτῷ kan niet op Christus zien, want men kan wel in zijn eigen bewustzijn zich iets voorstellen, maar niet in het bewustzijn van een ander. — *Vs.* 10. Gods raadsplan of voornemen was gericht op het bestuur of het regelen van de volheid der tijden (εἰς οἰκονομίαν τοῦ πληρώματος τῶν καιρῶν). Men kan οἰκονομία actief opvatten van het werken, besturen, regelen van den οἰκονόμος, of passief van de huishouding of bedeeling zelve. Vgl. ook 3 : 9 en 1 Tim. 1 : 4. Met het oog op het volgende ἀνακεφαλαιώσασθαι τὰ πάντα ἐν τῷ Χριστῷ lijkt het mij het best, οἰκονομία in actieven zin op te vatten. Aan eene handeling Gods wordt gedacht. God had een plan des heils en wilde dit verwezenlijken, wat het werk zou zijn van den οἰκονόμος. Als bestuurder wordt God gedacht en verder zijn het de organen, die Hij daartoe koos. Het object van de οἰκονομία is naar 3 : 9 het μυστήριον van vs. 9. — Bij de uitdrukking πλήρωμα τῶν καιρῶν, die aan πλήρωμα τοῦ χρόνου van Gal. 4 : 4 herinnert, wordt de tijd als een maat gedacht, die moet worden volgemeten. Verschillende gedeelten van den tijd als dagen en jaren, die als καιροί aangeduid worden, worden langzamerhand als een maat aangevuld, totdat de volheid des tijds is bereikt. Deze volheid des tijds komt niet zooals Gal. 4 : 4 bij Christus' geboorte, maar bij zijne verhooging. Dan zal plaats hebben het ἀνακεφαλαιώσασθαι τὰ πάντα ἐν τῷ Χριστῷ. Ἀνακεφαλαιοῦν moet niet met κεφαλή, hoofd, maar met κεφάλαιον, hoofdzaak, in verband worden gebracht, en beteekent: de hoofdpunten samenvatten, recapituleeren. QUINT. 6, 1 zegt: „rerum repetitio et congregatio, quae Graece ἀνακεφαλαίωσις dicitur". Rom. 13 : 9 wordt het gebruikt van de verschillende geboden, die samengevat worden in het gebod van de liefde tot den naaste. Ἀνα van ἀνακεφαλαιοῦν komt overeen met dat van ἀναλογίζεσθαι, ἀναριθμεῖν, ἀνασκοπεῖν, en ἀνακεφαλαιοῦν verschilt in beteekenis niet veel van συγκεφαλαιοῦν. Het is Gods voornemen geweest, alles (τὰ πάντα, vgl. Kol. 1 : 16, 20) voor zich (vgl. εἰς αὐτόν Rom. 11 : 36, 1 Kor. 8 : 6) in Christus samen te brengen, den oorspronkelijken toestand van den κόσμος, die door de zonde schade geleden had, te herstellen. Zoo werd de

volkomen gemeenschap met God bereikt. E. HAUPT accentueert in zijnen commentaar sterk de afleiding van κεφάλαιον, hoofdzaak, en verklaart: ἀνακεφαλαιοῦν, als in een compendium samenvatten. Daar Christus aan den eenen kant aan de menschenwereld, aan den anderen kant den hemel toebehoort, zouden wij in zijnen persoon als in een compendium de samenvatting vinden van de geheele wereld. Er zou niets zijn, wat niet in Hem aanwezig was. Ik begrijp waarlijk niet, hoe wij dat ons zouden moeten voorstellen. Is dan Christus de samenvatting van alles, wat in den hemel of op de aarde is? Liever denk ik hier aan Kol. 1 : 20, dat het Gode behaagd heeft, alles door Christus te verzoenen wat op de aarde of in den hemel is. Door het ἀποκαταλλάσσειν van Kol. 1 : 20 heeft het ἀνακεφαλαιοῦν plaats en zoo wordt Christus het hoofd van de aeonenwereld en van de menschen. Vgl. Fil. 2 : 9, 10. — Τὰ ἐπὶ τοῖς οὐρανοῖς, de engelenwereld, en τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, de menschenwereld, zijn niet de twee machten, die met elkander verzoend moeten worden, maar zijn de ontwikkeling van τὰ πάντα. — Ἐν αὐτῷ, dat ἐν τῷ Χριστῷ opneemt, dient om betere aansluiting met vs. 11 te verkrijgen. — *Vs.* 11. Ἐν ᾧ, hetwelk correspondeert met ἐν αὐτῷ, wijst op den verhoogden Christus. — Het volgende καί wil niet zeggen, dat ook Paulus en de lezers van dezen brief tot τὰ ἐπὶ τῆς γῆς behooren. Want vooreerst sprak dat vanzelf en ten tweede zouden wij dan καὶ ἡμεῖς verwachten. Neen! καί voegt eenen nieuwen zegen bij de reeds tevoren genoemde zegeningen, de verlossing van vs. 7, en de wijsheid en het verstand van vs. 8. De nieuwe zegen bestaat in het hemelsch erfdeel, waarmede wij begiftigd werden, d. i. het deelgenootschap aan het voltooide Godsrijk [1]). Deze erfenis of κληρονομία (vgl. vs. 14) is ons als door het lot of den κλῆρος toegevoegd zonder eenige verdienste van onzen kant. Niet Paulinisch zou de gedachte zijn, dat wij het erfdeel Gods geworden waren (zoo J. ARMITAGE ROBINSON, Comm. Ef. 1904, met verwijzing naar Deut. 9 : 29 οὗτοι λαός σου καὶ κλῆρος σου), en ook niet in het verband passend de verklaring, dat ons het lot getroffen heeft, als vooruit daartoe bestemd, om te strekken tot prijs van Gods

---

[1]) A D E F G lezen ἐκλήθημεν voor ἐκληρώθημεν en MICHELSEN (bl. 187) gist ἐπληρώθημεν, (vgl. 3 : 19, Kol. 2 : 10a).

heerlijkheid (vs. 12). In het laatste geval hadden wij ook niet iets nieuws na het voorafgaande. Het is eene echt Paulinische gedachte, de Christenen als κληρονόμοι voor te stellen (Rom. 8 : 17, Gal. 3 : 29, 4 : 7). — In de gemeenschap met den verhoogden Christus levend, door het geloof met Hem verbonden (ἐν ᾧ), hebben wij het hemelsch goed verkregen. — Tot het verkrijgen van die erfenis zijn wij tevoren verordend (προορισθέντες) naar het voornemen (vgl. vss. 5, 9) van Hem, die alles werkt naar den raad van Zijnen wil (κατὰ τὴν βουλὴν τοῦ θελήματος αὐτοῦ). Wanneer God ons tevoren verordent voor het zoonschap (vs. 5), vloeit daaruit voort, dat ook de erfenis voor ons van tevoren weggelegd of bepaald is. God, die ons naar Zijne liefde de heilsgoederen geven wil, is ook naar Zijne almacht in staat, ze ons te schenken. Daarom staat hier echt Paulinisch, dat God alles werkt (ἐνεργοῦντος). In de bedeeling des heils vindt alles zijnen oorsprong in God. Κατὰ τὴν βουλὴν τοῦ θελήματος αὐτοῦ beteekent, dat het gewilde leeft in Gods bewustzijn (θέλημα), en dat Hij een plan (βουλή) vormt, om het te verwezenlijken en Zijn doel te bereiken. — *Vs.* 12 hangt af van ἐκληρώθημεν, niet van προορισθέντες. Wij zijn in het bezit van de erfenis gesteld, opdat wij zouden zijn tot lof en prijs Zijner heerlijkheid. Op de verheerlijking van Gods naam moet alles uitloopen (vgl. vss. 6, 14). Daarop ligt de nadruk en niet op τοὺς προηλπικότας ἐν τῷ Χριστῷ, zooals geschiedt bij de interpretatie van VON SODEN (Comm. a. a. O.), die verklaart: opdat wij tot prijs Zijner heerlijkheid zouden zijn als degenen, die tevoren op Christus gehoopt hebben. De nadruk valt dan veel te sterk op het *tevoren hopen*, wat hier eene zaak van minder belang is. Ook verbiedt de plaatsing der woorden te verklaren als VON SODEN doet. Met τοὺς προηλπικότας ἐν τῷ Χριστῷ geeft de schrijver m. i. eene nadere karakteristiek van de Christenen uit de Joden tegenover de in vs. 13 volgende van de Christenen uit de heidenen. Reeds tevoren, d. i. voordat de belofte verwezenlijkt werd, hebben de Christenen uit de Joden op den Messias of den Christus gehoopt, zagen uit naar den dag des heils, wat van de Christenen uit de heidenen niet gezegd kon worden. Wanneer men opmerkt, dat bij deze interpretatie πρό van προηλπικότας vrijwel overbodig is, daar het in het karakter van de hoop ligt, om tevoren te hopen, antwoorden wij daarop met eene verwijzing naar Rom. 1 : 2.

Het ligt ook in het karakter van de belofte, haar tevoren te doen, en toch wordt daar van προεπηγγείλατο gesproken. Minder aannemelijk lijkt mij, om met J. A. ROBINSON onder verwijzing naar 1 Kor. 11 : 21 (προλαμβάνει) προελπίζειν te verklaren van *eerst* hopen. De Joden zouden eerder op Christus gehoopt hebben dan de heidenen. Dit is geheel in strijd met 2 : 12, waar Paulus juist van de heidenen zegt, dat zij zonder hoop en zonder God zijn. Het Part. perf. προηλπικότας is gezegd van uit het standpunt der voleinding of vervulling. — *Vs.* 13. Het tweevoudige ἐν ᾧ ziet op den verhoogden Christus, in wiens gemeenschap ook de Christenen uit de heidenen leefden. Onjuist is, het tweede ἐν ᾧ op te vatten van het evangelie, waarin men geloovig was geworden. Reeds bij het eerste moet in gedachte worden aangevuld ἐσφραγίσθητε. De aanvulling mag niet ontleend worden aan ἐκληρώθημεν of προορισθέντες, in welk geval men ἐν οἷς zou verwacht hebben. Het hooren van het woord der waarheid is niet het geloovig aanhooren, in welk geval met καὶ πιστεύσαντες niet iets nieuws aan het voorafgaande zou zijn toegevoegd. Het ἀκούειν is de onmisbare voorwaarde en het πιστεύειν de oorzaak van het σφραγίζειν. De lezers hebben als heidenen gehoord het woord der waarheid, d. i. het evangelie naar zijnen objectieven inhoud, dat de openbaring Gods bevatte in onderscheiding van hunnen vroegeren godsdienst. Het subjectief karakter van de blijde boodschap wordt aangeduid door: het evangelie uwer behoudenis, dat op uw behoud of uwe redding betrekking heeft. Deze redding heeft een negatief karakter, inzoover zij is redding van verderf, maar ook een positief, inzoover zij heil of behoud aanbrengt. Bij eene juiste interpretatie van vs. 13 gevoelt men, dat het niet mogelijk is, bij ἐν ᾧ καὶ ὑμεῖς aan te vullen ἐστε, want wanneer men reeds in Christus was, kan daarop niet volgen, dat men in Christus geloovig werd. — Van de lezers wordt verder gezegd, dat zij verzegeld zijn met den beloofden Heiligen Geest. Een zegel of σφραγίς bewaart den inhoud van iets en waarmerkt de echtheid daarvan. Zoo wordt Rom. 4 : 11 de besnijdenis het zegel of waarmerk van de gerechtigheid des geloofs genoemd. Hier is blijkens het volgende ἀρραβών vs. 14 bij verzegelen aan het waarmerken gedacht. Wij hebben een waarmerk, kenteeken of onderpand van ons zoonschap en onze toekomstige erfenis verkregen in den Heiligen Geest. Het is eene echt Paulinische

gedachte, dat wij als geloovigen den Geest als eene gave ontvangen. Als de Geest *Gods* is deze Geest de heilige en met τῆς ἐπαγγελίας wordt uitgedrukt, dat Hij beloofd is (vgl. Hand. 1 : 4, 2 : 33, Gal. 3 : 14), n.l. door Jezus in zijne prediking (Joh. 14 : 16, 17, 26). Wij hebben eene persoonlijke, heilige verzekerdheid van hetgeen ons later zal geschonken worden. Het is het testimonium spiritus sancti. — *Vs.* 14. De Geest is het onderpand onzer erfenis. Paulus denkt hier niet meer aan het onderscheid tusschen Christenen uit de Joden en de heidenen, maar aan de lezers in het algemeen. — Voor ὅ schreven sommige get. per attractionem ὅς. De Geest is niet een ἀρραβών of onderpand, dat later moet worden teruggegeven, maar een waarborg in den zin van eersteling van wat ons later ten deel zal vallen. In den Geest bezitten wij het beginsel van Gods gaven, want in Gods Geest hebben wij God zelven. Ἀρραβών (Hebr. עֵרָבוֹן, Gen. 38 : 17, 20 van עָרַב, verpanden) is een woord, dat van de Phoeniciërs tot de Grieken is overgegaan en vervolgens, meest als arrha, in het Latijn is gekomen. Het beteekent handgeld, kooppenning, onderpand. — Εἰς ἀπολύτρωσιν τῆς περιποιήσεως zou ik door een komma van het voorgaande scheiden en voegen bij ἐσφραγίσθητε. Aangeduid wordt het doel, waarmede de verzegeling plaats had, met het oog, waarop zij geschiedde. Zij had plaats met het oog op de toekomstige verlossing, de verlossing des eigendoms. Aan onze verlossing ontbreekt nog zeer veel. Maar dat zij eens volkomen zal zijn, daarvan kunnen wij ons verzekerd houden op grond van het bezit van den Heiligen Geest. Περιποίησις (vgl. 1 Thess. 5 : 9) kan *verwerven* aanduiden, maar ook passief het verworvene, het eigendom (zie 1 Petr. 2 : 9), n.l. van God (vgl. Hand. 20 : 28). De Gen. τῆς περιποιήσεως duidt evenals Rom. 8 : 23 τοῦ σώματος het verloste object aan. — Εἰς ἔπαινον τῆς δόξης αὐτοῦ is niet gecoördineerd met εἰς ἀπολύτρωσιν τῆς περιποιήσεως, maar daaraan gesubordineerd. Daarom kan αὐτοῦ ook niet op τῆς περιποιήσεως slaan. „Tot prijs van Gods heerlijkheid" duidt de laatste voleinding aan, waartoe de verlossing van de gemeente leiden moet. — Uit formeel oogpunt is eigenaardig de vergelijking van 2 Kor. 1 : 20, 22, waar ook de begrippen ἀρραβών, πνεῦμα, ἐπαγγελία en δόξα voorkomen.

Onjuist is de onderstelling, dat in de pericoop vss. 3—14 een trinitarisch schema zou zijn te ontdekken (vss. 4—6 over den

Vader, vss. 7—10 over den Zoon, vss. 11—14 over de gemeenschap van den Heiligen Geest). Want reeds vss. 4—6 bekleedt de Zoon eene voorname plaats en vss. 7—10 behoudt de Vader toch den voorrang. Hoe wij de pericoop verdeelen, hebben wij bl. 103, 104 gezegd.

15. Daarom houd ook ik, omdat ik gehoord heb van uw
geloof in den Heer Jezus en van uwe liefde tot alle
16. heiligen, niet op voor u te danken, terwijl ik u gedenk
17. in mijne gebeden, dat de God van onzen Heer Jezus
Christus, de Vader der heerlijkheid, u geve den Geest
18. der wijsheid en der openbaring in Zijne kennis, verlichte
oogen uwer harten, opdat gij weten moogt, welke zij
de hoop Zijner roeping, welke zij de rijkdom der
19. heerlijkheid Zijner erfenis onder de heiligen, en welke
zij de uitnemende grootheid Zijner kracht met betrekking
tot ons, die gelooven, naar de werking van de kracht
20. Zijner sterkte, die Hij betoond heeft in Christus, door
Hem uit de dooden op te wekken en Hem te zetten
21. aan Zijne rechterhand in de hemelen, boven alle overheid,
macht, kracht, heerschappij en allen naam, die genaamd
wordt niet alleen in deze eeuw, maar ook in de toe-
22. komende. En Hij heeft alles zijnen voeten onderworpen
en heeft Hem gegeven tot een hoofd boven alles aan
23. de gemeente, die zijn lichaam is, de volheid desgenen,
die alles in allen vervult.

Vs. 15. Paulus was gewoon zijne brieven met dank aan God voor het Christelijk geloof der lezers aan te vangen, maar heeft tot dusver alleen eenen lofzang gezongen op de zegeningen van het Christelijk geloof der lezers. Thans wil hij daarin niet achterblijven, want al kent hij de gemeente niet persoonlijk, hij heeft toch van haar geloof in den Heer Jezus en hare liefde tot alle heiligen gehoord. De dank evenwel gaat spoedig in eene voorbede voor de lezers over. Omdat de lezers in het genot van de heilsgoederen zijn, daarom (διὰ τοῦτο) gevoelt ook Paulus zich tot dank verplicht. De bedoeling bij κἀγώ is niet, dat evenals de lezers voor Paulus danken, hij voor hen dankt. Maar dat

evenals de lezers zelven God prijzen voor Zijne genadegaven, ook Paulus van zijnen kant niet wil achterblijven. — Dit vers herinnert sterk aan Kol. 1 : 4. Alleen wordt daar gesproken van τὴν πίστιν ὑμῶν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ καὶ τὴν ἀγάπην ἣν ἔχετε εἰς πάντας τοὺς ἁγίους. Door eene vergissing van het oog (zie het volgende τήν) werd τὴν ἀγάπην weggelaten in א A B P. — Het hier voorkomende καθ᾽ ὑμᾶς i. p. v. ὑμῶν is Paulinisch. Vgl. τὰ κατ᾽ ἐμέ Kol. 4 : 7. — De liefde tot alle heiligen kan bestaan hebben in het betoonen van barmhartigheid en gastvrijheid. — *Vs.* 16. Wij mogen niet zeggen, dat de dank de bijzaak en de voorbede de hoofdzaak is. Immers het geloof en de liefde der lezers rechtvaardigen alleen den dank van Paulus. Neen! naast den dank komt de voorbede als een nieuw element in het betoog. — De voorbede voor de lezers loopt van vss. 16—23. Al laat men ὑμῶν weg, dat sommige getuigen vóór en andere na ποιούμενος hebben, daarom behoeft men ὑπὲρ ὑμῶν niet bij μνείαν ποιούμενος te voegen. Klaarblijkelijk behoort ὑπὲρ ὑμῶν bij εὐχαριστῶν en staat μνείαν ποιούμενος zonder object. Vgl. 1 Thess. 1 : 2. Wanneer Paulus bidt, denkt hij aan alle geloovigen op de aarde, zooals hij zoo dikwerf in zijne brieven uitdrukt. Dat na een werkwoord van bidden ἵνα voorkomt (zie vs. 17), is in het N. T. zeer gewoon. — *Vs.* 17. Plechtig zijn toon en stijl van de Paulinische uitdrukking. I. p. v. de gewone benaming: „De God en Vader van onzen Heer Jezus Christus" hebben wij hier de eigenaardige: „De God van onzen Heer Jezus Christus, de Vader der heerlijkheid". Hij, die de God is van onzen Heer Jezus Christus, is natuurlijk in Hem ook onze God. Hij is de Vader der heerlijkheid in dien zin, dat aan Hem, den hemelschen Vader, in onderscheiding van aardsche vaders, bijzondere heerlijkheid, majesteit of δόξα toekomt. Men vergelijke daarbij soortgelijke uitdrukkingen als ὁ κύριος τῆς δόξης 1 Kor. 2 : 8 en ὁ πατὴρ τῶν οἰκτιρμῶν 2 Kor. 1 : 3. De God van onzen Heer Jezus Christus geeft natuurlijk Zijnen Zoon δόξα en in Hem ook aan ons. Wat den Vader toekomt, verleent Hij ook aan Zijne kinderen. — Leest men δώῃ (Opt. voor δοίη), dan is te denken aan eenen in μνείαν ποιούμενος vervatten wensch. Leest men δώῃ (B δῷ), dan hebben wij hier eenen Conj., die behoort bij ἵνα na een werkwoord van bidden (ἐπὶ τῶν προσευχῶν μου vs. 16). De beslissing is moeilijk. — Met den Geest der wijsheid en openbaring

wordt niet een andere Geest bedoeld naast den reeds vs. 13 genoemden, waarmede de lezers als geloovigen verzegeld waren, maar dezelfde Heilige Geest, die zich nader als een Geest van wijsheid en openbaring kenbaar maakt. Het is echt O. T.isch (vgl. Ex. 28 : 3, 34 : 9, Num. 5 : 14, Jez. 11 : 2, Zach. 12 : 10), maar ook Paulinisch (vgl. Rom. 8 : 15, 1 Kor. 4 : 21, Gal. 6 : 1), eigenschappen en praedicaten als werkingen van eenen geest voor te stellen. Hier is gedacht aan Gods Geest. — Over de wijsheid of de kennis van de Christelijke waarheid vgl. vs. 8. — Met de ἀποκάλυψις of openbaring is niet bedoeld de openbaring van nieuwe heilsfeiten, maar het betere licht, dat op bekende heilsfeiten valt. Was Gods heilsplan voor ons eerst een μυστήριον (vs. 9), langzamerhand wordt het κάλυμμα van onze oogen weggenomen en ontvangen wij daarop eenen dieperen en meer juisten blik. Vgl. 1 Kor. 2 : 10. — Ἐν ἐπιγνώσει αὐτοῦ wijst den vorm aan, waarin de wijsheid en de openbaring ons ten deel vallen. Dit geschiedt door de grondige, degelijke kennis van God. Hoemeer wij God leeren kennen, inzoover Hij zich aan ons kenbaar maakt, hoemeer wijsheid en openbaring wij ontvangen. J. A. ROBINSON heeft in zijnen commentaar, 1904, p. 248—254, een uitvoerig betoog geleverd, om aan te toonen, dat nergens, noch in het klassieke, noch in het zg. Bijbelsch Grieksch, ἐπί in ἐπίγνωσις of ἐπιγινώσκειν de beteekenis versterkt. Γνῶσις zou zijn kennis en ἐπίγνωσις de op een bepaald object gerichte kennis. P. EWALD sluit zich in zijnen comm. van 1905 hierbij aan. Ik geloof ten onrechte. Al geef ik gaarne toe, dat γνῶσις en ἐπίγνωσις evenals γινώσκειν en ἐπιγινώσκειν vaak synoniemen zijn en zoowel het een als het ander voor dezelfde gedachte gebezigd kan worden, toch meen ik, dat hier en daar wel degelijk bij ἐπίγνωσις en ἐπιγινώσκειν aan grondige kennis gedacht is. Het ligt trouwens in den aard der zaak, dat wanneer ἐπί in de bedoelde composita uitdrukt het richten van den geest op iets, hieruit voortvloeit, dat dit concentreeren van den geest tot degelijke kennis moet leiden. Lk. 1 : 4 is bij ἐπιγνῷς niet gedacht aan het richten van den geest op iets, maar aan het verkrijgen van degelijke kennis aangaande de zaken, waarin Theophilus onderwezen was, opdat hij de noodige ἀσφάλεια mocht verkrijgen. Duidelijk is de onderscheiding tusschen γινώσκειν en ἐπιγινώσκειν 1 Kor. 13 : 13. 1 Kor. 13 : 12 ligt de tegenstelling volstrekt niet alleen in ἐκ

μέρους en καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην (ROBINSON, p. 251), maar ook in het γινώσκειν tegenover het ἐπιγινώσκειν. Waarom zou Paulus anders vlak na elkander twee verschillende verba gebruikt hebben? — Onjuist lijkt het mij, om o.a. met P. EWALD ἐν ἐπιγνώσει αὐτοῦ bij het volgende te voegen, alsof men door de kennis, welke God geeft (αὐτοῦ Gen. subj.), verlichte oogen zou ontvangen om te kennen. Vooreerst klinkt dit pleonastisch. Ten tweede kan ἐν ἐπιγνώσει αὐτοῦ moeilijk zien op de openbaring, welke God verleent, en ten derde valt dan niet op πεφωτισμένους τοὺς ὀφθαλμούς genoegzame nadruk. — *Vs.* 18. Wat in het vorige vers met πνεῦμα σοφίας καὶ ἀποκαλύψεως bedoeld is, wordt hier door *verlichte oogen des harten* uitgedrukt, eene eigenaardige beeldspraak, welke wij ook 1 Clem. 36 : 2 aantreffen. Wij zouden van „geestelijke oogen" spreken. Het hart komt hier voor als het orgaan van 's menschen kenvermogen zoowel op intellectueel als op ethisch gebied. Op πεφωτισμένους (in den toestand van verlichting, waarvoor men niet πεφωτισμένοις behoeft te lezen) ligt de sterkste nadruk. Men had reeds als geloovigen oogen (τοὺς ὀφθαλμούς) ontvangen, om te zien, maar deze moeten geheel verlicht zijn, door het volle licht worden bestraald. De Vader der heerlijkheid moest zulks doen. Bij de verlichting kan men vergelijken 2 Kor. 4 : 4, 6, Hebr. 6 : 4, 10 : 32, waar zij een symbool is van de bekeering. Ef. 3 : 9 komt de apostel voor als de bewerker van het licht, maar naar 2 Kor. 4 : 4, 6, 2 Tim. 1 : 10 is Christus de eigenlijke bron van het licht. Paulus bidt voor de lezers om betere kennis, opdat zij weten mogen, wat vss. 18^b en 19 gezegd is. Alhoewel het object van die kennis op drievoudige wijze omschreven wordt, zijn geen drie verschillende objecten bedoeld. Trouwens dan had men καί vóór τίς ὁ πλοῦτος verwacht. Ik houd τίς ὁ πλοῦτος en τὶ τὸ ὑπερβάλλον μεγέθος voor nadere omschrijvingen van ἡ ἐλπίς. Met ἡ ἐλπὶς τῆς κλήσεως αὐτοῦ is bedoeld het goed, waarop men op grond van de Goddelijke roeping hopen mag, en de roeping is de roeping van eeuwigheid af als vrucht van de verkiezing. Vat men ἡ ἐλπίς in subjectieven zin op, dan zou de bedoeling zijn: God leere u verstaan, wat het beteekent, op grond van de Goddelijke roeping te hopen. Tegen deze subjectieve opvatting evenwel getuigt het vervolg, dat ons leert, wat de inhoud der Goddelijke hoop is. Eerst wordt vs. 18^b gezegd wat die hoop inhoudt en daarna in

vs. 19, waarop die hoop rust. Gelijk voor Israel Kanaän het beloofde erfdeel was, hopen de geloovigen der Nieuwe Bedeeling op een hemelsch Kanaän, het voltooide Godsrijk en de daarmede gegevene zaligheid. Daar tot deze κληρονομία ook behoort het deelhebben aan het leven Gods, heeft deze κληρονομία heerlijkheid of δόξα gelijk God zelf. Ja! deze κληρονομία heeft eenen rijkdom aan heerlijkheid, die te vinden is in den kring der heiligen of bij de gemeente. Ἐν τοῖς ἁγίοις verbinde men niet alleen met τῆς κληρονομίας αὐτοῦ. Het begrip ἅγιοι past goed bij κλῆσις, want juist als κλητοί zijn de geloovigen ἅγιοι. Vgl. bij dit vers Kol. 1 : 27, waar evenwel bepaald aan Christenen uit de heidenen gedacht is, terwijl hier eene tegenstelling van de Christenen uit de Joden en de heidenen niet is bedoeld. Hier wordt over de Christenen in het algemeen gehandeld.

Vs. 19. De hoop der Christenen is zoo rijk en groot. Maar hoe kan ik, arm en zwak schepsel, verwachten, dat die hoop aan mij verwezenlijkt zal worden? Het antwoord op die vraag wordt gegeven vss. 19—23. Deze hoop rust op de almacht Gods, die in staat is, ook datgene, wat ons ondenkbaar toeschijnt, te verwezenlijken. Bovenmate groot (vgl. bij ὑπερβάλλον 2 : 7, 3 : 19, 2 Kor. 3 : 10, 9 : 14) is Gods kracht met betrekking tot ons, die gelooven, dat Hij ons die heerlijkheid geeft, en die macht komt overeen met de macht, welke God aan Christus betoond heeft. Men lette er op, dat slechts aan geloovigen die macht Gods zich openbaart. Κατὰ τὴν ἐνέργειαν hangt niet alleen samen met εἰς ἡμᾶς τοὺς πιστεύοντας, maar met alles, wat in vs. 19 daaraan voorafgaat. De aan Christus geopenbaarde macht of ἡ ἐνέργεια τοῦ κράτους τῆς ἰσχύος αὐτοῦ komt overeen met het begrip τὸ ὑπερβάλλον μέγεθος τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. De in God wonende kracht heet ἰσχύς. Deze openbaart zich naar buiten als κράτος en wordt in bijzondere gevallen tot ἐνέργεια, de werkzaamheid, die een ἔργον volbrengt. Vgl. Ef. 6 : 10 τῷ κράτει τῆς ἰσχύος αὐτοῦ en Openb. 5 : 12, 7 : 12. — *Vs.* 20. God heeft Zijne kracht geopenbaard in Christus en wel in diens opstanding en verhooging. Ἐνήργηκεν ziet op een in het verledene afgesloten feit en de Aoristi ἐγείρας en καθίσας op speciale gebeurtenissen uit het verledene, waarin dat ἐνεργεῖν zich openbaarde. De opstanding is het feit van beteekenis uit Christus' leven, dat Paulus zoo dikwijls

naast Jezus' dood vermeldt. Hierop volgt de verhooging aan Gods rechterhand (vgl. Hebr. 1 : 3, 8 : 1, 10 : 12, 12 : 2), een symbool van Gods heerlijkheid, waarin Christus deelen zou. Dit zou geschieden ἐν τοῖς ἐπουρανίοις (vgl. vs. 3) of in de hemelen, locaal gedacht. Natuurlijk onderstelt Christus' verhooging zijne hemelvaart. Καθίζειν is gewoonlijk intransitief, maar staat hier transitief, zooals in de LXX voor הוֹשִׁיב en b.v. Hand. 2 : 30 en 1 Kor. 6 : 4. — *Vs.* 21. Hoofdzaak is evenwel in dit betoog, om naast de plaatselijke verhevenheid de geestelijke of de voortreffelijkheid van den Zoon zelfs boven de engelenmachten aan te duiden. Bij overheid, macht, kracht en heerschappij (πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας καὶ δυνάμεως καὶ κυριότητος) is gedacht aan engelen evenals Kol. 1 : 16, waarmede ons vers sterke overeenkomst heeft. Er is evenwel ook verschil. Daar is sprake van θρόνοι, κυριότητες, ἀρχαί en ἐξουσίαι. Eigenaardig is hier de bijvoeging καὶ παντὸς ὀνόματος ὀνομαζομένου οὐ μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι. Paulus heeft geen volledige reeks van engelenmachten genoemd, maar hij wil zeggen: Welke engelenmachten gij u kunt denken in den tijd vóór of na Christus' wederkomst, Christus zal ze in heerlijkheid verre overtreffen en met die heerlijkheid zal onze erfenis overeenkomen. „Naam" staat hier niet voor: drager van eenen naam, maar voor waardigheid (vgl. Fil. 2 : 9, 1 Clem. 43 en 44). — Deze eeuw en de toekomende (vgl. hierbij Mt. 12 : 32 en mijnen comm. t. d. pl.) zijn niet zedelijk, maar zuiver tijdelijk bedoeld. Paulus wil zeggen: nooit of te nimmer zal eene macht boven Christus gaan. Wij verwerpen de onderscheiding, dat gedacht zou zijn aan engelenmachten, die in deze eeuw, en andere, die in de toekomende eeuw haren invloed zouden uitoefenen, of aan toekomstige hemelsche machten, die in aard en wezen van de tegenwoordige zouden onderscheiden zijn. — *Vs.* 22. Men zou in verband met het voorafgaande ἐγείρας en καθίσας hier een Participium verwacht hebben. Maar καὶ πάντα ὑπέταξεν drukt de bedoeling des apostels des te sterker uit. Niet alleen de mindere waardigheid, maar de onderwerping van die engelenmachten aan Christus wordt hier geleerd met eene aanhaling van Ps. 8 : 7 naar de LXX (πάντα ὑπέταξας ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτοῦ), waarop wij ook eene zinspeling vinden Hebr. 2 : 8 en 1 Kor. 15 : 27. Vgl. ook 1 Petr. 3 : 22. — En Hem, die zóó verheven was, dat God alles

aan Hem heeft onderworpen (αὐτόν met nadruk), heeft God als een hoofd boven alles aan de gemeente gegeven. Blijkbaar is hier niet de hoofdzaak, wat God aan Christus, maar wat Hij door Christus aan de gemeente gegeven heeft. Het thema van vs. 18 heeft Paulus voortdurend voor oogen. Κεφαλή is hier niet opperhoofd (vgl. Ef. 5 : 23, Kol. 2 : 10), in welk geval wij τῆς ἐκκλησίας verwacht zouden hebben, maar hoofd in den zin van het hoofd van het lichaam (zie vs. 23). De verhoogde Christus is tot de gemeente in de betrekking of verhouding gekomen, waarin het hoofd tot het lichaam staat en als zoodanig is Hij ὑπὲρ πάντα of boven alles. Welke positie is in het voltooide Godsrijk hooger te denken dan die, welke Christus daarin in zal nemen? Het hoofd bestuurt het geheele lichaam, maakt de verschillende leden daarvan aan zijne bedoelingen dienstbaar en verbindt ze tot eene zekere eenheid. Vgl. Kol. 2 : 19. Zoo zal Christus handelen met de gemeente. — *Vs.* 23. Πλήρωμα is hier passief op te vatten, datgene, waardoor iets vol wordt, volheid. Zoo wordt het van God in betrekking tot Christus (Kol. 2 : 9) en in betrekking tot de gemeente (Ef. 3 : 19) opgevat. Hier staat het van Christus in verhouding tot de gemeente (vgl. 4 : 13 en onze exegese van Kol. 1 : 19). Bij eene juiste verklaring ligt er niets Gnostisch in het pleroma-begrip in de brieven aan de Efeziërs en de Kolossers. Het tegenovergestelde is waar, dat de Gnostiek voor hare leer van het Pleroma zich van deze brieven heeft bediend. Πλήρωμα [1]) behoort hier bij ἐκκλησία, niet bij αὐτόν. Van aanvulling is bij πλήρωμα geen sprake, want Gods wezen wordt door Christus niet aangevuld. De gemeente is niet het πλήρωμα van Christus, inzoover deze door haar den vollen wasdom bereikt, alsof deze eene aanvulling van Christus was, maar inzoover zij, de gemeente, door Christus haren vollen wasdom verkrijgt, de volheid is van het leven Gods, dat in Christus is te vinden. De hoofdzaak bestaat hierin, wat de gemeente aan Christus en niet wat Christus aan de gemeente heeft. In de gemeente openbaart zich Christus, zooals in de leden van het lichaam de in het hoofd aanwezige gedachten verwezenlijkt worden. De gedachte is die van Kol. 2 : 10 ἐστὲ ἐν αὐτῷ πεπλη-

[1]) De afschrijver van 47 sprong bij vergissing van τό over op τοῦ en liet πλήρωμα weg. MICHELSEN (bl. 188, 189) bouwt ook hier weder op deze foutieve lezing voor zijne conjectuur τὸ δι᾽ αὐτοῦ τὰ πάντα ἐν πᾶσι πληρούμενον.

ρωμένοι. — Τοῦ τὰ πάντα ἐν πᾶσιν πληρουμένου. Hiervan vat ik τὰ πάντα niet op van de geheele schepping, wat pantheïstisch klinken zou, alsof Christus de geheele schepping vervulde en in de gansche schepping was. Trouwens niet aan de schepping, maar aan de gemeente wordt hier gedacht, die het lichaam van Christus is. Τὰ πάντα staat hier adverbiaal (vgl. 4 : 15), en komt overeen met het klassieke παντάπασιν. Elders gebruikt Paulus daarvoor πάντα 1 Kor. 9 : 25, 10 : 33, 11 : 2, Fil. 4 : 13. Uit het gezegde vloeit voort, dat ἐν πᾶσιν niet neutri, maar masculini generis is te verstaan = in alle geloovigen. In elk opzicht en in alle geloovigen is Christus het beginsel en de fontein des levens. Er is geen gave Gods, die de geloovigen niet door Christus ontvangen. Πληρουμένου is niet passivum, zooals de Lat. vertalingen hebben: impletur, adimpletur, en ORIGENES en CHRYSOSTOMUS verklaren, maar medium. Gelijk wij reeds meermalen zeiden, is niet de hoofdzaak, wat er met Christus, maar wat er met de gemeente door Christus geschiedt. Het is hier volstrekt niet de kwestie, dat Hij aangevuld wordt, alsof de gemeente iets aan den wasdom van Christus zou toedoen, maar dat Hij aanvult wat aan den wasdom der gemeente ontbreekt. Wij moeten met Dr. A. VAN VELDHUIZEN (Het taaleigen des N. T. 1906, bl. 191) zeggen, dat hier het medium voor het activum staat, zooals Paulus 4 : 10 het activum πληροῦν bezigt. Desgelijks schrijft Paulus Kol. 2 : 15 den medialen vorm ἀπεκδυσάμενος, waar wij den actieven zouden verwachten. Men kan op de bekende analogie wijzen, dat men van eenen kapitein, die zijn schip bemant, zegt: ναῦν πληροῦσθαι. De gewone en niet onmogelijke verklaring van den medialen vorm is, dat hij het persoonlijk belang aanwijst, dat Christus bij het πληροῦν van de gemeente heeft. Het behoeft wel geen betoog, dat hier niet de ubiquiteit van Christus' lichaam geleerd wordt, en dat πληροῦν niet beteekent: doordringen, maar voleindigen, tot volkomenheid brengen.

HOOFDSTUK II

1. En u, die dood waart door uwe overtredingen en
2. zonden, waarin gij eertijds wandeldet naar de eeuw
dezer wereld, naar den overste van de macht der lucht,
van den geest, die nu werkt in de kinderen der onge-

3. hoorzaamheid, onder welke ook wij allen eertijds verkeerd
hebben in de begeerlijkheden onzes vleesches, doende
den wil des vleesches en der gedachten, en wij waren
van nature kinderen des toorns gelijk ook de overigen.
4. Maar God, die rijk is in barmhartigheid, heeft om Zijne
5. groote liefde, waarmede Hij ons liefgehad heeft, ook
ons, die dood waren door de overtredingen, met
Christus levend gemaakt — door genade zijt gij be-
6. houden — en medeopgewekt en medegezet in den
7. hemel in Christus Jezus, opdat Hij in de toekomende
eeuwen den uitnemenden rijkdom Zijner genade betoonen
zou door Zijne goedertierenheid over ons in Christus
8. Jezus. Want door de genade zijt gij behouden door middel
9. van geloof, en dat niet uit u, het is Gods gave; niet
10. uit de werken, opdat niemand roeme. Want wij zijn
Zijn maaksel, geschapen in Christus Jezus tot goede
werken, die God tevoren bereid heeft, opdat wij daarin
wandelen zouden.

Vs. 1. De eerste vraag, die zich aan ons voordoet, is deze, hoe vs. 1 met het voorgaande samenhangt. Duidelijk is, dat dit vers niet onmiddellijk bij het voorgaande behoort, maar nog tot de ontwikkeling behoort van de gedachte van 1 : 18^{b}. De rijkdom der heerlijkheid van de erfenis der geloovigen wordt hierdoor verduidelijkt, dat de lezers, die geestelijk dood waren, met Christus levendgemaakt zijn en met Christus verheerlijkt in de hemelen. Onjuist is, dat Paulus vss. 1—6 slechts den grondslag van de leer der genade van vss. 7 enz. geven wil. Zoo wordt het verband van vss. 1—6 met het voorgaande te los gemaakt. — Καί is niet *ook*, want Paulus heeft juist voor de lezers gebeden, en kan nu niet tot ὑμεῖς overgaan, alsof zij van de tevoren besprokene geloovigen onderscheiden waren. Καί = en. Gij lezers! — wil Paulus zeggen — moogt grootsche verwachtingen van de toekomstige erfenis koesteren, want Christus, die van God zulk eene groote heerschappij en heerlijkheid ontvangen heeft, is met de gemeente zoo nauw verbonden als het hoofd met het lichaam (1 : 20—23). Paulus' bedoeling was vs. 1 te schrijven: καὶ ὑμᾶς ὄντας νεκροὺς συνεζωοποίησεν κτέ. Door de uitweiding evenwel over den toestand der zonde, waarin de

lezers verkeerd hebben, waardoor hun tegenwoordig bezit des te schooner uit moest komen, raakt hij den draad kwijt en moet dien vs. 5 weder opvatten. De schaduwen worden vss. 1—3 scherp geteekend, opdat vs. 4 het licht des te heerlijker uit zou komen. — Men is dood of νεκρός door de zonde, niet in dien zin, dat men binnen de macht van den dood komen zal, maar dat men thans reeds daaraan onderworpen is, geestelijk dood. Wie het leven van Christus mist, dat het ware bezielend element des menschen is, vindt zijn beeld in een lijk, dat alle kracht en heerlijkheid derft en straks aan het verderf ten prooi wordt. De apostel houdt van stoute, kordate uitdrukkingen en antithesen in het geestelijke leven. Evenals Kol. 2 : 13 (καὶ ὑμᾶς νεκροὺς ὄντας τοῖς παραπτώμασιν καὶ τῇ ἀκροβυστίᾳ τῆς σαρκὸς ὑμῶν) beschouwt de apostel de zonden als de oorzaak van den dood. Maar hier worden αἱ ἁμαρτίαι gevoegd bij τὰ παραπτώματα. Men kan in 't algemeen dit verschil opmerken, dat ἁμαρτία de zonde is als beginsel en παράπτωμα de zonde als overtreding van een bepaald gebod. Hier evenwel zijn ἁμαρτίαι en παραπτώματα synoniemen [1]). — *Vs.* 2. Het leven in dien zondigen toestand wordt als een wandelen (περιπατεῖν) uitgedrukt. Περιπατεῖν komt van het leiden van eene bepaalde levenswijze voor Mk. 7 : 5, Hand. 21 : 21 en Hebr. 13 : 9. In eene specifiek zedelijke beteekenis als van het wandelen in het licht of in de duisternis vinden wij het herhaaldelijk in de Paulinische en Johanneïsche geschriften. Het is geheel in overeenstemming met de voorstelling van het Christelijk geloof als van eenen weg (Hand. 9 : 2, 18 : 25, 26), en rust op Oud-Testamentischen grondslag (vgl. Gen. 5 : 22, Spreuk. 8 : 20, Pred. 11 : 9). Περιπατεῖν κατά komt overeen met het Hebreeuwsche הָלַךְ בְּ. Synoniemen zijn πορεύεσθαι (Lk. 8 : 14, Hand. 9 : 31, 14 : 16), πολιτεύεσθαι (Hand. 23 : 1, Fil. 1 : 27) en ἀναστρέφεσθαι (Ef. 2 : 3). Zeker wordt hier door de beeldspraak van het wandelen uitgedrukt, dat men in de zonde thuis is als in zijn element. Deze zondige toestand was niet individueel, maar hing samen met den zondigen toestand der wereld, waartoe de lezers behoorden. In κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦ κόσμου τούτου drukt αἰών het

---

[1]) MICHELSEN (bl. 189) geeft de voorkeur aan B, die ταῖς ἐπιθυμίαις leest i. p. v. ταῖς ἁμαρτίαις, en die in vs. 5 καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις schrijft na τοῖς παραπτώμασιν. Maar men zou dan verwacht hebben, dat de begeerlijkheden aan de overtredingen voorafgingen.

tijdelijke en κόσμος het zedelijke begrip uit. De κόσμος οὗτος, waartoe het heden behoort, is niet alleen eindig, maar ook zondig, en de aard van deze wereld komt overeen met hem, die haar beheerscht, d. i. met den duivel, die hier genoemd wordt de overste van de macht der lucht (κατὰ τὸν ἄρχοντα τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος). De qualificatie van den duivel als den overste over eene geestelijke macht is zeer gewoon in het N. T. Vgl. Mt. 12 : 24, Mk. 3 : 22, Joh. 12 : 31, 14 : 30, 16 : 11. Bij de uitdrukking τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος herinneren wij ons Kol. 1 : 13 (ὃς ἐρύσατο ἡμᾶς ἐκ τῆς ἐξουσίας τοῦ σκότους). Het gaat evenwel niet aan, τοῦ ἀέρος hier eenvoudig door duisternis of wereld te verklaren. Een zwak argument hiervoor is, dat ἀήρ tegenover aether de dichte en daarom niet zoo heldere lucht aanduidt. Ook beteekent τοῦ ἀέρος niet den geestelijken dampkring. Men laat in dit geval wel ἀέρος van den volgenden Gen. τοῦ πνεύματος afhangen en verklaart: de duivel heerscht over het gebied van den geestelijken dampkring, welke door den in de ongeloovigen werkenden geest tevoorschijn gebracht is. Deze verklaring echter is zoowel op grammiticale als op logische gronden te verwerpen. Τοῦ ἀέρος is ook niet Gen. van de stof of Gen. object., alsof i. p. v. heerschers over de menschen, aan heerschers over de lucht gedacht zou zijn. Ik geloof, dat hier gedacht is aan geestelijke wezens, booze geesten, die in de lucht huizen, en vandaar hunnen invloed op de menschen doen gelden. Deze beschouwing is geheel in den geest van het latere Jodendom. In de Test. der XII patr. (Benj. 3) wordt gesproken van ὑπὸ τοῦ ἀερίου πνεύματος τοῦ Βελιάρ. Volgens de Ascensio Jesajae is het firmament een gebied tusschen de aarde en den eersten hemel, dat vervuld is van booze geesten (zie c. 7 en 10). Vgl. PHILO, De gigant. 2 (Mangey, p. 163) οὓς ἄλλοι φιλόσοφοι δαίμονας, ἀγγέλους Μωυσῆς εἴωθεν ὀνομάζειν· ψυχαὶ δέ εἰσι κατὰ τὸν ἀέρα πετόμεναι en zijne verklaring van Jacobs droom De somn. I, 22, p. 641. Eigenaardig is de beschouwing van ATHANASIUS, De incarn. 25, dat Jezus' kruisiging de lucht van booze geesten heeft gezuiverd. Met de opvatting van de booze geesten in de lucht is niet in strijd Ef. 6 : 12, volgens welke de booze geesten, waartegen de geloovige kampen moet, ἐν τοῖς ἐπουρανίοις zijn. Het gaat niet aan, om zooals P. EWALD in zijnen commentaar, S. 113, 114, wil, met het oog op 1 : 3, 20, 2 : 6 dit ἐν τοῖς ἐπουρανίοις door: in

de hemelen te verklaren. Hoe zou toch de geloovige strijden kunnen met zich in den hemel bevindende machten? Ef. 6 : 12 is gedacht aan een gebied, dat hooger is dan het aardsche, en den zetel der booze geesten denkt Paulus zich ook daar in de lucht, zoodat de geloovigen onwillekeurig met die booze machten in aanraking komen. — Wij mogen de kwestie niet voorbijgaan, wat wij onder ἐξουσίας hebben te verstaan. De engelenmachten, de dragers der heerschappij zijn wel bedoeld, maar niet uitgedrukt, want dan had men het meervoud ἐξουσίαι verwacht (Ef. 3 : 10, 6 : 12, Kol. 1 : 16), vooral bij τὸν ἄρχοντα. Ook is ἐξουσία niet het domein of terrein, waarop de heerschappij uitgeoefend wordt, maar de macht of heerschappij zelve. De duivel is het hoofd eener zich in de lucht bevindende heerschappij, die, zooals vanzelf spreekt, bij de booze geesten gevonden wordt. Uit het gezegde vloeit voort, dat ik τῆς ἐξουσίας niet collectief opvat. — De Gen. τοῦ πνεύματος τοῦ νῦν ἐνεργοῦντος κτέ. is geen appositie bij τὸν ἄρχοντα, want dan zouden wij den Acc. verwachten, maar bij τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος. Bijna geen vermelding verdient de voorslag, τοῦ πνεύματος τοῦ νῦν als den tijdgeest op te vatten. Vooreerst had Paulus dan τοῦ νῦν πνεύματος moeten schrijven, en ten tweede zou het begrip „tijdgeest" in Paulus' mond te modern klinken. Νῦν behoort bij ἐνεργοῦντος. Wat aan den eenen kant als de werkzaamheid van persoonlijke, booze geesten opgevat wordt, vat hij aan den anderen kant op als eene in de menschen werkzame macht. Zoo wordt ook Gods Geest nu eens als persoon voorgesteld, dan weder als eene aan de geloovigen geschonkene gave of bij hen te vinden eigenschap. Uit het hier bedoelde πνεῦμα komen de bijzondere zonden voort en het werkt op de individuen in (τοῦ νῦν ἐνεργοῦντος). Uit νῦν vloeit voort, dat er personen zijn, die niet meer onder den invloed van den boozen geest staan. De kinderen der ongehoorzaamheid (οἱ υἱοὶ τῆς ἀπειθείας) vormen den kring, waarin dit πνεῦμα thans werkt. Er is hier van algemeene zondigheid sprake en daarom is de ongehoorzaamheid niet bepaald die aan het evangelie, maar aan den wil van God. De lezers kunnen de toepassing maken, wie zij zelven eenmaal geweest zijn. De uitdrukking: kinderen der ongehoorzaamheid, welke wijst op een toebehooren aan, een geheel beheerscht worden door de ongehoorzaamheid, doet denken aan soortgelijke uitdrukkingen als kinderen des lichts, der duisternis,

des verderfs, enz. Dergelijke uitdrukkingen hebben eenen Oud-Testamentischen grondslag, maar zijn ook goed Grieksch. — *Vs.* 3. Ἐν οἷς ziet niet op τοῖς παραπτώμασιν καὶ ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν vs. 1, en evenmin op de heidenen. Wat dit laatste betreft, aan eene tegenstelling tusschen Christenen uit de Joden en de heidenen is hier m. i. met geen enkel woord gedacht. De apostel wil eenvoudig zeggen, dat ook de geloovigen, geheel in 't algemeen en zonder eenige uitzondering, eertijds in den toestand verkeerd hebben van de kinderen der ongehoorzaamheid. Het gebeurt in dezen brief wel meer, dat Paulus van den 2^en^ pers. meervoud in den 1^en^ pers. meervoud overgaat, zonder dat wij eene bepaalde reden kunnen noemen. De lezers hebben zich tegenover de heidenen niet te verhoovaardigen, want ook zij hebben eens verkeerd in de begeerlijkheden van het vleesch (ἀνεστράφημέν ποτε ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις τῆς σαρκός). Hun handel en wandel werd bepaald door zinlijke, lagere, vleeschelijke motieven. De begeerlijkheid leidde den wil of de wilsuitingen (τὰ θελήματα, vgl. Hand. 13 : 22) en openbaarde zich in daden. Ποιοῦντες omschrijft nader het voorafgaande ἐν. — Διάνοια (LXX = לֵב) is gezindheid, zin, het vermogen der zedelijke reflectie, het zedelijk kenvermogen, dat sterk onder den invloed van de σάρξ kan komen zooals hier. Men deed wat het vleesch en eens ieders gezindheid (τῶν διανοιῶν) behaagde. Ieder dacht aan zijn eigen genot. Ik geloof, dat de vertaling *der gedachten*, waartegen men wel eens bezwaar gemaakt heeft, nog zoo verkeerd niet is, en niet door eene betere is te vervangen. — Καὶ ἤμεθα τέκνα φύσει ὀργῆς ὡς καὶ οἱ λοιποί. Hier handelt Paulus over de gevallen der zonden, nadat hij eerst bij de oorzaak en de openbaringen daarvan heeft stilgestaan. Wat den vorm betreft, merken wij op, dat ἤμεθα staat voor het gewone ἦμεν, en dat wij geen hoofdzin, maar een Participium verwacht zouden hebben naar analogie van ποιοῦντες. Op het gezegde van vs. 3^b^ valt nu sterke nadruk en zoo kan Paulus nog eens spreken van ὡς καὶ οἱ λοιποί, wat anders met het oog op ἐν οἷς van vs. 3^a^ eene onmogelijkheid geweest zou zijn. Evenals de overige menschen waren de lezers eens onderworpen aan Gods toorn bij het gericht. Juist tengevolge van Gods heiligheid en Zijne liefde moest Zijn toorn op hen om hunne zonden rusten. Toorn is heilige verontwaardiging, geen drift of passie, die onbestaanbaar zou zijn met het wezen Gods. — Men heeft

verschillende lezingen: τέκνα ὀργῆς φύσει, τέκνα φύσει ὀργῆς en φύσει τέκνα ὀργῆς. De verschillende plaatsing van φύσει, dat niet zoo gemakkelijk is te verklaren, heeft er toe geleid, dat sommigen φύσει voor eene interpolatie hielden. Vgl. desverkiezend wat ik schreef Theol. Stud. 1885, bl. 148. — Over de uitdrukking τέκνα ὀργῆς, zij, die den toorn toebehooren, daaraan onderworpen zijn, zie υἱοὶ τῆς ἀπωλείας 2 Thess. 2 : 3, τέκνα κατάρας 2 Petr. 2 : 14, en wat ik schreef bij vs. 2. Ik geloof, dat φύσει na τέκνα moet staan, maar niet dat zoo doende slechts ὀργῆς, en niet τέκνα van φύσει afhankelijk gemaakt wordt (HAUPT). Φύσει behoort bij τέκνα ὀργῆς. De tegenstelling wordt gemaakt tusschen hetgeen de lezers eens waren als aan Gods toorn onderworpen, en wat zij thans θέσει zijn, nu zij God toebehooren. Allereerst moeten wij opmerken, dat in φύσει, op zichzelf beschouwd, niets verkeerds of zondigs ligt. Het verkeerde of zondige ligt in het verband der rede, niet in het woord op zichzelf, zooals bij ons, als wij *van nature* en van *natuurlijken* mensch spreken. Paulus gewaagt 1 Kor. 2 : 14 van ψυχικός, niet van φυσικὸς ἄνθρωπος. Φύσις duidt aan, wat iemand of iets naar zijn wezen, krachtens daaraan inhaerente eigenschappen, onafhankelijk van van buiten komende omstandigheden is. Zoo is 2 Petr. 1 : 4 sprake van eene θεία φύσις en Jak. 3 : 7 van eene ἀνθρωπίνη φύσις tegenover φύσις θηρίων. Rom. 2 : 14 zegt Paulus, dat de heidenen φύσει of krachtens hunnen aard, uit zichzelven τὰ τοῦ νόμου ποιοῦσιν, en Gal. 2 : 15 lezen wij ἡμεῖς φύσει Ἰουδαῖοι, en 4 : 8 τοῖς φύσει μὴ οὖσιν θεοῖς. Het verkeerde ligt Ef. 2 : 3 in het dood zijn door de zonden en misdaden van Ef. 2 : 1, waardoor de natuur of geaardheid des menschen verdorven werd en de mensch aan Gods toorn werd onderworpen. Het gezegde gold zoowel van Joden als van heidenen, hoewel aan eene tegenstelling tusschen hen hier niet gedacht is. De heidenen kenden de ware openbaring Gods in Christus niet en waren zondaars, vijanden Gods geworden, aan Zijnen toorn onderworpen. Maar ook de Joden waren ondanks verbond en wet krachtens de in hen wonende σάρξ in den toestand van zondaars gekomen en konden evenals de heidenen eerst door het geloof in Christus van dien toestand bevrijd worden. De lezers moeten de hun in tegenstelling met de niet-Christenen geschonkene gaven van geloof en liefde niet hiervan afleiden, dat

zij van nature beter waren dan anderen, maar daarin zien een bewijs van Gods genade. Zeer juist herinnert Dr. H. BAVINCK (Gereformeerde Dogmatiek, III, 1898, bl. 105) er aan, dat hier niet gedacht is aan eene tegenstelling met de „dadelijke" zonden van vss. 1—3, alsof hier Paulus op het oog zou hebben wat de lezers krachtens hunne geboorte geworden waren, door hunne natuurlijke afstamming van Adam. Men verklare onze plaats niet met het oog op Rom. 5 : 12. Ik kan het dus niet goedkeuren, dat men Ef. 2 : 3 in verband brengt met de erfzonde als „peccatum vere damnans". Zoo reeds AUGUSTINUS, Retract. I, 10, 15. In gelijken geest schreef ook CALVIJN in zijnen commentaar op Ef. Hij zegt daar a. h. l., dat wij „filii irae" zijn „natura, id est ipsa origine et ab utero matris". Hij gaat verder voort: „Locus est insignis adversus Pelagianos et quicumque peccatum originale negant. Pelagiani cavillabantur peccatum ab Adam in universum humanum genus propagatum esse, non origine, sed imitatione. Sed Paulus nos cum peccato gigni testatur, quemadmodum serpentes suum venenum ex utero afferunt". De vraag, hoe God dan de „auctor naturae" genoemd kan worden, beantwoordt CALVIJN aldus: „Respondes, duplicem esse naturam: prior a Deo est condita, altera est illius corruptio. Haec igitur damnatio cuius meminit Paulus, nequaquam a Deo manat, sed ex depravata natura." Deze laatste onderscheiding is gezocht en heeft met Ef. 2 : 3 niets te maken. CALVIJNS exegese staat hier onder den invloed zijner Dogmatiek. Hetzelfde geldt van de verklaring van Dr. J. H. GUNNING (De kerk van Christus, 1903, bl. 83), die bij onze plaats erfsmet en doop te pas brengt, als hij schrijft: „Wij werden als zondaars geboren en zijn dus reeds bij onze geboorte kinderen des toorns, zoodat wij van het oogenblik onzer geboorte af behoefte hebben aan verlossing. Daarom juist wordt ook het zegel dier verlossing, de H. doop, zoo spoedig mogelijk na onze geboorte aan ons geschonken". — *Vs.* 4. Tegenover den vroegeren toestand der lezers stelt Paulus nu (δέ) de groote genade en ontferming Gods. Vss. 4, 5 vormen zoo het slot van de vs. 1 begonnen uiteenzetting over den toestand der lezers. Zooals wij zeiden, vat Paulus vs. 5 zeer duidelijk den vs. 1 losgelaten draad weder op. Tegenover de scherpe karakteristiek van den zondigen toestand der lezers stelt Paulus in sterke bewoordingen de groote ontferming Gods en vermeldt diens ἀγάπη, ἔλεος en χάρις (vss. 4 en 5). Van deze drie begrippen is ἀγάπη het meest algemeene en heeft zoowel op

de verhouding van God tot de menschen als tot Zijnen Zoon betrekking. Bij ἔλεος, die evenals χάρις alleen van Gods verhouding tot de menschen geldt, denken wij aan liefde, welke aan ellendigen bewezen wordt. Zij is barmhartigheid. Χάρις is liefde, welke aan onwaardigen is geschonken, die haar verbeurd hebben door hunne schuld en zonden. Tegenover de menschelijke ontferming, die hare grenzen heeft, wordt Gods onbegrensde liefde gesteld met: Maar God, die rijk is in ontferming. De algemeene liefde, welke God jegens ons koestert, is de grond van Gods barmhartigheid. Juist omdat de liefde *groot* is, is God *rijk* in ontferming. De groote liefde Gods, welke aan de lezers bewezen is, ziet naar het verband op de zending van den Zoon. Ongeoorloofd is de verbinding van διὰ τὴν πολλὴν ἀγάπην . . . ἡμᾶς met het volgende, die o. a. VON SODEN (Comm. a. a. O.) voorslaat. Want vooreerst zou de herhaling van ἡμᾶς in vs. 5 dan vreemd zijn, maar voorts mag men niet over het hoofd zien, dat vs. 5 eigenlijk iets nieuws begint en συνεζωοποίησεν τῷ Χριστῷ een object vordert. — *Vss.* 5, 6. Καί van vs. 5, dat GUNNING, t. a. pl. bl. 34 willekeurig weglaat, is niet *en*, alsof eene met vs. 4b διὰ τὴν πολλὴν ἀγάπην κτἑ. gecoördineerde gedachte zou zijn uitgedrukt, maar: ook, ja zelfs. Ook, ja zelfs ons, die in onderscheiding van den zondeloozen Christus, wiens dood geen bezoldiging was voor zijne zonden, dood waren door hunne overtredingen, heeft God levendgemaakt met Christus, en alzoo in de heerlijkheid doen deelen, welke Hij bezat. Paulus heeft bij ieder woord, dat hij bezigde, nagedacht, maar hier inzonderheid op τοῖς παραπτώμασιν en τῷ Χριστῷ nadruk gelegd. Welk een rijkdom van Gods ontferming! Om de maat vol te meten, vermeldt Paulus naast het mede levendmaken ook nog het mede opwekken en mede zetten van de geloovigen in den hemel (vs. 6). Steeds heeft hij zijn thema van 1 : 18 op het oog. — De voornaamste vraag, die zich bij de verklaring van vss. 5, 6 voordoet, is deze, of aan wezenlijke, ons geschonkene, of slechts idealiter ons in en met Christus gegevene weldaden Gods gedacht is. In het eerste geval zijn wij nu reeds met Christus levendgemaakt, opgewekt en gezet in den hemel, in het laatste geval zal dit eens met ons geschieden en is Christus' verheerlijking slechts een type of waarborg van wat ons ten deel zal vallen. Om deze kwestie te beslissen, moeten wij uitgaan van wat zeker is, vaststaat. Zonneklaar blijkt dan, dat vss. 5, 8 en 9 van de zaligheid

en van de rechtvaardiging, die daar hoewel niet genoemd, toch ondersteld wordt, als van iets tegenwoordigs gesproken wordt. Dit ligt geheel op de Paulinische lijn, daar de apostel de zaligheid, en al wat daarmede samenhangt, niet alleen als iets bloot toekomstigs beschouwt, maar ook als een reëel bezit der geloovigen. De geloovigen zijn gerechtvaardigd, geheiligd en verheerlijkt. Zij hebben het geloof en in het geloof God en Christus. Zij heerschen nu reeds als koningen over zonde en verderf. Ook de parallele plaatsen uit den brief aan de Kolossers getuigen voor onze opvatting (zie 2 : 12, 13; 3 : 1, 3). Zoo zijn ook het gemakkelijkst de vss. 5, 6 gebezigde Aoristi te verklaren. Tegen onze verklaring wordt gewoonlijk gewezen op συνεκάθισεν ἐν τοῖς ἐπουρανίοις vs. 6, daar immers de geloovigen nog op aarde en niet in den hemel leven. Dit laatste is volkomen waar. Wie zou het ontkennen? Maar Paulus trekt met συνεκάθισεν eenvoudig de gevolgtrekking uit συνήγειρεν en wil zeggen, dat de geloovigen nu reeds in de glorie deelen, welke Christus als de aan Gods rechterhand gezetene bezit. Evenals συνήγειρεν is natuurlijk ook συνεκάθισεν beeldsprakig op te vatten. — Men kan van gevoelen verschillen over de kwestie, waarop σύν in συνεζωοποίησεν en de vs. 6 volgende verba ziet, òf het beteekent: tegelijk met, in gemeenschap met, nl. met Christus, òf dat het is = evenals, nl. als Christus. Is vss. 5, 6 aan een ideaal bezit gedacht, dan is σύν tegelijk met, in gemeenschap met. Bij onze verklaring evenwel geve men de voorkeur aan: evenals. Dit komt ook het best overeen met ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ vs. 6, dat bij συνήγειρεν en συνεκάθισεν behoort. Had Paulus bedoeld, dat men in gemeenschap met Christus opgewekt was, dan zou ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ overbodig geweest zijn. Het συνζωοποιεῖν ziet op de mededeeling van geestelijk leven, dat aan de geloovigen door God geschonken werd. Dit eeuwige leven — zooals Johannes zeggen zou — is reeds thans in hun bezit (Rom. 6 : 4, 8 : 6, 10). Het mededeelen geschiedt aan hen, die geestelijk dood waren. Het is een levendmaken, en het heeft plaats τῷ Χριστῷ, of met Christus (de lezing ἐν τῷ Χριστῷ ontstond door dittographie). Dit levendmaken ging gepaard met het medeopwekken, nl. uit den toestand des doods tot dien des levens, gelijk Christus bij zijne opstanding uit den dood tot het leven opgewekt werd. Toen ontving ook Hij het leven. Vraagt men, op welk moment uit des Christens leven het levendmaken en opwekken zien, dan moet men niet wijzen op den doop.

Immers bij den doop passen wel het levendmaken en opwekken, maar niet het medezetten in den hemel. Eer zou men, als aan den Christelijken doop gedacht was, naast het mede opwekken het met Christus sterven verwacht hebben (Rom. 6 : 4, Kol. 2 : 12). Maar het was niet noodig, het met Christus sterven te gedenken, daar hier niet het afstand doen door de geloovigen van alle ongerechtigheid geleerd werd. Op de goede werken of het ethische leven werd eerst vs. 10 gewezen. Hier worden de voorrechten opgesomd, welke de geloovigen als zoodanig bezitten. Op *de geloovigen* leg ik hier bijzonderen nadruk, want het levendmaken, opwekken en zetten in den hemel hebben plaats gehad, toen de lezers geloovigen geworden waren. — Het medezetten in den hemel, dat in den geest is van Hebr. 10 : 19, 12 : 22, ziet op het deelhebben aan het hemelsche of bovenaardsche leven van Christus, dat Hij na zijne hemelvaart en door zijne verhooging aan 's Vaders rechterhand ontving. De geloovigen deelen thans reeds in Christus' majesteit of luister. Zij zijn verheerlijkt, zooals zij eens volkomen verheerlijkt zullen worden in den hemel. — Ἐν τοῖς ἐπουρανίοις = in den hemel, hier plaatselijk gedacht, en ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ziet op de gemeenschap met den verhoogden en verheerlijkten Christus, waarin de geloovigen leven. Deze gemeenschap heeft geleid tot hunne opwekking en het medezetten in den hemel. Zij zijn daarvan het logisch gevolg. — Χάριτί ἐστε σεσωσμένοι, dat sommigen als een glossema hebben beschouwd (vgl. desverkiezend wat ik schreef Theol. Stud. 1885, bl. 150), kan in den tekst behouden blijven, wanneer wij het beschouwen als eene verklaring, welke Paulus zelf van de zoo even uitgesprokene woorden van vs. 5ª geeft. Wat eerst in beeldspraak gezegd is, wordt daarna zonder beeldspraak uitgedrukt, nl. dat wij door Gods genade gered zijn of het heil verkregen hebben. De redding wordt als het tegenwoordig bezit der geloovigen aangeduid (ἐστε σεσωσμένοι) en met verhoogden nadruk geleerd, dat zij door genade (χάριτι) in ons bezit gekomen is. Χάριτι correspondeert met de vs. 4 uitgesprokene gedachten. Begrippen als *redding* en *leven* worden, zooals wij zeiden, in de Paulinische theologie nu eens als iets tegenwoordigs, dan als iets toekomstigs voorgesteld, al naar gelang het redebeleid zulks noodzakelijk maakt. Wat thans in beginsel in ons bezit is, zal eenmaal in verhoogde en volkomen mate ons deel worden. — *Vs.* 7. Het doel van de vss. 5 en 6 genoemde

daden Gods is de verheerlijking van Zijnen naam (vgl. 1 : 6), niet de eer der lezers. Ἐνδείκνυσθαι = zich in iets openbaren, het bewijs of de ἔνδειξις van iets leveren, hier ten bate van zichzelven. Vgl. een soortgelijk gebruik van dit werkwoord Rom. 9 : 22. Bedoeld is niet het geven van een nieuw bewijs in een bepaald feit, maar het openbaar maken van wat reeds aanwezig is. Dit bewijs zal geleverd worden ἐν τοῖς αἰῶσιν τοῖς ἐπερχομένοις, d. i. in de met de parousie aanvangende verschillende perioden. Wij zouden zeggen: in alle eeuwigheid. — Τὸ ὑπερβάλλον . . . Ἰησοῦ behoort bij elkander en wijst op den overvloedigen rijkdom van Gods genade, welke Hij ons betoond heeft in de in gemeenschap met Jezus Christus ons bewezene goedertierenheid. Χρηστότης is braafheid, rechtschapenheid, goedertierenheid. In de eens bewezene χρηστότης schittert de rijkdom van Gods genade. Het was volstrekt niet noodig, al handelde Paulus over de reeds vs. 4 besprokene eigenschap Gods, hier van τῇ χρηστότητι te gewagen. Het artikel vóór χρηστότης kan worden gemist [1]). Het geeft geenen zin, ἐν χρηστότητι . . . Ἰησοῦ van het onmiddellijk voorafgaande te onderscheiden en bij ἐνδείξηται te voegen. Het zou dan den schijn hebben, alsof God na de parousie aan de geloovigen nog een nieuw bewijs Zijner liefde geven zou. Wanneer wij vs. 7 in verband met vs. 8 (τῇ γὰρ χάριτί ἐστε σεσωσμένοι) lezen, is duidelijk gedacht aan een genadegoed, dat de geloovigen reeds thans bezitten. Vraagt men, aan wie God in de toekomende eeuwen het bedoelde bewijs zou leveren, dan antwoorden wij: aan de gezaligden zelve, die eerst dan ten volle zullen beseffen, wat heerlijkheid God hun op aarde bereidde, eene heerlijkheid, die thans hare ontwikkeling heeft bereikt, en aan de engelen, die naar de Paulinische theologie in de zaligheid der verlosten deelen. — *Vs.* 8. Het begrip χάρις wordt nader ontwikkeld in overeenstemming met den tusschenzin van vs. 5 χάριτί ἐστε σεσωσμένοι, opdat de lezers er diep van zouden doordrongen zijn, dat God in alle eeuwigheid de eer

---

[1]) In de Theol. Stud. van 1885, bl. 151, merkte ik tegen MARKLAND op, die voorstelde na χρηστότητι te lezen τῇ, dat men dan zou verwachten ἐν τῇ χρηστότητι (zie D E) τῇ ἐφ' ἡμᾶς. MICHELSEN (bl. 189) maakt hiervan: „Dr. BALJON had beter gedaan dien philoloog over die invoeging niet de les te lezen, dat dan 't art. ook vóór χρηστότητι had moeten staan; want zelfs 't N. T. had hem anders kunnen leeren, zie maar 1 Tim. 3 : 15 en 16". Wat 1 Tim. 3 : 15, 16 hier te beteekenen heeft, is mij een raadsel.

van de zaligheid hebben zou. In zake de χάρις is Paulus onuitputtelijk. Vs. 8 argumenteert vs 7^{b}. Ja! van den bedoelden overvloedigen rijkdom mocht Paulus spreken, want door (niet: voor als Dat. van doel) de bekende en reeds vermelde genade waren de lezers behouden. De χάρις was de eenige grond des heils. Gaat Paulus voort met διὰ πίστεως, dan voegt hij niet iets nieuws aan het voorafgaande toe, alsof hier de daad des menschen zou voorkomen naast de daad Gods. Van een zeker synergisme in de kwestie van de zaligheid is bij Paulus geen sprake. Met διὰ πίστεως wordt alleen het subjectieve middel aangeduid, waardoor de χάρις binnen ons bereik zou komen. Al wijst de πίστις op de menschelijke activiteit, toch is ook in zekeren zin het geloof eene gave Gods, inzoover Hij het is, die ons leerde gelooven, ons het oog des geloofs gaf en dat opende. De πίστις wordt hier vermeld, om aan te toonen, dat het niet op grond van onze werken is, dat wij zalig of gerechtvaardigd zullen worden. Met het oog op Rom. 4 : 16 kunnen wij geloof en genade als verwante begrippen beschouwen. — Καὶ τοῦτο οὐκ ἐξ ὑμῶν, θεοῦ τὸ δῶρον ziet niet alleen op πίστις. Daar gelaten, dat wij dan καὶ αὕτη verwacht zouden hebben, moeten wij opmerken, dat niet de πίστις, maar de σωτηρία hier de hoofdzaak is. Niet op het geloof, maar op het zalig worden door het geloof kwam het hier aan. — Καὶ τοῦτο is eene uitdrukking, die eene zekere samenvatting of restrictie te kennen geeft in den zin van ons: en dat wel (classiek Grieksch ook καὶ ταῦτα). Zie b.v. Rom. 13 : 11, 1 Kor. 6 : 6, Fil. 1 : 28. Paulus wil hier zeggen: en dat zalig worden door het geloof is niet uit u, komt niet uit u voort, is niet uw werk, maar het is Gods gave. Zeer juist teekent Calvijn in zijnen commentaar bij *non ex vobis* aan: „ut nihil sibi arrogantes, solum agnoscant Deum salutis suae auctorem”. Het zalig worden is eene van God afkomstige gave. Anders kwam zij ook niet uit χάρις voort. Onjuist is, wanneer Haupt beweert, dat καὶ τοῦτο slechts dan tot zijn recht komt, wanneer daardoor eene gedachte uitgedrukt wordt, die boven τῇ χάριτι uitgaat. Paulus zou willen ontkennen, dat onze zaligheid eene vrucht zou zijn van ons gebed om genade. Mij dunkt, daarvan staat geen woord. Zegt de apostel, dat wij door genade behouden zijn, dan kan hij wel deze gedachte expliceeren, maar niet iets bedenken, wat in beteekenis daarboven zou gaan. — *Vs.* 9. Οὐκ ἐξ ἔργων is eene verklaring

van οὐκ ἐξ ὑμῶν, en beteekent: niet uit of op grond van onze werken, als vrucht van onze eigene inspanning. Bij ἔργα is niet gedacht aan de werken der Mozaïsche wet, want blijkbaar behooren de lezers tot de Christenen uit de heidenen, maar aan goede werken in het algemeen. „Opdat niemand roeme" staat parallel met: het is Gods gave. Hoe zou iemand zich beroemen kunnen op datgene, wat hem geschonken is? Kwam de zaligheid voort uit de eigen handelwijs van den mensch, dan zou deze de eer ontvangen (Rom. 4 : 2, 11 : 6). God heeft, om allen roem des menschen uit te sluiten, de zwakken, eenvoudigen en dwazen dezer wereld uitverkoren (1 Kor. 1 : 26—31). Daarom dragen wij onze schatten in aarden vaten (2 Kor. 4 : 7). Liefst roemt Paulus in zijne zwakheden, opdat de kracht van Christus bij hem mocht inwonen (2 Kor. 12 : 9). — *Vs.* 10. Met emphase staat hier, dat wij Zijn, d. i. Gods maaksel zijn (αὐτοῦ γάρ ἐσμεν ποίημα), en hiermede gaat Paulus onwillekeurig van den 2^en^ pers. in den 1^en^ pers. meervoud over. Als nieuwe, herboren schepselen zijn wij het werk Zijner handen. Moeten wij dan geen goede werken doen? Is er dan geen ethisch leven? Zeker — zegt Paulus. Maar wij zijn in Christus Jezus, in Zijne gemeenschap, daartoe geschapen, d. i. als nieuwe menschen gevormd, met het doel om ze voort te brengen. Zij zullen de vrucht van het in ons gewerkte nieuwe leven zijn. De goede werken zijn niet de grond onzer roeping, maar het einddoel van onze herschepping. Dat ἐπὶ ἔργοις ἀγαθοῖς wel grammatisch, maar niet logisch den grond onzer roeping aan kan duiden, behoeft na het voorgaande wel geen betoog. Eigenaardig is hier de gedachte, dat God de werken (οἷς per attractionem voor ἅ), voordat wij ze doen, bereid of gereedgemaakt heeft, opdat wij daarin wandelen zouden. In het ethische leven moeten wij goed thuis zijn en ons daarin bewegen als in ons element. Onze daden zijn eigenlijk de daden Gods, want God werkt in ons door Zijnen Heiligen Geest. Al het goede, dat wij werken, is de vrucht van Gods Geest. Vs. 10^b^ moge in den vorm, waarin wij het hier aantreffen, een unicum zijn in de Paulinische brieven, het is toch geheel in den geest der Paulinische theologie. De latere Joodsche theologie nam een zeer sterk rapport aan tusschen de aardsche en de hemelsche sferen. Wat op aarde geschiedde, was de afschaduwing van hetgeen in den hemel plaats had gehad. Dit nauwe rapport tusschen de aardsche en de hemelsche wereld treffen wij in het N. T. o. a. aan in de brieven

aan de Efeziërs en Kolossers, in den in den geest der Alexandrijnsche theologie geschreven brief aan de Hebreërs en in de Apocalypse van Johannes. Wij zeggen: ons denken is een nadenken van de gedachten Gods en onze werken zijn de vrucht en de navolging van Gods daden. Johannes zou schrijven: Wij hebben lief, omdat Hij ons eerst liefgehad heeft (1 Joh. 4 : 19).

11. Daarom gedenkt, dat eertijds gij, heidenen in het vleesch,
die onbesnedenheid genoemd werdt door de zoogenaamde,
12. met handen verrichte, besnijdenis in het vleesch, dat gij
in dien tijd waart zonder Christus, vervreemd van het
burgerschap Israels en vreemd aan de verbonden der
belofte, geen hoop hebbend en zonder God in de
13. wereld. Maar nu in Christus Jezus zijt gij, die eens
verre waart, nabij geworden door het bloed van Christus.
14. Want Hij is onze vrede, die ze beiden tot één gemaakt
heeft en den middelmuur der afscheiding verbroken heeft,
15. daar Hij de vijandschap, de wet der geboden, in inzet-
tingen bestaande, door zijn vleesch teniet heeft gedaan,
opdat Hij die twee in zichzelven tot éénen nieuwen mensch
16. zou scheppen, vrede makend, en Hij beiden in één lichaam
met God door het kruis verzoenen zou, doordat Hij
17. de vijandschap in zichzelven doodde. En Hij is vrede
komen verkondigen aan u, die verre waart, en vrede
18. aan hen, die nabij waren; want door Hem hebben wij
beiden den toegang in éénen Geest tot den Vader.
19. Zoo dan zijt gij niet meer vreemdelingen en bijwoners,
maar gij zijt medeburgers der heiligen en huisgenooten
20. Gods, gebouwd op het fondament der apostelen en
profeten, terwijl hoeksteen is Christus Jezus zelf, in
21. wien elk gebouw, goed ineengevoegd, opwast tot
22. eenen heiligen tempel in den Heer, in wien ook gij
medegebouwd wordt tot eene woonstede Gods door
den Geest.

De eenheid der Christelijke gemeente, waarin alle verschil tusschen Christenen uit de Joden en uit de heidenen is weggevallen, wordt hier geponeerd, en de wijze beschreven, waarop

God door Christus die ideale eenheid tot stand gebracht heeft. Ook hiermede wordt de antithese tusschen het verleden en het heden der lezers sterk op den voorgrond gesteld, opdat zij zich van hunne voorrechten wel bewust zouden worden. Door het geloof in Christus staan de lezers in geen enkel opzicht meer bij de Christenen uit de Joden achter.

Vs. 11. Διό ziet niet alleen op de laatst besprokene tegenstelling tusschen geloof en werken, maar op de hoofdgedachte van vss. 1—10, den rijkdom, welken de lezers door Gods ontferming bezitten [1]). Wie nu aan die zaligheid deelheeft, kan in geen enkel opzicht bij een ander, die ook die zaligheid bezit, achterstaan, want nationale verschillen vallen voor God weg. De lezers moesten zich inscherpen of herinneren, helder voor den geest roepen, wat zij vroeger waren en thans geworden zijn, evenwel niet alsof zij zulks vergeten waren. Aan speciale toestanden van de gemeente wordt niet gedacht, want Paulus kent ze blijkbaar niet persoonlijk, maar aan datgene, wat de gemeente als zoodanig in haar geheel betrof. Eens waren de lezers heidenen in of naar het vleesch, maar nu leven zij in Christus Jezus. Wat den vorm betreft, moeten wij opmerken, dat vs. 13 zóó uitgedrukt is, alsof met dit vers eene nieuwe gedachte begon, terwijl zij eigenlijk de voortzetting is van de vs. 11 uitgedrukte gedachte, en vs. 13 van ὅτι van vs. 11 moest afhangen. Verder dat πότε vs. 11 en νυνὶ δέ vs. 13 tegenover elkander staan, en wij vs. 11 dus niet mogen lezen: ὑμεῖς ποτέ, maar ποτὲ ὑμεῖς. Zeide Paulus, dat de lezers vroeger heidenen waren naar het vleesch, dan ligt de vraag voor de hand: Zijn zij het thans niet meer? Heeft het Christelijk geloof in hunne afkomst eenige verandering teweeggebracht? — Paulus gaat uit van hetgeen de lezers in de oogen van de Joden waren. Zij noemden hen ἔθνη en ἀκροβυστία, heidenen en onbesnedenheid of naar eene bekende metonymia onbesnedenen. De lezers behoorden tot het geheel der heidenen (τὰ ἔθνη), waren in niets van hen onderscheiden. Maar dit verschil lag geheel op het lagere, zinlijke (niet: zondige) gebied. Het was een verschil ἐν σαρκί, dat voor

[1]) P. EWALD (Comm. t. d. pl.) legt bij de exegese van vss. 11 enz. te sterken nadruk op vss. 11, 12 en te weinig op vs. 13 en ziet daarom geen kans, διό goed te verklaren. Hij geeft in overweging, de voorkeur te schenken aan den tekst van MARCION μνημονεύοντες ὑμεῖς ποτε τὰ ἔθνη, dat hij dan bij het voorafgaande voegt. Mij kan dit voorstel niet behagen.

God niet geldt. De Joden mochten, trotsch op hunne besnijdenis, de heidenen onbesnedenen noemen. Wat had dat, op zichzelf beschouwd, voor waarde? Het was maar eene zoogenaamde besnijdenis, en onbesnedenheid (λεγόμενοι . . . λεγομένης). De menschen plachten ze zoo te noemen. Deze besnijdenis had plaats op het gebied van de σάρξ en geschiedde met handen (χειροποίητος), kwam langs werktuigelijken weg tot stand, en raakte niet het hart des menschen, de menschelijke persoonlijkheid. Zedelijke waarde kon er niet aan worden toegekend, want eene herscheppende kracht ging er niet van uit. Deze kwam slechts tot stand door den invloed van Gods Geest. Vgl. Rom. 2 : 28, 29 en Kol. 2 : 11. Χειροποίητος vinden wij bij Paulus alleen hier, maar ἀχειροποίητος Kol. 2 : 11 en 2 Kor 5 : 1. — *Vs.* 12. Ὅτι neemt ὅτι van vs. 11 weder op, τῷ καιρῷ ἐκείνῳ correspondeert met ποτε, en χωρὶς Χριστοῦ is praedicaat. Men moet niet vertalen: dat gij als zonder Christus vervreemd waart enz., want dan ligt niet genoegzaam sterke nadruk op χωρὶς Χριστοῦ (vgl. ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ vs. 13). *Zonder Christus* beteekent niet: zonder den pneumatischen Christus. Ten onrechte beroept men zich hiervoor op *Christus* in onderscheiding van: Christus Jezus of Jezus Christus. De bedoeling is: zonder de gemeenschap met Christus, die de vrucht is van het geloof in zijnen naam. — Onder ἡ πολιτεία τοῦ Ἰσραήλ is hier niet te verstaan: het Israelietisch staatsbestuur of de staatsregeling, want daaraan hebben de heidenen, ook nadat zij Christenen geworden waren, nooit deel ontvangen, maar het burgerrecht of het burgerschap van Israel. Vgl. vs. 19 en Fil. 3 : 20. Gedacht is aan de geestelijke goederen van het Godsrijk, waarop Israel als het volk der openbaring recht had. Ἀπηλλοτριωμένοι kan men niet vertalen door: verwijderd van, want dan zouden wij moeten onderstellen, dat de heidenen oorspronkelijk wel aan het burgerschap Israels deel hadden ontvangen, maar later daarvan verwijderd waren. Ook bij de vertaling: *vervreemd van* is deze bedenking niet geheel te vermijden. Men bedenke evenwel, dat ἀπηλλοτριωμένος hier evenals Ps. 68 (69): 9 synoniem is met ξένος, en dat *vervreemd van* hier dus feitelijk = vreemd aan. Vgl. Kol. 1 : 21. — Ξένος wordt hier naar analogie van het voorafgaande ἀπηλλοτριωμένος met den Gen. geconstrueerd, maar ook de Dat. had er bij kunnen verstaan. Zie 1 Clem. 1 : 1. Hier wordt niet eenvoudig beweerd, dat de lezers onbekend waren

met de verbonden der belofte, maar dat zij er niets mede te maken hadden, vreemdelingen op dit terrein waren. Bij de verbonden (vgl. Rom. 9 : 4), waarbij God Zijne belofte deed, kan men denken aan het verbond met Abraham en het verbond met het volk, door bemiddeling van Mozes gesloten (Gen. 17 : 7, Ex. 24 : 8). — Nadat Paulus eerst gezegd heeft, welke geestelijke goederen de lezers moeten derven, gaat hij nu voort met de beschrijving van de gevolgen daarvan. Evenals 1 Thess. 4 : 13 schrijft Paulus hier van de heidenen, dat zij geen hoop hebben, geen verwachting voor de toekomst. Er is niets in de menschenwereld (ἐν τῷ κόσμῳ) met haren strijd, moeiten en teleurstellingen, wat hen daarboven verheffen kan en doet hopen. Volgens Kol. 1 : 27 is Christus het voorwerp der Christelijke hoop, zooals reeds Jezaja 11 : 10 en 42 : 4 de heidenen voorgesteld worden als te hopen op het heil des Heeren. De subjectieve ontkenning μή is bij ἐλπίδα ἔχοντες hier zeer gepast. De heidenen leefden slechts voor het heden, voor dezen tijd, en wat was dat heden nog rampzalig! Immers waren zij ἄθεοι, d. i. zonder de kennis van den alleen waarachtigen God[1]). Ik voeg ἐν τῷ κόσμῳ niet alleen bij ἄθεοι, maar ook bij ἐλπίδα μὴ ἔχοντες. — *Vs.* 13. Zooals gezegd is, begint hier, wat den vorm betreft, een nieuwe zin, want dit vers hangt niet meer van ὅτι vs. 11 af. Anders zou het hier zeker evenals vs. 12 herhaald zijn. In tegenstelling met den toestand van het zonder of afgescheiden van Christus zijn (χωρὶς Χριστοῦ vs. 12), staat hier, dat de geloovigen nu in Christus Jezus zijn, zich in Hem bewegen en leven als in hun geestelijk element. Zij, die eertijds verre waren, zijn nu nabij gekomen door het bloed van Christus. Bij μακρὰν ἐγενήθητε κτέ. hebben wij eene aansluiting aan ἀπηλλοτριωμένοι vs. 12 en eene zinspeling op Jez. 57 : 19: „vrede, vrede voor hem, die veraf, en voor hem, die nabij is, spreekt Jahwe". Bij Jezaja is gedacht aan de Joden in verre landen en aan hen, die in of nabij Jeruzalem woonden. Het veraf en nabij zijn heeft dus op het Joodsche land betrekking. Hier evenwel is evenals vs. 17, waar de zinspeling op Jez. 57 : 19 nog duidelijker is dan in ons vers, niet aan eene plaats, maar aan een geestelijk goed gedacht. De heidenen waren niet verre van de Joden, maar de heidenen waren ver en de Joden als het volk der Godsopen-

[1]) Vgl. A. HARNACK, Der Verwurf des Atheismus in den drei ersten Jahrhunderten, Texte und Unters. N. F., 13 Bd., 4 Heft, 1905.

baringen dicht bij het voltooide Godsrijk, het door Jezus Christus gestichte koninkrijk der hemelen met zijne heilsgoederen of zijnen vrede (vs. 17). Als hier staat, dat de heidenen nabij geworden of gekomen zijn, beteekent dit, dat zij aan het koninkrijk der hemelen deel hebben ontvangen. Het middel, waardoor zulks geschiedde, is het bloed van Christus (vgl. Kol. 1 : 20), dat de verzoening en den vrede met God heeft tot stand gebracht. Uit onze verklaring van ἐν τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ vloeit voort, dat wij dit niet beschouwen als eene andere uitdrukking voor: ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ vs. 13. — *Vs.* 14. Hoe de heidenen nabij gekomen zijn, wordt vss. 14—18 geleerd, en vs. 14 sluit ten nauwste aan vs. 13b ἐν τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ aan. Christus zelf is onze vrede of de bewerker daarvan. De vraag is, hoe *vrede* hier en in de volgende verzen voorkomt. Is het vrede tusschen Joden en heidenen, òf vrede van Joden en heidenen met God, of nu eens het eene en dan weder het andere? Mij dunkt, dat dit laatste hermeneutisch niet te rechtvaardigen is. Oppervlakkig zou men denken, dat bedoeld is vrede tusschen Joden en heidenen. Want er staat, dat Christus de twee partijen tot één gemaakt heeft en den middelmuur der afscheiding heeft verbroken. De eenheid der Christelijke gemeente, die met een gebouw vergeleken wordt, dat opgetrokken is op den grondslag der apostelen en profeten, wordt in dit verband sterk op den voorgrond gesteld. Wij moeten evenwel opmerken, dat volgens Paulus die eenheid zóó ver gaat, dat de twee menschen, Joden- en heiden-Christen, één nieuwe mensch worden. Wanneer twee één zijn, kan men niet meer spreken van vrede tusschen hen. Ook wordt volgens vs. 17 de vrede niet alleen geschonken aan hen, die verre, maar ook aan hen, die nabij waren, dus zoowel aan de heidenen als aan de Joden. Had Paulus vs. 17 vrede tusschen Joden en heidenen bedoeld, dan had hij zich anders moeten uitdrukken. Is Christus onze vrede, zoowel van Christenen uit de Joden als van Christenen uit de heidenen, dan denkt Paulus aan vrede met God, die de vrucht is van de verzoening van beide partijen met God (zie vs. 16). De vijandschap, waaraan vs. 16 gedacht wordt, is de vijandschap van de bedoelde partijen tegenover God, niet onder elkander. Heeft naar vs. 14b Christus beide partijen tot één gemaakt, dan ziet dit niet alleen op εἰρήνη, maar op ἡ εἰρήνη ἡμῶν. Op ἡμῶν moet alle nadruk worden gelegd. Ja! Christus, Hij (αὐτός) en geen ander,

bewerkte *onzen* vrede, zoowel van Abraham's nakomelingen als van de onbesnedenen, want Hij maakte de twee partijen tot één, en verbrak den middelmuur der afscheiding (τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ, Gen. appos.). In eigenlijken zin is καταλύειν meer gebruikelijk dan λύειν, doch ook λύειν komt van verbreken of afbreken voor (vgl. Joh. 2 : 19). Het ééne artikel ὁ verbindt beide participia ποιήσας en λύσας nauw met elkander. De Mozaïsche wet, bestaande in allerlei geboden en inzettingen, welke Christus teniet deed of van hare kracht beroofde (vs. 14), was die middelmuur. Niet onmogelijk is, dat Paulus bij de beeldspraak van vs. 14ᵇ gedacht heeft aan den δρύφακτος of steenen muur in den tempel, welke den heiden aanwees, hoever hij mocht gaan (Jos. B. J. V, 5, 2 Ant. XV, 11, 5). — *Vs.* 15. Het bewerken van den vrede geschiedde niet door het gezegde van vs. 14ᵇ, want feitelijk ging de inhoud van vs. 14ᵇ aan den inhoud van vs. 14ᵃ vooraf. Hoe de vrede tot stand kwam, wordt vs. 15 geleerd, nl. door het wegnemen van de vijandschap tegen God en het ter zijde stellen van de wet. Christus nam de vijandschap van Joden en heidenen tegen God weg, door ze met Hem te verzoenen en deze verzoening geschiedde door zijnen dood, die aan zijn lichaam of vleesch plaats had. Gewaagt Paulus hier van Jezus' vleesch om zijnen dood uit te drukken, dan zegt hij hiermede, wat Jezus' dood Hemzelven gekost heeft, welk offer Hij daarmede bracht. Men kan Jezus' vleesch niet als den zetel der vijandschap voorstellen, zooals men doet, wanneer men vertaalt: in zijn vleesch. Evenzeer is het gevoelen verwerpelijk, dat Jezus' vleesch de Joden zelven zouden zijn (vgl. Rom. 11 : 14). Wat zou Paulus zich allerongelukkigst uitgedrukt hebben, wanneer hij bedoelde: de „vijandschap der Joden", en sprak van de vijandschap in zijn, d. i. Jezus' vleesch! Ook kan men τὴν ἔχθραν niet als appositie van τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ beschouwen, want, zooals ik zeide, gaat het wegnemen van de vijandschap aan het herstellen van de eenheid vooraf. Geheel verwerpelijk lijkt mij het gevoelen van Haupt, τὴν ἔχθραν als eene latere invoeging te schrappen, want wie zou er aan gedacht hebben, hier τὴν ἔχθραν in te lasschen, als het er niet stond? Ook viel dan op ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ te sterke nadruk. Men moet hier bij ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ evenmin als vs. 13ᵇ bij ἐν τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ de kwestie van de oboedientia activa et passiva van Christus ter sprake brengen. Vooreerst is

de oboedientia activa hier geheel misplaatst. Maar ook de oboedientia passiva late men hier rusten! Al is het waar, dat Christus in zijnen dood het hoogste bewijs zijner gehoorzaamheid aan den Vader gaf, hier is in het geheele redebeleid daaraan niet gedacht. Qui bene distinguit, bene docet et discit. Dat zoowel τὴν ἔχθραν als τὸν νόμον object van καταργήσας is, lijkt mij zoo klaar als de dag. Men verschilt evenwel van gevoelen, waartoe τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασιν behoort. Zou dit eene appositie zijn van τὴν ἔχθραν? Mij dunkt van niet. Gaat het zelfs niet aan te beweren, dat de wet de oorzaak is van de vijandschap tegen God, nog veel minder kan men de wet met de vijandschap vereenzelvigen. Al ontbreekt καί vóór τὸν νόμον, toch geloof ik, dat de apostel met τὸν νόμον een nieuw object van het καταργεῖν bespreekt. Bij τὸν νόμον is te denken aan de Mozaïsche wet, die naar haar uitwendig karakter genoemd wordt een νόμος τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασιν. Zij kon slechts bevelen (ἐντολαί) geven, die bestonden in verschillende bepalingen, voorschriften of δόγματα, maar de zaligheid of het leven niet bewerken, omdat het haar aan de kracht ontbrak, de geboden te vervullen. Zoo wordt 2 Kor. 3 : 6 het oude verbond dat van de letter genoemd, die doodt, tegenover het nieuwe verbond of dat van den Geest, die levendmaakt. De Mozaïsche wet bleef eene macht, die zich stelde tegenover den mensch, vreemd of heteronoom aan zijn wezen. Door zijnen kruisdood heeft Christus de wet tenietgedaan, van hare macht en haren invloed beroofd (καταργήσας). Vgl. Kol. 2 : 14. Door dien kruisdood, die Hem tot eenen vervloekte maakte, heeft Hij den vloek der wet van ons weggenomen (Gal. 3 : 13). Toen de Joden Jezus kruisigden, hebben zij Hem eo ipso uit hunne gemeenschap en dus ook uit die der wet verbannen. Van nu voortaan had Hij niets meer met de wet te maken. Alle gemeenschap daarmede was verbroken, en wat van Jezus gold, gold ook van zijne geloovigen. Nu begrijpen wij, hoe Christus onze vrede of de bewerker daarvan worden kon. — Ἐν δόγμασιν is niet de nieuwe wet of bedeeling, waardoor Christus de oude zou hebben tenietgedaan, want dan moest er καινοῖς δόγμασιν staan, maar de inzettingen, waarin de wet der geboden bestond. — Het doel, waarmede de wet tenietgedaan werd, wordt vss. 15^{b} en 16 gezegd. Allereerst om de volstrekte eenheid tusschen Joden- en heiden-Christenen tot stand te brengen, en ten tweede om ze beiden met God door zijn kruis

te verzoenen. Joden- en heiden-Christenen worden als twee menschen voorgesteld, die tot eenen nieuwen mensch worden vervormd. Voortaan zou op afkomst niet meer worden gelet. Hetzij men Jood of heiden geweest was, door het geloof werd men een nieuw mensch (καινὸς ἄνθρωπος), van eenen geheel anderen aard en een ander karakter (2 Kor. 5 : 17). Het was eene nieuwe schepping (κτίσῃ). Christus deed dat in zichzelven (ἐν αὐτῷ = ἐν ἑαυτῷ), d. i. door zijn kruis. De gekruisigde Christus deed de heerschappij der wet teniet. Zooals wij zeiden, stelde de kruisiging Hem in zekeren zin buiten de gemeenschap met het Jodendom. Potentieel is in Christus de nieuwe menschheid gesteld (Gal. 3 : 28). Deze hoogere eenheid tusschen Joden- en heiden-Christenen was de noodzakelijke onderstelling voor het werk des vredes, dat Christus tot stand zou brengen. Daarom staat er: ποιῶν εἰρήνην, vrede makend. — *Vs.* 16. Het tweede en voornaamste doel van het terzijdestellen van de wet is de verzoening (καὶ ἀποκαταλλάξῃ . . . τῷ θεῷ). Nu begrijpen wij, waarom Paulus vs. 15 de wet omschreef als τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασιν. Wat aan de wet als wet onmogelijk was, heeft Christus zelf gedaan door zijnen dood. Met nadruk staan naast elkander τοὺς ἀμφοτέρους en ἐν ἑνὶ σώματι, en het laatste neemt weder op εἰς ἕνα καινὸν ἄνθρωπον. In den vorm van één lichaam, alsof de twee, Joden- en heiden-Christenen, één lichaam vormden, één nieuwe mensch waren, heeft Christus hen met God verzoend, de door de zonde opgehevene gemeenschap met God weder hersteld, de oorspronkelijke eenheid met God, waarop de mensch aangelegd was, doen geboren worden (ἀποκαταλλάξῃ). De bedoelde eenheid beschouwde Paulus niet als het doel, maar als de onderstelling van de verzoening. Men moest niet als verzoenden één lichaam vormen, maar men moest, om verzoend te worden, één lichaam zijn. — Ἀποκαταλλάσσειν, een versterkt καταλλάσσειν, beteekent: weder verzoenen, terug verzoenen. Ἀπό duidt aan den te verlaten toestand en κατά de gegevene richting. Vgl. Kol. 1 : 20. Ἀποκαταλλάσσειν verschilt in zoover van καταλλάσσειν, dat bij het laatste gedacht is aan het herstel van eenen niet aanwezigen, bij ἀποκατ. aan herstel van eenen niet meer aanwezigen toestand des vredes. Καταλλάσσειν duidt aan die Goddelijke daad des heils, waardoor God eene verhouding des vredes ten opzichte van zichzelven en van de

menschheid bewerkt, waaraan tot nu toe Zijn eisch in den weg stond. Het is het tegenovergestelde van het profane ἱλάσκεσθαι. In het gewone Grieksch is God of de Godheid het object, dat verzoend moet worden, en de mensch is het subject, dat verzoent. Bij καταλλ. daartegen is God het subject, waarvan de verzoening uitgaat, en de mensch het object, dat verzoend wordt. Het Bijbelsche ἱλάσκεσθαι is feitelijk de onderstelling van het Bijbelsche καταλλάσσειν en ligt daarin opgesloten. Terwijl ἱλάσκεσθαι de afwending van den toorn, de bedekking van de zonden aanduidt, wijst καταλλάσσειν aan, dat God het tegenovergestelde van vertoornd is, dat Hij niet straft, maar vergeeft, niet de gemeenschap opheft, maar haar opnieuw versterkt. Bij καταλλ. ligt de nadruk daarop, dat God, hoewel feitelijk de ἀντίδικος tegenover de menschheid, zich evenwel niet als zoodanig openbaart, maar den vrede tot stand brengt. Het object van ἱλάσκεσθαι is echter niet God, als ἀντίδικος der menschheid, maar de door Christus vertegenwoordigde menschheid. Bij de Christelijke leer der verzoening mag het moment der vijandschap niet vergeten worden, maar nimmer zoeke men die in God, steeds bij de menschheid of den zondaar. Gods wezen is onveranderderlijk en nooit haat Hij den zondaar. Zijn haat heeft slechts op de zonde betrekking. Christus heeft nooit door zijne oboedientia activa et passiva, bepaald door zijnen kruisdood, eenige verandering in het wezen Gods tot stand gebracht. Slechts heeft Hij aan de heiligheid van Gods wet voldaan en het offer onzer zonden gebracht, door zelf een zoenoffer voor ons te worden. Door zich solidair te verklaren met de schuldige menschheid en voor ons te sterven, kon zijn dood eene verzoenende en plaatsbekleedende beteekenis erlangen. Zijn dood was het zoenmiddel of ἱλαστήριον, of de ἱλασμός, de bedekking voor onze zonden, en daardoor werden wij met God verzoend (niet God met ons). Zeer juist is hier in Ef. 2 : 16 naar het Paulinisch leerbegrip uitgedrukt, dat Christus ons verzoent met God (τῷ θεῷ) en wel door middel van zijn kruis, hier per metonymiam voor kruisdood. Onwillekeurig vergelijken wij hier Kol. 2 : 14, dat Christus het tegen ons luidende handschrift met de inzettingen uitwischte en het uit den weg ruimde, door het aan het kruis te nagelen. — Ἀποκτείνας τὴν ἔχθραν ἐν αὐτῷ ziet niet op het dooden van de vijandschap der menschheid tegen God door het kruis, want dan zou vs. 16^{b} mat

klinken na vs. 16[a]. Daar Christus hier overal in het middelpunt gesteld wordt, ziet ἐν αὐτῷ evenals vs. 15 (vgl. ook δι' αὐτοῦ vs. 18) op Christus zelven. In zichzelven, in zijnen persoon, die de Christenen uit de Joden en uit de heidenen vertegenwoordigt, heeft Hij de vijandschap gedood, er voor goed een einde aan gemaakt, zoodat men er nooit meer iets van behoeft te vreezen. Door zichzelven als een zoenoffer te geven, heeft Christus aan onze vijandschap een einde gemaakt, onze zonden bedekt en daardoor ons met God verzoend. De regel is in het Paulinisch leerbegrip, dat de verzoening van God uitgaat, dat Hij het is, die verzoent. Inzoover evenwel de verzoening door Christus voltrokken wordt, wordt Hij hier als de verzoener voorgesteld. — *Vs.* 17. Wij moeten bij de verklaring dit vers in nauw rapport beschouwen met vs. 14[a]. Niet alleen heeft Christus onzen vrede bewerkt, maar Hij heeft ook daarvan gepredikt, zoodat wij daarvan konden vernemen en daaraan deel ontvangen. Zoo komen wij van lieverlede van de zg. objectieve tot de zg. subjectieve soteriologie. Eerst hooren wij wat Christus gedaan, nu wat Hij gezegd heeft. — Ἐλθών ziet niet op Jezus' geboorte, maar op zijne geheele verschijning (Mt. 11 : 18, 19, 1 Tim. 1 : 15), dus ook niet op zijn komen door den Heiligen Geest of door de prediking der apostelen. Jezus' prediking (vgl. bij εὐηγγελίσατο Jez. 52 : 7) heeft hier niet betrekking op enkele woorden, die op de heidenen sloegen (b.v. Mt. 8 : 11, 21 : 43, 24 : 14, 28 : 19, 20, Joh. 10 : 16, enz.), maar op de geheele evangelieprediking in den ruimsten zin des woords. De inhoud daarvan was vrede, heil, gemeenschap met God, zoowel voor de heidenen als voor de Joden. Omdat de lezers heidenen waren, staan οἱ μακράν voorop en daarna volgen de Joden (οἱ ἐγγύς). Vgl. hierbij onze verklaring van vs. 13. Christus' prediking was zoo ruim en universeel mogelijk evenals zijn werk. Tijdelijke en nationale verschilpunten vielen daarbij weg. Paulus had dus in dezen slechts voort te bouwen op de door Jezus uitgesprokene en toegepaste beginselen. Hij was zich bewust, niet iets specifiek nieuws aan 's Heeren prediking toe te voegen, alsof Jezus beperkt geweest zou zijn in zijnen gezichtskring en hij de grenzen ruimer zou getrokken hebben. Daarom is Ef. 2 : 17 voor de Paulinische theologie van onschatbaar gewicht. — *Vs.* 18. Men moet ὅτι niet vertalen door: dat, alsof in dit vers de inhoud van de prediking des vredes zou zijn uitgedrukt. Immers het hebben van den toegang is een formeel

begrip, en het bezit van den vrede is iets materieels. Neen! ὅτι beteekent: want. Omdat wij allen toegang tot God als Vader hebben, verkrijgen wij Zijne geestelijke schatten. Met groote zorg kiest Paulus zijne woorden. Geheel naar het redebeleid is het, dat op δι᾽ αὐτοῦ of door Christus sterke nadruk gelegd wordt. Alle heilsgoederen ontvangen wij door Christus. Wij ontvangen die, onafhankelijk van de kwestie, of wij Christenen uit de Joden of uit de heidenen zijn. Zooals de Christenen uit de Joden en uit de heidenen één nieuwe mensch zijn en één lichaam vormen, worden zij ook geleid door éénen Heiligen Geest, in welks bezit zij zich mogen verblijden. Met ἐν ἑνὶ πνεύματι wordt niet gezegd, dat de lezers eens geestes zijn, maar dat zij door den Geest van Christus, d. i. door Gods Geest worden geleid, welken zij als geloovigen verkregen hebben. Eerst leefden Joden en heidenen in vijandschap tegen God. Maar na de verzoening hebben zij den vrijen toegang tot den Vader. Wij zouden zeggen: eene geopende deur. De gemeenschap is volkomen en Gods kinderen kunnen Hem als Vader vragen, wat zij begeeren. Men kan προσαγωγή transitief verklaren als het in- of toevoeren (vgl. 1 Petr. 3 : 18). Maar beter lijkt mij de intransitieve opvatting: toegang (vgl. Rom. 5 : 2, Ef. 3 : 12). Natuurlijk heeft Paulus niet willen beweren, dat Israel, het volk der Godsopenbaring, geenen toegang tot God had, maar alleen, dat de volkomen gemeenschap met God ook voor Israel eerst door het werk van Christus tot stand gebracht was. Welk eene fierheid van geest en ruimte van blik spreken uit ons vers, dat de apostel in strijd met zijn Joodsch verleden in zake den toegang tot God Joden en heidenen op ééne lijn plaatste! — *Vs.* 19. Met ἄρα οὖν, zoo dan, trekt Paulus de gevolgtrekking uit het betoog van vs. 11 af, dat de heiden-Christenen in geestelijk opzicht voortaan in niets achterstonden bij de Christenen uit de Joden. Vroeger bezaten zij het burgerschap van Israel niet en waren vreemdelingen met betrekking tot de verbonden der belofte (vs. 12), maar thans zijn zij geen vreemdelingen (ξένοι) en bijwoners (πάροικοι) meer. Πάροικοι, ook in het gewone Grieksch = μέτοικοι, zijn eigenlijk de heidenen, die in het Joodsche land vertoefden, maar die ondanks de verleende gastvrijheid toch niet de rechten van den gewonen burger hadden. Beeldsprakig wordt het meermalen van de Christenen gebezigd, die de wereld niet als hun eigenlijk vaderland beschouwen (1 Petr. 2 : 11). Hier is πάροικοι natuurlijk beeld-

sprakig bedoeld, want in eigenlijken zin kon men van de lezers van den brief wel zeggen, dat zij met betrekking tot de Israelieten niet meer vreemdelingen, maar niet dat zij niet meer bijwoners waren. Immers hadden zij niet in Kanaän gewoond. De lezers worden thans genoemd medeburgers van de heiligen (συνπολῖται τῶν ἁγίων), d. i. zij zijn even goed burgers als de heiligen, hebben dezelfde burgerrechten als de heiligen. Klaarblijkelijk vinden wij hier eenen terugslag op τῆς πολιτείας τοῦ Ἰσραήλ vs. 12, en daarom moeten wij onder de heiligen niet de Christenen in het algemeen (1 : 1) of het geestelijk Israel, maar de Christenen uit de Joden verstaan. Met eenen zekeren climax zegt Paulus van de lezers verder, dat zij huisgenooten Gods zijn (οἰκεῖοι τοῦ θεοῦ). Welk eene verandering had er door de verzoening met hen plaats gehad! Vroeger ἄθεοι vs. 12, nu huisgenooten Gods. Οἰκεῖοι (teg. ἀλλότριοι) ziet op het behooren tot denzelfden οἶκος of dezelfde familie, wat hooger en intiemer is dan het behooren tot denzelfden staat (συνπολῖται). De familieband was in Israel teeder en innig en daarom ligt in οἰκεῖοι τοῦ θεοῦ eene diepte van gedachten opgesloten, die zich in de prediking beter laat ontwikkelen dan in eenen commentaar. — *Vs.* 20. Van de beeldspraak van het gezin gaat de apostel over tot die van een gebouw, om de voortreffelijkheid der gemeente uit te drukken. God is de bouwmeester, die de lezers als steenen van Zijn gebouw wil gebruiken. Zoo worden zij onmisbare bestanddeelen van het huis of de gemeente Gods, want zonder steenen kan een gebouw niet worden opgetrokken. Tegelijkertijd evenwel moeten de lezers bescheiden zijn, want zij zijn gebouwd en dus werktuigen in Gods hand. De lezers zijn gebouwd op den grondslag of θεμέλιος der apostelen en profeten, d. i. niet den door de apostelen en profeten gelegden grondslag, maar den grondslag, welken de apostelen en profeten zelven uitmaken. Onze exegese rust hierop, dat onmiddellijk daarna Christus Jezus de hoeksteen van het gebouw Gods genoemd wordt (ὄντος ἀκρογωνιαίου αὐτοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ). Natuurlijk is hier niet bedoeld de door Christus Jezus gelegde hoeksteen, maar de hoeksteen, die Christus Jezus zelf is (Gen. absol.). Daar de profeten op de apostelen volgen, kunnen zij niet de Oud-Testamentische profeten zijn. Bedoeld zijn de N. T.ische profeten, die op grond van Goddelijke openbaring door leering en vermaning de gemeenten

stichtten[1]), terwijl de apostelen de rondtrekkende broeders zijn, die de gemeenten in de heidenwereld uitbreidden, en zich geroepen gevoelden door Jezus Christus. Natuurlijk is hier niet alleen aan de twaalven gedacht, maar aan Christus' gezanten in eenen ruimen zin des woords. Al ontbreekt het artikel vóór προφητῶν, daarom mag men de apostelen en profeten niet als dezelfde personen beschouwen, die naar gelang van hunne verschillende werkzaamheden met verschillende namen genoemd worden (vgl. 4 : 11), maar zij worden als een college samengevat. Zonder den arbeid der apostelen en profeten zou het nooit komen tot een huis Gods. Zij zijn dus de grondslag, waarop het gebouw opgetrokken wordt. Ik zie er niet de minste reden voor, dat vs. 20ª ons wijzen zou op het na-apostolisch tijdvak. Waarom kon de man, die 1 Kor. 12—14 over de verschillende genadegaven in de gemeente schreef, niet de apostelen en profeten als den grondslag van het huis Gods beschouwen? Vooral kon hij dit doen, daar hij Christus Jezus zelven (αὐτοῦ) als den hoeksteen van het geheele gebouw, de apostelen en profeten ingesloten, beschouwde. Niet aan de gezanten, maar aan den Zender werd dus de hoogste eer toegekend. Een hoeksteen is wel een hoeksteen van een gebouw, maar niet van eenen grondslag en daarom kan αὐτοῦ niet op den θεμέλιος zien. Op den hoeksteen, die de twee aan elkander grenzende muren steunt, rust het gebouw. De gemeente rust dus op Christus Jezus. Het gebruik van ἀκρογωνιαῖος, scil. λίθος, is naar Jez. 28 : 16 volgens de LXX (vgl. ook 1 Petr. 2 : 6). Daar een hoeksteen als zoodanig tot de uiterste (ἄκρος) steenen behoort, ligt het voor de hand, dat in het klassieke spraakgebruik slechts van γωνιαῖος gewaagd wordt. — In onderscheiding van onze plaats wordt 1 Kor. 3 : 10, 11 Christus zelf de θεμέλιος of grondslag van het gebouw genoemd. Dit verschil is gereedelijk te verklaren

---

[1]) Hoe hoog de Christelijke profeten in de oude kerk geëerd waren, blijkt o. a. uit de „Leer der twaalf apostelen", waar zij door de gemeente niet mogen beproefd of beoordeeld worden, waar zij de tienden ontvangen en genoemd worden: „uwe hoogepriesters" (c. 11 en 13). Maar ook blijkt zulks uit de Openbaring van Johannes, waar de van den hemel sprekende engel (19: 10) zich noemt den mededienstknecht van uwe broeders, die het getuigenis van Jezus hebben, d. i. van de Christelijke profeten, die de Godsopenbaring hebben ontvangen. Getuigt daarvan ook niet het feit, dat de Openbaring van Johannes bij velen geliefd was en in den canon opgenomen werd? Trouwens, reeds Paulus zelf gewaagt 1 Kor. 14 : 4, 5 met waardeering van de gave der profetie en stelt haar verre boven die der glossolalie. Wie in glossen spreekt sticht zichzelven, wie profeteert, sticht de gemeente — zegt hij daar.

uit het verschillend redebeleid. In het verband van 1 Kor. 3 handelt Paulus met het oog op de partijschappen in de gemeente over zichzelven en zijne medeapostelen eenvoudig als de medearbeiders of medewerkers aan den opbouw der gemeente. Hier evenwel, waar de heidensch-Christelijke lezers het voorrecht moeten waardeeren, dat zij tot de Christelijke gemeente behooren, komen die apostelen naast de profeten als de medeleden der gemeente in aanmerking, zij het ook als dezulken, die krachtens hunne roeping eene bijzondere plaats in de gemeente innemen, daar de gemeente in den weg der middelen haar geloof aan de apostelen en profeten te danken heeft. — *Vs.* 21. De apostel maakt hier den overgang van het algemeene οἶκος tot den ναός, den tempel, het heiligdom Gods. Ἐν ᾧ ziet op Christus, in wiens gemeenschap de gemeente leeft, en behoort niet alleen bij συναρμολογουμένη, maar bij den geheelen zin. Het past eigenlijk niet bij de beeldspraak van het bouwen, evenmin als αὔξει, groeit, daarbij behoort. Het komt bij Paulus gelijk bij ieder ander schrijver wel eens voor, dat de beeldspraak niet streng volgehouden wordt, maar verschillende beelden met elkander worden afgewisseld. Men moet dus ἐν ᾧ niet verklaren door het beginsel, dat den bouw beheerscht, of de plaats of de sfeer, waarin het gebouw aanwezig is. Wel behoort bij de beeldspraak van het bouwen συναρμολογουμένη, dat ziet op het samenvoegen, afbikken en pasklaar maken van de steenen van een gebouw (vgl. J. A. ROBINSON, p. 260—263). Συναρμολογεῖσθαι komt bij Paulus ook nog Ef. 4 : 16 voor en wordt daar van een lichaam gezegd, hoewel het feitelijk alleen bij een huis past. In beteekenis komt het overeen met συναρμόζεσθαι. — Οἰκοδομή, eigenlijk het bouwen, komt ook voor van het gebouw = οἰκοδόμημα. Ik geloof, dat de algemeene beteekenis bouwen (omnis aedificatio), b. v. alles, wat gebouwd wordt, wat bouwen heet (P. EWALD), hier niet past. Evenmin ga ik mede met J. A. ROBINSON, die πᾶσα οἰκοδομή verklaart door: het geheele gebouw, en het ontbreken van het artikel hierdoor verklaart, dat er geen sprake is van het voltooide gebouw, maar van het gebouw, dat zijne voltooiing tegemoet gaat. Ook is er niet gedacht aan de twee groote deelen der Christelijke gemeente, het Joodsch-Christelijke en het heidensch-Christelijke element. Want vooreerst had er dan moeten staan b. v. ἀμφότεραι αἱ οἰκοδομαί, en ten tweede groeien die twee deelen niet langzamerhand samen tot een tempel, maar zij zijn

naar de ideale beschouwing van Paulus één tempel (εἷς ναός). Πᾶσα οἰκοδομή = elk gebouw ziet op de afzonderlijke, plaatselijke gemeente, waaruit de Christelijke kerk bestaat [1]. Alle afzonderlijke deelen daarvan sluiten behoorlijk in en op elkander, zijn samengevoegd en vormen alzoo een geheel (συναρμολογουμένη). Alleen op deze wijze kan de groei of de wasdom der gemeente plaats hebben. Had Paulus bedoeld, dat de verschillende plaatselijke gemeenten door onderlinge aansluiting één geheel vormen, dan hadden wij in dit vers een meervoudig subject verwacht. Vraagt men, waaraan Paulus eigenlijk bij de beeldspraak van het samenvoegen denkt, dan geloof ik, dat hij bedoelt de onderlinge mededeeling en wisseling van verschillende in de gemeente aanwezige gaven en krachten, aan het wederzijdsche dienstbetoon en de onderlinge opbouwing in geloof en liefde. Zoo heeft de geestelijke wasdom der gemeente plaats en wordt zij een heilige tempel in den Heer. Paulus denkt hier aan de Christelijke kerk in het algemeen, geeft eene algemeene Ekklesiologie, en daarom pleit niet tegen onze opvatting, dat Paulus hier niet aan eene bepaalde gemeente schrijft, waarvan de verschillende huisgemeenten zich onderling moesten aaneensluiten, maar aan verschillende gemeenten, daar onze brief eene soort van rondgaand schrijven is. De bedoelde tempel is gereed, wanneer de verschillende openbaringen van Gods Geest in voldoende mate in de gemeente aanwezig zijn. — Εἰς duidt niet de richting aan, waarin de wasdom plaats vindt, maar het resultaat, waartoe de bouw leidt. — Zooals men weet, beteekent ναός somtijds het heilige der heiligen in onderscheiding van τὸ ἱερόν of den tempel. Hier is natuurlijk de tempel in 't algemeen bedoeld, maar het is toch zeker niet toevallig, dat de apostel hier van ναός spreekt. Deze tempel is heilig of Gode gewijd en in onderscheiding van den bloot cultisch gewijden tempel wordt hier gewaagd van heilig in den Heer, d. i. gewijd in de gemeenschap met den Heer Jezus Christus (niet: God). Reeds de plaatsing van ἐν κυρίῳ bewijst, dat het niet bij het werkwoord behoort.

---

[1]) De lezing πᾶσα ἡ οἰκοδομή van ℵ^a A C P lijkt mij eene latere verbetering. Wat Origenes (cat. 151) betreft, gewoonlijk beweert men, dat hij het artikel las, zooals het ook voorkomt in de uitgaaf der genoemde catenae van J. A. Cramer, 1842. Evenwel in het door v. d. Goltz (zie Texte und Unters., N. F. II, S. 75) op den berg Athos gevonden Hs. ontbreekt het artikel, maar πᾶσα ἡ οἰκοδομή is boven πᾶσα οἰκοδομή geschreven, en op den kant staat aangeteekend, dat wij naar de exegese, d. i. die van Origenes, het artikel zouden verwachten.

Trouwens het zou dan na het voorafgaande ἐν ᾧ vrij overtollig zijn. Men zou den zin der woorden verzwakken, wanneer men hier alleen de gedachte uitgedrukt zag, dat iedere gemeente langzamerhand een deel wordt van de algemeene Christelijke kerk. Neen! de bedoeling is, dat iedere plaatselijke kerk een heiligdom wordt, waarin Gods Geest woont en werkt, zoodat hier sterk de autonomie van elke Christelijke gemeente op den voorgrond staat. Alle hiërarchie was aan Paulus vreemd. Iedere plaatselijke kerk heeft aan zichzelve genoeg en behoeft niet den steun en de leiding van eene andere kerk of een complex van kerken of eenig kerkbestuur. God geeft haar de krachten en gaven, die leiden tot eene gewenschte ontwikkeling. Zij groeit (αὔξει) tot eenen heiligen tempel in afhankelijkheid van den Heer. — *Vs.* 22. Ἐν ᾧ slaat niet op het voorafgaande ἐν κυρίῳ, maar neemt het voorafgaande ἐν κυρίῳ weder op. Paulus trekt den kring steeds nauwer. Heeft hij eerst aan de Christelijke kerk in het algemeen gedacht en daarna aan de plaatselijke kerk, hier beschouwt hij de leden der gemeente individueel en wijst op hun gewijd of priesterlijk karakter. Wel mocht hij dus 1 : 18 op den voorgrond stellen den rijkdom der heerlijkheid van de erfenis Gods onder de heiligen. Schoon en verheven was het oogpunt, waaruit Paulus ieder lid der gemeente beschouwde. Met het oog op de eenheid tusschen Christenen uit de Joden en de heidenen, welke hier eene leidende gedachte is, verklaar ik καὶ ὑμεῖς door: ook gij Christenen uit de heidenen evenals de Christenen uit de Joden. Was aan die onderscheiding niet gedacht, waartoe diende dan καὶ ὑμεῖς? Συνοικοδομεῖσθε beteekent niet: opgebouwd wordt met elkander of tezamen, maar opgebouwd wordt met of evenals de Christenen uit de Joden. Evenals in vs. 20 worden de lezers hier met steenen vergeleken, die opgebouwd worden, en wel met dit doel, dat zij zelven mochten worden eene woonstede Gods in den Geest. — Κατοικητήριον wordt van iedere woning gebezigd en hier evenals ook in de LXX van den tempel Gods. Geloofde Israel, dat Jahwe meer speciaal op Zion woonde, in het Christendom werd met die beschouwing radicaal gebroken, en elke plaatselijke beperking van de Godsvereering weggenomen (Joh. 4 : 21—24). Paulus beschouwde ieder geloovige als eenen tempel Gods (2 Kor. 6 : 16). In verband met de waarschuwing tegen ontucht noemt hij 1 Kor. 6 : 19 de lichamen der geloovigen tempelen van den Heiligen Geest. Zoo wordt hier geleerd, dat

ieder geloovige in de gemeenschap met Christus (ἐν ᾧ) eene woonstede of tempel Gods wordt, en dat wel ἐν πνεύματι. Sommigen zeggen: Men moet ἐν πνεύματι niet bij συνοικοδομεῖσθε voegen, in welk geval het vrij mat na ἐν ᾧ zou staan. Tegenover den stoffelijken tempel te Jeruzalem staat hier de geestelijke tempel, en dat hier i. p. v. πνευματικόν gesproken wordt van ἐν πνεύματι, zou te verklaren zijn uit de parallelie met ἐν κυρίῳ en de tegenstelling met het tweevoudige ἐν σαρκί vs. 11 in het begin dezer pericoop. Ik gevoel veel voor deze verklaring, maar het wil er bij mij niet in, dat ἐν πνεύματι hier gelijk zou zijn aan πνευματικόν. Ook is het niet waar, dat ἐν πνεύματι mat is na ἐν ᾧ, zoo wij het in plaats van: in den Geest verklaren door: door den Geest, d. i. door de leiding en de hulp van Gods Geest. Ik geef Calvijn gaarne toe, dat in *door den Geest* opgesloten ligt, dat zonder Gods Geest menschelijke krachten niets vermogen, en dat niet door uiterlijke en Joodsche hulpmiddelen de wasdom der gemeente bevorderd wordt, maar niet dat συνοικοδομεῖσθε een Imperativus zou zijn. Geen opwekking tot de gemeente: wordt weder opgebouwd, maar wel eene stellige verzekering van hetgeen met de gemeente geschieden moet, wordt hier verwacht.

HOOFDSTUK III

1. Daarom ik, Paulus, de gevangene van Christus voor u,
2. heidenen — indien gij althans gehoord hebt van de
3. bedeeling der genade Gods, mij voor u gegeven, dat
mij door openbaring de verborgenheid bekend gemaakt
werd, gelijk ik in het kort tevoren geschreven heb,
4. waaraan gij, wanneer gij het leest, erkennen kunt mijn
5. inzicht in de verborgenheid van Christus, die in andere
tijden niet bekendgemaakt werd aan de kinderen der
menschen, gelijk het nu geopenbaard werd aan zijne
6. heilige apostelen en profeten door den Geest, dat de
heidenen medeërfgenamen, medeïngelijfden en medede-
deelgenooten der belofte zijn in Christus Jezus door het
7. evangelie, waarvan ik een dienaar geworden ben naar
de gave der genade Gods, die mij gegeven is naar de

8. werking Zijner kracht. Mij, den geringste van alle
heiligen, werd deze genade gegeven, aan de heidenen
te verkondigen den ondoorgrondelijken rijkdom van
9. Christus, en in het licht te stellen, welke de bedeeling
is der verborgenheid, die verborgen was van alle
10. eeuwen her in God, die alles geschapen heeft, opdat
nu aan de overheden en de machten in den hemel
door de gemeente bekend zou gemaakt worden de
11. veelvuldige wijsheid Gods, naar het voornemen der
eeuwen, dat Hij opgevat heeft in Christus Jezus, onzen
12. Heer, in wien wij de vrijmoedigheid en toegang met
13. vertrouwen hebben door het geloof in Hem. Daarom
bid ik, niet moedeloos te worden onder mijne verdruk-
kingen voor u, die uwe eer zijn.

Vs. 1. Reeds 1 : 15 was Paulus tot de voorbede voor de gemeente overgegaan en wel in dien zin, dat de lezers den omvang van het hun voor de toekomst gewaarborgde heil mochten erkennen. Aan die voorbede denkt Paulus ook vs. 1, maar door de ontwikkeling der gedachten over zijne roeping dwaalt hij af en neemt eerst vs. 14 met τούτου χάριν de losgelaten draad weder op. Vs. 1 is duidelijk een anakolouth, welke men evenwel niet mag wegnemen door de invoeging van εἰμί, in welk geval men niet het lidwoord vóór δέσμιος zou verwachten. Evenmin voege men πρεσβεύω in uit 6 : 20, of κεκαύχημαι uit Fil. 1 : 26 (zie mijn N. T.). Τούτου χάριν ziet volgens sommigen bepaald op 2 : 20, dat de lezers gebouwd zijn op den grondslag der apostelen en profeten. De bedoeling zou dan zijn, dat Paulus om versterking van de opbouwing der lezers bidt. Ik vind dit evenwel wat gezocht en meen, dat Paulus denkt aan H. 2, waar gehandeld wordt over de goederen, die den lezers reeds geschonken zijn, bepaald van 2 : 11 af. — Paulus noemt zichzelven meermalen in zijne brieven (1 Thess. 2 : 18, 2 Kor. 10 : 1, Gal. 5 : 2, Kol. 1 : 23), gelijk natuurlijk bij den aanvang daarvan. Hier noemt hij zich niet, om autoriteit aan zijnen brief bij te zetten, want hij trad niet bevelend op, maar om zichzelven als den gevangene van Christus ten bate van de heidenen te qualificeeren. Tot die heidenen behoorden ook de lezers. Om zijn apostolaat onder de heidenen was hij gevangen gezet te Cesarea, en hij wenschte ook

in zijne gevangenschap tot zegen van de Christenen uit de heidenen werkzaam te zijn, en wel door zijne voorbede. Paulus is gevangene van Christus (ὁ δέσμιος τοῦ Χριστοῦ, vgl. 4 : 1, Filem. 1, 9, 2 Tim. 1 : 8), d. i. ten bate van Christus' zaak. — *Vs.* 2. „Voor u, heidenen" is de aanleiding, dat Paulus vss. 2—12 nader over zijn apostolaat uitweidt en de beteekenis daarvan in het kort ontwikkelt. Al hadden de lezers Paulus niet gezien en al was hij niet de stichter hunner gemeenten, zij hadden toch van zijne roeping gehoord. Ofschoon het niet te ontkennen is, dat εἴ γε ook staat van ontwijfelbaar zekere uitspraken (vgl. 4 : 21), waar wij ἐπειδή zouden verwachten, toch kon Paulus niet εἴ γε ἠκούσατε schrijven, als de lezers gelijk de Efeziërs hem persoonlijk kenden. Men had gehoord van de bedeeling der genade Gods, die aan Paulus voor de heidenen geschonken was. Over τὴν οἰκονομίαν zie mijne exegese bij 1 : 10. Evenals daar en 3 : 9, Kol. 1 : 25 vatten wij οἰκονομία in actieven zin op, het beheeren van een bepaald goed. God is de beheerder en degenen, aan wie Hij de zorgen van het beheerde goed toevertrouwd heeft. Wij vertalen evenwel de bedeeling der genade, omdat het beheeren van de genade geen Hollandsch is en niet klinkt. Voor de passieve opvatting van οἰκονομία pleit niet, dat wij anders δοθεῖσαν bij οἰκονομίαν zouden verwacht hebben, want de hoofdzaak is hier niet de οἰκονομία, maar de χάρις. Gaan wij na, wat Paulus onder χάρις verstaat, dan zien wij, dat hij daarbij herhaaldelijk denkt aan de voorrechten der heidenen, die als geloovigen in de aan Israel geschonkene zegeningen deelen, en zooals hier aan zijne roeping als heiden-apostel, om van die zegeningen te gewagen (zie J. A. Robinson, p. 226). Hier is τῆς χάριτος τοῦ θεοῦ Gen. obj. en hebben wij te denken aan het bestuur of beheer over de aan Paulus in zijn apostolisch ambt geschonkene genade, òf Gen. explicativus of appos. het daarin bestaande bestuur of beheer. Ἡ χάρις ἡ δοθεῖσά μοι is eene bij Paulus geliefkoosde uitdrukking (1 Kor. 3 : 10, Gal. 2 : 9, Rom. 12 : 3, 15 : 15, Ef. 3 : 7). Met τῆς δοθείσης μοι εἰς ὑμᾶς wijst Paulus speciaal op zijne roeping als apostel der heidenen. — *Vs.* 3. Paulus ontwikkelt nader den inhoud van datgene, wat de lezers gehoord hebben. Daarom beteekent ὅτι: dat, namelijk. Naar of volgens openbaring is aan Paulus de verborgenheid bekend gemaakt, n.l. dat de heidenen deelhebben aan de aan Israel geschonkene zegeningen van het

koninkrijk Gods. Stond er δι' ἀποκαλύψεως, dan zou het beteekenen, dat Paulus door middel van openbaring deze kennis verkregen had. Κατὰ ἀποκάλυψιν wil zeggen, dat de bekendmaking tot de kategorie van de openbaring behoort. Uit zichzelven zou Paulus nooit tot dat inzicht gekomen zijn. Het is God, die hem den blik daarop gegeven heeft. Hier is γνωρίζειν iets bekendmaken wat men vroeger niet wist, en μυστήριον iets wat bedekt was, totdat God het aan Zijne ingewijden laat verstaan. Wij hebben hier gelijk elders een bewijs van den invloed van de taal der mysteriën op het Paulinisch spraakgebruik. Καθὼς προέγραψα ἐν ὀλίγῳ, gelijk ik in het kort tevoren geschreven heb, ziet op het tot dusver in den brief behandelde, vooral op 2 : 11—22. De nadruk valt vs. 3 op τὸ μυστήριον, en dat aan Paulus deze verborgenheid was bekend gemaakt, was de conclusie, welke de lezers uit het geschrevene moesten trekken. Waarheid is, dat Paulus in het voorafgaande over het bekendmaken aan hen van de bedoelde verborgenheid niet gehandeld had. Προέγραψα is niet de Aoristus van het briefschrijven, want Paulus denkt aan een vorig gedeelte van dezen brief. — *Vs.* 4 moet ten nauwste verbonden worden met καθὼς προέγραψα ἐν ὀλίγῳ. Met het oog op (πρὸς ὅ) hetgeen Paulus tevoren in het kort geschreven heeft, kunnen de lezers, al lezend (ἀναγινώσκοντες), bemerken zijn verstand of inzicht (τὴν σύνεσίν μου) in de op Christus betrekking hebbende verborgenheid, zijnen takt om haar te verstaan. Zooals wij zeiden, kunnen de lezers uit het door Paulus geschrevene zelven de conclusie maken. Gelijk wij in de LXX herhaaldelijk vinden συνιέναι ἐν, zoo hier τὴν σύνεσιν ἐν. Wij zouden τὴν vóór ἐν τῷ μυστηρίῳ τοῦ Χριστοῦ verwachten, doch noodig is dit niet (zie 1 : 15). Ik versta niet met P. EWALD (Comm. S. 158) onder τὸ μυστήριον τοῦ Χριστοῦ de geheele Christelijke heilswaarheid in onderscheiding van τὸ μυστήριον vs. 3, dat hij verklaart zooals wij. Naar het redebeleid moet de verborgenheid van Christus vs. 4 dezelfde zijn als de verborgenheid van vs. 3. Hier staat er met het oog op vs. 5, waar van zijne, d. i. Christus' apostelen en profeten gesproken wordt, τοῦ Χριστοῦ bij, om er op te wijzen, dat naar den inhoud der verborgenheid Christus zoowel de Zaligmaker der heidenen als der Joden is. Kol. 1 : 27 noemt Paulus Christus zelven de verborgenheid of τὸ μυστήριον. — *Vs.* 5. In verheven stijl en plechtige vormen spreekt Paulus van de verborgenheid van

Christus. In andere tijden uit het verledene (ἑτέραις γενεαῖς, Dat. temporis) is zij niet bekendgemaakt aan de kinderen der menschen. Γενεά is wel in den regel = geslacht, stam. Maar hier is het dit niet, zooals sommigen gewild hebben. Men zou dan moeten vertalen: aan de andere geslachten. Maar dan gaf τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων moeilijkheid. Met ἑτέραις γενεαῖς zijn bedoeld: andere perioden, tijden, deelen van de αἰῶνες. — „Kinderen der menschen" voor „menschen" vindt men alleen hier bij Paulus (vgl. Mk. 3 : 28) [1]. Eene bijzondere nederigheid of onvatbaarheid der menschen voor de Godsopenbaring ligt hierin niet uitgedrukt. — Eene zwakke vergelijking vinden wij in ὡς νῦν ἀπεκαλύφθη κτἑ. = gelijk zij nu geopenbaard is enz. Had Paulus eene sterke vergelijking bedoeld, dan had οὕτως vóór ὡς niet mogen ontbreken. De apostel drukt zich behoedzaam uit. Had hij geschreven: maar nu geopenbaard is enz., dan zou hij aan de vroegere geslachten alle besef van de toekomstige verborgenheid hebben ontzegd, en met betrekking tot Israel was dit eene onjuistheid, getuige b.v. de deutero-Jezaja. Verklaart men met E. HAUPT (Comm. a. a. O.): Het mysterie, zooals het nu geopenbaard is, was vroeger niet bekend, terwijl de zin met ὡς slechts den inhoud van het mysterie nader bepaalt, dan doet men den zin der woorden geweld aan. — Men lette op de tegenstellingen: νῦν teg. ἑτέραις γενεαῖς, ἀπεκαλύφθη teg. ἐγνωρίσθη, τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις αὐτοῦ καὶ προφήταις teg. τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων. In ἀπεκαλύφθη ligt ook uitgedrukt de hoogere oorsprong der mededeeling. Wat hun geopenbaard is, moeten zij verder mededeelen. — De apostelen en profeten zijn evenals 2 : 2 verschillende personen. Vgl. over hen onze exegese bl. 148, 149. Ik zie volstrekt niet in, dat de apostelen hier in den zin van eene bepaalde grootheid voorkomen, zooals de twaalven in het na-apostolisch tijdvak als eene afgeslotene grootheid verschijnen. Hier staan eenvoudig de klasse der apostelen en die der profeten als de dragers der Godsopenbaring en de verkondigers van het evangelie tegenover de gewone kinderen der menschen van den ouden dag. Daarom heeten de apostelen en profeten ook heilig, d. i. afgezonderd van de wereld en gewijd aan Gods dienst. Wanneer Paulus dit epitheton ornans aan de geloovigen in het

---

[1]) Dit is evenwel geen reden, met MICHELSEN (bl. 191) τοῖς υἱοῖς weg te laten, en τῶν ἀνθρ. te laten afhangen van γενεαῖς. Er ontstaat zoo eene zonderlinge constructie.

algemeen geeft, kon hij het toch ook zeker aan de apostelen en profeten toekennen. Ja! zelfs lag het hier voor de hand, hen zoo te noemen als de tolken der Godsopenbaring. Wanneer iemand, die op Paulus' naam schreef, later de apostelen zoo gekenmerkt zou hebben om hen bijzonder te verheerlijken, waarom zou hij dan ook de profeten zoo gequalificeerd hebben? Ik geloof zelfs, dat ten tijde van Paulus onder de zg. twaalven niemand bezwaar gemaakt zou hebben tegen de zending onder de heidenen, zooals het voorbeeld van Petrus met betrekking tot Cornelius (Hand. 10 en 11) bewijst. De kwestie was niet, dat ook de heidenen aan het Messiaansche heil deel konden ontvangen, maar hoe dit geschieden zou, òf het zou zijn door middel van het Jodendom òf onafhankelijk daarvan alleen door het geloof in Christus. Daarover liepen de gevoelens uiteen. Paulus evenwel gebruikt hier het woord *apostel* in ruimeren zin als zendeling onder de heidenen in onderscheiding van de profeten, die de gevestigde gemeenten stichtten en opbouwden. Aan de twaalven als zoodanig heeft hij m. i. geen enkel oogenblik hier gedacht. Al wordt in de parallele plaats Kol. 1 : 26 alleen van *zijne heiligen* gesproken, daarom is dit geen reden, hier τοῖς ἁγίοις door een komma van de apostelen en profeten te scheiden. Reeds uit grammatisch oogpunt is dit voorstel verwerpelijk. — Ἐν πνεύματι voeg ik niet met P. EWALD bij προφήταις. Moesten dezen als vervuld van Gods Geest gekenmerkt worden, waarom dan ook niet de apostelen? Men had dan ook τοῖς ἐν πνεύματι verwacht. Ik voeg ἐν πνεύματι bij ἀπεκαλύφθη. Door Gods Geest had de openbaring plaats gehad. Men zij op zijne hoede, ἐν πνεύματι niet overal bij Paulus op dezelfde wijze te verklaren. Hier vat ik het op in den zin van 2 : 22, maar 5 : 18 beteekent het in verband met πληροῦσθε, dat men met Gods Geest vervuld moet worden, en 6 : 18 in verband met προσευχόμενοι, dat men zich bij het bidden in de gemeenschap van Gods Geest bewegen moet. Bij de exegese van eene uitdrukking als ἐν πνεύματι moet het redebeleid beslissen. — *Vs.* 6 geeft den inhoud van het in het voorafgaande bedoelde mysterie en sluit zakelijk aan vs 3^b aan. Op klemmende wijze door verschillende adjectiva (συνκληρόνομα, σύνσωμα, συνμέτοχα) wordt geleerd, dat de heidenen met de Joden deel hebben aan de zegeningen des koninkrijks. Het herhaalde σύν in de adjectiva duidt aan: met de Joden. De heidenen zijn

medeërfgenamen (συγκληρονόμα), mede ingelijfd in het lichaam van Christus (σύνσωμα)[1]) en deelhebbend aan de belofte (συνμέτοχα τῆς ἐπαγγελίας). De Gen. τῆς ἐπαγγελίας is alleen met het laatste adjectief te verbinden, daar hij wel bij συγκλης., maar niet bij σύνσωμα past [2]). De ἐπαγγελία is de Oud-Testamentische belofte, die in het εὐαγγέλιον vervuld is. De deelname der heidenen aan de zegeningen van het Godsrijk heeft principieel plaats in Christus Jezus (2 : 15, 16), en door middel van de evangelieverkondiging (διὰ τοῦ εὐαγγελίου) hebben de heidenen daaraan deel ontvangen. — *Vs.* 7. Na de zakelijke uiteenzetting van de verborgenheid keert Paulus tot zijnen persoon terug, zooals reeds blijkt uit het weder opvatten van de uitdrukking ἡ χάρις ἡ δοθεῖσα μοι uit vs. 2. Paulus is een dienaar geworden van het bedoelde evangelie overeenkomstig het geschenk, dat hem in den vorm van de hem door God geschonkene genade geworden is. Τῆς χάριτος τῆς δοθείσης is Gen. explicativus; de gave bestaat in de genade. Zijne roeping als apostel beschouwt Paulus als eene gave der genade, als een charisma (zie bl. 155). Deze gave is zoo weinig de vrucht van Paulus' eigen werkzaamheid of inspanning, dat hij ze slechts als eene werking van de Goddelijke almacht denken kan (κατὰ τὴν ἐνέργειαν τῆς δυνάμεως αὐτοῦ). Bijna uit ieder woord van ons vers spreekt Paulus' diepe afhankelijkheid van God. — *Vs.* 8. De anakolouth van vs. 1 wordt hier afgebroken en een nieuwe zin begonnen. Het gaat niet aan, vs. 8ᵃ als parenthese te beschouwen en vs. 8ᵇ te doen aansluiten aan τῆς χάριτος τοῦ θεοῦ vs. 7. Welk eene genade was er in gelegen, dat juist aan Paulus de roeping ten deel viel, aan de heidenen het evangelie te verkondigen! Noemt Paulus zich 1 Kor. 15 : 9 den minste der apostelen (ὁ ἐλάχιστος τῶν ἀποστόλων), hier gaat hij nog verder en noemt zich den minste van alle heiligen (ὁ ἐλαχιστότερος πάντων ἁγίων). De niet te miskennen overdrijving, die een gevolg is van Paulus' nederigheid, gevoel van onwaardigheid, openbaart zich zelfs in den vorm der uitdrukking (ἐλαχιστότερος, de als superl. beschouwde comp. van den als

---

[1]) Zonderling is het gevoelen van E. Preuschen (Z. f. d. neut. Wiss. 1900, S. 86), dat σύνσωμα zou beteekenen: medeslaven, omdat σῶμα voorkomt in den zin van slaaf (zie b. v. Openb. 18 : 13). In de taal van een sophist zou dit misschien zijn toe te laten, maar niet bij Paulus.

[2]) Daarom evenwel verander ik niet met Michelsen (bl. 191) σύνσωμα in συγκοινωνα.

positivus beschouwden superlativus van ἐλάχιστος). Het was de vervolging van de gemeente des Heeren, die Paulus nooit vergeten kon, waarom hij zich zoo laag stelde. Niemand had ooit zoo gezondigd als hij. De apostel is hier een beschamend voorbeeld voor velen, die zich wel op vóór hunne bekeering bedrevene zonden verhoovaardigen. Wanneer zelfs aan een Paulus de groote genade van het apostolaat ten deel gevallen was, behoefde niemand ook van de heidenen meer aan zijne zaligheid te wanhopen. Natuurlijk slaat de χάρις terug op de χάρις van vs. 7 en de twee Infinitivi εὐαγγελίσασθαι en φωτίσαι ontwikkelen den inhoud dezer genadegave. De werkzaamheid der evangelieverkondiging was van practischen en die van de verlichting van vs. 9 van theoretischen aard. Dat de Oud-Testamentische belofte of ἐπαγγελία in Christus ook voor de heidenen (τοῖς ἔθνεσιν met nadruk voorop) vervuld is, maakt den inhoud van Paulus' evangelieverkondiging uit. Zijne roeping door zijn verleden en de hem bijzonder verleende genadegaven waren voor de heidenen bestemd. Onbegrijpelijk rijk is Christus (vgl. Kol. 1 : 27 en ook 2 Kor. 8 : 9). Niet slechts voor de Joden, maar ook voor de heidenen heeft Hij zijne gaven. Wie de diepte van het evangelie tracht te verstaan, moet tot de erkentenis komen, dat deze ondoorgrondelijk, onnaspeurlijk is (ἀνεξιχνίαστον, vgl. Rom. 11 : 33). Al heeft Paulus openbaring van het mysterie verkregen, het mysterie blijft toch met het oog op het menschelijke bevattingsvermogen altoos eenigermate zijn karakter behouden. Wanneer men ἀνεξιχνίαστον in dien zin verklaart, dat niemand op den bedoelden rijkdom zou gekomen zijn, dat hij niet de vrucht van eigen vinding is, dan verzwakt men den zin der woorden. — *Vs.* 9. Omdat men bij φωτίσαι een object verwacht, schreven vele getuigen πάντας daarna. Het is hier evenwel niet de kwestie, dat Paulus allen, maar dat hij den heidenen iets in het licht stelt of hen verlicht. Φωτίζειν = εἰς φῶς ἄγειν, ἐξαγγέλλειν. Vgl. 1 Kor. 4 : 5, 2 Tim. 1 : 10. In het licht gesteld moet worden, hoe God met betrekking tot Zijn μυστήριον een goed beheerder geweest is. Wij zouden zeggen: Paulus wil eene godsdienstige beschouwing geven van de geschiedenis der Godsopenbaring naar zijnen eigenaardigen wijsgeerigen aanleg. De raad des heils met het oog op de heidenen werd langzamerhand voorbereid en eens verwezenlijkt. De apostel moet leeren, van welken aard (τίς) dat beheeren of besturen van God was. Ook hier vat ik οἰκονομία

in actieven zin op. — Paulus stond vast in het geloof aan de voorbeschikking Gods van eeuwigheid af. Zoo was ook deze verborgenheid reeds van eeuwigheid af (ἀπὸ τῶν αἰώνων, d. i. zoolang er eeuwen waren, vgl. Kol. 1 : 26) aanwezig in het bewustzijn Gods (ἐν τῷ θεῷ). In de geschiedenis der Godsopenbaring is niets toevallig, maar alles naar het vooruitgemaakt bestek Gods gevormd. — Wordt van God gezegd, dat Hij alles, het geheel, geschapen heeft, dan is hierbij gedacht niet alleen aan Joden en heidenen, maar ook aan de geestenwereld of aan de engelen. Liefderijk is het bestel Gods bij Zijne schepping geweest. Hij formeerde haar niet alleen, om haar het aanzijn te geven, maar ook om haar in Zijn raadsbesluit te doen deelen en de verwezenlijking van Zijn heilsplan te doen zien. — *Vs.* 10. Ἵνα γνωρισθῇ κτέ. behoort niet bij τῷ πάντα κτίσαντι, want God schiep niet alleen om bekend te maken, en evenmin bij φωτίσαι van vs. 9, waarvan het te ver afstaat. Ik voeg het bij τοῦ ἀποκεκρυμμένου. Men lette op de tegenstelling tusschen γνωρίζειν en ἀποκρύπτειν, νῦν en ἀπὸ τῶν αἰώνων. Wat God verborg van eeuwigheid, blijft niet verborgen, maar is verborgen, om eens geopenbaard te worden, en wel nu, in het heden. Bekendgemaakt moet worden de veelvuldige wijsheid Gods, d. i. de zich in eene groote verscheidenheid van vormen openbarende wijsheid Gods (ἡ πολυποίκιλος σοφία τοῦ θεοῦ). In de geschiedenis der Godsopenbaring merken wij op Gods wijsheid, die allerlei wegen en middelen, het goede en het kwade, ja zelfs de zonde weet dienstbaar te maken aan de bereiking van Zijn doel, d. i. de vereeniging van Joden en heidenen in de éene gemeente van Christus, het wegnemen van allerlei hinderpalen, welke aan die eenheid in den weg kunnen staan. Voor het beste, verhevenste doel weet God de heerlijkste en schoonste middelen te kiezen. In de geschiedenis van de totstandkoming van het Godsrijk bewonderen wij den rijkdom van Gods deugden. Die wijsheid is allereerst het voorwerp der bewondering en aanbidding van de gemeente, en door de gemeente (διὰ τῆς ἐκκλησίας) wordt zij bekendgemaakt aan de overheden en de machten in de hemelen. Ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ziet niet op de plaats, waar bekendgemaakt wordt, want de gemeente kan toch niet in den hemel bekendmaken, maar op de plaats, waar de overheden en machten, d. z. bepaalde klassen van engelen zich bevinden. Het lidwoord is niet vóór ἐν τοῖς ἐπουρανίοις herhaald, omdat de bedoelde

engelenmachten niet van andere behoeven te worden onderscheiden, en de hemel als woonplaats als vanzelf bij de engelen behoort. Niet aan kwade, maar aan goede engelen is gedacht [1]), aan wie naar de latere Joodsche angelologie het bestuur of de leiding der volken is toevertrouwd, zooals wij ook in den met onzen brief zoo nauw verwanten brief aan de Kolossers die engelenleer duidelijk ontwikkeld vinden (Kol. 1 : 16, 2 : 10, 15). Wanneer iemand mij vraagt, hoe wij het ons moeten voorstellen, dat de gemeente de veelvuldige wijsheid Gods aan de engelen verkondigt, dan zou ik zeggen, dat dit moeilijk anders kan, dan doordat de gemeente zich in hare liederen en gebeden dankzeggend tot God verheft. De engelen, die Gods troon omringen, vernemen wat de gemeente tot God zegt. Naar Gods voornemen deelen zij daarin, want ook daartoe heeft God ze geschapen. — *Vs.* 11. Met κατὰ πρόθεσιν τῶν αἰώνων keert Paulus terug tot vs. 9 τοῦ ἀποκεκρυμμένου ἀπὸ τῶν αἰώνων, en hij bedoelt dus hier het voornemen, dat God van eeuwigheid af gevormd heeft. Op echt anthropopathische wijze stelt hij God voor als iemand, die een plan vormt, voordat Hij Zijnen raad volvoert. De apostel spreekt hier van Gods voornemen, om daardoor te komen tot Christus Jezus, op wien dat voornemen rust, en zoo den overgang te vormen tot den relatieven zin van vs. 12. De wijsheid moet worden bekendgemaakt naar het eeuwig voornemen Gods (κατὰ πρόθεσιν τῶν αἰώνων). — De vraag is, waarbij ἣν ἐποίησεν behoort. De oud-Lat. vert. (secundum propositum seculorum, quam fecit) en HIERONYMUS in zijne verklaring verbinden het met σοφίαν. De Vulgaat vertaalt πρόθεσιν door *praefinitionem*, en laat dus in het onzekere, waarbij het volgende *quam* behoort. Mij dunkt, dat zoowel op grammatische als op logische gronden de combinatie van ἣν ἐποίησεν met σοφία te verwerpen is. Wat moeten wij denken bij het maken van de wijsheid in Christus Jezus? Ἣν ἐποίησεν behoort bij πρόθεσιν. Vertaalt men ἐποίησεν door: volvoerd heeft, dan ligt de bedenking voor de hand, dat men dan i. p. v. ποιεῖν verwacht zou hebben ἐπιτελεῖν of ἐκπληροῦν. Vatten wij ἣν ἐποίησεν op als ἣν προέθετο (1 : 9), dan kan men opmerken, dat men i. p. v. ποιεῖν verwacht zou hebben ποιεῖσθαι (vgl. μνείαν ποιεῖσθαι 1 : 16, αὔξησιν ποιεῖσθαι 4 : 16). Toch moeten wij wel

---

[1]) Het is daarom overbodig, met MICHELSEN (bl. 191) ἐν τοῖς vóór ἐπουρανίοις te schrappen.

aannemen, dat hier ἐποίησεν staat voor ἐποιήσατο. Bekend is, dat de actieve en de mediale vorm in de κοινή meermalen met elkander verwisseld worden. Het is geheel in den geest der Paulinische theologie, dat God alles doet, ook zich van eeuwigheid af iets voorneemt in de gemeenschap met Christus Jezus. Het voornemen rust op Hem, zeker omdat Hij het later zal volvoeren. Van hoeveel gewicht zulks is, blijkt uit de plechtige wijze, waarop over „Christus Jezus onzen Heer" gesproken wordt [1]). — *Vs.* 12 geeft als op het eind den inhoud op van Paulus' evangelie-prediking. Eerst heeft de apostel gezegd, dat daartoe behoort de prediking van het evangelie onder de heidenen. Verder dat hij licht moet laten vallen op de bedeeling der verborgenheid naar haren aard, oorsprong en doel. En eindelijk dat een element der prediking is, het wijzen op de vrijmoedigheid en den toegang met vertrouwen, welke wij hebben door het geloof in Christus Jezus, onzen Heer. Deze laatste opmerking is voor de lezers niet de minst gewichtige, want zij heeft betrekking op de herstelde gemeenschap met God en wijst niet op de toekomst, maar op het heden. Παρρησία is vrijmoedigheid, openhartigheid, rondborstigheid en wordt gewoonlijk gebezigd van onze verhouding tegenover de menschen. Hier is gedacht aan de vrijmoedigheid in tegenstelling met de verlegenheid, schroom of vrees, die de vrucht is van schuldgevoel. Het is de vrijmoedigheid als vrucht van de verhouding, waarin de geloovige door de hem verleende schuldvergeving staat tot God als Vader, niet als rechter. Zie Hebr. 3 : 6, 4 : 16, 10 : 19, 35, 1 Joh. 2 : 28 enz. Daar hier in παρρησία vertrouwen opgesloten ligt, zal het wel geen tegenspraak uitlokken, dat wij ἐν πεποιθήσει (een eigenaardig Paulinisch woord) bij προσαγωγήν voegen. Wie voor God niet behoeft te vreezen, kan vertrouwelijk tot Hem gaan, heeft eenen toegang met vertrouwen [2]). Objectief zijn deze voorrechten ons deel geworden

---

[1]) A. J. EDMUNDS (Buddhist and Christian gospels, 1905[3], p. 199) ziet in Ef. 3 : 8—11 den invloed van het Buddhisme. Liefst haal ik hier zijne eigene woorden aan: This reminds us of the oft repeated Buddhist text, wich occurs more than once in our present translations: „What he has realised by his own supernal knowledge he publishes to this universe, with his angels, its fiend and its archangels" etc.

[2]) MICHELSEN (bl. 192) leest: ἐν ᾧ ἔχομεν τὴν παρρησίαν πρὸς ἀγωγὴν ἐν πεποιθήσει, vrijmoedigheid tot een wandel in vertrouwen. Welke zin is daaraan te hechten? Mij dunkt, wij kunnen καί na παρρησίαν, dat MICHELSEN weglaat, niet missen. Ik erken, dat ἀγωγή kan beteekenen: richting, wandel, handelwijs (zie 2 Tim. 3 : 10, 1 Clem. 47 : 6, 48 : 1), maar het gewone Paulinische woord voor wandelen is περιπατεῖν.

door Christus (ἐν ᾧ) en subjectief door het geloof in Christus' naam (διὰ τῆς πίστεως αὐτοῦ), d. i. door de vertrouwelijke overgave aan Hem. — *Vs.* 13. Daarom (διό), d. i. op grond van de pas besprokene vrijmoedigheid en den toegang met vertrouwen, bidt Paulus tot God, dat hij niet moedeloos mag worden onder zijne verdrukkingen voor de gemeente, welke hare eer of heerlijkheid zijn. Ik begrijp niet, hoe J. A. ROBINSON (Comm. p. 173) zeggen kan, dat het verband hier niet bepaald op bidden tot God wijst, en hij daarom αἰτοῦμαι door: *ik vraag* vertaalt. Ook vs. 14 wijst op het gebed. Zooals de woorden luiden, ligt de onderstelling voor de hand, dat het subject van αἰτοῦμαι hetzelfde is als dat van ἐνκακεῖν. Waren de lezers het subject van ἐνκακεῖν, dan zou men ὑμᾶς na αἰτοῦμαι verwachten. ROBINSON onderstelt ook, dat dit er oorspronkelijk gestaan heeft, en dat per homoioteleuton ὑμᾶς wegviel. Het is volkomen waar, dat Paulus Kol. 1 : 24 van zijne blijdschap onder zijn lijden voor de gemeente spreekt. Maar die blijdschap zal niet de doorgaande stemming in Paulus' tweejarige gevangenschap te Cesarea geweest zijn, gedurende welke de hoop op bevrijding hem telkens werd benomen. Paulus zal ook oogenblikken van moedeloosheid gekend hebben, en daarom lijkt mij zijn gebed hoogst gepast, dat hij voor moedeloosheid bewaard mocht blijven. Al was de gevangenschap te Cesarea dragelijk, ja! al genoot hij daar zekere voorrechten, welke misschien aan andere gevangenen niet toegestaan werden, toch kon hij van zijne gevangenschap als van θλίψεις of verdrukkingen spreken. Wat moest het hem, den ijverigen zendeling, die van liefde voor de uitbreiding van Gods koninkrijk brandde, niet kosten, zijne vrijheid te derven en niet te kunnen gaan, waarheen hij verlangde! Zijne gevangenschap onderging Paulus om zijn apostolisch werk. Daarom zeide hij: mijne verdrukkingen voor u. — Ἥτις ἐστιν δόξα ὑμῶν behoort bij de θλίψεις en ἥτις staat per attractionen voor αἵτινες. Zeer juist vinden wij hier ἥτις na het onbepaalde θλίψεις (vgl. BLASS Gramm.[2]. S. 176), en niet de minste reden bestaat, met P. EWALD (Comm. S. 167) te lezen: ἥ τίς ἐστιν δόξα ὑμῶν; De verdrukkingen mogen onaangenaam zijn, zij zijn toch van dien aard, dat zij de eer of roem der lezers uitmaken. Dat Paulus alles, zelfs de gevangenschap voor zijn apostolaat over heeft, is de roem der lezers. Welk een heidenapostel bezaten zij in Paulus! Wel degelijk wordt in ὑπὲρ ὑμῶν en in

ἥτις ἐστιν δόξα ὑμῶν de reden opgegeven, waarom bij Paulus van moedeloosheid eigenlijk geen sprake mag zijn. Vooreerst is zijn druk een druk ten bate van de gemeente, en ten tweede is zijn druk zelfs hun roem. Ἥτις ἐστὶν δόξα ὑμῶν zou minder zin geven, wanneer Paulus niet voor zichzelven, maar voor de gemeente bad. Was het door den apostel gebrachte offer hun roem, dan was er van moedeloosheid bij hen in het geheel geen sprake. Ook blijkt nergens in den brief, dat eene bijzondere betrekking tusschen de lezers en Paulus bestaan heeft. Ik denk, dat zij zich aan Epaphras (Kol. 4 : 12), die in Phrygië gewerkt had, meer verbonden gevoeld zullen hebben dan aan Paulus, dien zij niet kenden.

14, 15. Daarom buig ik mijne knieën voor den Vader, naar
wien alle geslacht in hemel en op aarde genoemd
16. wordt, dat Hij naar den rijkdom Zijner heerlijkheid u
geve, door Zijnen Geest met kracht gesterkt te worden
17. naar den inwendigen mensch, dat Christus door het
geloof in de harten wone van u, die in de liefde
18. geworteld en gegrond zijt, opdat gij in staat moogt
zijn, met alle heiligen te begrijpen, welke de breedte,
19. lengte, diepte en hoogte is, en de liefde van Christus
kennen, die de kennis te boven gaat, opdat gij ver-
vuld wordt tot de gansche volheid Gods.
20. Hem nu, die machtig is boven alles te doen, zeer
verre boven hetgeen wij bidden of bevatten, naar de
21. kracht, die in ons werkt, Hem zij de heerlijkheid in
de gemeente in Christus Jezus alle geslachten door
tot in alle eeuwigheid! Amen.

Vs. 14 neemt vs. 1 weder op. In de aan 3 : 1 voorafgaande verzen was gehandeld over de deelname der heidenen aan het Godsrijk. Met het oog daarop bidt Paulus voor de Christenen uit de heidenen, dat zij in hun geloof versterkt mochten worden. Paulus spreekt van: „ik buig mijne knieën” voor. „ik bid” (vgl. Rom. 11 : 4, Fil. 2 : 10), omdat zijn geheele betoogtrant hier plechtig is. Het buigen van de knieën, dat in het N. T. gewoonlijk door τιθέναι τὰ γόνατα uitgedrukt wordt, is evenals ons vouwen van de handen eene symbolische handeling, welke niet op bepaalde

innigheid des gebeds, maar op afhankelijkheid van God wijst. Wanneer Paulus tot God als zijnen Vader bidt, kan hij van de verhooring van zijn gebed verzekerd zijn. — *Vs.* 15. Wat er in het begrip van God als Vader uitgedrukt is, zegt Paulus hier. Die betrekking van God als Vader Zijner kinderen is zóó innig en teeder, dat geen andere verhouding van vader en kinderen daarmeê vergeleken kan worden. De eerste is het oorspronkelijk beeld en de andere het afgeleide. Wij moeten niet b. v. aan onze aardsche verhoudingen een beeld ontleenen, om daarmede de Goddelijke verhouding te verduidelijken, maar integendeel bij het licht van de Goddelijke relatie de aardsche trachten te verstaan. Aan de waarheid van het hier gezegde willen wij niets afdoen, mits wij bedenken, dat wie over God als Vader spreekt, daarmede toch op God aardsche verhoudingen overbrengt en over God in menschelijke vormen spreekt, wat nu eenmaal niet anders kan. Natuurlijk wist Paulus dit ook wel. Hij zou zeggen: Ja! formeel ontleent gij wat gij over God als Vader spreekt aan het menschelijk gezin, maar materieel vindt gij in God als Vader volmaakt, wat b. v. bij de menschen slechts op hoogst onvolkomene wijze wordt aangetroffen. Dit rust hierop, dat slecht Gods liefde tot Zijne kinderen volmaakt is, en aan de hoogste liefde der menschen nog zooveel ontbreekt. Met ἐξ οὗ wordt niet op Gods algemeene verhouding tot de schepping gewezen (vgl. vs. 9[b]), maar op Gods betrekking tot Zijne kinderen, die van de verhooring hunner gebeden zich verzekerd kunnen houden. — Πατριά is niet vaderschap (πατρότης, maar vaderlijk geslacht, de van eenen vader afstammende gemeenschap (מִשְׁפָּחָה en בֵּית־אָב). Zeer algemeen drukt de apostel zich hier uit. Overal, waar zulk eene πατριά of zulk een geslacht in den hemel of op de aarde genoemd wordt, leidt zij haren naam van God als Vader af. Aan het noemen van den naam wordt hier groote waarde toegekend, omdat in den naam het wezen uitgedrukt is. Geen gezin op aarde kan men zich zoo liefderijk denken en geen vaderzorg zoo groot, als de liefde van God tot Zijne kinderen. — De vraag is, wat ἐν οὐρανοῖς bij πᾶσα πατριά beteekent. Mij dunkt, dat gedacht is aan de engelen als de בְּנֵי־הָאֱלֹהִים of de kinderen Gods. Paulus zinspeelt eenvoudig op hunnen naam en wil niet zeggen in den trant van de Gnostische speculatie, dat bij de engelen van geslachtsgemeenschap, van eenen vader en kinderen sprake zou zijn. Zelfs de verhouding

van God tot de engelen, die hemelsche wezens, valt in het niet bij de verhouding van God tot de verloste menschheid. Zooals ik — wil Paulus zeggen — tot God als tot mijnen Vader kan spreken, kan zelfs geen engel het doen. Overigens moet men ἐν οὐρανοῖς niet te sterk accentueeren. Ik geloof, dat het om der wille van de emphase staat naast ἐπὶ γῆς, zooals 1 : 21 ἐν τῷ μέλλοντι om eene soortgelijke reden staat naast ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ. Taylor (Sayings of Jewish Fathers, ed. 2, p. 125) leert ons, dat de rabbijnen spreken van eene familie (פמליא) boven en eene familie beneden. Wanneer Paulus zich zoo stout en verheven uit kan drukken als hij telkens in dezen brief doet, blijkt wel duidelijk, dat de gevangenis geen schade deed aan de hooge vlucht van zijnen geest. — *Vs.* 16. Den inhoud der bede vinden wij vs. 16—vs. 18ª en het doel der bede vss. 18ᵇ, 19. De ééne bede, dat de lezers in geestelijk-zedelijke kracht versterkt mochten worden, splitst zich vs. 17 in eene bede op godsdienstig en vs. 18 in eene bede op ethisch gebied. Wanneer wij door den steun en de inwerking van Gods Geest aan geestelijk zedelijke kracht winnen, wanneer onze Christelijke persoonlijkheid of individualiteit tot schooner ontwikkeling komt, zal het beeld van Christus zich meer en meer in ons als geloovigen openbaren, en zullen wij in den omgang met de gemeente en ook met anderen hartelijke liefde betoonen. Dan staan wij in de liefde vast, zooals een boom bevestigd is door zijne wortelen, en een huis rust op zijn fundament. — De Vader der heerlijkheid (1 : 17) geeft naar den rijkdom Zijner heerlijkheid, opdat de geloovigen deelen in datgene, wat Hij zelf zoo overvloedig bezit. De lezers mogen versterkt worden in kracht, d. i. winnen aan geestelijke energie, levensmededeeling of levensvolheid, die zij van God ontvangen Δυνάμει is niet Dat. instrum. = door kracht, maar de Dat. van de sfeer, waarin de versterking plaats heeft (vgl. Lk. 1 : 80 ἐκραταιοῦτο πνεύματι). Daar de versterking eene geestelijke is, heeft zij plaats door middel van Gods Geest, d. i. door vermeerdering van het bezit van de gave van Gods Geest. De zwakke geloovige heeft noodig versterking, mededeeling van kracht, opdat hij gezond zij en veerkracht hebbe tegen de moeielijkheden des levens. De versterking heeft plaats naar den inwendigen mensch (εἰς τὸν ἔσω ἄνθρωπον). De inwendige mensch is de mensch naar zijne innerlijke zijde, wat zijn zieleleven betreft, wat hem eigenlijk tot mensch maakt. Wij kunnen den ἔσω ἄνθρωπος

het best vergelijken met den νοῦς des menschen. De ἔσω ἄνθρωπος staat tegenover den ἔξω ἄνθρωπος 2 Kor. 4 : 16 en komt bij Paulus ook Rom. 7 : 22 voor, waar hij zegt, dat hij zich naar den inwendigen mensch verlustigt in de wet Gods. Door de macht van de zonde is de inwendige mensch gebonden, kan niet tot zijne volle ontwikkeling komen, maar door de macht van Gods Geest wordt die toestand van gebondenheid weggenomen, en de ἔσω ἄνθρωπος tot eenen καινὸς ἄνθρωπος. Uit het gezegde vloeit voort, dat wij den ἔσω en den καινὸς ἄνθρωπος niet met elkander mogen verwarren. De werking van Gods Geest heeft plaats op het terrein van het zieleleven des menschen, en vindt daarin het geschikte aanknoopingspunt. Is de inwendige mensch door Gods Geest versterkt, dan zal zich dit onmiddellijk in een krachtig geloofsvertrouwen openbaren. Men zal vaststaan in het vertrouwen op Gods vaderlijke leiding en Zijne voorzienigheid. Vgl. bij dit vers de parallele plaats Kol. 1 : 11. — *Vs.* 17. Κατοικῆσαι τὸν Χριστόν is Acc. cum Inf., afhangend van ἵνα δῷ. God geve, dat Christus wonen mag in de harten der geloovigen. Men kan ook vertalen (zie Dr. A. VAN VELDHUIZEN, Taaleigen bl. 219): „zoodat of opdat Christus wone", omdat ook zoo de vorm correct en de gedachte Paulinisch is. Men moet niet zeggen, dat naar het redebeleid de lezers hier het subject en Christus het object is, zoodat men vertaalt: dat gij Christus doet wonen in uwe harten (P. EWALD). Want vooreerst treden in het verband de lezers niet handelend op. God geeft Zijnen Geest en de lezers worden versterkt. Maar daarenboven zou men dan κατοικίσαι i. p. v. κατοικῆσαι verwachten, dat EWALD dan ook het liefst zou lezen. Κατοικεῖν, waarvoor Paulus meer οἰκεῖν en ἐνοικεῖν bezigt, komt ook voor Kol. 1 : 19, 2 : 22, en κατοικητήριον treffen wij aan Ef. 2 : 22. Staat κατοικεῖν teg. παροικεῖν, dan duidt het een voortdurend tegenover een tijdelijk wonen aan. Hier is dus ook grammatisch κατοικῆσαι juist en geheel in den geest van den apostel, die leert, dat Christus, d. i. zijn leven, in de geloovigen is of leeft (Rom. 8 : 10, 2 Kor. 13 : 5, Gal. 2 : 20). Is de inwendige mensch een nieuwe mensch geworden, dan woont in het hart des menschen God, Zijn leven of Christus. Dat hier van Christus sprake is, is duidelijk, omdat wij God door Christus kennen, en dus het Goddelijk leven een Christelijk karakter draagt. Eigenlijk leeft dan niet de oude of zinlijke mensch met zijn denken, begeeren en willen, maar Christus met zijnen wil

(Gal. 2 : 20). De openbaringsvorm van dat leven is het geloof (διὰ τῆς πίστεως), d. i. het geloof in God naar Christelijke opvatting, en de zetel van dat leven is het hart of het gemoed des menschen, het centrale orgaan van zijne geestelijke functiën (ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν). — *Vs.* 18. Zooals wij zeiden, heeft de versterking aan kracht eene godsdienstige, maar ook eene ethische zijde en aan deze laatste wordt hier gedacht met: in de liefde geworteld en gegrond (ἐν ἀγάπῃ ἐρριζωμένοι καὶ τεθεμελιωμένοι). Wat den vorm betreft, is allereerst de Nom. van de Participia vreemd. Wij zouden na ὑμῶν vs. 17 den Gen. verwacht hebben. Doch een dergelijk verschijnsel is geen unicum bij Paulus. Vgl. Kol. 2 : 2, 3 : 16, en Ef. 4 : 2. Het is, alsof de apostel eenen nieuwen zin begint, waardoor hij op de gedachte eenen sterkeren nadruk laat vallen. Worden de geloovigen met eenen boom vergeleken, welks wortelen in den grond bevestigd zijn (ἐρριζωμένοι), en met een huis, dat op eenen stevigen grondslag rust (τεθεμελιωμένοι), dan is die beeldspraak bij Paulus niet vreemd. Vgl. Kol. 1 : 23, 2 : 7. Ἐν ἀγάπῃ geeft bij het voorgaande geen zin (Robinson), en behoort bij het volgende. Immers vereischen de Participia eene nadere bepaling. „In de liefde” wijst niet op het middel, waardoor het geworteld en gegrond zijn plaats vindt, maar op den bodem, waarop zulks geschiedt. Men staat vast en onbeweeglijk in de liefde, niet opdat Christus dan in de harten wonen mag, maar juist andersom, omdat Christus in de harten woont, staat men vast in de liefde. De liefde behoort bij het geloof. Zij is evenwel niet de onderstelling, maar het gevolg daarvan. Hier staat *liefde* absoluut, en mogen wij ze dus niet beperken tot de liefde tot God of tot Christus. Deze liefde is hier niet buitengesloten, maar mij dunkt, dat in de eerste plaats aan de liefde tot den naaste gedacht is. In die liefde moet men vaststaan, onbeweeglijk, sterk. Te midden van eene wereld vol liefdeloosheid en zonde zijn er vele stormen, die den boom zouden ontwortelen en het huis doen ineenstorten. Maar dit mag bij de lezers niet geschieden. Zij moeten alles kunnen trotseeren en hunne liefde moet onvergankelijk zijn. Vertaalt men: als in de liefde geworteld en gegrond, of daar gij in de liefde geworteld en gegrond zijt, dan heeft het den schijn, alsof de liefde aan het geloof voorafgaat. Daarom geven wij de voorkeur aan onze vertaling: „van u, die in de liefde geworteld en gegrond zijt”. Dan kan logisch de liefde het uitvloeisel zijn

van het geloof. Uit onze gegevene verklaring vloeit voort, dat wij vss. 16—18[a] niet als drie verschillende beden opvatten, maar als ééne bede, die zich in verschillende momenten splitst. — *Vss.* 18[b], 19 behooren niet tot den inhoud der bede, in welk geval wij ἵνα door *dat* zouden moeten vertalen, maar geven het doel der bede te kennen, zoodat ἵνα = opdat. Wat den inhoud betreft, moeten wij hierbij vergelijken 1 : 17—19. Uit beide plaatsen blijkt, dat de kennis van den heilsraad God het hoogste ideaal was, waarnaar de lezers moesten staan, zooals Paulus dan ook daarom 1 : 17—19 tot God bad. Die kennis was niet gemakkelijk te verkrijgen en daarom moesten de lezers daarvoor al hunne krachten inspannen, zooals blijkt uit het gebruik van ἐξισχύσητε. — Καταλαμβάνειν is verkrijgen, bereiken, aangrijpen, hier in het Medium evenals Hand. 4 : 13, 10 : 34, 25 : 25 = verstaan, begrijpen, leeren kennen. Wat men moet begrijpen, is de breedte, lengte, diepte en hoogte, nl. van den heilsraad Gods, die allen, Joden en heidenen, omvat. Omdat het object, waarvan de breedte, lengte, diepte en hoogte bedoeld zijn, niet uitgedrukt is, hebben sommigen daaronder verstaan de in vs. 19 voorkomende liefde van Christus. Maar ik geloof niet, dat dit juist is. Het kennen van de liefde van Christus komt daar als iets nieuws voor, hoewel het blijkens τε, dat nog nauwer verbindt dan καί, met het voorafgaande ten nauwste samenhangt. Immers uit den heilsraad Gods blijkt de groote, onbegrijpelijke liefde van Christus. Bij breedte, lengte, diepte en hoogte, dat natuurlijk beeldsprakig bedoeld werd, is gedacht aan een huis, een paleis of eenen tempel. Het huis Gods kan allen bevatten. Wie kan dus de afmetingen daarvan bepalen? Staat men in de liefde tot den naaste vast, dan zal die liefde zich zeker in de eerste plaats aan de broeders of de heiligen openbaren. Daarom staat er, dat men in gemeenschap met alle heiligen (σὺν πᾶσιν τοῖς ἁγίοις), niet eenvoudig evenals zij den heilsraad Gods moet verstaan. In het streven naar die kennis zij men niet zelfzuchtig! Men misgunne ze niet aan een ander, maar in gemeenschap met alle heiligen streve men daarnaar! — *Vs.* 19. Als ten nauwste hiermede samenhangend zegt Paulus, dat men langs den weg der ervaring en geheiligd nadenken ook moet trachten te verstaan (γνῶναι) de liefde van Christus, die de kennis te boven gaat. Dit is een paradox of oxymoron, daar men eigenlijk wat de kennis te boven gaat, niet kan verstaan. De bedoeling is: men moet trachten eenen blik

te slaan in de onbegrijpelijke liefde van Christus, zooals men nooit ten volle kan begrijpen de ontzaglijke grootheid van den heilsraad Gods. — Ὑπερβάλλειν wordt evenals ὑπερέχειν zoowel met eenen Gen. als met eenen Acc. geconstrueerd van het object, dat men overtreft. Hier staat het met eenen Gen. (τῆς γνώσεως). Blijkbaar worstelt Paulus met de taal, om zijne gedachten, die hem feitelijk te machtig zijn, uit te drukken. Bij Christus' liefde denkt Paulus in 't bijzonder aan de door Christus bij zijnen kruisdood betoonde liefde, waardoor Hij de eenheid tusschen heidenen en Joden heeft tot stand gebracht en beiden met God verzoend (2 : 16). — Indien ergens dan is op geestelijk gebied de ervaring de weg om tot kennis te komen. Zoolang Paulus onder de macht van de σάρξ of het vleesch stond, was zijn gezichtskring beperkt en had hij geen oog voor de beteekenis van het Christelijk geloof en zijn universeel karakter. Maar toen het Gode behaagde, Christus in hem te openbaren en hij het Christelijk leven bij ervaring leerde kennen, toen vielen de schellen hem van de oogen, en leerde hij eenigermate de beteekenis verstaan van het Christendom in zijne alles omvattende kracht. Zoo ook hier. Wanneer de geloovigen innerlijk versterkt zijn en Christus door het geloof in hunne harten woont, dan voert God hen op Zijne hoogte en overzien zij als in vogelvlucht het groote, rijke en heerlijke koninkrijk der hemelen. Dan leeren zij Gods bedoeling in de geschiedenis der openbaring verstaan en hun gezichtskring verruimt zich. Hunne kennis groeit aan in uitgebreidheid en in diepte of grondigheid, extensief en intensief. — Het hoogste en allerlaatste doel evenwel, dat de apostel bij zijn gebed voor de gemeente beoogt, is niet kennis van Gods heilsraad of van Christus' liefde, maar het vervuld worden van de lezers zelven met het oog op de volheid Gods. Πλήρωμα is evenals 1 : 23 (zie onze exegese) passief op te vatten = datgene, waardoor iets vol wordt, volheid. Volheid Gods is datgene, wat God vervult, Zijn leven, dat het uitvloeisel is van Zijn wezen, volheid van leven. Zooals 1 : 23 de gemeente de volheid van Christus is, inzoover zij door Christus haren vollen wasdom verkrijgt, de volheid is van het leven Gods, dat in Christus is te vinden, zoo staat hier in verband met de opmerking, dat Christus in de harten der geloovigen woont, dat de geloovigen vervuld moeten worden tot alle volheid Gods. Hier ontbreekt nog veel aan die volheid, maar eens moet de gansche volheid in de gemeente openbaar worden, wat dan geschieden zal, als God zal zijn alles

en in allen (1 Kor. 15 : 28). Wij herinneren ons hier 4 : 13, waar staat, dat de geloovigen komen moeten tot de maat van den leeftijd der volheid van Christus, en Kol. 2 : 9, waar na de opmerking, dat in Christus de gansche volheid der Godheid lichamelijk woont, de opmerking te lezen is, dat de geloovigen idealiter in Christus die volheid reeds bereikt hebben (καὶ ἐστὲ ἐν αὐτῷ πεπληρωμένοι). Blijkens Ef. 3 : 19[b] weet Paulus maar al te goed, dat het ideaal nog geen werkelijkheid geworden is. Dat het evenwel werkelijkheid worden zou, in dat geloof stond de apostel vast. Mij dunkt, het is zoo duidelijk als de dag, dat het geen zin zou geven, hier πλήρωμα in actieven zin op te vatten, alsof de levensvolheid der gemeente daartoe strekken zou, dat zij God tot volheid van leven brengen moest. De gemeente zou dan als een „complementum Dei" voorgesteld worden, eene pantheïstische gedachte, welke aan Paulus vreemd is. — De lezing van B en eenige minuskelhss. ἵνα πληρωθῇ πᾶν τὸ πλήρωμα τοῦ θεοῦ geeft wel eene meer gemakkelijke constructie, maar eenen minder verstaanbaren zin [1]).

Vs. 20. De doxologie, die het theoretisch gedeelte van den brief eindigt, en ons eenigermate aan die van Rom. 16 : 25—27 doet denken, past goed bij het gezegde over het gebed Ef. 3 : 16 enz., inzoover God in deze doxologie geprezen wordt als de hoorder der gebeden. Ook hier drukt de schrijver zich niet sober, maar eenigszins overladen uit gelijk in den geheelen brief. God wordt hier geprezen, die in staat is, meer te geven dan wat wij vragen, ja wat onze sterkste verwachtingen verre overtreft. De apostel wilde eerst zeggen ὑπὲρ πάντα ἃ αἰτούμεθα. Maar hij breekt den zin af, om zich nog sterker uit te drukken, en voegt er daarom bij ὑπερεκπερισσοῦ ὧν (= ὑπερεκπερισσοῦ τούτων ἅ). Wij vinden ὑπερεκπερισσοῦ als adverbium 1 Thess. 3 : 10, 5 : 13, maar hier wordt het als een voorzetsel gebruikt. Bij νοοῦμεν kunnen wij vergelijken Fil. 4 : 7, waar gesproken wordt van den vrede Gods, die alle verstand teboven gaat (ἡ ὑπερέχουσα πάντα νοῦν). Wat God geven kan, komt overeen met datgene, wat God thans reeds aan de geloovigen geeft, vindt in het tegenwoordige bezit zijnen maatstaf of zijn onderpand (vgl. 1 : 14[a]). De van God uitgaande geestelijk-zedelijke kracht bestaat zeker

---

[1]) Foutief is de opgaaf van MICHELSEN (bl. 192), dat alleen B zoo leest, en geheel onnoodig is zijne conjuctuur ἵνα πληρωθῇ ἐν πᾶσι (scil. τοῖς ἁγίοις) πᾶν τὸ πλήρωμα.

in het bezit van Gods Geest, eene onuitsprekelijk heerlijke en rijke gave, waarvan eene vernieuwende en herscheppende kracht uitgaat. Alle geestelijke goederen, welke wij bezitten, en al het goede, dat wij uitwerken, zijn de vrucht van Gods Geest. Wanneer het bezit van dien Geest een onderpand, eene voorproef is van wat God ons nog later geven wil, wat hebben wij dan nog veel te verwachten! Wij kunnen wel de gewone vertaling van τὴν ἐνεργουμένην ἐν ἡμῖν „die in ons werkt" of „zich werkzaam betoont" bewaren, mits wij niet vergeten, dat ἐνεργουμένην feitelijk een passieve vorm is, en dus gedacht wordt aan iets, dat in de lezers gewerkt wordt, nl. door God. Men heeft wel beweerd, dat ἐνεργεῖσθαι, hetwelk Paulus meermalen bezigt, een mediale vorm is. Maar waarom bezigt Paulus dan steeds bij personen den actieven en bij zaken den passieven vorm? Waarom dan ook niet bij personen den medialen vorm gebezigd? In het gewone Grieksch is ἐνεργεῖσθαι steeds een passieve vorm, zooals dan ook de Aor. luidt ἐνηργήθην (zie Robinson, p. 244—247). — *Vs.* 21. Hem zij de heerlijkheid in den kring van de gemeente (ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ)! De geloovigen in de gemeente moeten God verheerlijken. Moeite geeft het daarop volgende καὶ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Men vat ook daar ἐν locaal op, en verklaart, dat naast den uiterlijken kring der gemeente (ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ) zij ook innerlijk, wanneer zij in Christus Jezus is, zich in Hem beweegt, Hem prijzen moet (Haupt). Maar dat staat er niet. Ik begrijp niet, wanneer men ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ locaal opvat, hoe men God in de sfeer van Christus Jezus heerlijkheid kan toebrengen. P. Ewald gevoelt dat bezwaar en voegt de slotclausule *tot in alle eeuwigheid* alleen bij *in Christus Jezus*, dat hij verklaart door: in gemeenschap met, door bemiddeling van Christus Jezus. Zoo zou hier eene tegenstelling zijn met de gemeente, die alleen in het heden of in de tegenwoordige bedeeling God verheerlijkt. Deze tegenstelling is gezocht en de door Ewald genoemde moeilijkheid niet weggenomen. Want wie anders dan de gemeente zou God in gemeenschap met Christus Jezus tot in alle eeuwigheid verheerlijken? Paulus maakt hier toch niet een onderscheid tusschen de strijdende kerk in het heden, en de triomfeerende kerk, welke in de toekomst Gods lof bezingt. De moeilijkheid in den tekst hebben reeds sommige afschrijvers gevoeld (zie mijn N. T.), die ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ schreven vóór ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. Werd God door Christus Jezus verheerlijkt, dan moest Christus Jezus aan de

gemeente voorafgaan. In andere getuigen (als D^b K L P) wordt καί weggelaten en ik geloof, dat dit de oorspronkelijke lezing is. Niet onmogelijk is, dat K A I na C I A van ἐκκλησίᾳ eene schrijffout is. Maar het kan ook zijn, dat men Christus Jezus als een afzonderlijk subject van de Godsverheerlijking naast de gemeente opvatte, en daarom καί invoegde. De lezing met καί, welke ook wij in ons N. T. uitgaven, is niet te verdedigen en geeft geenen zin. Ik zeg dat ook met het oog op de verklaring van καὶ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ door: en dat wel in Christus Jezus. Vooreerst had de schrijver zich onduidelijk uitgedrukt, als hij dit bedoelde. Maar ten tweede behoefde hij niet met: *en dat wel* bijzonder op den voorgrond te stellen, dat Christus Jezus de bemiddelaar tusschen God en de gemeente of de gemeente en God was. Immers was dit eene van de hoofdgedachten van den brief. Zeide Paulus, dat de gemeente God in Christus Jezus verheerlijkte, dan was dit iets vanzelf sprekends. Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ is niet: door middel van Christus Jezus, zooals CALVIJN verkeerd vertaalt (per Jesum Christum), waarbij hij nog de onjuiste verklaring voegt: „omdat door Hem Gods barmhartigheid over de heidenen uitgestort was". De bedoeling is: De gemeente, zich in Christus Jezus bewegend, in zijne gemeenschap levend en uit zijne volheid puttend, geeft Gode lof en heerlijkheid. Aan dien lof komt nooit een einde en daarom wordt hij toegebracht tot in alle eeuwigheid. Wij moeten natuurlijk de uitdrukking, die in verhevene stemming neergeschreven is, „cum grano salis" opvatten, want de gemeente als zoodanig leeft niet tot in eeuwigheid en kan dus niet tot in eeuwigheid God verheerlijken. Paulus kent niet de latere onderscheiding van de strijdende en de triomfeerende kerk of gemeente. Maar wel is het in zijnen geest te zeggen, dat de gemeente God verheerlijken zal, zelfs als zij zelve voleindigd of verheerlijkt is. Εἰς πάσας τὰς γενεὰς τοῦ αἰῶνος τῶν αἰώνων voor: „tot in alle eeuwigheid" is niet bijzonder exact uitgedrukt, want van elkander opvolgende geslachten, die geboorte en dood onderstellen, kan in de eeuwigheid geen sprake zijn. De gewone uitdrukking voor: „alle eeuwigheid" is οἱ αἰῶνες τῶν αἰώνων. Hier is sprake van den αἰὼν τῶν αἰώνων, waaronder te verstaan is de alle tijdperken of aeonen besluitende laatste aeon. Deze omvat alle geslachten en is daarom oneindig.

HOOFDSTUK IV

1. Ik, de gevangene in den Heer, vermaan u dan, dat
gij wandelt waardig de roeping, waarmede gij geroepen
2. zijt, met alle nederigheid en zachtmoedigheid, met
3. lankmoedigheid, elkander in liefde verdraagt, en u
beijvert de eenheid des Geestes te bewaren door den
4. band des vredes. Één lichaam en één Geest, gelijk
gij ook geroepen zijt in éene hoop uwer roeping.
5, 6. Één Heer, één geloof, één doop. Één God en Vader
van allen, die over allen, door allen en in allen is.
7. Maar aan een ieder onzer is de genade gegeven naar
8. de maat der gave van Christus. Daarom zegt zij
(de Schrift): Opgevaren naar de hoogte, heeft Hij ge-
vangenen gemaakt en den menschen gaven gegeven.
9. Dit nu: Hij is opgevaren, wat is het anders dan dat
Hij ook nedergedaald is naar de benedenste deelen der
10. aarde? Die nedergedaald is, Hij is het, die ook op-
gevaren is boven alle hemelen, opdat Hij alles vervullen
11. zou. En Hij heeft sommigen gegeven tot apostelen,
anderen tot profeten, anderen tot evangelisten, anderen
12. tot herders en leeraars, tot de volmaking der heiligen
voor het werk der bediening, voor de opbouwing van
13. het lichaam van Christus, totdat wij allen zullen gekomen
zijn tot de eenheid des geloofs en der kennis van den
Zoon van God, tot eenen volwassen man, tot de maat
14. van den leeftijd der volheid van Christus, opdat wij
niet meer kinderen zijn, als golven bewogen en rond-
gevoerd door iederen wind van leering, door de
bedriegerij der menschen, door arglistigheid naar de
15. kunstgrepen der dwaling, maar terwijl wij de waarheid
betrachten in de liefde, alleszins zouden opwassen tot
16. Hem, die het hoofd is, Christus, uit wien het geheele
lichaam, samengevoegd en samen verbonden door de
ondersteuning van alle geleding, naar de werking van
elk deel in zijne mate den wasdom des lichaams bekomt
tot zijne opbouwing in de liefde.

Met dit hoofdstuk beginnen de ethische vermaningen, waarvan de grondtoon vs. 1 is uitgesproken, dat de lezers wandelen moeten waardig de roeping, waarmede zij geroepen zijn. Zij worden opgewekt tot broederlijke liefde (4 : 2) en tot het bewaren van de eenheid des Geestes door den band des vredes (4 : 3). Deze eenheid, welke rust op de eenheid van het lichaam en van het geloof en de hoop (4 : 4—6), is de leidende gedachte van 4 : 2—16. Deze eenheid wordt door de verscheidenheid van gaven en ambten (apostelen, profeten, evangelisten, herders en leeraars) niet verstoord, maar juist bevorderd. De liefde is de band, welke het lichaam samenhoudt, en de wasdom komt van Christus.

Vs. 1. Met οὖν sluit Paulus aan het voorafgaande theoretische deel aan, zooals ook Kol. 3 : 1. Overigens herinnert παρακαλῶ οὖν na de voorafgaande doxologie zeer sterk aan Rom. 12 : 1. Die aansluiting kan niet in de voorbede van den apostel gezocht worden, maar in het thema van 1 : 18, de hoop der roeping, waaraan ook de heidensch-Christelijke lezers evenals de geloovigen uit de Joden deel hadden ontvangen. Welnu! aan die roeping moesten de lezers beantwoorden en daarnaar wandelen, zooals de Duitschers zeggen: „Jede Gabe ist eine Aufgabe". Paulus steunt zijne vermaning door de bijvoeging, dat hij was de gevangene in den Heer. Hij, die zooveel voor de zaak des Heeren overhad en daarvoor in den kerker van Cesarea leed, mocht spreken, gelijk hij sprak. Ὁ δέσμιος ἐν κυρίῳ = ὁ δέσμιος τοῦ Χριστοῦ (3 : 1) en daarom behoort ἐν κυρίῳ niet bij παρακαλῶ. — Om aan te duiden, dat de roeping van eenen bijzonderen aard is, staat hier ἧς (per attractionen voor ᾗ) ἐκλήθητε. — Over het waardig wandelen (ἀξίως περιπατῆσαι) vgl. Kol. 1 : 10, 1 Thess. 2 : 12, Fil. 1 : 27 (daar πολιτεύεσθαι) en wat wij aanteekenden bl. 125. Of men wandelt waardig den Heer (Kol. 1 : 10) òf waardig God, die roept (1 Thess. 2 : 12), òf waardig het evangelie van Christus (Fil 1 : 27), waarvan de roeping de inhoud is, òf waardig de roeping zooals hier, komt op hetzelfde neder. — *Vs.* 2. Wandelen moet men met, d. i. met betooning van alle mogelijke soort van nederigheid en zachtmoedigheid en met lankmoedigheid. Hiervan onderscheide men het volgende: verdragend elkander in de liefde! Behoorde dit er bij, dan was de herhaling van μετά niet gemotiveerd. Vs. 2 wordt gedacht aan de onderlinge verhouding van de leden der gemeente evenals

vs. 3 aan de verhouding van de leden tegenover de gemeente in haar geheel. De Participia worden in Nom. i. p. v. in Acc. met het voorgaande verbonden evenals 3 : 18. — De Christelijke ταπεινοφροσύνη is iets anders dan de nederigheid in het O. T. Daar is zij een uitwendige toestand en het kenmerk van den vrome. Tengevolge van de zondigheid der wereld is hij het object van hare aanvechting en vervolging, maar als vrome draagt hij zijn lot geduldig en gelaten. De Christelijke ταπεινοφροσύνη evenwel, die voortvloeit uit den door de wedergeboorte geheel veranderden toestand des menschen, is die gezindheid, waardoor men den naaste hooger schat dan zichzelven. Men verhoovaardigt zich niet tegenover anderen, maar is ootmoedig en zelfverloochenend en gevoelt zich klein. Chrysostomus (zie R. C. Trench, Synonyms of the N. T.[8] p. 144 etc.) zegt niet geheel juist: Ταπεινοφροσύνη τοῦτό ἐστιν, ὅταν τις, μέγας ὤν, ἑαυτὸν ταπεινοῖ. Immers dan gevoelt de mensch zich groot. Juister merkt Bernardus op: „Est virtus qua quis ex verissima sui cognitione sibi ipsi vilescit". Vgl. Fil. 2 : 3, Kol. 3 : 12. Μέγα φάρμακόν ἐστι σωτηρίας ἡ ταπεινοφροσύνη (Athanasius, Λόγος Σωτηρίας, c. V., ed. v. d. Goltz, T. und Unt. N. F. 1906, S. 39). De πραΰτης en de μακροθυμία zijn de gevolgen van de ταπεινοφροσύνη of nederigheid. Ondanks het onrecht, dat de naaste ons vaak aandoet, bewaart men zijne vriendelijke gezindheid en men is lankmoedig, oefent geduld en beteugelt zijnen toorn. — Men moet elkander in liefde verdragen, want er is wederzijds schuld. Hij, die heden nederig is, kan morgen wel eens hoogmoedig zijn. Ook is men niet altoos zachtmoedig en lankmoedig. Ἐν ἀγάπῃ zou bij het volgende geenen zin geven, maar past zeer goed bij het voorafgaande. Men kan naast elkander gaan en van de gebreken van den naaste, die ons koud laten, geen notitie nemen. Wie evenwel in liefde verdraagt, draagt de gebreken van een ander, alsof zij in zekeren zin zijne eigene gebreken waren, en wijst zijnen broeder daarop in liefde.

Vs. 3. De vermaning, welke de hoofdzaak is, volgt hier, dat de lezers zich moeten beijveren, de eenheid des Geestes te bewaren door den band des vredes. Bij de roeping Gods waren de lezers met God verzoend, ontstond er bij hen eenheid, vrede, en ontvingen zij den Heiligen Geest. Welnu! aan die roeping moesten zij beantwoorden. Beijveren moeten de lezers zich, om te bewaren de onderlinge eenheid, die de vrucht is van den

Heiligen Geest (τὴν ἑνότητα τοῦ πνεύματος), en dat wel door den vrede als band. Τῆς εἰρήνης is Gen. appos. Vgl. Kol. 3 : 14 σύνδεσμος τῆς τελειότητος. Zelfs al is die eenheid in de gemeente de vrucht van den Heiligen Geest, dan kan de mensch die verstoren, door zijne eigene belangen te stellen boven die van den naaste. ROBINSON laat de mogelijkheid open, dat hier gedacht is aan den menschelijken geest, die bij de beeldspraak van het lichaam behoort. Dan zou het eene opwekking zijn tot eensgezindheid, om ééns geestes te zijn. Met het oog op ἓν πνεῦμα van vs. 4, waar klaarblijkelijk aan den Heiligen Geest gedacht is, acht ik dit niet aannemelijk. HAUPT denkt bij eenheid des Geestes aan het door Gods Geest aangegrepene en vervulde gemoedsleven des menschen, en EWALD aan het feit, dat het één en dezelfde Geest is, die in alles leeft en werkt. Maar hoe kan men nu die eenheid bewaren? Kol. 3 : 14 is de liefde de band der volmaaktheid, hier is het de vrede. Ondanks allerlei individueele verschilpunten moesten de lezers den vrede bewaren, waardoor zij onderling verbonden zijn. Men moet in elkander waardeeren de rijke verscheidenheid in aanleg, temperament, karakter en geestesgaven, en niet verlangen, dat alle menschen copiën van elkander zijn.

Vs. 4. Dit vers evenals de twee volgende sluit zich nauw aan vss. 2, 3 aan en beschrijft den idealen toestand der gemeente in korte, afgebroken zinnen. Zoo staat er b. v. hier i. p. v.: „wij vormen één lichaam en wij hebben éénen Geest": één lichaam en één Geest. De eenheid der gemeente is niet eene uitwendige, maar eene innerlijke. Het begrip eenheid wordt blijkens het herhaalde εἷς, ἕν telkens verklaard. In driemaal drie uitspraken vernemen wij wat de eenheid der gemeente is, en wie haar tot stand brengt. Wij lezen hier niet, dat de geloovigen het lichaam van Christus zijn, d. i. zóó onlosmakelijk met Hem verbonden als het lichaam met het hoofd, maar één lichaam. Zij vormen een samenhangend organisme, dat in de samenvoeging van alle deelen één geheel uitmaakt. Ondanks de verscheidenheid der leden van het lichaam is er eene hoogere eenheid. Duidt het lichaam op de openbaringsvormen van de gemeente naar buiten, ἓν πνεῦμα wijst op de innerlijke zijde van de gemeente. Onder éénen Geest versta ik den objectieven Heiligen Geest, niet de door Gods Geest bewerkte subjectieve gezindheid of verhouding, de eensgezindheid. Wij hebben eenen en denzelfden Heiligen

Geest, die de verscheidenheid der gaven bewerkt. Met die eenheid is in overeenstemming, dat, toen God de lezers riep, het een en dezelfde hoop was, die hun daarbij voorgehouden werd. Zij koesterden toen een en dezelfde verwachting van de toekomst. Gods roeping is de grond der hoop. Vgl. 1 : 18 ἡ ἐλπὶς τῆς κλήσεως αὐτοῦ.

Vs. 5. Verder — zou Paulus zeggen — bemerken wij die eenheid der gemeente hieraan, dat alle leden éénen Heer Christus hebben, met wien zij op dezelfde wijze, nl. door het geloof verbonden zijn (vgl. 1 Kor. 8 : 6, 2 Tim. 2 : 5). Dat geloof nu of hartelijk vertrouwen is bij den één evenzoo gevormd, draagt hetzelfde karakter als bij den ander. Het ééne geloof in den éénen Heer verbindt alle belijders (vgl. Rom. 3 : 30). Dat hier niet aan de „fides, quae", maar aan de „fides, qua creditur" gedacht wordt, spreekt vanzelf. Het geloof en de doop zijn de subjectieve en de objectieve factor, waardoor het komt tot de verhouding tot den éénen Heer. Daarom is het avondmaal, dat ook als symbool van de eenheid der gemeente beschouwd kan worden, hier weggelaten. Maar wel wordt gewag gemaakt van den doop. Volgens 1 Kor. 12 : 13 wordt men, hetzij Jood of Griek, slaaf of vrije, dus onafhankelijk van afkomst of stand, door den doop tot het ééne lichaam van Christus in betrekking gebracht.

Vs. 6. De eenheid der gemeente evenwel rust in den diepsten grond op God als Vader, die zich aan allen op drievoudige wijze openbaart. Hij is God, de almachtige en verhevene, en de Vader, die in eene betrekking der liefde tot de Zijnen staat. Uit dit laatste vloeit voort, dat wij πάντων niet neutri, maar masculini generis moeten opvatten. Men kan wel zeggen, dat God boven allen staat en in allen werkt, maar niet dat Hij de Vader van alles of van het heelal is. Alleen tot de menschen staat Hij in eene vaderlijke betrekking. God heerscht als gebieder over alles (ὁ ἐπὶ πάντων). Vgl. Rom. 9 : 5. Hij is διὰ πάντων. Hij werkt door allen, inzoover de geheele gemeente met al hare leden de plaats Zijner werkzaamheid en openbaring is. God is het levensbeginsel aller geloovigen. Maar Hij is ook ἐν πᾶσιν, inzoover Hij door den Heiligen Geest woont in het hart van iederen vrome. Vgl. 1 Kor. 15 : 28. De lezingen ὑμῖν en ἡμῖν na πᾶσιν (zie mijn N. T.) zijn verklaringen van afschrijvers. In ἐπὶ πάντων, διὰ πάντων en ἐν πᾶσιν is de klimax niet te miskennen. — Men heeft in vss. 4—6 een trinitarisch schema gezien,

inzoover van den Geest (vs. 4), den Heer (vs. 5) en God den Vader (vs. 6) gesproken wordt. Maar vreemd zou dan zijn, dat de Geest, en dat nog wel na σῶμα, voorop stond, en dat God achteraan kwam. Ook heeft men de triniteit willen opmerken in vs. 6 (ὁ ἐπὶ πάντων, διὰ πάντων, ἐν πᾶσιν). Maar hiertegen moeten wij er op wijzen, dat daar niet gedacht is aan eene verhouding in het wezen Gods, maar aan de betrekking van den Vader tot de geloovigen. — Bij de zedelijke eenheid der gemeente van vss. 3—6 kan men vergelijken soortgelijke gedachten, die uitgesproken zijn HERMAS, Sim. IX, 17, 4, Ign. Magn. 7, 1, en 1 Clem. 46 : 6.

Vs. 7. De opwekking tot broederliefde ging over in eene bespreking van de eenheid der gemeente, welke hier nog nader ontwikkeld wordt. Deze eenheid is geen eenvormigheid, maar laat rijke verscheidenheid in de gemeente, o. a. in hare ambten toe. Ja! deze verscheidenheid is juist aan de eenheid bevorderlijk. Langs verschillende wegen wordt het éene doel beoogd. Al vallen de vs. 11 bedoelde ambten slechts aan enkelen ten deel, zij kunnen toch aan alle leden der gemeente ten deel vallen, wien God daarvoor aanleg en gaven geschonken heeft. Daarom staat vs. 7, dat aan een ieder onzer de gave geschonken is, en ook vs. 16 wordt ἑνὸς ἑκάστου zoo ruim mogelijk opgevat. — Het artikel ontbreekt wel vóór χάρις, maar na ἐδόθη is dit gemakkelijk te verklaren. Mij dunkt, het redebeleid eischt het, inzoover de verschillende ambtelijke gaven, waarin de gemeente zich verheugt, alle de vrucht of het uitvloeisel zijn van een en dezelfde Goddelijke genade. Zij is het, die de menschen daartoe roept en geschikt maakt. Uit zichzelven hebben zij daarvoor de bevoegdheid niet. Zooals Rom. 12 : 3 gesproken wordt van de maat des geloofs, welke God aan ieder gegeven heeft, lezen wij hier, dat de ambtelijke genadegave geschonken wordt overeenkomstig de mate der gave van Christus, d. i. zooals Christus aan een ieder schenken wil. Het verschil in de gaven kunnen wij vergelijken met dat van de kleuren van den regenboog. De eenheid van den gever en het verschil der begiftigden liggen ook uitgedrukt in vs. 8^b ἔδωκεν δόματα τοῖς ἀνθρώποις en vs. 11 καὶ αὐτὸς ἔδωκεν τοὺς μέν . . . τοὺς δὲ κτέ.

Vs. 8. Om de waarheid van het vs. 7 gezegde te staven, daarom (διό) zegt de Schrift wat Ps. 67 (68) : 19 geschreven staat. Met het oog op de bij Paulus vaststaande formule λέγει (5 : 14,

Rom. 15 : 10, 2 Kor. 6 : 2, Gal. 3 : 16) meen ik, dat het subject van λέγει is de Schrift, niet God. Wel zou Paulus toegestemd hebben, dat God spreekt door de Schriften des O. V. Aangehaald wordt Ps. 68 : 19 עָלִיתָ לַמָּרוֹם שָׁבִיתָ שֶּׁבִי לָקַחְתָּ מַתָּנוֹת בָּאָדָם. In de LXX luidt Ps. 67 : 19 ἀναβὰς εἰς ὕψος ᾐχμαλώτευσας αἰχμαλωσίαν, ἔλαβες δόματα ἐν ἀνθρώποις (ἀνθρώπῳ). Ps. 68 is een overwinningslied. God is opgestaan tot den strijd. Van den Sinaï, waar Hij het verbond met Zijn volk gesloten heeft, is Hij gekomen in het heiligdom te Jeruzalem. Met Zijne hemelsche wagenen trekt God Zijn heiligdom binnen. Ps. 68 herinnert aan het lied van Debora van Richt. 5, bepaald aan vs. 12. Paulus verklaart den Psalm naar een Midrasch en verandert den 2en pers. in den 3en pers., en ἔλαβες δόματα ἐν ἀνθρώποις in ἔδωκεν δόματα τοῖς ἀνθρώποις. Niet het nemen van geschenken had hier zin, maar wel het geven van geschenken.

Vss. 9, 10. In den vorm van een Midrasch geeft Paulus eene verklaring van het Psalmwoord. Ἀναβάς van de aanhaling neemt de apostel op in ἀνέβη en hij zegt: dat Hij nu opgevaren is, wat is dit anders dan dat Hij ook nedergedaald is. Het opvaren sluit het nederdalen in. Laat men καταβῆναι op ἀναβῆναι volgen, dan is gedacht aan het komen van den verheerlijkten Heer tot de zijnen, om hun gaven te brengen. De hier bedoelde gaven zouden dan zijn die van de zending van apostelen, profeten, evangelisten enz. (vs. 11). Maar daarvoor was het niet noodig, dat Christus van den hemel nederdaalde. Καταβάς wijst op een bepaald feit, terwijl de uitzending van apostelen, profeten, evangelisten enz. niet als zoodanig beschouwd kan worden. Reeds sommige afschrijvers, die πρῶτον bij κατέβη voegden, zagen in, dat καταβῆναι aan ἀναβῆναι vooraf moet gaan. — Verschil van gevoelen bestaat ook over de uitdrukking τὰ κατώτερα μέρη τῆς γῆς. Men heeft daarin gezien de nederdaling van Christus in de onderwereld (1 Petr. 3 : 19, 4 : 6), en gedacht aan de overwinning van de krachten der duisternis aldaar, die Hij aan zich zou onderworpen hebben, zooals een overwinnaar de overwonnenen achter zijnen zegewagen voert. Τὰ κατώτερα μέρη τῆς γῆς zou dan overeenkomen met תַּחְתִּיּוֹת אֶרֶץ, dat in het O. T. b. v. Jez. 44 : 23 eene benaming van den Hades is. De LXX evenwel heeft daarvoor τὰ θεμέλια τῆς γῆς. Al geef ik toe,

dat de samenvoeging van hemel en Hades echt Oud-Testamentisch te verstaan zou zijn van de hoogste hoogte en de grootste diepte, toch geeft deze verklaring hier geen zin. Vooreerst begrijp ik volstrekt niet, wat de nederdaling van Christus in de onderwereld hier in dit verband te maken zou hebben. Zij gaf hier geheel geen zin. Ten tweede zijn volgens Ef. 2 : 2 en 6 : 12 de booze geesten in het luchtruim en niet in den Hades. Ook kan men niet zeggen, dat de overwinning van die booze geesten — die volgens Kol. 2 : 15 door Christus' kruisdood geschiedt — zou kunnen leiden tot een πληροῦν τὰ πάντα. Vervulde Christus daardoor evenals door zijn opvaren ook maar eenigermate het heelal met zijne macht en zijnen Geest? Werd dan door den zg. descensus åd inferos de onderwereld de plaats van Christus' voortdurende heerschappij? Dat Paulus uit Christus' hemelvaart concludeert tot Christus' nederdaling op de aarde, begrijp ik. Maar ik begrijp niet, hoe uit die hemelvaart de nederdaling naar de diepste diepte onder de aarde volgen zou. Ook al laat men de overwinning van de booze geesten weg en denkt alleen aan Christus' vertoeven in de onderwereld als de voleinding van zijnen dood, dan worden onze bezwaren tegen Christus' nederdaling in de Sjeool niet weggenomen. — Onder τὰ κατώτερα μέρη τῆς γῆς moet men verstaan de aarde, en dat wel de geheele aarde, niet een deel daarvan. De aarde wordt tegenover den hemel gesteld. Uit τὰ κατώτερα μέρη moet men niet afleiden, dat slechts van twee grootheden gesproken wordt, die met elkander vergeleken worden, daar de superl. voor den compar. in de κοινή zeer op den achtergrond is getreden. Τῆς γῆς is Gen. appos. en bedoeld zijn: de lagere gedeelten dan de hemel, nl. de aarde. Dat Paulus niet εἰς τὴν γῆν schrijft, is hieruit te verklaren, dat hij aan den éénen kant de tegenstelling met ὕψος, aan den anderen kant met πάντες οἱ οὐρανοί uit wil drukken. Ik zou zoo zeggen, dat in de uitvoerige omschrijving van de plaats, waarheen Christus nederdaalt, opgesloten ligt de beteekenis van het nederdalen zelf. Uit de herhaling van αὐτός blijkt m. i., dat volgens Paulus in den bedoelden Psalm over niemand anders dan over Christus gehandeld wordt. Wat daar van God gezegd werd, paste hij op Christus toe. Het was Christus, die van den hemel op de aarde nederdaalde, en het was wederom Christus, die ten hemel voer. Hij ging boven alle hemelen, d. i. alle hemelen door, om zich te zetten aan de rechterhand Gods, in

Zijne heerschappij te deelen en dan als de verhoogde Heer alles met zijne genade en zijnen Geest te vervullen (ἵνα πληρώσῃ τὰ πάντα). Vgl. 1 : 23. Hij zou dan het levenwekkend en bezielend beginsel zijn. Wanneer wij ons 2 Kor. 12 : 2 herinneren, waar van den derden hemel gesproken wordt, mogen wij uit den pluralisvorm οὐρανοί concludeeren, dat ook Paulus geloofde aan de zeven boven elkander gelegene hemelen of hemelsche sferen van het latere Jodendom. In de Ascensio Jesajae lezen wij, dat de „geliefde" door de zeven hemelen afdaalde en opklom, en Hebr. 4 : 14 wordt gesproken van den grooten hoogepriester. Jezus, den Zone Gods, die de hemelen is doorgegaan. Paulus verklaart εἰς ὕψος uit den Psalm door ὑπεράνω πάντων τῶν οὐρανῶν, en ᾐχμαλώτευσεν αἰχμαλωσίαν laat hij als ondienstig voor zijn betoog weg. Het kwam bij hem aan op het geven van gaven aan de menschen.

Vs. 11 [1]). Dat Christus aan de menschen gaven gegeven heeft (vs. 8ᵇ), wordt hier nader verklaard. Daaraan is het ook toe te schrijven, dat Paulus hier ἔδωκεν bezigt, terwijl hij 1 Kor. 12 : 28 in een soortgelijk verband ἔθετο schrijft. Het is den apostel er niet om te doen, eene volledige opnoeming van de in de gemeente aanwezige genadegaven te geven. Hij had anders naar 1 Kor. 12 : 28 ook nog kunnen vermelden de gaven van genezing, glossolalie, hulpbetoon en bestuur. Ook het geloof kan hij beschouwd hebben als eene genadegave Gods (Rom. 12 : 3). — Om het gezegde van vs. 7 te staven, noemt hij slechts enkele charismata, en dat wel de meest in het oog springende en verhevene, zonder daarmede zijn onderwerp uit te putten. Immers zegt Paulus daar, dat God niet alleen aan de zg. ambtsdragers, maar aan alle leden der gemeente Zijne genadegaven schonk. Het doel, waarom Christus zijne genadegaven geschonken heeft, is dat zij strekken moeten tot de volmaking der heiligen voor het werk der bediening, voor de opbouwing van het lichaam van Christus. Op dat in vs. 12 uitgesprokene doel moet de volle nadruk worden gelegd. Wij begrijpen dan ook, waarom volledigheid vs. 11 volstrekt niet vereischt werd. Voorop staan de apostelen en de profeten (vgl. 2 : 20, 3 : 5). De eersten waren de zendelingen, die in de niet gekerstende streken het evangelie verkondigden, de Christelijke pioniers, zooals wij ze uit de Hand. der ap., de Paul.

---

1) Vgl. bij vs. 11—16 het lezenswaardig opstel van W. F. K. KLINKENBERG, Geloof en Vrijheid, 1904, bl. 105—141.

brieven en de Didache kennen. Apostelen beteekent hier apostelen in ruimeren zin, de twaalven en Paulus ingesloten. De profeten treden in de geordende gemeenten op en stichten haar, bouwen haar op door leering en vermaning. Blijkens de Didache c. 13 stonden de profeten in hooge eer bij de gemeenten en ontvingen hare eerstelingen, want — zoo lezen wij daar — zij zijn uwe hoogepriesters. De evangelisten komen behalve hier slechts Hand. 21 : 8 (Filippus) en 2 Tim. 4 : 5 voor. Εὐαγγελιστής is iemand, die tot taak heeft het εὐαγγελίζειν, zooals ἐξορκιστής iemand is, die tot taak heeft het ἐξορκίζειν. Zij brachten dus ook Gods Woord of het evangelie, en wel zeker op plaatsen, waar de apostelen gewerkt hadden of van uit apostolische centra. Filippus van Hand. 21 : 8 woonde te Cesarea, al was hij misschien niet aan eene bepaalde gemeente verbonden, maar Timotheus vertoefde nu eens hier, dan weder daar (2 Tim. 4 : 5). Dat zij noch Rom. 12 : 6 enz., noch 1 Kor. 12 : 28 enz. vermeld worden, maar wel hier, kan zijn, omdat in de gemeenten, waaraan de brief aan de Ef. gericht is, zulke mannen gewerkt hadden. Epaphras kan zulk een man geweest zijn. De evangelisten zullen de roeping en de bezieling van de apostelen gemist hebben, en dienaren van Christus geweest zijn ten bate van de apostelen (Kol. 1 : 7). — Verder worden genoemd de herders en leeraars (τοὺς δὲ ποιμένας καὶ διδασκάλους). Zij worden met elkander door één artikel verbonden als personen, die in eene bepaalde plaatselijke gemeente werkzaam waren, terwijl dat niet het geval was met de apostelen, profeten en evangelisten, maar ook omdat dezelfde personen bedoeld zijn, wier ambt van uit een verschillend oogpunt wordt bezien. Het zou eene dwaze onderstelling zijn, dat bij de herders aan oudsten of opzieners gedacht moet worden, omdat van hen staat, dat zij de gemeente des Heeren moeten weiden (Hand. 20 : 28, 1 Petr. 5 : 2). Het begrip *herder* is geen technische term, maar het kan op allerlei geestelijke leidslieden, die leeren en vermanen, worden toegepast. Zoo wordt Jezus zelf Hebr. 13 : 20, 1 Petr. 2 : 25 en 5 : 4 (ἀρχιποίμην) een herder genoemd. In deze, aan het O. T. ontleende beeldspraak wordt de trouwe zorg der geestelijke leidsleiden geteekend. Een herder weidt, beschermt en leidt de schapen. De διδάσκαλοι als zoodanig vervullen de taak der ποιμένες. De leeraars komen naast de profeten voor Hand. 13 : 1, 1 Kor. 12 : 28 en Didache 15, en de gave der διδασκαλία wordt ook vermeld Rom. 12 : 7.

De διδάσκαλος, die de gemeente in de Christelijke geloofswaarheid onderwees, genoot bij de gemeente een groot aanzien, zooals o. a. blijkt Barnabas 1 : 8, 4 : 9, Ign. ad. Eph. 3 : 1, en nog in de derde eeuw Dionysius van Alexandrië ep. ad. Basil. schrijft: ἐγὼ δὲ οὐχ ὡς διδάσκαλος, ἀλλ᾽ ὡς μετὰ πάσης ἁπλότητος προσῆκον ἡμᾶς ἀλλήλοις διαλέγεσθαι. Hermas (Simil. IX, 25, 2) zegt nadrukkelijk, dat zij den Heiligen Geest ontvangen hadden. Natuurlijk traden reeds vroeg uit de vrije, de geheele gemeente dienende leeraars enkele op den voorgrond, die zichzelven eene diepere kennis van de inzettingen des Heeren toevertrouwden, en die zich niet tot de Christenen zonder onderscheid, maar tot de beschaafden onder hen richtten. Zoo ontstonden de scholen der Gnostieken, maar ook de Alexandrijnsche catechetenschool. De doctores of διδάσκαλοι stierven niet spoedig in de gemeente uit, maar bleven langer bestaan dan de apostelen en profeten, van wie zij zich door een meer nuchter en minder enthousiastisch karakter onderscheiden. De διδάσκαλοι behielden hunne positie, zoolang niet de priesters de eigenschappen van leeraar bezaten, en de bisschoppen zich nog niet naast de presbyters van de kerkelijke opvoeding en het onderwijs hadden meester gemaakt. Dit is in vele groote gemeenten eerst in de 2e helft der 3e of in het begin der 4e eeuw geschied. In Egyptische dorpen zijn zij nog in het midden der 3e eeuw in hooge achting (zie Dionysius van Alexandrië bij Eus. H. e. VII, 24, 6). Uit de geschriften van Origenes blijkt, dat de διδάσκαλος nog in het begin der 3e eeuw hooge eer genoot. Origenes zelf is daarvan een duidelijk bewijs. Op tallooze reizen was hij bezig, de zuivere leer in te prenten. Zijn strijd tegen den eerzuchtigen, onbeschaafden bisschop Demetrius was de strijd van den vrijen leeraar der kerk tegen den bisschop der plaatselijke gemeente, welke strijd geëindigd is met de overwinning van de hiërarchie. De leeraars werden in den loop der 3e eeuw deels uit de kerk verdrongen, deels in het college der presbyters opgenomen. Nog eenen tijd lang werden zij geduld, of tot de lectoren teruggebracht en verder zijn zij uitgestorven. Dat de διδάσκαλοι der 3e eeuw na Chr. op grooten afstand stonden van die van het N. T., behoeft wel geen betoog. Door de eersten liep de kerk groot gevaar te veel te komen onder den Helleenschen invloed en de Christelijke religie te worden eene nieuwe wijsbegeerte. Vgl. A. Harnack, Die Lehre der zwölf Apostel, 1884, S. 131—137.

Vs. 12. Men kan hier niet drieërlei doel opmerken, waarom Christus de vs. 11 genoemde ambten ingesteld heeft, want dan zou εἰς ἔργον διακονίας voorop hebben moeten staan. Ook begrijpen wij dan niet de afwisseling van πρός en εἰς. Evenmin is juist, πρὸς τὸν καταρτισμὸν τῶν ἁγίων als eene soort tusschenzin te beschouwen, en εἰς ἔργον . . . τοῦ Χριστοῦ ten nauwste met ἔδωκεν te verbinden. Want vooreerst is πρὸς τὸν καταρτισμὸν τῶν ἁγίων van te groot gewicht, om het als eenen tusschenzin te beschouwen, en ten tweede zou men dan i. p v. τοῦ Χριστοῦ verwacht hebben: αὐτοῦ. Christus stelde de bedoelde ambten in tot opbouwing van zijn lichaam, niet tot opbouwing van het lichaam van Christus. — Πρὸς τὸν καταρτισμὸν τῶν ἁγίων is voor de volmaking van de heiligen in het algemeen, niet voor de bepaalde ambtsdragers. De ambtdragers waren er voor de gemeente. Καταρτισμός van καταρτίζειν, in orde brengen, b. v. van geschillen, bij de medici van het zetten van een been, overdr. herstellen, voltooien, volmaken. Wat aan den wasdom der gemeente nog ontbrak, moesten de apostelen, profeten, enz. aanvullen, voltooien, volmaken. Die volmaking der heiligen moest van haren kant strekken tot het werk der bediening, nl. van de heiligen zelven, niet van de apostelen, profeten, enz. De ambten hadden hun doel niet in zichzelven, maar moesten de gemeente dringen tot activiteit. Hier staat zeer terecht καταρτισμός, want er is niet gedacht aan de handeling in hare voltrekking (κατάρτισις), maar als voltrokken. Het werk der bediening is zoo ruim mogelijk en wordt niet nader begrensd of bepaald. Bedoeld is ieder dienstwerk in het belang van het Godsrijk. Paulus beschouwt zichzelven, zijne medearbeiders, ja alle geloovigen als διάκονοι of dienaren van God of van Christus (vgl. b. v. 2 Kor. 6 : 4, Kol. 1 : 7, 23, 25, 4 : 7). — Εἰς οἰκοδομὴν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, tot opbouwing van het lichaam van Christus, is gecoördineerd met het voorgaande εἰς ἔργον διακονίας en wijst het hoogere doel aan van de volmaking der heiligen. Opgebouwd moet worden de gemeente of het lichaam van Christus en alle geloovigen moeten, gesteund en geleid door de vs. 11 genoemde ambtsdragers, daartoe geschikt gemaakt worden. Twee beelden gebruikt de apostel hier door elkander. Om de hooge beteekenis van de gemeente uit te drukken, noemt hij haar het lichaam van Christus. Zij behoort Hem toe gelijk het lichaam aan het hoofd. Het tweede gebezigde

beeld is dat van een gebouw, hetwelk opgetrokken wordt. Allen moeten steenen voor dien bouw aandragen, hunne krachten voor het Godsrijk inspannen. Het werk der bediening zou leiden tot opbouwing van de gemeente. Bij onze uitlegging begrijpen wij ook beter, waarom er τοῦ Χριστοῦ (niet αὐτοῦ) staat.

Vs. 13 moet ten nauwste met het onmiddellijk voorafgaande, de opbouwing van het lichaam van Christus, worden verbonden. Die opbouwing moet zoo lang voortgaan, totdat wij allen (οἱ πάντες als eene eenheid gedacht) komen tot de eenheid des geloofs en der kennis van den Zoon van God. Blijkbaar stelt de apostel zich hier de gemeente als een geheel voor. De veelheid moet leiden tot eene geestelijke eenheid. Deze eenheid is niet eene eenheid tusschen het geloof en de kennis van den Zoon van God, maar eene eenheid der geloovigen in het geloof en in de kennis. In zake geloof en kennis moet de gemeente hare eenheid bereiken. Ik meen, dat τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, Gods Zoon in metaphysische beteekenis (vgl. Rom. 1 : 3, Gal. 2 : 20, 1 Thess. 1 : 10), niet eenvoudig = Messias, bij τῆς πίστεως en bij τῆς ἐπιγνώσεως behoort. Om de groote beteekenis van het bedoelde geloof en de kennis uit te drukken, wordt hier niet van Christus, maar van Zone Gods gesproken. De πίστις duidt de verhouding aan van de geloovigen tot den Zone Gods en de ἐπίγνωσις ziet op de grondige kennis, die zich rekenschap geeft van het geloof, van de beteekenis daarvan, die daarover nadenkt. Door de ἐπίγνωσις weet men, wat men aan het geloof heeft. De tegenstelling met de bedoelde eenheid in geloof en kennis is niet, dat zij valsch, maar dat zij ontoereikend is. — Wij moeten komen tot den toestand van eenen volwassen man (εἰς ἄνδρα τέλειον), die de kinderschoenen heeft uitgetrokken (vgl. vs. 14 en Hebr. 5 : 14). — Het gebrekkige in geloof en kennis moet langzamerhand verdwijnen en tot de volmaaktheid moeten wij voortvaren. Uit het verband blijkt duidelijk, dat wij τέλειον niet door *volmaakt* mogen vertalen. Gelijk εἰς ἄνδρα τέλειον het voorafgaande begrip verklaart, wordt dit zelf verklaard door het volgende εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ. Het beeld van den volwassen man brengt Paulus onwillekeurig op dat van het μέτρον, want tusschen man en kind bestaat een verschil in maat of grootte. Op zichzelf zou μέτρον ἡλικίας kunnen beteekenen: verschil in lichaamsgrootte, maar naar het rede-

beleid is hier gedacht aan verschil in leeftijd, den tot eene zekere rijpheid gekomen leeftijd. Τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ is Gen appositionis en duidt aan de volheid van datgene, wat in Christus is, wat in zijn geheel den persoon van Christus voorstelt (vgl. 1 : 23). De gemeente is tot rijpheid gekomen, wanneer zij vertegenwoordigt de volheid van Christus. Gods genade en Geest waren op volkomene wijze in Christus. Welnu, die volheid moet ook in de gemeente komen, want dan heeft zij deel aan het wezen Gods, is Gode gelijkvormig of volmaakt, zooals de hemelsche Vader volmaakt is (Mt. 5 : 48). Zeer gezocht lijkt mij de verklaring, welke P. EWALD in navolging van CALVIJN en met een beroep op de constructie van Lk. 16 : 8, 18 : 6, Hand. 9 : 15 voorstaat, om τοῦ πληρώματος ten nauwste met ἡλικίας te verbinden, en hier te denken aan den vollen leeftijd, of de volkomene mondigheid, welke bij Christus geldt. Wie drukt zich zoo nu uit, als hij van den volwassen leeftijd spreken wil? Naar het leerbegrip van de brieven aan de Efeziërs en Kolossers moeten wij τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ op zichzelf beschouwen.

Vss. 14—16 vormen het slot van de tot nu toe besprokene pericoop, dat met het voorafgaande slechts los samenhangt. Niet nauwkeurig was de apostel ingelicht aangaande de gemeenten, waaraan hij schreef. In onderscheiding van den brief aan de Kolossers wordt hier van dwaalleeraars niet gewag gemaakt. Toch wil Paulus hier eenen kleinen toets geven en eene zachte herinnering aan mogelijke gevaren. Men kon niet weten, welke gevaren dreigden. Men heeft vs. 14 met vs. 11 verbonden, waarbij het evenwel geenen zin geeft en waarvan het te ver afstaat. Uit het oogpunt van de logica geeft het ook wel eenig bezwaar bij vs. 13. Men kan toch eigenlijk niet zeggen, dat men komen moet tot de eenheid des geloofs en tot geestelijken wasdom, opdat men niet meer op kinderen zou gelijken. Wij zouden zeggen: zoodat wij niet meer op kinderen gelijken. De Hebreeuwsch denkende en schrijvende Paulus evenwel gebruikt wel meer finale zinnen, waar wij ze niet verwachten. Bepaald is de finale zin hier te verstaan, daar de apostel nog even eene ernstige vermaning tegen dwaalleer en kuiperij geven wil. De lezers bezaten nog niet de eenheid des geloofs en zij waren nog niet gelijk aan eenen volwassen man. O! mochten zij toch niet meer kinderen zijn, maar de waarheid betrachten in de liefde. Wij moeten er hier aan herinneren, dat Paulus al dicteerend eenen

zeer uitgebreiden zin vormt en daardoor wel wat van den hak op den tak springt. Bij de verklaring van vs. 14 kunnen wij hiervan als van een vast punt uitgaan, dat de vermaning niet meer kinderen te zijn, een terugslag is op: tot eenen volwassen man (vs. 13), en dat de waarschuwing tegen den wind van leer samenhangt met het bezitten van de volheid van Christus. Wie deze heeft, kan geen gevaar meer loopen voor de arglistige en bedriegelijke kunstgrepen der menschen. — Bij de beeldspraak van de kinderen wordt gedacht aan het onzelfstandig en weifelend karakter der lezers, waardoor zij een speelbal worden van mogelijke dwaalleeraars, die eigenlijk ook niet weten wat zij willen, en zonder een vast en duidelijk beginsel handelen. Om de handelwijs der dwaalleeraars te qualificeeren, bezigt Paulus twee beelden, het éene van de zich onrustig voortbewegende golven, en het andere van het dobbelspel. Op zijne reizen had Paulus meer dan eens gelegenheid gehad, de beteekenis van het eerste beeld te verstaan, en het tweede kan hem aan de hand gedaan zijn door het dobbelen van de soldaten, die hem in zijne gevangenis te Cesarea bewaakten. Wij kunnen ons moeilijk voorstellen, dat de apostel zelf tot tijdverdrijf zich aan dit spel gewaagd zou hebben. Κλυδωνίζεσθαι wordt eigenlijk gezegd van de golven, die op en naar beneden bewogen worden (vgl. Jak. 1 : 6), en περιφέρεσθαι van de golven, inzoover zij zich rechts en links, nu eens her- dan weder derwaarts voortbewegen (als variant bij παραφέρεσθαι ook Hebr. 13 : 9 en Judas 12). De κλύδων (κλύζω) of de golfslag, het klotsen van de baren, is een gevolg van den wind. Daar de verba κλυδωνίζεσθαι en περιφέρεσθαι hier beeldsprakig bedoeld zijn, spreekt de apostel hier van allerlei wind van leer of leering. Door eene zekere philosophie, die toen bepaald in Klein-Azië in de lucht zat, wilden de dwaalleeraars de menschen nu eens tot stoute hoogten voeren, dan weder diep afdalen en bepaalde problemen behandelen. Nu eens wierpen zij zich op dit, dan weder op een ander terrein, maar het baatte niet. De leerlingen vorderden daardoor wezenlijk niet in kennis, noch kregen eenen dieperen geestelijken blik. Het was den dwaalleeraars niet om de waarheid, maar om eenen aanhang, eene partij, om eigen naam en eer te doen, en daarom waren zij in de gebezigde middelen niet al te kieskeurig. Het doel heiligde de middelen. Paulus vergelijkt verder het werk der bedoelde voorgangers met het dobbelspel (ἡ κυβία). Om deze mannen verre te stellen

beneden de door Gods Geest bezielde apostelen, profeten enz. van vs. 11, spreekt hij hier van *menschen*. Vgl. Kol. 2 : 8, 22. Blijkens hetgeen volgt, denkt de apostel bij het dobbelspel niet alleen aan het wisselvallige en onzekere, maar ook aan het bedriegelijke van de handelwijs, waartoe juist het dobbelen zoo licht aanleiding gaf, gelijk in onzen tijd het kaartspel. Wij mogen dus κυβία gerust door *bedriegerij* vertalen [1]). — Zonder dat wij ἐν πανουργίᾳ eene appositie van het voorgaande kunnen noemen, moeten wij het toch zeer nauw met het voorgaande verbinden. De klimax in de uitdrukking is niet te miskennen (golven, dobbelen, list, sluwheid). Πανουργία is de eigenschap van den πανοῦργος, iemand, die alles doen kan, tot alles bekwaam is, en behoeft dus niet altoos in malam partem gebezigd te worden. Hier evenwel is het gelijk dikwerf slimheid = sluwheid. De πανουργός zit op de loer en tracht door allerlei drogredenen en sophismen de menschen te vangen. Gelijk de wind verklaard wordt als die der leering en de bedriegerij als die der menschen, moet ook de arglistigheid nader worden bepaald. Van haar wordt gezegd, dat zij is naar de methode, de listen of kunstgrepen der dwaling (πρὸς τὴν μεθοδίαν τῆς πλάνης). Hier staat πρός niet van doel, maar komt overeen met κατά cum Acc., gelijk dat ook het geval is Lk. 12 : 47, 2 Kor. 4 : 14. Vgl. mijn Wdb. II, bl. 702. Πλάνη mag men hier niet door *bedrog* vertalen, wat te sterk zou zijn, maar door: verleiding. Paulus kon van zijn standpunt wel zeggen, dat de dwaalleeraars de menschen op verkeerde wegen leidden, maar niet, dat het hun te doen was, om de menschen te bedriegen. Met het oog op 6 : 11 (τὰς μεθοδίας τοῦ διαβόλου) heeft men τῆς πλάνης hier wel als Gen. subj. opgevat, in welk geval de verleiding handelend optreedt. Doch beter acht ik, τῆς πλάνης als Gen. obj. op te vatten en te denken aan de kunstgrepen, die op de verleiding betrekking hebben, welke daartoe leiden.

Vs. 15. Tegenover de dwaalleer met hare verleiding wordt gesteld het betrachten of handhaven van de waarheid, van het evangelie of het Woord Gods (niet: de waarheid spreken in den zin van niet liegen, zooals Gal. 4 : 16). Dit betrachten kan met bitterheid of hardheid gepaard gaan en zoo licht wordt men

[1]) Niet zonder voorliefde vermeldt MICHELSEN (bl. 193) de gissing van BENTLEY en VALCKENAER ἐν τῇ τρικυμίᾳ (in den maalstroom der wereld) i. p. v. ἐν τῇ κυβίᾳ. — Ἐν πανουργίᾳ beschouwt hij als een glosseem.

daartoe verleid. Wie er van overtuigd is, voor de waarheid op te komen en tegen heterodoxie te moeten strijden, wordt zoo licht tot hardheid geprikkeld. Het intellectualisme is niet zachtmoedig. Men moet met liefde (vgl. 1 : 4, 3 : 18) voor de waarheid opkomen. Bedoeld is hier liefde tot de broeders, ook tegen de dwaalleeraars (zie vs. 16b), niet liefde tot Christus, zooals sommigen willen, die ἐν ἀγάπῃ nauw met εἰς αὐτόν verbinden. Velen verbinden ἐν ἀγάπῃ met het volgende, daar zij beweren, dat *in liefde* geen tegenstelling vormt met de listige kuiperijen van de dwaalleeraars. Nu! dit wordt ook door ons niet beweerd. Reeds uit het oogpunt van de rhetorica zou ik zeggen, dat ἐν ἀγάπῃ bij het voorafgaande behoort. De lezers moeten opgroeien of opwassen naar Christus heen, met het oog op Hem (εἰς αὐτόν), niet om Hem gelijkvormig te worden, maar om steeds meer één met Hem te worden, zooals het lichaam met het hoofd verbonden is. Niet op het betrachten van de waarheid, maar op het opgroeien ligt de nadruk. Eigen zin en wenschen moeten wij leeren opgeven, om steeds meer Hem welbehagelijk te wandelen. Dit moeten wij doen in ieder opzicht (τὰ πάντα, vgl. 1 : 23), of in alle verhoudingen, waarin wij geplaatst worden, in ons denken, spreken en handelen. Al heeft τὰ πάντα zijne beteekenis, de meeste nadruk valt toch op εἰς αὐτόν, ὅς ἐστιν ἡ κεφαλή, Χριστός. Christus is het hoofd van het lichaam, van wien het beheer of bestuur daarvan uitgaat. Plechtig is uitgedrukt: het hoofd is Christus. Wanneer men vs. 15 hardop leest, gevoelt men, wat zoo vaak van de Paulinische brieven gezegd kan worden, eenen zekeren rhythmus in de uitdrukking. Εἰς αὐτόν en ὅς ἐστιν κτέ. zijn soortgelijk door πάντα van elkander gescheiden als Kol. 2 : 10 ἐν αὐτῷ en ὅς ἐστιν τὰ κτέ. door πεπληρωμένοι.

Vs. 16. Is Christus het hoofd, dan wordt de gemeente met een lichaam vergeleken, waarvan de leden, met elkander verbonden, elkander onderling steunen en sterken. Ieder lid heeft zijn bepaald doel, zijne bepaalde roeping, en alle hebben elkander noodig. Eenheid is er in de verscheidenheid en de wasdom of de groei komt van Christus als het hoofd. De parallele plaats is Kol. 2 : 19, waar evenwel συναρμολογούμενον (vgl. Ef. 2 : 21) niet voorkomt, dat eigenlijk alleen bij het bouwen van een huis past. Het beteekent hier *ineengevoegd* naast συνβιβαζόμενον, samenver-

bonden. Σύν ziet op de verschillende leden, die met elkander vereenigd zijn. Het gansche lichaam, geen deel uitgezonderd, dus alle leden der gemeente, van de hoogste tot de laagste, ontleenen hunne kracht en groei aan Christus. Die kracht evenwel kan alleen uitgeoefend worden bij onderlinge eenheid. — Συνβιβάζειν is eigenlijk samen doen gaan, tot elkander brengen, samenvoegen, verbinden. De leden zijn verbonden door de ondersteuning (τῆς ἐπιχορηγίας) van alle geledingen (πάσης ἁφῆς). Hier kan ἁφή niet beteekenen αἴσθησις, gewaarwording of aanraking, maar is het band, gewricht (niet zenuw of spier), een physiologische of medische term, welke reeds bij HIPPOCRATES (zie GALENUS, XIX, p. 87, ed. Kühn) voorkomt. Kol. 2 : 19 staat het synoniem met σύνδεσμος of band. Ἐπιχορηγία ziet niet bepaald op de voeding, (H. v. SODEN, Hand-Comm.), wat hier trouwens in verband met ἁφῆς geenen zin zou geven, maar op ondersteuning, bijstand in het algemeen (vgl. Fil. 1 : 19). — Κατ' ἐνέργειαν heeft geen adverbiale beteekenis (= krachtig), maar beteekent: naar de werking en behoort bij het volgende. — Ἐν μέτρῳ ἑνὸς ἑκάστου μέρους neemt weder op κατὰ τὸ μέτρον τῆς δωρεᾶς τοῦ Χριστοῦ (vs. 7[b]). Voor de hand ligt, dat de lezing μέλους eene zg. verbetering is van μέρους. Men dacht: bij een lichaam behooren de leden. Om de verwarring te voorkomen, dat aan μέρους gedacht zou worden, schreef Paulus τοῦ σώματος i. p. v. αὐτοῦ of ἑαυτοῦ [1]).

Τὴν αὔξησιν ποιεῖται = αὐξάνει en klaarblijkelijk denkt de apostel hier aan het afgebeelde, de gemeente van Christus. Men kan wel van de gemeente zeggen, dat zij door de samenwerking van de leden en door de ondersteunende kracht van Christus groeit, toeneemt, maar eigenlijk niet van een lichaam, dat het door de samenwerking en samenvoeging van de leden groeit. Voor den groei van een lichaam zijn o. a. noodig voeding en beweging, die afgewisseld worden door de rust van den slaap. Het is niet zonder reden, dat hier van τὴν αὔξησιν ποιεῖσθαι gesproken wordt, daar hier aan de activiteit der gemeenteleden wordt gedacht. Omdat vs. 16[a] gehandeld wordt over hetgeen met het lichaam geschiedt, kan men κατ' ἐνέργειαν moeilijk daarbij

---

[1]) Het is te begrijpen, dat o. a. A C μέλους schreven voor μέρους, omdat hier aan de leden van een lichaam gedacht wordt. Door de overlading van den zin lieten F G d e f g enz. κατ' ἐνέργειαν weg. Na het voorafgaande πᾶν τὸ σῶμα is het niet zoo vreemd, dat k τοῦ σώματος oversloeg.

voegen, maar wel bij het volgende, waar de apostel stilstaat bij hetgeen de leden zelven doen. — Paulus gaat vs. 16b, zooals wel meermalen bij hem geschiedt, van het éene beeld in het andere over en denkt nu aan een huis, dat opgebouwd wordt. Bijzonder fraai kunnen wij daarom de ontwikkeling zijner gedachten hier niet vinden. Dat iets groeit tot zijne opbouwing, geeft feitelijk geenen zin. Maar zooals ik zeide, moeten wij, om den apostel vs. 16b te verstaan, aan het afgebeelde denken. Paulus wil zeggen, dat alle leden der gemeente naar de hun geschonkene gaven tot den bloei der gemeente medewerken tot de versterking van haar geloof of tot haren opbouw, en dat wel in de onderlinge liefde (vgl. vs. 15). Zonder die noodzakelijke liefde, de geestelijke zenuw van het lichaam van Christus, is er geen opbouw mogelijk. Na de ontwikkeling van de eenheid der gemeente, wat haren grond en wat haar karakter betreft, begrijpen wij, hoe de vermaning van vs. 3 Paulus uit het diepst zijner ziel opwelde, dat de lezers zich moesten beijveren, de eenheid des Geestes te bewaren door den band des vredes. Aan die eenheid was hem alles gelegen.

17. Dit dan zeg en betuig ik in den Heer, dat gij niet
meer wandelt, gelijk ook de heidenen wandelen in de
18. ijdelheid van hun gemoed, verduisterd zijnde in het
verstand, vervreemd van het leven Gods wegens de
in hen aanwezige onwetendheid, wegens de verharding
19. van hun hart, die, ongevoelig geworden, zich hebben
overgegeven aan de ongebondenheid, tot het bedrijven
20. van allerlei onreinheid met hebzucht. Maar gij hebt
21. aangaande Christus alzoo niet geleerd, indien gij althans
van Hem gehoord hebt en aangaande Hem onderwezen
22. zijt, gelijk het waarheid in Jezus is, dat gij, wat uwen
vroegeren wandel betreft, den ouden mensch moet
afleggen, die verdorven wordt naar de begeerlijkheden der
23. verleiding, en verjongd worden in den geest van uw
24. gemoed, en den nieuwen mensch aandoen, die naar God
geschapen is in gerechtigheid en heiligheid der waarheid.

Vs. 17. Οὖν wijst niet op eene gevolgtrekking uit het voorafgaande, maar neemt de vermaning van vs. 1 weder op en is dus het epanaleptische οὖν. Na de opwekking tot de eenheid

volgt eene vermaning tegen allerlei heidensche zonden van zedeloosheid enz. Met grooten ernst en autoriteit treedt Paulus op. Hij spreekt en betuigt in den Heer. Ἐν κυρίῳ behoort bij de beide verba en wijst op de verhouding tot Christus, waarin Paulus staat en waaraan hij zijn gezag ontleent. De lezers mogen niet meer wandelen of leven, zooals ook de heidenen leven. Καί behoort bij καθώς, gelijk ook (niet bij τὰ ἔθνη), en heeft geen sterken nadruk. Behalve andere dingen, welke de heidenen doen, doen zij ook dit, dat zij in ijdelheid wandelen. Leest men τὰ λοιπὰ ἔθνη, dan is aan de heidenen in ethnographischen zin gedacht tegenover de Joden (vgl. Rom. 11 : 13, 15 : 16, Ef. 2 : 11). Ik geloof evenwel, dat hier heidenen in godsdienstigen zin bedoeld zijn (vgl. 1 Kor. 12 : 2), en in dat opzicht waren de lezers geen heidenen meer. Hier beteekent νοῦς niet verstand, het intellectueele leven, maar evenals vs. 23: gemoed, zin. Het zinnen en trachten der heidenen bestond in ijdele dingen (vgl. 1 Kor. 1 : 10, 2 : 16). Met holle, ijdele en nietige onderwerpen houden zij zich bezig en kennen in hun zedelijke leven geen hoogere idealen. Natuurlijk is hier niet aan de voortreffelijkste heidenen als sommige wijsgeeren en moralisten gedacht, die als vrucht van de gemeene gratie somtijds uitnemende en diep ernstige gedachten hebben uitgesproken, wat ook Paulus wel wist (vgl. Fil. 4 : 8), maar aan het gewone heidensche, niet met God rekenende leven. Bij vs. 17 kunnen wij zeer gepast vergelijken Rom. 1 : 21.

Vs. 18. De wandel der heidenen vindt zijnen oorsprong in de duisternis en de vervreemding, waarin zij leven. Die geestelijke duisternis (ἐσκοτωμένοι, waarvoor ook het meer gewone ἐσκοτισμένοι gelezen wordt) heeft betrekking op het verstand (τῇ διανοίᾳ). Διάνοια is het vermogen van zedelijke reflectie, zedelijke erkenning, ethisch kenvermogen, het door den zedelijken prikkel beheerschte bewustzijn. — Ὄντες behoort grammatisch bij ἐσκοτωμένοι, maar logisch ook bij ἀπηλλοτριωμένοι. Niet juist lijkt mij, met ROBINSON de komma na διανοίᾳ te schrijven, en ὄντες bij het volgende te voegen. Vgl. bij dit vers Kol. 1 : 21. Vervreemd zijn zij van het leven Gods, wat niet beteekent, dat zij er vreemd aan geworden zijn, alsof zij er vroeger wel deel aan gehad hadden, maar dat zij ten opzichte van het van God afkomstige leven, dat de vrucht is van de gemeenschap met Hem, in den toestand van vreemdelingen gekomen zijn. Zij staan er buiten. Het ethische leven is de vrucht van den zedelijken toestand des

harten en die zedelijke toestand rust op het gebrek aan kennis van God en Zijne openbaring (διὰ τὴν ἄγνοιαν). Die onwetendheid kan hier niet ter verontschuldiging dienen, maar treedt hier naast de verharding des harten als schuld op (Rom. 1 : 21). De onwetendheid en de verharding des harten zijn hier met elkander gecoördineerd. Men moet niet met Robinson de eerste hier van de laatste afhankelijk maken, door de komma na αὐτοῖς weg te laten. Mij dunkt, reeds uit het oogpunt van de rhetorica kan dit niet. De ἄγνοια motiveert de duisternis en de πώρωσις den toestand van vervreemding. De πώρωσις, vaak in de Hss. verward met πήρωσις, verblinding, is synoniem met σκληροκαρδία, doch daarvan somtijds zóó onderscheiden, dat bij het eerste het hart gedacht is als de zetel van het verstand en bij het tweede als de zetel van den wil. Vgl. Mk. 6 : 52, 8 : 17, 16 : 14 en bij het geheel Robinson, Comm. p. 264—274.

Vs. 19. Zij zijn de zoodanigen, dat zij, ongevoelig of verstompt zijnde (ἀπηλγηκότες, eigenl. ongevoelig geworden voor pijn), zich hebben overgegeven aan de zwelgerij of ongebondenheid tot het doen van alle onreinheid, welke handeling gepaard ging met hebzucht. Voorwaar! een droevig beeld van den toestand der heidenen, dat ons herinnert aan Rom. 1 : 24—27. De lezing ἀπηλπικότες (desperantes) voor ἀπηλγηκότες lijkt mij eene schrijffout. Bij ongebondenheid en onreinheid is vooral aan de zonde op sexueel gebied te denken, doch niet daaraan alleen, zooals ook blijkt uit πάσης bij ἀκαθαρσίας. Ook op misbruik van spijs en drank heeft Paulus het oog.

Ἐν πλεονεξίᾳ heeft wel eenig bezwaar gegeven aan de exegeten. Ik geloof niet, dat het noodig is, σύν voor ἐν te gissen. Evenmin is aanbevelenswaardig, πλεονεξίᾳ van hartstochtelijke begeerte te verklaren, die niet let op de rechten van een ander. Πλεονεξία = hebzucht, gierigheid, die een ander zijn geld en goed niet gunt. Men heeft wel gedacht aan winst, die men door het bedrijven van ontucht kon behalen (quaestus ex impudicitia, Grotius). Daargelaten, dat deze zonde toch speciaal van de vrouwen, niet van de mannen gold, zou het hier eenen matten zin geven, dat de heidenen, door hebzucht gedreven, zich aan ontucht overgaven. Ook verbiedt, zooals wij zeiden, πάσης, om bij ἀκαθαρσία alleen aan onkuischheid te denken. Liever verbind ik ἐν πλεονεξίᾳ met ἑαυτοὺς παρέδωκαν en verklaar dit van de hebzucht, waaraan de

heidenen zich overgaven, behalve aan de ontucht. Dan worden de twee voornaamste zonden van het heidendom genoemd. Vgl. voor eene soortgelijke constructie als wij vs. 19ᵇ vinden: 6 : 24 en Kol. 4 : 2. Paulus stelt vss. 20—24 tegenover den wandel der heidenen den inhoud van het evangelie.

Vs. 20. Maar gij (ὑμεῖς δέ), tegenover de heidenen, hebt niet alzoo Christus geleerd, dat nl. het geloof in Hem met eenen onzedelijken wandel gepaard zou kunnen gaan. Οὕτως slaat terug op den pas beschreven toestand der heidenen. „Christus leeren" is eene eenigszins vreemde uitdrukking voor: het evangelie aangaande Hem vernemen. Zoo doende, wordt de persoon van Christus als het middelpunt der prediking scherp op den voorgrond gesteld. Men kan de bedoelde uitdrukking vergelijken met uitdrukkingen als: Christus aannemen (Kol 2 : 6), Christus aandoen (Gal. 3 : 27), Christus kennen (Fil. 3 : 10). Wij vertalen het best: aangaande Christus leeren. De Aoristi ἐμάθετε (= ἐδιδάχθητε), ἠκούσατε en ἐδιδάχθητε (vss. 20, 21) zien niet alleen op het moment van de bekeering der lezers, maar ook op het daarop gevolgde onderwijs.

Vs. 21. Indien gij (εἴ γε), wat zeker is (zie 3 : 2), van Hem gehoord hebt en in Hem onderwezen zijt. Al ligt hier geen onzekerheid uitgedrukt, moeilijk kon toch zoo iemand spreken, die de lezers zelf onderwezen had. Ἐν αὐτῷ ziet op Christus als op de sfeer, waarin men zich bij het onderwijs bewoog. — Καθώς ἔστιν ἀλήθεια ἐν τῷ Ἰησοῦ = gelijk het waarheid is in Jezus, nl. in den historischen persoon van Jezus. Het onderwijs betreffende den verheerlijkten Christus kwam overeen met het aardsche leven van Jezus, zooals Hij zelf gewandeld had, rein, edel, kuisch. Daar geen Christologische verschilpunten hier behandeld worden, is het geheel onjuist, Christus als het subject van ἔστιν ἀλήθεια op te vatten en te vertalen: gelijk Christus waarheid is in Jezus, alsof de historische persoon Jezus één was met den hemelschen Christus. Tegen docetische dwalingen behoeft hier niet, zooals in 1 Joh., gewaarschuwd te worden.

Vs. 22. Ἀποθέσθαι evenals de vss. 23 en 24 volgende Infinitivi zijn afhankelijk van ἐδιδάχθητε en wijzen dus op den inhoud van het ontvangen onderwijs, eerst in negatieven en dan in positieven vorm. De invoeging van ὑμᾶς, die grammatisch niet noodzakelijk is, geschiedt zeker, om het misverstand tegen te gaan, alsof het vss. 22 enz. gezegde op Jezus zou kunnen slaan. Bij

Hem kon van eene aflegging van den ouden mensch geen sprake zijn. De beeldspraak van het uittrekken van een oud en het aandoen van een nieuw kleed vinden wij ook in de parallele plaats Kol. 3 : 9, 10. Vgl. verder Rom. 13 : 12. De Infinitivi moeten vss. 22, 24 als Imperativi worden opgevat, en in de beteekenis maakt het geen verschil, of de Infinitivi in het Praesens of in den Aoristus staan. Wel is het genoemde verschil goed te verklaren. De vernieuwing heeft langzamerhand plaats, geschiedt dagelijks (ἀνανεοῦσθαι), maar het afleggen van en het aandoen van een nieuw kleed, zijn handelingen, die op een bepaald moment geschieden (vandaar de Aoristi).

De lezers hadden geleerd, geheel anders dan dit met Christus het geval was, dat zij wegens of met het oog op hunnen vroegeren wandel of hunne levenswijze (ἀναστροφήν, vgl. 2 : 3) moesten afleggen den ouden mensch (τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον). Παλαιός staat hier tegenover καινός vs. 24, maar ook tegenover νέος (Kol. 3 : 10). Het nieuwe leven staat tegenover het oude leven, maar ook is het nieuwe jong en frisch. Blijkbaar is hier aan de bekeering der zondaars gedacht. Natuurlijk blijft bij die bekeering de menschelijke persoonlijkheid dezelfde. De kunstenaar wordt geen wijsgeer en de handwerksman geen geleerde. Maar met die menschelijke persoonlijkheid heeft eene radicale verandering plaats. Met zijn zondig leven, met zijn zelfzuchtig verleden moet de mensch breken en een nieuw leven aanvangen. Zijn gemoed wordt veranderd tengevolge van de wedergeboorte of het nieuwe leven, dat God hem geschonken heeft. Op het oude kleed, dat hij draagt, moet geen nieuw stuk worden gezet, maar hij moet dat kleed uittrekken en een nieuw kleed aandoen. Bij ouden en nieuwen mensch moet men niet aan Adam en Christus denken. Dezelfde mensch wordt van uit een verschillend oogpunt bezien (vgl. Kol. 3 : 10 en Rom. 13 : 12). Die oude mensch of toestand gaat stellig en zeker te gronde (τὸν φθειρόμενον), want de zonde is dood en verderf. Dit geschiedt overeenkomstig de begeerlijkheden van het bedrog (Gen. qual. vgl. Lk. 18 : 6, Rom. 1 : 26) of de bedriegelijke begeerten. De ἐπιθυμίαι, die de vrucht zijn van de πάθη, spiegelen den mensch geluk, genot en leven voor, maar zij bedriegen hem en brengen hem den dood.

Vs. 23. Positief hebben de lezers geleerd, dat zij moesten vernieuwd worden (ἀνανεοῦσθαι) met betrekking tot den geest van hun gemoed. Ἀνανεοῦσθαι ziet niet op de wedergeboorte,

want dan moest vs. 23 aan vs. 22 voorafgaan, maar op het uit de wedergeboorte voortvloeiende leven Gods, dat Hij geeft. Gedacht is aan de heiligmaking en wel aan den Goddelijken factor, die ook daarbij in het spel is, niet het zich vernieuwen. Hier wordt met ἀνανεοῦσθαι niet gezinspeeld op een herstel van den vroegeren Paradijstoestand, alsof wij ons op deze plaats konden beroepen voor de zg. „justitia originalis”, maar op den aanvang van een nieuw, door God gewekt leven. Dit leven is nieuw, jong, frisch (νέος). Paulus wil hier niet zeggen, dat deze vernieuwing plaats heeft door den Heiligen Geest, want dan was de bijvoeging τοῦ νοὸς ὑμῶν zeer overtollig. Ook denkt hij niet aan den door Gods Geest beheerschten νοῦς des menschen, want als de Geest beheerscht, is de vernieuwing niet meer noodig. Maar bij τῷ πνεύματι τοῦ νοὸς ὑμῶν is gedacht aan den levensgrond, die den zin of den νοῦς des menschen beheerscht. Πνεῦμα is hier eenvoudig in psychologischen zin te nemen (1 Thess. 5 : 23, 1 Kor. 2 : 11, 2 Kor. 7 : 13, Kol. 2 : 5). Τοῦ νοός (= νοῦ) ziet evenals vs. 17 op het gemoedsleven des menschen, die zijde van hem, waardoor hij voor hoogere indrukken, ook voor den invloed van Gods Geest vatbaar is (Rom. 7 : 22, 23). De heidenen wandelen in de ijdelheid van hun gemoed (vs. 17), de geloovigen worden vernieuwd, wat hun gemoed betreft. Vgl. voor den Dat. van de sfeer (τῷ πνεύματι τοῦ νοὸς ὑμῶν): Mt. 5 : 3 (πτωχοὶ τῷ πνεύματι). Ὑμῶν behoort bij τῷ πνεύματι τοῦ νοός. De verandering heeft niet alleen in het uitwendige, het voor de menschen waarneembare, maar ook, ja vooral in het innerlijke leven plaats. „Spiritus est intimum mentis” (BENGEL).

Vs. 24. Zooals Paulus 2 : 10 leert, dat God de goede werken voorbereid heeft, opdat wij daarin wandelen zouden, wordt hier de nieuwe mensch, d. i. de samenvatting van Gods zedelijke eischen, als in éénen persoon, als aanwezig voorgesteld. Wij hebben dat nieuwe leven te aanvaarden als een kleed, dat men aantrekt. De nieuwe mensch is naar God, d. i. naar Zijn beeld geschapen. Vgl Gen. 1 : 27. Niet aan het scheppen als zoodanig, maar aan het product van het scheppen is gedacht. Als reeds ieder mensch geschapen wordt naar Gods beeld, d. i. naar Zijne gelijkenis, hoeveel te meer geldt dit dan van den nieuwen mensch. Hij komt met Gods wezen overeen. Waarin hij met God overeenkomt, zegt Paulus verder: ἐν δικαιοσύνῃ καὶ ὁσιότητι τῆς ἀληθείας. De waarheid is de in het evangelie vervatte waarheid. Wij zouden

zeggen: Gods Woord. Τῆς ἀληθείας (Gen. van toebehooren) voege men bij de beide voorgaande substantiva. In het gewone Grieksch moge de onderscheiding opgaan, dat δικαιοσύνη ziet op onze verhouding tot de menschen en ὁσιότης op onze verhouding tegenover God, hier evenals Lk. 1 : 75 (vgl. Tit. 1 : 8) ziet ὁσιότης op de vrome, reine gezindheid des menschen, en δικαιοσύνη op de openbaring zijner gezindheid in daden. Zooals uit de aangehaalde plaatsen blijkt, kan zoowel de δικαιοσύνη als de ὁσιότης den voorrang hebben, al naar gelang men van de daden tot de gezindheid besluit, of van de gezindheid tot de daden opklimt.

25. Daarom legt de leugen af en spreekt de waarheid,
een ieder met zijnen naaste, want wij zijn elkanders
26. leden. Wordt toornig en zondigt niet! Laat de zon
27. niet ondergaan over uwe toornigheid, en geeft den
28. duivel geen plaats! Wie steelt, stele niet meer, maar
arbeide liever en werke het goede met zijne handen,
opdat hij hebbe om mede te deelen hem, die behoefte
29. heeft. Geen vuil woord ga uit uwen mond, maar al wat
goed is tot noodige stichting, opdat het genade geve
30. hun, die het hooren. En bedroeft den Heiligen Geest
Gods niet, waardoor gij verzegeld werdt tot den dag
31. der verlossing. Alle bitterheid, gramschap, toorn,
geschreeuw en lastering worden van u weggedaan met
32. alle boosheid! Maar weest jegens elkander goedertieren,
barmhartig, vergevend elkander, gelijk ook God in
Christus u vergeven heeft.

Vs. 25. Na de algemeene vermaning tot eenen zedelijken wandel van vs. 17 vinden wij hier waarschuwingen tegen speciale zonden, die evenwel niet voor eene bepaalde gemeente golden. Trouwens Paulus kende, zooals wij zagen, niet persoonlijk de gemeenten, waaraan hij schreef. Deze vermaningen zijn eene gevolgtrekking uit de houding, welke de Christenen in tegenstelling met de heidenen moeten aannemen, en worden daarom met διό ingeleid. Aan het voorafgaande is met ἀποθέμενοι de beeldspraak van het afleggen van een kleed ontleend. Ἀποθέμενοι vertale men niet door: nadat gij afgelegd hebt, maar: legt af, alsof het een Imperativus was. Onzeker is, waarom Paulus met

de waarschuwing tegen de leugen aanvangt. De positieve vermaning λαλεῖτε . . . αὐτοῦ is ontleend aan Zach. 8 : 16, met dit kleine verschil, dat daar πρὸς τόν i. p. v. μετὰ τοῦ gevonden wordt. Vgl. bij de vermaning zelve Kol. 3 : 9. Met ὁ πλησίον (scil. ὤν) is niet de medemensch in het algemeen, maar de mede-Christen bedoeld, zooals blijkt uit: want wij zijn elkanders leden. Wie dus zijnen broeder bedriegt, bedriegt zichzelven.

Vss. 26, 27. De tweede vermaning, die den toorn betreft, rust op Ps. 4 : 5, waar naar den grondtekst staat: Beeft en zondigt niet! Beeft voor God, die mij zal helpen, en u, mijne vijanden, zal vernederen. Daar Paulus aan de aanhaling denkt, vormt hij geenen voorwaardelijken zin als: wanneer gij toornt, zondigt niet! De eerste Imper. is permissief op te vatten en de tweede behelst niet eene gevolgtrekking uit den eersten, maar eene wezenlijke vermaning. De toorn, die zelfs aan God wordt toegekend, is een gevolg van liefde en heiligheid, en is eene heilige verontwaardiging. Wie iemand liefheeft en hem den boozen weg ziet bewandelen, ontsteekt in toorn. Wie koel blijft, als hij de zonde ontdekt, beseft niet de diepte van het kwaad en is een man zonder pit en kracht. Ook heeft hij niet waarlijk lief. Zijne lauwheid en laksheid verdienen den naam van liefde niet. Hoe billijk evenwel de toorn zij, hij mag niet in drift ontaarden. Anders zondigt men. Om dit gevaar te voorkomen, geeft Paulus de menschkundige vermaning: dat de zon niet onderga over uwe toornigheid (ἐπὶ παροργισμῷ ὑμῶν)! Παροργισμός is heftige toorn, sterker dan ὀργή, en komt slechts in het latere Grieksch voor. In de LXX heeft het actieve bet. = terging, tot toorn verwekken, hier pass. (= παροξυσμός). Παροργίζειν, verbitteren, tergen, vinden wij veel in de LXX en ook Ef. 6 : 4 [1]). Men mag niet langer dan éénen dag toornen. Bij zonsondergang (vgl. Deut. 24 : 15) moet alles zijn vergeven en vergeten. Wie te lang blijft toornen, krijgt een wrok.

Vs. 27. Tegelijkertijd geeft men daardoor den duivel plaats of de gelegenheid, zich van ons meester te maken (vgl. bij διδόναι τόπον Rom. 12 : 19), om tot zonde te verleiden, door b. v.

---

[1]) *Παροργίζεσθαι* heeft passieve bet. Zoo o. a. in eene inscriptie bij W. DITTENBERGER (Orientis graeci inscriptiones selectae, II, 1905, 610, 4): *ὅπου θεὸς παρωργίζετο, νῦν θεὸς ἐξευμενίζεται*, waar God vertoornd werd, maakt men zich nu God welgezind (opschrift boven eene kerk in Syrië).

den broeder te beleedigen, hem allerlei uit het verleden te gaan verwijten, en hem te benadeelen. Men staat dan zelf schuldig. Paulus spreekt gewoonlijk van Satan, niet van διάβολος (vgl. evenwel 6 : 11). Groote waarde is daaraan niet te hechten, want de bedoeling is niet, hier aan de bepaalde zonde van lastering te denken.

Vs. 28. Gewaarschuwd wordt verder tegen diefstal (ὁ κλέπτων = ὁ κλέπτης). Het was niet te bevreemden in gemeenten, die voor een groot gedeelte uit slaven en handswerkslieden bestonden, dat zij gaarne iedere gelegenheid te baat namen, om zich met het goed van een ander, b. v. van hunne meesters te verrijken. Het loon was soms karig, de sociale verhoudingen waren vaak treurig en van het recht van eigendom had men wonderlijke begrippen. Onze zendelingen kunnen ons daarvan nu nog vaak treurige staaltjes vertellen. Vgl. ook 1 Petr. 4 : 15. Niet alleen moet de man, die er eene gewoonte van maakt te stelen, niet meer stelen, maar hij moet integendeel hard werken (κοπιάτω). Ingespannen arbeid bewaart voor verleiding. De dief eigent zich toe wat een ander toekomt en werkt daardoor het zedelijk verkeerde uit. Hiertegenover wordt gezegd, dat men met zijne handen het zedelijk goede moet uitwerken. Τὸ ἀγαθόν behoort niet bij κοπιάτω, maar bij ἐργαζόμενος. Wie flink werkt, werkt het zedelijk goede in dien zin, dat hij aan zijne eigene zedelijke volmaking arbeidt. Men leert zich dan inspannen, zijne krachten concentreeren, zich verloochenen en ontvangt een diep besef zijner verantwoordelijkheid. Men leert in den dagelijkschen arbeid trouw zijn in het kleine. Ik geloof evenwel, dat met zedelijk goed hier iets anders bedoeld is. Hier is bepaald gedacht aan het zedelijk goede, dat men door den arbeid uit kan richten ten bate van anderen, b. v. van ellendigen en behoeftigen. Het egoïsme moet plaats maken voor zelfopofferende liefde. Men moet iets hebben, om mede te deelen aan hem, die behoefte heeft (τῷ χρείαν ἔχοντι). Milddadigheid is altoos eene kenmerkende deugd van het Christendom geweest.

Vs. 29. Waarschuwing tegen vuile, zedelooze taal (πᾶς λόγος σαπρός). Σαπρός beteekent eigenlijk *verrot* en wordt van boomen en vruchten gebezigd. Hier staat het van het menschelijk woord en is sterker dan ἀργός of ijdel (Mt. 12 : 36). Velen scheppen in vuile taal, die uit een onrein hart voortkomt, die de phantasie bederft en zoo licht tot verkeerde daden leidt, behagen. Men

stelt zijne eer in zijne schande. Vooral voor jonge menschen schijnt deze zonde iets aantrekkelijks te hebben. Met een duivelsch behagen kwetst men het zedelijkheidsgevoel van anderen. Absoluut klinkt de vermaning: elk woord van dien aard ga niet uit uwen mond! Houdt het terug! Πᾶς . . . μή staat Hebraïstisch voor μηδείς (כל לא). De tegenstelling is sterk, zooals wij dat bij Paulus gewoon zijn. Maar indien eenig zedelijk goed woord is tot opbouwing in het geloof van den broeder, dan moet men zulks spreken, opdat het genade geve aan hen, die het hooren. Men mag χάριν niet verzwakken door: opdat het aangenaam zij! Ook is het niet: zegen, maar genade. Goddelijk heil, genade moet door middel van een woord ten deel vallen aan anderen. Het moet zijn, alsof God door ons sprak. Wij hebben bij de verklaring τῆς χρείας na οἰκοδομήν weggelaten. Niemand zou het hier missen. Ja! het geeft zelfs bezwaar. Het gemakkelijkst is, het als eene latere invoeging te schrappen (zie mijn N. T.). Doch de vraag blijft dan: Hoe kwam iemand er toe, het in te voegen of op den rand te schrijven? Het te vervangen door τῆς χάριτος geeft geen zin. Men bouwt niet de genade op, om genade te geven. Oud-Lat. vert. en de Vulgaat lezen: ad aedificationem fidei, en men vindt τῆς πίστεως in D* E* F G. Maar τῆς πίστεως is klaarblijkelijk eene latere verbetering. HIERONYMUS (ad h. l.) kent de lezing τῆς χρείας en verklaart die door: ad aedificationem opportunitatis. Χρεία is behoefte en verder het nut of gebruik, dat zich van iets laat maken, waardoor in eene bestaande behoefte wordt voorzien, dienst. Zoo Hand. 6 : 3 en in de LXX (zie mijn Wdb. II, bl. 1064). Tot de opbouwing, die in een bepaald geval, voor eenen bepaalden dienst noodig is, tot de noodige stichting, is misschien hier nog de beste verklaring. Men kan hierbij vergelijken Plut. Pericl. 8, waar van Pericles staat, dat hij, als hij het spreekgestoelte beklom, tot de goden bad, dat hem niet ondanks zichzelven een woord ontviel, dat niet paste voor het bepaalde doel, geval, den bepaalden dienst, welken het moest bewijzen (πρὸς τὴν προκειμένην χρείαν ἀνάρμοστον). Zie bij het geheele vers Kol. 4 : 6.

Vs. 30. De vermaning, den Heiligen Geest Gods niet te bedroeven, moet ten nauwste met het voorafgaande worden verbonden, zooals reeds blijkt uit het gebruik van καὶ μή (niet μηδέ). Het woord is eene gave Gods, die men tot stichting moet gebruiken. Anders bedroeft men den Heiligen Geest Gods.

Hier is de Heilige Geest als eene gave gedacht, welke men als geloovige van God ontvangt. Gewoonlijk spreekt Paulus van Heiligen Geest en van den Geest Gods. Hier van den Heiligen Geest van God. Gewijd is zijn karakter en daarom moet al het profane worden geweerd. Aan God, den verhevene en heilige, behoort hij toe. Van Hem is hij afkomstig. Men kan bij de vermaning van vs. 30ª vergelijken het gezegde betreffende de droefheid in den Pastor van Hermas, Mand. 10 : 2. Evenals 1 : 13, 14 wordt de Heilige Geest hier als het zegel, middel of onderpand beschouwd, waardoor men verzekerd is tegen den dag der verlossing bij de parousie. Men behoeft niet te vreezen, dat men door het bedroeven van Gods Geest de verlossing zou ontgaan. Maar door vs. 30ᵇ wordt het schandelijke en ondankbare van dat bedroeven van Gods Geest op den voorgrond gesteld.

Vs. 31. Πικρία is bitterheid in eigenl. zin, hier bittere gezindheid of stemming, als men mokt en wrokt, en weigert, zich met den naaste te verzoenen. Θυμός en ὀργή, gramschap en toorn, kan men onderscheiden als de innerlijke gramschap en de openbaring daarvan naar buiten. Zeer gepast volgen daarop κραυγή en βλασφημία, geschreeuw en lastering. Men uit zijnen toorn in harde, onaangename woorden en lastert den goeden naam van een ander. Dit alles worde van de lezers weggenomen te gelijk met allerlei soort van boosheid (σὺν πάσῃ κακίᾳ), als b. v. nijd en achterdocht! Vgl. bij dit vers Kol. 3 : 8.

Vs. 32. Het tegenovergestelde van de genoemde ondeugden is, dat men jegens elkander goedertieren is (χρηστοί), d. i. voor iemand bedenkt, wat hem aangenaam en nuttig kan zijn, dat men barmhartig is (εὔσπλαγχνοι), d. i. dat men medelijden heeft met iemands nooden en behoeften, zich gaarne over hem ontfermt. De hoogste eisch staat op het eind, dat men elkander vergeeft, zooals ook God in Christus den lezers vergeven heeft. Vgl. Kol. 3 : 13. De vergevensgezindheid moet dus onbegrensd en het geduld onuitputtelijk zijn. Onwillekeurig herinnert men zich hier de bede van het onze Vader Mt. 6 : 12 „Vergeef ons onze schuld, gelijk ook wij vergeven hebben onzen schuldenaren". Vgl. ook Mt. 5 : 44, 45.

HOOFDSTUK V

1, 2. Zijt dan navolgers Gods, als geliefde kinderen, en
wandelt in liefde, gelijk ook Christus u liefgehad en
zichzelven voor u overgegeven heeft, als gave en offer,
3. Gode tot eenen welriekenden reuk. Maar hoererij en
allerlei onreinheid of hebzucht worde onder u zelfs niet
4. genoemd, zooals het aan heiligen betaamt, en schande-
lijkheid, zotteklap of laffe praat, welke niet passen,
5. maar veeleer dankzegging. Want weet dit zeker, dat
geen hoereerder of onreine of hebzuchtige, d. i. een
afgodendienaar, erfdeel heeft in het koninkrijk van
6. Christus en van God. Niemand bedriege u met ijdele
woorden; want daarom komt de toorn Gods over de
7. kinderen der ongehoorzaamheid. Weest dan hunne
8. medeplichtigen niet! Want gij waart eertijds duisternis,
maar nu zijt gij licht in den Heer. Wandelt als
9. kinderen des lichts! Want de vrucht des lichts bestaat
10. in alle goedheid, gerechtigheid en waarheid, en beproeft
11. wat den Heer welbehagelijk is. En hebt geen gemeen-
schap met de onvruchtbare werken der duisternis,
12. maar bestraft ze veeleer! Want wat in het verborgen
door hen geschiedt, is schandelijk zelfs om te zeggen.
13. Maar dat alles wordt openbaar, wanneer het door
het licht bestraft wordt; want al wat openbaar wordt, is
14. licht. Daarom zegt men: „Ontwaak gij, die slaapt,
en sta op uit de dooden, en Christus zal over u lichten”.

Vs. 1. Zeer nauw is de aansluiting aan het voorafgaande vers, waar over Gods Vaderliefde gesproken wordt. Daar het zedelijk leven der geloovigen zóó moet zijn als pas geteekend is, volgt hier de vermaning, dat de lezers navolgers van God moeten zijn, waarmede de voorafgaande waarschuwingen worden samengevat. Een rechtgeaard kind volgt zijnen vader na, doet wat vader doet, handelt in zijnen geest en drukt zijne voetstappen, al bootst hij hem niet na, en handhaaft zijne persoonlijkheid. Dat Paulus ook in het ethische leven de kracht van het voorbeeld kent, blijkt

uit zijne brieven (1 Kor. 4 : 16, 11 : 1, 1 Thess. 1 : 6, 2 Thess. 3 : 7, 9), waarin hij de lezers opwekt, hemzelven en zijne medebroeders na te volgen. Goed voorgaan doet goed volgen. Navolgers Gods worden de geloovigen ook genoemd Ign. Eph. 1, Trall. 1.

Vs. 2. De qualificatie van de lezers als geliefde kinderen Gods baant den overgang tot de vermaning van vs. 2, dat zij in de liefde moeten wandelen, d. i. den naaste moeten beminnen, hier bepaald de medegeloovigen. Wordt verder op de liefde van Christus tot de gemeente gewezen, dan is dit niet eenvoudig een motief voor het liefdebetoon (F. EWALD), maar een voorbeeld, dat zij moeten navolgen, zooals zij ook God den Vader moeten navolgen. Zooals Christus de gemeente liefhad, moeten ook de geloovigen elkander beminnen. Op autoriteit der Hss. is niet uit te maken, of wij in het volgende ὑμᾶς en ὑμῶν, of ἡμᾶς en ἡμῶν lezen moeten. De verwisseling van ὑμᾶς en ἡμᾶς is zeer gewoon. Mij dunkt, dat het voor de hand ligt, in dit redebeleid aan het voornaamwoord van den 2[en] pers. de voorkeur te geven. In geen geval verdient het navolging, eerst ὑμᾶς en dan ἡμῶν te schrijven. Men leze vs. 2 hardop en zal dan den indruk ontvangen, dat reeds de welluidendheid zulks verbiedt. Christus heeft de gemeente liefgehad tot in den dood, door zijne ziel als eene Gode welbehagelijke offerande, als eenen welriekenden geur te geven. De offerande is hier niet een zoenoffer voor onze zonden, in welk geval van navolging geen sprake kon zijn, maar wordt hier als een brand- of dankoffer gedacht, dat geheel verteerd werd en waarvan de rook omhoog steeg. Προσφορά is offer in het algemeen en θυσία slachtoffer. Θυσία καὶ προσφορά vinden wij ook Ps. 39 (40) : 7 (aangehaald Hebr. 10 : 5, 8). Het rieken van den welriekenden geur (εἰς ὀσμὴν εὐωδίας) is eene aan het O. T. ontleende beeldspraak van wat God welgevallig is, welke Paulus meermalen bezigt (2 Kor. 2 : 14—16, Fil. 4 : 18). Naar analogie van het O. T.ische ὀσμὴ εὐωδίας κυρίῳ voeg ik τῷ θεῷ bij het volgende.

Vs. 3. Na de opwekking tot liefde tot den naaste waarschuwt de apostel hier tegen twee voorname heidensche zonden, ontucht en hebzucht, waaraan de geloovige zich niet mocht schuldig maken. Aan de hebzucht was reeds 4 : 28 gedacht, waar zij evenwel voorkomt als benadeeling van den naaste, hier echter wordt zij beschouwd als zonde tegen God, die ons buiten Zijne gemeenschap sluit, en ons tot objecten maakt van Zijnen toorn.

Naast de speciale zonde der πορνεία wordt het algemeene gebied genoemd, waartoe zij behoort, de ἀκαθαρσία of onreinheid. Door ἤ wordt als eene tweede zonde de πλεονεξία daarvan onderscheiden. Niet alleen ontucht, maar alle mogelijke soort van onreinheid, onreine gesprekken en lectuur waren contrabande. Men moest er zelfs niet lichtvaardig over spreken (μηδὲ ὀνομαζέσθω), want zoo licht werd dan het zedelijkheidsgevoel verstompt en van het woord kon men komen tot de daad. Men mocht geen deel hebben met hen, die de bedoelde zonden pleegden (vs. 7). Dat Paulus niet bedoeld heeft, dat men de woorden ontucht enz. niet mocht bezigen, spreekt vanzelf. Zijn eigen voorbeeld bewijst, dat men geen kwaad kan bestrijden, zonder het te noemen. Aan heiligen, die aan de sfeer van het profane onttrokken zijn, betaamt het, dergelijke zonden niet tot onderwerp van hunne gesprekken te maken.

Vs. 4. Evenzoo moest men zich inachtnemen tegen αἰσχρότης καὶ μωρολογία ἢ εὐτραπελία. Αἰσχρότης is niet alleen spreken over schandelijke dingen (αἰσχρολογία, Kol. 3 : 8), maar schandelijkheid in 't algemeen. Naast de schandelijkheid komt hier de μωρολογία voor, het ijdel gezwets zonder eenige beteekenis. In mijn N. T. verbond ik αἰσχρότης en μωρολογία door ἤ, doch misschien is het beter, met sommige get. voor ἤ te lezen καί, en dan de εὐτραπελία door ἤ van het voorgaande te onderscheiden. Εὐτραπελία is vlugheid in de wendingen, geestigheid (in bonam partem) en verder: laffe aardigheid, wat studenten noemen: vuile moppen. Vgl. Arist. Rhet. 2, 12, 16 ἡ εὐτραπελία πεπαιδευμένη ὕβρις ἐστίν. Uit het voorgaande is aan te vullen: dat zij zelfs niet genoemd worden. Ik gaf in mijn N. T. uit ἃ οὐκ ἀνῆκεν, wat niet betaamt, waarna men vs. 4ᵇ moet verklaren: maar veeleer past dank. Men kan evenwel hiertegen opmerken, dat men dan ὅ i. p. v. ἅ zou verwachten, en daarom de voorkeur geven aan de lezing τὰ οὐκ ἀνήκοντα. In dit geval moet men vs. 4ᵇ verklaren: maar dat veeleer dank genoemd worde! Naar het voorbeeld, dat Paulus zelf in zijne brieven geeft, wil de geloovige liever danken en in alle goede gaven, welke hij ontvangt, de hand Gods opmerken.

Vs. 5. Deelgenootschap aan de bedoelde zonden sluit uit van de gemeenschap aan het koninkrijk der hemelen. Daarom zegt Paulus: want weet dit zeker, dat geen hoereerder of onreine of hebzuchtige, die een afgodendienaar is, erfdeel heeft in het

koninkrijk van Christus en van God. Eenigszins vreemd is τοῦτο ἴστε γινώσκοντες. Ik vat τοῦτο op als object van de beide verba, niet alleen van ἴστε, en meen, dat het op het volgende slaat. Verklaart men: want weet dit, erkennend enz., dan moeten wij een anakolouth aannemen. Maar wat had men anders te weten, dan wat men moest erkennen? Veel beter lijkt mij, om bij ἴστε γινώσκοντες een Hebraïsme aan te nemen naar analogie van het in het O. T. meermalen voorkomende יָדֹעַ תֵּדְעוּ. Nu is het wel waar, dat de LXX daarvoor gewoonlijk leest γνόντες γνώσεσθε. Maar men vindt toch ook 1 Sam. 20 : 3 γινώσκων οἶδεν en Jer. 39 (32) : 22 als variant ἴστε γινώσκοντες ὅτι. Wij vertalen dus: Want weet dit zeker enz. Tot geen prijs is eenige verontschuldiging voor de bedoelde zonden te vinden. Geen hoereerder, maar ook geen onreine in het algemeen, geen hebzuchtige (πλεονέκτης), die zijn voordeel zoekt ten koste van een ander, van zijn goed zijnen afgod maakt, aan zijn goed zelfstandige waarde toekent naast God en niet God alleen als het hoogste doelwit van zijn werken en streven beschouwt, heeft zijn erfdeel in het koninkrijk van Christus en van God. Paulus drukt zijne bedoeling met ὅ ἐστιν εἰδωλολάτρης scherper uit dan met ὅς ἐστιν εἰδωλολάτρης. De eerste lezing wil zeggen: dat beteekent. Hoe gemakkelijk veranderde men ὅ in ὅς. — „Geen erfdeel hebben in het koninkrijk" is nog sterker dan: het koninkrijk niet beërven. In het Godsrijk is voor dezulken geene plaats. Het rijk of de heerschappij heet van Christus, omdat Hij er de grondvester van is, en van God, omdat die heerschappij eenen hemelschen oorsprong heeft. Natuurlijk wordt Christus hier niet God genoemd, zooals dat b. v. IGNATIUS in zijne brieven doet, maar Hij wordt van God den Vader onderscheiden. Vgl. bij dit vers Kol. 3 : 5.

Vs. 6. Het gevaar lag voor de hand, dat men de geloovigen door ijdele redeneeringen en allerlei drogredenen tot de bedoelde zonden zocht over te halen. Men kan gewezen hebben op de vrijheid van den Christen, die immers van de heerschappij der wet verlost was, op het feit, dat de spijzen waren voor den buik, dat de zg. ontucht toch alleen op de σάρξ en niet op het πνεῦμα, het wezenlijke bestanddeel des menschen, betrekking had (1 Kor. 6 : 12—14). Dergelijke zwakheden behoorden niet tot de zg. adiaphora — zegt Paulus —, want juist daarom komt de toorn Gods, d. i. het oordeel Gods, over de kinderen der ongehoorzaamheid (2 : 2). De zg. geloovigen worden hier feitelijk met

de ongeloovigen, de kinderen der ongehoorzaamheid, op ééne lijn gesteld.

Vs. 7. Hebt dan met deze zondaars (αὐτῶν) geen deel! Wordt geen deelgenooten van hen! Hier is niet eenvoudig gedacht aan het lichtvaardig spreken over de bedoelde zonden, maar aan de vs. 5 genoemde zonden van de daad. Συμμέτοχοι en συγκοινωνεῖν vs. 11 staan tegenover συγκληρονόμα, σύσσωμα, συμμέτοχα (3 : 6). Bij συμμέτοχοι verwacht men de zaak, waaraan men deelheeft, in den Gen., terwijl de persoon, die met ons aan iets deel heeft, daar in den Dat. bij genoemd wordt. Hier kan dus αὐτῶν niet slaan op: de kinderen der ongehoorzaamheid (vs. 6).

Vs. 8 motiveert de vermaning van vs. 7 uit de verandering van den gemoedstoestand, welke met de lezers had plaats gehad. Eertijds leefden zij buiten Gods gemeenschap, in de duisternis, maar nu wandelen zij, als in de gemeenschap met den Heer levend, in het licht. Om de bedoeling puntig en scherp uit te drukken, worden de geloovigen in hunnen vroegeren toestand de duisternis zelve genoemd, en in hunnen tegenwoordigen toestand het licht. Vgl. 2 Kor. 5 : 21. De twee deelen van vs. 8^a worden niet als elkander aanvullend gedacht, want μέν ontbreekt, maar met ἦτέ ποτε wordt gezegd, dat de tijd der duisternis voorbij is gegaan, zoodat νῦν δὲ φῶς de uitlegging is van wat in ἦτέ ποτε opgesloten lag. De vermaning wordt voorgesteld als iets, dat vanzelf sprak. Paulus zegt: wandelt als kinderen des lichts, daar hier natuurlijk de eenvoudige qualificatie van licht geen zin zou geven. — Ἐν κυρίῳ behoort bij φῶς en wijst den weg aan, waarlangs men licht wordt. I. p. v. τέκνα had Paulus ook van υἱοί kunnen spreken.

Vs. 9. In dezen tusschenzin wijst de schrijver aan, dat het karakter van kind des lichts den wandel bepaalt, zooals de boom aan zijne vrucht wordt gekend. Het product van den door φῶς [1]) aangegeven toestand bestaat in iederen vorm van ἀγαθωσύνῃ, δικαιοσύνῃ en ἀλήθεια, in alles, wat men goed, rechtvaardig en waarachtig noemen kan. Wij hebben hier niet drie deugden of klassen, groepen van deugden. Maar het geheele zedelijke gebied wordt door elk begrip aangeduid. Alleen wordt het

---

[1]) Πνεύματος van D* E** K L i. p. v. φωτός is eene verandering uit Gal. 5 : 22. MICHELSEN (bl. 195) leest i. p. v. ὁ γὰρ καρπὸς τοῦ φωτός: καρποφοροῦντες. Γάρ zou eene dittographie zijn van καρ(πός).

telkens van uit een verschillend oogpunt bezien. — Ἀγαθωσύνη is van het synonieme χρηστότης te onderscheiden zooals bonitas van benignitas. De ἀγαθ. is de eigenschap van den door het goede beheerschten en naar het goede strevenden mensch, de degelijkheid. Zij kan met grooten ernst, ja met gestrengheid gepaard gaan, terwijl de χρηστότης een meer vriendelijk en welwillend karakter draagt (Rom. 15 : 14, Gal. 5 : 22, 2 Thess. 1 : 11). — Δικαιοσύνη duidt aan, dat de zedelijkheid overeenstemt met Gods wet of norm, en ἀλήθεια herinnert in beteekenis aan אֱמֶת, is dus waarheid in den zin van waarachtigheid of den degelijken wandel, welke met Gods wezen overeenstemt (vgl. 6 : 14).

Vs. 10. Bij den wandel als kinds des lichts moet men telkens in ieder bepaald geval onderzoeken, wat den Heer aangenaam, welbehagelijk is.

Vs. 11 herhaalt de vermaning van vs. 7. Met onvruchtbare werken der duisternis mag men geen gemeenschap hebben. Hiermede wordt niet alleen gewaarschuwd tegen het lichtzinnig spreken over bepaalde zonden, maar ook tegen het doen van de zonden zelf. Het karakter van deze zonden is duisternis (zie vs. 8), en ἄκαρπα worden de werken genoemd, omdat zij geen vrucht dragen voor het Godsrijk. Veeleer moest men tegen het bedrijven van de bedoelde zonden bestraffend zijne stem verheffen. Hier is ἐλέγχειν: door overtuiging aan het licht brengen en daardoor bestraffen. Zoo komt bij Artemidorus II, 36 ἐλέγχειν voor van de zon, die het verborgene aan het licht brengt.

Vs. 12 motiveert vs. 11 in zijn geheel, niet alleen vs. 11^{b}. Bestraffing is noodig, opdat wat in het geheim geschiedt, openbaar worde! Wanneer men er over zwijgt, blijft het bedekt. Maar als het schandelijk is, om er zelfs over te spreken, vloeit hieruit voort, dat wij er geen gemeenschap mede mogen hebben, maar de zonden moeten ontvlieden. „Wat in het geheim geschiedt", ziet zeker in de eerste plaats op zonden op sexueel gebied, maar niet daarop alleen. Vele andere zonden als b. v. diefstal hebben in het verborgene plaats. Het kwaad schuwt juist het licht, gelijk het goede of al wat uit God is, het licht zoekt.

Vs 13. Alles nu, d. z. alle zonden, die door het licht of door het woord van de kinderen des lichts bestraft zijn, worden in haar waar karakter openbaar. Uit hare schuilhoeken worden zij tevoorschijn gebracht, en daardoor leert men ze in haar

ontzaglijk karakter verstaan. Het begrip φανεροῦν wordt door φῶς aan de hand gedaan en φανεροῦν zelf staat tegenover κρυφῇ. De bedoeling is volstrekt niet, dat de zondaar door de bestraffing verbeterd wordt. Daarom is de gissing ἀνορθοῦται of ἐπανορθοῦται (zie EWALD, S. 231) overbodig. — Πᾶν γὰρ τὸ φανερούμενον φῶς ἐστίν beteekent niet, dat al wat openbaar maakt, of zich openbaar maakt licht is. Vooreerst zou dit na het voorafgaande eene vrij zinledige opmerking zijn, en ten tweede beteekent τὸ φανερούμενον niet: wat openbaar maakt (= τὸ φανεροῦν). Ook zelfs de mediale opvatting is niet te prefereeren. Met het oog op φανεροῦται verwacht men, dat τὸ φανερούμενον = wat openbaar wordt. Met φῶς ἐστίν wil Paulus zeggen, dat het openbaar gemaakte in het volle licht treedt, niet dat het het karakter van licht verkrijgt, of verbeterd wordt. Paulus was een te goed psycholoog, om zoo iets te beweren. Eene zekere woordspeling is in het gebruik van φῶς in dit verband niet te miskennen. Eerst haten de geloovigen zelven vs. 8 licht, vs. 13 wordt zoo hun woord of hunne bestraffing genoemd en daarna de zonden zoo geheeten, inzoover zij haar heimelijk karakter verliezen en in hare ware gedaante worden aanschouwd. De exegese van HAUPT, dat de leer van de zonde tot het Godsrijk behoort, gaat geheel buiten den tekst om, en is op zichzelve beschouwd, ook onlogisch. Alle gedachten aan bekeering van den zondaar moet men hier buitensluiten. Op het bestraffen komt het aan. Minder juist vind ik, om b. v. met HAUPT ὑπὸ τοῦ φωτός bij het volgende te voegen. Welke reden kon er bestaan, om met nadruk op den voorgrond te stellen, dat de zonden door het licht geopenbaard werden? Mij dunkt, wie φανεροῦν zegt, zegt φῶς. Bij onze verklaring is φῶς het middel der bestraffing en baant φῶς zelf den weg tot φανεροῦν.

Vs. 14 behelst een citaat, waarschijnlijk uit een Christelijk lied, ter motiveering van de vermaning van vs. 11. Men zou met het oog op διὸ λέγει zeggen, dat eene aanhaling uit het O. T. bedoeld was, en heeft o. a. gedacht aan Jez. 60 : 1. M. W. JACOBUS (Theol. Studien an B. WEISS, 1897, S. 9—29) denkt aan Jona 1 : 6. Ja! door den nood gedrongen, heeft men zelfs O. T.ische apocriefen en pseudepigraphen hierbij ter sprake gebracht, als de apocalypse van Elia. Maar het beslist Christelijk karakter van het citaat maakt dit eenvoudig onmogelijk. Ook kan het geen agraphon zijn, door

Jezus bij de opwekking van een doode gesproken. Het is een citaat uit een opstandingslied der oude gemeente. Hij, die den slaap des doods slaapt, moet uit de dooden ontwaken, en Christus zal hem op den dag der opstanding met zijn hemelsch licht beschijnen. Wat den vorm betreft, merken wij nog op, dat de conjectuur van EWALD διὸ λέγε of λέγετε weinig voor zich heeft. Men zou dan nog eer λέγουσιν = *men zegt* verwachten. Verder dat de vertalingen *contingel te Christus* en *continges Christum*, die op ἐπιψαύσει σοι Χριστός en ἐπιψαύσεις τοῦ Χριστοῦ wijzen (zie daarover ROBINSON, pag. 300), in het verband niet passen. Bij vergissing maakten afschrijvers van ἐπιφαύειν: ἐπιψαύειν. Als er niet van *verlichten* sprake geweest was, had Paulus het citaat niet kunnen gebruiken.

15. Ziet dan nauwlettend toe, hoe gij wandelt, niet als
16. onwijzen, maar als wijzen, den tijd uitkoopend, omdat
17. de dagen boos zijn. Daarom weest niet onverstandig,
18. maar verstaat wat de wil des Heeren is! En wordt
niet dronken van wijn, waarin losbandigheid is, maar
19. wordt vervuld van den Geest, sprekend onder elkander
in psalmen, lofzangen en geestelijke liederen, zingend
20. en lofprijzend den Heer in uw hart, dankend te allen
tijd voor alles in den naam van onzen Heer Jezus
21. Christus God den Vader, elkander onderdanig zijnde
22. in de vreeze van Christus. Gij vrouwen! zijt uwen
23. mannen onderdanig als den Heer, want een man is het
hoofd der vrouw gelijk ook Christus het hoofd der
gemeente is. Hij zelf is de behouder des lichaams.
24. Maar gelijk de gemeente aan Christus onderdanig is,
25. zoo ook de vrouwen haren mannen in alles. Gij mannen!
hebt uwe vrouwen lief, gelijk ook Christus de gemeente
26. liefgehad en zichzelven voor haar gegeven heeft, om
haar te heiligen, door haar te reinigen door het waterbad,
27. door het woord, om zelf de gemeente voor zich te stellen,
heerlijk, zonder vlek of rimpel of iets dergelijks, maar
28. opdat zij heilig zij en onbesmet. Zoo behooren de
mannen hunne vrouwen lief te hebben als hunne eigene
lichamen. Wie zijne vrouw liefheeft, heeft zichzelven

29. lief. Want niemand heeft ooit zijn eigen vleesch gehaat,
maar hij voedt en koestert het, evenals Christus de
30. gemeente, want wij zijn leden van zijn lichaam.
31. Daarom zal een mensch zijnen vader en zijne moeder
verlaten en zijne vrouw aanhangen, en die twee zullen
32. tot één vleesch zijn. Deze verborgenheid is groot,
maar ik zeg het met het oog op Christus en de gemeente.
33. Evenwel ook gij, elk in het bijzonder, ieder hebbe
zijne vrouw zóó lief als zichzelven; en de vrouw, dat
zij haren man vreeze!

Vs. 15 behelst eene gevolgtrekking uit het voorgaande, waarin gewezen is op den grooten ernst van het zedelijke leven. Ziet dan toch nauwlettend toe, hoe gij wandelt (vgl. vs. 8ᵇ)! Ik vind het aannemelijker, ἀκριβῶς vóór dan na πῶς te schrijven (zie mijn N. T.). Nauwlettend zelfonderzoek is noodig, hoe men wandelen moet, en de wandel wordt nader bepaald vss. 15ᵇ, 16. Wandelt niet als onwijzen of dwazen, maar als wijzen, zooals het aan menschen betaamt, die het wezen en den schijn der dingen wel van elkander weten te onderscheiden, die dus eene grondige, op ervaring rustende kennis hebben van de wereld der verschijnselen, waarin zij leven. Deze vermaning hangt wel met den geest van het voorafgaande, maar niet met eene bepaalde vermaning samen.

Vs. 16. Ἐξαγοράζειν komt bij Paulus voor in den zin van loskoopen, bevrijden (Gal. 3 : 13, 4 : 5). Hier in verband met τὸν καιρόν beteekent het: met den bepaalden, ons geschonken tijd des levens woekeren, dien wèl weten te gebruiken. Vgl. Kol. 4 : 5. Wij vinden de uitdrukking καιρὸν ἐξαγοράζειν ook Dan. 2 : 8. Doch daar is gedacht aan het zoeken te winnen van den tijd. Men mag zijnen kostelijken tijd niet met ijdele dingen zoek maken, maar moet dien ijverig voor ernstige onderwerpen besteden. Zijne krachten moet men concentreeren op de bereiking van een hoog staand ideaal. De vermaning van dit vers klemde te meer, omdat de dagen boos zijn, d. i. de levensomstandigheden niet gunstig voor het nastreven van het hooge, Christelijke doel. Indien iemand dan had Paulus recht, zich uit te laten, zooals hij hier deed.

Vs. 17. Omdat de dagen boos zijn, weest daarom niet als dezulken, die hun verstand niet gebruiken (ἄφρονες), maar doet

in speciale gevallen en bij gerezen moeilijkheden, bij zg. collisies van plichten, onderzoek (συνίετε, niet het Part.), wat Christus van u vordert, wat Hij van u wil. Streeft naar een helder inzicht in des Heeren gebod! Dan zult gij als wijzen wandelen. Vgl. vs. 10. Wat de Heer, die met gezag optreedt, van u verlangt, moet gij volbrengen.

Vs. 18. Vreemd zou na de voorgaande vermaning de opmerking zijn, dat men niet dronken mocht worden van wijn (vgl. Spreuk. 23 : 31 naar de LXX), wanneer die opmerking op zichzelve stond. Zij vormt evenwel slechts de antithese met de volgende vermaning: Maar wordt vervuld met den Heiligen Geest! Geen heidensche uitgelatenheid of opgewondenheid past den Christen, maar eene heilige geestdrift, die de vrucht is van den Heiligen Geest. Al bezat men den Geest, iets anders was, van den Geest vervuld te zijn. — Ἐν ᾧ ἐστὶν ἀσωτία, waarin, nl. in het dronken worden van wijn, brooddronkenheid of uitgelatenheid is. Ἐν ᾧ ziet niet alleen op οἴνῳ, in welk geval de gedachte ook niet waar zou zijn.

Vs. 19. De opgewekte stemming moet zich bij de geloovigen in het aanheffen van geestelijke liederen openbaren. Met elkander (ἑαυτοῖς), in de samenkomsten der gemeente, moet men den Heer in psalmen, gezangen en geestelijke liederen verheffen (vgl. Kol. 3 : 16 en onze exegese daarbij), maar ook in zijn hart, d. i. voor zichzelven, in zijn huis moet men den Heer lofzingen en verheerlijken. Men moet niet zeggen, dat hier niet aan twee verschillende gelegenheden gedacht wordt, waarbij God in het lied verheerlijkt werd. Immers kan men niet tegelijk in de gemeente en voor zichzelven zingen. Het gemeenschappelijk lied staat bovenaan en daarna volgt het individueele. Ψάλλοντες ziet niet op de begeleiding op een muziekinstrument, wat men moeielijk in zijn hart kan doen, maar op het aanheffen van liederen, en staat hier synoniem met ᾄδοντες [1]).

Vs. 20. De uitgelatenheid der wereld is van voorbijgaanden aard. Maar de blijdschap der geloovigen duurt steeds voort. Daarom wordt de verheerlijking in het lied uitgebreid tot eene

[1]) MICHELSEN (t. a. pl. bl. 195) leest λαλοῦντες ἑαυτοῖς ἐν χάριτι, en voegt de volgende liederen bij ᾄδοντες κτέ. Hij beroept zich voor zijne gissing ἐν χάριτι op de lezing van A, die ἐν χάριτι na πνευματικαῖς invoegt, wat zeker een gevolg is van eene vergelijking met Kol. 4 : 6.

voortdurende dankbaarheid voor alles. Men dankt Hem, die de God en Vader is, en doet dit in den naam of onder aanroeping van den naam van onzen Heer Jezus Christus. Men verheerlijkt daarbij ook Christus' naam, inzoover God ons Zijne weldaden krachtens onze verhouding tot Christus schenkt. Niet alleen in alles dankt de Christen (1 Thess. 5 : 18), maar ook voor alles, omdat hij in kleine en groote gebeurtenissen Gods vinger opmerkt. Zelfs voor tegenspoed en kruis kan hij God danken, omdat hij deze beschouwt als middelen ter versterking van zijn geloofsleven. Gods kind kan, mag en wil zonder kruis niet zijn. In het schoone antwoord op de 27ᵉ vraag van den Heidelbergschen catechismus (10ᵉ Zondag) lezen wij o. a., dat alle dingen niet bij geval, maar van Gods vaderlijke hand ons toekomen. Voor alles kunnen wij God als Vader danken. Dat de dank aan God zich gaarne in het lied uit, kunnen wij gemakkelijk uit ons verband leeren. Het Christelijk gezang en de dankbaarheid zijn de bewijzen, dat men vervuld is van Gods Geest. De parallel bij vs. 20 is Kol. 3 : 17.

Vs. 21. Na de verhouding, die de geloovigen tegenover God den Vader moeten innemen, wordt hier gewezen op hunne onderlinge verhouding. Zij moeten elkander onderdanig zijn, zelfverloochenende liefde jegens elkander bewijzen, in eerbetoon elkander voorgaan (Rom. 12 : 10), de een moet den ander uitnemender achten dan zichzelven, en dat wel in de vreeze van Christus, uit eerbied voor Hem, omdat Hij zulks bevolen heeft. Zonder zich hier op een geschreven woord van Jezus te kunnen beroepen, wat trouwens toen onmogelijk was, weet Paulus uit de overlevering, dat Jezus tot die onderlinge liefde opgewekt heeft (vgl. Joh. 13 : 12—17). Paulus zegt terecht niet, wat hij wel vs. 22 van de personen opmerkt, dat men zich aan elkander zóó stipt en volkomen moet onderwerpen als aan den Heer. Dit zou onnoodig en in de samenleving eenvoudig onmogelijk geweest zijn. Ook de Christen-heer blijft heer en wordt geen slaaf.

Eenigszins vreemd is de constructie van de vermaning in het Participium (ὑποτασσόμενοι), waardoor het lijkt, alsof deze vermaning op éene lijn staat met de voorafgaande van vss. 19, 20, en zij ondergeschikt zou zijn aan: wordt vervuld van den Geest (vs. 18). Dit nu is natuurlijk niet het geval. Feitelijk begint vs. 21 eene nieuwe vermaning, maar de apostel heeft den zin niet gelukkig geconstrueerd, wat uit zijne methode van dicteeren gereedelijk is te verklaren. Men ontkomt ook niet aan de moeilijkheid, door vs. 21 als den voorzin en vs. 22 als den nazin te beschouwen in

dezer voege: Daar gij elkander onderdanig moet zijn in de vreeze van Christus, zoo moeten de vrouwen haren mannen onderdanig zijn. Vooreerst staat dit er niet en logisch gaat het ook niet op, want uit de *onderlinge* onderwerping vloeit niet voort, dat de vrouwen aan de mannen gehoorzaamheid moeten bewijzen. Van de verhouding der mannen tot de vrouwen wordt met geen enkel woord gesproken en de mannen moeten toch niet aan hunne vrouwen onderdanig zijn [1]).

Vs. 22 komt overeen met Kol. 3 : 18. Daar evenwel ontbreekt ἰδίοις. De elliptische zin is in de Hss. aangevuld met ὑποτάσσεσθε en ὑποτασσέσθωσαν. Moeten wij iets aanvullen, dan zouden wij naar analogie van vs. 21 dit doen met ὑποτασσόμενοι. Terwijl wij van 4 : 25 af verschillende algemeene ethische vermaningen gehoord hebben, begint hier de zg. huistafel tot 6 : 9. Onderlinge liefde en onderdanigheid passen den Christen in 't algemeen, maar niet bepaald aan de Christenvrouw. Zij heeft zich niet aan anderen, maar slechts aan haren eigen man te onderwerpen als den Heer, alsof Christus door haren man sprak. Om zijnentwil moet zij hem gehoorzaam zijn. CALVIJN verzwakt de beteekenis der woorden, als hij schrijft: „quia mulieres obedire Christo nequeant, nisi se obsequentes viris praebendo". Van slaafsche onderwerping als bij de heidenen is hier geen sprake. Ook wordt de positie der Christenvrouw hier zeker gereleveerd boven die van het oude Israel. In het Christelijk huwelijk kan wel van wederzijdsche liefde, maar niet van wederzijdsche onderwerping sprake zijn.

Vs. 23. De man is het hoofd der vrouw zooals ook Christus het hoofd der gemeente is. Zijn gezag is dus van zedelijken aard en de bedoelde onderwerping kost geen pijn. Al vergelijkt Paulus de verhouding van man en vrouw met die van Christus tot de gemeente, daarmede stelt hij die verhouding niet op dezelfde lijn. Christus — αὐτός teg. ἀνήρ — is niet alleen het hoofd, maar ook de behouder of de redder van de gemeente, wat van den man tegenover de vrouw niet gezegd kan worden. Vs. 23[b] is eene kleine uitwijding, waarmede Paulus motiveert de verhouding van Christus tegenover de gemeente.

---

[1]) MICHELSEN (bl. 196) verbindt vss. 21 en 22 en gist vs. 21 ὑποτασσόμεναι ἄλλοι ἐν φόβῳ αἱ γυναῖκες τοῖς ἄνδρασιν. Vgl. 1 Petr. 3 : 1. Ik verklaar niet te begrijpen, wat bij de onderwerping hier het niet spreken beteekent. Ook getuigt tegen de conjectuur, dat in de huistafel de aangesprokene personen voorop genoemd worden (vss 25, 6 : 1, 5, 9).

Vs. 24. Ἀλλά drukt geen tegenstelling met het voorafgaande uit, maar wil alleen zeggen, dat de apostel tot de gedachte van vs. 23[a] terugkeert. Ik geloof, dat de apostel wederom van de onderwerping der vrouw aan den man spreekt, omdat de bedenking bij de Christenvrouwen voor de hand lag, dat als Christus de behouder des lichaams, dus ook de behouder van de vrouw is, zij daardoor van de heerschappij des mans verlost is, en zij doen kan wat zij wil. Zij heeft éénen Heer Christus en dient geen mensch, ook niet haren man. Zoo kon zij spreken. Paulus echter geloofde wel, dat het Christelijk standpunt de sociale verhoudingen wijzigde, maar hij greep niet ruw daarbij in en trad niet revolutionair op. Neen! gelijk de gemeente zich onderwerpt aan Christus, zoo moeten ook de vrouwen zich onderwerpen aan hare mannen. Niet tegen wil en dank, maar gewillig moeten zij dat doen, en dat wel ἐν παντί, in alles, zonder eenige restrictie. Paulus geeft hier den algemeenen regel en zou er zeker gaarne bijvoegen, dat die gehoorzaamheid zich bepaalt tot alle dingen, die recht en billijk zijn, tot hetgeen de man als Christen-man vragen kan. Vraagt de man iets, wat in strijd is met Gods woord of het evangelie, b. v. iets wat onzedelijk of ongeestelijk is, dan mag de vrouw niet gehoorzamen. Ook voor de Christenvrouw geldt, dat men Gode meer gehoorzamen moet dan den menschen.

Vs. 25. Evenals vs. 22 bij αἱ γυναῖκες staat hier de Nom. voor den Voc. Paulus gaat vs. 25 over tot de bespreking van de houding der Christen-mannen tegenover hunne vrouwen en wel alzoo, dat hij het beeld van de verhouding van Christus tot de gemeente in het oog houdt, wat een bewijs is van zijne hooge opvatting van het huwelijk, van den zedelijk-godsdienstigen grondslag, waarop hij het laat rusten. Ik geloof, om toestanden uit onze dagen hier ter sprake te brengen, dat de apostel geen tegenstander van het burgerlijk huwelijk geweest zou zijn, maar dat hij het kerkelijk huwelijk in hooge eer zou gehouden hebben. Van het zg. vrije huwelijk, in vrije liefde gesloten, zou hij een beslist tegenstander geweest zijn. De man moet zijne vrouw liefhebben, zooals Christus de gemeente liefgehad en als het hoogste bewijs daarvan zich voor haar overgegeven heeft in den dood. De geloovigen, voor wie Christus zich overgaf, worden hier als een geheel, als de gemeente voorgesteld, omdat de apostel denkt aan de verhouding van den éénen man tot de ééne

vrouw (monogamie). — Nadruk ligt op ἑαυτόν en ὑπὲρ αὐτῆς. Het beste offer is het offer van zichzelven, van de persoonlijkheid.

Vs. 26. Paulus maakt eene kleine uitwijding over het doel van Christus' dood, wat in de huistafel niet bepaald noodzakelijk geweest was. Het doel van Christus' dood was de heiliging van de gemeente, haar te onttrekken aan het zondige en lagere element en haar te brengen in de gemeenschap met God. Ἁγιάσῃ ziet dus op godsdienstige, niet op zedelijke reiniging. Die heiliging kwam tot stand door de reiniging door middel van het waterbad of den doop. Wie zich liet doopen en zijne zonden beleed, was daardoor geheiligd. Door deze subjectieve handeling kreeg men deel aan het objectieve feit der verlossing. Καθαρίσας moet men niet vertalen: nadat, maar doordat Hij gereinigd heeft. Dat de doop met een waterbad vergeleken wordt, is hoogst natuurlijk. Immers bij den doop werd men in Paulus' dagen niet met water besprengd, maar in het water ondergedompeld. Men werd als het ware door het water begraven en stond uit het water op. Het oudste getuigenis voor de besprenging met water vinden wij in de Didache. Vgl. 1 Kor. 6 : 11 ἀλλὰ ἀπελούσασθε, ἀλλὰ ἡγιάσθητε en Tit. 3 : 5 ἔσωσεν ἡμᾶς διὰ λουτροῦ παλινγενεσίας. — Ἐν ῥήματι = door het gesprokene woord (in onderscheiding van ἐν λόγῳ, dat op den inhoud van het gesprokene doelt). Men kan het niet als appositie van τῷ λουτρῷ τοῦ ὕδατος beschouwen, want een bad is geen woord, ook niet vergelijkenderwijze gesproken. Ook staat het te ver van ἁγιάσῃ, om het daarbij te voegen, daargelaten de kwestie, dat Christus niet heiligt door zijn woord, maar door zijnen Geest. Ἐν ῥήματι behoort bij καθαρίσας ... ὕδατος. Wij worden gereinigd door den doop, maar dat niet mechanisch. Die reiniging heeft langs zedelijken weg plaats Zonder het woord droeg het bad het gewone karakter van bad, maar door het woord verkrijgt het symbolische beteekenis. Vgl. August. tract. 80 in Johann. 3 „Detrahe verbum, et quid est aqua nisi aqua? Accedit verbum ad elementum, et fit sacramentum; etiam ipsum tamquam visibile verbum". Ik geloof evenwel niet, dat hier gedacht is aan een door den dooper uitgesproken woord, eene zekere doopsformule. Vooreerst blijkt uit de historie, dat het gebruik van eene bepaalde doopsformule eerst dagteekent uit den tijd van de Didache en Justinus martyr. Maar ten tweede zou het geloof van den dooper nog geen zedelijke of

vernieuwende kracht op den doopeling uitoefenen. Geheel onjuist lijkt mij dus de verklaring van CALVIJN: „Porro verbum promissionem hic significat, qua vis et usus signi explicatur". Onder ἐν ῥήματι versta ik het door den doopeling uitgesprokene woord, zijne hartelijke belijdenis, waaruit wel de eenvoud, maar toch ook de innigheid van zijn geloof sprak. Uit Rom. 10 : 9, 1 Kor. 12 : 3 en Fil. 2 : 11 mogen wij misschien opmaken, dat die belijdenis was: κύριος Ἰησοῦς, Heer is Jezus [1]). Uit de bij den doop uitgesprokene belijdenis vloeide langzamerhand de confessie der gemeente voort. Door den doop wordt men naar het Paulinisch leerbegrip in betrekking gebracht tot den dood van Christus en sterft men zelf der zonde af (Rom. 6 : 3, 4) [2]).

Vs. 27. Men heeft dit vers ondergeschikt gemaakt aan vs. 26, in welk geval het doel van de heiliging bestaan zou in het vs. 27 genoemde feit, en dit vers καθαρίσας nader zou omschrijven. Doch meer voor de hand ligt, dunkt mij, vs. 27 met vs. 26 te coördineeren en het afhankelijk te maken van ἑαυτὸν παρέδωκεν ὑπὲρ αὐτῆς. Vs. 26 ligt de nadruk op het geschenk, dat de Heer aan de gemeente gegeven heeft, en vs. 27 op het feit, dat het Christus zelf was, die de gemeente voor hare taak voorbereidde. Dit gewichtig werk liet Hij aan niemand anders over. De vraag is, of wij vs. 27 eschatologisch moeten verstaan en denken aan de zedelijke volmaking in de toekomst als vrucht van de heiliging, of aan de heiliging zelve in het heden der genade. Het komt mij voor, dat als wij vs. 27 nauwkeurig lezen, alleen aan de heiliging kan worden gedacht. Daarop wijst m. i. zonneklaar μὴ ἔχουσαν σπίλον ἢ ῥυτίδα ἤ τι τῶν τοιούτων. Het kan ons niet verwonderen, dat Paulus, waar hij handelt over de verhouding tusschen man en vrouw in het huwelijk, hier zijne beeldspraak ontleent aan de bruid, die tegen de huwelijksplechtigheid voor haren bruidegom versierd wordt, eene beeldspraak, welke wij ook 2 Kor. 11 : 2 vinden. Terwijl evenwel in het gewone leven de vriendinnen of bekenden der bruid haar tooisel bereiden voor haren aanstaanden echtgenoot, zorgt hier Christus zelf voor zijne bruid of voor de gemeente. Alle nadruk ligt hier op αὐτὸς ἑαυτῷ.

---

[1]) Vgl. F. M. RENDTORFF, Die Taufe im Urchristentum, 1905, S. 48, 49.

[2]) EWALD herhaalt de exegese van LUTHER in den kl. Katech. „Das Wasser in Gottes Gebot gefasset und mit Gottes Wort verbunden". — MICHELSEN (bl. 196, 197) gist ἐν χρίματι voor ἐν ῥήματι. Vgl. Tert. De bapt. c. 7. Maar van eene bij den doop plaats hebbende zalving is ons uit het N. T. niets bekend.

De gemeente moet er heerlijk of voortreffelijk (ἔνδοξος) uitzien, d. i. zij moet deelen in de heerlijkheid van Christus. Zij mag geen vlekken hebben, die niemand dulden kan (μὴ ἔχουσαν σπίλον), maar ook geen rimpels (ῥυτίδα), die zonder iemands schuld zijn gelaat ontsieren. Ja! zelfs niets, wat daarop gelijkt, mag de gemeente tolereeren. Wij vinden hier dus een anti-klimax. Van het meerdere gaat Paulus tot het mindere over. Van opzettelijke en onopzettelijke zonden moeten de geloovigen gereinigd worden. I. p. v. voort te gaan met ἀλλ' οὖσαν ἁγίαν καὶ ἄμωμον schrijft Paulus in den vorm eener oratio variata: ἀλλ' ἵνα ᾖ ἁγία καὶ ἄμωμος. Het is Christus' voortdurende zorg, dat de gemeente Gode gewijd zij, onttrokken aan het zondige en profane, en onberispelijk of onbesmet (ἄμωμος). Op het laatste komt het voor des apostels redebeleid aan. Uit vss. 26, 27 kunnen de mannen, die Christus' voorbeeld volgen willen, met het oog op hunne vrouwen, de toepassing maken, dat zij hunne liefde moeten openbaren, door aan de zedelijke volmaking hunner vrouwen te arbeiden, en dat zij die taak aan niemand anders mochten toevertrouwen. Een goed echtgenoot is niet alleen de opvoeder zijner kinderen, maar ook van zijne vrouw. Hij woont bij zijne vrouw met verstand, leidt, verzorgt en leert haar. Daartoe moet hij zedelijk boven zijne vrouw staan. Zoo is niet alleen zinlijke liefde de band, die hen vereenigt, maar ook een oprecht geloof. Ook in onze dagen komt de praktijk niet altijd met de theorie overeen.

Vs. 28. Leest men καί vóór οἱ ἄνδρες, dan spreekt het vanzelf, dat οὕτως ziet op het voorafgaand betoog van vs. 25, nl. dat de mannen hunne vrouwen moeten liefhebben, gelijk Christus de gemeente liefgehad heeft. Maar ook al laat men καί weg, zooals o. a. wij deden in ons N. T., dan moet οὕτως toch op het voorgaande slaan en kan niet correspondeeren met het volgende ὡς. Men kan wel zeggen, dat men iemand liefheeft als zichzelven of als zijn eigen lichaam, om daarmede uit te drukken, dat de liefde vanzelve spreekt, maar niet om daarmede den graad of de maat der liefde te bepalen. Zóó opofferend als Christus de gemeente liefhad, moet men zijne vrouw liefhebben, en dat wel als zijn eigen lichaam, als een deel van onszelven, of van onze persoonlijkheid. De liefde der man tot zijne vrouw is iets, dat vanzelf spreekt. Dit laatste is een nieuw motief in het betoog van den

schrijver. Men moet niet met EWALD zeggen, dat dit laatste motief reeds in de liefde van Christus opgesloten ligt. Met: „wie zijne vrouw liefheeft, heeft zichzelven lief", drukt Paulus duidelijk uit, dat hij een nieuw argument aan de voorgaande toevoegt.

Vs. 29 motiveert niet vs. 28ᵇ, maar vs. 28ᵃ, de vergelijking van de vrouw met het eigen lichaam van den man. Want niemand heeft ooit zijn eigen vleesch gehaat. Hier is σάρξ de uitwendige verschijningsvorm van het σῶμα, de stoffelijke zijde, die voor het levensonderhoud gevoed (ἐκτρέφειν, vgl. 6 : 4) en voor de koude gekoesterd wordt (θάλπειν, vgl. 1 Thess. 2 : 7) door kleeding, gelijk ook Christus de gemeente verzorgt. Ook hier weder is de liefde van Christus voor de gemeente het voorbeeld voor de liefde van den man.

Vs. 30 moet tot motief dienen van vs. 29ᵇ. Want wij zijn leden van zijn lichaam. Evenals μέλη overdrachtelijk verstaan moet worden van de Christenen, zoo ook σῶμα van de gemeente. Daar wij tot Christus' lichaam behooren, heeft Christus, die elders met het hoofd van het lichaam vergeleken wordt, ons lief. Σῶμα kan niet het hemelsch of verheerlijkt lichaam van Christus beteekenen, want dan moesten wij ook μέλη overdrachtelijk opvatten. Nadat Christus zich eens voor ons overgegeven heeft (vs. 25), blijft Hij voortdurend voor ons zorgen. Op τοῦ σώματος αὐτοῦ volgt in sommige getuigen ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ καὶ τῶν ὀστέων αὐτοῦ (zie mijn N. T.)[1]. Wanneer wij er op letten, dat vs. 31 eene aanhaling uit Gen. 2 : 24 voorkomt, is de onderstelling zeker niet gewaagd, dat de bedoelde woorden een citaat zijn uit Gen. 2 : 23, waar Adam zegt: τοῦτο νῦν ὀστοῦν ἐκ τῶν ὀστέων μου καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκός μου, hetwelk hier door afschrijvers werd ingevoegd. Dat zij het deden uit anti-gnostische motieven, lijkt mij wel wat ver gezocht. De invoeging, waardoor de nauwe band tusschen Christus en de gemeente zoo nauw mogelijk werd aangeduid, lag m. i. meer voor de hand dan de weglating. Spreekt Paulus alleen van ons als leden van Christus' lichaam, dan is de vergelijking eenvoudig en sober. Maar voegt hij er nog de vergelijking met Christus' vleesch en beenderen bij, dan is zij vrij smakeloos. Behouden wij de woorden, dan kan niet aan

[1]) Bij de getuigen, die de woorden weglaten, zou ik thans nog kunnen voegen het door V. D. GOLTZ op den berg Athos gevonden handschrift, waaruit wij mogen besluiten, dat ook ORIGENES deze woorden niet las. Voor Ir. ²⁹⁴ gr. zou ik thans liever schrijven Ir. V, 2, 3.

Christus' waarachtige menschheid gedacht zijn, want deze is zeker niet de levensgrond voor het geloof der lezers. Ook niet aan Christus' verheerlijkt of hemelsch lichaam, want niet aan datgene, wat wij zullen worden, maar aan wat wij zijn (ἐσμέν), wordt gedacht. Op het avondmaal wordt niet gezinspeeld, waardoor wij in eene mystieke gemeenschap treden met Christus, want dan zou i. p. v. Christus' beenderen van zijn bloed moeten zijn gewag gemaakt. Wanneer wij op het tekstverband letten, zouden de woorden niets anders zeggen, dan dat evenals Eva haar lichamelijk bestaan, haren oorsprong aan Adam te danken heeft, zoo ook wij Christenen ons geestelijk bestaan aan Christus te danken hebben. Maar Paulus dwaalde dan toch wel wat ver van zijn onderwerp af. Men heeft wel eens beweerd, dat de Alexandrijnsche lezers zich om hun spiritualisme aan de door ons besprokene invoeging stootten en haar daarom weglieten. Maar de allegorische verklaring was in die kringen een gemakkelijk middel, om dergelijke bezwaren uit den weg te ruimen. De Alexandrijnsche school allegoriseerde liever dan dat zij teksten verminkte.

Vs. 31 geeft de apostel een citaat van Gen 2 : 24 naar de LXX. Behoudens kleine afwijkingen schrijft Paulus ἀντὶ τούτου i. p. v. ἕνεκεν τούτου, wat evenwel in beteekenis daarmede overeenkomt (LXX = עַל־כֵּן). 'Αντί wil hier niet zeggen: „in plaats van", om de tegenstelling met de gedachte uit te drukken, dat iemand zijn eigen vleesch zou haten (vs. 29). Ik geloof ook niet, dat Paulus met ἀντὶ τούτου eenvoudig de aanhaling weergeeft, zonder een verband met het voorgaande te zoeken. Dat verband zoekt hij allereerst met vss. 28^b, 29^a, waarin de nauwe verwantschap tusschen man en vrouw is uitgedrukt. Omdat die band zoo innig en teeder is, daarom heeft een mensch alles daarvoor over. Hij verlaat vader en moeder, hangt zijne vrouw aan, en die twee worden één vleesch. In de LXX staat ἔσονται, omdat daar aan iets gedacht is, wat in de toekomst zal geschieden.

Vs. 32. Daar evenwel Paulus de verhouding tusschen man en vrouw verduidelijkt heeft door het beeld van Christus en de gemeente, laat hij Gen. 2 : 24 ook slaan op Christus en de gemeente, en neemt dus behalve den letterlijken nog eenen mystischen zin van de aangehaalde Schriftuurplaats aan. Zoo sneed het mes van twee kanten en bewees de aanhaling tweeërlei dienst. De liefde van man en vrouw, die leidt tot de bedoelde eenheid, is een nuchter en eenvoudig feit. Men kan haar geen

groote verborgenheid noemen. Dit geldt alleen van de verhouding van Christus tot de gemeente. De liefde van man en vrouw is een symbool (μυστήριον, vgl. Openb. 1 : 20. 17 : 5, 7) van de liefde van Christus tot de gemeente, en wie kan die laatste liefde ten volle verstaan? Paulus begrijpt, dat de lezers Gen. 2 : 24 letterlijk zullen opvatten, en daarom voegt hij in tegenstelling met de lezers er aan toe: ἐγὼ δὲ λέγω κτέ., maar ik zeg dit met het oog op Christus en de gemeente. Voor de toepasssing gebruikt de apostel van de aanhaling zooveel als hij noodig heeft, nl. het slot (καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν), en de rest laat hij weg. Bij Christus kon geen sprake zijn van een verlaten van vader en moeder.

Vs. 33 keert Paulus tot de grammatische opvatting van Gen. 2 : 24 terug. Πλήν = maar, evenwel, hier in het verband: deze mystische opvatting nu daar gelaten. Wanneer de verhouding van man en vrouw zóó innig is, dat de man de vrouw als een deel van zijn eigen lichaam kan beschouwen, moet ook gij mannen, evenals Christus de gemeente liefheeft, ieder afzonderlijk, één voor één (οἱ καθ' ἕνα) uwe vrouw alzoo liefhebben gelijk uzelven, zooals gij voor uw lichaam zorgt. Om nu onjuiste conclusies van de vrouw te voorkomen, alsof zij door de liefde van haren man ontheven was van den plicht der gehoorzaamheid en onderdanigheid, voegt de schrijver in eene oratio variata (ἵνα cum Conj. i. p. v. Imper., vgl. vs. 27) er aan toe, dat de vrouw haren man moet vreezen. Zoo vatte Paulus nog eens kort de vermaning van vss. 22—24 samen. Soortgelijke vermaningen als hier voor de vrouwen uitgesproken zijn, vindt men 1 Petr. 3 : 1—6. Van eene slaafsche vrees is hier geen sprake. Φοβεῖσθαι is hier ontzien, respecteeren, zooals Plato het ook gebruikt Phaedr. 239 D φοβεῖσθαι τὸ σῶμα, bezorgd zijn voor zijn lichaam, dat ontzien.

HOOFDSTUK VI

1. Gij kinderen! gehoorzaamt uwen ouders, want dat is
2. billijk. Eer uwen vader en uwe moeder, hetwelk het
3. voornaamste gebod is met eene belofte, opdat het u
4. welga en gij lang leeft op de aarde! En gij vaders!
vertoornt uwe kinderen niet, maar voedt ze op in de
tucht en de vermaning des Heeren!

Vs. 1. Het Christelijk geloof ontheft de kinderen niet van den plicht der gehoorzaamheid aan de ouders. Die gehoorzaamheid is recht, billijk (δίκαιον), gelegen in de natuurlijke orde der dingen. Wanneer Paulus reeds op deze algemeene overweging den plicht der gehoorzaamheid laat rusten, ligt voor de hand, dat hij dit niet eerst heeft gedaan op de verhouding, waarin de kinderen tot den Heer (ἐν κυρίῳ) staan. Dan zou zeer mat volgen: want dit is recht of billijk. Met sommige Hss. laat ik ἐν κυρίῳ weg. Misschien is het eene invoeging uit de parallele plaats Kol. 3 : 20. Dat men het zou weggelaten hebben, wanneer het er oorspronkelijk stond, ligt minder voor de hand. Gedacht is niet aan kleine kinderen, want deze namen geen deel aan de samenkomsten der gemeente en konden den brief niet hooren voorlezen. De kinderen evenwel waren nog niet volwassen, maar hadden volgens vs. 4 tucht en opvoeding noodig. Voor den kinderdoop kan men zich op deze plaats niet beroepen. Nergens zegt Paulus, dat men gedoopt moet zijn, om in de samenkomsten der gemeente te verschijnen.

Vs. 2. De plicht der kinderlijke gehoorzaamheid rust op het vijfde gebod, dat genoemd wordt ἥτις ἐστὶν ἐντολὴ πρώτη ἐν ἐπαγγελίᾳ. Dit kan niet beteekenen, dat het onder alle geboden het eerste is, dat met eene belofte verbonden wordt. Want vooreerst is hier niet aan alle, maar aan de tien geboden gedacht. En ten tweede bevat onder de tien geboden reeds het tweede eene belofte (Ex. 20 : 6). Liever vat ik πρώτη — waarbij wij ἡ verwacht zouden hebben, dat evenwel gemist kan worden — op in den zin van voornaamste (Mk. 12 : 28). Wanneer het niet vreemd klonk, zouden wij zeggen: Het is een gebod van den eersten rang. Dat dit zóó is, wordt verduidelijkt door ἐν ἐπαγγελίᾳ, dat er eene belofte mede verbonden is. Dit gold waarlijk niet voor alle geboden.

Vs. 3. De belofte volgt naar Ex. 20 : 12 (LXX). Alleen staat hier ἔσῃ voor γένῃ en na ἐπὶ τῆς γῆς ontbreekt hier τῆς ἀγαθῆς ἧς κύριος ὁ θεός σου δίδωσί σοι. Dat Paulus deze belofte niet in letterlijken zin opvatte, alsof de kinderlijke gehoorzaamheid per se met een lang leven gepaard ging, ligt voor de hand. Reeds in de diaspora was eene letterlijke opvatting van dit gebod voor Israel onmogelijk. Zelfs het volk Israel, dat bij den Sinaï was, zou slechts voor een gedeelte Kanaän beërven. De meesten, aan wie dit geluk ten deel zou vallen, zouden behooren tot de volgende generatie.

Vs. 4. Na de vermaning aan de kinderen komt die aan het adres der vaders. Het is geheel volgens de Paulinische beschouwing, dat de man het hoofd van het gezin is, dat de moeders hier worden gemist. Vergelijken wij de vermaning met de parallele plaats Kol. 3 : 21, dan merken wij op, dat Paulus hier voor: verbitteren of tot toorn verwekken gebruikt παροργίζειν, en daar ἐρεθίζειν. Kol. 3 : 21 wordt alleen gezegd: opdat zij niet moedeloos worden. Hier evenwel vinden wij de positieve vermaning. Maar voedt ze op in de tucht en vermaning des Heeren! Men verbittert zijn kind, door van zijn gezag misbruik te maken, waaraan het zich niet kan onttrekken. Niet in drift mag men straffen. Geen boos humeur mag de huisvader in zijn gezin openbaren, terwijl hij misschien tegenover vreemden bijzonder vriendelijk is. Men moet leeren kind te zijn met de kinderen en zich in hunnen toestand verplaatsen. Slechts zelden moet men dreigen. Door een vriendelijk woord moet men zijn kind winnen en leiden, en zooveel mogelijk er naar streven, dat de jeugd der kinderen onbezorgd en vroolijk zij! Kinderen zijn kleine majesteiten, die men moet ontzien. Men moet ze in den waren zin des woords opvoeden, met liefde, maar gestreng of met vaste hand. Παιδεία kan zoowel op de opvoeding door woord als door daad zien. Doch in dit verband zal het wel slaan op de daad, de tucht, terwijl de νουθεσία ziet op het woord. De Gen. κυρίου beteekent niet, dat de vermaning tot den Heer hen moet leiden, maar dat wij zóó moeten opvoeden, alsof de Heer zelf het deed, of zooals Hij het van Christen-ouders eischt. De middelen bij de opvoeding moeten dus echt Christelijk zijn. Opmerkelijk is, dat een ongehuwd man als Paulus zulke juiste opmerkingen over de verhouding van mannen, vrouwen en kinderen heeft geschreven. Zouden wij te veel zeggen, wanneer wij beweren, dat Paulus zelf eene voortreffelijke opvoeding heeft genoten en eenen verstandigen vader heeft gehad? Didache 4 : 9 lezen wij: gij zult uwe hand niet onttrekken aan uwen zoon of uwe dochter, maar hun van hunne jeugd af de vreeze Gods leeren.

5. Gij dienstknechten! gehoorzaamt uwen heeren naar het
vleesch met vrees en beving in eenvoudigheid uws
6. harten als aan Christus; niet naar oogendienst als
menschenbehagers, maar als dienstknechten van Christus,
7. die den wil van God van harte doet, en met welwillendheid

8. dient als den Heer en niet menschen; daar gij weet,
dat wat ieder goeds doet, hij dat van den Heer zal
9. wegdragen, hetzij dienstknecht, hetzij vrije. En gij
heeren! doet jegens hen hetzelfde en laat het dreigen
na, daar gij weet, dat zoowel hun als uw Heer in de
hemelen is, en dat er bij Hem geen aanneming des
persoons is.

Vgl. bij deze verzen Kol. 3 : 22—4 : 1. Op beide plaatsen gaat Paulus van het mindere tot het meerdere over. Paulus aanvaardt den toestand van slaven en heeren, en zegt niet, dat de heeren hunne slaven moeten loslaten, of dat de slaven aan hunne heeren mogen ontloopen, maar hij regelt de verhouding tusschen beiden van zijn Christelijk standpunt. — *Vs.* 5. Tegenover den hemelschen Heer worden de aardsche heeren zoowel hier als Kol. 3 : 22 genoemd κύριοι κατὰ σάρκα. Voor φοβούμενοι τὸν κύριον evenwel (Kol. 3 : 22) staat hier het echt Paulinische μετὰ φόβου καὶ τρόμου (vgl. 1 Kor. 2 : 3, 2 Kor. 7 : 15, Fil. 2 : 12). Ὡς τῷ Χριστῷ vervangt hier wat Paulus Kol. 3 : 24 noemt τῷ κυρίῳ Χριστῷ δουλεύετε. De apostel wil niet zeggen, dat de slaven de aardsche heeren evenzoo moeten dienen als zij Christus dienen, want dan hadden zij zich aan menschenvergoding schuldig gemaakt. Maar zij moesten hunne heeren om Christus' wil dienen, alsof niet de aardsche heer, maar Christus gebood. Wat werd het dienen dan onder allerlei omstandigheden gemakkelijk! — Ἐν ἁπλότητι τῆς καρδίας = in eenvoud des harten, beteekent: zonder gedeeldheid van zin en staat tegenover διψυχία, waartegen b. v. in den Pastor van Hermas zoo dikwijls gewaarschuwd wordt. Men moet niet naar het uitwendige de heeren dienen, maar dit feitelijk doen met een tegenstrevend hart, tegen wil en dank. Wat men doet, doe men met zijn gansche gemoed!

Vs. 6. Wie niet dient met eenvoud des harten, dient naar oogendienst (κατ' ὀφθαλμοδουλίαν), zoover het oog van den heer of meester gaat, doet zooveel als hij doen moet, maar is van zijnen arbeid gaarne verlost. Hij behaagt aan menschen, inzoover de menschen oordeelen naar den schijn, en met het uitwendige tevreden zijn. Daartegenover wordt de echte verhouding van den Christen-slaaf geteekend. Hij mag geen slaaf van menschen zijn, maar moet zijn een dienstknecht van Christus, zóó dienen,

alsof hij Christus diende. Tegenover den oogendienst staat het van harte volbrengen van Gods wil. Ἐκ ψυχῆς behoort bij het voorafgaande, niet bij het volgende. Wie zijn werk verricht in het bewustzijn, Gods wil te volbrengen, doet als vanzelf den wil van den aardschen heer. Maar dan hangt hiermede samen, dat hij den wil des heeren niet zal vervullen, zoo die in strijd mocht zijn met Gods woord.

Vs. 7. Paulus evenwel gaat nog verder en is met het tot dusver gezegde niet tevreden. Men kan dienen, omdat men zulks als zijn plicht, als Gods wil beschouwt, dus nauwgezet zijn werk verrichten, maar toch feitelijk koud en koel staan tegenover zijnen heer. Het Christelijk standpunt evenwel brengt mede, dat men met welwillendheid (μετ' εὐνοίας) dient, vriendelijk, welwillend gezind is jegens zijnen heer, hem niet alleen acht. maar ook liefheeft. Men moet zóó dienen, alsof men den Heer, en niet menschen dient. Laat men met sommige get. ὡς weg, dan was het eene weinig zeggende opmerking, dat men met welwillendheid den Heer moest dienen. Wie zou dat nu ontkennen?

Vs. 8 geeft den grond aan voor het gezegde van vs. 5 af. Ieder, wie het ook zij, dus ook de slaaf, die hier geen rechtspositie had, en eene zaak, geen persoon was, zal, wanneer (ἐάν τι, waarvoor ook ὃ ἐάν gelezen wordt) hij iets goeds doet, van den Heer Jezus loon wegdragen. Dit geldt zoowel van den slaaf als van den vrije. Men vergete niet, dat dit uitzicht op loon niet in de eerste, maar in de laatste plaats genoemd wordt. Het menschelijk hart heeft behoefte aan geluk en de hoop op loon geeft den armen strijder moed en veerkracht. Wij dienen niet om loon, maar God verbindt uit genade het loon aan het volbrengen van Zijnen wil. Wat geen motief kan zijn van zedelijk handelen, kan wel als hulpmiddel dienst doen. Vgl. Kol. 3 : 24.

Vs. 9. Het zijn betrekkelijk welgestelde gemeenten, waaraan de apostel schrijft, want hij spreekt niet van eenen enkelen heer, maar van heeren naast slaven, al zal het getal der slaven dat der heeren verre hebben overtroffen. Zooals de slaven het goede moesten doen tegenover de heeren, moesten ook de heeren hetzelfde doen ten opzichte van de slaven. Maar de heeren moesten daarbij het dreigen nalaten (ἀνιέντες τὴν ἀπειλήν). Den brusken, harden vorm in het bevelen moesten zij vermijden, en van hun zedelijk overwicht geen misbruik maken. Waren zelfs onder de heidenen edele heeren te vinden, die hunnen slaven

eene groote mate van vrijheid en posten van vertrouwen schonken, ja hen zelfs later vrijlieten, hoeveel te meer moeten Christenheeren een sieraad zijn van hunnen stand. Evenals Kol. 4 : 1 en Didache 4 : 9 wordt er ter motiveering van de vermaning op gewezen, dat ook de heeren eenen Heer hebben, en dat wel geenen aardschen, maar eenen hemelschen en verheven. Ja! het is dezelfde Heer, dien de slaven hebben. Bij Hem is geen aanzien des persoon (προσωπολημψία, vgl. Rom. 2 : 11, Kol. 3 : 25, Jak. 2 : 1). Hij vraagt niet, of men hoog of laag staat, heer of slaaf is, maar Hij is een rechtvaardig rechter. In Christus is geen heer of knecht. In Hem zijn wij allen één (Gal. 3 : 28).

10. Voorts wordt krachtig in den Heer en in de sterkte
11. Zijner kracht! Doet de wapenrusting Gods aan, opdat
gij kunt staande blijven tegen de kunstgrepen des
12. duivels, want wij hebben de worsteling niet tegen bloed
en vleesch, maar tegen de overheden, tegen de machten,
tegen de wereldbeheerschers dezer duisternis, tegen
13. de booze geesten in het luchtruim. Neemt daarom de
wapenrusting Gods op, opdat gij in den boozen dag
weerstand kunt bieden, en na alles volbracht te hebben,
14. staande blijven. Staat dan vast, uwe lende met
waarheid omgord, en het harnas der gerechtigheid
15. aangedaan hebbend, en de voeten geschoeid met de
bereidvaardigheid van het evangelie des vredes; neemt
16. bovendien het schild des geloofs, waarmede gij alle
brandende pijlen des boozen zult kunnen uitblusschen,
17. en neemt den helm der zaligheid en het zwaard des
18. Geestes, hetwelk is Gods woord; met alle gebed en
smeeking te allen tijde in den Geest biddend, en daartoe
wakend met alle volharding en smeeking voor alle
19. heiligen, en voor mij, opdat mij bij het openen van
mijnen mond een woord gegeven worde, om met
vrijmoedigheid de verborgenheid des evangelies bekend
20. te maken, voor hetwelk ik een gezant ben in eene
keten, opdat ik daarin met vrijmoedigheid tewerk ga,
zooals ik moet spreken.

21. Opdat evenwel ook gij weten moogt, wat mij betreft,
hoe ik het maak, zal Tychicus, de geliefde broeder en
getrouwe dienaar in den Heer, u alles bekend maken,
22. dien ik juist daartoe tot u zend, opdat gij weet, hoe
het met ons gaat, en hij uwe harten vertrooste.
23. Vrede zij den broederen en liefde met geloof van God
24. den Vader en den Heer Jezus Christus! De genade zij
met allen, die onzen Heer Jezus Christus in onvergankelijkheid liefhebben!

Na de huistafel beschrijft Paulus in het bij hem meermalen voorkomende beeld van den krijgsknecht den strijd van de geloovigen tegen de hen omringende zondige wereld, die onder den invloed staat van de booze geestelijke machten of engelen, die ons zeer nabij zijn in de sfeer rondom de aarde. Paulus, die op zijne reizen overal met Romeinsche soldaten in aanraking kwam, en ook zeker hen in zijne gevangenschap telkens zag, bezigde als vanzelf zijne beeldspraak van den krijgsdienst. Deze beeldspraak was voorbereid door het O. T., waar God zelf met een krijgsheld vergeleken wordt. Paulus heeft zeker in den krijgsdienst niets zondigs gezien, omdat hij wist, dat de Romeinsche overheid soldaten noodig had ter handhaving van de orde. Nog bij zijn laatste verblijf te Jeruzalem, dat aan zijne gevangenschap te Cesarea voorafging, en op zijnen tocht naar Cesarea was hij door Romeinsche soldaten beschermd. Nergens heeft hij de Christenen tegen den krijgsdienst gewaarschuwd, al wist hij, dat deze door de vereering van de caesars vele moeilijkheden voor hen op kon leveren. Een bekend feit is, dat juist het Romeinsche leger een middel werd, waardoor de Christelijke propaganda krachtig werkte. De voorstanders van de weerloosheid des Christens kunnen zich niet op Paulus beroepen.

Vs. 10. Hier staat τοῦ λοιποῦ voor het meer gewone λοιπόν of τὸ λοιπόν, waarmede Paulus aanduidt, dat hij tot het slot van zijnen brief gekomen is, dat evenwel onwillekeurig langer werd dan men zou verwachten. Τοῦ λοιποῦ is dus: voor de toekomst of voor het vervolg, maar voorts, om nog eens kort en bondig te zeggen, wat hij op het hart heeft. Gelijk Paulus 3 : 16 bidt, dat de lezers versterkt mochten worden (κραταιωθῆναι) door Gods Geest naar den inwendigen mensch, wekt hij ze hier op tot

versterking (ἐνδυναμοῦσθε). Ἐνδυν. (vgl. Hand. 9 : 22) komt overeen met δυναμοῦν (Kol. 1 : 11, Hebr. 11 : 34, en bij B ook hier). Niet in zichzelven, maar in hunne gemeenschap met den Heer Jezus (ἐν κυρίῳ) en door de sterkte, die van de in Hem wonende kracht uitging (ἐν τῷ κράτει τῆς ἰσχύος αὐτοῦ), moesten de lezers hunne geestelijke versterking zoeken. De gemeenschap met Christus maakte hen sterk. Hunne kracht lag in hunne afhankelijkheid.

Vs. 11 vult de gedachte van het vorige vers aan. Zooals een soldaat niet alleen op zijne dapperheid vertrouwt, maar zich ook van wapenen voorziet, moesten ook de geloovigen de wapenrusting Gods aantrekken. Men kan niet volstaan met het een of andere wapen, maar moet in het bezit zijn van eene volledige wapenrusting (πανοπλία = armatura), die met het wezen Gods overeenkomt. De strijd tegen den duivel is voor den geloovige des te gevaarlijker, omdat hem vele listige berekeningen en sluw overleg ten dienste staan (μεθοδίαι), waarop men niet altoos bedacht is. Bij de teekening van de wapenrusting Gods kan men vergelijken plaatsen als 1 Thess. 5 : 1, 1 Kor. 9 : 7, 2 Kor. 10 : 4, Rom. 6 : 23, 13 : 12, maar vooral Jez. 59 : 17 (καὶ ἐνεδύσατο δικαιοσύνην ὡς θώρακα καὶ περιέθετο περικεφαλαίαν σωτηρίου ἐπὶ τῆς κεφαλῆς). Dat Paulus Sap. 5 : 18 (λήμψεται πανοπλίαν τὸν ζῆλον αὐτοῦ, καὶ ὁπλοποιήσει τὴν κτίσιν εἰς ἄμυναν ἐχθρῶν· ἐνδύσεται θώρακα δικαιοσύνην, καὶ περιθήσεται κόρυθα κρίσιν ἀνυπόκριτον· λήμψεται ἀσπίδα ἀκαταμάχητον ὁσιότητα) gekend zou hebben, geef ik niet toe. Ik zou zeggen, dat Sap. 5 : 18 rust op Jez. 59 : 17.

Vs. 12. Πάλη = worstelstrijd, wat wel past bij bloed en vleesch, d. z. zwakke, afhankelijke menschen, met wie men te kampen heeft, maar niet bij de wapenrusting Gods, waarmede de geloovige in den geestelijken strijd kampen moet. Daarom moet men na ἀλλά invoegen μάχη. Πάλη is gekozen, om de inspanning van den strijd uit te drukken. — Αἷμα καὶ σάρξ vinden wij ook Hebr. 2 : 14, maar de meer gewone constructie is σὰρξ καὶ αἷμα. Dit vers bevat eigenlijk een paradox, want de strijd ging wel degelijk tegen menschen van vleesch en bloed, die de geloovigen tegenstonden. Paulus evenwel ziet overeenkomstig de leer van het latere Jodendom, die wij b. v. ook treffend in de Apocalypse van Johannes opmerken, in de geschiedenis, welke zich op aarde afspeelt, de afschaduwing van de hemelsche verhoudingen. De tegenstanders der geloovigen beschouwt hij

eigenlijk als de werktuigen van booze geesten, die onder de macht staan van den duivel. Evenals het latere Jodendom had Paulus (doch vgl. ook de Apoc. v. Joh.) eene sterk ontwikkelde angelologie en demonologie. Zoo spreekt de apostel hier van verschillende klassen van engelen, niet bepaald in hunne verhouding tot elkander, maar tot de menschen. Vgl. voor de Paulinische engelenleer Rom. 8 : 38, 1 Kor. 15 : 24, Ef. 1 : 21, 3 : 10, Kol. 1 : 16, 2 : 10, 15, waarin evenwel geen bijzonder systeem is te ontdekken. Gedacht is hier niet aan hoogere engelenmachten, die over de lagere macht uitoefenen (ἀρχαί) en heerschappij bezitten (ἐξουσίαι), maar die heerschappij trachten te krijgen op de menschen. De juiste exegese wordt gegeven in: de wereldbeheerschers dezer duisternis (πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τούτου). Sommige afschrijvers verklaarden *dezer duisternis* nog nader door de duisternis dezer eeuw, en lazen τοῦ αἰῶνος τούτου i. p. v. τούτου [1]). Κοσμοκράτωρ beteekent: bestuurder van de geheele wereld. In een scholion op Arist. Nub. 397 wordt een koning der Egytenaren κοσμοκράτωρ genoemd. Zoo komt het woord ook voor in geschriften der rabbijnen. Hier is het bepaald: bestuurder dezer wereld en staat het tegenover παντοκράτωρ, bestuurder van het heelal. Het komt overeen met ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου (τούτου) Joh. 12 : 31, 14 : 30, 16 : 11, dat van den duivel gezegd wordt, en met den Joodschen naam van den Satan (שר העולם). Zoo wordt de duivel ook door de Valentinianen κοσμοκράτωρ geheeten (Iren. I, 5, 4). Wij vinden Mt. 4 : 8, Lk. 4 : 6 de voorstelling, dat de koninkrijken dezer wereld aan de macht des Satans onderworpen zijn. Feitelijk evenwel komt de heerschappij over deze wereld aan God als Schepper toe (Mt. 11 : 25, Lk 10 : 21, Openb. 11 : 15). Vandaar ontstaat dus de strijd tusschen den overste dezer wereld en zijne onderhoorigen met God. De gewone Latijnsche vertaling van πρὸς τ. κοσκοκρ. τ. κ. τούτου is: adversus (huius) mundi rectores tenebrarum harum, en de Peschito omschrijft: de bestuurders dezer duistere wereld. „Dezer duisternis" kenmerkt de hier bedoelde engelen tegenover de engelen des lichts. Wat deze vijanden zoo gevaarlijk maakt, is dat zij geestelijke boosheden

[1]) MICHELSEN (t. a. pl. bl. 198) gist τοῦ κόσμου τούτου i. p. v. τοῦ σκότους τούτου, omdat wij bij de tweede lezing zouden kunnen vragen, of er tweeërlei duisternis is.

of vijanden zijn, die ons in het luchtruim omringen. Τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας legt nog meer dan τὰ πνεύματα τὰ πονηρά nadruk op het karakter van de bedoelde vijanden. Bij ἐν τοῖς ἐπουρανίοις is niet gedacht aan den hemel in den gewonen zin des woords (1 : 20, 2 : 6, 3 : 10), maar aan bovenaardsche sferen, waarin de engelen verkeeren, vanwaar zij de geloovigen opmerken en hen bestrijden. De Peschito en de Arm. overzetting vertalen, en Ephraïm de Syriër verklaart, alsof er ὑπουρανίοις stond, wat MICHELSEN (bl. 200) gist. Dan huizen de booze geesten beneden de hemelen. Klaarblijkelijk heeft deze variant haar ontstaan te danken aan de bedenking, dat de booze geesten toch niet in de hemelen wonen.

Vs. 13 vat de gedachte van vs. 11 weder op. Men moet niet voor den vijand vluchten, maar hem wederstaan. De aanvechtingen zijn den eenen dag sterker dan den anderen. Is de aanval hevig, dan is dit een booze dag en moet men zich van de gansche wapenrusting voorzien. Blijkens het geheele redebeleid is niet aan eenen strijd in de verre toekomst, b. v. in de aan de parousie voorafgaande dagen gedacht, maar aan eenen strijd in het heden. Van booze dagen wordt ook gesproken 5 : 16 en Gen. 47 : 9, Ps. 40 (41) : 2. Men behoeft zich de wapenrusting niet te gaan verwerven. De wapenen liggen er reeds en men heeft ze slechts op te nemen (ἀναλάβετε). Dat men niet met ongeestelijke of onheilige wapenen strijden mag, vloeit uit het gezegde voort. Volgens Kol. 2 : 15 heeft Christus bij zijnen kruisdood principieel over de Gode vijandige machten getriomfeerd en zoo de zege voor de gemeente mogelijk gemaakt. Wie wederstaat, kan staande blijven. Ook hier is de woordspeling tusschen ἀντιστῆναι en στῆναι niet te miskennen. Κατεργασάμενοι is hier = volbracht, volvoerd hebbend en ziet in verband met ἅπαντα niet alleen op het in orde brengen van de wapenrusting, maar op het volbrengen van alles, wat tot des Christens roeping behoort (vgl. mijn Wdb. s. v.). Wie dat heeft volbracht, kan staande blijven [1]).

Vs. 14. Met οὖν resumeert de apostel het vs. 13 gezegde. Tot vs. 17 volgt de nadere ontwikkeling en beschrijving van de Christelijke wapenrusting in participia, die ondergeschikt zijn aan

[1]) A heeft daar eene schrijffout *κατεργασμένοι*. MICHELSEN (bl. 200) hecht daar waarde aan en leest vs. 13[b] in zijn geheel: *ἵνα ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ πονηρᾷ, κατὰ πάντα κατειργασμένοι, στῆτε περιζωσάμενοι κτέ.*

στῆτε. Wat deze betreft, merken wij op, dat zij volledig te vinden is bij Polybius VI, 23. Hier is zij niet volledig, want twee belangrijke elementen, de speer en de scheen- of beenplaten, ontbreken, terwijl daarentegen de gordel en het schoeisel geen bepaalde vereischten alleen voor den krijgsknecht zijn. Onmiskenbaar is, dat Paulus meer aan de Oud-Testamentische voorbeelden dan aan den Romeinschen krijgsknecht denkt. Hij kende dezen laatste te goed, om zich in de beschrijving te vergissen. Allereerst denkt Paulus aan Jez. 11 : 5, waar van den Messias staat: καὶ ἔσται δικαιοσύνῃ ἐζωσμένος τὴν ὀσφὺν αὐτοῦ, καὶ ἀληθείᾳ εἰλημένος τὰς πλευράς, rechtvaardigheid zal de gordel zijn om zijn middel, trouw de riem om zijne lendenen. Hier is evenwel bij waarheid niet aan trouw of subjectieve waarachtigheid gedacht, maar aan objectieve waarheid (vgl. 1 : 13, 4 : 24, 5 : 9), het overeenkomen met het wezen Gods, het deelhebben daaraan. Gelijk een gordel, die vast om de lende gebonden wordt, aan het lichaam kracht geeft en voor den arbeid, het loopen of krijgvoeren geschikt maakt, is het leven in de gemeenschap met God, is de waarheid de kracht van den geloovige en de onmisbare voorwaarde, om den strijd te strijden. Dit staat terecht bovenaan. Gesteund door de waarheid, bestrijdt de geloovige het rijk van schijn en leugen. Eene tweede eigenaardigheid is, dat men het harnas der gerechtigheid moet aandoen (ἐνδυσάμενοι τὸν θώρακα τῆς δικαιοσύνης). Dezen trek vindt men ook 1 Thess. 5 : 8 en is naar Jez. 59 : 17. Vgl. bl. 229. De gerechtigheid is hier evenals bij Jezaja de heil aanbrengende gerechtigheid Gods. Niet gedacht is aan toegerekende gerechtigheid, want die kunnen wij niet als een harnas aandoen, maar aan het leven naar Gods woord, norm of wet. Dat leven geeft zaligheid. Wie zich dat leven eigenmaakt, daarnaar streeft, in dien toestand verkeert, is bekleed met een pantser, waardoor hij zich beveiligd gevoelt tegen de verleiding van den booze. De θῶραξ is het borstharnas.

Vs. 15. De voeten moeten van krijgsschoenen voorzien zijn, wat zonder beeldspraak wijst op de bereidvaardigheid (ἑτοιμασία) van het evangelie des vredes. Hier is niet bepaald gedacht aan het zich vrij kunnen bewegen, want dit hebben wij reeds gehad in het omgorden van de heup, maar aan de vastheid, waarmede men den vijand tegemoet gaat. De geloovige doet dit met vasten tred, en kan daarom zijnen slag slaan. Het evangelie, hier naar zijn object of zijnen inhoud gedacht, is een evangelie des vredes,

heeft de Christelijke zaligheid of het heil tot object, en bevat daarom zulk eenen schat, dat men daarvoor elk offer moet over hebben, elken strijd moet wagen. Gedacht is niet aan de bereidwilligheid, om het evangelie te prediken of daarvan te getuigen, en evenmin om daarvoor te kampen. In dit laatste geval zou de qualificatie *evangelie des vredes* wel eenigszins vreemd lijken. Maar Paulus bedoelt: de bereidvaardigheid, welke het evangelie met zich brengt. De belijder daarvan heeft strijd en dien strijd trotseert hij gaarne. Bij vrede denk ik niet aan den vrede als het gevolg van de overwinning (ROBINSON, p. 135), maar naar analogie van 1 : 2, 2 : 14, 15, 17 aan de Christelijke zaligheid. Wat den vorm betreft, herinnert onze plaats aan Jez. 52 : 7 (ὡς πόδες εὐαγγελιζομένου ἀκοὴν εἰρήνης), dat Paulus Rom. 10 : 15 duidelijk aanhaalt.

Vs. 16. De moeielijkheid van dit vers schuilt in de lezing ἐν πᾶσιν, dat niets anders dan: onder alles of onder alle omstandigheden beteekenen kan. Maar het geeft noch bij het voorgaande, noch bij het volgende eenen goeden zin, want er is geen enkel geval denkbaar, waarin een soldaat in den strijd niet geschoeid moest zijn en een schild moest bezitten. Mij dunkt, alleen zin geeft de lezing ἐπὶ πᾶσιν (Ambros. super his omnibus), boven of behalve dit alles. Een geval, analoog aan het hier vermelde, is dat van Lk. 16 : 26, waar de lezingen zijn ἐν en ἐπὶ πᾶσι τούτοις. Gedacht is hier niet aan het kleinere schild, de ἀσπίς of clypeus, maar aan een den geheelen man bedekkenden θυρεός (scutum). Dit groote schild was volgens Polyb. 6 : 23 4 voet lang en 2½ voet breed, van hout, met sterk leder overtrokken, dat vooraf goed natgemaakt werd, opdat de brandende pijlen, die de vijand afschoot, door de vochtigheid zouden uitgedoofd worden. De pijlen waren somtijds voorzien van brandbare stoffen, die afgeschoten in brand geraakten, en hem, die daardoor getroffen werd, groote schade berokkenden. Vgl. Ps. 7 : 14, Jez. 50 : 11. Het geloof, dat hier met een schild vergeleken wordt, is de vertrouwelijke overgave, de band of de eenheid met God, die eene beschermende kracht over den geloovige uitoefent, ja hem onkwetsbaar maakt. De vijandelijke macht des boozen (τοῦ πονηροῦ, vgl. 2 Thess. 3 : 3) kan hem niet schaden.

Vs. 17. Paulus gaat niet, zooals wij verwachten zouden, met een participium, maar met δέξασθε [1]) voort (vgl. ἀναλάβετε vs. 13).

[1]) MICHELSEN (bl. 201) laat met D* Fgr G δέξασθε weg.

De helm is reeds gereed. Men behoeft hem slechts te nemen. Wordt de helm genoemd een helm des heils, dan wil dit niet zeggen een op het heil wijzende, dat waarborgende helm, maar een in heil bestaande helm (Gen. epexeget.). De zaligheid bedekt of beschermt den geloovige tegen de aanvallen van den vijand. Eens gered door God, kan niemand hem meer schaden. Jez. 59 : 17, waaraan Paulus hier denkt, zet Jahwe den helm der redding op het hoofd in dien zin, dat Hij Israels tegenstanders zal verslaan, hun het verdiende loon zal geven, en heil of redding aan zijn volk zal verschaffen. Doch aan zulk een toekomstig heil is hier niet gedacht. Eene kleinigheid is, wat den vorm betreft, dat Paulus hier met het oog op de LXX τοῦ σωτηρίου schrijft, terwijl hij 1 Thess. 5 : 8, waar hij ook aan de aangehaalde plaats van Jezaja denkt, τῆς σωτηρίας gebruikt.

Het zwaard des Geestes is niet: het van den Geest afkomstige zwaard (EWALD), maar het in den Geest bestaande zwaard (τοῦ πνεύματος, Gen. epexeget.). Met den Geest is bedoeld de uit het woord der geloovigen sprekende Heilige Geest, of het woord Gods, der Godsopenbaring. Welk een machtig wapen in den strijd der geloovigen is het door Gods Geest bezielde woord! Gelijk van de registers op een orgel de vox humana de schoonste tonen uitlokt, is er geen treffender invloed op het menschelijk hart te verwachten dan van het menschelijk woord. Dat doet de teederste en heiligste snaren trillen. De vergelijking van het woord met het zwaard is goed te verstaan en komt meer in den Bijbel voor. Wij denken hier allereerst aan Jez. 11 : 4, waar van den Messias staat, dat Hij met de roede zijns monds den geweldenaar slaan en met den adem zijner lippen den boosdoener dooden zal. Ps. 57 : 4 wordt gesproken van menschenkinderen, wier tong een scherp zwaard is. Vgl. verder Ps. 64 : 4. Naar de teekening van de Openb. (1 : 16, 19 : 15) gaat een tweesnijdend zwaard uit Christus' mond. Het is volkomen waar, dat het woord des menschen vlijmend scherp kan zijn en wonden gelijk een zwaard, doch daaraan is hier blijkens de qualificatie *zwaard des Geestes* en het verband van vs. 18 niet gedacht. Het zwaard dient om af te weren en te wonden, maar het geheiligde woord, om bedenkingen te wederleggen en den tegenstander te winnen. Omnis comparatio claudicat.

Vs. 18. Paulus gaat nu weder met een Participium voort, waardoor het den schijn heeft, alsof dit vers aan het voorafgaande

ondergeschikt gemaakt werd, wat toch niet het geval is. Ook het gebed behoort tot de wapenrusting Gods, maar met eene zekere kieschheid en teederheid in de uitdrukking wordt geen enkel wapen genoemd, waarmede het zou kunnen vergeleken worden. Het zou zoo licht den schijn hebben, alsof de geloovige in het gebed met God streed. Terwijl het aantrekken van de wapenrusting op een bepaald tijdsverloop ziet, wanneer gevaren dreigen, en daarom daarbij de Aoristus gebezigd wordt (ἀναλάβετε enz.), moet het gebed tot God voortdurend plaats hebben (προσευχόμενοι). Διὰ πάσης προσευχῆς καὶ δεήσεως = onder of onder de omstandigheid van (vgl. 2 Kor. 2 : 4, 1 Tim. 2 : 15) allerlei soort van bidden en smeeking. Zooals Paulus' eigen voorbeeld in zijne brieven bewijst, moet het leven der Christenen zijn een leven des gebeds. Προσευχὴ καὶ δέησις komen meer naast elkander voor (Fil. 4 : 6, 1 Tim. 2 : 1, 5 : 5 en in de LXX). Willen wij ze onderscheiden, dan is het laatste het smeekgebed om bewaring voor kwaad, om het goede voor zichzelven en voor anderen, en het eerste de omgang met God in den ruimsten zin des woords, aanbidding, lof en dank. Ook dit verschil kunnen wij in 't algemeen opmerken, dat προσευχή alleen van de bede tot God gebezigd wordt (precatio, gebed), en δέησις ook van het vragen aan menschen (rogatio, bede, verzoek). — Ἐν παντὶ καιρῷ ἐν πνεύματι zijn twee bepalingen, die alleen bij προσευχόμενοι, niet bij διὰ πάσης . . . δεήσεως behooren. Men kan niet te allen tijde met allerlei smeeking bidden, maar men moet bidden te allen tijde en dat wel in den Heiligen Geest of vervuld van Gods Geest. Men mag niet machinaal bidden, maar moet in eene heilige, gewijde stemming verkeeren. Alle passie of drift moet dus verre zijn, als wij tot God naderen. Anders wordt het gebed verhinderd. Men moet niet wachten met bidden, totdat men in de rechte stemming komt, of op bijzondere aanleidingen tot het gebed, maar te allen tijde moet men bidden. Men moet altoos in zulk eene stemming zijn, dat men bidden kan. Natuurlijk heeft eene krachtige persoonlijkheid als Paulus, voor wien het werken zijn lust en zijn leven was, er niet aan gedacht, tot een zeker quiëtisme op te wekken. Hij wilde juist aan het voortdurend gebed de kracht ontleenen tot den arbeid. „En daartoe wakend" is eene nieuwe vermaning na de opwekking tot het gebed. Om het gestelde ideaal betreffende het bidden te bereiken, moet men waakzaam zijn (ἀγρυπνοῦντες, vgl. Mk.

13 : 33, 35, 14 : 38, Lk. 21 : 36, en vooral de parallele plaats Kol. 4 : 2). Wanneer gevaren dreigen, zooals bij den soldaat, die tot strijd geroepen wordt, is waakzaamheid een eerste vereischte. Anders overvalt ons de vijand en baat de beste wapenrusting niets. De gevaren moet men goed onder de oogen zien, zijnen tegenstander niet gering tellen en zijne eigene krachten niet overschatten. — Wat de laatste woorden van vs. 18 betreft, merken wij op, dat waarschijnlijk door eene vergissing van het oog in D*F^{gr} G d e g προσκαρτερήσει καί en in 112 καὶ δεήσει ontbreken. Men kan „met alle volharding en smeeking voor alle heiligen" niet met het onmiddellijk voorafgaande verbinden. „Tot het gebed waken met alle volharding en smeeking" geeft geen zin. Niet ἐν πάσῃ προσκαρτερήσει, maar καὶ δεήσει levert voor deze combinatie bezwaren op. Ook ligt ἐν πάσῃ προσκαρτερήσει reeds in ἐν παντὶ καιρῷ opgesloten. Ik beschouw ἐν πάσῃ . . . τῶν ἁγίων als eene op zichzelve staande gedachte, eene opwekking tot de voorbede voor [1]) alle heiligen, die eene nieuwe omstandigheid bevat, waaronder het bidden plaats moet hebben. Wie bidt, mag nooit ofte nimmer de voorbede voor alle heiligen vergeten, zooals Paulus in zijne brieven door zijn eigen voorbeeld zoo treffend heeft getoond. Tegen zelfzucht in het gebed moet men op zijne hoede zijn. Προσκαρτερεῖν is een gewoon woord, maar niet προσκαρτέρησις.

Vs. 17. Paulus heeft, gelijk reeds uit het vorige vers blijkt, de wapenrusting Gods uit het oog verloren en gaat van de voorbede voor de heiligen over tot de voorbede voor zichzelven, waaraan hij dringend behoefte gevoelde. Hij moest gedragen worden op de vleugelen des gebeds. Het maakt geen verschil, dat hier ὑπέρ en in vs. 18 περί gebruikt wordt. De apostel wil, dat men weet, waarom men bidt, en een bepaald onderwerp daarvoor kiest. Hij is afkeerig van eene ijdele phraseologie. Paulus, die in de gevangenis te Cesarea zit, en wien het dus aan de gelegenheid tot evangelieverkondiging ontbreekt, wil, dat men voor hem vraagt, dat hem de gelegenheid tot spreken (λόγος = τὸ λέγειν) gegeven worde in de opening zijns monds, d. i. bij de opening van zijnen mond (vgl. 2 Kor. 6 : 11, eenigszins anders Kol. 4 : 3). Hij geeft zelf de exegese van

[1]) D*E*FG lezen ὑπέρ i. p. v. περὶ πάντων τῶν ἁγίων, waaraan MICHELSEN (bl. 201) met het oog op vs. 19ª de voorkeur geeft.

zijne woorden, als hij spreekt van: met vrijmoedigheid de verborgenheid des evangelies bekend te maken. Over de verborgenheid van het evangelie, die daarin bestaat, dat de zaligheid ook voor de heidenen bestemd was, vgl. 3 : 3 en onze exegese daarvan [1]). Al was Paulus een fier man, de moed zal hem wel eens in de schoenen gezonken zijn, en de gevangenschap moet op zijne impulsieve natuur diepen indruk hebben gemaakt. Hij zal het lange wachten wel eens moede geworden zijn. Ook kan zijne gezondheid, die op zijne reizen veel geleden had, door de gevangenis zijn geschaad. Juist die vrijmoedigheid bij zijn getuigenis gaf hem veel moeite. De verzoeking zal wel bij Paulus opgekomen zijn: Zou ik mijnen apostolischen arbeid maar niet staken? Heb ik niet genoeg gedaan? Mag ik niet het werk aan andere jeugdige broeders overlaten, zooals hij er te Cesarea genoeg bij zich had? Neen! dat kon en mocht hij niet. Hij moest zijn apostolaat vervullen, zoolang God hem het leven spaarde, en de gemeente moest voor hem bidden, opdat hij toch met vrijmoedigheid zijn getuigenis voort mocht zetten.

Vs. 20. Voor de verborgenheid van het evangelie (ὑπὲρ οὗ), voor de prediking daarvan was de apostel een gezant, nl. van Christus (πρεσβεύω, vgl. 2 Kor. 5 : 20), en dat in eene keten. Vgl. Hand. 28 : 20, 2 Tim. 1 : 16. Welk eene tegenstelling: een gezant van Christus zijn en eene keten dragen. De leeuw opgesloten in eene kooi. Paulus zal ook wel eens geklaagd hebben over het raadselachtige van Gods wegen.

Vs. 20^b loopt niet parallel met vs. 19^a en is niet afhankelijk van de voorbede der gemeente. In dit geval zou vs. 20^b eene matte tautologie bevatten en de constructie van den zin niet bijzonder gelukkig zijn. Logisch is het, vs. 20^b te laten afhangen van vs. 20^a. Gebed en geheiligd nadenken hebben Paulus geleerd, dat de gevangenschap juist voor hem noodig was, eene geschikte leerschool voor hem vormen zou, opdat hij daardoor (ἐν αὐτῷ), nl. door het πρεσβεύειν ἐν ἁλύσει, kon leeren, met vrijmoedigheid tewerk te gaan, zooals hij spreken moest. Het verhoor voor de stadhouders Felix en Festus in de gevangenschap te Cesarea bewijst, dat het Paulus ook daar niet aan de gave der vrijmoedigheid heeft ontbroken. Eene evangelieprediking, die niet vrijmoedig

---

[1]) Τοῦ εὐαγγελίου ontbreekt B F^gr G, g. Ik gaf het uit, omdat de uitdrukking τὸ μυστήριον zonder bepaling ietwat duister is. Doch mogelijk is ook, dat τοῦ εὐαγγελίου er later ter verduidelijking werd bijgeschreven.

is, mist allen invloed. Daarom is de παρρησία eene Goddelijke noodzakelijkheid (ὡς δεῖ). Volgens 2 Kor. 10 : 10 viel Paulus' persoon niet mede, en was hij niet wèl bespraakt of welsprekend. De zwakheden, waarvan Paulus 2 Kor. 12 gewaagt, den engel des Satans, den doorn in zijn vleesch, heeft men wel eens verklaard van epilepsie. Hoe dit zij, er was voor Paulus alleszins reden, zijne vrijmoedigheid te verliezen.

Vs. 21. Paulus was bescheiden en wilde niets meer van zich zeggen, hoewel hij begreep, dat de lezers nieuwsgierig zouden zijn, meerdere bijzonderheden aangaande hem te vernemen. Vgl. Kol. 4 : 7, 8. Welnu! daartoe zond hij Tychicus, die evenals Kol. 4 : 7 een geliefde broeder en een getrouwe dienaar in den Heer genoemd wordt, tot hen. Deze zou Paulus' omstandigheden in de gevangenis, hoe hij het maakte, mededeelen, daar hij tijdelijk in de gevangenschap gedeeld had. Men kon hem dan vragen, wat men wilde. Wat den vorm betreft, merken wij op, dat sommige Hss. καὶ ὑμεῖς vóór εἰδῆτε schrijven. Andere schrijven het er na. De beslissing daartusschen is moeielijk. Καὶ ὑμεῖς slaat op de Kolossers (Kol. 4 : 7) [1]. Evenals zij van Paulus vernomen hadden, zouden ook de lezers van dezen brief nadere bijzonderheden van den apostel hooren. Onjuist is de exegese: Gelijk ik van u hoorde, zoo zult gij van mij vernemen. Τί πράσσω is niet: wat ik doe, maar hoe ik het maak. Vgl. εὖ πράσσειν, het goed maken.

Vs. 22. Juist daartoe zond Paulus Tychicus, opdat de lezers de omstandigheden van Paulus en van hen, die zijne gevangenschap deelden, zouden hooren, en opdat hij hunne harten door vriendelijke toespraak zou opbeuren of vertroosten. Moeilijk waren de tijden, waarin de gemeente leefde, en vertroosting was altoos noodig. Τὰ περὶ ἡμῶν vat weder op τὰ κατ' ἐμέ. Onesimus zou wel de gemeente van Kolosse bezoeken (Kol. 4 : 9), maar wordt hier gemist. Paulus' gevangenschap werd, behalve door Tychicus en Onesimus, gedeeld door Timotheus, Lukas, Aristarchus, Epaphras, Demas, Markus en Jezus Justus. Zie mijne Gesch. Boeken N. V., 1901, bl. 102.

Vs. 23. Zooals Paulus op het eind van 2 Kor. (13 : 11) spreekt van den God der liefde en des vredes, en Rom. 15 : 33, 16 : 20

---

[1]) Het minuskelhs. 17 liet bij vergissing καὶ ὑμεῖς weg. MICHELSEN (bl. 201) geeft abusievelijk op: καί en laat dan ook καί weg. Maar als καί ontbreekt, is ὑμεῖς vrij overtollig.

van den God des vredes, wenscht hij hier zooals 2 Thess. 3 : 16 den lezers vrede toe. Ik zou zeggen, dat in dit verband in het geheel niet aan eendracht, maar aan Christelijk heil of zaligheid gedacht is, evenals bij den vredegroet in het begin van de brieven. Zoo ruim mogelijk wordt die vrede toegewenscht aan de broeders, die van verschillende gemeenten dezen rondgaanden brief zouden lezen. In het volgende vers wordt gesproken van allen, die onzen Heer Jezus liefhebben. Naast den vrede wordt toegewenscht liefde, natuurlijk tot de broeders, en deze vrede en liefde moeten ten nauwste gepaard gaan met geloof (μετὰ πίστεως). Dat geloof mag niet bloot eenvoudig daarmede verbonden zijn (σὺν πίστει), maar moet den grondslag vormen, waaruit vrede en liefde voortkomen, zooals ook b. v. in den Pastor van Hermas, Visio III : 8, het geloof als de moeder der verschillende Christelijke deugden beschouwd wordt. Vrede, liefde en geloof zijn afkomstig van God den Vader, den Vader nl. van Jezus Christus, en van den Heer Jezus Christus zelven [1]). God zegent in Christus en alle goede gaven zijn van Hem afkomstig. Paulus kan zich in zijne brieven geen Christelijk heil denken dan door of in gemeenschap met Christus.

Vs. 24. Opmerkelijk is hier, dat de gewone zegenbede van genade, welke wij op het eind der Paulinische brieven aantreffen, niet met eenen 2^en^, maar met eenen 3^en^ pers. meervoud verbonden wordt, zooals wij reeds bij het vorige vers aanstipten. Wie den Heer Jezus liefheeft, zal ook gaarne liefde aan anderen bewijzen. Moeilijkheid geeft hier alleen ἐν ἀφθαρσίᾳ. God wordt ἄφθαρτος genoemd, inzoover Hij onsterfelijk is (Rom. 1 : 23, 1 Tim. 1 : 17). Van de dooden staat 1 Kor. 15 : 52, dat zij ἐγερθήσονται ἄφθαρτοι, d. i. dat zij als onverderfelijk of onsterfelijk zullen opgewekt worden. In dienzelfden zin komen ἄφθαρτος en ἀφθαρσία vaak voor o. a. in de Ignatiaansche brieven. Wij mogen ze niet verwarren met ἄφθορος en ἀφθορία, wat op zedelijke onschuld ziet. Hier beteekent dus ἐν ἀφθαρσίᾳ niet: in onverderfelijkheid in den zin van zedelijke onverdorvenheid, maar: in onsterfelijkheid, in dien toestand, waarin aan het ware Goddelijke leven, ons geschonken, geen einde komen zal. De vraag is

[1]) MICHELSEN (bl. 201) laat met 37, 238 χριστοῦ en vs. 24 met 17 en 238 χριστόν weg. Geheel onjuist is hierbij de bewijsvoering, dat bij Paulus κύριος = χριστός. Ik begrijp niet, dat MICHELSEN geen bezwaar maakte tegen de lezing van 1 : 2, 3, 17 enz., waar wij ook de uitdrukking *de Heer Jezus Christus* vinden.

evenwel, waarmede ἐν ἀφθαρσίᾳ verbonden moet worden. In geen geval met: onzen Heer Jezus Christus, alsof die als onsterfelijk zou worden aangeduid. Vooreerst was daarvoor geen reden en ten tweede zouden wij dan het artikel vóór ἐν ἀφθαρσίᾳ verwacht hebben. Evenmin behoort het bij ἡ χάρις. Het staat te ver daarvan af, en het geeft ook geenen goeden, logischen zin, dat de genade in den vorm van onvergankelijkheid het deel der geloovigen zou worden. Het zou dan lijken, alsof de genade in onsterfelijkheid bestond, en dat kan Paulus niet bedoeld hebben. Niet aan toekomstige, maar aan tegenwoordige genadegaven is gedacht. Ook is niet een formeel begrip als onsterfelijkheid, maar iets objectiefs hier bedoeld. Onjuist is de verklaring van EWALD: met onsterfelijkheid. Hij voorkomt, zoodoende, wel het door ons genoemde bezwaar, maar ziet over het hoofd, dat er dan σὺν ἀφθαρσίᾳ moet staan. Het meest voor de hand ligt de combinatie met πάντων τῶν ἀγαπώντων . . . Χριστόν. De geloovigen hebben den Heer lief in onverderfelijkheid, inzoover die liefde triomfeert over dood en graf en voortduurt tot in eeuwigheid. Zij is eene onuitputtelijke bron van zaligheid. Liefde is onsterfelijk.

De brief aan de Kolossers

HOOFDSTUK I

1. Paulus, een apostel van Christus Jezus door den wil
2. van God, en Timotheus, de broeder, aan de heilige en
geloovige broeders in Christus te Kolosse. Genade zij
u en vrede van God, onzen Vader!

Opschrift en groet. Paulus noemt zich hier apostel van Christus Jezus, omdat hij schrijft aan eene hem persoonlijk vreemde gemeente, en hij aan zijn apostolaat zijn recht tot schrijven ontleende. Eene bijzondere rechtvaardiging van zijn apostolaat, zooals b. v. in Gal., was hier niet noodig. Evenals Ef. 1 : 1 noemt Paulus zich apostel van Christus Jezus door den wil van God, wat getuigt van zijnen eenvoud en zijne nederigheid. Timotheus komt naast Paulus voor evenals 2 Kor. 1 : 1, Fil. 1 : 1 en Filem. 1, op welke laatste plaats hij evenals hier broeder genoemd wordt. In Ef. 1 : 1 wordt hij gemist. Door den broedernaam wordt de gemeenschapsband met Paulus en met de gemeente van Kolosse aangeduid. De gemeente te Kolosse wist zeker door Epaphras, dat Timotheus een trouwe medgezel van Paulus was, die zijne gevangenschap met hem deelde.

Vs. 2 is geen sprake van de gemeente zooals 1 en 2 Kor., Gal., 1 en 2 Thess., maar van de heiligen, zooals Rom., Fil., en Ef. De bedoeling is evenwel natuurlijk dezelfde, want de heiligen vormden de gemeente. Dat er eene gemeentelijke organisatie was, blijkt uit 4 : 17. — Ἁγίοις is hier niet zooals gewoonlijk in het begin der brieven een substantivum, maar een adjectivum. De broeders zijn Gode gewijd, wat getuigt van hun objectief karakter, en geloovig (πιστοῖς, niet getrouw), wat getuigt van hun subjectief karakter. Zij zijn broeders in Christus, leven in gemeenschap met Hem. Vgl. over Kolosse, eene belangrijke

stad in Phrygië, mijne „Geschiedenis van de Boeken des N. V." 1901, bl. 109, 110. De zegenbede komt overeen met die van den brief aan de Ef. Alleen ontbreekt hier: „en van den Heer Jezus Christus", dat evenwel in sommige Hss. bijgevoegd is.

3. Wij danken God, den Vader van onzen Heer Jezus
4. Christus, altijd, wanneer wij voor u bidden, nadat wij
gehoord hebben van uw geloof in Christus Jezus, en
van de liefde, welke gij jegens alle heiligen hebt, om de
5. hoop, voor u in de hemelen weggelegd, waarvan gij
tevoren gehoord hebt door het woord der waarheid,
6. nl. van het evangelie, dat tot u gekomen is, gelijk
het ook in de geheele wereld is, en er vrucht draagt
en wast, evenals ook onder u, van den dag af, dat
gij het gehoord hebt en de genade Gods in waarheid
7. hebt leeren kennen, gelijk gij het geleerd hebt van
Epaphras, onzen geliefden mededienstknecht, die een
8. getrouw dienaar van Christus voor ons is, die ons
ook heeft bekendgemaakt uwe liefde in den Geest.
9. Daarom houden ook wij van den dag af, dat wij van
u gehoord hebben, niet op voor u te bidden en te
smeeken, dat gij vervuld moogt worden met de kennis
10. van Zijnen wil, in alle wijsheid en geestelijk inzicht,
om te wandelen waardig den Heer tot alle welgevallen,
in alle goed werk vruchten dragend en groeiend in de
11. kennis van God, met alle kracht versterkt wordend
naar de macht Zijner heerlijkheid tot alle volharding
12. en lankmoedigheid met blijdschap, dankend den Vader,
die u geroepen heeft tot het aandeel van het lot der
13. heiligen in het licht, die ons bevrijd heeft van de
macht der duisternis en overgezet heeft in het koninkrijk
14. van den Zoon Zijner liefde, in wien wij hebben de
15. verlossing, de vergeving der zonden, die het beeld is
van den onzienlijken God, de eerstgeborene aller
16. schepselen, want in Hem werd alles geschapen in den
hemel en op de aarde, het zichtbare en het onzichtbare,
hetzij tronen, hetzij heerschappijen, hetzij overheden, hetzij

17\. machten. Alles is door Hem en tot Hem geschapen,
18\. en Hij is vóór alles en alles bestaat in Hem, en Hij is
het hoofd des lichaams, der gemeente, Hij, die het begin
is, de eerstgeborene uit de dooden, opdat Hij onder
19\. alles de eerste plaats zou innemen; want Hij besloot,
20\. in Hem de gansche volheid te laten wonen, en door
Hem alles met zich te verzoenen, nadat Hij vrede
gemaakt had door het bloed zijns kruises, door Hem,
zoowel wat op de aarde als wat in de hemelen is.

Vs. 3. Paulus spreekt in het meervoud en denkt ook wel aan Timotheus, doch niet altoos. Immers wisselt hij den 1en pers. meervoud af met 1en pers. enkelv. 1 : 23, 24, 25, 29, 2 : 1 enz. Daartusschen evenwel staat 1 : 28 de meervoudsvorm. Paulus dankt God, die de Vader is van onzen Heer Jezus Christus, en in Hem ook onze Vader, te allen tijd, wanneer hij voor de Kolossers bidt. De voorbede voor de gemeente is een geliefkoosd onderwerp in de Paulinische brieven. Bidt hij voor de Kolossers, dan moet hij danken. Zijn hart vloeit van erkentelijkheid over. Πάντοτε behoort bij εὐχαριστοῦμεν, en wordt nader verklaard door περὶ ὑμῶν προσευχόμενοι. Op περὶ ὑμῶν, waarvoor ook ὑπὲρ ὑμῶν had kunnen staan, ligt geen bijzondere nadruk. Dat in sommige Hss. καί vóór πατρί ontbreekt, is misschien hieraan toe te schrijven, dat in het voorafgaande van θεοῦ πατρὸς ἡμῶν sprake was. Al komt de uitdrukking „de God van onzen Heer Jezus Christus" ook bij Paulus voor (Ef. 1 : 17), toch geloof ik, dat het gewenscht is, τοῦ κυρίου ἡμῶν I. X. alleen met πατρί te verbinden. Paulus was in zijn bidden niet zelfzuchtig en als hij bad, was hij een optimist, die gaarne de lichtzijden in de gemeente opmerkte.

Vs. 4. Paulus dankt, daar hij, zeker door Epaphras, gehoord heeft van het geloof der lezers in Christus Jezus en de liefde, welke zij hadden tot alle heiligen. Ik geloof, dat ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ niet beteekent, dat het geloof zich in Christus Jezus beweegt of op Hem rust, maar dat Hij het object daarvan is. Vgl. de LXX op Jer. 12 : 6, Ps. 78 : 22, en in het N. T. Mk. 1 : 15 (zie mijnen comm. t. d. pl.). Wel zou men i. p. v. ἐν verwacht hebben het meer gewone ἐπί of εἰς. De tweede grond voor dank was de broederliefde, welke de Kolossers b. v. openbaarden

door liefdadigheid en gastvrijheid. Vgl. Ef. 1 : 15. Ziet! hoe lief zij elkander hebben, was een schoon getuigenis, dat de heidenen van de eerste Christenen aflegden, waarop de Christelijke apologeten niet nalieten te wijzen. Naar Ef. 1 : 15 lezen D^c E** K L τὴν i. p. v. ἣ ἔχετε.

Vs. 5. Διὰ τὴν ἐλπίδα κτέ. verbinde men niet met τὴν ἀγάπην of met τὴν πίστιν καὶ τὴν ἀγάπην, alsof de lezers zouden liefhebben of gelooven en liefhebben om de hoop, die voor hen in de hemelen weggelegd was. Men kan vragen: Zouden zij dan anders niet liefhebben of gelooven? Het geloof en de liefde waren dan niet van de echte soort. Men zegge niet: Hier hebt gij de bekende trias van geloof, hoop en liefde (1 Kor. 13 : 13, 1 Thess. 1 : 3), want hier komt de hoop niet in subjectieven, maar in objectieven zin voor, het goed, waarop men hoopt (Gal. 5 : 5, Tit. 2 : 13, Hebr. 6 : 18). Men voege διὰ τὴν ἐλπίδα bij εὐχαριστοῦμεν. Dat er reden tot danken was voor het heden, blijkt reeds genoegzaam uit ἀκούσαντες . . . τοὺς ἁγίους. Maar den grootsten dank moest Paulus God betalen voor de heerlijke toekomst, welke de Kolossers wachtte. Welk een zalig uitzicht zouden zij hebben, die vroeger heidenen waren! Het is waar, dat διὰ τὴν ἐλπίδα vrij ver van εὐχαριστοῦμεν afstaat. Maar dat kon moeilijk anders, daar de apostel toch ook iets van de houding der lezers moest zeggen, op grond waarvan zij op de zaligheid konden hopen. Men zou — zooals terecht opgemerkt is — eer ἐπί τινι of περί τινος verwacht hebben, doch διά cum Acc. is niet onmogelijk, als de laatste grond van den dank vermeld wordt. Dat goed wordt in de hemelen bewaard en vandaar zullen de geloovigen het eens verkrijgen (vgl. Mt. 5 : 12, 6 : 20, 21, 19 : 21, 1 Petr. 1 : 4). Hier denkt de schrijver bij uitzondering in dezen brief aan de parousie. De lezers hadden tevoren daarvan gehoord nl. voordat de vervulling komen zou. De bedoeling is niet, zooals J. B. LIGHTFOOT (Comm. 1876, p. 184) wil, dat de lezers tevoren, door de prediking van Epaphras daarvan gehoord hadden in tegenstelling met de prediking der dwaalleeraars, die zeiden, dat de opstanding reeds geschied was (2 Tim. 2 : 18). Zoo meent ook LIGHTFOOT, dat hier van het woord der waarheid des evangelies gesproken wordt tegenover de dwaalleeraars. Mij dunkt, dat de tegenstelling met de dwaalleeraars hier gezocht is. Met het woord der waarheid is niet bedoeld het woord, dat waar is (Gen. qualit.), maar dat over de waarheid of Gods woord handelt. Τοῦ εὐαγγελίου

is Gen. appos. bij ἀληθείας = nl. het evangelie. Men vertale niet: de waarheid des evangelies, alsof de waarheid daarvan verdedigd moest worden.

Vs. 6. Dit evangelie is tot de Kolossers gekomen en bij hen aanwezig (Gal. 4 : 18, 20). De dank evenwel heeft niet alleen betrekking op den voortgang des evangelies onder de Kolossers, maar in de geheele wereld. De bedoeling is niet: dwaalleer bepaalt zich tot beperkte kringen en het evangelie richt zich tot de geheele wereld (Lightfoot), welke tegenstelling ook niet juist is. Mij dunkt, dat Paulus naar zijn verheven idealisme reeds de geheele wereld voor het evangelie gewonnen ziet. Eene dergelijke manier van spreken vinden wij ook Rom. 1 : 8, 2 Kor. 2 : 14, 1 Thess. 1 : 8. — Men schrijve een komma na ἐστίν. Omschreven wordt, hoe het evangelie in de geheele wereld is, nl. vruchtdragend en groeiend gelijk als ook onder de Kolossers. Niet alleen is het evangelie overal aanwezig, maar het openbaart ook zijne heiligende kracht naar binnen en buiten. De innerlijke kracht van het evangelie ligt niet in den medialen vorm καρποφορούμενον (tegenover den actieven, die op de uitwendige kracht zou wijzen, Lightfoot). — Zooals meer in het N. T. gebeurt, staat hier de mediale vorm eenvoudig voor den actieven. De innerlijke kracht ligt in het begrip: vruchten dragen. Den uitwendigen wasdom zie ik aangeduid in αὐξανόμενον. Mogelijk, doch minder aannemelijk lijkt mij de constructie ἐστὶν καρποφορούμενον. In geen geval is noodig de invoeging door sommige get. van καί vóór καρποφορ. Paulus wil nog bijzonder accentueeren, dat het evangelie ook vruchten draagt bij de Kolossers en schrijft daarom er bij: καθὼς καὶ ἐν ὑμῖν. Van den eersten dag af aan, dat de Kolossers de prediking van Gods genade gehoord hadden was er vrucht bij hen gezien. Natuurlijk was dit alleen mogelijk, wanneer dit hooren niet een bloot uitwendig hooren was, maar zij de genade grondig, degelijk hadden leeren kennen (ἐπέγνωτε). — Genade Gods staat hier voor het evangelie of de prediking van Gods genade (vgl. 2 Kor. 6 : 1, 8 : 9). In waarheid of ἐν ἀληθείᾳ hadden zij die gehoord, d. i. zooals die waarlijk was, oprecht, eerlijk, zooals die overeenkwam met het wezen Gods. Ik geloof wel, dat hier eene tegenstelling met de dwaalleeraars bedoeld is, die de genade niet eerlijk of getrouw gepredikt hadden. Maar ik zie niet dadelijk eene tegenstelling in τὴν χάριν τοῦ θεοῦ,

alsof zij geen χάρις, maar δόγματα, niet τοῦ θεοῦ, maar τοῦ κόσμου of τῶν ἀνθρώπων (2 : 8, 20, 22) gebracht hadden. In geen geval is die tegenstelling hier duidelijk uitgedrukt.

Vs. 7. Καθώς ziet op ἐν ἀληθείᾳ, want Epaphras heeft de waarheid gepredikt, zeker in den geest van Paulus. De lezing καθὼς καί is gemakkelijk te verklaren uit vs. 6. Was καί echt, dan versterkte het alleen καθώς en behoorde niet bij Epaphras, in welk geval wij καί zouden verwachten vóór ἀπὸ Ἐπαφρᾶ. De bijzondere wijze, waarop Paulus Epaphras eert en hem zulke schoone epitheta ornantia geeft, dringt tot de vraag, of het gezag van Epaphras ook door de dwaalleeraars bestreden was. Doch mogelijk is ook, dat het edele hart van den apostel hem dringt, om eenen medehelper te eeren door het gezag van zijnen persoon, zooveel hij kon. Gaarne erkende hij hem persoonlijk bewezene diensten. „Geliefde mededienstknecht" is eene qualificatie, welke wij alleen hier bij Paulus aantreffen, hoewel de karakteristiek van Tychicus (4 : 7) daarmede sterke overeenkomst heeft. „Mededienstknecht" is niet: mede-Christen, maar mede-apostel, dus een ambtelijke naam. Zeer juist is de uitdrukking διάκονος τοῦ Χριστοῦ gekozen, want het dienstbetoon van Epaphras kwam aan anderen ten goede, nl. aan de gemeente. Hij stond daarbij in den dienst van Christus en deed het voor Paulus, om hem in zijn apostolaat behulpzaam te zijn. De apostel had maar één lichaam en kon niet overal tegelijk zijn. Ὑπὲρ ὑμῶν, dat sommige Hss. i. p. v. ὑπὲρ ἡμῶν lezen, is minder juist, want wij zouden dan ἐν ὑμῖν of ὑμῶν verwacht hebben.

Vs. 8. Dezelfde Epaphras heeft ook aan Paulus medegedeeld de liefde van de gemeente voor hem. Ἐν πνεύματι behoort bij ἀγάπην en drukt uit, dat die liefde eene heilige, geestelijke was, zich in de sfeer van den Heiligen Geest bewoog. Niet noodig is de conjectuur ἐν ἑνὶ πνεύματι van J. H. A. MICHELSEN (TEYLER'S Theol. Tijdschrift 1906, bl. 166).

Vs. 9. Paulus heeft vs. 3 gezegd, dat hij telkens voor de gemeente dankt, als hij voor haar bidt. Hier gaat hij in nauwe aansluiting aan het voorafgaande voort en zegt, wat hij van God voor de gemeente bidt. Καὶ ἡμεῖς slaat terug op de liefde der gemeente tot Paulus, die door hem beantwoord werd, en διὰ τοῦτο ziet op het voorafgaande van vs. 3 af, de Christelijke houding en het Gode welgevallige leven der Kolossers. Daarom, met

het oog daarop, houdt hij niet op te smeeken. Ἀφ' ἧς ἡμέρας ἠκούσαμεν is een terugslag op ἀφ' ἧς ἡμέρας ἠκούσατε vs. 6. Zoodra Paulus door middel van Epaphras van de Kolossers gehoord had, hield hij niet op, voor hen te bidden. Προσευχόμενοι en αἰτούμενοι zijn hier synoniemen. Vgl. over het onderscheid, dat men daarbij kan opmerken, onze exegese bij Ef. 6 : 18. Αἰτεῖσθαι staat hier voor αἰτεῖν. De mediale vorm beteekent niet, dat het persoonlijk belang van den apostel bij de bede uitgedrukt zou zijn. Ἵνα heeft zooals meer na werkwoorden van bidden en smeeking verzwakte beteekenis (= ὅπως, omschrijving van den Inf. van doel), en ἐπίγνωσις is eene bij Paulus zeer geliefkoosde uitdrukking voor degelijke, op ervaring gegronde kennis van Gods woord en wil. Blijkens vs. 6 hadden de lezers die kennis reeds, maar zij moesten er mede vervuld worden (πληρωθῆτε). Paulus was niet spoedig tevreden en stelde zijn ideaal hoog. Πληροῦσθαι, dat ook met den Gen. of Dat. geconstrueerd kan worden, staat hier met den Acc. van betrekking, om het object aan te duiden, met het oog waarop de vervulling moet geschieden. Vgl. Fil. 1 : 11. Onnoodig is de gissing van Michelsen (t. a. pl. bl. 167) ἐν ἐπιγνώσει. Gods souvereine of heilige wil, Zijn welbehagen ziet hier niet op het raadsbesluit des heils, maar op de bevordering der lezers in Christelijke kennis en heiligmaking (vss. 10, 11). — Ἐν πάσῃ σοφίᾳ καὶ συνέσει πνευματικῇ behoort bij het voorgaande, waarin de kennis van Gods wil bestaat, en περιπατῆσαι κτέ. vs. 10 wijst op de openbaring van die kennis in den handel en wandel der geloovigen. Een zwakke grond voor de combinatie van ἐν πάσῃ σοφίᾳ καὶ συνέσει πν. met het volgende is, dat ook de volgende zinnen met ἐν κτέ. beginnen. — Σοφία en σύνεσις komen in den Bijbel dikwijls naast elkander voor (Ex. 31 : 3, Deut. 4 : 6 enz.) en σοφοὶ καὶ συνετοί Spreuk. 16 : 21, Mt. 11 : 25. In Ef. 1 : 8 wordt in een soortgelijk tekstverband als hier gesproken van ἐν πάσῃ σοφίᾳ καὶ φρονήσει. De drie deugden σοφία, φρόνησις en σύνεσις vindt men naast elkander bij Aristot. Eth. Nic. 1, 13, als zijnde de διανοητικαί of de zg. intellectueele deugden. De wijsheid of levenswijsheid bestaat in de gave, om voor het beste doel de beste middelen te kiezen. Princeps omnium virtutum, zegt Cicero, De off. 1, 43. De bepaling, die de Stoa van de wijsheid

geeft, is: ἐπιστήμη θείων καὶ ἀνθρωπίνων καὶ τῶν τούτων αἰτιῶν. Zij wordt verheerlijkt bij de heidensche schrijvers en in de Chokma-litteratuur der Joden. Zij is vóór alle andere dingen en draagt een absoluut karakter. De σύνεσις of het inzicht en de φρόνησις of het verstand zijn afgeleide en speciale begrippen, toepassingen van de σοφία op de bijzonderheden des levens. De σύνεσις (vgl. 2 Tim. 2 : 7) is critisch van aard, en de ἐπιστήμη practisch. Waar σοφία en σύνεσις verbonden voorkomen, gaat de eerste gewoonlijk vooraf. Van de wijsheid en het inzicht wordt hier gezegd, dat zij geestelijk moeten zijn. Het is zeer de vraag, of hier aan eene tegenstelling met de valsche wijsheid der dwaalleeraars gedacht is (2 : 8, 23). Mij dunkt, uitgedrukt wordt, dat zij op geestelijk terrein betrekking hebben. Zij staan tegenover de natuurlijke, menschelijke, aardsche wijsheid, en het inzicht, die op aardsche belangen zien. Uit het herhaalde gebruik van πᾶς in dit en in de volgende verzen blijkt, dat Paulus den lezers de wijsheid, het inzicht en alle andere geestelijke gaven in den vollen omvang toewenscht.

Vs. 10. Het gevolg van de volkomenheid in Christelijke kennis is een den Christen waardig levensgedrag. Dit wordt in het algemeen gezegd, waarom ὑμᾶς na περιπατῆσαι ontbreekt. 1 Thess. 2 : 12 is sprake van eenen Gode waardigen levenswandel, hier van eenen, die den Heer, d. i. Christus, waardig is. Εἰς πᾶσαν ἀρεσκείαν = om Hem, d. i. Christus, in alles te behagen, zooals 1 Thess. 4 : 1 gesproken wordt van een behagen van God. Ἀρεσκεία komt vaak voor van behaagzucht, b. v. van hovelingen tegenover den vorst, maar hier in bonam partem, van het den Heer welgevallig zijn. De tegenstelling van Gode en menschen behagen, vinden wij bij Paulus Gal. 1 : 10, 1 Thess. 2 : 4, en ἀνθρωπάρεσκοι Kol. 3 : 22. — Vs. 10ᵇ en vs. 11 komen, wat den zinbouw betreft, met elkander overeen, een Part. met ἐν, gevolgd door πᾶς. Vs. 12 staat meer op zichzelf, beweegt zich in onderscheiding van het voorafgaande niet op ethisch, maar op godsdienstig gebied. Ter betere verbinding met het vòorgaande mag men μετὰ χαρᾶς van vs. 11 niet bij het voorgaande voegen. De Participia in Nom. καρποφοροῦντες en αὐξανόμενοι dienen ter nadere omschrijving van het den Heer waardig wandelen. Dat de Participia bij de voortzetting van den zin in Nom. i. p. v. in Acc. geconstrueerd worden, is bij Paulus geen vreemd verschijnsel.

Vgl. 2 : 2, 10, 3 : 16. De waardige wandel des Christens moet zich daarin openbaren, dat de lezers in alle goed werk vrucht voortbrengen en groeien. Ἐν παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ duidt de sfeer aan, waarin het καρποφορεῖν en αὐξάνεσθαι plaats vinden. Deze goede werken worden gewrocht door de kennis, welker volheid Paulus in het vorige den lezers toegewenscht heeft. De vruchten of de werken moeten zich vermeerderen en innerlijke wasdom moet worden aanschouwd door deze goede werken. De goede werken zijn de vruchten van het Christelijk geloof en dus het gevolg, niet de grond van onze rechte verhouding tot God. Paulus gebruikt hiervoor gaarne het beeld van de vrucht (Gal. 5 : 22, Fil. 1 : 11). De lezingen εἰς τὴν ἐπίγνωσιν en ἐν τῇ ἐπιγνώσει (groeien tot en in de kennis) zijn zg. verbeteringen, welke evenwel niet zijn toe te laten. Immers zou dan de ἐπίγνωσις het gevolg zijn van het περιπατεῖν, terwijl juist omgekeerd de wandel des Christens het gevolg is van zijn kennen van God, zijn rekening houden met God in het leven [1]).

Vs. 11. Niet alleen kent de geloovige eene geleidelijke ontwikkeling van zijn geestelijk leven, maar hij heeft ook eenen strijd naar buiten, waarin hij versterkt moet worden. Met alle mogelijke zedelijke of geestelijke kracht moet de Christen toegerust worden, naar den maatstaf der kracht van Gods heerlijkheid. De majesteit Gods moet zich alzoo in den geloovige openbaren, dat hij moedig den strijd doorstaat. De versterking leidt tot alle volharding en geduld. De ὑπομονή is niet eenvoudig passief geduld, maar volharding, het moedig doorstaan van de zorgen, bezwaren, den strijd des levens, zijne schouders er onder zetten. Vgl. bl. 5. De ὑπομονή getuigt van innerlijke, geestelijke kracht evenals de μακροθυμία of lankmoedigheid, die niet spoedig in toorn ontsteekt, maar weet te dragen en te verdragen. Wie zich niet tegen een ander opgewassen gevoelt, wordt weldra driftig, wanneer hij tegenstand ontmoet. Wie zich daarentegen bewust is van zijne innerlijke kracht, versterkt als hij is door de macht, die van de heerlijkheid Gods, d. i. van God zelven uitgaat, blijft kalm en rustig. Hij is lankmoedig, gelijk God zelf het is. Een kind der eeuwigheid heeft geduld. Ὑπομονή en μακροθυμία

---

[1]) W. Soltau (Theol. Stud. und Krit. 1905, S. 521 ff.) ziet overal in den brief aan de Kolossers interpolaties. Zoo b. v. 1 : 6 καρποφορούμενον... ἀληθείᾳ; 1 : 11 ἐν πάσῃ δυνάμει... αὐτοῦ. Groote waarde is aan zijne opmerkingen niet te hechten. Zij zijn gezocht en gekunsteld.

komen meer naast elkander voor als 2 Kor. 6 : 4, 6, 2 Tim. 3 : 10, Jak. 5 : 10, 11, 1 Clem. 58, Ign. Ef. 3. De ὑπομονή staat naast de hoop 1 Thess. 1 : 3, en God wordt Ex. 34 : 6 genoemd μακρόθυμος καὶ πολυέλεος. De door ons genoemde onderscheiding tusschen ὑπομονή en μακροθυμία evenwel gaat niet altijd op. Jez. 57 : 15 staat μακροθυμία teg. ὀλιγοψυχία en zouden wij daarvoor ὑπομονή verwachten. Jak. 5 : 7 beteekent μακροθυμεῖν het geduldig wachten van den landman op de kostelijke vrucht. — Men kan de moeilijkheden en den strijd des levens noode, met tegenzin dragen, wel fier, maar toch eigenlijk ondanks zichzelven, contre coeur. Doch dat is niet wat de apostel verlangt. Men moet het doen μετὰ χαρᾶς, met blijdschap, in eene opgewekte, blijmoedige stemming. Gods kind kan, mag, wil zonder kruis niet zijn. Zoo wordt de overgang gebaand tot het danken van het volgende vers. Vgl. Jak. 1 : 2, 3. Zooals gezegd is, voegen wij μετὰ χαρᾶς niet bij εὐχαριστοῦντες (EWALD). Want vooreerst zou dan op μετὰ χαρᾶς een onnatuurlijke nadruk liggen en ten tweede was dan μετὰ χαρᾶς vrij overtollig. Dank heeft altoos met blijdschap plaats. Het eenige, wat voor de combinatie van μετὰ χαρᾶς met het volgende zou pleiten, is de correspondentie van ἐν παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ καρποφ., ἐν πάσῃ δυνάμει δυναμούμενοι en μετὰ χαρᾶς εὐχαριστ. Doch deze formeele grond is zwak.

Vs. 12. Het heeft wel den schijn, alsof εὐχαριστοῦντες κτἑ. op ééne lijn staat met de voorgaande Participia en afhankelijk is van περιπατῆσαι. Doch in werkelijkheid is dit niet het geval. Het danken is eene nieuwe gedachte na en naast de voorafgaande. Bij den Christelijken wandel moet de dankbaarheid komen. Niet na, maar onder den wandel moet de erkentelijkheid worden uitgesproken. Zoo alleen kan er blijdschap zijn bij de volharding en de lankmoedigheid. Men moet den Vader, d. i. zooals sommige getuigen lezen, God als Vader danken, die Zijne kinderen rijkelijk zegent. Hoe Hij dit gedaan heeft, blijkt uit het volgende: die u geroepen heeft (τῷ καλέσαντι) tot het aandeel van het lot der heiligen in het licht. Paulus wisselt nog al eens 1en en 2en pers. meervoud af (zie b. v. 2 : 13, 14). Daarom is het geen wonder, dat hij vs. 12 ὑμᾶς en vs. 13 ἡμᾶς schrijft, en behoeven wij vs. 12 niet met sommige Hss. ὑμᾶς in ἡμᾶς te veranderen. — Wij hebben de keus tusschen de lezingen τῷ καλέσαντι, τῷ ἱκανώσαντι en

τῷ καλέσαντι καὶ ἱκανώσαντι (zie mijn N. T.). Ἱκανοῦν = geschikt maken tot, b. v. tot een ambt (2 Kor. 3 : 6). Hier evenwel past deze lezing niet en verwacht men: τῷ καλέσαντι, die geroepen heeft, nl. van eeuwigheid af. De laatste lezing, welke wij noemden, die van B, is eene combinatie van de beide andere. Geroepen zijn wij tot het aandeel aan het lot der heiligen. Minder juist vind ik, om met Lightfoot, die zich beroept op Ps. 15 (16) : 5 (κύριος μερὶς τῆς κληρονομίας), τοῦ κλήρου te beschouwen als Gen. appos. Het is Gen. partit. Met het deel aan het lot der heiligen, aan het door het lot toegedeelde, is gedacht aan de κληρονομία of de erfenis. Gelijk de Israelieten deel ontvingen aan het als een erfdeel hun toebedeelde land Kanaän, zouden de geloovigen individueel deel ontvangen aan de hemelsche erfenis, d. i. aan het Godsrijk. — Ἐν τῷ φωτί behoort niet bij τῶν ἁγίων, alsof gedacht zou zijn aan de engelen in het licht of aan de gezaligden in den hemel, ook niet bij τὴν μερίδα κτέ. (Lightfoot), maar bij τοῦ κλήρου τῶν ἁγίων. De erfenis, de zaligheid is in het licht, het voltooide Godsrijk. Hier staat φῶς dus voor: plaats des lichts, tegenover σκότος, de plaats der duisternis. Licht is in het O. T. een zinnebeeld van zaligheid. Zoo b. v. Ps. 27 : 1. Jahwe is mijn licht en mijn heil, wien zou ik vreezen? Hand. 26 : 18 is *licht* het leven in de gemeenschap met God tegenover de duisternis, het leven buiten de openbaring Gods. Eene zeer duidelijke parallele plaats vinden wij 1 Tim. 6 : 16, waar van God staat, dat Hij een ontoegankelijk licht bewoont.

Vs. 13. Het gevolg van de roeping is de verlossing van de macht der duisternis en het overzetten in het koninkrijk van Christus. De macht der duisternis is de macht van den vorst der duisternis of van den booze. Naast dit negatieve element komt het positieve van het koninkrijk van Christus. Bij μετέστησεν is misschien gedacht aan de gewoonte van vele Oostersche vorsten, om vreemde volken van de eene streek naar de andere te transporteeren. Zoo zijn ook de geloovigen door God naar een ander gebied overgebracht. Gelijk ἐξουσία ziet op macht of heerschappij, zou ik ook τὴν βασιλείαν niet van een gewoon rijk, maar van de heerschappij van Christus willen verklaren. God brengt ons over in eene sfeer, waarin Christus heerschappij voert. Deze heerschappij zal wel eens in het licht hare volkomene openbaring vinden, maar zij bestaat toch hier reeds. Hoe hoog dat voorrecht, hetwelk God den Zijnen geeft, te schatten is, blijkt uit de

qualificatie van den Zoon Zijner liefde. Zoon Zijner liefde is sterker dan: geliefde Zoon (Ef. 1 : 6), maar ligt toch op dezelfde lijn. Bedoeld is de Zoon, die Gods liefde in volkomene mate bezit en daaróm de hemelsche erfenis heeft ontvangen. In die liefde, welke God Zijnen eigen Zoon bewees, zullen wij deelen. Onjuist is de verklaring, welke LIGHTFOOT op voetspoor van AUGUSTINUS (De trinit. XV : 19) en met het oog op 1 : 15, 19 geeft, dat bedoeld zou zijn: de Zoon, die de openbaring is van het wezen Gods of van Zijne liefde. Immers, nergens leidt Paulus het Zoonschap van Christus van Gods liefde af. Onwillekeurig herinneren wij ons hier Ef. 2 : 6, waar staat, dat God ons medeopgewekt en medegezet heeft in den hemel in Christus Jezus. Ik geloof, dat het gezocht is, ook hier weder eene tegenstelling met dwaalleeraars te zoeken, die de geloovigen wilden brengen in de gemeenschap met de engelen en door deze engelen met God. Hiertegenover zou dan Paulus staande houden, dat wij direct in de gemeenschap met Christus worden overgebracht. Wie te veel bewijst, bewijst niets.

Vs. 14. Ἐν ᾧ = in wien, locaal gedacht, nl. in de gemeenschap met den verhoogden, verheerlijkten Heer, hebben wij (ἔχομεν, niet ἔσχομεν, hadden wij, zooals B leest) de verlossing (τὴν ἀπολύτρωσιν, waarbij sommige getuigen uit Ef. 1 : 7 voegen: door zijn bloed). Onder τὴν ἀπολύτρωσιν wordt met een beeld, ontleend aan het loskoopen van een slaaf, om hem de vrijheid te geven, gedacht aan de objectieve verlossing der zondaars van de macht der zonde. Die verlossing bestaat in de vergeving van de zonden (τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν). Ἄφεσις = kwijtschelding van schuld, vordering, eisch of vergeving. Ef. 1 : 7 spreekt Paulus van ἄφεσις τῶν παραπτωμάτων. Door ἐν ᾧ wordt alleen aangeduid, dat wij in gemeenschap met Christus aan die verlossing deel ontvangen. Maar nadere bijzonderheden ontbreken, b. v. inhoever Christus' dood daarbij betrokken is, en hoe wij door het geloof aan de zegeningen der verlossing subjectief deel ontvangen. Over deze verlossing is door de latere Gnostieken veel gephantaseerd, o. a. door de Marcosiërs (bij IRENAEUS, I, 13, 6; 21, 1), die ze met hunne engelenleer in verband brachten. Dat ook de dwaalleeraars van Kolosse de engelen als een onmisbaar element bij hunne Soteriologie aannamen, zal ons uit het vervolg blijken. MICHELSEN, (bl. 167) laat met D τὴν ἄφεσιν weg, terwijl in d e τὴν ἀπολύτρωσιν ontbreekt.

Met het oog op de dwaalleeraars, die Christus declineerden, door Hem als een der aeonen of engelen te beschouwen, door wie de gemeenschap met God kon worden bewerkt, ontwikkelt Paulus hier vss. 15–20 zijne Christologie en handhaaft het verheven en absoluut karakter van den persoon van Christus. Bij het zwevend karakter, dat de Christologische beschouwingen in de gemeente hadden, zooals o. a. ook later blijkt uit den Pastor van Hermas, waar Christus als een der zeven aartsengelen geteekend werd, die om zijne betoonde gehoorzaamheid als zoon aangenomen werd, liep de gemeente groot gevaar, in haar geloof aan het wankelen gebracht te worden, en was daarom nader onderricht hoogst gewenscht. Christus heeft eene verhevene, geheel eenige positie tegenover de natuurlijke schepping of het geheel (vss. 15—17), maar ook tegenover de gemeente (vs. 18). Deze beide gedachten combineert Paulus en betoogt, dat het Gode behaagd heeft op grond van het feit, dat Hij Zijne gansche volheid in Hem heeft laten wonen, de verzoening of harmonie van alle dingen door Hem tot stand te brengen (vss. 19, 20). Stilzwijgend besluit de apostel van hetgeen van den praeëxistenten Christus in zijne verhouding tot de wereld geldt, tot eene soortgelijke verhouding van den verhoogden en verheerlijkten Christus.

Vs. 15. Eene voortdurende eigenschap zoowel van den praeëxistenten als van den verhoogden Christus, waaraan hier gedacht wordt, is (ἐστιν), dat Hij het beeld van den onzienlijken God (εἰκὼν τοῦ θεοῦ τοῦ ἀοράτου) genoemd kan worden. De uitdrukking *beeld Gods* wordt door Philo van den Logos gebruikt, en zij staat van de wijsheid Sap. 7 : 26. Paulus noemt zóó den verhoogden Christus ook 2 Kor. 4 : 4. Synoniem daarmede is χαρακτήρ Hebr. 1 : 3, en wij kunnen ook herinneren aan de benaming van den praeëxistenten Christus Fil. 2 : 6 ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων. In onderscheiding van ὁμοίωμα wijst εἰκών niet op de uitwendige overeenkomst, maar op de innerlijke overeenstemming of gelijkvormigheid. Εἰκών ziet op een archetype, waarvan iemand of iets eene copie is, maar het begrip volmaaktheid ligt niet in de uitdrukking, op zichzelve beschouwd, opgesloten. Zoo wordt 1 Kor. 11 : 7 de man genoemd het beeld en de heerlijkheid Gods. In verband met τοῦ θεοῦ τοῦ ἀοράτου beteekent εἰκών beelddrager, iemand, die openbaart. Heet God onzienlijk, dan ziet dit op geestelijk gebied (2 Kor. 3 : 18, 4 : 4). God is onkenbaar voor den mensch, tenzij Christus Hem aan ons openbaart.

Zeer juist verklaart Calvijn: „notandum est nomen imaginis non praedicari de essentia, sed habere ad nos relationem. Ideo enim imago Dei Christus, quia Deum quodammodo nobis facit visibilem". — Πρωτότοκος πάσης κτίσεως wordt van den verheerlijkten Christus verder gezegd. PHILO noemt den Logos niet πρωτότοκος, maar πρωτόγονος. Dat de Messias ὁ πρωτότοκος (= בְּכוֹר) genoemd werd, was op grond o. a. van den Messiaansch verklaarden Psalm 89 : 28 (ἐγὼ πρωτότοκον θήσομαι αὐτὸν κτέ.). Bekend is, dat Israel niet alleen in de pas aangehaalde plaats, maar ook elders Gods eengeboren zoon werd genoemd. Vgl. Ex. 4 : 22, Ps. Sal. 18 : 4 (ἡ παιδεία σου ἐφ' ἡμᾶς ὡς υἱὸν πρωτότοκον μονογενῆ), 4 Ezr. 6 : 58 (nos populus tuus, quem vocasti primogenitum, unigenitum). Alzoo werd op den waren Israeliet bij uitnemendheid toegepast wat van Israel gold. In het Bijbelsch spraakgebruik van πρωτότοκος ligt niet uitgedrukt, dat iemand of iets langer bestaat dan iets anders, maar dat iemand of iets boven iets anders verheven is. Zoo heeten de geloovigen Hebr. 12 : 23 in denzelfden zin πρωτότοκοι als Openb. 1 : 6 βασιλεῖς. Rom. 8 : 29 heet Christus de eerstgeborene onder zijne broeders, omdat Hij de heerschappij over hen uitoefent, zooals de eerstgeborene in de familie bepaalde praerogatieven heeft. Wordt Christus Hebr. 1 : 6 πρωτότοκος genoemd, dan is gedacht aan zijne verhouding tot de gemeente. Hier heeft de apostel op het oog Christus' superioriteit boven de engelenmachten. Deze ligt niet hierin, dat Hij vóór de engelen of andere schepselen bestond, want het meerdere kan na het mindere komen. Ook niet, dat Hij anders geschapen is dan de overige schepping, zooals vele kerkelijke uitleggers (THEODORETUS, THEOPHYLACTUS) willen, die op het verschil tusschen τεχθείς en κτισθείς, non factus sed genitus, de aandacht vestigen. Ik erken, dat Christus nooit een κτίσμα des Vaders genoemd wordt, maar het lijkt ons gezocht, hier op het verschil tusschen κτίζειν en τίκτειν te wijzen. Het spreekt wel vanzelf, dat als Christus Kol. 1 : 18 de eerstgeborene uit de dooden genoemd wordt, de gedachte aan geboren worden geheel op den achtergrond staat, en πρωτότοκος eenvoudig wijst op Christus' waardigheid of heerschappij. Eene juiste verklaring van πρωτότοκος πάσης κτίσεως gaf reeds CALVIJN, als hij schreef: „Ergo non ideo tantum primogenitus, quod tempore praecesserit omnes creaturas, sed quia in hoc a Patre sit genitus, ut per ipsum conderentur". Daar πρωτότοκος

naast zich eischt òf een collectivum òf een pluralis, moeten wij onder πάσης κτίσεως verstaan: het geheel der geschapene dingen (Mk. 13 : 19). Evenals κόσμος, γῆ, οὐρανός vaak zonder artikel gebruikt worden, zoo hier κτίσις. — Πάσης κτίσεως kan zijn Gen. part. of compar. In het laatste geval zou de beteekenis zijn: hooger dan alle schepselen of zooals sommigen willen: dan ieder schepsel (= παντὸς κτίσματος). Doch ik geloof, dat het beter is, hier aan eenen Gen. part. te denken: onder de schepselen is Hij de eerste. Vgl. Openb. 1 : 5 van Christus: ὁ πρωτότοκος τῶν νεκρῶν.

Bekend is, dat de Arianen zich voor hun gevoelen, dat de Zoon het voornaamste schepsel des Vaders was, op deze plaats beriepen. Was hunne exegese onjuist, hetzelfde geldt ook van de verklaring van sommige katholieke exegeten uit de 4e en 5e eeuw na Christus, die als subject van vs. 15 aannamen den in het vleesch verschenen Christus, en onder κτίσις de nieuwe schepping verstonden. In dit laatste geval zou eene bijvoeging als καινή noodzakelijk zijn geweest. Vgl. voor de geschiedenis der exegese van onze plaats Lightfoot, Commentaar l. l., en S. K. Greydanus, Menschwording en vernedering. Hist. crit. studie, 1903.

Vs. 16. Dat Christus is πρωτότοκος πάσης κτίσεως, wordt nog hierdoor aangeduid, dat de geheele schepping op Hem rust, zonder Hem niet bestaan kan. Hij is de basis of de levensgrond van alles. Ἐν αὐτῷ is sterker dan δι' αὐτοῦ of χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν ὃ γέγονεν Joh. 1 : 3. Zonder Christus bestond geen schepping, zooals nog nader ontwikkeld wordt vs. 16b, dat alles door en tot Christus geschapen is. Uit het gezegde vloeit voort, dat de bedoeling dus niet is, dat Christus is de idea omnium rerum, de κόσμος νοητός, want dan zou men ἐξ αὐτοῦ verwacht hebben. Τὰ πάντα ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ τῆς γῆς = alle in den hemel en op de aarde levende wezens, niets daarvan uitgezonderd. Aan de onderwereld is hier niet gedacht. Heeft Christus heerschappij zelfs over de hoogste schepselen, dan kan daaraan geen waarde of beteekenis in onderscheiding van Christus worden toegekend, zooals de dwaalleeraars met hunne angelologie wilden. Schrijft men het artikel vóór ἐν τοῖς οὐρανοῖς, dan moet men het ook doen vóór ἐπὶ τῆς γῆς. In dit geval heeft τὰ πάντα twee apposities. — Τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα zijn het materieele

en het geestelijke, de φαινόμενα en de νοούμενα. Zelfs de geestelijke dingen, die zooveel hooger staan dan de materieele, zijn afhankelijk van Christus. Omdat door de angelologie der Kolossische dwaalleeraars de persoon van Christus op den achtergrond dreigde te komen, noemt Paulus van de ἀόρατα speciaal de engelenmachten als aan Hem ondergeschikt (εἴτε θρόνοι . . . ἐξουσίαι). In verband met 2 : 10, Ef. 1 : 21, 3 : 10, Rom. 8 : 38 en de Joodsche leer der engelen staat vast, dat Paulus bij εἴτε θρόνοι . . . ἐξουσίαι aan engelen denkt. Ik zie in de opnoeming hier evenwel geen rangorde of antiklimax. Had Paulus eene zekere orde bedoeld, dan had hij met de laagste engelen moeten beginnen en met de hoogste eindigen. Wel komen bepaalde rangorden van engelen voor in de Test. der XII patriarchen (Levi 3), waar zes verschillende klassen van engelen genoemd worden als θρόνοι, ἐξουσίαι, οἱ ἄγγελοι οἱ φέροντες τὰς ἀποκρίσεις τοῖς ἀγγέλοις τοῦ προσώπου enz., die de zes bovenste hemelen bewonen, terwijl de laagste hemel zonder engelen was. Origenes, De princ. 1, 5, 3 enz. noemt 5 klassen, andere nog andere. Zij, die hier bepaalde rangorden zoeken, zien in θρόνοι de vier dieren, die staan rondom Gods troon (Openb. 4 : 4). Maar naar analogie van de volgende namen slaat θρόνοι eenvoudig op de Goddelijk macht, waarmede de engelen bekleed zijn, die zitten als op tronen.

Eene gewone onderscheiding is, dat κυριότητες zou zien op de hooge vorsten als Michael (Dan. 10 : 13, 21, 12 : 1), de beschermengelen van de groote deelen der wereld, terwijl ἀρχαί en ἐξουσίαι zou slaan op beschermengelen van bepaalde landen en elementen als water, lucht, vuur, enz. Doch het komt mij voor, dat deze onderscheiding niet van willekeur is vrij te pleiten. Alles, het geheel of het universum (τὰ πάντα), is door Christus en tot Christus geschapen. Hij is de bemiddelaar en het einddoel van al het geschapene. Wanneer alles door Christus geworden is, moet aan Hem geen ideëele, maar reëele praeëxistentie worden toegekend. De bedenking kan opgeworpen worden, of het hier gezegde niet in strijd is met Rom. 11 : 36 en 1 Kor. 8 : 6, waar wij lezen, dat alles tot God is, dus op Zijne verheerlijking uit moet loopen. Ik geloof niet, dat dit het geval is, want dan zou zelfs 1 Kor. 8 : 6 in strijd zijn met Rom. 11 : 36. Volgens de eerste plaats is alles door Christus en volgens de laatste is alles door God. Wij moeten het oogpunt niet vergeten, waaruit de

apostel de dingen beziet. Kol. 1 : 16 denkt hij niet aan de verhouding van Christus tot God, maar van Christus tot de wereld. In tegenstelling met de dwaalleeraars zegt Paulus, dat alles op Christus' eer, en niet op engelenverheerlijking uit moet loopen. Maar Paulus zou ook hier niet ontkennen, dat ter laatste instantie de ontwikkeling der wereld plaats heeft met het oog op Gods eer en verheerlijking. Hij denkt in dezen brief er niet aan, Christus boven of in plaats van den Vader te stellen. Aan den Vader wordt alle eer bewezen, die Hem toekomt. — Dit vers met het onmiddellijk voorafgaande πρωτότοκος πάσης κτίσεως laat MARCION weg, misschien ook vs. 17ᵇ (Tert. Marc. 5, 19). MICHELSEN (t. a. pl. bl. 169) geeft aan MARCIONS tekst de voorkeur.

Vs. 17. Wat vss. 15, 16 van Christus gezegd wordt, is alleen mogelijk, wanneer Hij praeëxistent is. Daarom staat hier: En Hij — met nadruk tegenover de aeonen — is vóór alles, bestaat vóór alles (πρὸ πάντων), en alles bestaat in Hem. Onjuist is de verklaring: boven alles (= ἐπὶ πάντων of ὑπὲρ πάντα), in welk geval dit vers eene matte herhaling van het voorgaande zou zijn. Men beperkt πάντων te veel, wanneer men het opvat masc. generis en daaronder de engelenmachten verstaat. Is vs. 16 gezegd, dat de schepping op Christus rust, hier wordt geleerd, dat alles in Hem bestaat (ἐν αὐτῷ συνέστηκεν). Het voortbestaan rust op Hem. Hij is de band, het beginsel van cohaesie in het heelal. Wij hebben hier dezelfde gedachte als Hebr. 1 : 3 (die alles draagt door het woord zijner kracht). Zoo noemt ook PHILO (De profug. 20 etc.) den Logos den δεσμός of band van het heelal. Pantheïstisch zou klinken, als Paulus verklaarde, dat Christus in alles is. Wij zouden dan Christus niet wezenlijk van het geschapene kunnen onderscheiden.

Vs. 18. En Hij (καὶ αὐτός) — en geen ander, zooals de dwaalleeraars zeiden — is het hoofd des lichaams. Paulus gebruikt in zijne brieven gaarne het beeld van een lichaam, om de onderlinge eenheid der gemeente en hare eenheid met Christus uit te drukken (vgl. Rom. 12 : 4 enz., 1 Kor. 6 : 15, 10 : 17, 12 : 12—27, Ef. 1 : 23, 5 : 23 enz.). Hier denkt Paulus aan het organisch verband der gemeente met Christus en wil hij op de verhevene positie van Christus wijzen, die het hoofd is en bestuurt. Τοῦ σώματος is niet = romp, maar het lichaam, waartoe Christus behoort. De gemeente is hier niet eene locale gemeente, maar de kerk in haar geheel, idealiter beschouwd, zooals zulks veel-

vuldig voorkomt in den brief aan de Efeziërs en b. v. 1 Kor. 12 : 28. Eene klassieke plaats voor de eenheid der gemeente is Mt. 16 : 18, een woord, dat men meermalen, m. i. zonder genoegzamen grond, aan Jezus heeft ontzegd. Taalkundig mogelijk is de overzetting: het hoofd des lichaams der gemeente. Maar meer aanbevelenswaardig lijkt mij, τῆς ἐκκλησίας als Gen. appos. op te vatten, nl. der gemeente (vgl. 1 : 24, Ef. 1 : 23). Al waren de verschillende plaatselijke gemeenten nog niet door eene organisatie met elkander verbonden, Paulus zag die eenheid in de gemeenschap des geloofs en den band met Christus. Ruim was zijn blik en hij had eene zekere zienersgave. Alle plaatselijke of nationale beperkingen, alle verschil van opvatting in detailpunten vielen voor hem weg bij de eenheid in Christus. — Dat Christus het hoofd der gemeente is, wordt verduidelijkt door: ὅς ἐστιν ἀρχή [1]), πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν. De laatste woorden ἐκ τῶν νεκρῶν behooren zoowel bij ἀρχή als bij πρωτότοκος. Het is één begrip, waarom καί na ἀρχή wordt gemist. Christus heeft tot de dooden behoord, maar Hij is uit het doodenrijk opgestaan, als de eerste, ja als de voornaamste, als de gebieder. Paulus denkt hier niet aan de kwestie, of reeds anderen vóór Christus uit de dooden zijn opgewekt, maar hij wil zeggen, dat Christus door zijne opstanding den weg daartoe voor anderen mogelijk gemaakt heeft (1 Kor. 15 : 20). Zijne opstanding moest daartoe strekken, dat Hij in alles de eerste zou zijn. Hier staat weder met nadruk αὐτός tegenover de engelenmachten. Ἐν πᾶσιν is niet masc., maar neutri generis. Onder alles, zoowel in de natuurlijke als in de geestelijke schepping, moest Hij den voorrang bekleeden. Dat had God zoo gewild. Niet alleen zou Christus zijn πρωτότοκος πάσης κτίσεως vs. 15, maar ook πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν. Tegenover de aardsche schepping stond Christus van meet af door zijn karakter als Zone Gods in zijne verhevene positie (ἐστιν vs. 15), maar door zijne opstanding moest Hij die positie in de gemeente verkrijgen (γένηται). Πρωτεύειν = de eerste zijn, den voorrang hebben, vinden wij in het N. T. alleen hier, φιλοπρωτεύειν 3 Joh. 9.

Vs. 19. Als motiveering, dat Christus naar Gods raadsbesluit onder alles de eerste zou zijn, staat hier, dat het Gode behaagd

---

[1]) MICHELSEN (t. a. pl. bl. 169, 170) schrapt met het oog op vs. 17ª in vs. 18ª καὶ αὐτός, en lettend op de lezing van enkele minuskelhss. ἀπαρχή i. p. v. ἀρχή, is hij geneigd vs. 18 te lezen: ἥς ἐστιν ἀπαρχή.

heeft, Zijne gansche volheid in Hem te doen wonen, terwijl de hoofdgedachte daarna volgt vs. 20, dat God door Christus alles met zichzelven verzoend heeft. — Πλήρωμα heeft passieve beteekenis en duidt datgene aan, waardoor iets vol wordt, het volledige getal, de volle maat. Zoo Rom. 11 : 12, 25, 13 : 10, 15 : 29, 1 Kor. 10 : 26. Men verwarre het niet met zedelijke volkomenheid, wat is = τελειότης. Het wordt in Kol. en Ef. van God en van Christus gebruikt, en wel zóó, dat hunne volheid zich in anderen afspiegelt. Zoo van God in Christus of de gemeente (Kol. 1 : 19, 2 : 9, Ef. 3 : 19), en van Christus in de gemeente (Ef. 1 : 23, 4 : 13). Hier is gedacht aan datgene, waarvan God vervuld is, Zijn leven, Geest en wezen. Gewoonlijk staat er een Genitivus bij. Men heeft πᾶν τὸ πλήρωμα wel als subject van εὐδόκησεν opgevat, en daaronder verstaan het Goddelijke wezen of God zelf, terwijl dan het manlijke εἰρηνοποιήσας zou te verklaren zijn als eene constructie κατὰ σύνεσιν. Men beroept zich hierop, dat εὐδοκεῖν gewoonlijk persoonlijk gebruikt wordt, zooals b. v. Ps. 68 : 10 staat ὁ θεὸς εὐδόκησεν κατοικεῖν ἐν αὐτῷ. Toegegeven, dat εὐδοκεῖν gewoonlijk persoonlijk gebruikt wordt. Maar het persoonlijk subject, nl. God, is zeer gemakkelijk uit het verband aan te vullen. Tegen de opvatting van πλήρωμα door God of Godheid pleit het voorgevoegde πᾶν. *Alle volheid* wijst niet op God, maar op het gansche Goddelijke wezen, de samenvatting van alle eigenschappen Gods. Naar het geheele redebeleid is hier de hoofdzaak wat God in Christus voor de gemeente gedaan heeft. Πᾶν τὸ πλήρωμα is Acc., afhangend van κατοικῆσαι. Het heeft Gode behaagd, Zijne gansche volheid in Christus te doen wonen, omdat ook de verzoening van τὰ πάντα door Hem plaats zou grijpen. De dwaalleeraars schreven ook aan de engelen eene rol toe bij de verzoening. Daartegenover zegt Paulus, dat de engelen niet alleen niet als verzoeners, maar slechts als objecten der verzoening in aanmerking komen. De uitdrukking πλήρωμα kan hier door Paulus aan het spraakgebruik der dwaalleeraars ontleend zijn, zooals hij meermalen uitdrukkingen zijner tegenstrijders bezigde. Zooals wij zeiden, bezigt Paulus de hier bedoelde benaming πλήρωμα ook in Ef., doch zij is daar eigenlijk eerst uit Kol. te begrijpen. De dwaalleeraars geloofden ook aan een πλήρωμα of eene volheid van Goddelijke krachten. Zij leerden, dat een deel daarvan in Christus woonde. Paulus, dat

de gansche volheid in Christus was. CERINTHUS ontwikkelde nog de gevoelens van de hier bestredene dwaalleeraars. Volgens hem was Christus met Jezus vereenigd bij den doop en had Hem bij zijne kruisiging verlaten. De Christus was niet als een mensch geboren, noch als mensch gestorven. Jezus was het receptaculum van Christus (Iren. III, 16, 1). Nadat Hij den onuitsprekelijken Vader aan de menschen geopenbaard had, was Hij weder in het pleroma ingegaan. Met de beeldspraak van de duif werd van Christus gezegd: „in fine autem revolasse iterum Christum de Jesu et Jesum passum esse et resurrexisse" (Iren. I, 26, 1). CERINTHUS beschouwde het pleroma als eene plaats, eene hoogere streek, vanwaar Christus' Goddelijke macht was nedergedaald en waarheen zij terugkeerde. Zoo werd pleroma bij de Valentinianen eene verblijfplaats van de Goddelijke machten. Op ἐν αὐτῷ ligt ook hier weder nadruk. In Hem en in geen ander. In εὐδοκεῖν (syn. θέλειν) is het gewillig, spontaan karakter van het Goddelijk besluit uitgedrukt en tegelijk de inhoud daarvan als iets goeds aangeduid. Het behaagde God in de eeuwigheid, die hier als een tijd (Aor.) wordt voorgesteld. Vgl. b. v. Rom. 8 : 29, 30 οὓς προέγνω . . . προώρισεν . . . ἐκάλεσεν.

Vs. 20. God heeft alles door Christus met zichzelven verzoend. Ik geloof, dat het eene vreemde voorstelling zou zijn, dat God door middel van Christus alles met Christus verzoend had. God is hier het subject, van wien de verzoening uitgaat en met wien de verzoening plaats moet hebben, en εἰς αὐτόν staat voor εἰς ἑαυτόν. Over de verzoening zelve vgl. onze exegese van Ef. 2 : 26 bl. 144, 145. Hermeneutisch staat vast, dat wij ἀποκαταλλάξαι vs. 20 niet anders mogen verklaren dan vs. 22, en dus b. v. niet ἀποκαταλλάξαι vs. 20 mogen verzwakken tot: in de juiste, oorspronkelijke orde terugbrengen, zooals P. EWALD, S. 337 doet, die dan als object daarvan niet aanneemt bewuste wezens, maar het onbewuste, het bestaan der schepselen. Gedacht is aan verzoening met God van wat op de aarde en in den hemel is (vs. 20b), d. i. van de menschen en de engelen. Omdat men het vreemd vond, dat Paulus de engelen in de verzoening betrok, heeft men op allerlei wijzen getracht, aan dit bezwaar tegemoet te komen, en bij τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς gedacht aan de gestorvene vromen (BEZA), of gesproken van eene verzoening van de aardsche wezens met God en van de hemelsche met de aardsche, welke door de eerste zou zijn mogelijk geworden, ja ook omgekeerd van eene

verzoening van de hemelsche met de aardsche en van de aardsche met de hemelsche machten (Augustinus, Enchirid. 62). Al is blijkbaar in het betoog van Paulus de verzoening van de menschen met God de hoofdzaak (vs. 21), toch wordt aan hen niet alleen gedacht. De apostel wilde zeker tegenover de dwaalleeraars op den voorgrond stellen, dat zij, die zelven verzoening van noode hadden, zeker niet zelven middelaars der verzoening konden zijn. Men kan evenwel vragen, hoe heeft Paulus zich die verzoening van de hemelsche machten gedacht? Zouden, zooals Origenes met het oog op zijne leer van de wederherstelling aller dingen leerde, de booze engelen door Christus met God verzoend zijn? Maar dan waren zij op het oogenblik, dat Paulus schreef, niet boos meer. Paulus evenwel dacht zich die booze geesten als nog bestaande en had er mede te strijden (Ef. 6 : 12). Hij geloofde aan eenen duivel of vorst der duisternis, het hoofd van een rijk der booze geesten. Een ander gevoelen, dat o. a. Calvijn in zijnen commentaar verdedigde, is, dat de engelen hier niet als zondig, maar toch ook niet als absoluut goed zijn te beschouwen. Vgl. Job. 4 : 18, 15 : 15. Daar zij schepselen zijn, zouden zij niet boven het gevaar van te vallen zijn verheven, indien zij niet door Christus' genade werden bevestigd. Verder zouden zij, daar zij niet volkomen gehoorzaam waren, noodig hebben de gehoorzaamheid van Christus. Terecht erkende Calvijn, dat de hier bedoelde kwestie niet gemakkelijk is. „De angelis autem quaestio non facilis ad explicandum." Maar de behoorlijke uitlegging heeft ook hij niet gegeven. Wat in Job in dichterlijken trant met het oog op de volkomene heiligheid en reinheid Gods gezegd wordt, dat zelfs de hemelingen, de heiligen, en laat staan dan de menschen, voor Gods rechterstoel niet kunnen bestaan, zooals Job 25 : 5 leert, dat zelfs de maan niet helder schijnt en de starren niet rein zijn in Gods oogen, bewijst niets voor de angelologie van Paulus, en hiermede vervalt de geheele redeneering van Calvijn. Het komt mij voor, dat Haupt den rechten weg der verklaring wijst, als hij onze aandacht vestigt op het nauwe rapport, dat volgens de latere Joodsche beschouwing tusschen de hemelsche en aardsche sferen bestaat, waarvan in het N. T. de Openbaring van Johannes ons zoo menig treffend voorbeeld geeft. De aardsche verhoudingen zijn zoo de afschaduwing van de hemelsche. Wat op aarde geschiedt, is ook in den hemel geschied. Al wat er goeds en edels of Goddelijks op aarde bestaat, heeft reeds praeëxistentie in den hemel. Dat de hemelsche

engelenmachten deelen in wat op aarde gebeurt, leert Paulus ook Ef. 3 : 10, als hij zegt, dat de gemeente aan de hemelsche machten bekendmaakt de veelvuldige wijsheid Gods. De engelen, die waken over de belangen der gemeente, deelen ook in de verzoening van de gemeente. Wij erkennen liever volmondig in dezen het tijdelijk en voorbijgaand karakter van Paulus' prediking, dan dat wij zijne woorden naar onze Dogmatiek zouden vervormen. Het komt thans ook in niemands gedachten meer op, aan de engelen de veelvuldige wijsheid Gods te gaan verkondigen, al heeft Paulus Ef. 3 : 10 daarvan gesproken. Hoe de vrede tot stand kwam, wordt uitgedrukt door εἰρηνοποιήσας διὰ τοῦ αἵματος τοῦ σταυροῦ αὐτοῦ, vrede gemaakt hebbend door het bloed zijns kruises. De vrede is bewerkt tusschen de verzoenden en God door Christus' dood, die hier als zoenoffer gedacht wordt (Rom. 3 : 25, 5 : 9). Αἷμα staat hier per metonymiam voor: bloedigen dood. — Het verwondert ons niet, dat sommige getuigen het tweede δι' αὐτοῦ als overtollig hebben weggelaten. Paulus evenwel herhaalt het, om er allen nadruk op te leggen, dat door Christus — door niemand anders — de verzoening plaats heeft gehad. — Τὰ πάντα wordt ontleed in εἴτε τὰ ἐπὶ τῆς γῆς εἴτε τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. — Vss. 19 en 20 behooren ten nauwste verbonden te worden. Het inwonen van de volheid Gods geschiedde ten bate van de verzoening. Wij mogen dus niet vs. 17 op den praeëxistenten, en vs. 20 op den historischen Christus laten slaan. In beide verzen is aan den historischen Christus gedacht.

21. En u, daar gij eenmaal vervreemd waart en vijanden
22. naar de gezindheid door uwe booze werken, heeft Hij
echter nu verzoend door het lichaam zijns vleesches
door den dood, om u heilig, onbesmet en onberispelijk
23. voor Hem te stellen, indien gij althans bij het geloof
blijft, welgegrond en vast, en u niet laat afbrengen
van de hoop des evangelies, dat gij gehoord hebt, en dat
verkondigd is onder alle schepselen, die onder den hemel
zijn, waarvan ik, Paulus, een dienaar geworden ben.
24. Nu verblijd ik mij over mijn lijden voor u, en vul aan
wat er ontbreekt aan de verdrukkingen van Christus in
mijn vleesch voor zijn lichaam, dat is de gemeente,

25. waarvan ik een dienaar geworden ben naar de bedeeling
Gods, die mij voor u gegeven is, om het woord Gods
26. te vervullen, de verborgenheid, die van alle eeuwen
en geslachten her verborgen is geweest, maar nu
27. geopenbaard is aan Zijne heiligen, aan wie God heeft
willen bekendmaken, welke de rijkdom is der heerlijkheid
van deze verborgenheid onder de heidenen, d. w. z.
28. Christus onder u, de hoop der heerlijkheid, dien wij
verkondigen, terwijl wij ieder mensch vermanen en
ieder mensch onderwijzen in alle wijsheid, om ieder
29. mensch volmaakt in Christus voor te stellen, waartoe
ik al strijdend met moeite arbeid naar Zijne werking,
die in mij werkt met kracht.

Vs. 21. Na de Christologische ontwikkeling van vss. 13—19 keert Paulus terug tot de gedachte van vss. 9—13, die op de lezers betrekking had. Hij wil zeggen: Gij waart eertijds vervreemd van God en vijanden Gods, maar nu heeft Hij u verzoend door den dood Zijns Zoons. De tegenstelling blijkt uit het adversatieve δέ van vs. 22. Door evenwel met een Participium te beginnen en met een verbum finitum voort te gaan, ontstaat een anakolouth, die niet weggenomen wordt door de zg. verbeteringen, nl. de lezingen ἀποκαταλλάγητε en ἀποκαταλλαγέντες. Men wil den nadruk overeenkomstig vs. 21 op de lezers, niet op God laten vallen. Haupt schrijft een komma na vs. 20 en laat vs. 21 afhangen van ἀποκαταλλάξαι vs. 20. Vs. 21 zou dan eene nadere ontwikkeling zijn van εἴτε τὰ ἐπὶ τῆς γῆς (vs. 20[b]). Vreemd is evenwel dan, dat τὰ ἐπὶ τῆς γῆς aan τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς voorafgaat, en vreemd is ook καί vóór ὑμᾶς (vs. 21[a]). Dat ook de lezers behoorden tot τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, sprak toch vanzelf. Lightfoot vat νυνὶ δὲ ἀποκατήλλαξεν . . . διὰ τοῦ θανάτου als eenen tusschenzin op, en laat vss. 21, 22 van εὐδόκησεν vs. 19 afhangen. Dan ontstaat de gedachte: Het heeft God behaagd, u die eens vervreemd waart — nu evenwel heeft Hij u met zich verzoend — als heilig voor zich te stellen. Maar vooreerst was dan ὑμᾶς na παραστῆσαι vs. 22 overbodig. Ten tweede verwacht men niet, dat Paulus, na den langen zin van vs. 20, de gedachte daarvan weder opneemt. En ten laatste zou de hoofdgedachte,

waarop het dan aankwam, παραστῆσαι ὑμᾶς κτέ., niet gecoördineerd staan met de beide voorgaande, van εὐδόκησεν afhangende zinnen. In de eerste zinnen zou de hoofdgedachte zijn: Christus is het hoofd van alles, en in den laatsten: God wil de lezers als heilig voor zich stellen. Mij dunkt, dat bij onze exegese het aannemen van een anakolouth niet onvoorzichtig is, want vele dergelijke komen in de Paulinische brieven voor. — Ἀπηλλοτριωμένους wijst op den toestand van totale vervreemding van God (vgl. Ef. 4 : 18). Deze toestand is een gevolg hiervan, dat de lezers zijn vijanden van God (ἐχθρούς). De bedoeling is natuurlijk niet, dat God de Kolossers, maar dat de Kolossers God haatten. Vgl. Rom. 5 : 10. Deze vijandschap openbaarde zich in de sfeer van het gemoedsleven, hunnen zedelijken zin of hunne gezindheid (διάνοια, vaak synoniem met νοῦς). Ἐν τοῖς ἔργοις τοῖς πονηροῖς behoort bij de beide voorafgaande begrippen. Door de booze werken, welke men deed, was men vervreemd van God en een vijand van God.

Vs 22. Νυνί is niet: op dit oogenblik, maar in deze bedeeling. „Heeft Hij met zichzelven verzoend" ziet op God, niet op Christus (vgl. 2 Kor. 5 : 19), en niet noodig was ἑαυτῷ of αὐτῷ hierbij uit te drukken. Bij ἀποκαταλλάγητε zou minder goed passen ἐν τῷ σώματι τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, wat zeer juist voegt bij ἀποκατήλλαξεν. Marcion (Tertull. 5 : 19) liet om dogmatische redenen τῆς σαρκός weg en verklaarde ἐν τῷ σώματι van de kerk. Wij behouden den tekst: „door het lichaam zijns vleesches", en zien hierin niet bestrijding van docetisme, geen tegenstelling met het mystieke lichaam van Christus (Lightfoot), maar bestrijding van de dwaalleeraars, die aan de engelenmachten een aandeel toeschreven in de verzoening. De engelen konden daaraan niet deelnemen, want hun ontbrak wat daarvoor noodig was, aardsche lichamelijkheid (Hebr. 2 : 14). De verzoening had plaats door den dood van Christus, die als eene offerande wordt gedacht (Rom. 5 : 10). Het doel der verzoening was: παραστῆσαι ὑμᾶς ἁγίους . . . αὐτοῦ. Αὐτοῦ van sommige get. na θανάτου lijkt mij eene latere bijvoeging. Niet aan het laatste gericht is gedacht, maar aan eene in het heden voortdurende handeling. De adjectiva ἅγιοι, ἄμωμοι en ἀνέγκλητοι hebben op de rechtvaardiging, niet op de heiliging betrekking. Ἅγιοι zijn de Christenen op grond van de rechtvaardiging als Gode gewijden. Ἄμωμος — onbesmet, vaak van offers (vgl. Ef. 1 : 4). Ook παριστάναι wordt gebezigd van het aanbieden van offers (Rom. 12 : 1).

Ἀνεγκλήτους, nog sterker dan ἀμώμους = tegen wie geen beschuldiging is in te brengen (vgl. Rom. 8 : 33). Dat aan eene in het heden voortdurende acte gedacht wordt, blijkt duidelijk uit ἀποκαταλλάσσειν, dat wijst op de herstelling van de tusschen God en de menschen gestoorde verhouding. God heeft ook de zondaars lief. Verandering in Zijn wezen wordt door de verzoening niet tot stand gebracht, maar wel in Zijne verhouding tot de zondaars, op grond van de veranderde houding van de zondaars tot Hem. Overal, waar van καταλλάσσειν wordt gesproken, is gedacht aan de leer der rechtvaardiging. Tengevolge van de rechtvaardiging worden wij met God verzoend, worden onze zonden ons vergeven, worden wij als rechtvaardigen beschouwd en in de verhouding van kinderen gesteld. De καταλλαγή rust niet op eene veranderde gemoedsstemming van den mensch, maar op eene daad Gods. Het ἀποκαταλλάσσειν is εἰρηνοποιεῖν (1 : 20). Het doel van de verzoening is, dat de geloovigen heilig, onbesmet en onberispelijk voor het aangezicht van God zullen zijn. God wil de gemeente in den toestand van zondeloosheid brengen. Terecht verklaarde Dr. H. Bavinck (Gereformeerde Dogmatiek, III, 1898, bl. 383): „καταλλαγή is de door expiatio, placatio, versühnung, tot stand gekomene reconciliatio, versöhnung". Maar zeer on-Bijbelsch is zijne daarbij gegevene opmerking, dat God hiermede Zijne vijandschap aflegde. Van een afleggen van vijandschap kan bij God geen sprake zijn.

Vs. 23. Evenals 2 Kor. 5 : 19 op het feit, dat God in Christus de wereld met zichzelven verzoende, vs. 20 de vermaning volgt: „wordt met God verzoend", lezen wij hier in vs. 23: indien gij althans bij het geloof blijft, welgegrond en vast, en u niet laat losrukken van de hoop des evangelies. Gods verzoening mag geen passiviteit bij den mensch uitwerken, maar moet hem tot activiteit dringen. Wanneer men ophield te gelooven, zou men niet meer tot den kring der verzoenden behooren. Mij dunkt, ἐπιμένετε kan niet op zichzelf staan en daarom voeg ik τῇ πίστει niet bij het volgende, maar bij het voorafgaande. Naar het bij Paulus gewone beeld wordt van de Kolossers gezegd, dat zij op een gebouw gelijken, welks grondslag diep in den grond bevestigd is (τεθεμελιωμένοι). Vgl. Ef. 3 : 18 ἐρριζωμένοι καὶ τεθεμελιωμένοι. Zij zullen in dit geval ἑδραῖοι zijn, een vast standpunt innemen. Zij mogen zich niet laten afbrengen of voortbewegen (μετακινούμενοι) van het in het evangelie aangebodene goed, waarop men hopen

mag (τῆς ἐλπίδος, Gen. subj.). De twee gewone factoren bij de verlossing van zonden en schuld ontbreken ook hier niet, de eerste objectieve is de dood van Christus, en de tweede is het geloof. — Het evangelie hadden de Kolossers gehoord en het werd gepredikt onder alle schepselen, die onder den hemel zijn. Zoo wordt hier de gedachte van 1 : 5, 6 weder opgenomen. Οὗ ἐγενόμην ἐγὼ Παῦλος διάκονος zegt, dat Paulus van het evangelie een dienaar geworden is. Zijn werk komt anderen ten goede. Vgl. 1 : 9. Ἐν πάσῃ κτίσει = onder alle schepselen afzonderlijk, niet aan de geheele schepping collectief.

Vs. 24 Vroeger heeft Paulus over zijn lijden getreurd en over zijne gevangenschap geklaagd, maar nu verblijdt hij zich op grond van zijn lijden voor de gemeente [1]). Gewoonlijk wordt χαίρειν met ἐπί geconstrueerd, maar hier met ἐν (vgl. Lk. 10 : 20, Fil. 1 : 18), zooals ook καυχᾶσθαι met ἐν verbonden wordt. Ὑπὲρ ὑμῶν behoort ten nauwste met τοῖς παθήμασιν te worden vereenigd. Hij leed om Christus' wil en verder kon juist zijne gevangenschap nog aan sommigen ten goede komen, die anders niet het evangelie hadden vernomen, zooals hij ook met nadruk in den brief aan de Filippiërs zegt. Zijn lijden beschouwde Paulus als eene bediening (vs. 25). — De gedachte, dat Paulus aanvult wat er in zijn vleesch nog aan de verdrukkingen van Christus ontbreekt, en dat wel ten bate van zijn lichaam, hetwelk is de gemeente, heeft tot velerlei uitlegging aanleiding gegeven. Ἀνταναπληροῦν, een versterkt ἀναπληροῦν, is niet goedmaken wat men vroeger bedorven heeft, maar aanvullen wat ontbreekt. Ἀντί slaat terug op ὑστέρημα. Tegenover wat ontbreekt staat de aanvulling. Ὑστέρημα = waarin iemand achterstaat, waarin hij tekortkomt, teg. περίσσευμα, 2 Kor. 8 : 13. Datgene, waarin Paulus achterstaat, heeft betrekking op de verdrukkingen van Christus (τῶν θλίψεων τοῦ Χριστοῦ). Afgewezen moet worden de Roomsche uitlegging, dat bedoeld zou zijn eene aanvulling van de verzoenende beteekenis van Jezus' dood. Het lijden van Christus zou op de vóór den doop begane zonden betrekking hebben. De latere zonden zouden door boete en aflaat verzoend worden, waarbij dan de overtollige goede werken der heiligen den

---

[1]) Michelsen (t. a. pl. bl. 170, 171) leest met den zg. Westerschen tekst ὅς vóór νῦν. Ik houd ὅς voor eene dittographie na διάκονος.

zondaars ten goede komen. Wij behoeven aan onze lezers wel niet te verzekeren, dat dit eene niet-Paulinische voorstelling is. De verzoening door Christus' dood heeft eens en voor altijd plaats gehad en behoeft geen aanvulling. Reeds eene oppervlakkige beschouwing van den tekst doet ons zien, dat de bedoelde verklaring niet juist kan zijn, want παθήματα en θλίψεις worden niet gebezigd, om de verzoenende kracht van Christus' dood uit te drukken. Men zou dan hebben verwacht θάνατος, αἷμα of σταυρός. Ook moet men niet met Calvijn τοῦ Χριστοῦ opvatten van het lichaam van Christus of de gemeente, terwijl hij zich hiervoor beroept op 1 Kor. 12 : 12. Immers als Paulus in dit verband aan het lichaam van Christus of de gemeente denkt, zegt hij dat zoo duidelijk mogelijk (vs. 24^{b}). — Eene andere exegese is, dat Paulus denkt aan het lijden van Christus zelven, hetwelk door hem zou worden aangevuld. Θλίψεις zijn toestanden, waarin men zich gedrukt gevoelt en de ware levensbeweging gehinderd wordt. Zulke toestanden zijn voor het Godsrijk wegens den tegenstand der wereld onvermijdelijk, maar zij zijn een middel, waardoor het Godsrijk opgebouwd wordt. Wat verlies scheen, was waarlijk winst. Christus heeft op aarde zulke verdrukkingen ondergaan, maar de lijdensweg van het Godsrijk is hiermede niet afgesloten. Wat Hij heeft begonnen, moet door anderen worden voortgezet. Christus zelf kan niet meer lijden en daarom moeten zijne dienaars voortzetten wat Hij begonnen heeft en door verdrukking zijn Koninkrijk opbouwen.

Ik kan mij met deze beschouwing niet vereenigen, want onwillekeurig komen wij hier op de lijn van de aanvulling van Christus' verlossingswerk. Ook pleit tegen deze verklaring, dat men dan τῶν παθημάτων i. p. v. τῶν θλίψεων verwachten zou. Vgl. 2 Kor. 1 : 5, Fil. 3 : 10, Hebr. 2 : 9. En eindelijk zou ἐν τῇ σαρκί μου dan vrij wel zonder beteekenis zijn. Ik versta onder de verdrukkingen van Christus die van Paulus zelven, welke, omdat zij analoog zijn aan die van Christus en om zijnentwil gedragen worden, verdrukkingen van Christus heeten. Eene dergelijke manier van spreken is zeer in den geest van Paulus. Vgl. 2 Kor. 1 : 5, 4 : 10, Fil. 3 : 10. Zoo komt ook ἐν τῇ σαρκί μου tot zijn recht, want Paulus ondergaat de verdrukking in zijn vleesch. Men kan ἐν τῇ σαρκί μου verbinden met τὰ ὑστερήματα . . . Χριστοῦ, en denkt dan aan de in Paulus'

vleesch voorhandene overblijfselen van datgene, wat Christus geleden heeft, òf met τῶν θλίψεων τοῦ Χριστοῦ. Het laatste lacht mij het meeste toe. Wat Paulus lijdt in zijn vleesch, draagt hij ten behoeve van de gemeente. De opmerking ἐν τῇ σαρκί μου brengt Paulus onwillekeurig op de beeldspraak van het lichaam (ὑπὲρ τοῦ σώματος αὐτοῦ). De mystieke eenheid van de gemeente met Christus wordt hier aangeduid door die van het lichaam, waarvan Christus het hoofd is. Ὑπὲρ ὑμῶν wordt weder opgevat in ὑπὲρ τοῦ σώματος αὐτοῦ.

Vs. 25. Paulus noemt zich in bijzonderen zin (ἐγώ) dienaar der gemeente en ontwikkelt verder tot vs. 29, waarin zijne bediening bestaat. Eerst zegt hij daarvan in het algemeen: naar de bedeeling Gods, die mij voor u gegeven is, en voegt daaraan meer in het bijzonder toe: om te vervullen het woord Gods. Paulus' dienstbetoon komt hiermede overeen, dat hem de bedeeling Gods juist voor de heidenen was gegeven. Door aanleg en roeping wist hij zich daartoe verkoren. De οἰκονομία of bedeeling is het οἰκονομεῖν van het huis Gods voor de gemeente (εἰς ὑμᾶς), en de Gen. τοῦ θεοῦ is afhankelijk van het begrip οἶκος, dat in οἰκονομία opgesloten ligt. Paulus denkt aan de gewoonte der Romeinen, die slaven als beheerders van hun huis en goed aanstelden, wat een post van vertrouwen was. Vgl. onze exegese bij Ef. 1 : 10. Εἰς ὑμᾶς behoort niet bij het volgende, want dan zou men ἐν ὑμῖν verwachten. — Πληρῶσαι = tot afsluiting, voleindiging, verwezenlijking brengen. Wat tot afsluiting gebracht wordt, is niet het woord der belofte, maar het evangelie zelf, waarin God tot de menschen spreekt. De volle inhoud daarvan moet worden ontvouwd en toegepast, de volle beteekenis daarvan in het licht gesteld worden. De lezers mogen geenen eenzijdigen kijk daarop hebben, maar moeten de diepten daarvan peilen, zooals Paulus' blik op het evangelie ruim was.

Vs. 26. De inhoud van het woord is het mysterie of de verborgenheid, die van alle eeuwen en geslachten her verborgen is geweest. Het woord μυστήριον is aan de taal der mysteriën ontleend, waaraan Paulus behalve bij het gebruik van het pas genoemde woord ook denkt Fil. 4 : 12 (μεμύημαι) en Ef. 1 : 14 (σφραγίζεσθαι). IGNATIUS noemt Ef. 12 de Efeziërs Παύλου συμμύσται. De Christen-leeraar is dus een ἱεροφάντης, die zijne leerlingen in de mysteriën inwijdt. Waren de heidensche mysteriën beperkt

tot eenen nauwen kring, aan de Christenen werd alles medegedeeld. Bij Paulus wordt μυστήριον gebezigd in verband met uitdrukkingen, die aan openbaring doen denken als ἀποκαλύπτειν, γνωρίζειν, φανεροῦν, λαλεῖν, λέγειν. Een mysterie is bij hem de verborgenheid, die per se verborgen blijft, tenzij het licht der Goddelijke openbaring daarop valle, waardoor de duisternis wordt weggevaagd. Hij denkt daarbij aan het raadsbesluit Gods tot verlossing van zondaren, dat zich ook tot de heidenen uitstrekte, en aan geen grenzen van afkomst of nationaliteit gebonden was. Deze verborgenheid was sedert lang verborgen, maar is nu, in deze tegenwoordige bedeeling, geopenbaard. Ἀπὸ τῶν αἰώνων καὶ ἀπὸ τῶν γενεῶν ziet op de elkander opvolgende wereldperioden en de daarin levende geslachten der menschen of de verschillende generaties. Paulus had ook kunnen schrijven ἀπ' αἰῶνος (Hand. 3 : 21, 15 : 18) of πρὸ καταβολῆς κόσμου (Ef. 1 : 4, Hebr. 4 : 3 enz.). Gewoonlijk bezigt hij αἰῶνες van de wereldperioden in de toekomst, doch ook Ef. 3 : 9, 11 van perioden uit het verledene. Paulus drukt zich scherp in tegenstellingen uit, want wij mogen niet vergeten, dat ook bij sommige van Israels profeten de gedachte opkwam, dat Jahwe zijn heil aan de heidenen geven zou. Zie b. v. Jesaja 66. — De opgewekte toon, ja wij zouden zeggen Paulus' blijdschap, blijkt ook uit de veranderde constructie. Hoewel hij begonnen is met een Participium, gaat hij nu voort met een tempus finitum. Maar nu is zij geopenbaard aan, nu is het volle licht daarop gevallen (ἐφανερώθη) voor zijne heiligen, d. z. de Christenen in het algemeen, die met de openbaring zijn begiftigd en Gods eigendom zijn geworden.

Vs. 27. Het evangelie Gods is nieuw en heeft, zooals hier uitgedrukt wordt, eenen kostelijken, heerlijken inhoud. Naar Zijn welbehagen heeft God willen bekendmaken, zoodat de verborgenheid geen verborgenheid bleef, wat de rijkdom is der heerlijkheid van deze verborgenheid onder de heidenen. De uitdrukking: rijkdom der heerlijkheid is echt Paulinisch (Rom. 9 : 23, Ef. 1 : 18, 3 : 16). Hier is πλοῦτος onzijdig, doch Paulus gebruikt ook daarvan het manlijk geslacht. Bij δόξα heerlijkheid wordt somtijds gedacht aan een heerlijk licht (Lk. 2 : 9, Hand. 22 : 11), maar hier aan de heerlijkheid van de openbaring Gods in Christus. Gods majesteit of luister schittert en blinkt daarin, komt daarin

voortreffelijk uit. De rijkdom der heerlijkheid van deze verborgenheid kwam juist onder de heidenen het meest tot zijn recht. Daarom staat er bij: ἐν τοῖς ἔθνεσιν. Christus onder u, d. i. onder de heidenen levend, zijne kracht in hen openbarend, dat is het mysterie, hetwelk ons geopenbaard is. Sommige getuigen lezen ὅς ἐστιν, en dan ziet het op den rijkdom der heerlijkheid. Maar dan moeten wij ook tevoren ὁ πλοῦτος lezen. Het komt mij evenwel voor, dat meer voor de hand ligt, aan mysterie, dan aan rijkdom in dit verband te denken. Ik zou zeggen, reeds uit rhythmisch oogpunt behoort ἐν ὑμῖν bij het voorafgaande en niet bij het volgende (HAUPT). Wanneer zoo met nadruk gezegd wordt, dat Christus onder de heidenen de hoop der heerlijkheid was, kon het den schijn hebben, alsof Christus dit niet was onder de Joden. Wordt Christus genoemd de hoop der heerlijkheid, dan is de zin daarvan: Hij is het goed, waarop men hoopt, en dat goed bestaat in heerlijkheid. Vroeger hadden de heidenen geen hoop, maar jaagden ijdele verwachtingen na. Nu evenwel is hunne hoop Christus zelf en de heerlijkheid Gods. Schoon en verheven zijn hunne idealen geworden. Ook hier weder spreekt Paulus in scherpe tegenstelling, want hij zou de eerste geweest zijn, om te erkennen, dat b. v. onder de heidensche wijsgeeren van de Stoa edele, voortreffelijke mannen geweest waren, die hooge, zedelijke idealen nastreefden. PLATO en ARISTOTELES zouden later op het Christelijk denken niet zulk eenen invloed uitgeoefend hebben, als zij niet mannen geweest ware van hooge aspiraties en eenen ruimen en diepen blik. In de Ignatiaansche brieven wordt Christus meer *onze hoop* genoemd (Eph. 21, Magn. 11, Philad. 5).

Vs. 28. Met duidelijke zinspeling op en zijdelingsche bestrijding van de dwaalleeraars in Kolosse, die eene soort Gnostiek of geheimleer brachten, zegt Paulus hier van zichzelven en zijne mede-apostelen: dien wij verkondigen (ὃν ἡμεῖς καταγγέλλομεν). Christus was het middelpunt der Paulinische prediking. Deze prediking, hier als voor gekerstende personen voorgesteld, bestond in een practisch en een theoretisch, een vermanend en onderwijzend deel (νουθετοῦντες, διδάσκοντες). Tot bekeering moesten zij opwekken, maar ook nader onderrichten in de Christelijke geloofswaarheid (vgl. Hand. 20 : 21). Met nadruk wordt πάντα ἄνθρωπον [1])

[1]) MICHELSEN (t. a. pl. bl. 171) laat deze woorden met D* E* F G weg.

door Paulus herhaald, wat in den geest is o. a. van 1 Kor. 10 : 1—4. Al mocht Paulus formeel zich aan de taal der mysteriën aansluiten, hij verwierp elk onderscheid tusschen een onderwijs voor ingewijden en niet-ingewijden. Hij vermaande en leerde ieder mensch en dat wel in alle wijsheid (ἐν πάσῃ σοφίᾳ). Deze laatste woorden behooren alleen bij het onderwijzen, niet bij het vermanen. In de sfeer van alle mogelijke wijsheid, op elk terrein gaf Paulus zijn onderwijs aan allen (vgl. 2 : 2, 3) en eischte van niemand blind vertrouwen. Het doel van vermaning en onderwijs is, iederen mensch in Christus als volmaakt (τέλειον, vgl. 1 Kor. 2 : 6, 7) voor te stellen. Ook hier is de beeldspraak aan de taal der mysteriën ontleend, en zijn de τέλειοι de ingewijden tegenover de nieuwelingen. PLATO en ARISTOTELES noemden de hoogere philosophie ἐποπτικόν, wat voor de ingewijden bestemd was (vgl. 2 Petr. 1 : 16). Volgens de oude Christenen waren de gedoopten τέλειοι tegenover de catechumenen. Als τέλειοι werden de bezitters van de hoogere gnosis door de Gnostieken van de gewone geloovigen onderscheiden. In Christus is ieder geloovige τέλειος, want hij is als ἐπόπτης tot alle mysteriën toegelaten. — Men heeft ook wel gemeend, dat Paulus hier niet bepaald aan verhoudingen in de gemeente van Kolosse denkt, maar over zijne roeping in het algemeen spreekt, en dat hij eerst 2 : 1 speciaal op Kolosse het oog gevestigd heeft. Wie zóó verklaart, moet τέλειος opvatten in den zin van volwassen, zooals ἀνὴρ τέλειος Ef. 4 : 13 tegenover den νήπιος ἐν Χριστῷ voorkomt.

Vs. 29. Ter bereiking van welk doel, om nl. alle menschen in te wijden in de bedoelde verborgenheid en hen alzoo in Christus volmaakt voor te stellen, Paulus eenen moeitevollen arbeid had (κοπιῶ). Wanneer de apostel zich eenvoudig tot Israel bepaald had, zou hij zich vele moeielijkheden hebben bespaard. Doch hij mocht zulks niet doen. Paulus kiest hier zeer juist zijne woorden, want κοπιᾶν wordt ook gebruikt van den kampvechter, die zich voor den wedstrijd inspant (ἀγωνιζόμενος). Vgl. ook 1 Tim. 4 : 10. Zooals bekend is, ontleent Paulus gaarne zijne beeldspraak aan de wedstrijden in de kampspelen (2 : 1, 4 : 12). Feitelijk is κοπιῶ ἀγωνιζόμενος één begrip. De apostel denkt hierbij zeker aan het worstelen in het gebed ten behoeve van de gemeente, doch niet daaraan alleen. Hij denkt ook aan

zoovele moeielijkheden, welke zijne gevangenschap over hem bracht, en die hij in Gods kracht moest overwinnen. Dat hij die moeielijkheden overwinnen zou, lag niet aan zijne energie, maar was te danken aan de Goddelijke kracht, welke in hem met macht werkte. God stortte door middel van Zijnen Geest Zijne kracht in hem uit. Vgl. over τὴν ἐνεργουμένην mijnen comm. op Ef. 3 : 20, bl. 173. Ἐνέργεια is bij Paulus dikwijls zooals hier werkzame kracht, openbaring van kracht in de oeconomie des heils. Ook δύναμις ziet op de kracht Gods, maar toch meer op de innerlijke zijde daarvan. In de ἐνέργεια wordt de δύναμις openbaar.

HOOFDSTUK II

1. Ik wil toch, dat gij weet, hoe groot eenen strijd ik heb
wegens u en hen, die te Laodicea zijn, en zoovelen
2. mijn aangezicht in het vleesch niet gezien hebben, opdat
hunne harten vertroost worden, door liefde verbonden
en wel tot allen rijkdom van de volle verzekerdheid van
inzicht, tot kennis der verborgenheid Gods, nl. Christus,
3. in wien alle schatten der wijsheid en kennis verborgen
4. zijn. Dit zeg ik, opdat niemand u met schoonklinkende
5. woorden bedriege. Want indien ik ook naar het vleesch
afwezig ben, naar den geest ben ik toch bij u, met
blijdschap waarnemend uwe goede orde en de vastheid
6. van uw geloof in Christus. Gelijk gij dan Christus, Jezus
den Heer, door overlevering hebt leeren kennen, wandelt
7. in Hem, geworteld en opgebouwd in Hem en bevestigd
in het geloof, gelijk gij onderwezen zijt, overvloedig zijnde
8. met dankzegging. Ziet toe, dat er niemand zij, die u
als buit wegvoere door de wijsbegeerte en ijdele mis-
leiding naar de overlevering der menschen, naar de eerste
9. beginselen der wereld en niet naar Christus, want in
Hem woont de gansche volheid der Godheid lichamelijk

10. en gij zijt in Hem vervuld, die het hoofd is van alle
11. overheid en macht, in wien gij ook besneden zijt met
eene besnijdenis, die niet met handen geschied is, door
het uitdoen van het lichaam des vleesches, door de
12. besnijdenis van Christus, daar gij in den doop met Hem
begraven zijt, waarbij gij ook mede zijt opgewekt
door het geloof in de kracht van God, die Hem uit
13. uit de dooden heeft opgewekt. En u, ofschoon gij dood
waart door uwe overtredingen en de onbesnedenheid
uws vleesches, u heeft Hij met Hem levendgemaakt,
14. daar Hij ons alle overtredingen kwijtschold, en het
tegen ons luidende handschrift met de inzettingen, dat
in ons nadeel was, uitwischte, en Hij heeft het uit den
15. weg geruimd, door het aan het kruis te nagelen; de
overheden en de machten heeft Hij, na ze ontwapend
te hebben, openlijk tentoongesteld, nadat Hij er door
over hen gezegepraald heeft.

Vs. 1 spreekt Paulus van eenen strijd, welken hij bij zijn apostolisch ambt voor de gemeente voert, en dat niet alleen voor hem persoonlijk bekende gemeenten. Speciaal de hem persoonlijk onbekende gemeenten baarden hem in zijne gevangenschap groote zorg. Vooreerst was de apostel niet zoo nauwkeurig ingelicht aangaande de toestanden en behoeften van zulke gemeenten als van andere, en ten tweede was hij bij dezulken een onbekende en kon zijn woord wellicht minder invloed uitoefenen. Onbekend maakt wel eens onbemind. Met γάρ duidt Paulus aan, dat het door hem 1 : 29 gezegde speciaal gold van de gemeente van Kolosse. — θέλω ὑμᾶς εἰδέναι is eene bekende Paulinische formule, die wij in haren positieven vorm ook vinden 1 Kor. 11 : 3 en in haren negatieven vorm o. a. Rom. 1 : 13, 11 : 25, 1 Kor. 10 : 1, enz. Bij den strijd voor de gemeente denkt Paulus allereerst aan de worsteling in het gebed (4 : 15), maar ook, zooals wij zeiden, aan de gevaren van de gevangenschap. Hij droeg dat alles voor de gemeenten. Paulus had zorg voor haar en kon ze met den besten wil niet bezoeken. Hij zag de gemeenten aan verschillene gevaren van dwaalleeraars blootgesteld, waartegen hij ze wilde waarschuwen. Gevaren dreigden de Kolossers, maar ook die van Laodicea. Bij: „zoovelen mijn aangezicht in

het vleesch niet gezien hebben" heeft Paulus misschien speciaal de gemeente van Hiërapolis op het oog. Hij noemde ze evenwel niet, misschien wel omdat het gevaar daar minder dreigde, maar ook omdat zij minder met Kolosse verbonden was dan Laodicea (4 : 15). Καὶ ὅσοι introduceert de geheele klasse, waartoe de tevoren genoemde personen behooren (vgl. Hand. 4 : 6, Openb. 18 : 17), wat ook het eenvoudige καί kan doen (Hand. 5 : 29). Al bestond de mogelijkheid, dat Paulus op zijne zendingsreizen of in zijne gevangenschap enkele personen uit Kolosse of Laodicea ontmoette, de gemeenten als zoodanig waren hem onbekend, want niet hij, maar Epaphras had ze gesticht en verder bezocht. Dat er diensondanks wel geestelijk rapport tusschen deze gemeente en Paulus bestond, bewees de brief zelf. — Ἑόρακαν, ook wel ἑώρακαν geschreven, is een Alexandrijnsche vorm voor ἑοράκασιν. — Ἐν σαρκί wordt door MICHELSEN (t. a. pl. bl. 171) met ℵ* als overbodig weggelaten.

Vs. 2. Het doel van den voortdurenden strijd is, dat de harten der lezers versterkt of vermaand mogen worden. Hart of καρδία staat hier voor de persoonlijkheid. Παρακαλεῖν τὴν καρδίαν is een bij Paulus vaak voorkomend begrip. Hier is niet gedacht aan vertroosting, want in den geheelen brief is daarvan geen sprake. Wij zouden αἱ καρδίαι ὑμῶν verwacht hebben, maar ὅσοι κτέ. is de aanleiding, dat Paulus αὐτῶν schreef. Bij συνβιβασθέντες hebben wij het bij Paulus meer voorkomend verschijnsel, dat bij eene nadere bepaling in het Participium de Nom. staat, waar wij eenen anderen naamval verwachten. De Gen. zou hier grammatisch correct geweest zijn. Hier is συνβιβάζειν niet onderrichten, leeren, maar verbinden zooals 2 : 19, Ef. 4 : 16. Waren de lezers door liefde samen verbonden, dan kon men elkander versterken en kon er gemeenschap des geestes plaats hebben. Volgens 3 : 14 is de liefde de band der volmaaktheid. Wanneer men onderling door liefde verbonden is, behoudt men zijn goed niet zelfzuchtig voor zichzelven, maar laat een ander daarin deelen. Men brengt hem b. v. gaarne op die hoogte van kennis, welke men zelf bezit, en duldt geen geestelijke aristocratie. Dan spreekt men niet, zooals de Farizeërs deden, van de schare, die de wet niet kent, welke vervloekt is. Daarom staat hier, dat men verbonden is tot allen rijkdom der volle verzekerdheid van inzicht. Καί is niet *ook*, maar *en*, nl. en dat wel [1]). Het doel

---

[1]) MICHELSEN (t. a. pl. bl. 171) laat met D* d e καί weg.

wordt uitgesproken, waarmede het verbonden zijn plaats heeft. Bij σύνεσις is natuurlijk aan inzicht in de Christelijke geloofswaarheid gedacht. De kwestie was: Hoe kwam men tot gemeenschap met God, hoe leerde men Zijne openbaring verstaan, hoe werd men van zonden en ellende verlost? Was Christus daartoe de eenige weg, ja of neen? — De kwestie bij de exegeten is, hoe men τῆς πληροφορίας moet verklaren, nl. door volheid of door volle verzekerdheid. Haupt en Ewald spreken hier in navolging van Lightfoot van *volheid*, en wijzen daarvoor op vs. 3, waar staat, dat alle schatten der wijsheid en kennis in Christus verborgen zijn. Er zou dan niet aan den graad, maar aan de maat der kennis gedacht zijn. — Ik geloof niet, dat het juist is, vs. 3 bij εἰς πᾶν πλοῦτος . . . συνέσεως ter sprake te brengen, want vs. 3 behoort duidelijk alleen bij Χριστοῦ. Al geef ik toe, dat evenals πληροφορεῖν gelijk kan zijn aan πληροῦν, zooals 2 Tim. 4 : 5, 17 bewijzen, zoo ook πληροφορία naast volle verzekerdheid ook volheid kan beteekenen, toch geloof ik, dat dit laatste in het N. T. niet opgaat. Zoowel 1 Thess. 1 : 5 als Hebr. 6 : 11, 10 : 22 is bij πληροφορία aan volle verzekerdheid gedacht. Rom. 4 : 21, 14 : 5, Kol. 4 : 12 moet men πληροφορεῖσθαι eveneens verstaan van: ten volle verzekerd worden. Paulus gebruikt voor volheid: πλήρωμα. De combinatie *alle rijkdom aan volheid* zou ook zinledig zijn. Als men aan iets rijk is, is men ook daarvan vervuld. De πληροφορία wijst op het degelijk karakter der kennis, die allen twijfel buitensluit, en πᾶν πλοῦτος duidt de mate van die verzekerdheid aan. Het is een rijkdom, waaraan niets ontbreekt. Wie hem bezit, behoeft niet naar andere middelen en wegen uit te zien, om zijne geestelijke kennis te verrijken. Wij weten uit de brieven van Paulus, dat hij zich gaarne overladen uitdrukt en niet karig is in zijn woorden, wanneer hij de heerlijkheid van het Christelijk geloof wil afschilderen. Men moet hem niet met onze logica narekenen en b. v. zeggen, zooals Haupt doet, verzekerdheid is verzekerdheid en van allen rijkdom daarvan kan geen sprake zijn. Hiertegen kunnen wij met het oog op Haupts exegese opmerken: volheid is volheid, en van allen rijkdom aan volheid kan nog minder sprake zijn. Dit laatste geeft eenvoudig geen zin. — Εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ μυστηρίου τοῦ θεοῦ, Χριστοῦ staat met het vorige gecoördineerd en is er de nadere explicatie van. Het kwam aan op de grondige kennis

van de verborgenheid, welke God heeft, nl. Christus. In tegenstelling met de verborgenheden der menschen is Christus de eenige verborgenheid Gods, degene, die het wezen of de verborgenheid Gods ons heeft geopenbaard. Paulus' beschouwing van geloofszaken is Christocentrisch. Niet juist is hier, met een beroep op Ef. 1 : 17 aan den God van Christus te denken, want niet God de Vader, maar Christus is in dit redebeleid de hoofdzaak. Onpaulinisch is verder, Χριστοῦ als praedicaat van τοῦ θεοῦ te beschouwen, zoodat Christus hier God genoemd zou worden. Christus wordt hier de inhoud van de verborgenheid Gods genoemd, inzoover de raad Gods tot heil van zondaren in Hem belichaamd is, en Hij dien raad volvoert. Paulus wil zeggen: de heilsraad Gods is geen abstractie, maar is een persoon. Ik begrijp niet, dat men hierin moeite gezocht heeft [1]), terwijl men zich Kol. 1 : 27 kan herinneren, waar Christus heet de rijkdom der heerlijkheid van deze verborgenheid onder de heidenen en de hoop der heerlijkheid. Daar onze lezing eenen goeden zin geeft, is onnoodig de gissing van HORT τοῦ μυστηρίου τοῦ ἐν Χριστῷ. Beschouwen wij onze lezing als de oorspronkelijke, dan komen daaruit de andere voort, als τοῦ θεοῦ ὅ ἐστιν Χριστός (D), τοῦ θεοῦ ἐν Χριστῷ (Clem. Al. Strom. V : 10), τοῦ θεοῦ τοῦ ἐν Χριστῷ (17), τοῦ θεοῦ met weglating van Χριστοῦ (D^b, P), τοῦ Χριστοῦ met weglating van τοῦ θεοῦ (EUTHALIUS), τοῦ θεοῦ πατρὸς Χριστοῦ ($א^a$), τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς τοῦ Χριστοῦ ($א^c$), τοῦ θεοῦ καὶ Χριστοῦ (CYRILLUS), τοῦ θεοῦ πατρὸς καὶ τοῦ Χριστοῦ (syr.sch., 47, 73), en τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς καὶ τοῦ Χριστοῦ (D^c K L).

Vs. 3. Willen de dwaalleeraars nog uit andere bronnen der kennis putten, dit is volgens Paulus onnoodig. Christus heeft en geeft den sleutel der ware geestelijke kennis. Ἐν ᾧ ziet niet op het mysterie, maar op Christus. Op εἰσίν ligt zekere nadruk. Men behoeft de schatten aan geestelijke kennis en wijsheid niet te zoeken. Zij zijn in Christus aanwezig. Het is alleen noodig, dat men op die schatten gewezen wordt, en men er naar delft. Zooals er bij den mensch een wetenschappelijke drang bestaat, is er ook een godsdienstige of geestelijke drang. Men wil datgene, wat men gelooft, trachten te verstaan, te rechtvaardigen en toe te passen op het leven. Welnu! die behoeften worden voor de geloovigen in Christus bevredigd. Vgl. voor de verklaring van

[1]) Zoo o. a. MICHELSEN (t. a. pl. bl. 171), die gist: τοῦ μυστηρίου τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ.

τῆς σοφίας καὶ γνώσεως onze exegese bij Kol. 1 : 9. In Christus is eene goudmijn van Christelijke kennis te vinden, maar de schatten liggen daar als verborgen, en daarom is het te begrijpen, dat b. v. de dwaalleeraars en hunne volgelingen ze niet zien. Zij hebben er geen oog voor en geen verstand van. — De uitdrukking *verborgene schatten* is eene zeer gewone (vgl. Jez. 45 : 3, 1 Makk. 1 : 23), en er bestaat niet de minste reden, hier eene zinspeling te zien op het spraakgebruik van Gnostische richtingen, die de boeken, waarin hunne geheimleer vervat was, apocrief noemden. Zonder noodzaak schrapt Michelsen (t. a. pl. bl. 171) πάντες.

Vs. 4. „Dit zeg ik" ziet op vss. 1—3, den strijd, welken Paulus voor de gemeente heeft, en op de gedachte, dat alle schatten der wijsheid en der kennis in Christus verborgen zijn. Vaak spreekt Paulus van de dwaalleeraars met τίς of τινές (vgl. vs. 8 enz.), hier in 't algemeen van niemand. Παραλογίζεσθαι = verrekenen, door valsche redeneeringen, drogredenen bedriegen (Jak. 1 : 22). Paulus denkt niet aan persoonlijke aanvallen, maar aan bestrijding van het door hem gepredikte evangelie. Πιθανολογία heeft op zichzelf niets verkeerds en is het waarschijnlijkheidsbewijs tegenover ἀπόδειξις, het strikt logische of mathematische bewijs (vgl. 1 Kor. 2 : 4), maar hier staat het van de overredingskunsten, de schoonklinkende woorden der dwaalleeraars. Naast πιθανολογία in dien zin (Plat. Theaet. 162 E) komen ook voor πιθανολογεῖν (Arist. Eth. Nic. I, 1) en πιθανολογικός (Epictet. 1, 8. 7).

Vs. 5. Paulus wil de lezers voor dwaalleer bewaren, want hij stelt levendig in hen belang (γάρ). Wat den vorm betreft, merken wij nog op, dat bij Paulus ἀλλά dikwijls den nazin introduceert na εἰ of εἰ καί. Al is Paulus naar het uitwendige afwezig, naar zijnen menschelijken geest (niet naar den Heiligen Geest) is hij aanwezig (1 Kor. 5 : 3). Soortgelijke tegenstelling vinden wij tusschen προσώπῳ en καρδίᾳ 1 Thess. 2 : 17. Zooals gewoonlijk weet Paulus zijne vermaning in vriendelijke woorden in te kleeden, want hij zegt, dat hij zich over de gemeente verblijdt. Χαίρων staat hier op zichzelf en wordt nader verklaard door wat Paulus in de gemeente ziet. In beeldspraak, aan de krijgstaal ontleend, spreekt hij van de gemeente, zooals hij, gelijk wij Ef. 6 bij de bespreking van de wapenrusting Gods opmerkten, meermalen zijne beelden aan die krijgstaal ontleende.

Hij zag de τάξις of orde der geloovigen. Zij staan evenals soldaten goed in het gelid, gelijk een wèl geordend leger, en zijn tot den aanval van de dwaalleeraars gereed. Maar ook ziet Paulus hunne vastheid. Στερέωμα = vastheid, versterking, bolwerk (1 Makk. 9 : 14). Hunne vastigheid was hun geloof in Christus. Τῆς πίστεως is Gen. explicat. of epexeget. Vgl. Hand. 16 : 5 ἐστερεοῦντο τῇ πίστει en 1 Petr. 5 : 9 ἀντίστητε στερεοὶ τῇ πίστει.

Vs. 6. De Kolossers moeten hunne Christelijke belijdenis vasthouden, zooals zij die van Epaphras ontvangen hebben (1 : 6, 7). Παραλαμβάνειν is niet aannemen (δέχεσθαι, zie 1 Thess. 2 : 13), maar het ontvangen van eene mondeling overgeleverde leer, en = het pass. van παραδιδόναι. Met οὖν worden de verschillende tevoren gegeven vermaningen samengevat. De handel en wandel der geloovigen moeten in Christus zijn, zoodat Hij het alles beheerschende beginsel van hun denken is. Het middelpunt van het evangelie is Christus. Ἰησοῦν τὸν κύριον is verklarende appositie van τὸν Χριστόν. Behoorden τὸν Χριστόν en Ἰησοῦν bij elkander, dan moest het artikel vóór Χριστόν ontbreken. De prediking betrof Jezus, niet alleen als Messias of Christus, maar ook als Heer of het hoofd der geheele schepping. Men moest aan dien Jezus vasthouden, zooals Hij aan de gemeente door de Paulinische prediking voorgesteld was, niet zooals de dwaalleeraars Hem afschilderden, die aan zijne waarde en waardigheid tekort deden. Vgl. Ef. 4 : 20, 21. In het begin van den zin ligt de nadruk op παρελάβετε en in het slot op περιπατεῖτε. Na ὡς in den voorzin zouden wij οὕτως in den nazin verwachten, dat evenwel niet uitgedrukt is. In Christus wandelen is naar de bij Paulus veelvuldig voorkomende beeldspraak: zich in Hem bewegen, zijnen handel en wandel naar Christus' wil inrichten.

Vs. 7. De Participia duiden aan, hoe de wandel tot stand moet komen, en wat de beteekenis aangaat, zijn zij aan Imperativi gelijk. Ἐρριζωμένοι ziet hierop, dat de lezers vastgeworteld zijn, nl. in Christus, dat zij zich ontwikkelen, gelijk een boom uit den wortel. Gedacht is aan eene acte, welke in hare gevolgen voortduurt (Perf.). Daarop volgt, dat de lezers in gemeenschap met Christus moeten opgebouwd worden (ἐποικοδομούμενοι), eene voortdurende acte [1]). Vgl. Ef. 3 : 18. Paulus bedoelt niet, zooals

[1]) MICHELSEN (t. a. pl. bl. 172) gist ἐπῳκοδομημένοι en laat met ℵ* ἐν αὐτῷ weg.

1 Kor. 3 : 10—12, dat op Christus als grondslag gebouwd moet worden, want dan zouden wij ἐπ' αὐτόν of ἐπ' αὐτῷ i. p. v. ἐν αὐτῷ verwacht hebben. Zoowel hier als in den brief aan de Ef. komt Christus meer voor als het samenbindend element van het huis Gods dan als zijn grondslag. Bij ἐποικοδομεῖν duidt ἐπί aan, dat de eene steen op den anderen gelegd wordt. Snel is de overgang in Paulus' beeldspraak (wandelen, wortelen, opbouwen), zooals wij dien meer bij hem aantreffen. 1 Kor. 3 : 8, 9 staan planten en bouwen naast elkander. Wij mogen er hier evenwel op wijzen, dat de overgang van het wortelen tot het bouwen zeer gemakkelijk was, daar ῥιζοῦν (Plut. Mor. 321 D), ἐκριζοῦν (Jer. 1 : 10, Makk. 5 : 51), πρόρριζος (Jos. B. J. 7, 8, 7) ook van steden en gebouwen gebezigd worden. — Βεβαιούμενοι τῇ πίστει is bevestigd of versterkt in het geloof. Τῇ πίστει geeft de sfeer aan, waarin de bevestiging plaats vindt, niet het middel, waardoor de bevestiging of garantie geschiedt (zoo Ewald). Ik vind het eene on-Paulinische gedachte, dat het geloof de garantie of waarborg zou zijn, waardoor men van zijne zaligheid verzekerd werd. Als het onderpand van de toekomstige zaligheid beschouwt Paulus den Heiligen Geest, niet het geloof. Het is God, die bevestigt in het geloof. — „Gelijk gij door overlevering hebt leeren kennen" behoort bij de drie voorafgaande Participia, en ziet op het onderwijs van Epaphras, dat men versterking in zijn geloof van noode had. Men mocht zich dus niet van het geloof door de dwaalleeraars laten aftrekken (Kol. 1 : 6, 7). Bij dit alles mocht men den plicht der dankbaarheid niet vergeten, maar men moest daarin overvloedig zijn (vgl. 1 : 12, 3 : 15, 17, 4 : 2). Περισσεύοντες is niet met de voorafgaande Participia gecoördineerd, maar daaraan gesubordineerd. Men leze niet ἐν αὐτῇ of ἐν αὐτῷ vóór ἐν εὐχαριστίᾳ. De opmerking, dat men overvloedig moet zijn in het geloof, zou vrij zinledig zijn na de vermaning βεβαιούμενοι τῇ πίστει, waarbij het feitelijk alleen zou kunnen behooren. Leest men ἐν αὐτῇ, dan is de dankzegging het middel ter bevordering van het geloof, zooals Rom. 1 : 21 het gebrek aan dankbaarheid als oorzaak van goddeloosheid voorkomt.

De waarschuwing tegen de dwaalleeraars volgt vss. 8—23, waarop reeds in het voorafgaande meermalen gedoeld was.

Vs. 8. Opmerkelijk en correct is de constructie βλέπετε μή τις ἔσται. Na μή als uitdrukking van bezorgdheid verwacht men

den Conj., als de bezorgdheid betrekking heeft op iets, dat nog van den wil afhankelijk is. Wanneer evenwel gedacht wordt aan iets, dat reeds geschied is, of als van den wil onafhankelijk beschouwd wordt, staat ook de Ind. (BLASS, Grammatik², S. 217). De dwaalleeraars zijn onbekende personen, wier namen Paulus niet kent of ook liever niet noemt. Vgl. Ign. Smyrn. 5 ὅν τινες ἀγνοοῦντες ἀρνοῦνται . . . τὰ δὲ ὀνόματα αὐτῶν, ὄντα ἄπιστα, οὐκ ἔδοξέ μοι ἐγγράψαι. — Συλαγωγεῖν, gevormd naar analogie van δουλαγωγεῖν, σκευαγωγεῖν, λαφυραγωγεῖν, beteekent: als buit of roof wegvoeren, inpalmen (niet berooven). Het komt o. a. voor Heliod. Aeth. 10 : 35 οὗτός ἐστιν ὁ τὴν ἐμὴν θυγατέρα συλαγωγήσας. Het middel, waardoor het wegvoeren plaats heeft, is de wijsbegeerte en het ijdele bedrog. Φιλοσοφία en κενὴ ἀπάτη worden als één begrip op ééne lijn gesteld, waarom het artikel alléén vóór φιλοσοφία voorkomt [1]). Vgl. 1 Tim. 6 : 20 ψευδώνυμος γνῶσις. Het woord φιλοσοφία, waardoor de Grieken het hoogste product van den menschelijken geest uitdrukten, komt bij Paulus alleen hier voor, evenals ἀρετή bij hem alleen te vinden is Fil. 4 : 8. Het begrip wijsbegeerte paste niet bij zijne evangelieverkondiging, al getuigt ook zijne eigene Theologie van wijsgeerig nadenken. Paulus veroordeelt hier niet de philosophie in het algemeen, maar neemt het begrip hier over van de Joodsch-Christelijke dwaalleeraars. PHILO sprak van den Joodschen godsdienst en de Mozaïsche wet als ἡ πάτριος φιλοσοφία (Leg. ad Caium 23, De Somn. 2, 18) of ἡ Ἰουδαϊκὴ φιλοσοφία (Leg. ad Caium 33) of ἡ κατὰ Μωυσῆν φιλοσοφία (De mut. nom. 39). Josephus (Ant. 18, 1, 2, vgl. B. J. 2, 8, 2) noemde de drie richtingen van Farizeërs, Sadduceërs en Esseërs τρεῖς φιλοσοφίαι. Het woord had eenen edelen oorsprong en was afkomstig van Pythagoras, die uit nederigheid zich eenen minnaar van de wijsheid noemde, μηδένα γὰρ εἶναι σοφὸν ἄνθρωπον ἀλλ' ἢ θεόν (Diog. Laert. Prooem. § 12). Zoo had Paulus het ook kunnen gebruiken, maar hij vermeed het, omdat het in zijnen tijd gebezigd werd voor ijdele bespiegelingen en redeneeringen. De dwaalleeraars combineerden het

[1]) MICHELSEN (t. a. pl. bl. 172, 173) stelt voor, te lezen: βλέπετε μή τις ἔσται ὑμᾶς οὕτως ψυχαγωγῶν διὰ τῆς φιλοσοφίας, κενῆς ἀποχῆς κτέ. Bij ἔσται ὑμᾶς volgt hij de lezing van ℵ A D E. Ψυχαγωγῶν is eene conjectuur van BENTLEY (zie mijn N. T.). Ἀποχή vat hij op in den zin van onthouding.

met eene mystische kosmogonie en angelologie. Tegenover den eenvoud van het evangelie was zulk eene wijsbegeerte eene dwaasheid (1 Kor. 1 : 20). Clemens Alexandrinus erkende niet alleen de propaedeutische waarde van de wijsbegeerte voor het evangelie, maar beschouwde haar zelfs als eene διαθήκη, door God aan de Grieken gegeven (Strom. 1 : 5; 6 : 5). Anderen, zooals Tertullianus, hadden er eenen afkeer van en beschouwden ze als de moeder van de ketterij (De anim. 2, 3, Apol. 46, 47). Op de eerste plaats zegt hij: „Ab apostolo jam tunc philosophia concussio veritatis providebatur". Op de laatste vraagt hij: „Quid simile philosophus et Christianus?" Hier is de bestredene wijsbegeerte eene boven de Goddelijke openbaring uitgaande γνῶσις, en het middel, waarvan zij zich bediende, is de allegorische interpretatie, die ook zelve philosophie genoemd wordt. Die bespiegelingen evenwel hebben geenen wezenlijken inhoud, maar zijn bedrog. Wat zij beloven, is geen waarheid. De bron van de wijsbegeerte en het ijdele bedrog wordt gezocht in de overlevering der menschen (κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν ἀνθρώπων). Zij rust niet op Goddelijke openbaring, maar op overgeërfde, van het eene geslacht op het andere overgaande traditie. Bij deze overlevering is niet te denken aan de Farizeesche traditie en evenmin aan die der Esseërs, die meermalen, o. a. door Lightfoot, als de geestelijke vaders dezer Kolossische dwaalleeraars beschouwd zijn. Men beroept zich dan wel op hunne engelenvereering (Jos. B. J. 2, 8, 7). Terecht schrijft met het oog hierop Dr. D. Plooy (Theol. Studiën, 1905, bl. 336): „De Esseërs gnostisch van karakter te noemen, omdat bij hen eene verbinding van mystische speculatie en strenge ascese zou te vinden zijn, is gewaagd. Van eigenlijke ascese is bij de Esseërs geen sprake, en van hunne mystische speculatie is niets in de bronnen te vinden".

Naast het formeele beginsel van de wijsbegeerte wordt in κατὰ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου het materieele beginsel daarvan genoemd. Over de beteekenis daarvan bestond en bestaat groot verschil van gevoelen. Στοιχεῖον, van στοῖχος, beteekent: rij, lijn, streep, letter. Τὰ στοιχεῖα = het alphabet, de eerste beginselen, grondstoffen, elementen. Aan grondstoffen of elementen wordt gedacht 2 Petr. 3 : 10, 12. Στοιχεῖα beteekent 4 Makk. 12 : 13 de bestanddeelen of elementen, waaruit de mensch gevormd is, en Sap. Sal. 7 : 14 zijn de στοιχεῖα de elementen, waaruit de wereld bestaat. Zie ook Sap. 19 : 18. Aan de eerste beginselen

eener leer wordt klaarblijkelijk gedacht Hebr. 5 : 12. De overige plaatsen, waar στοιχεῖα in het N. T. voorkomt (Gal. 4 : 3, 9, Kol. 2 : 8, 20), moeten, naar mij toeschijnt, in verband met elkander beschouwd worden. Afgewezen moet worden de vertaling grondstoffen of elementen, welke nog het laatst TH. ZAHN in zijnen comm. op Gal. 4 : 5 handhaaft. Het is hoogst gekunsteld, het inachtnemen van de besnijdenis (vs. 11) en het onderscheid, dat men maakte tusschen bepaalde spijzen (vs. 21), als eenen dienst van de elementen voor te stellen. De uitdrukking φιλοσοφία zou hierbij niet passen. M. i. heeft men hier duidelijk te maken met zedelijke beginselen, die onderwezen werden (vs. 20). Ook de beteekenis *sterren*, welke men heeft voorgesteld, kan mij niet voldoen. Een taalkundig bezwaar is, dat men er dan wel οὐράνια bij zou hebben verwacht, en dat Paulus dan toch zeker ἀστήρ zou geschreven hebben, het in het N. T. gewone woord voor ster (vgl. 1 Kor. 15 : 41). Waarom dat vreemde woord gebezigd? Hoe zou de apostel er toe gekomen zijn, den eeredienst der Joden en heidenen gemeenschappelijk samen te vatten onder het begrip sterrendienst? Zij, die dit bezwaar gevoelen, trachten het weg te nemen, door er op te wijzen, dat men zich de sterren als door engelen bewoond voorstelde, en dat dus de sterrendienst eigenlijk zou zijn de dienst van de engelen. HAUPT denkt in zijnen comm. hier aan engelenvereering en wijst hiertoe op de sterk ontwikkelde angelologie in Israel en bij de oude Christenen Maar de brieven aan de Kolossers en Efeziërs leeren ons, dat Paulus voor de engelenmachten gewoonlijk andere namen bezigde (Kol. 1 : 16, 18, Ef. 1 : 21, 3 : 10, 6 : 12). Met de zoo even verworpene exegese hangt die van G. A. DEISSMANN samen (zie zijn artikel „Elements" in de „Encycl. Bibl. II, p. 1258 etc., vgl. ook DIELS, Elementum, 1899), die hier denkt aan demonen, genii, wat στοιχεῖον in het Testament van Salomo zou beteekenen, terwijl in het tegenwoordige Grieksch beschermgeest is τὸ στοιχειό. Tegen DEISSMANN pleit, dat in het N. T. het gewone Grieksche woord voor geesten is δαιμόνιον. Ik handhaaf nog mijne in mijnen comm. op Gal. bl. 203, 204 gegevene verklaring, dat hier zoowel als in Gal. gedacht is aan levensbeginselen, die men volgt, en welke in overeenstemming met het standpunt, dat de Christenen als Christenen innamen, van geringe beteekenis schenen te zijn, en welke Gal. 4 : 9 zwak en armoedig werden genoemd. Hier staat, dat zij niet naar Christus of overeenkomstig Christus' wil

waren. Deze levensbeginselen zijn in strijd met het Christelijk beginsel. Door den Gen. τοῦ κόσμου wordt van die principes gezegd, dat zij zijn zooals de zondige, zinlijke wereld die heeft, die men niet van den Christen verwacht. Hier is bepaald gedacht aan de vereering van de engelen en de daarmede gepaard gaande ascese, waardoor men in gemeenschap met God wilde komen. Men wilde Christus wel als een der engelen of aeonen vereeren, zooals Christus ook b. v. in den Pastor van Hermas als een der zeven aartsengelen voorkomt, maar niet als den eenigen middelaar Gods en der menschen. Christus was noch de auteur noch de inhoud van hunne leer.

Vs. 9. De zin met ὅτι bevestigt vs. 8. Laat u niet door dwaalleeraars verleiden, die zich i. p. v. op Christus op de beginselen hunner wijsbegeerten beroepen, want in Hem woont de gansche volheid lichamelijk. In Hem, den verhoogden Heer, is het hoogste Goddelijk leven te vinden. Κατοικεῖν = voortdurend wonen teg. παροικεῖν, voorbijgaand wonen. θεότης = godheid, deitas in onderscheiding van θειότης, divinitas, zooals b. v. κυαθότης het begrip lepel aanduidt in onderscheiding van den enkelen lepel enz. De volheid der godheid = al datgene, wat God tot God maakt, alle kenmerken en eigenschappen, die in Zijnen persoon gevonden worden, het hoogste leven Gods, het is in Christus. Wanneer Christus het hoogste leven Gods bezit en dus geven kan, is het dwaas, dat leven nog langs andere wegen en middelen te zoeken. — Op σωματικῶς [1]), dat achteraan staat, ligt bijzondere nadruk. Men kan het verklaren door: in den vorm van een lichaam of op de wijze, waarop een lichaam woont. Bij de eerste verklaring is in strijd met het verband, waarin aan den verheerlijkten Christus gedacht wordt, de incarnatie of de vleeschwording bedoeld. Zoo Lightfoot, die daarbij wijst op 1 : 19 en Joh. 1 : 14. Daarenboven zou het dan den schijn hebben, dat de dwaalleeraars docetische meeningen verkondigden, dat Christus maar in schijn mensch geweest was, wat eene willekeurige onderstelling is. Ook is geen tegenstelling bedoeld met de lichamen der engelen, alsof alleen in Christus' lichaam de geheele Godheid woonde, of dat alleen Christus een lichaam had en de engelen niet. Eveneens moeten wij afwijzen de vertaling *persoonlijk*, waarbij men er dan op wijst,

[1]) Volgens Michelsen (t. a. pl. bl. 173) is σωματικῶς eene anti-gnostische interpolatie. Hij beroept zich hiervoor o. a. op de lezing van Marcion en de Valentinianen.

dat σῶμα ook wel persoon beteekenen kan. Immers spreekt het vanzelf, dat in Christus' persoon de Godheid woonde. Niemand beweerde, dat dit in de idee van Christus of in de Christelijke idee was. Nog veel minder lacht mij de verklaring van THEOD. MOPS. toe, dat het universum, of die van sommigen bij CHRYSOST., dat de kerk met Christus verbonden is als zijn lichaam. HIERONYMUS (in Jes. 11 : 1) denkt bij σωματικῶς aan *geheel* (nequaquam per partes, ut in ceteris sanctis). Men mag σωματικῶς ook niet verklaren door σωματοειδῶς, alsof Christus' verschijning op die van een menschelijk lichaam geleek, want, zooals wij zeiden, is niet aan de vleeschwording des Woords gedacht. HAUPT vat σῶμα niet als lichaam, maar in overdrachtelijken zin van een organisme op en verklaart: „De volle Christelijke kennis kwam niet langs verschillende wegen tot stand, alsof uit verschillende deelen een geheel gevormd moest worden. Maar in Christus werd de volheid van alles gevonden, wat God tot God maakt." De verklaring is goed, maar niet de vertaling van σωματικῶς door: op de wijze van een organisme. Σῶμα kan bij Paulus een organisme aanduiden, als hij denkt aan de tegenstelling tusschen een lichaam en zijne leden. Maar dit is hier niet het geval. Ik voor mij geloof, dat σωματικῶς hier beteekent: op de wijze, waarop een lichaam woont, en dat het dus is: substantialiter, essentialiter (CALVIJN) = οὐσιωδῶς. De tegenstelling is hier niet evenals vs. 17 tusschen σκιά en σῶμα, maar tegen een dynamisch wonen. In Christus woonden niet alleen enkele δυνάμεις van het Goddelijke wezen, maar in Hem woonde de gansche volheid lichamelijk.

Vs. 10. Καὶ ἐστὲ ἐν αὐτῷ πεπληρωμένοι hangt van ὅτι af. „En gij zijt in Hem volmaakt" beteekent: Het ware Goddelijke leven is te vinden in gemeenschap met Hem, en niet met andere lagere wezens. Πεπληρωμένοι bevat eene woordspeling op πλήρωμα. Uit Christus' volheid ontvangen ook wij de volheid van leven. Vgl. Joh. 1 : 16, Ef. 3 : 19, Ign. ed. Eph. init. Het is alzoo zeer logisch, dat Paulus idealiter de gemeente als het πλήρωμα van Christus beschouwt, omdat al zijne genadegaven haar zijn medegedeeld. Vgl. Ef. 1 : 23. — Van Christus wordt verder gezegd, dat Hij het hoofd is van alle heerschappij en macht. De vraag ligt voor de hand, waarom, als Paulus vs. 8 bij τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου aan engelen gedacht zou hebben, hij hier van πᾶσα ἀρχὴ

καὶ ἐξουσία sprak? Christus is als het hoofd niet alleen de souverein, maar ook het centrum van alle leven, de bron van alle kracht. Vgl. 1 : 18, 2 : 19, Ef. 1 : 22, 4 : 15, 5 : 23. Is Christus het hoofd van alle engelenmachten, die de dwaalleeraars als middelaars naast Christus aannamen, dan komt alleen Hem alle Goddelijke eer en hulde toe. Zie over de namen der engelen 1 : 16. — Geen aanbeveling verdient de lezing ὅ ἐστιν, want het kan niet beteekenen *namelijk*, en evenmin kan het slaan op τὸ πλήρωμα. Vs. 10ª, waarop zooveel nadruk valt, zou dan een tusschenzin moeten zijn.

Vs. 11. Van de theologische grondstellingen der dwaalleeraars komt Paulus thans op hunne practische dwalingen. Paulus wil zeggen: Gij hebt de besnijdenis in het vleesch niet noodig, want gij hebt ontvangen de besnijdenis des harten. De onderscheidende kenmerken van deze hoogere of geestelijke besnijdenis zijn van drieërlei aard. Zij is geen uitwendige, maar eene innerlijke, geschiedt niet met handen, maar door den Heiligen Geest. Verder berooft zij niet van een gedeelte van het vleesch, maar zij verlost van het lichaam des vleesches. Eindelijk is deze besnijdenis niet van Mozes of van de aartsvaders, maar van Christus afkomstig. De eigenlijke en de geestelijke besnijdenis verschillen in karakter, omvang en auteur. Het oogenblik, waarop die besnijdenis plaats had, wordt aangeduid door de Aoristi συνταφέντες, συνηγέρθητε en ziet dus op den doop, toen de geloovigen zóó met Christus vereenigd werden, als met een kleed, dat men aantrekt. De besnijdenis had reeds bij Israel typische beteekenis en zag evenals de voorhuid op den toestand des harten. Vgl. Lev. 26 : 41, Deut. 10 : 16, 30 : 6, Jer. 4 : 4, 9 : 26, Ez. 44 : 7, en bij Paulus Rom. 2 : 29, Fil. 3 : 3. De gedachte is, dat men door de besnijdenis aan de macht van het profane onttrokken wordt en in de bondsbetrekking met God gesteld. Bij den Christen is dit geschied door den doop. Ἀχειροποίητος = onstoffelijk, geestelijk (Mk. 14 : 58, 2 Kor. 5 : 1), en staat tegenover χειροποίητος, dat in de LXX gebruikt wordt van de afgoden en de valsche goden, en in het N. T. van den tempel en toebehooren (Mk. 14 : 58, Hand. 7 : 48, 17 : 24, Hebr. 9 : 11, 24), en van de lichamelijke besnijdenis (Ef. 2 : 11). Wij mogen uit dit vers concludeeren, dat de dwaalleeraars een Joodsch-Christelijk karakter gedragen, en de besnijdenis als een bijzonder voorrecht beschouwd

hebben [1]). De besnijdenis wordt niet als een doen, maar als een ondergaan of lijden aangeduid. Niet van afleggen, maar van aflegging (ἀπέκδυσις) wordt hier gesproken, en Hij, die aflegt, is natuurlijk God, al wordt Hij hier niet genoemd. Ἀπέκδυσις (zie vs. 15 ἀπεκδυσάμενος) is eene totale, radicale handelwijs, gelijk niet alleen blijkt uit de qualificatie, maar ook uit de nadere beschrijving van de zaak zelve. Gods doen is radicaal. Het lichaam is op zichzelf zedelijk indifferent, maar wordt een lichaam des vleesches, d. i. aan de macht van het vleesch onderworpen, dat begeerlijkheden en hartstochten in den mensch tevoorschijn roept (τοῦ σώματος τῆς σαρκός). De lezing τῶν ἁμαρτιῶν τῆς σαρκός is eene zg. verbetering, om de gedachte aan eenen lichamelijken dood hier buiten te sluiten. Men kan bij de uitdrukking τοῦ σώματος τῆς σαρκός vergelijken 3 : 5, Rom. 6 : 6, 7 : 24, Fil. 3 : 21. Ἐν τῇ περιτομῇ τοῦ Χριστοῦ is eene verklaring van de voorgaande uitdrukking, en beteekent: met de besnijdenis van Christus, d. i. de van Christus uitgaande en voor den Christen geldende besnijdenis. Eerst komt bij het besneden zijn een Dat. instrumentalis en daarna tweemaal ἐν, wat beteekent: daarin bestaande. Al erken ik, dat Paulus bij ἐν τῇ ἀπεκδύσει . . . τῆς σαρκός aan den dood van Christus gedacht kan hebben, daar men volgens hem bij den doop met Christus de zonde afsterft, zoo mag men ἐν τῇ περιτομῇ τοῦ Χριστοῦ toch niet verklaren van den dood van Christus.

Vs. 12. De doop wordt beschouwd als een deelnemen aan het sterven en de begrafenis van Christus (Rom. 6 : 3—5). De onderdompeling in het water bij den doop kan als eene symbolische aanduiding van de begrafenis als de voleindiging van den dood beschouwd worden. Gelijk de mensch in het water verdwijnt, wordt bij den geestelijken doop het lichaam des vleesches volkomen vernietigd. Niet eene daad des menschen, maar eene daad Gods staat hier op den voorgrond. Al beschouwden de dwaalleeraars de besnijdenis als een voorrecht, zij zullen er toch bij de lezers niet als eene noodzakelijke voorwaarde van de zaligheid op hebben aangedrongen. Anders zou Paulus er zeker sterker tegen hebben

---

[1]) Om den invloed van het Joodsch-Christelijk element op de Kolossers te verstaan, bedenke men, dat in het naburige Laodicea in 62 vóór Chr. minstens 10.000 Joden woonden, die geregeld ieder jaar 20 pond goud als tempelgave naar Jeruzalem zonden, waarop de propraetor van Azië, Flaccus, in genoemd jaar beslag legde. Vgl. C. CLEMEN, Paulus u. s. w. II, 1904, S. 273.

gepolemiseerd. De getuigen verschillen tusschen βαπτισμῷ en βαπτίσματι. Het laatste is het gewone woord voor doop, terwijl het eerste gebezigd wordt voor wassching, reiniging (Mk. 7 : 4, 8, Hebr. 6 : 2, 9 : 10). Toch komt ook βαπτισμός voor doop voor (Jos. Ant. 18, 5, 2). Men kan in het algemeen dit onderscheid aannemen, dat βαπτισμός ziet op de handeling van het doopen en βάπτισμα op den doop. — Ἐν ᾧ ziet niet op Christus (vs. 11), maar op den doop, en beteekent: waarbij. De doop bestaat negatief in het medebegraven en positief in het mede-opgewekt worden met Christus. Wij zouden na συνταφέντες verwacht hebben: συνεγερθέντες. Maar hier staat συνηγέρθητε, om op het mede-opgewekt worden den vollen nadruk te laten vallen. Wij ontvangen deel aan het nieuwe leven, dat Christus bij de opstanding van God heeft ontvangen. Het oude leven is gedood en het nieuwe is geboren. Vgl. Rom. 6 : 4, 2 Tim. 2 : 11. De subjectieve voorwaarde voor het mede-opgewekt worden is het geloof, nl. aan de kracht van God (Gen. obj., niet Gen. causae). Dezelfde machtige, zedelijke werking Gods, waardoor Hij Christus uit de dooden opgewekt heeft, zal ook uwe opwekking bewerken. Onjuist is, διὰ τῆς πίστεως bij het volgende te brengen en daarmede eenen nieuwen zin te beginnen. Worden wij opgewekt, dan moeten wij vroeger in den toestand des doods geweest zijn. Het vorige leven was dood door de afzonderlijke zonden of overtredingen en in het algemeen (καί) door de onbesnedenheid van het vleesch. De natuurlijke onbesnedenheid was een zinnebeeld van het leven buiten de gemeenschap met God, van het niet den Heer gewijd zijn, zooals de besnijdenis een symbool was van de wijding aan God. Τῆς σαρκός is niet Gen. appos., maar Gen. subj. Het vleesch, de natuurlijke, zinlijke, zondige mensch is onbesneden, heeft geen deel aan de gemeenschap met God. Zoo waren de lezers dood (Rom. 6 : 11, 8 : 10, Ef. 2 : 1, 5, 5 : 14), misten het ware leven Gods. Waren de lezers eertijds in dien toestand, God heeft hen thans met Christus levendgemaakt, alzoo hetzelfde leven gegeven, dat Christus had (συνεζωοποίησεν). Gedacht is niet aan de opstanding des vleesches, of aan de heiliging der lezers, maar aan het deel geven aan het nieuwe, heerlijke leven Gods.

Vs. 13. Men moet καὶ ὑμᾶς niet vertalen door: ook u, alsof aan de lezers als Christenen uit de heidenen in tegenoverstelling

van de Christenen uit de Joden gedacht was, maar door: en u. Men beroept zicht voor het eerste gevoelen op de afwisseling tusschen den 2en en den 1en pers. meervoud vss. 13b, 14, en heeft gezegd, dat vs. 14 niet kan slaan op de Christenen uit de heidenen. Ik ben zoo vrij dit te betwijfelen, want de opheffing van de wet kwam ook aan de Christenen uit de heidenen ten goede. Door Christus' dood was de ceremonieele wet tenietgedaan, wat ook voor de Kolossische gemeente van gewicht was, omdat de dwaalleeraars juist op de onderhouding van de ceremonieele wet aandrongen. Daarenboven zouden de heidenen door de wet Gods, die in hunne harten geschreven was, geoordeeld worden, welke wet overeenkwam met de Mozaïsche (Rom 2 : 12—16). Wat den overgang van den 2en persoon in den 1en persoon meervoud betreft, deze komt meermalen bij Paulus voor (Kol. 1 : 12, 13, Ef. 2 : 2, 3, 13, 14, Gal. 3 : 25, 26, 4 : 5, 6). Paulus sluit zich met den 1en pers. meervoud eenvoudig bij de lezers in. Met ἡμῖν kon hij zoo maar niet Christenen uit de Joden aanduiden, want het daar gezegde gold ook van de Christenen uit de heidenen. — De onderstelling van het met Christus levendmaken, is, dat de schuld is uitgedelgd en, zooals wij zeiden, sluit de apostel zich hier bij de lezers in. Alle overtredingen in haar geheel zijn vergeven, de schuld is kwijtgescholden (3 : 13, Ef. 4 : 32). Men kan met ἐξαλείψας eenen nieuwen zin beginnen, waarvan het praedicaat καὶ αὐτὸ ἦρκεν ἐκ τοῦ μέσου is. De bedoeling is dan: God heeft de schuld kwijtgescholden en die ook vernietigd of uitgewischt. Maar wij zouden dan καί ook vóór ἐξαλείψας verwacht hebben. Men moet niet met ἐξαλείψας eenen nieuwen zin laten beginnen, noch met χαρισάμενος, maar de beide Participia bij het voorgaande voegen en met καί eene nieuwe gedachte laten aanvangen. Zooals Paulus meer doet, vangt hij met Participia aan, verlaat die constructie en gaat in eenen hoofdzin over. — Χαρισάμενος ziet niet op de bij den doop plaats gehad hebbende vergeving van zonden, en ἐξαλείψας κτὲ. op den weg, welke daartoe gebaand is door den dood van Christus, maar vs. 14 heeft denzelfden inhoud als vs 13b. Ἐξαλείψας κτὲ. is de appositie van χαρισάμενος κτὲ. en daarom ontbreekt καί vóór ἐξαλείψας.

Vs. 14. Ἐξαλείφειν = uitwisschen, teg. ἐγγράφειν, speciaal van eene post op eene rekening. Uitgewischt wordt het tegen ons getuigende handschrift. Χειρόγραφον = wat met de hand

geschreven is, handschrift, verder schuldbekentenis, in welke beteekenis men het behalve bij Plutarchus en Artemidorus ook vaak in papyri vindt. Uit de LXX vgl. Tob. 5 : 3 ἔδωκεν αὐτῷ τὸ χειρόγραφον. Zoo zijn chirographum en chirographarius bekende termen in het Romeinsche recht. Hier is niet gedacht aan zelf erkende schuld, maar eenvoudig aan schuld. Er staat niet τὸ ἡμῶν χειρόγραφον, maar τὸ καθ' ἡμῶν χειρόγραφον. Het handschrift is de wet, zooals ook duidelijk zou zijn zonder τοῖς δόγμασιν. Onmogelijk is, τοῖς δόγμασιν van ἐξαλείψας te laten afhangen, waarbij dan τοῖς δόγμασιν van de nieuwe geboden des evangelies verstaan moet worden, waardoor de Mozaïsche wet zou zijn opgeheven. Al spreekt Paulus Ef. 2 : 15 van τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασιν, daarom behoeft men hier niet met Lightfoot ἐν τοῖς δόγμασιν te gissen. — Δόγμα is besluit, verordening (Lk. 2 : 1, Hand. 17 : 7), van de apostolische verordeningen (Hand. 16 : 4). Hier speciaal van de Mozaïsche wet als bij Jos. Ant. 15, 5, 3, Philo, Leg. all. 1, 16, 3 Makk. 1 : 3. De Dat. τοῖς δόγμασιν is te verklaren uit het in χειρόγραφον opgesloten liggende γεγραμμένον. Niet noodig lijkt mij, τοῖς δόγμασιν voor eene interpolatie te houden (zie mijn N. T.). Eveneens is onjuist, τοῖς δόγμασιν bij den volgenden relatieven zin te voegen. Ik erken, dat de betrekkelijke zin zonder τοῖς δόγμασιν vrij wel na het voorafgaande καθ' ἡμῶν overbodig is. Maar aan den anderen kant zou de vooropstelling van τοῖς δόγμασιν in den relatieven zin allerzonderlingst zijn. De inzettingen zijn als de afzonderlijke bestanddeelen gedacht, waaruit de schuldbrief bestaat. De in inzettingen bestaande en tegen ons getuigende schuldbrief is de eigenlijke tegenstander, die ons heil in den weg staat. De schuld moest gedelgd worden en zij is gedelgd. — Het is eene onjuiste opvatting (zie o. a. onze Staten-Vert.), dat ὑπεναντίον eenigermate het voorafgaande καθ' ἡμῶν zou verzachten, alsof wij zouden mogen vertalen: hetwelk eenigerwijze tegen ons was. Ὑπό kan de beteekenis verzachten in uitdrukkingen als ὑποδήλωσις, ὑπόλευκος, ὑπομαίνομαι, ὑποσημαίνω, maar nergens heeft ὑπενάντιος eene verzwakte beteekenis. Integendeel duidt het eene actieve vijandigheid aan en versterkt dus hier het voorgaande τὸ καθ' ἡμῶν. Ὑπό heeft hier eene zekere locale beteekenis als in ὑπαλλάσσειν, ὑπαντᾶν, ὑπαντιάζειν, ὑποτρέχειν, ὑπελαύνειν,

ὑφιστάναι (Polyb. 1, 50, 6 ὑπέστησε τὴν ἑαυτοῦ ναῦν ἀντίπρωρον τοῖς πολεμίοις). Te verklaren, dat de wet tegen ons is, en vlak daarna, dat zij *eenigerwijze* tegen ons is, zou eenen zonderlingen zin geven. — Ἦρκεν ἐκ τοῦ μέσου ziet niet hierop, dat de wet tusschen heidenen en God gestaan zou hebben, en God haar daarom wegnam; maar dat God haar verwijderde als eenen hinderpaal voor onze zaligheid. Het middel, waardoor God dit deed, is Jezus' kruisiging (προσηλώσας αὐτὸ τῷ σταυρῷ). Niet gedacht is hier aan verzoening van schuld door het offer van Christus, maar aan het terzijde stellen van den schuldeischer, zoodat niemand onzer de wet als bindend kan beschouwen. Door Christus' kruisdood heeft de wet als middel des heils afgedaan. Het vastnagelen (προσηλοῦν) van den schuldbrief aan het kruis is eene niet aan het αἴρειν voorafgaande, maar daarmede gelijktijdige, deze in zich sluitende handeling.

Vs. 15. Na de wet denkt Paulus aan de boven het Jodendom gestelde engelenmachten, door wier bemiddeling Mozes de wet ontvangen had (Gal. 3 : 19). Heeft Christus bij zijnen kruisdood de wet van hare macht beroofd, zoo heeft Hij ook de heerschappij der engelen verbroken, als een veldheer over hen getriomfeerd en hen openlijk in hunne machteloosheid tentoongesteld. De hier bedoelde engelenmachten zijn geen booze engelen, want de dwaalleeraars ontkenden niet Christus' suprematie boven de booze engelen, maar dat Christus de eenige weg was, waarlangs men gemeenschap met God verkrijgen kon. Wel komen de engelen hier voor als een hinderpaal voor het verwerven van de zaligheid, zooals ook de wet zulks was. Niet juist is, met B καί vóór ἐδειγμάτισεν te lezen. „Ook tentoongesteld" geeft hier geen zin. Dan moest Paulus met καὶ ἐδειγμάτισεν eenen hoofdzin beginnen en ἀπεκδυσάμενος bij het voorgaande voegen.

Het subject van ἀπεκδυσάμενος is niet Christus, die zijn vleesch zou afgelegd hebben, gestorven zou zijn. Daar gelaten, dat men bij de exegese dan op willekeurige wijze τὴν σάρκα moest invoegen, is het afleggen of uittrekken van het vleesch eene zonderlinge uitdrukking voor sterven. Omdat, zooals wij zeiden, in verband met de wet van vs. 14 hier niet aan booze geesten gedacht kan worden, is ook de verklaring onjuist, dat Christus de aanvallen van den duivel en de booze geesten glansrijk zou hebben doorstaan. God is het subject, die de als wachters

van de wet voorgestelde engelen van hunne wapenrusting heeft beroofd. De mediale vorm ἀπεκδυσάμενος staat hier voor den actieven, wat in het N. T. geen zeldzaamheid is (vgl. Dr. A. VAN VELDHUIZEN, Taaleigen, bl. 191). Nadat Christus de over het Jodendom staande engelen heeft overwonnen, heeft Hij ze openlijk (ἐν παρρησίᾳ, teg. ἐν κρυπτῷ, Joh. 7 : 4, 11 : 54) in hunne machteloosheid tentoongesteld (ἐδειγμάτισεν). Wie zou er dus aan twijfelen, dat Christus heer is over de bedoelde engelenmachten? — θριαμβεύσας αὐτοὺς ἐν αὐτῷ = nadat Hij er door over hen gezegepraald heeft. De engelenmachten worden als van het manlijk geslacht gedacht (αὐτούς), en ἐν αὐτῷ ziet niet op Christus of op het handschrift van vs. 14, maar op het kruis. Het was Christus' kruis of kruisdood, waardoor de wet en hare wachters voor goed terzijde gesteld werden [1]).

16. Dat dan niemand u oordeele in spijs of in drank of
17. ten opzichte van feest of nieuwe maan of Sabbat, wat
eene schaduw is van het toekomende, maar het lichaam
18. is van Christus. Dat niemand u van den prijs beroove,
behagen scheppend in nederigheid, en vereering van
de engelen, indringend in wat hij gezien heeft, zonder
grond zich latend opblazen door den zin van zijn
19. vleesch, en niet vasthoudend aan het hoofd, uit wien
het geheele lichaam, door de geledingen en verbindingen
ondersteund en verbonden, opwast met den wasdom
20. Gods. Indien gij met Christus de eerste beginselen
der wereld afgestorven zijt, wat legt men u inzettingen
21. op, alsof gij in de wereld leefdet? Raak niet, smaak

---

[1]) MICHELSEN (t. a. pl. bl. 176) stelt voor, als volgt te lezen: ἐξαλείψας τὸ καθ' ἡμῶν χειρόγραφον τὸ ἐν δόγμασι καὶ προσηλώσας αὐτὸ τῷ σταυρῷ· καὶ αὐτὸς ἀπεκδυσάμενος τὴν σάρκα ἦρεν ἐκ τοῦ μέσου τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας καὶ ἐδειγμάτισεν, ἐν παρρησίᾳ θριαμβεύσας αὐτούς [ἐν αὐτῷ]. — MICHELSEN zegt ietwat ondeugend, dat Dr. BALJON (toen nog geen professor) bezwaar opperde tegen de invoeging van ἐν tusschen χειρόγρ. en τοῖς δόγμασιν met zijne vraag, hoe zou ἐν zijn weggevallen? Zie Theol. Stud. 1885, bl. 24. Men behoeft waarlijk geen professor te zijn, om in te zien, dat na ον gemakkelijk ἐν wegvalt. Palaeographisch is dit zelfs zeer gemakkelijk te verklaren. Maar mijne bedoeling was: Daar men ἐν verwacht, ligt het niet voor de hand, dat men ἐν wegliet. Het zou natuurlijker geweest zijn, dat men het invoegde. MICHELSEN voelt zelf dit bezwaar, want hij is verder zóo vriendelijk, om eene poging te wagen, aan mijn bezwaar tegemoet te komen.

22\. niet en roer niet aan! wat alles door het verbruik ten
verderve strekt, naar de geboden en leeringen der
23\. menschen, welke, hoewel eenen schijn van wijsheid
hebbend in eigendunkelijken godsdienst, nederigheid
en het niet sparen van het lichaam, niet tot eer verstrekken,
maar zijn tot verzadiging van het vleesch.

Vs. 16. Daar Christus de heerschappij der wet heeft tenietgedaan, vloeit hieruit voort, dat men ook geen spijswetten en bepaalde feestdagen inacht moet nemen (μὴ οὖν τις κτἑ). De ascese der dwaalleeraars kan Gode niet behagen. Ook tegen engelenvereering wordt gewaarschuwd, die opgeblazen maakt (vs. 18). In de door Christus tot stand gebrachte nieuwe bedeeling mag niemand een verwerpelijk oordeel vellen op grond van, in de zaak van eten of drinken. Κρινέτω [1]) vertale men niet door: verdoeme, want dat is κατακρινέτω. Naar het schoone beginsel, Rom. 14 : 17 uitgesproken, dat het koninkrijk Gods niet is spijs en drank, maar gerechtigheid, vrede en blijdschap in den Heiligen Geest, zegt Paulus ook hier, dat men iemands geloof niet beoordeelen moet naar dergelijke formeele kwesties, of hij zich van bepaalde spijzen en dranken onthoudt of niet. Het geloof is te diep, te innig, te religieus, om van dergelijke uitwendige dingen af te hangen. Paulus, die met het wettisch of nomistisch standpunt gebroken had, wachtte zich voor oppervlakkigheid in het beoordeelen van godsdienstige verschijnselen. Vgl. Rom. 14 : 3, 6, 1 Kor. 8 : 8. Paulus onderscheidt in zijne brieven zeer juist tusschen βρῶσις en βρῶμα, πόσις en πόμα als de acte van eten en drinken en de spijs en den drank op zichzelf. De dwaalleeraars zullen niet alleen de Levietische bepalingen over reine en onreine spijzen hebben inachtgenomen, maar ook totaal verboden hebben het gebruik van vleesch en wijn. Men meende hierdoor eene grootere mate van heiligheid deelachtig te worden, wat tot geestdrijverij en betweterij moest leiden. — Ἐν μέρει = in de zaak van, met het oog op (vgl. 2 Kor. 3 : 10, 9 : 3 ἐν τῷ μέρει τούτῳ). De Joodsche feestdagen, welke men in acht moest nemen, werden met drie verschillende namen genoemd (ἑορτή, νεομηνία, σάββατα). Eene dergelijke combinatie ter opnoeming van de

---

[1]) Onnoodig is de gissing van de Lagarde κιρνάτω (zie E. Nestle, Einführung in das griechische N. T. 1899, S. 136).

heilige tijden en feesten der Joden was zeer gewoon, zooals blijkt uit 1 Kron. 23 : 31, 2 Kron. 2 : 4, 31 : 3, Ez. 45 : 17, Hoz. 2 : 11. Uit de Paulinische brieven denkt men aan Gal. 4 : 10 ἡμέρας παρατηρεῖσθε καὶ μῆνας καὶ καιροὺς καὶ ἐνιαυτούς; — Ἑορτή ziet niet op de jaarlijksche feesten, Paschen, Pinksteren, Loofhuttenfeest. Νεομηνία = het feest van de nieuwe maan (Num 28 : 11 enz.) en σάββατα = Sabbat. Met het oog op de twee voorafgaande substantiva ligt het niet voor de hand, σάββατα door Sabbatten te vertalen. Eene zeer sterke anti-Joodsche uiting op dit punt vinden wij in den brief aan Diognetus, c. 4. De inachtneming van de heilige tijden mocht een integreerend bestanddeel der oude bedeeling zijn, onder de nieuwe hadden zij hunne beteekenis verloren. Had Jezus niet Mk. 2 : 27 het belangrijk beginsel uitgesproken, dat de Sabbat er was om den mensch, niet de mensch om den Sabbat? Het bepalen van afzonderlijke dagen voor den dienst van God is een bewijs van onzen onvolmaakten toestand, eene erkenning, dat wij nog niet ons geheele leven Gode kunnen wijden. Zondagsrust en Zondagsheiliging zijn een begeerlijk goed, maar in den hemel zullen zij niet meer noodig zijn. Bengel zegt zeer eigenaardig: „Sabbatum non laudatur, non imperatur, dominica memoratur, non praecipitur. Qui profundius in mundi negotiis haerent, his utilis et necessarius est dies definitus: qui semper sabbatizant, majore libertate gaudent". Wie zich voor onze Christelijke Zondagsviering op wettisch standpunt stelt, begaat een anachronisme.

Vs. 17. Welke bijzondere bepalingen betreffende de onderhouding van spijswetten en feestdagen (ἅ) eene schaduw zijn van het toekomende, maar het lichaam is van Christus. Leest men ὅ i. p. v. ἅ, dan is gedacht aan het geheel of het systeem der bepalingen. De tegenstelling tusschen de schaduw, die door een voorwerp veroorzaakt wordt, en het voorwerp zelf vinden wij in het Hellenisme, de school van Philo, in het N. T. in den brief aan de Hebreërs, maar ook bij Paulus. Het geheele O. V., en dus ook enkele bepalingen daarvan, stond volgens den apostel tegenover het N. V. als de schaduw tegenover het lichaam of de werkelijkheid. Τὰ μέλλοντα is niet de tijd der voleinding, die thans nog als toekomst te denken is, maar de toekomst van het standpunt van het O. T., welke toekomst nu werkelijkheid geworden is. Zoo wordt Christus Rom. 5 : 14 ὁ μέλλων genoemd tegenover Adam. Wij lezen Hebr. 10 : 1, dat de wet eene

schaduw heeft der toekomende goederen. Wat later komen zou in Christus en zijn heil, was reeds typisch afgebeeld door de bedeeling des O. V., had toen in zekeren zin praeëxistentie, maar was onzelfstandig en van een voorbijgaand karakter. Het was de heerlijkheid van het O. V., een type of profetie te zijn van het N. V., maar het was ook zijne beperktheid of zwakheid [1]). Τὸ δὲ σῶμα τοῦ Χριστοῦ beteekent: Maar het lichaam, de substantie, de werkelijkheid of het antitype is van Christus, is te vinden in Christus en in zijn heil. Zoo kon men b. v. Adam beschouwen als een type van Christus, het Paaschlam als een type van den lijdenden Christus, de ongezuurde brooden als een symbool van de zuiverheid en de oprechtheid der ware geloovigen, den Sabbat als eene schaduw van de hemelsche rust, Kanaän als een beeld van de hemelsche erfenis enz. Wat in het N. T. op sobere wijze geschiedde, werd b. v. in den brief van Barnabas op schromelijke wijze overdreven. Niet Christus zelf wordt het σῶμα of lichaam genoemd, maar gezegd wordt, dat het goed of het heil, dat Hij bewerkt, het σῶμα is, dat Hem toebehoort. Paulus wil zeggen: Stelt men zich op het standpunt der dwaalleeraars, dan is er geen vooruitgang, maar achteruitgang te bespeuren.

Vs. 18. Niemand moge u — zegt Paulus — van den prijs berooven (καταβραβευέτω). Vgl. Demosth. Mid. p. 544 ἐπιστάμεθα Στράτωνα ὑπὸ Μειδίου καταβραβευθέντα καὶ παρὰ πάντα τὰ δίκαια ἀτιμωθέντα. Zie ook Eusth. in Il. 1, 40, 3 sqq. καταβραβεύει αὐτόν, ὥς φασιν οἱ παλαιοί. Het Christelijk leven is een strijd in den wedloop, waarin Christus den prijs (τὸ βραβεῖον), die in het eeuwige leven bestaat, uitdeelt. De valsche leeraars stonden hun in den weg en beproefden hen in den loop tegen te staan. Zoo zouden zij van den prijs worden beroofd. Men verklaart καταβραβεύειν ook wel van het vellen van eene rechterlijke uitspraak en exegetiseert aldus: Niemand mag u den prijs (τὸ βραβεῖον) niet toekennen op grond van de vs. 18 genoemde zaken! — θέλων kan hier niet beteekenen: gaarne. Ook moet men niet met CALVIJN de ellipse aannemen van τοῦτο ποιεῖν, wat na het voor-

---

[1]) MICHELSEN (t. a. pl. bl. 177) leest *θρησκεία τῶν ἀγγέλων* i. p. v. *σκιά τῶν μελλόντων*, omdat de laatste woorden z. i. in dit verband niet passen, en aan Hebr. 10: 1 ontleend zouden zijn. Maar de engelenvereering is hier zoowel met het oog op het onmiddellijk voorafgaande als het volgende geheel misplaatst.

gaande vrij overtollig zou zijn, maar men moet hier θέλων ἐν verklaren naar θέλειν ἐν, dat meermalen in de LXX voorkomt ter vertaling van חָפֵץ בְּ, een welgevallen hebben in. Vgl. ook Test. XII patr. Aser 1 (ἐὰν οὖν ἡ ψυχὴ θέλῃ ἐν καλῷ). Verschillende conjecturen ter verbetering van den tekst vermeldde ik in mijn N. T. — De dwaalleeraars scheppen behagen in nederigheid en vereering van engelen (ἐν ταπεινοφροσύνῃ καὶ θρησκείᾳ τῶν ἀγγέλων). Ik geloof, dat Paulus hier zooals meer het spraakgebruik der dwaalleeraars overneemt, die zich bij uitstek ταπεινοί noemden. Zij meenden, dat de mensch te laag stond om in de gemeenschap met God te komen, en dat hij de tusschenkomst van de engelen daartoe noodig had. Zij roemden in hunne nederigheid en achtten de tusschenkomst der engelen noodzakelijk. Dat CALVIJN in zijnen comm. t. d. pl. de gelegenheid te baat neemt, om het zijne te zeggen van de heiligenvereering der R. C. Kerk, kan ons niet bevreemden. — HAUPT in zijnen comm. laat de mogelijkheid open, dat ταπεινοφροσύνη zou zijn kastijding. Hij wijst er op, dat ταπεινοῦσθαι parallel staat met vasten (Sir. 18 : 21, 31 : 31), en Tert. Jei. 12, 13, 16 driemaal ταπεινοφρόνησις van kastijdingen gebruikt wordt. Zoo zou ταπεινοφροσύνη zijn = עַנֵּה נֶפֶשׁ. Ik kan hier met HAUPT niet medegaan, want ταπεινοφροσύνη beteekent op alle andere plaatsen, waar het in het N.T. voorkomt, nederigheid. Volledigheidshalve wil ik nog een paar verklaringen noemen. Men heeft de ταπεινοφρ. en de θρησκεία ook bij de engelen gezocht, en gezegd: hunne ταπεινοφρ. zou daarin bestaan, dat zij zich binnen de hun gestelde grenzen houden. Aan de door hen betoonde θρησκεία zou eveneens eigenaardig zijn, dat zij zonder lichamelijke gedaante plaats had. Drongen de dwaalleeraars op ascese aan, dan zouden zij in deze handelwijs der engelen een welgevallen hebben en ze navolgen. Welk eene gezochte verklaring! Zou b. v. het niet eten der engelen ootmoed of nederigheid genoemd kunnen werken? ZAHN (Einl. I, S. 331) denkt aan de kastijding en de devotie, die bij de engelen gevonden worden, welke de Kolossers zouden moeten navolgen. Deze verklaring beveelt zich nog minder aan dan de vorige. Hoe kon Paulus nu de dwaalleeraars laten spreken van zich kastijdende engelen? — Ἃ ἑόρακεν ἐμβατεύων heeft aan exegeten en critici vele bezwaren gegeven. Men vroeg: Wat beteekent hier, dat iemand zich verdiept in hetgeen hij gezien heeft? Wat men

gezien heeft, weet men en behoeft men niet meer na te vorschen. Het lag dus voor de hand, dat sommige afschrijvers gisten ἃ μὴ κτέ. Zij dachten: De dwaalleeraars verdiepten zich in voor hen ongeziene dingen. Anderen achtten terecht de subjectieve ontkenning niet gepast en vervingen die door οὐ (ἅ οὐ κτέ.). Bij de verschillende gissingen, welke ik in mijn N. T. noemde, die hierop nederkomen, dat men zich bezighield met ijdele speculaties, kan ik thans nog voegen die van P. EWALD, die in zijnen commentaar, S. 400, voorstelt ἄμετρα κενεμβατεύων = zonder maat of grens in de lucht slaande. Daargelaten, dat de conjectuur niet noodig is, levert zij ook geen goed Grieksch op. Zoo kan Paulus zich niet hebben uitgedrukt. Mij dunkt, dat wij, als wij ἃ ἑόρακεν ἐμβατεύων lezen, alle engelenspeculaties hier moeten weglaten. Immers de engelen kon men niet zien. Bedoeld is, dat men zich verdiepte in de visioenen, welke men had gehad, dat men daarop doorging, voortbouwde en daaruit allerlei gevolgtrekkingen maakte. Engelenvereering en een steunen op de openbaring, welke men door de visioenen meende verkregen te hebben, gingen gemakkelijk hand aan hand. Taalkundig levert onze verklaring niet het minste bezwaar op, want ὅραμα is het gewone woord voor visioen en ὁρᾶν beteekent b. v. Openb. 1 : 2 een visionair zien. Ἐμβατεύειν = betreden, het bezetten van een land bij de verovering, het bewoond worden van een heiligdom door de godheid, zich bezighouden met literarische studie, b. v. de geschiedenis (2 Makk. 2 : 30), hier indringen. Op zichzelve ligt in de uitdrukking niets verkeerds, alsof Paulus een navorschen zou bedoelen, dat tot geen resultaat zou kunnen leiden. De dwaalleeraars geven voor, ootmoedig te zijn en in werkelijkheid zijn zij hoogmoedig, laten zich opblazen (φυσιούμενος) door den zin of het verstand van hun vleesch, door hun zedelijk onderscheidingsvermogen of zedelijk bewustzijn, dat onder de macht van de zonde staat. Vgl. Dr. W. BRANDT (TEIJLERS Theol. Tijdsch. bl. 390) en Dr. J. RIEMENS (Theol. Stud. 1904, bl. 151). Zooals wel meer geschiedt, waren zij, die voorgaven bijzonder geestelijk te zijn, en het vleesch te dooden, onderworpen aan de macht van het vleesch en dus vleeschelijk. Zij werden beheerscht door het verstand, den zin, het bedenken van het vleesch. Hier staat het vleesch tegenover den Geest. Zij hebben geenen grond voor hunne opgeblazendheid. Daarom lezen wij εἰκῇ, dat hier niet beteekent: zonder gevolg, tevergeefs, (1 Kor. 15 : 2, Gal. 3 : 4,

4 : 11), maar zonder grond (Mt. 5 : 22 volgens D E K enz., Rom. 13 : 4). Belachelijk was de ijdelheid, want op wezenlijke goederen kon men zich niet beroemen [1]).

Vs. 19. De oorzaak van de feilen der dwaalleeraars op godsdienstig en zedelijk gebied is, dat zij niet vasthouden aan het hoofd des lichaams, nl. aan Christus. Κρατεῖν met den Acc. ook Mk. 7 : 3, 8. — Door hunne engelenvereering kenden de dwaalleeraars aan Christus niet de positie toe, welke Hem toekwam. Zij verwachtten immers het hemelsch goed, zooals wij meermalen aantoonden, niet alleen van Christus, maar ook van de engelen als bemiddelaars. In vs. 19ᵇ ἐξ οὗ . . . τὴν αὔξησιν τοῦ θεοῦ merken wij op, dat de beeldspraak niet nauwkeurig volgehouden is, en het beeld en het afgebeelde in den trant der allegorie met elkander worden verwisseld. Bij de beschrijving van den wasdom van het lichaam is telkens aan Christus en de gemeente gedacht. Men lette op het mascul. ἐξ οὗ na κεφαλήν en op τὴν αὔξησιν τοῦ θεοῦ. Gewezen wordt op de eenheid van het gansche lichaam bij de groote verscheidenheid der leden in tegenstelling met de dwaalleeraars, die door hunne ascese en engelenvereering voor zichzelven en hunne volgelingen op eene bijzondere heiligheid en een verheven geestelijk standpunt aanspraak maakten. Zij onderscheidden zich daardoor, zooals wij reeds vroeger opmerkten, van de groote massa. Nadruk ligt dus op πᾶν τὸ σῶμα. — De wasdom van de gemeente is niet een wasdom, die door God bewerkt wordt, want hij ging van Christus uit, maar het is een wasdom naar Gods wil, zooals die Hem behaagt. Τοῦ θεοῦ is dus niet Gen. auctoris, maar Gen. qual. — Αὐξάνειν is hier niet trans. = doen groeien, toenemen, maar naar het latere gebruik intrans. = groeien, wassen, en de volgende Acc. τὴν αὔξησιν τοῦ θεοῦ is de Acc. adverbialis = met den wasdom Gods. — De ἁφαί en de σύνδεσμοι, waardoor de leden onderling met elkander verbonden zijn, zijn de banden, geledingen en gewrichten (niet zenuwen en spieren, vgl. onze exegese bij Ef. 4 : 16). Ἐπιχορηγούμενον ziet niet op de verzorging en voeding van het lichaam,

[1]) MICHELSEN (t. a. pl. bl. 177) stelt voor te lezen: τὸ δὲ σῶμα Χριστοῦ μηδεὶς ὑμᾶς καταρρομβευέτω, niemand leide u, het lichaam van Christus, op eenen dwaalweg! Voor θέλων . . . τῶν ἀγγέλων leest hij: ἐν ἐθελοθρησκείᾳ τῶν ἀγγέλων. Voor ἃ ἑόρακεν ἐμβατεύων stelt hij voor: τὰ μετέωρα κενεμβατῶν.

want dan had συνβιβαζόμενον daaraan moeten voorafgaan, maar op ondersteuning. Συνβιβαζόμενον = onderling verbonden. Ἐπιχορηγ. en συνβιβαζ. geven de wijze van het groeien aan en beiden hangen evenals het groeien ten nauwste af van ἐξ οὗ. De onderlinge band der leden en de wasdom der gemeente staan in het nauwste rapport met Christus.

Vs. 20. De lezers leefden in de wereld, maar behoorden toch feitelijk de wereld niet toe, waren niet van deze wereld. Men was met Christus deze wereld of liever de eerste beginselen der wereld afgestorven, had daarmede niets meer te maken (ἀπὸ τῶν στοιχείων τοῦ κόσμου, zie vs. 8). Met het formeele, zinlijke, uiterlijke als ascetische voorschriften had men gebroken. Dit gaf geen zaligheid en rust, geen bevrediging aan het naar God en Zijne gemeenschap smachtend gemoed. Maar hoe kon men zich dan door de dwaalleeraars laten behandelen, alsof men in de wereld leefde? Tusschen theorie en praktijk kon toch niet zulk eene tegenstelling bestaan [1]. — Δογματίζειν = een bevel uitvaardigen, ook toegepast op voorschriften en leeringen van wijsgeeren (Just. Apol. 1 : 7). Ik zou zeggen, dat hier een duidelijke terugslag is op te merken op τοῖς δόγμασιν vs. 14. Gedacht is hier aan de bepalingen der Mozaïsche wet en de wijsgeerige stellingen, waarop men zich beriep. Omdat uit dezen brief nergens blijkt, dat de lezers zich tegenover de dwaalleeraars volgzaam betoond hadden, moet men τί δογματίζεσθε niet met de Syn. Vert. vertalen: Wat laat gij u inzettingen opleggen (med.), maar wat legt men u instellingen op (passief)? — Wat den vorm betreft, nog deze opmerking: Door ἀπὸ τῶν στοιχείων τοῦ κόσμου wordt nog duidelijker dan door den eenvoudigen Dativus aangeduid, dat alle gemeenschap met de wereld verbroken is.

Vss. 21, 22 worden eenige voorbeelden van het δογματίζεσθαι gegeven, als raak niet, smaak niet, roer niet aan! Dat ziet niet op het geslachtsleven, maar op het gebruik van spijs en drank, waarvan men zich angstvallig moest onthouden. Niet alleen het gebruik, maar zelfs de aanraking kon schade doen aan het geestelijk leven. Er kwam iets ziekelijks, iets

---

[1]) Bij vergissing leest ℵ ἀποθάνετε voor ἀπεθάνετε. Dit is voor MICHELSEN (t. a. pl. bl. 178) de aanleiding, ἀποθανόντες te lezen en daarop eene verdere verbetering van den tekst voor te stellen. Op zulk eenen zwakken grondslag bouwt men geen huis.

Farizeesch in deze beschouwing. In den relatieven zin van vs. 22ª wordt gezegd, hoe dwaas het is, aan deze spijzen en dranken eenige zedelijke waarde toe te kennen, daar zij strekken tot verderf door het gebruik (τῇ ἀποχρήσει). Zij hebben de bestemming om vernietigd te worden. Vgl. Mk. 7 : 19. „Naar de geboden en leeringen der menschen" vs. 22ª behoort feitelijk bij δογματίζεσθε. Christus heeft over zijne geloovigen te bevelen, maar geen gewone menschen. Hier is τῶν ἀνθρώπων, gelijk meer geschiedt, met eene zekere minachting uitgesproken. Naar de levendigheid der rede is vs. 21 niet gezegd, wat men niet aan mocht raken. In het klassieke Grieksch moge tusschen ἅπτεσθαι en θιγγάνειν dit verschil zijn op te merken, dat het eerste de sterkere vorm is = vasthouden, en het laatste aanraken in het algemeen, hier gaat dit verschil niet op.

Vs. 23. Ἅτινα ziet op de geboden en leeringen der menschen, welke van dien aard zijn, dat zij wel eenen schijn van wijsheid hebben, maar in werkelijkheid strekken tot verzadiging van het vleesch. Men bereikt door de ascese het tegenovergestelde van hetgeen men bedoelt. Het vleesch wordt niet bedwongen, maar geprikkeld en herneemt straks met kracht zijne oude rechten. Het zoekt dan oververzadiging. Mij dunkt, wij kunnen bij de exegese vooruit vaststellen, dat τῆς σαρκός van σώματος moet onderscheiden worden. Niet aan het lichaam als zoodanig, maar bepaald aan het vleesch, de zinlijke zijde van den mensch is gedacht. Πλησμονή is in het gewone Grieksch en zoo ook in de LXX niet voorzorg, πρόνοια, maar verzadiging in malam partem, oververzadiging (tegenover ἔνδεια, κένωσις), van het overmatig gebruik van spijs en drank. Het komt b. v. voor in verband met μέθη, dronkenschap, κραιπάλη, bedwelming, roes, hoofdpijn. Het staat, dunkt mij, ook vast, dat πρός vóór πλησμονήν beteekenen moet: tot, wat strekken kan tot, en niet is: tegen, in den zin van een geneesmiddel tegen (Lightfoot). Men had dan bij πρός een woord verwacht als φάρμακον of χρήσιμος, wat ook voorkomt in de door hem aangehaalde voorbeelden. — Wat de constructie van den zin betreft, behoort ἐστιν m. i. niet bij ἔχοντα, maar bij οὐκ ἐν τιμῇ τινι. Al geef ik toe, dat ἐστιν ἔχοντα gelijk kan zijn aan ἔχει, het zou hier eene allerzonderlingste constructie zijn, daar dan na den voorzin met μέν een nazin met δέ verwacht werd, b. v. in dezen trant: wat wel eenen schijn heeft van wijsheid,

maar niet in eere is, of eer verschaft. Men kan zich ook wel op voorbeelden beroepen, waar na den voorzin met μέν in den nazin δέ ontbreekt. Maar zoo doende, beroept men zich toch al te veel op uitzonderingen, en wordt de zin der woorden meer gezocht dan gevonden. Ik zou zeggen: de apostel, die dicteert, was eerst van plan, dadelijk na ἐστιν te laten schrijven οὐκ ἐν τιμῇ κτέ., maar door den ingevoegden tusschenzin λόγον μὲν ἔχοντα κτέ. maakte hij den zin eenigszins gewrongen. Beschouwt men λόγον μὲν ἔχοντα . . . σώματος als eenen tusschenzin, dan baart het ontbreken van δέ na μέν ook geen moeite. Paulus wil zeggen: Hoewel de bedoelde spijswetten eenen schijn van wijsheid hebben, verstrekken zij in werkelijkheid niet tot eer, maar zijn tot verzadiging van het vleesch. Λόγον ἔχειν τινός = *a* rekening met iets houden, *b* de rede, bepaald wetenschappelijke kennis hebben, *c* den naam van iets hebben, *d* de eigenaardigheden of de natuur van iets bezitten. Ik kies hier de derde beteekenis, die zoo juist in het verband past. Slechts pro memorie herinner ik hier, dat sommigen λόγον σοφίας vertalen door: wijsheidswoord, of zooals wij in het Hollandsch liever zeggen: woord van wijsheid. De schijn van wijsheid (λόγον, οὐ δύναμιν, σχῆμα, οὐκ ἀλήθειαν zooals sommige Grieksche exegeten vertalen) bestond in den eigendunkelijken godsdienst of de godsvereering (ἐθελοθρησκείᾳ), in voorgewende nederigheid (ταπεινοφροσύνῃ) en in het niet sparen van of gestrengheid, hardheid tegenover het lichaam (ἀφειδείᾳ σώματος). Wat den vorm betreft, herinneren wij bij ἐθελοθρησκεία aan uitdrukkingen als ἐθελοδουλεία, ἐθελοκάκησις, ἐθελοκίνδυνος enz., wat in het Latijn overging, zooals wij zien bij AUGUSTINUS, die spreekt van thelodives, thelosapiens (Epist. CXLIX, 27). Wij denken hier onwillekeurig aan de θρησκεία τῶν ἀγγέλων van vs. 18. Het begrip is hier evenwel ruimer. Gedacht is aan allerlei voorschriften en bepalingen, die boven de Goddelijke wet uitgingen, welke men zelf ingevoerd had. Terecht wijst HAUPT hier op de consilia evangelica en de opera supererogationis der Roomsche Kerk. — Ταπεινοφροσύνη = nederigheid, voorgewende nederigheid (zie onze exegese bij vs. 18). Καί vóór ἀφειδείᾳ, dat in sommige getuigen ontbreekt, beteekent: en dat wel. Bij de ἀφειδεία σώματος is gedacht aan het niet sparen van, de hardheid, gestrengheid tegenover het lichaam. Bij den soldaat,

die de gevaren in den krijg trotseert, is dit eene deugd. Maar hier heeft Paulus eene willekeurige ascese op het oog, waardoor men ter verkrijging van eenen hoogeren graad van zedelijkheid aan het lichaam de vervulling van de noodzakelijke behoeften onthield.

Wij hebben nog niet verklaard de woorden ἐν τιμῇ τινί, die werkelijk bezwaar opleveren, waarom Haupt ze als eene latere invoeging beschouwt. Ik zou evenwel vragen: eene invoeging waarbij? Wanneer men ze miste, zou niemand ze hier verwachten. Zooals de tekst thans luidt, kan hij, dunkt mij, niet echt zijn. Men heeft τιμή opgevat van eene wezenlijke, bepaalde waarde. Ook heeft men naar eene bekende metonymia τιμή verklaard van iets, dat werkelijk eer geeft. Daar men de *zekere* eer niet begreep, heeft men τινί beschouwd als Dat. van de betrekking = iemand, en gezegd, dat de geboden en leeringen iemand niet tot eer verstrekken. Zoowel het een als het ander is onjuist. Τιμή is objectief eer, niet waardeering (vgl. ἐν τιμῇ 1 Thess. 4 : 4). Niet in eere zijn is geen eer waardig zijn. Men behoeft zich wezenlijk daarop niet te verhoovaardigen. Na ἐν τιμῇ is noodzakelijk een adversitatieve partikel als ἀλλά = maar. De geboden strekken niet tot eer, maar zijn tot bevrediging van het vleesch. Het ontbreken van ἀλλά is de oorzaak geweest, dat men van πλησμονή eene onjuiste vertaling gaf, en daarbij dacht aan de wezenlijke behoeften van het lichaam en de vervulling daarvan. Ik houd TINI voor eene schrijffout van ΑΛΛΑ. Zoo doende, geeft de tekst geen bezwaar.

HOOFDSTUK III

1. Indien gij dan met Christus opgewekt zijt, zoekt wat
boven is, waar Christus is, gezeten aan Gods rechterhand!
2, 3. Bedenkt wat boven, niet wat op de aarde is! Want
gij zijt gestorven, en uw leven is met Christus ver-
4. borgen in God. Wanneer Christus, ons leven, geopen-
baard zal zijn, dan zult ook gij met Hem geopenbaard
worden in heerlijkheid.
5. Doodt dan uwe leden, die op de aarde zijn, ontucht,
onreinheid, hartstocht, kwade begeerlijkheid en de

6. hebzucht, die is afgodendienst, waarom de toorn Gods
7. komt. In welke dingen ook gij eertijds gewandeld
8. hebt, toen gij daarin leefdet. Maar nu legt ook gij
dit alles af, toorn, gramschap, boosheid, lastering,
9. schandelijke taal uit uwen mond! Liegt niet tegen
elkander, daar gij den ouden mensch met zijne hande-
10. lingen hebt uitgedaan, en den nieuwen aangedaan, die
vernieuwd wordt tot kennis naar het beeld desgenen,
11. die hem geschapen heeft, waar niet is Griek en Jood,
besnijdenis en voorhuid, barbaar, Scyth, dienstknecht,
vrije, maar Christus alles en in allen.

Duidelijk is, dat 3 : 1—4 : 6 een stuk bevat met ethische vermaningen, waarin niet meer bepaald aan de dwaalleerars gedacht wordt. Ik zie dien terugslag op de dwaalleeraars ook niet in de eerste verzen van H. 3, zooals nog P. EWALD wil. Gewoonlijk gaat men bij de exegese van deze pericoop van 2 : 6 uit, waar Paulus gezegd heeft: „Gelijk gij dan Christus Jezus den Heer ontvangen hebt, wandelt in Hem!" Nadat deze vermaning eerst met het oog op de dwaalleeraars uitgewerkt is, wordt zij nu thetisch behandeld. Dat vss. 1, 2 aan geen dwaalleeraars gedacht is, blijkt, dunkt mij, zonneklaar uit vs. 5, waar de voorafgaande vermaning weder wordt opgevat.

Vs. 1. „Indien gij dan met Christus opgewekt zijt" slaat terug op 2 : 20: „indien gij met Christus gestorven zijt". Het sterven en opstaän met Christus hangen ten nauwste met elkander samen en zijn symbolisch in den doop afgebeeld, waarbij men door het water ondergedompeld werd en uit het water opstond Συνηγέρθητε wijst op eene bepaalde acte in onderscheiding van het voortdurend streven van den geloovige, dat op het hoogere, geestelijke leven gericht moet zijn. Hier is bij Christus aan den verheerlijkten Christus gedacht. Zooals Christus bij zijne opstanding tot een nieuw en heerlijk leven van ongestoorde gemeenschap met God is opgewekt, moeten ook de lezers die ongestoorde gemeenschap met God zoeken. Τὰ ἄνω staat tegenover τὰ ἐπὶ τῆς γῆς. Het eerste ziet op hetgeen boven is, het leven, de gemeenschap met God en het laatste op het lagere, zinlijke, zondige leven. Ζητεῖτε is zoekt, streeft, tracht, jaagt daarnaar, beschouwt het als uw ideaal! De band met de hoogere wereld wordt door οὗ ὁ Χριστός

ἐστιν κτἑ. aangeduid, en zoo wordt τὰ ἄνω nader bepaald. Door zijne opstanding heeft Christus aan dat hoogere leven deel ontvangen en de schoonste eereplaats bij God verkregen, welke bestaat. Aan al de hemelsche goederen Gods heeft Christus deel ontvangen. Hij verkeert in zulk eene gemeenschap met God als op aarde bestaat tusschen eenen koning en iemand, die aan zijne rechterhand gezeten is. De uitdrukking van vs. 1b is ontleend aan den Messiaansch verklaarden Ps. 110 : 1. Vgl. Mt. 22 : 44, Hand. 2 : 34. Bij vss. 1, 2 herinnert men zich onwillekeurig Ef. 2 : 4—6, Fil. 3 : 19, 20 en Openb. 3 : 21. — Ἐστὶν καθήμενος mag niet door een komma worden vaneen gescheiden.

Vs. 2 herhaalt Paulus nog eens de vermaning van vs. 1, maar dicteert hier φρονεῖτε i. p. v. ζητεῖτε. Het hemelsche moet niet alleen het doel, maar ook de inhoud van het streven zijn. Men moet dat bedenken. In antithetischen vorm wordt er bijgevoegd: niet wat op de aarde is, d. i. het aardsche, lagere, zinlijke. Dat hiermede de aardsche arbeid niet veroordeeld wordt, is uit de brieven aan de Thessalonikers genoegzaam gebleken, en dat Paulus zelfs aardsch genot niet verachtte, zien wij o. a. uit Fil. 4 : 12, waar hij zegt: „Alleszins en in alles ben ik ingewijd, zoowel om verzadigd te worden als om honger te lijden, om overvloed zoowel als om gebrek te hebben". De arbeid en het genot evenwel hebben niet hun doel in zichzelven, maar zijn slechts middelen ter bereiking van een hooger doel.

Vs. 3 motiveert de vermaning van vs. 2. Want gij zijt dit aardsche leven afgestorven, zooals Christus bij zijnen dood. Ook hier wijst evenals 2 : 20 ἀπεθάνετε op eene bepaalde acte. Dat ware geestelijke leven, hetwelk het wezenlijke kenmerk des Christens is, blijft voor het oog der wereld verborgen, zooals iemand, die begraven is, niet wordt gezien. Zijn hooger leven evenwel blijft voortbestaan, is onsterfelijk. Κέκρυπται beteekent: het is in den toestand van verborgenheid. — Verborgen beteekent niet, dat ons geestelijk leven voor aanvechtingen zal bewaard blijven, wat ook het geval niet is; maar dat het eerst later geopenbaard zal worden. — Κέκρυπται staat tegenover φανερωθῇ. De volle heerlijkheid van ons ware leven, onze eigenlijke persoonlijkheid wordt openbaar, wanneer Christus wederkomt. Ἐν τῷ θεῷ, waarop bijzondere nadruk valt, is locaal gedacht. Het beteekent: in de gemeenschap met God. Ons denken en leven, onze geheele arbeid vindt zijn rust- en steunpunt in God. Het is de unio

mystica, waarop o. a. in het vierde evangelie meermalen nadruk gelegd wordt. Veel sterker is de aard van het Christelijk leven hier uitgedrukt dan in de b. v. in den Pastor van Hermas herhaaldelijk te vinden gedachte, dat wij voor God moeten leven. Er staat niet pantheïstisch, dat God is in ons, maar omgekeerd, dat wij zijn in God. Uit het in God leven vloeit de verborgenheid voort, want wie God niet zien kan, kan ook niet opmerken, wat in Hem te vinden is. Men verzwakt de beteekenis der woorden, wanneer men exegetiseert: de aard van ons geestelijk leven ligt in het heilsplan van God opgesloten. — Zooals wij met Christus sterven en opstaan, blijft ons geestelijk leven aanhoudend in de gemeenschap met Christus verkeeren (σὺν τῷ Χριστῷ). Zonder Hem is het ondenkbaar. Hij is de fontein des levens. Was ook niet het ware, geestelijke leven van Christus in God verborgen en daardoor voor de wereld onkenbaar?

Vs. 4 behelst eene vertroostende gedachte. De toestand van verborgenheid neemt straks een einde, nl. wanneer Christus bij zijne wederkomst in zijne volle heerlijkheid openbaar zal worden en het volle licht op Hem zal vallen. Die openbaring heeft plaats ten bate van anderen. Daarom staat er φανεροῦν, niet ἀποκαλύπτειν, waarbij alleen er aan gedacht zou zijn, dat wat tot nu toe Christus voor het oog verborgen hield, weggenomen was. Aan een wegnemen van eene tijdelijke verhindering of belemmering, een κάλυμμα, is niet gedacht, maar wel hieraan, dat de volle heerlijkheid van Christus openbaar wordt, zooals dan ook op het eind gesproken wordt van een openbaar worden ἐν δόξῃ, d. i. in heerlijkheid of majesteit, in den vollen luister van God. Wij zullen op het eind zien, dat het leven van Christus het leven Gods is, de openbaring Zijner heiligheid en heerlijkheid. Wij zullen Gode gelijkvormig zijn. Het is geheel in den geest der Paulinische theologie — men denke nog aan het voorgaande vers —, dat de ontplooiing onzer toekomstige heerlijkheid plaats zal hebben in de gemeenschap met Christus (σὺν αὐτῷ). Het sterkst wordt dit hierdoor uitgedrukt, dat Christus ons leven genoemd wordt (ἡ ζωὴ ἡμῶν). Christus is ons verpersoonlijkt leven. In Hem zien wij het beeld van ons ware leven. Wij kunnen hier wijzen op de analogie van 1 : 27, waar Christus onze hoop heet, en vooral op het evangelie van Johannes (11 : 25, 14 : 6) en de Ignatiaansche brieven, waar Christus meermalen genoemd wordt ons waarachtig en voortdurend leven (Ephes. 3, Smyrn. 4, Magn. 1). Paulus wil zeggen: Zoolang

deze tegenwoordige bedeeling duurt, kan men den waren aard van ons geestelijk leven niet aanschouwen. Eerst bij het aanbreken van den αἰὼν μέλλων, dan (τότε) wordt openbaar wat wij in Christus zijn.

Vss. 5—9 leert de schrijver, dat de zonde van lieverlede moet overwonnen of gedood worden. Hier is bij het dooden van de verschillende leden aan eene voortdurende acte gedachte, terwijl vs. 3 met ἀπεθάνετε één feit bedoeld wordt.

Vs. 5 [1]). Νεκροῦν is zwakker dan θανατοῦν en ziet op het afsterven (Rom. 4 : 19, vgl. ook 2 Kor. 4 : 10), het van lieverlede ophouden van de functiën van het lichaam. Τὰ ἐπὶ τῆς γῆς na μέλη staat niet tegenover de hemelsche leden, maar geeft in het algemeen een kenmerk of karaktertrek van de leden aan. Wat met die leden bedoeld wordt, behoort tot het aardsche, waartegen Paulus vs. 2 waarschuwde. P. Ewald ziet ook hier bestrijding van de dwaalleeraars en meent, dat de bedoeling is: Zijt dan asceten met betrekking tot ontucht, onreinheid enz. Ik geef dit volstrekt niet toe. Wat Paulus vs. 5 bestrijdt, zullen de dwaalleeraars evenzeer veracht hebben als hij. Aan hen behoefde hij niet te denken. De apostel leert, dat ieder geloovige twee zijden heeft, twee elementen, die hem beheerschen, welke hij noemt ouden en nieuwen mensch, vleesch en geest. Dat vleesch of die oude mensch moet langzamerhand worden gedood. Τὰ μέλη [2]) wordt evenals ἄνθρωπος vs. 9 niet in physischen, maar in ethischen zin gebruikt. Voor het physische als symbool van het geestelijke vgl. Mt. 5 : 29, 30, het gezegde over het rechteroog, dat uitgetrokken, en de rechterhand, die afgehouwen moet worden. Zeer juist is de verklaring van Calvijn: „Vitia autem quaedam enumerat, quae inproprie vocat membra, sed tamen eleganter. Naturam nostram, quasi massam ex diversis vitiis conflatam imaginatur. Membra igitur nostra sunt quae veluti affixa nobis haerent. Terrena etiam appellat, alludens ad illud quod dixerat". De beeldspraak bij de leden is hoogst gepast, daar men bij de meeste zonden zijne leden misbruikt. Dat de leden hier als personen voorgesteld worden, behoeft wel geen betoog. — Onjuist

---

[1]) Bij de zonden, waartegen gewaarschuwd wordt, kan men o. a. zeer gepast vergelijken E. von Dobschütz, Zur Terminologie des Sittlichen, in zijn boek „Die urchristlichen Gemeinden", 1902, S. 277—284.

[2]) Michelsen (t. a. pl. bl. 179) gist ἐπιμελήματα i. p. v. μέλη τὰ ἐπί.

is, met LIGHTFOOT πορνείαν κτέ. door een kolon van het voorgaande te scheiden, en aan te nemen, dat eigenlijk ἀπόθεσθε verzwegen is. Maar dan had Paulus dit wel mogen uitdrukken en evenals νεκρώσατε voorop plaatsen. Na de leden, die de organen zijn van de verschillende zonden, noemt Paulus de zonden zelve en wel de eerste vier in twee paren. De kwestie is, of Paulus slechts twee zonden noemt, ontucht en hebzucht, zoodat de eerste vier begrippen alle op zonden tegen het zesde gebod betrekking hebben, of dat reeds aan πάθος en ἐπιθυμία κακή een nieuwe zin kan worden toegekend, terwijl dan καὶ τὴν πλεονεξίαν eene speciale soort van de κακὴ ἐπιθυμία is. Ik verklaar mij voor het tweede gevoelen. Waarheid is, dat Paulus meermalen ontucht en hebzucht als de twee voornaamste zonden vooral in handelssteden op den voorgrond stelt (1 Thess. 4 : 5, 1 Kor. 5 : 9 enz., 6 : 9 enz.), en dat ἀκαθαρσία, πάθος en ἐπιθυμία κακή zonder twijfel van zonden op het gebied van het geslachtsleven gebezigd kunnen worden. Maar noodig is dit niet. Paulus begint met πορνεία, ontucht, hoererij, die bij de heidenen eigenlijk niet voor zonde gold, en eenen grooten omvang had aangenomen, zoodat hij er in zijne brieven telkens met nadruk moet tegen waarschuwen. Πορνεία is eene speciale soort van onreinheid, terwijl ἀκαθαρσία die ondeugd is, meer in het algemeen beschouwd. Vgl. Ef. 5 : 3. Gal. 5 : 19. — Πάθος en ἐπιθυμία komen ook naast elkander voor 1 Thess. 4 : 5, Gal. 5 : 24. Πάθος is hartstocht, die den mensch zóó beheerscht, dat hij willoos en daardoor machteloos wordt. Dezelfde ondeugd kan als een πάθος en als eene ἐπιθυμία beschouwd worden naar hare passieve en hare actieve zijde. Ἐπιθυμία heeft hier eene ruimere strekking dan Arist. Eth. Nic. II, 4, waar zij op ééne lijn staat met vrees, toorn, enz. en tot πάθος in de verhouding verkeert van de species tot het genus. Hier heeft ἐπιθυμία eene ruimere strekking dan πάθος en heeft betrekking op allerlei booze neigingen en begeerlijkheden, die de wortel zijn van allerlei zonden. Natuurlijk is van de booze begeerlijkheden inzonderheid sprake in verband met het geslachtsleven, want geen drift is sterker dan de geslachtsdrift. Maar niet alleen aan het sexueele leven is hier gedacht. Hier staat κακή er bij, omdat ἐπιθυμία ook in bonam partem gebezigd kan worden. Vgl. 1 Kor. 10 : 6. — De hebzucht heeft

evenals de ontucht op eene concrete openbaring van de zonde betrekking. Omdat ook de hebzuchtige ter voldoening aan zijnen lust zijne leden gebruikt, geldt ook met het oog op hem, dat wij onze leden moeten dooden. De zucht, zijn bezit te vermeerderen, is niet alleen niet afkeurenswaardig, maar zelfs prijzenswaardig. Hoe zou men naar den eisch der Christelijke moraal (zie nog Ef. 4 : 28) liefdadigheid tegenover behoeftigen en ellendigen kunnen betrachten, wanneer men niet heeft een bepaald bezit? Een privaat bezit is noodig voor den welstand en de normale ontwikkeling van een gezin. De hebzuchtige evenwel zoekt zijn voordeel vaak ten koste van een ander, en is in de te bezigen middelen niet altoos kieskeurig. Wat middel moet zijn, beschouwt hij als doel. Alle goed, waaraan men zelfstandige waarde naast en tegenover God toekent, beschouwt men als zijnen God. Vandaar, dat de hebzucht hier terecht afgoderij genoemd wordt. Jezus heeft Mt. 6 : 24 zeer juist er aan herinnerd, dat men niet tegelijkertijd God en Mammon kan dienen, en 1 Tim. 6 : 10 wordt de geldgierigheid genoemd een wortel van alle kwaad. Soortgelijke vermaningen tegen de hebzucht als hier vindt men Ef. 5 : 5, Polyc. Phil. 11 (si quis non abstinuerit se ab avaritia, ab idolatria coinquinabitur), Test. XII patr. Jud. 18 ἡ φιλαργυρία πρὸς εἴδωλα ὁδηγεῖ.

Vs. 6. Waarschuwing tegen de zonden met verwijzing naar de gevolgen der zonden. „Waarom de toorn Gods komt”. De bijvoeging van sommige get.: „over de kinderen der ongehoorzaamheid” is uit Ef. 5 : 6. Het volgende vereischt die toevoeging niet, want ἐν οἷς ziet evenals ἐν τούτοις niet op de zondaren, maar op de zonden. De toorn Gods is hier gelijk meermalen bij Paulus de bij het gericht Gods openbaar wordende toorn, die komende of aanstaande is. Aan de gezindheid Gods als zoodanig is niet gedacht, want deze rust reeds op de zondaars, en kan niet als komend worden voorgesteld.

Vs. 7. Ἐν οἷς slaat, zooals wij zeiden, evenals ἐν τούτοις op de zonden en is dus neutri generis. Dit vers is de voorbereiding tot het volgende vers met zijne vermaning, dat men nu al deze zonden af moet leggen. Ook de lezers hebben evenals de andere heidenen in zulke zonden gewandeld, toen zij daarin leefden. De levensbeweging of het περιπατεῖν was de natuurlijke openbaring van den toestand, waarin de Kolossers zich toen bevonden. „In de zonden leven” beteekent: zijn levenselement daarin vinden.

Hun denken en leven, hun geheele zijn bewoog zich toen in den toestand van zonde. Het leven in de zonden staat tegenover het leven in God of in Christus. — Wij hebben de keus tusschen de lezingen ἐν τούτοις en ἐν αὐτοῖς. Ik geloof, dat eer de tweede uit de eerste voortvloeide dan omgekeerd. Ἐν τούτοις is sterker dan ἐν αὐτοῖς en wijst er op, dat het dezelfde zonden zijn, waarin de lezers leefden als de heidenen.

Vs. 8. Maar thans, nu de toestand zoo geheel anders is, en men een nieuw leven heeft aangevangen, moeten de Kolossers evenals de andere geloovigen dat alles, wat tevoren onder τὰ μέλη bedoeld is, als een kleed afleggen, zoodat men er radicaal mede breekt. Wat vroeger te begrijpen en te vergeven was, is nu niet meer toe te laten. Τὰ πάντα kan niet op het volgende zien, waar slechts enkele zonden genoemd worden, die uit liefdelooze gezindheid tegen den naaste voortvloeien. — Ὀργή en θυμός zijn verwante begrippen, die ook Rom. 2 : 8 en Ef. 4 : 31 naast elkander voorkomen, en van bitterheid tegen den naaste getuigen. Θυμός is hier niet naar het spraakgebruik der Stoa de beginnende toorn. Zoo b. v. Diog. Laert. VII, 114 ὁ δὲ θυμός ἐστιν ὀργὴ ἀρχομένη en HIERONYMUS in Ephes. 4 : 31: furor incipiens ira est. Men heeft dit onderscheid tusschen θυμός en ὀργή opgemerkt, dat de eerste is de inwendige toorn en de tweede de openbaring daarvan naar buiten. Ὀργή onderstelt dus wel θυμός, maar θυμός behoeft zich niet altoos in ὀργή te vertoonen. Ook Openb. 19 : 15 worden zij duidelijk van elkander onderscheiden, waar sprake is van den wijn der gramschap des toorns van God (τοῦ οἴνου τοῦ θυμοῦ τῆς ὀργῆς τοῦ θεοῦ). — Κακία is niet slechtheid in het algemeen, zooals in het gewone Grieksch, maar een bepaalde vorm der zonde naast andere vormen. Zij wijst de boosheid aan, die zich ten doel stelt, anderen schade aan te doen, en die daarin een behagen schept. Zoo noemt CALVIJN ze in zijne verklaring van Ef. 4 : 32 zeer terecht: „animi pravitas, quae humanitati et aequitati est opposita". — Βλασφημία en αἰσχρολογία zien op de openbaring van de liefdeloosheid in het woord. Βλασφημία = taal, waardoor men een ander smaadt, lastert en zijne eer aantast. Αἰσχρολογία = schandelijke, hatelijke taal, schandelijke dingen van iemand zeggen. — Ἐκ τοῦ στόματος ὑμῶν is eene vreemde bijvoeging. Men legt iets af als een kleed en iets gaat uit den mond, maar afleggen uit den mond is eenvoudig niet te verstaan. Men voegt

het daarom alleen bij αἰσχρολογίαν in den zin van schandelijk spreken met den mond. Maar dit staat er niet. Er pleit m. i. veel voor, het voor eene invoeging uit Ef. 4 : 29 te houden. Ons bezwaar is reeds door afschrijvers als van F en G gevoeld, die na ἐκ τοῦ στόματος ὑμῶν schreven: μὴ ἐκπορευέσθω [1]).

Vs. 9 moet in nauw verband met Ef. 4 : 25 worden beschouwd. Daaruit blijkt, dat de apostolische vermaning hierop neerkomt, dat men door onderlinge, broederlijke gezindheid zijnen naaste of liever zijnen broeder niet beliegen mag. Men moet in de gemeente op absolute trouw en waarheidsliefde kunnen rekenen. Wij zijn immers leden van één lichaam. Na de vermaning van vs. 8^b zou de opmerking vrij overtollig klinken, dat men niet het kwade van elkander zeggen mocht. De tegenwerping ligt dan voor de hand: Mocht men van buiten de gemeente staande personen dan wel het kwade zeggen? Ψεύδεσθαι εἰς ἀλλήλους kan men niet opvatten in den zin van ψεύδεσθαι κατά τινος, maar in dien van ψεύδεσθαι πρός τινα.

Vss. 9, 10. De schrijver zet, zooals wel meer zijne gewoonte is, zijne vermaningen in Participia voort, terwijl wij eigenlijk Imperativi hadden verwacht. Gedacht is niet aan eene bepaalde acte als bij den doop, maar aan een voortdurend proces, zooals blijkt uit τὸν ἀνακαινούμενον κτέ. Dagelijks moeten wij den ouden mensch uittrekken en den nieuwen aandoen. Natuurlijk is de persoon, die uittrekt, dezelfde als die aantrekt, maar de verandering is zóó radicaal, dat het lijkt, alsof twee verschillende personen, een oude en een nieuwe mensch, bedoeld zijn. Als zoodanig worden zij van elkander onderscheiden. De oude mensch is de zondige, zinlijke mensch, en zijne daden zijn enkele openbaringen van den toestand, waarin hij verkeert. De νέος ἄνθρωπος van vs. 10 staat tegenover den παλαιός van vs. 9. Νέος is nieuw in tijd en de veranderde hoedanigheid van den mensch wordt uitgedrukt door ἀνακαινούμενον. Daar hier sprake is van eene nieuwe schepping, wijst ἀνα in ἀνακαινούμενον niet op de herstelling van eenen vroegeren toestand, maar het versterkt eenvoudig het begrip van het werkwoord. Het vleesch moeten wij dooden en naar den Geest moeten wij leven. De vernieuwing is niet, zooals men wel eens beweerd heeft, de wedergeboorte, want

[1]) MICHELSEN (t. a. pl. bl. 180) leest met het oog op g (ne emiseritis) na ἐκ τοῦ στόματος: μὴ προίεσθε.

deze laatste is een eenmaal plaats hebbend feit. Neen! bij de vernieuwing is aan de heiligmaking gedacht [1]) als vrucht van de wedergeboorte, en deze beschouwd van hare Goddelijke, niet van hare menschelijke zijde. Ook bij de bekeering van den mensch is het God, die vernieuwt. Paulus beschouwt op geestelijk gebied den menschelijken factor nooit afgezonderd of losgemaakt van den Goddelijken, maar blijft zich van zijne afhankelijkheid altoos ten diepste bewust, wat op Protestantsch terrein in het Gereformeerd leertype het scherpst en het best is uitgedrukt. Niet de mensch is het, die zichzelven vernieuwt, maar het is God, die het doet. Hij herschept den mensch naar Zijn eigen beeld, zooals Hij hem ook schiep naar Zijn beeld, d. i. naar Zijne gelijkenis (Gen. 1 : 26, 27). Bij τοῦ κτίσαντος αὐτόν is niet aan God als schepper, maar als herschepper gedacht. Αὐτόν slaat op τὸν νέον. Ik herinner hier aan Ef. 2 : 10, waar staat, dat God de goede werken tevoren bereid heeft, opdat wij daarin wandelen zouden. — Εἰς ἐπίγνωσιν moet met het voorafgaande en niet met het volgende worden verbonden. Dit doet o. a. P. EWALD in zijnen comm. S. 420. Maar als Paulus had willen uitdrukken, dat de ons ten deel vallende kennis met de Goddelijke overeenkomt, had hij zich toch ongelukkig uitgedrukt. Gedacht is aan de grondige kennis op ethisch gebied, de duidelijke onderscheiding van goed en kwaad. Deze is de vrucht van de vernieuwing. De vernieuwing leidt daartoe, heeft haar als resultaat. De oude mensch heeft tengevolge van zijn ego-centrisch standpunt eene geheel verkeerde beschouwing van het zedelijk terrein en de levensverhoudingen, waarin hij geplaatst is. Hij beschouwt als geoorloofd, wat feitelijk niet geoorloofd is, als nuttig, wat feitelijk in strijd is met zijne waarachtige belangen. De nieuwe [2]) mensch daarentegen heeft tengevolge van zijn theo-centrisch standpunt eene verhevene beschouwing van het zedelijke leven. Alle utilisme moet hem vreemd zijn en hij toetst wat geoorloofd en wat niet geoorloofd is aan de wet Gods. Als gevolg hiervan zullen ook zijne daden een geheel ander karakter dragen. Bij de beschrijving van den ouden mensch spreekt Paulus niet van zijne kennis, maar

[1]) Het is daarom onjuist, dat *nieuw* en *vernieuwd wordt* elkander zouden tegenspreken, zooals MICHELSEN (t. a. pl. bl. 180) zegt, die voor νέον gist ανον (ἄνθρωπον). Tegenover παλαιόν moet staan νέον. — Ik houd de lezing van FG αὐτοῦ vóór τοῦ voor een Latinisme (eius qui etc.), en begrijp niet, hoe MICHELSEN (bl. 180) daarop bouwen kan voor zijne lezing κατ' εἰκόνα αὐτοῦ, die uit Ef. 4 : 24 zou zijn voortgevloeid.

[2]) MICHELSEN (t. a. pl. bl. 180).

wel van zijne daden, en bij de beschrijving van den nieuwen mensch memoreert hij juist wel de kennis, maar niet de daden. Trouwens op die grondige kennis kwam het aan. Zij was de grondslag voor de daden. Dat bij ἐπίγνωσις niet aan theoretische, maar aan practische kennis des levens gedacht is, zal uit onze verklaring wel genoegzaam zijn gebleken Ook herinnerden wij reeds vroeger, dat ἐπί in ἐπίγνωσις niet de richting, maar het grondig karakter van de kennis uitdrukt.

Vs. 11 heeft een parallel in Gal. 3 : 28 [1]), waar wij lezen, dat in Christus geen Jood is of Griek, geen slaaf of vrije, geen man en vrouw, want dat allen één zijn in Christus Jezus. Daar evenwel is gedacht aan de eenheid der gemeente, waarin alle nationale, godsdienstige en sociale verschillen wegvallen. Hier is aan den enkelen mensch, en wel aan den vernieuwden gedacht. Bij hem vallen de genoemde verschilpunten geheel weg. Men vraagt bij hem, d. i. bij de beoordeeling van hem niet: Zijt gij een Griek of Jood, besneden of onbesneden, beschaafd of onbeschaafd, slaaf of heer, maar zijt gij een goed Christen, leeft Christus in u, is Hij uw alles beheerschend beginsel? Christus moet uwe geheele persoonlijkheid gewijd, geadeld hebben, zijnen stempel op u hebben gezet. Geen verschil maakt het, of men πάντα of τὰ πάντα leest. Τὰ πάντα lijkt mij eene verbetering naar Ef. 1 : 23. Ἐν πᾶσιν vat ik niet neutri, maar masc. generis op, evenals Ef. 1 : 23. Bij allen is Hij het domineerend beginsel. Duidelijk is, dat Paulus een voortreffelijk beginsel voor alle geloovigen uitdrukt en niet alleen aan de Kolossers denkt. Immers zullen er in de gemeente van Kolosse wel geen Scythen geweest zijn. Paulus noemt eenige, maar niet alle tegenstellingen, welke bij den geloovige wegvallen. Hij spreekt b. v. niet van man en vrouw, oud en jong. Wat den vorm betreft, merken wij op, dat Paulus de twee eerste paren door καί verbindt, en bij de vier volgende substantiva een asyndeton bezigt. Bij den ouden mensch komt het aan op de uitwendige tegenstellingen van het nationale of sociale leven. Daar is het de vraag, wàt de menschen van u zeggen. Bij den nieuwen mensch is de aangelegde maatstaf zuiver geestelijk en is het de vraag, wat God van u zegt, of gij Christus' beeld vertoont. — Ἔνι is niet de

[1]) Maar is daarom aan deze plaats niet ontleend, zooals MICHELSEN wil (t. a. pl. bl. 181), die dit vers voor eene latere bijvoeging houdt.

oudere (Homerische) vorm voor ἐν, maar is hier de afkorting van ἔνεστιν. Analoog is πάρα = πάρεστιν. — Ἕλλην καὶ Ἰουδαῖος ziet op verschil in nationaliteit. Omdat hier reeds Ἕλλην gevonden wordt, ontbreekt het bij βάρβαρος, waarbij men het eveneens verwacht. Naar het oordeel van den Griek waren allen βάρβαροι behalve hij zelf. Βάρβαρος is hier een algemeene naam voor ieder, die onbeschaafd is. Den hoogsten trap van onbeschaafdheid vond men bij de Scythen, die wegens hunne woestheid en wreedheid berucht waren en wel eens tegenover de beschaafde Egyptenaars geplaatst werden (zie b.v. Philo, Vita Mos. II, 4). Herodotus 1 : 103—106 verhaalt, dat woeste horden dezer Scythen ten tijde van Josia Palestina en een groot gedeelte van West-Azië hebben overstroomd. Besnijdenis en onbesnedenheid staan per metonymiam voor besnedenen en onbesnedenen. — Ik geloof niet, dat Paulus hier speciaal aan de dwaalleeraars denkt, die aan de besnijdenis zulke groote waarde hechtten. Immers deden dit vele Christenen uit de Joden en van de Joden gold het buiten kijf. Welk eene fierheid van karakter spreekt er uit, dat Paulus, de vroegere Jood, thans zelf aan dit uiterlijk teeken geen waarde meer hechtte. Voorwaar! zulk een man was voor de zending onder de heidenen uitnemend geschikt. Beschaving en ontwikkeling heeft Paulus nooit veracht, maar hij heeft ze niet als noodzakelijke voorwaarden van de zaligheid beschouwd. Paulus kende als Christen geen slaaf en vrije. Maar het getuigde zeker van wijze bedachtzaamheid, dat hij uit dit principe niet de consequentie afleidde, dat de Christen-heeren hunne slaven moesten loslaten, wat toen eene onmogelijkheid zou geweest zijn. De apostel was zeker een voorstander van geleidelijke ontwikkeling en geen heethoofd of drijver, al bezat hij ook een cholerisch temperament.

12. Doet dan aan als uitverkorenen Gods, heilige en geliefde,
innerlijke ontferming, goederentierenheid, nederigheid,
13. zachtmoedigheid, lankmoedigheid. Verdraagt elkander
en vergeeft elkander, wanneer iemand tegenover een
ander eene klacht heeft, gelijk ook de Heer u vergeven
14. heeft, doet ook gij alzoo! En doet bij dit alles de liefde
15. aan, wat de band der volkomenheid is! En de vrede
van Christus heersche in uwe harten, waartoe gij ook
geroepen werdt in één lichaam, en weest dankbaar!

16. Het woord van Christus wone rijkelijke onder u in
alle wijsheid! Leert en vermaant elkander met psalmen,
lofzangen, geestelijke liederen, zingt op liefelijke wijze
17. Gode in uwe harten! En al wat gij ook doet met
woord of met werk, doet het alles in den naam van
den Heer Jezus, dankend God den Vader door Hem!
18. Gij vrouwen! onderwerpt u aan uwe mannen, gelijk
19. het betaamt in den Heer. Gij mannen! hebt uwe
20. vrouwen lief en weest niet bitter tegen haar! Gij
kinderen! weest aan uwe ouders in alles gehoorzaam;
21. want dat is welbehagelijk in den Heer. Gij vaders!
tergt uwe kinderen niet, opdat zij niet moedeloos
22. worden. Gij dienstknechten! zijt uwen heeren naar het
vleesch in alles gehoorzaam, niet met oogendienst als
menschenbehagers, maar in eenvoud des harten,
23. vreezend den Heer! Wat gij ook doet, verricht het
24. van harte als den Heer en niet voor menschen, daar
gij weet, dat gij van den Heer de vergelding der
erfenis ontvangen zult. Den Heer Christus dient gij.
25. Want die onrecht doet, zal vergolden krijgen wat
hij gedaan heeft, en er is geen aanneming des persoons.
4 : 1. Gij heeren! betracht jegens uwe knechten recht en
billijkheid, daar gij weet, dat ook gij eenen Heer in
den hemel hebt.

Vs. 12. Thans volgen op de negatieve de positieve vermaningen, of op hetgeen verboden hetgeen geboden is. De beeldspraak van het aankleeden, welke wij reeds vs. 10 gehad hebben, wordt hier voortgezet. Thans wordt evenwel niet aan den geheelen nieuwen mensch, maar aan enkele openbaringen of eigenschappen van hem gedacht. Speciale deugden worden genoemd. Οὖν ziet op het voorafgaande, dat Christus alles en in allen is, en de hooge positie, welke de geloovigen innemen, wordt door ὡς ἐκλεκτοὶ τοῦ θεοῦ uitgedrukt, over de beteekenis waarvan wij bij de exegese van Ef. 1 : 4 gesproken hebben. Blijkens τοῦ θεοῦ wordt ἐκλεκτοί hier als substantivum beschouwd. Zij, die door God van eeuwigheid af tot de zaligheid uitverkoren zijn, werden

als zoodanig aan het zinlijke en zondige onttrokken (ἅγιοι) en zijn het voorwerp van Gods liefde (ἠγαπημένοι). Ἅγιοι καὶ ἠγαπημένοι zijn aan ἐκλεκτοὶ τοῦ θεοῦ ondergeschikt. Aan hunne verhevene roeping moesten de geloovigen beantwoorden en zij moesten aantrekken σπλάγχνα οἰκτιρμοῦ κτἑ. Σπλάγχνα, eigenlijk ingewanden, beteekent hier hartelijke liefde. Vgl. Lk. 1 : 78 σπλάγχνα ἐλέους. Wat Fil. 2 : 1 heet σπλάγχνα καὶ οἰκτιρμοί, wordt hier genoemd σπλάγχνα οἰκτιρμοῦ. Ik geloof niet, dat hier aan het medelijdend hart gedacht is (Filem. 7 en 20), maar aan het medelijden zelf, aan erbarming vol medegevoel, die dus op hartelijkheid in hooge mate aanspraak mag maken. Οἰκτίρμων, medelijdend of barmhartig is hij, die in de smart en de ellende van een ander deelt, zich zijn lot aantrekt. — Χρηστότης = vriendelijkheid, goedertierenheid, die een gevolg is van de welwillende gezindheid jegens anderen, het tegenovergestelde van hardheid en ruwheid. — Vgl. bij de nederigheid, zachtmoedigheid, lankmoedigheid en het verdragen van elkander (vs. 13) onze exegese van de parallele plaats Ef. 4 : 2. Hier zij het genoeg, er aan te herinneren, dat de πραΰτης en de μακροθυμία uit de ταπεινοφροσύνη voortvloeien.

Vs. 13. Van de vermaningen in begrippen gaat Paulus hier over tot de vermaningen in Participia, waar wij Imperativi zouden verwachten. Op des apostels voorliefde voor Participia in vermaningen wezen wij reeds bij vs. 9, 10. Men moet elkander verdragen en elkander vergeven (χαριζόμενοι ἑαυτοῖς voor χαριζόμενοι ἀλλήλοις). — De schuld rust nooit alleen bij eene partij, maar ook bij de andere. Vandaag moet men zijnen broeder iets vergeven en morgen moet de broeder ons hetzelfde doen. Ieder heeft zijne zwakke zijden en geeft aanleiding tot misverstand, ontevredenheid en verbittering. Vergeven en vergeten is eene schoone deugd, die evenwel zelden wordt betracht. Zonder eenen algemeenen regel te hebben, kan men opmerken, dat driftige en opvliegende naturen eerder daartoe gezind zijn dan de kalme en gelatene. Deze laatsten loopen meer gevaar te mokken en wraak te koesteren. De vermaning tot vergevensgezindheid wordt gesteund door het voorbeeld van den Heer Jezus. Eene andere, maar ook zeer goed te verstane opmerking betreffende de vergeving vinden wij in het „Onze Vader" Mt. 6 : 12. Sommige getuigen lezen misschien naar Ef. 4 : 32, dat men hier vergeleek, ὁ Χριστός i. p. v. ὁ κύριος. Opmerkelijk is hier, dat Christus de zonden

vergeeft, want de gewone Paulinische leer is, dat God in Christus de zonden kwijtscheldt, zooals de genoemde parallele plaats Ef. 4 : 32 leert. De Heer Jezus vergeeft, inzoover de Vader door Hem vergeeft, en gedurende zijn aardsche leven heeft Jezus dit meermalen gedaan.

Vs. 14. Het verzwegen werkwoord is ἐνδύσασθε. P. Ewald zal wel weinig navolging vinden met zijne verklaring, achter τούτοις een kolon te denken en den apostel te laten zeggen, dat hij niet vergeten wil, de liefde te noemen. Wat Ewald voorstelt, is eenvoudig geen Grieksch. Als het een bezwaar tegen onze opvatting is, dat de tevoren genoemde deugden niet zonder de liefde denkbaar zijn, begrijp ik niet, hoe dit bezwaar door de opvatting van Ewald weggenomen wordt. Paulus behoefde de liefde dan toch niet afzonderlijk te noemen. Ik zou zeggen: Na de verschillende deugden vermeldt Paulus het beginsel, waaruit zij moeten voortvloeien, d. i. de onderlinge liefde of de liefde tot den naaste. Hoe hoog hij die liefde stelt, blijkt genoegzaam o. a. 1 Kor. 13. De liefde wordt niet als een kleed gedacht, dat men over dit alles, d. i. over de deugden (ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις) heentrekt. Vooreerst zou dat eene zonderlinge voorstelling zijn, maar ook was zij verder in strijd met het volgende, waar de liefde met eenen band vergeleken wordt. Ἐπὶ πᾶσι is niet: voornamelijk, en nog veel minder „propter omnia" (Calvijn), maar boven of behalve alles, nl. wat Paulus vss. 12, 13 van de Christelijke deugden gezegd heeft. De apostel wil niet beweren, dat de tevoren genoemde deugden eenvoudig tot het temperament van den mensch behooren, en het toch vooral op de liefde aankomt, maar dat de bedoelde deugden geen zedelijke waarde hebben, als de bron, waaruit zij voortvloeien, niet zuiver en edel is. — De lezingen ὅς en ἥτις ἐστίν i. p. v. ὅ ἐστιν zijn latere verbeteringen, omdat men zich over ὅς verwonderde. Ὅ kan niet slaan op het aandoen van de liefde, want de band der volmaaktheid bestaat niet in het aandoen van de liefde, maar in de liefde zelve. Wij moeten ὅ ἐστιν verklaren in den trant van Ef. 5 : 5, Ign. Rom. 7, Magn. 10, Trall. 7, waar het evenals hier wil zeggen: wat beteekent. — Bij σύνδεσμος τῆς τελειότητος is het allereerst de vraag, wat verbonden wordt, en verder waarin de volmaaktheid bestaat. Dikwijls zegt men o. a. met Lightfoot, dat de liefde de verschillende deugden tezamen vereenigt, en beroept zich dan op 1 Clem. 49 τὸν δεσμὸν τῆς ἀγάπης τοῦ θεοῦ τίς δύναται

ἐξηγήσασθαι; Zoo leest men ook van de Pythagoreërs (Simplic. in Epictet. p. 208 A): περισσῶς τῶν ἄλλων ἀρετῶν τὴν φιλίαν ἐτίμων καὶ σύνδεσμον αὐτὴν πασῶν τῶν ἀρετῶν ἔλεγον. Ik geloof evenwel niet, dat dit logisch gedacht is. De liefde verbindt niet de deugden onder elkander, maar hen, die deze deugden bezitten. Aan de eenheid der gemeente is gedacht, zooals de afschrijvers gevoelden, die bij vergissing τῆς ἑνότητος i. p. v. τῆς τελειότητος schreven (zie D* F^{gr} G d e g Ambrst.), en gelijk duidelijk blijkt uit de roeping *in één lichaam* van vs. 15. In elk geval is de afgewezene verklaring te verkiezen boven die, volgens welke σύνδεσμος = σύνθεσις, het geheel of totaal, waarbij men zich beroept op Herodian. IV : 12 πάντα τὸν σύνδεσμον τῶν ἐπιστολῶν, en op Ign. Trall. 3 σύνδεσμον ἀποστόλων. Een formeel bezwaar is, dat wij bij deze opvatting het artikel vóór σύνδεσμος zouden verwachten, en een materieel, dat de liefde niet de samenvatting van de verschillende deugden genoemd kan worden. — Τῆς τελειότητος is niet Gen. obj.: voor de volkomenheid, zoodat gedacht is aan een band daarvoor. Evenmin is het Gen. subj., zoodat bedoeld is de band, welken de volkomenheid bezit, maar het is Gen. qual. of appos., zoodat bedoeld is de band, die in de volkomenheid bestaat. Vgl. Ef. 4 : 3. Dan is het ideaal der Christelijke volkomenheid bereikt, wanneer de liefde in voldoende mate aanwezig is. De gansche gemeente moet door éénen band zijn verbonden.

Vs. 15. Eene nieuwe vermaning wordt aan de voorgaande toegevoegd, nl. dat de vrede van Christus in de harten heersche. Men moet niet in verband met vs. 14^{b} en „het ééne lichaam" van dit vers aan den onderlingen vrede of de harmonie denken. Want vooreerst zouden wij dan niet βραβευέτω [1] (van βραβεύειν, kampvechter zijn, de beslissing geven bij de bepaling van de prijzen, regelen, besturen), maar ἐνοικείτω verwacht hebben. Maar vooral zou daarbij minder passen: „en weest dankbaar". Men is God dankbaar voor een door Hem ons geschonken goed, maar niet voor eene onderlinge stemming. Ik denk bij den vrede van Christus aan den vrede, het heil, de gemeenschap of het leven Gods, dat Christus geeft, die de bewerker van de verzoening is tusschen den mensch en God. Vgl. Joh. 14 : 27, Ef. 2 : 14.

[1]) Onnoodig zijn de gissingen van Bentley θριαμβευέτω of γαυριάτω, en bepaald onjuist is die van Michelsen (bl. 181): πρεσβευέτω.

De lezing „de vrede Gods" is misschien te verklaren uit Fil. 4 : 7. — Men bedenke wel, dat er niet volgt: waartoe gij geroepen werdt in één lichaam, maar waartoe gij ook geroepen werdt in één lichaam. De apostel wil zeggen: eene der redenen, waarom God u riep in den vorm van één lichaam of één organisme, was deze, dat de vrede van Christus in u heerschen zou. Bij de exegese van de roeping in één lichaam herinnere men zich het gezegde bij Ef. 4 : 4—16, waar gewezen wordt o. a. op de eenheid van Hem, die roept, het middel, waardoor, en het doel, waartoe God roept. Natuurlijk had die roeping in één lichaam allereerst plaats, om de eenheid in de gemeente tot stand te brengen, maar ook om haar voor het duurzaam bezit van Christus' vrede geschikt te maken. Die vrede kan niet daar gevonden worden, waar geen eenheid heerscht. — „En weest dankbaar" is eene nieuwe, aan de voorafgaande aansluitende vermaning. God moet men erkentelijk zijn voor de ons geschonkene zaligheid. Εὐχάριστος is hier niet aangenaam, maar dankbaar. Zeer logisch en consequent heeft Paulus zijne gedachten ontwikkeld [1]). De verschillende, vss. 12, 13 genoemde deugden rusten op het beginsel der liefde, en de liefde is gebaseerd op het heil van Christus, gelijk dit een gevolg is van de roeping Gods. Zooals wij zeiden, is ἐν ἑνὶ σώματι de band, waardoor vs. 15 met vs. 14 verbonden is.

Vs. 16 [2]). Het was geheel in den geest van Paulus, dat hij het bij deze eenvoudige opwekking tot dankbaarheid niet liet, maar haar nog wat breeder vss. 16, 17 ontwikkelde. Gewoonlijk spreekt Paulus van het woord Gods of des Heeren, maar hier naar analogie van vs. 15 (de vrede van Christus) van het woord van Christus. Gedacht is aan het van Christus uitgaande (Gen. auctoris) woord naar zijnen inhoud als prediking des heils en als wet voor het zedelijke leven. Rijkelijk moge het in de Kolossers wonen en zijne heilzame kracht in hen openbaren! In den vorm van alle wijsheid (ἐν σοφίᾳ, vgl. 1 : 9, 28, Ef. 1 : 8) moet het zich openbaren, zoodat zij toonen inzicht, kennis, verstand te hebben van godsdienstige en zedelijke onderwerpen, begiftigd te zijn met de wijsheid Gods, die in oogen der wereld dwaasheid

[1]) Van een ander gevoelen is MICHELSEN (bl. 182), die hier in plaats van de opwekking tot dankbaarheid leest: *καὶ ἐν εὐχαριστίᾳ γίνεσθε*, wat hij zeer onjuist verklaart door: „en tot dien vrede komt gij in 't avondmaal". Het avondmaal valt hier uit de lucht en heet wel Didache 9 : 1 enz., maar niet bij Paulus, eucharistie.

[2]) Vgl. hierbij de goede en practische opmerkingen van W. F. K. KLINKENBERG (Geloof en Vrijheid, 1905, bl. 153—220).

schijnt. Paulus drukt zich blijkens „rijkelijk in alle wijsheid" naar zijne gewoonte krachtig uit. Ἐν πάσῃ σοφίᾳ behoort niet bij het volgende. Men moge voor deze constructie zich op het volgende ἐν χάριτι ᾄδοντες beroepen, tegen haar pleit, dat men wel met wijsheid kon leeren, maar dat de gedachte: met alle wijsheid vermanen door het Christelijk lied, eenen vreemden zin zou geven. — Ook hier weder in vs. 16ᵇ hebben de Participia de beteekenis van Imperativi: Leert en vermaant elkander! Zeer zonderling is het voorstel van P. EWALD (Comm. S. 428), te verklaren: Laat het woord van Christus rijkelijk onder u wonen, 1 u leerend en vermanend in alle wijsheid, 2 in psalmen en hymnen en geestelijk liederen, 3 ἐν τῇ χάριτι of onder dank Gode zingend in uw hart. Ik begrijp niet, hoe men No. 2 van No. 3 kan scheiden, waarom men iemand niet leeren en vermanen kan door het Christelijk lied, en vooral niet, dat EWALD zoo slecht den Griekschen tekst leest, die de combinatie van διδάσκοντες καὶ νουθετοῦντες met ὁ λόγος τοῦ Χριστοῦ ἐνοικείτω verbiedt [1]). Het is volstrekt niet vreemd, dat het Christelijk lied als een middel tot leering en vermaning wordt voorgesteld. Wij kennen uit de geschiedenis verschillende voorbeelden daarvan. Door het lied zocht EPHRAÏM DE SYRIËR den invloed der hymnen van den Gnostischen dichter BARDESANES te bestrijden. ARIUS verbreidde zijne Christologische meeningen door verschillende eenvoudige, voor het volk berekende zangen. AMBROSIUS daarentegen trachtte het orthodoxe geloof door zijne liederen te beschermen. PAULUS VAN SAMOSATA keurde de psalmen, die men ter eere van Christus zong, niet goed en schafte ze af, omdat zij het werk waren van nieuwere dichters, maar liet op den grooten Paaschdag wel zekere psalmen tot zijn eigen lof door de vrouwen aanheffen. Zoo W. MOLL, Gesch. van het kerkelijke leven enz. 1846, II, bl. 249, 250. — Paulus spreekt van ψαλμοί, ὕμνοι en ᾠδαὶ πνευματικαί. Men heeft deze klassen van elkander onderscheiden en onder de eerste verstaan de O. T.ische psalmen, of de liederen des gebeds. Onder de ὕμνοι de liederen, gevormd naar het Grieksche model of de liederen der aanbidding, of ook wel de Christelijke zangen in onderscheiding van de Psalmen. Ik geloof ook, dat Paulus verschillende soorten van liederen bedoeld heeft, al is de door hem bedoelde onderscheiding moeilijk nauwkeurig op te geven.

[1]) Daarom stelt MICHELSEN (t. a. pl. bl. 182) voor, vs. 16ᵃ te plaatsen vóór vs. 15.

Bedoelde hij éénen vorm van het lied, waarom dan daarvoor drie verschillende benamingen uitgekozen? Het ligt het meest voor de hand, bij ψαλμοί aan de O. T.ische psalmen te denken, al kan het ook van N. T.ische liederen staan. Op zichzelf beteekent ψαλμός het tokkelen der snaren, snarenspel, en verder het gezang. Ὕμνοι zijn liederen ter verheerlijking van God, en dan zeker Christelijke liederen, al kan de benaming, op zichzelve beschouwd, ook op de Psalmen slaan. De ᾠδή is het lied in het algemeen beschouwd, ook het wereldsche. Bedoelt Paulus het geestelijk lied, dan moet er dus πνευματική bij. De onderwerpen van de laatste soort liederen zullen van zeer algemeenen aard geweest zijn, en dus zoowel op God en Christus als op het Christelijk heil betrekking hebben gehad. Πνευματική beteekent niet: door Gods Geest geïnspireerd, want dan zou het ook bij de andere liederen moeten staan. Paulus kon zich hier bij zijne opmerkingen over den zang aansluiten aan de in den Joodschen eeredienst bestaande gewoonte, daar, zooals o. a. Philo leert, het godsdienstig lied toen zeer sterk ontwikkeld was (zie in Flaccum 14, De vita cont. § 3, § 10, § 11). Dat de Christenen gaarne godsdienstige liederen zongen, blijkt uit Hand. 16 : 25, 1 Kor. 14 : 15, 26, om de Apocalypse van Johannes niet te vergeten. Een voorbeeld van een Christelijk lied meen ik te vinden Ef. 5 : 14. Plinius schrijft van de eerste Christenen (Epist. X, 97): „Ante lucem convenire, carmenque Christo quasi Deo dicere secum invicem". Bij Eusebius, H. e. V, 28 lezen wij: ψαλμοὶ δὲ ὅσοι καὶ ᾠδαὶ ἀδελφῶν ἀπ' ἀρχῆς ὑπὸ πιστῶν γραφεῖσαι τὸν Λόγον τοῦ θεοῦ τὸν Χριστὸν ὑμνοῦσι θεολογοῦντες. Tertullianus zegt van den liefdemaaltijd Apol. 39: „ut quisque de scripturis sanctis vel de proprio ingenio potest, provocatur in medium Deo canere", en van de gemeenschap van man en vrouw Ad uxorem II, 8: „Sonant inter duos psalmi et hymni et mutuo provocant qui melius Domino suo cantet". Vgl. over deze kwestie Bingham, Antiq. XIV, c. 1.

Hier zijn Christelijke liederen bedoeld, die in de samenkomsten der gemeente moeten gezongen worden. Hoe iemand, die den mond vol heeft van Gods woord, bezwaren kan maken, een Christelijk lied in de samenkomsten der gemeente aan te heffen, is mij een raadsel. Voorzeker is het geen bewijs van een sterk ontwikkeld geestelijk leven, dat men thans in vele gemeenten iemands rechtzinnigheid afmeet naar het feit, dat hij alleen psalmen zingt. Men stelt, zoodoende, zijne eer in zijne schande.

In onze Ned. Herv. Kerk behoort een rechtgeaard predikant, waar hij kan, psalmen, gezangen en nieuwe gezangen te laten zingen. Het best zou het zijn, als al onze liederen in éénen bundel vereenigd waren en de onderscheiding van Psalmen en Gezangen niet langer werd gemaakt. — Wij hebben de keus tusschen ἐν χάριτι en ἐν τῇ χάριτι. Ik houd mij aan de eerste lezing (zie 4 : 6) en meen, dat de tweede lezing eene zg. verbetering is van hen, die bij χάρις aan Gods genade dachten. LIGHTFOOT leest ἐν τῇ χάριτι en voegt het bij het voorafgaande. Maar dan zou men het eerder bij de verba διδάσκοντες καὶ νουθετοῦντες verwacht hebben. Eigenlijk was het daarbij zinledig, ook al vertaalt men door: met of op grond van dank, wat taalkundig mogelijk is. Dat men dankbaar moest zijn, was reeds vs. 15 gezegd, en werd vs. 17 nog eens herhaald. Mij dunkt, ἐν χάριτι behoort bij het volgende. Men vertale dan evenwel niet: „met dank of door de genade zingend", wat geen zin geeft. Ik volg hier CALVIJN, die bij χάρις aan gratia in den zin van aangenaamheid of bevalligheid denkt (vgl. ook 4 : 6). Bij het Christelijk lied moet ook de vorm aantrekkelijk of schoon zijn, en het decorum worden inachtgenomen. Men zinge geen laffe of wereldsche liederen of geestelijke liederen op wereldsche wijze in den trant, waarin b. v. het Heilsleger dat vaak heeft gedaan. Zoo wordt het heilige licht met voeten getreden. „Du sublime au ridicule il n'y a qu'un seul pas". Wij mogen uit vs. 16 concludeeren, dat Paulus een voorstander geweest zou zijn van de Christelijke kunst in de kerk, gelijk het ook echt Gereformeerd is, de kunst te stellen in den dienst van het heilige [1]). Alle enghartigheid en bekrompenheid moet verre van ons verwijderd zijn. Ook al heeft men zelf geen gehoor, dan moet men een ander het genot van de Christelijke kunst in de kerken gunnen naar het verhevene beginsel: Alles is het uwe en gij zijt van Christus (1 Kor. 3 : 22, 23). — Daar men Gode of tot Gods eer moet zingen, mag men niet werktuigelijk zingen, maar moet zulks van harte doen (ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν). Lippentaal kan God niet behagen. Men moet weten wat men doet, ook als men zingt. Vooral wanneer het bekende liederen geldt, loopt men groot gevaar voor werktuigelijkheid. De parallele plaats bij ons vers is Ef. 5 : 19.

---

[1]) Vgl. Dr. A. KUYPER, Het Calvinisme, 1898, bl. 135—167.

Vs. 17. Wat Paulus van het Christelijk lied gezegd heeft, is de toepassing van eenen algemeenen regel. Al het doen en laten van den Christen, iedere levensuiting in woord of werk, moet een godsdienstig, Christelijk karakter dragen. Πᾶν ὅτι ἂν ποιῆτε beschouwe men niet als eenen Nom. absolutus, maar als eenen Acc., die later door πάντα opgevat wordt. — „Alles doen in den naam van den Heer Jezus Christus" is niet alles doen op bevel van den Heer Jezus, wat hier geen zin zou geven. Wanneer men het goede deed eenvoudig op het bevel des Heeren, had het geen hooge zedelijke waarde. Evenmin is het: doet alles zóó, dat Jezus, uw levensbeginsel, daardoor geëerd worde (A. SCHETTLER, Die paulinische Formel „Durch Christus", 1907, S. 40). Ook verklare men niet: zich bij zijne gedragingen in de sfeer van den naam des Heeren Jezus bewegen, wat dan zou beteekenen, dat men zich bij al zijn doen en laten door den wil van Jezus laat bepalen (P. EWALD). Zich in iemand, iemands sfeer of gemeenschap bewegen, geeft eenen goeden zin. Maar ik kan niet hetzelfde zeggen van de uitdrukking: zich in de sfeer van iemands naam bewegen. In navolging van CHRYSOSTOMUS en THEODORETUS, mannen, die zeker hun Grieksch verstonden, en met W. HEITMÜLLER (Im Namen Jesu, 1903, S. 69, 70) verklaar ik vs. 17ª: alles doen onder aanroeping van den naam des Heeren Jezus, den Heer Jezus daarbij aanroepend, zijnen zegen daarover afsmeekend. Wij hebben hier dus een voorbeeld, dat de oude Christenen zich in het gebed ook tot Jezus richtten. In Jezus' naam lag de heerlijkheid van zijn wezen opgesloten, en de naam Heer getuigde van zijne Goddelijke majesteit. Ik vergeet hierbij niet, dat men in Paulus' dagen den naam Heer gaf aan allerlei personen, die men achtte, vooral aan den Keizer, die vast daarmede werd aangesproken [1]), maar ik geloof toch, dat wij hier het woord κύριος moeten verklaren naar het gebruik van de LXX, die daarmeê den naam van God אֲדֹנָי vertaalt. Volledigheidshalve deel ik hier mede, dat Prof. BRANDT (Theol. Tijdschr. 1891, bl. 581, 582) Mischna Aboth II, 12, 17 vergelijkt, waar R. JOSÉ zegt: al uwe handelingen moeten zijn ter wille van God, d. i. laat ze bepaald worden door de betrekking tot God. Ἐν ὀνόματι zou zijn =

[1]) Vgl. hierbij SVEN HERNER, Die Anwendung des Wortes Κύριος im N. T. 1903, en daarover G. A. DEISSMANN, Deutsche Literaturz. 1906, No. 10.

לְשֵׁם, en de bedoeling zou wezen: laten al uwe levensuitingen door Christus worden bepaald! In het Theol. Tijdschr. 1902, bl. 207 maakt BRANDT zelfs geen bezwaar, hier εἰς τὸ ὄνομα te lezen, wat m. i. onnoodig is. — Bij ἐν ὀνόματι κυρίου Ἰησοῦ is verzwegen ποιεῖτε. In geen geval voeg ik ἐν ὀνόματι κυρίου Ἰησοῦ bij εὐχαριστοῦντες (vgl. Ef. 5 : 20). — Dank moet met de aanbidding verbonden zijn. Daarom staat er: dankend God den Vader door Hem. God is hier de Vader van Jezus Christus, die ons in zijne gemeenschap Zijne heerlijkste gaven schenkt. Voor alles, wat gij hebt en zijt, moet gij u Gode erkentelijk betoonen. Met nadruk staat δὶ αὐτοῦ op het eind, want het is Christus, door wien wij den Vader hebben leeren kennen, en die de bemiddelaar des heils en van de hemelsche goederen is. Hier is niet gedacht aan den in de harten der lezers wonenden Christus, alsof zij in tegenstelling met het wettisch karakter der dwaalleeraars geheel uit eigen beweging God zouden danken (A. SCHETTLER, a. a. O., S. 40). — De uitdrukking ὁ θεὸς πατήρ is bij Paulus zóó gewoon, dat wij de invoeging van καί vóór πατρί onnoodig moeten achten.

H. 3 : 18—4 : 1 volgt de bekende huistafel. Na de van 3 : 5 af genoemde algemeene ethische vermaningen volgen hier speciale voor bepaalde levensverhoudingen, waarin de mensch geplaatst is, de bekende huistafel, welke wij reeds Ef. 5 : 22—6 : 9 hebben gehad. Paulus spreekt van de verplichtingen, welke het Christelijk geloof oplegt aan mannen en vrouwen, ouders en kinderen, heeren en slaven, en wel het uitvoerigst over de laatsten, misschien naar aanleiding van het geval van Onesimus. Dat de apostel niet speciaal aan toestanden in Kolosse denkt, maar algemeene opmerkingen geeft, behoeft wel geen betoog. Evenals in Ef. begint de schrijver telkens met de personen, over wie gezag wordt uitgeoefend: de vrouwen, de kinderen en de slaven, om daarna over te gaan tot hen, die het gezag bezitten: de mannen, de vaders en de heeren. Bij de kinderen worden de moeders niet met name genoemd. Deze vermaningen waren voorzeker hoogst gepast. De grondstelling van 3 : 11, dat voor Christus alle verschillen op nationaal, godsdienstig en sociaal gebied wegvallen, en wij in Christus één zijn, kon gemakkelijk verkeerd verstaan worden, alsof ook op maatschappelijk gebied alle verschil zou wegvallen, en daar van gezag van den een over den ander geen sprake mocht zijn. De terreinen van het godsdienstig en het maatschappelijk leven heeft de apostel wèl weten te onderscheiden, en de natuurlijke,

in de orde der dingen gelegene grenzen geëerbiedigd. Zooals de geschiedenis meermalen o. a. in den tijd der reformatie duidelijk heeft geleerd, loopt men in tijden van een nieuw en opgewekt geestelijk leven groot gevaar, de bestaande ordeningen te verbreken en tot losbandigheid te geraken. Uit een schoon en edel beginsel worden dan verkeerde gevolgtrekkingen afgeleid, waartoe het zondig menschelijk hart zoo licht geneigd is. Wat zullen b. v. Christen-slaven het licht uit het oog verloren hebben, dat zij tegenover hunne heeren, ook tegenover de Christen-heeren, hunne verplichtingen hadden in acht te nemen! De Christen-vrouw kon vooral in Paulus' dagen, toen de positie der vrouw in het maatschappelijk leven zooveel lager stond dan thans en zij niet als de gelijke van den man beschouwd werd, de betamelijke gehoorzaamheid aan haren man uit het oog verliezen. Het Christelijk geloof heeft wel eene sociale evolutie, eene geleidelijke ontwikkeling, maar geen revolutie geleerd, en de historische lijn niet afgebroken. Dat Paulus van zijn Christelijk standpunt redeneert, zegt hij duidelijk vs. 18 en vs. 20 met ἐν κυρίῳ en vs. 22 met φοβούμενοι τὸν κύριον. Wat het in de huistafel uitgesprokene beginsel betreft, kan men vergelijken 1 Kor. 7 : 20—24.

Vs. 18. De vrouwen worden met αἱ γυναῖκες toegesproken (Nom. pro Voc., een bekend verschijnsel). Evenals 1 Kor. 11 : 3, 9 leert Paulus de onderwerping van de vrouw aan den man. Reeds in de wijze, waarop God man en vrouw schiep — zoo leert Paulus —, is de onderwerping van de vrouw aan den man aangeduid. Van kinderen en slaven bezigt Paulus ὑπακούειν, omdat hier de gehoorzaamheid in speciale gevallen geëischt werd, doch bij de vrouwen spreekt Paulus van ὑποτάσσεσθαι, zich onderwerpen. De wil van de vrouw moet voortdurend aan dien van den man ondergeschikt zijn, en zij moet hem als het hoofd van het gezin, dat door God met gezag is bekleed, eeren. — Bij τοῖς ἀνδράσιν is vanzelf aan den eigen man van de vrouw gedacht, en invoegingen als ἰδίοις en ὑμῶν (zie mijn N. T.) zijn overbodig. — Ὡς ἀνῆκεν ἐν κυρίῳ = gelijk het betaamt in den Heer of voor haar, die in de gemeenschap met den Heer leven, op Christelijk standpunt. Bij den Heer is aan Christus gedacht. Het Impf. ἀνῆκεν heeft hier de beteekenis van het Praesens zooals in het Engelsch I ought = ik moet, ik moest. Vgl. A. van Veldhuizen, Taaleigen, bl. 202.

Vs. 19. De mannen mogen van hunne macht geen misbruik

maken, maar moeten hunne vrouwen liefhebben. Het woord ἀγαπᾶν, dat hier voor liefhebben gebezigd wordt, wijst niet alleen op zinlijke liefde (φιλεῖν), maar ook op het bewijzen van trouw en goedheid, het voorkomen van de wenschen der vrouw, het dragen van hare zwakheden en gebreken. De hier bedoelde liefde is ook zelfverloochenende liefde. De mannen moeten niet willen toonen, dat zij er ook zijn, en aan de vrouwen hare minderheid doen gevoelen. De vrouw is wel eene andere dan, maar niet de mindere van den man. Ook hare zonden en tekortkomingen moeten de mannen vergeven en vergeten, en geen verwijtingen doen hooren, noch met betrekking tot de vrouw noch met betrekking tot hare familie. Laffe, flauwe taal, die aan verliefden past, behoeven de mannen niet tegenover hunne vrouwen te bezigen, maar zij mogen ook niet bitter tegen haar zijn (μὴ πικραίνεσθε). Een scherp en hard woord kan zoo vlijmen en zoo lang nawerken, waarbij komt, dat over het algemeen de vrouw fijngevoeliger is dan de man en zich minder verweren kan. De Xanthippe's zijn in de gemeente eene uitzondering. In ons huwelijksformulier is terecht de vermaning van vs. 19 overgenomen. In één woord: De man moet de vrouw beschouwen als lid van het lichaam van Christus.

Vs. 20. Kinderen moeten hunne ouders in alles gehoorzaam zijn en niet meenen, dat het Christelijk geloof hen van dien plicht ontheft. Dit geldt van jongere en van oudere kinderen. Zoolang men kind is, heeft men zijne ouders door gehoorzaamheid te eeren. Tegelijk eert men dan daardoor ook zichzelven, vooral wanneer men, in den regel door de zorg van zijne ouders, hen later in stand en maatschappelijke positie overtreft. De eisch is algemeen en zonder eenige restrictie (κατὰ πάντα) — Want dat is welbehagelijk (εὐάρεστον) in de gemeenschap met den Heer (ἐν κυρίῳ, niet ἐν τῷ κυρίῳ) of voor hen, die in gemeenschap met Christus leven. Uit het Christelijk geloof vloeien die zedelijke verplichtingen voort. Natuurlijk zou Paulus, die van zijn Christelijk standpunt de verhoudingen in het gezin beziet, toegeven, dat er gevallen denkbaar zijn, waarin vrouwen en kinderen de gehoorzaamheid moeten weigeren, b. v. wanneer mannen van hunne vrouwen iets onzedelijks, iets laags of iets oneerlijks eischen. Dan gold het gebod, dat men Gode meer gehoorzaam moet zijn dan aan de menschen. Het zou evenwel onverstandig geweest zijn en niet van paedagogischen takt

getuigd hebben, om met deze uitzonderingen te beginnen. Paulus ondersteit normale verhoudingen en schetst den Christen-echtgenoot en vader, gelijk hij behoort te zijn. Hij teekent het ideaal.

Vs. 21. Omgekeerd mogen de vaders hunne kinderen niet prikkelen of verbitteren (μὴ ἐρεθίζετε), tot toorn verwekken. Dat Paulus hier de moeders niet vermeldt, is niet zoo onnatuurlijk, daar de vaders tot het verbitteren van hunne kinderen meer gevaar loopen dan de moeders. In den regel is de moeder eer te week en te zwak dan te hard voor haar kind. De stem des bloeds spreekt wel eens wat al te luide en het gevoel wordt bij haar niet altoos beheerscht door het verstand. Er zijn in den regel evenwel meer voortreffelijke dan slechte moeders, daar het gezond verstand bij de vrouw vaak meer ontwikkeld is dan bij den man, en de vrouw dikwijls op haar kind meer vermag dan de man. Gewoonlijk geeft men eer zijn vertrouwen aan zijne moeder dan aan zijnen vader. De vader mag aan het kind niet zijne overmacht doen gevoelen, niet in drift straffen, waardoor hij onbillijk wordt, niet schelden en razen en nog veel minder vloeken. Het zijn de beste vaders, die zooveel mogelijk op hunne kinderen door hun woord en voorbeeld werken, en zoo weinig mogelijk straffen, of zelfs dreigen. Een kind wordt aan straf en ook aan belooning gewoon en telt ze ten laatste niet meer. Een goed woord evenwel vindt eene goede plaats. Eene enkele belooning of aanmoediging geeft eenen heilzamen prikkel. Kinderen zijn gelijk aan planten, die met omzichtigheid en teedere zorg moeten behandeld worden. Wie zijne kinderen als eenen last beschouwt, is een verfoeielijk egoïst en niet waard, dat hij vader heet. Gelukkig hij, die aan zijne kinderen eene vroolijke en onbezorgde jeugd kan geven, die een onschatbaar voorrecht is voor een verder gelukkig leven. De tucht laat men aan zijne kinderen vooral in hunne jeugd gevoelen. Daarna geve men hun steeds meerdere vrijheid, opdat zij leeren tucht uit te oefenen op zichzelven. Wanneer een kind het gevoel heeft, dat het voor zijnen vader bukken moet, ook al is hij onbillijk, verliest het de noodige levensvreugd en wordt moedeloos (ἵνα μὴ ἀθυμῶσιν). Terecht zegt BENGEL: Fractus animus pestis iuventutis.

H. 3 : 22—4 : 1 wordt, zooals wij herinnerden, de verhouding van slaven en heeren vrij uitvoerig behandeld, waarschijnlijk met het oog op Onesimus. De Christen-slaven konden meenen vooral met het oog op de Christen-heeren, dat hun geloof hen van den plicht der gehoorzaamheid ontsloeg. Hiertegen komt Paulus

krachtig op. Voor den hemelschen Heer was er geen verschil tusschen slaven en heeren, maar de aardsche heeren (οἱ κατὰ σάρκα κύριοι) konden wel degelijk gehoorzaamheid eischen. De heer, die van den slaaf een broeder was, bleef toch ook zijn heer. Ook hier is de vermaning absoluut (gehoorzaamt in alles!) [1]). Men moest niet meenen, dat het Christelijk geloof de maatschappelijke verhoudingen onderstboven keerde. De Christen-slaaf moest zelfs nog beter slaaf zijn en zijnen heer nog trouwer dienen dan zijn heidensche medeslaaf. Men moet niet zijn werk doen, om er van af te zijn, bloot zijnen plicht vervullen, maar men moet het van harte doen en trouw zijn in zijn Goddelijk beroep. Niet den aardschen, maar den hemelschen Heer moest men vreezen (φοβούμενοι τὸν κύριον), en dus uit eerbied voor Hem zijn werk nauwgezet verrichten, trouw zijn in het kleine, waarin in den regel ware grootheid openbaar wordt. Niet met oogendienst (ἐν ὀφθαλμοδουλίαις, wat ziet op verschillende gevallen daarvan) als degenen, die menschen behagen (ἀνθρωπάρεσκοι, vgl. LXX Ps. 52 : 6, Ef. 6 : 6, Ign. Rom. 2, Just. Apol. 1, 2 en het synonieme ὀχλοαρέσκης, ὀχλοάρεσκος), maar in eenvoud des harten (vgl. LXX 1 Kron. 29 : 17, Sap. 1 : 1, Ef. 6 : 5). Men mag niet gedeeld zijn van hart, zich door verschillende, misschien tegenovergestelde motieven laten leiden, maar men moet één doel voor oogen houden. Dubbelhartigheid is den Heer een gruwel. Ἁπλότης is een meermalen bij Paulus voorkomend begrip, beteekenend: eenvoud, zuiverheid, oprechtheid, trouw, zooals hier. Speciaal komt zij voor in den zin van trouw, die zich in hulpvaardigheid openbaart (vgl. Rom. 12 : 8, 2 Kor. 8 : 2, 9 : 11, 13).

Vs. 23. Wat gij doen moogt, verricht het van harte! Op den aard der werkzaamheid wordt hier gewezen. Wij zeggen: Gij moet uwe ziel leggen in uw werk, doet het niet contre coeur! Het verschil tusschen ποιεῖν en ἐργάζεσθαι is dat van doen en werken, uitwerken. Ἐργάζεσθαι wijst in onderscheiding van ποιεῖν op de moeite, waarmede het resultaat van het ποιεῖν of het voltooide werk verkregen wordt. Doet het als voor den Heer, wiens oog u ziet en die u rekenschap zal vragen, en niet den menschen!

Vs. 24. Wat den slaven hunnen arbeid zal vergemakkelijken,

[1]) MICHELSEN (t. a. pl. bl. 183) vindt dit te kras, en laat met enkele minuskelhss. κατὰ πάντα weg. Ik geloof niet, dat men het zoo licht zou hebben ingevoegd, als het er niet stond.

is dat zij, hoe zij door de aardsche heeren behandeld mogen worden, van den hemelschen Heer wel belooning of vergelding voor hun werk zullen ontvangen, die bestaan zal in de hemelsche erfenis (τῆς κληρονομίας). De slaven waren niet gewoon, van hunne aardsche heeren belooning te ontvangen, waarop zij trouwens ook geen recht hadden. Hier staat, dat het loon van den Heer zal afkomstig zijn (ἀπό), en in de parallele plaats Ef. 6 : 8 lezen wij παρὰ κυρίου = van wege den Heer. Ik zie er volstrekt geen opzet in, dat het artikel voor κυρίου ontbreekt (Lightfoot), alsof Paulus zeggen wilde: Gij hebt toch eenen Heer in de hemelen. Het artikel ontbreekt, omdat κύριος de beteekenis van eenen eigennaam heeft verkregen. Ἀνταπόδοσις (syn. ἀνταπόδομα) is niet juiste, exacte belooning (Lightfoot), maar eenvoudige vergelding, belooning. Ἀντί duidt in het compositum het wederkeerige van de handeling aan. Voor uwe diensten wordt gij beloond. — Gij, slaven! moet wel bedenken, dat gij eigenlijk niet eenen aardschen, maar eenen hemelschen Heer, nl. den Heer Christus dient. Τῷ κυρίῳ Χριστῷ δουλεύετε. Mij dunkt, het gebruik van δουλεύετε en het geheele redebeleid bewijzen, dat alleen aan slaven (niet aan heeren en slaven) gedacht is. Het ligt voor de hand, dat men het asyndeton van vs. 24^b vreemd vond, en γάρ na τῷ ter verbinding invoegde. Vertaalt men: Dient den Heer Christus! dan moet men vs. 24^b ten nauwste met vs. 25 verbinden, wat toch moeilijk gaat. Vs. 25 motiveert niet vs. 24^b. Vat men δουλεύετε als Imperativus op, dan zou vs. 24^b eene matte herhaling zijn van φοβούμενοι τὸν κύριον (vs. 22^b), dat ook als Imperativus moet worden opgevat.

Vs. 25. „Want die onrecht doet, zal vergolden krijgen wat hij gedaan heeft", kan niet op de heeren zien. Want vooreerst wordt aan hen pas in het volgende vers gedacht, en ten tweede zou men dan niet ὁ γὰρ ἀδικῶν, maar ὁ δὲ ἀδικῶν ὑμᾶς verwachten. Werkelijk wordt door sommige getuigen ook ὁ δὲ ἀδικῶν gelezen, maar ik houd dit voor eene latere verbetering, omdat men γάρ niet begreep. Paulus zou zich niet zeer gelukkig hebben uitgedrukt, wanneer hij na de opwekking aan de slaven tot gehoorzaamheid vlak daarop de opmerking had laten volgen: de heer, die onrecht doet, zal door den Heer gestraft worden. Eene zoodanige opmerking behoort aan het adres van de heeren thuis. Ik geloof, dat vs. 25 op de slaven ziet en het gezegde van vss. 22—24 motiveert.

Weet wel, slaven! wil Paulus zeggen, dat gij naar mijnen raad luistert, want wie onrecht doet, zal door den Heer zonder aanzien des persoons gestraft worden. Er is eene vergelding ten goede, maar ook eene vergelding ten kwade. Ook al bestal men zijnen heer niet, wat dikwijls voorkwam, of al liep men niet van zijnen heer weg, zooals Onesimus deed, men pleegde onrecht, wanneer men zijnen heer diende met oogendienst, of zijn werk niet van harte verrichtte. Het onrecht wordt door den Heer niet over 't hoofd gezien, want er is een Goddelijk ius talionis. Men wordt gestraft naar hetgeen men gedaan heeft. Κομίζεσθαι komt in het N. T. meermalen voor van het wegdragen van loon of straf. Κομιεῖται is een Futurum atticum, waarvoor ook κομίσεται gebezigd wordt.

„En er is geen aanneming des persoons" (προσωποληψία) ziet gewoonlijk hierop, dat God in onderscheiding van aardsche rechters de menschen niet aanziet of beoordeelt naar uitwendige voorrechten of praerogatieven. Maar hier wil het zeggen, dat Christus in zijn oordeel niet tegenover den slaaf partijdig zal zijn, en bij hem over 't hoofd zal zien, wat Hij bij den heer niet zou doen, eenvoudig omdat de slaaf nu eenmaal slaaf is. Men kan door overgroote mate van onpartijdigheid met het oog op den minderen man wel eens zeer partijdig zijn tegenover den heer, zooals tegenwoordig b. v. predikanten en volksvertegenwoordigers eer gevaar loopen te coquetteeren met de werklieden dan met de rijken en de edelen dezer wereld. Men moet nooit gaan poseeren als beschermer van de verdrukten. Anders loopt men gevaar, vaak te worden beetgenomen, en men bewijst den zg. verdrukten geen wezenlijken dienst. Onpartijdig moet men zijn tegenover rijken en armen. — H. 4 : 1 bevat eene vermaning aan het adres der heeren. Al bevat zij overeenkomst met Ef. 6 : 9, zij verschilt daarvan toch hierin, dat op de laatste plaats er op gewezen wordt, dat heeren en slaven denzelfden Heer in den hemel hebben, terwijl hier gezegd wordt, dat ook de heeren eenen Heer in den hemel hebben, aan wien zij verantwoording schuldig zijn. Wie dit kleine verschil uit het oog verliest, loopt gevaar, 4 : 1 verkeerd te verklaren. Wanneer wij hier lezen, dat de heeren jegens hunne slaven recht en billijkheid moeten betrachten, wil dit niet zeggen, dat de heeren hunne slaven als hunne gelijken moeten beschouwen, maar dat zij tegenover hunne ondergeschikten recht en gerechtigheid moeten inachtnemen. Zooals zoo vaak in het

Grieksch gebeurt, staat ἡ ἰσότης hier synoniem met τὸ δίκαιον. De billijkheid (ἡ ἰσότης) is een kenmerk van de gerechtigheid (τὸ δίκαιον), van het zich houden aan Gods norm of wet. De slaven dienen Christus als Heer, maar ook de heeren hebben eenen gebieder in den hemel, aan wien zij rekenschap schuldig zijn. Paulus vraagt niet, dat de heeren hunne slaven zouden vrijlaten, wat toen niet ging. Zelfs eischt hij niet, dat de heeren de slaven als hunne gelijken zouden beschouwen, wat in het maatschappelijke leven eene onmogelijkheid geweest zou zijn. Verschil van stand en klasse in de maatschappij is eene noodzakelijke voorwaarde voor de gezonde ontwikkeling daarvan. Maar Paulus bedoelde, dat men niets onredelijks van zijne ondergeschikten mocht verlangen, en dat men ook zijne redelijke verzoeken op gepaste en welwillende wijze zou mededeelen. De heer moest zich afvragen: Hoe zou ik behandeld willen zijn, wanneer ik slaaf was? Geldzucht leidt iemand zoo licht er toe, uitzuiger te worden, en wie hoog staat, wordt gemakkelijk hoogmoedig. Hoe noodzakelijk vermaningen waren in den geest van Kol. 4 : 1, blijkt o. a. uit Jak. 5 : 1—6 en uit den Pastor van Hermas. Vele Christenen gingen op in de behartiging van hunne wereldsche goederen. Wel voor de heidensche oudheid, maar niet voor de Christelijke gemeente was het geoorloofd, den slaaf niet als eenen persoon, maar als eene zaak te beschouwen. Ook de slaaf was geschapen naar Gods beeld of gelijkenis. — Bij παρέχεσθε staat de mediale voor den actieven vorm, een verschijnsel, dat in het N.T. geen unicum is (vgl. A. v. Veldhuizen, Taaleigen, bl. 189, 191). Men moet den medialen vorm zelfs niet willen verklaren door: gij van uwen kant (P. Ewald, S. 435). — Wanneer Kol. 3 : 22—4 : 1 met gulden letteren in iedere fabriek of werkplaats geschreven stond, zou de verhouding tusschen kapitaal en arbeid beter zijn dan zij thans wel eens is. Het wekt vooral ergernis, wanneer zg. vrome heeren hunne knechten onchristelijk, ja soms onmenschelijk behandelen. De bepalingen, die in onze wetgeving b. v. betreffende het collectief arbeidscontract moeten opgenomen worden, bewijzen, hoe men ook in een Christen-land beneden het ideaal gebleven is. De teekenen der tijden geven evenwel meer reden tot loven dan tot laken. De arbeider heeft het thans beter dan in vroegere dagen. De beginselen der Christelijke moraal zijn ook in onze oeconomie doorgedrongen.

HOOFDSTUK IV

2. Volhardt in het gebed en waakt daarin met dankzegging!
3. Bidt tevens ook voor ons, dat God ons eene deur des
woords opene, om te spreken van de verborgenheid van
4. Christus, om welke ik ook gebonden ben, opdat ik
5. haar openbare, gelijk ik spreken moet. Wandelt met
wijsheid tegenover hen, die buiten zijn, en koopt den
6. tijd uit! Uw woord zij altijd liefelijk, met zout besprengd,
zoodat gij weet, hoe gij een ieder moet antwoorden.
7. Al mijne omstandigheden zal Tychicus u bekendmaken,
de geliefde broeder en getrouwe dienaar en mede-
8. dienstknecht in den Heer, dien ik juist daartoe tot u
zend, opdat gij weet, hoe het met ons staat, en hij
9. uwe harten vertrooste, met Onesimus, den getrouwen
en geliefden broeder, die uit u is. Alles wat hier
gebeurt, zullen zij u bekendmaken.
10. U groet Aristarchus, mijn medegevangene, en Markus,
de neef van Barnabas, aangaande wien gij bevelen ont-
vangen hebt — wanneer hij tot u komt, ontvangt hem —
11. en Jezus, genaamd Justus, die uit de besnijdenis zijn.
Dezen alleen zijn mijne medearbeiders voor het koninkrijk
Gods, die dan ook mij eene bemoediging geweest zijn.
12. U groet Epaphras, die uit u is, een dienstknecht van
Christus Jezus, die altijd voor u strijdt in zijne gebeden,
dat gij staande gehouden wordt, volmaakt en ten volle
13. verzekerd in al den wil van God. Want ik geef hem
getuigenis, dat hij zich veel moeite geeft voor u en
voor hen, die te Laodicea en die te Hiërapolis zijn.
14. U groet de geneesmeester Lukas, de geliefde, en Demas.
15. Groet de broeders te Laodicea, Nymfas en de gemeente
16. te zijnen huize. En wanneer bij u de brief gelezen is, zorgt,
dat hij ook in de gemeente der Laodicensers gelezen
worde, en dat ook gij den brief van Laodicea leest.
17. En zegt aan Archippus: let er op, dat gij den dienst,
welken gij in den Heer ontvangen hebt, vervult.

18\. De eigenhandige groete van mij, Paulus. Gedenkt aan mijne banden! De genade zij met u!

Vs. 2. Van vermaningen tot bepaalde klassen of kategorieën van personen gaat Paulus over tot algemeene vermaningen, die voor allen golden. In overeenstemming met het woord van Jezus Lk. 18 : 1, dat men altijd bidden moet en niet moedeloos mag worden, en met dat van Paulus zelven van 1 Thess. 5 : 17 (bidt zonder ophouden) wordt hier geleerd, dat men volharden moet in het gebed. Γρηγοροῦντες ἐν αὐτῇ ἐν εὐχαριστίᾳ behelst eigenlijk twee nieuwe vermaningen naast de eerst genoemde, zoodat de bedoeling niet is, dat men bij het gebed waakzaam of wakker moet zijn, weten wat men bidt, maar dat men waakzaam of op zijne hoede moet zijn tegen gevaren en verzoekingen, en dat wel in den vorm van het gebed. Men moest God bidden, dat Hij ons beware voor verzoeking en verleiding. Bij het waakzaam zijn mag de dankzegging niet vergeten worden. Wie waarlijk God dankt voor de hem geschonkene genadegaven, zal wel toezien, dat hij door toe te geven aan de verzoeking het hem geschonkene niet weder verliest [1]).

Vs. 3 gaat Paulus van de bede in het algemeen tot de voorbede voor zichzelven over evenals Ef. 6 : 19, op welke plaats evenwel nog de smeeking voor al de heiligen voorafgaat. God mocht de deur des woords voor hemzelven en zijne medearbeiders openen, opdat zij de verborgenheid van Christus [2]) zouden kunnen spreken, waarom hij gebonden was. De kwestie is, wat wij onder de deur des woords moeten verstaan, òf wij hierbij naar analogie van Hand. 14 : 27, 1 Kor. 16 : 9, 2 Kor. 2 : 12 moeten denken aan het gevolg van de prediking onder de heidenen, dus aan de toegankelijkheid bij de hoorders, òf dat wij daaronder moeten verstaan de gelegenheid om tot de heidenen te spreken, dus eenvoudig den toegang tot de heidenen. Ik geloof het laatste. Mij dunkt, dat dit volgt uit de bijvoeging: „om de verborgenheid van Christus te spreken, om welke ik ook gebonden ben". Het

[1]) Ik vind het zeer natuurlijk, dat als men γρηγοροῦντες ἐν αὐτῇ ἐν εὐχαριστίᾳ leest, de een (ℵ*) ἐν αὐτῇ en anderen (D* E* d e Cypr. [14] [214] [329] Ambrst.) ἐν εὐχαριστίᾳ bij vergissing weglieten. Maar dit geeft aan MICHELSEN (bl. 184) geen recht, om radicaal zoowel ἐν αὐτῇ als ἐν εὐχαριστίᾳ te schrappen. Zie 3 : 15.

[2]) Al lezen B* L, 4, 41, 238 τοῦ Θεοῦ i. p. v. τοῦ Χριστοῦ, wat mij toeschijnt een hoogst natuurlijke variant te zijn, daarom mag MICHELSEN (bl. 184) niet zoowel τοῦ Θεοῦ als τοῦ Χριστοῦ uit den tekst verwijderen.

lag het meest voor de hand, dat een gevangen man bad om de vrijheid, opdat hij het evangelie zou kunnen verkondingen, terwijl de vrije man, die het evangelie brengt, God bidt, dat zijne prediking vrucht zou dragen. Wat zou eene bede om vrucht of zegen op de prediking baten, wanneer de gelegenheid om te prediken zelve benomen was? Al is het waar, dat de personen, die Paulus' gevangenschap deelden, de vrijheid konden herkrijgen als zij wilden, Paulus' toestand belemmerde toch ook hen in hunne evangelieprediking. Ik meen, dat het niet zonder opzet is, als Paulus eerst den 1en persoon meervoud en daarna den 1en persoon enkelvoud bezigt. Vgl. over de op Christus betrekking hebbende verborgenheid onze verklaring van 1 : 26, 27, 2 : 2, 3 en Ef. 3 : 3, 6 : 19. Deze verborgenheid bestaat hierin, dat de redding ook voor de heidenen mogelijk was. Natuurlijk sloot dat in zich, dat de redding alleen mogelijk was uit genade en door het geloof (P. EWALD), maar dat is hier niet de hoofdzaak. — Om die verborgenheid van Christus is Paulus ook gebonden. Zijne evangelieprediking was vooreerst de oorzaak van zijne gevangenschap, maar ook moest de gevangenschap aan Paulus' arbeid ten goede komen. Zijne levenservaring zou worden gerijpt. Door lijden zou hij worden geheiligd Brieven als die aan de Efeziërs, Kolossers en Filemon kon hij schrijven, en hij zou met personen in aanraking komen, die hij op zijne reizen niet zou ontmoeten.

Vs. 4. Paulus moet de verborgenheid openbaren, zooals hij spreken moet. Αὐτό ziet op den inhoud van de verborgenheid, en φανερώσω hierop, dat Paulus door zijne prediking er het rechte licht op zou laten vallen, en wat duister was, aan het licht zou brengen. — Ὡς δεῖ με λαλῆσαι slaat op den vorm der evangelieprediking, de wijze, waarop zij gebracht moet worden, waaraan ook groot gewicht te hechten was. Met takt en omzichtigheid moest de apostel prediken. Hierop te letten, behoorde ook tot zijne Goddelijke roeping (δεῖ). Het is niet alleen noodig, dat wij de boodschap des heils brengen, maar dat wij ze ook op de rechte wijze en in de rechte vormen brengen Anders draagt zij somtijds geen vrucht. Men geve gouden appelen op zilveren schalen!

Al wil ik niet ontkennen, dat de lezers ook om den inhoud van vs. 4 moesten bidden, zoo komt het mij toch voor, dat vs. 4 ondergeschikt is aan ἵνα ὁ θεὸς ἀνοίξῃ κτέ. Als de gelegenheid

tot de prediking aan Paulus gegeven was, dan kon hij met zegen en vrucht arbeiden. De gewoonlijk voorgestane verbinding van ἵνα φανερώσω αὐτό is met δι' ὃ καὶ δέδεμαι. „Dat Paulus gebonden zou zijn, om te prediken" geeft evenwel geen zin. Daarom stelt men voor, aldus te verklaren: Paulus is gebonden, om aan zijne rechters te toonen, dat hij de opdracht tot de evangelieprediking had, dat hij apostel der heidenen was. Of men verklaart: Paulus is gebonden, om getuigenis af te leggen van de heerlijkheid der verborgenheid, die hem ook in het lijden vroolijk en opgewekt doet zijn. Jammer evenwel is, dat hier noch het een noch het ander staat.

Vs. 5. Met wijsheid wandelen is als wijzen wandelen, zich verstandig gedragen. Men moest dat doen tegenover of met het oog op hen, die buiten zijn, d. z. de heidenen. De heidenen of ongeloovigen zijn οἱ ἔξω zooals 1 Kor. 5 : 12, 13, 1 Thess. 4 : 12 (vgl. οἱ ἔξωθεν 1 Tim. 3 : 7). De geloovigen zijn οἱ ἔσω 1 Kor. 5 : 12. Deze manier van spreken is ontleend aan de Joden, die de heidenen noemden החיצונים. Men denkt hier onwillekeurig aan de vermaning van Mt. 10 : 16 (zijt dan verstandig als de slangen).

Hoewel Paulus de lezers niet van het oordeel der ongeloovigen afhankelijk wilde maken, heeft hij toch terecht niet het oordeel der ongeloovigen geminacht. Ook van de ongeloovigen kunnen de geloovigen leeren. De eersten oefenen op de laatsten somtijds eene zeer gezonde kritiek uit en zien scherp toe, wel eens scherper dan op zichzelven. Vgl. de juiste opmerking van Paulus 1 Kor. 14 : 23, 24 over een ongeloovige, die eene vergadering binnenkomt, waar men in glossen spreekt of profeteert, op welke plaats hij wel degelijk aan het oordeel van den ongeloovige gewicht hecht. De haat tegen de zg. „fijnen" is dikwijls hieruit ontstaan, dat de ongeloovigen in de zg. geloovigen dingen opmerkten, die den toets der kritiek niet konden doorstaan. Ook wordt bij de ongeloovigen wel eens meer geloof ontdekt dan men oppervlakkig meenen zou, en bij de geloovigen meer ongeloof, dan men naar den schijn zou denken. Hier zijn met οἱ ἔξω, zooals wij zeiden, heidenen, wezenlijk ongeloovigen bedoeld. Bij τὸν καιρὸν ἐξαγοραζόμενοι vgl. onze exegese van Ef. 5 : 15, 16. Wij merken hierbij nog op, dat de mediale vorm ἐξαγοράζεσθαι [1]) staat, waar wij den actieven hadden verwacht. Men koopt toch

---

[1]) MICHELSEN (bl. 185) gist zoowel hier als Ef. 5 : 16 ἐξαρπαζόμενοι τ. κ., den tijd aangrijpend om te handelen.

den tijd niet uit ten bate van zichzelven, maar ten bate van de heidenen. Overal, waar de gelegenheid zich voordoet, moet men daarvan een goed gebruik maken, om aan de heidensche omgeving de waarheid of de voortreffelijkheid van het evangelie voor te stellen, en hen daarvoor zoeken te winnen. Men moet dat doen door woorden en door daden, zooals duidelijk blijkt uit περιπατεῖτε.

Vs. 6. Alleen aan het woord wordt in dit vers gedacht: Uw woord zij altoos liefelijk, met zout besprengd! Ik zou wel geneigd zijn, den brief aan Filemon als een voorbeeld te noemen, hoe iemands woord met zout besprengd moet zijn. Evenals 3 : 16 moet bij ἐν χάριτι gedacht worden aan aangenaamheid, liefelijkheid, een zeker decorum, dat bij het spreken moet inachtgenomen worden. Zoo getuigden de inwoners van Nazaret, dat Jezus' woorden liefelijk of aangenaam waren (Lk. 4 : 22 ἐθαύμαζον ἐπὶ τοῖς λόγοις τῆς χάριτος). Al heeft Paulus zijne kracht nooit in den vorm van het woord gezocht, wat hem te Korinthe door sommigen kwalijk genomen werd, hij was te goed geschoold, om den vorm te verwaarloozen. De vorm moet aantrekkelijk en bekoorlijk zijn. Het evangelie is het waard, dat het in de beste vormen worde gebracht. Slordigheid in de wijze van mededeeling en voordracht doet ook aan den inhoud schade. Het altijd oude evangelie moet in nieuwe en frissche vormen worden verkondigd, opdat het aantrekkelijk zij voor de kinderen van onzen tijd. Zonder te offeren aan de mode van onzen tijd, zonder b. v. in den Nieuwe-Gidsstijl te vervallen, moet de evangelieprediking ook aan aesthetische eischen voldoen en een beschaafd hoorder niet kwetsen. Maar ook de eenvoudige man vordert van den prediker naast de waarheid eene zekere waardigheid en gekuischtheid van vorm. Een evangelieprediker moet zich te allen tijde als een vroom, bekwaam en beschaafd man gedragen. Het triviale moge voor een poos enkelen prikkelen, op den duur bevredigt het niemand. — Dat ἐν χάριτι niet beteekent: met genade, zoodat de genade zich daarin openbaren moet, blijkt uit het volgende ἅλατι ἠρτυμένος. Πάντοτε moet natuurlijk „cum grano salis" worden opgevat. Men kan niet altoos liefelijk, maar evenmin altoos met genade spreken. Bij de beteekenis, waarin χάρις hier voorkomt, kan men vergelijken Pred. 10 : 12 λόγοι στόματος σοφοῦ χάρις, Ps. 44 (45) : 3 ἐξεχύθη χάρις ἐν χείλεσί σου, en men herinnere zich de gewone classieke uitdrukking χάρις λόγων.

Ἅλατι ἠρτυμένος = met zout besprengd. Hier is ἅλας neutri generis, terwijl ook de manlijke vorm ὁ ἅλας voorkomt. Paulus denkt niet aan het verkoopen van aardigheden, wat b. v. Cicero doet, als hij de Orat. 1 : 34 schrijft: „facetiarum quidam lepos quo, tanquam sale, perspergatur omnis oratio." Daarvoor is het verband hier te ernstig en gewijd. Hier is in zoover aan het zout gedacht, dat het de kracht bezit, het bederf te weren en de spijzen te kruiden. Het woord der lezers moet het zedelijk bederf van hunne omgeving tegengaan en het evangelie als een aantrekkelijk goed voor oogen stellen. Men denke hier aan de vermaning van Ef. 4 : 29 (geen vuil woord ga uit uwen mond!), en wat de beeldspraak van het zout betreft aan Job. 6 : 6 (εἰ βρωθήσεται ἄρτος ἄνευ ἁλός; εἰ δὲ καὶ ἔστι γεῦμα ἐν ῥήμασι κενοῖς;), aan Mk. 9 : 50 en aan Ign. Magn. 10 (ἁλίσθητε ἐν αὐτῷ ἵνα μὴ διαφθαρῇ τις ἐν ὑμῖν). Naar Fil. 4 : 8 dringt de apostel o. a. aan op al wat rein, beminnelijk is en al wat wel luidt. — Gelijk vs. 6^a correspondeert met vs. 5^a, zoo komt vs. 6^b overeen met vs. 5^b. Men moet weten, hoe men een ieder moet antwoorden of bescheid geven, aan den een op deze, aan den ander op gene wijze. Men moet met beschaafden anders omgaan dan met eenvoudigen, met rijken anders dan met armen, met ouden anders dan met jongen, met mannen anders dan met vrouwen. Ook de evangelieprediker onzer dagen moet zeer individueel zijn in zijne toepassing, zooals de medicus ieder patient op eigenaardige, voor dien mensch speciaal geschikte wijze behandelt. — Εἰδέναι is Inf. consecutivus = zoodat gij weet. Paulus zelf zocht naar 1 Kor. 9 : 22 allen alles te zijn, opdat hij althans eenigen mocht behouden.

Vss. 7—18 behelzen het slot van den brief, dat in de eerste drie verzen aanvangt met opmerkingen over de personen, die Paulus van zijnentwege naar Kolosse zendt, en die ook dezen brief overbrengen. Het was dezelfde Tychicus, die ook den rondgaanden brief aan de Efeziërs bezorgen zou (Ef. 6 : 21, 22). Hij had Paulus op zijne laatste reis vergezeld, en was uit Azië (zie Hand. 20 : 4), misschien wel uit Efeze afkomstig (zie de lezing van D en syr.$^{p\ mg}$ van Hand. 20 : 4). Volgens 2 Tim. 4 : 12 zendt Paulus Tychicus naar Efeze. Lightfoot schrijft Τύχικος (niet Τυχικός) naar den regel, dat wanneer een adjectief de beteekenis van eenen eigennaam aanneemt, de klemtoon steeds naar voren trekt. Men accentueert evenwel uit sleur nog meestal

Τυχικός als oxytonon. Vgl. A. VAN VELDHUIZEN, Taaleigen, bl. 18. Dat de namen Tychicus en Onesimus dikwijls in Phrygische inscripties voorkomen, is een bekend feit. Nu Tychicus en Onesimus Paulus' bijzondere omstandigheden en zijn wedervaren in de gevangenis zullen mededeelen, behoeft hij er zelf niet over te spreken. Gaarne verheft Paulus zijne medewerkers en zegt het goede van hen. Zoo verkrijgen ook Tychicus en Onesimus allerlei epitheta ornantia. Allereerst is Tychicus de geliefde broeder, n. l. van Paulus, en getrouwe dienaar (πιστὸς διάκονος) en mededienstknecht van den apostel in den Heer. Πιστός behoort bij διάκονος en σύνδουλος en beteekent niet: geloovig. Maar ook ἐν κυρίῳ voeg ik bij de beide substantiva. De διάκονος is een persoon, die zijne krachten en gaven in den dienst van iemand stelt, en de δοῦλος de man, wiens wil aan dien van zijnen heer ondergeschikt is. Tychicus dient wel Paulus, maar toch eigenlijk evenals Paulus den Heer. De betrekking tusschen beiden rust op hunne verhouding tot Christus (ἐν κυρίῳ).

Vs. 8. Paulus zou Tychicus zenden (ἔπεμψα is Aor. van het briefschrijven) juist met het doel, dat de Kolossers van Paulus bericht zouden ontvangen. Εἰς αὐτὸ τοῦτο ziet op vs. 7ᵃ. — Men leze niet met vele getuigen γνῷ τὰ περὶ ὑμῶν i. p. v. ἵνα γνῶτε τὰ περὶ ἡμῶν. Want vooreerst had Paulus door Epaphras van de gemeente bericht ontvangen, en ten tweede wordt blijkens vss. 7ᵃ, 9ᵇ in dit verband gedacht aan berichten over Paulus, niet over de gemeente. Niet Onesimus, die niet in zulk eene nauwe betrekking tot Paulus stond als Tychicus, maar de laatste moest de harten der Kolossers door godsdienstige toespraak vertroosten en versterken (παρακαλέσῃ). Vgl. Ef. 6 : 22.

Vs. 9. Tychicus komt in het gezelschap van Onesimus, den weggeloopen slaaf, die door Paulus' prediking Christen geworden was en die thans naar zijnen heer terugkeerde. De weggeloopen slaaf is de getrouwe en geliefde broeder van Paulus geworden en heeft daarom recht op eene vriendelijke ontvangst, en dat te meer, daar hij uit Kolosse afkomstig was, al had hij natuurlijk niet tot de gemeente behoord. „Alles, wat hier geschiedt, zullen zij u bekendmaken" is wel algemeener dan τὰ κατ' ἐμὲ πάντα (vs. 7ᵃ) en τὰ περὶ ἡμῶν (vs. 8ᵃ), maar komt toch vrijwel op hetzelfde neder. Paulus is geen man met een gesloten karakter, maar wil gaarne, dat zijne vrienden van hem weten, zooals

ook hij van zijnen kant belangstelde in het lot van anderen. Gemeenschap des geestes en onderlinge broederband zijn kenmerken van het Christelijk geloof.

Vss. 10—14 lezen wij de groeten van de bij Paulus aanwezige broeders. Allereerst van Aristarchus, uit Thessalië afkomstig (Hand. 20 : 4), die Paulus op de collectereis naar Jeruzalem vergezeld had (Hand. 19 : 29, 20 : 4), en die later bij hem was op zijne reis naar Rome (Hand. 27 : 2). — Συναιχμάλωτος = medekrijgsgevangen en ziet hierop, dat Aristarchus Paulus' gevangenschap deelt, al was hij ook niet in boeien geklonken. Paulus beschouwt de aan zijn ambt verbondene moeilijkheden als eenen strijd met de wereld, waarin hij krijgsgevangen geworden is. Zoo noemt hij Fil. 2 : 25 Epaphroditus, die zijne gevangenschap te Rome gedeeld had, zijnen medestrijder (συνστρατιώτης). Andronicus en Junias heeten Rom. 16 : 7 συναιχμάλωτοι en Epaphras verkrijgt Filem. 23 denzelfden naam. De bedoeling is niet, dat Christus de bedoelde mannen zou overwonnen hebben en als gevangenen aan zijnen zegewagen zou hebben gebonden, om daarmede de hooge mate hunner afhankelijkheid aan te duiden. — De tweede, uit wiens naam Paulus groet, is Markus (Μάρκος, ook wel Μᾶρκος geschreven), de bekende Johannes Markus, de zoon van Maria (Hand. 12 : 12), de schrijver van het tweede evangelie. Hij was zeker aan de gemeente van Kolosse onbekend, en wordt daarom ter betere introductie de neef (ἀνεψιός, broeder- of zusterskind) van Barnabas genoemd. Reeds vroeger hadden de Kolossers, hetzij mondeling hetzij schriftelijk, bevelen aangaande hem ontvangen, om hem vriendelijk te bejegenen, gastvrij te behandelen en van het noodige te voorzien. Men heeft ook hier wel ἐλάβετε verklaard als Aoristus van het briefschrijven en gedacht aan bevelen door dezen brief. Maar hiertegen pleit vooreerst, dat Paulus dan denken moest aan het hier zoo terloops gezegde: „wanneer hij tot u komt, ontvangt hem!" En ten tweede, dat men dan meenen zou, dat Markus na Aristarchus te Kolosse kwam, hetzij dat hij later van Paulus vertrok, hetzij dat hij langs eenen omweg reisde. Dat men zooals vs. 10^b na werkwoorden van bevelen van de oratio obliqua in de oratio recta overgaat, is geen op zichzelf staand feit.

Vs. 11. Jezus, bijgenaamd Justus, is ons verder onbekend. Zelfs in den brief aan Filemon ontbreekt zijn naam. Justus is een bijnaam van Joden en proselieten, die aanduidt de getrouw-

heid aan de wet. Het is ook een bijnaam van Jozef Barsabbas (Hand. 1 : 23) en van een proseliet uit Korinthe (Hand. 18 : 7). Clem. Hom. 2 : 19, 3 : 73, 4 : 1, 13 : 7 wordt de Syrophoenicische vrouw Justa genoemd, zeker omdat zij daar voorgesteld wordt, als getrouw de Mozaïsche wet te onderhouden. Sommige Joden namen bijnamen aan inzonderheid met het oog op hunnen omgang met niet-Joden. Wellicht was deze Jezus een man uit de diaspora. — Οἱ ὄντες ἐκ περιτομῆς, geboren Joden-Christenen, ziet behalve op Markus en Jezus ook op Aristarchus, al komt hij ook Hand. 20 : 4 voor als overbrenger van de collecte der heiden-Christenen voor Jeruzalem. — Alleen dezen van de te Cesarea aanwezige Christenen uit de Joden waren Paulus' mede-arbeiders voor het koninkrijk Gods, en hem tot opbeuring geweest. Οἵτινες wijst er op, dat zij van dien aard of dat karakter waren. Παρηγορία, παρηγόρημα, παρηγορικός, παρηγορητικός zijn medische termen, die op verzachting en verlichting wijzen. Hier beteekent παρηγορία troost, opbeuring, bemoediging. Evenals in Paulus' gevangenschap te Rome (zie Fil. 1 : 17) waren dus ook hier Christenen in Paulus' omgeving geweest, die door antagonisme of jaloerschheid hem tegenwerkten, althans vrij koud en onverschillig tegenover hem stonden. Niet alle Christenen zullen edel genoeg geweest zijn en hoog genoeg gestaan hebben, om de ware grootheid van Paulus te verstaan. Men moet niet b. v. met E. HAUPT en P. EWALD οἱ ὄντες . . . τοῦ θεοῦ als éénen zin beschouwen, de komma na περιτομῆς weglaten, en het daar gezegde alleen laten slaan op Markus en Jezus. De vraag lag dan voor de hand: Was Aristarchus geen medewerker van Paulus voor het koninkrijk Gods, en was hij hun niet tot troost en opbeuring geweest? Reeds uit grammatisch oogpunt levert de voorgestelde lezing bezwaar op.

Vs. 12. Epaphras had niet tot de bestendige mede-arbeiders van Paulus behoord, maar was thans slechts tijdelijk bij hem. Daarom wordt zijn groet afzonderlijk vermeld, zijn naam met reverentie genoemd. Niet alleen behoorde hij tot de Kolossers, maar hij had zich ook bijzonder ten dienste van de gemeente van Christus Jezus gesteld, ja zelfs van uit de verte met teedere zorg voor de belangen der gemeente gewaakt. Ter afwering van de b. v. door de dwaalleeraars dreigende gevaren had hij altoos in het gebed tot God voor de gemeente geworsteld (πάντοτε ἀγωνιζόμενος). — Epaphras had gebeden, dat zij staande gehouden

mochten worden, volmaakt, en ten volle verzekerd in al den wil van God. Leest men met sommige getuigen στῆτε i. p. v. σταθῆτε, dan kan het de vraag zijn, of ἐν παντὶ θελήματι τοῦ θεοῦ bij στῆτε of bij πεπληροφορημένοι behoort. Omdat hier aan Gods werkzaamheid gedacht wordt, die op de bede van Epaphras de gemeente staande houdt, geef ik de voorkeur aan de lezing σταθῆτε, in welk geval ἐν παντὶ θελήματι τοῦ θεοῦ alleen bij πεπληροφορημένοι behoort. Τέλειοι = die het toppunt der zedelijke volkomenheid bereikt hebben en πεπληροφορημένοι = ten volle verzekerd of overtuigd zijnde. Πληροφορεῖν kan zijn: vervullen (2 Tim. 4 : 5, 17), ten volle overreden, overtuigen (Rom. 4 : 21, 14 : 5, 1 Clem. 42 πληροφορηθέντες διὰ τῆς ἀναστάσεως) en vol maken (Rom. 15 : 13 bij de lezing πληροφορῆσαι, 1 Clem. 54 τίς πεπληροφορημένος ἀγάπης). Lk. 1 : 1 is bij de πεπληροφορημένα πράγματα gedacht aan zaken, die tot haar besluit, tot volledige beslissing gekomen zijn. Hier vat ik πληροφορεῖσθαι op van: ten volle verzekerd worden, tot volle overtuiging komen. Zie ook onze exegese van πληροφορία 2 : 2. Een variant van πεπληροφορημένοι is hier πεπληρωμένοι. Hebben de lezers het toppunt der zedelijke volkomenheid bereikt, dan zijn zij ten volle verzekerd. — Ἐν παντὶ θελήματι τοῦ θεοῦ = in alles, wat God wil, op ieder terrein, waar van Gods wil sprake is. Daarop moet men bezitten de volle verzekerdheid des geloofs, en niet twijfelen of op eenen tweesprong staan.

Vs. 13. De voorbede wordt bevestigd door het getuigenis, hoeveel moeite Epaphras zich voor de gemeente getroost. Πόνος beteekent Openb. 16 : 10, 11, 21 : 4 pijn, hier moeite. Andere lezingen daarvoor zijn κόπον of ζῆλον. Hier is bij πόνος zeker gedacht aan den strijd van Epaphras in het gebed en verder aan alle andere bemoeiingen van hem in het belang der gemeente van Kolosse. Behalve voor Kolosse heeft Epaphras ook gewerkt voor Laodicea en Hiërapolis, welke beide steden in de omgeving van Kolosse in Phrygië gelegen zijn.

Vs. 14. Dan volgt de groet van Lukas, den ons bekenden schrijver van het derde evangelie, eenen vriend en geestverwant van Paulus. Deze wordt hier genoemd de arts en de geliefde (niet de geliefde arts, wat eenigszins vreemd zou klinken). Men kende hem als arts (niet als lijfarts van Paulus) en als geliefd bij Paulus en de gemeente. Filemon vs. 24 komt Lukas naast

Markus, Aristarchus en Demas als medearbeider van Paulus voor, en wordt hij dus niet onderscheiden van de overigen, uit wier naam Paulus ook in den brief aan de Kolossers den groet overbrengt. Dat Lukas niet des apostels gevangenschap gedeeld en bij hem gewoond zal hebben, vind ik zeer onwaarschijnlijk. Als Paulus niet voortdurend met hem in aanraking was gekomen, zou hij wel niet zijne groete aan de gemeente overgebracht hebben. — Eindelijk wordt de groetenis van Demas vermeld, die waarschijnlijk de schrijver van den brief is, en daarom geen eervolle karakteristiek verkrijgt. Zooals wij zeiden, wordt hij wel Filemon vs. 24 medearbeider van Paulus genoemd en staat daar zelfs vóór Lukas. Dat hij naar 2 Tim. 4 : 10 Paulus verlaten heeft, omdat hij de tegenwoordige wereld heeft liefgekregen, is dus geen reden, dat zijn naam hier zonder meer voorkomt.

Vss. 15—17 behelzen eene opdracht voor de gemeente. Zij moeten volgens vs. 15 de broeders te Laodicea [1]) groeten, Nymphas en de bij hem aanwezige huisgemeente. Al was ook deze gemeente aan Paulus persoonlijk onbekend, hij gevoelde er groote betrekking op. Νυμφᾶς is eene verkorting van Νυμφόδωρος, die ook in de inscripties voorkomt, derhalve een mannennaam, waarom het meest voor de hand ligt, van de bij hem aanwezige huisgemeente te spreken, en οἶκον αὐτοῦ te lezen. Hij was een op den voorgrond tredend lid van de gemeente te Laodicea, dien Paulus waarschijnlijk kende, en hij verzamelde zeker de broeders en zusters in zijne woning, zooals dat in den eersten Christelijken tijd de gewoonte was. Zoo ontstonden de huisgemeenten. Eerst tegen het einde der 2e eeuw hebben gebouwen bestaan, die opzettelijk tot godsdienstig gebruik waren afgezonderd, zooals blijkt uit de geschriften van CLEMENS ALEXANDRINUS (Paed. III, c. 11, Strom. VII). Duidelijker zijn de aanwijzingen aangaande de Christelijke kerkgebouwen in de 1e helft der 3e eeuw, zooals wij zien bij TERTULLIANUS (De Idol. c. 7 en Adv. Valent. c. 3). Menigvuldiger werden de, uitsluitend tot godsdienstoefening gebezigde, plaatsen in het midden van de laatste helft der 3e eeuw. Vgl. W. MOLL, „Gesch. van het kerkelijke leven enz.", 1846, II, bl. 10—12. — Om tot ons onderwerp terug te keeren:

---

[1]) MICHELSEN (bl. 185) gist ἐν Λαίδος οἰκίᾳ i. p. v. ἐν Λαοδικίᾳ. Maar al zal de brief aan de Kolossers later door de gemeente van Laodicea gelezen worden, daarom is de groet aan de broeders te Laodicea allesbehalve overbodig. Ik zou juist zeggen: De groet is dan bijna noodzakelijk. Wie vraagt in een brief, dien brief ook aan anderen te laten lezen, en verzoekt dan ook niet, hen te groeten?

Men heeft blijkens de lezing οἶκον αὐτῆς bij Νυμφαν ook aan eenen vrouwennaam gedacht, en wel aan het Dorische Νύμφα (voor Νύμφη). Maar vooreerst is het voorkomen van dezen Dorischen vrouwennaam in Phrygië vreemd, en ten tweede is het niet aannemelijk, dat eene vrouw aan het hoofd eener huisgemeente zou gestaan hebben. Men heeft ook nog de lezing οἶκον αὐτῶν, die volgens sommigen (zie ook mijn N. T.) als de moeielijkere lezing de voorkeur verdient, waaruit de andere lezingen zouden zijn voortgevloeid. Ik erken evenwel, dat dit het eenige is, wat voor haar pleit. Leest men αὐτῶν, dan moet men denken aan Nymphas en de broeders. Maar in dit geval behoort αὐτῶν niet bij οἶκον, maar bij ἐκκλησίαν. Het huis was van één, niet van meerderen. Mij dunkt, de lezing οἶκον αὐτῶν is aan eene vergissing toe te schrijven en is niet te verklaren uit Rom. 16 : 5, 1 Kor. 16 : 19 (Ewald), waar trouwens αὐτῶν met het oog op Aquila en Prisca zeer juist van pas is. — De gemeente van Laodicea komt in het N. T. ook nog voor Openb. 3 : 14—21, waar zij om hare lauwheid wordt berispt, zooals de gemeente van Efeze daar vermeld wordt Openb. 2 : 1—7.

Vs. 16. Zeer practisch was de gegeven raad, om nadat de brief aan de Kolossers in de gemeente voorgelezen was, ook dien aan de Laodiceërs te lezen, en aan de gemeente van Laodicea den brief aan de Kolossers ter lezing aan te bieden. Beide gemeenten konden uit elkanders brieven leeren. Een bekend feit is, dat eene dusdanige gewoonte meer bestaan heeft, en b. v. de brieven aan de Macedonische gemeenten dikwijls verbonden voorkomen. De gemeenten gevoelden den band der eenheid en stonden niet los naast elkander. Was het niet Clemens Romanus, die zich in zijne twee brieven tot de gemeente van Korinthe wendde, om hare eenheid te bevorderen en de partijschappen weg te nemen? — Ποιεῖν ἵνα = zorgen dat (vgl. Joh. 11 : 37, Openb. 13 : 15). De brief aan Laodicea wordt hier genoemd ἡ ἐκ Λαοδικίας, omdat de gemeente haar uit Laodicea ontving. Niet onmogelijk is, dat met laatst genoemden brief de rondgaande brief aan de Efeziërs is bedoeld. Op grond van deze mededeeling aangaande den brief aan Laodicea is een gefingeerde brief van Paulus aan die gemeente ontstaan (o. a. in het Latijn afgedrukt in den commentaar van Lightfoot, 2e ed. p. 287—289 en naar den daaraan ten grondslag liggenden Griekschen tekst p. 293, 294). Deze brief is misschien in het

begin der 3e eeuw samengesteld uit gegevens, ontleend aan de brieven aan de Kolossers en de Filippiërs. In het Westen kenden velen er gezag aan toe. De in den canon van Muratori, naast dien aan de gemeente van Alexandrië, voorkomende brief aan de Laodiceërs, is zeker een andere dan onze brief. Vooreerst is onze brief jonger dan de daar vermelde en ten tweede blijkt uit onzen brief niets van de ketterij van MARCION, die wel in het fragment van den canon van Muratori aan den bedoelden brief toegeschreven wordt. Gregorius de Groote hield wel aan het getal 14 Paulinische brieven vast, maar verwierp niet den brief aan Laodicea. Door de gezanten van Gregorius kwam de brief in Engeland, waar hij tot de 14e eeuw in de Vulgata stond. In het Oosten evenwel werd deze brief op het tweede Concilie van Nicea (787) nadrukkelijk verworpen. Vgl. mijne Gesch. B. N. V. bl. 499, en Neutest. Apokryphen, E. HENNECKE, 1904. S. 138—140 [1]).

Vs. 17. Eene bijzondere opdracht wordt voor Archippus gegeven, nl. toe te zien, dat hij de bediening, welke hij in den Heer ontvangen had, goed vervulde. Deze Archippus komt Filemon vs. 2 voor als behoorend tot het huis van Filemon.

---

[1]) Ik geef hier den brief aan de gemeente van Laodicea in eene Nederlandsche vertaling, die rust op den door LIGHTFOOT uitgegeven Latijnschen tekst:

1. Paulus, apostel niet van menschen noch door eenen mensch, maar door Jezus Christus,
2. aan de broeders, die te Laodicea zijn. Genade zij u en vrede van God, den Vader, en
den Heer Jezus Christus!

3. Ik dank Christus in al mijn gebed, dat gij standvastig zijt in Hem en volhardt in zijne
4. werken, verwachtend het beloofde tegen den dag des oordeels. Dat u niet de ijdele
woorden van sommigen verleiden, die u leeren, opdat zij u aftrekken van de waarheid des
5. evangelies, dat door mij verkondigd wordt. En nu moge God geven, dat zij, die van mij
zijn, tot bevordering des evangelies dienen en goede werken doen, die tot het heil des
eeuwigen levens strekken.

6. En thans zijn mijne banden openbaar, welke ik in Christus lijd, waarover ik mij verheug
7. en verblijd. En dit strekt mij tot eeuwig heil, wat door uwe gebeden en onder de leiding
8. des Heiligen Geestes geschied is, hetzij ten leven, hetzij ten doode. Want mijn leven is
9. in Christus en het sterven is eene blijdschap. En eveneens zal Hij aan u zijne barmhartigheid
bewijzen, dat gij dezelfde liefde hebt en eensgezind zijt.

10. Derhalve, zeer geliefden! gelijk gij in mijne tegenwoordigheid gehoord hebt, houdt zoo
11. vast en doet het in de vreeze Gods, en leven zal u in eeuwigheid ten deel vallen, want
12. God is het, die in u werkt. En doet zonder aarzeling alwat gij doet!
13. Overigens, zeer geliefden! verblijdt u in Christus! En neemt u in acht voor hen, die
14. schandelijke winst zoeken te behalen! Al uwe gebeden moeten openbaar zijn voor God
15. en blijft vast in den zin van Christus. En wat volkomen, waar, kuisch, rechtvaardig en
16. beminlijk is, doet dat! En wat gij hoort en ontvangen hebt, behoudt dat in uw hart!
17, 18. En vrede zal uw deel zijn! (Groet alle broeders met eenen heiligen kus!). U groeten
19. de heiligen. De genade van den Heer Jezus zij met uwen geest! En zorgt, dat deze
brief door de Kolossers gelezen worde en die van de Kolossers door u!

Hij heeft zeker tot de gemeente van Kolosse, niet tot die van Laodicea behoord. Anders zou men vs. 17[a] vóór vs. 16 verwacht hebben. Paulus wantrouwt Archippus niet, maar wil hem bemoedigen en tot getrouwheid in zijn werk aansporen [1]). Welke bediening hier bedoeld wordt, staat niet vast, doch zeker niet die van armverzorger. Ik voor mij zou meenen, dat hij misschien het werk van Epaphras had overgenomen, en thans de geestelijke vader van de Kolossische gemeente was. Hij zal het ambt van presbyter hebben vervuld. Was dit niet het geval geweest, dan zou de vermaning voor de gemeente krenkend geweest zijn.

Vs. 18 is een eigenhandig slot van Paulus, behelzend zijne groetenis (vgl. 1 Kor. 16 : 21, 2 Thess. 3 : 17). — Hij verzoekt, dat de gemeente in het gebed hem gedenken zou, wat getuigt van zijn vroom en nederig hart. De apostel achtte zich niet te hoog of te groot, om de voorbede der gemeente te verzoeken. Zijne banden waren die des evangelies (Filemon vs. 13). Hij leed als apostel der heidenen en mocht dus van eene heidensch-Christelijke gemeente verwachten, dat zij voor hem bad. — „De genade zij met u" is een kort slot evenals men dat vindt 1 Tim. 6 : 21, 2 Tim. 4 : 22. Tit. 3 : 15 wordt πάντων bijgevoegd en evenzoo Hebr. 13 : 25. In andere brieven lezen wij er bij: τοῦ κυρίου (ἡμῶν) Ἰησοῦ (Χριστοῦ), Rom. 16 : 20, 1 Kor. 16 : 23, 2 Kor. 13 : 13, Gal. 6 : 18, Fil. 4 : 23, 1 Thess. 5 : 28, 2 Thess. 3 : 18. Noodzakelijk was de bijvoeging niet. Paulus kon zeggen: Het spreekt vanzelf, dat wij de genade Gods door Christus verkrijgen.

[1]) Scherp is de vermaning niet en daarom behoeven wij *Archippus* niet door eenen anderen naam te vervangen (tegen Michelsen, bl. 185).

De brief aan Filemon

1. Paulus, een gevangene van Christus Jezus, en Timotheus,
de broeder, aan Filemon, onzen geliefde en medearbeider,
2. aan Apphia, de zuster, aan Archippus, onzen mede-
3. strijder, en aan de gemeente te uwen huize: genade
zij u en vrede van God, onzen Vader, en den Heer
Jezus Christus!
4. Ik dank mijnen God altijd, wanneer ik uwer gedachtig
5. ben in mijne gebeden, daar ik hoor van uwe liefde
en het geloof, dat gij hebt in den Heer Jezus en tot
6. alle heiligen, opdat de gemeenschap uws geloofs zich
werkzaam betoone in de erkenning van al het goede,
7. dat in ons is, tot eer van Christus. Want ik heb veel
blijdschap en troost gehad wegens uwe liefde, omdat
de harten der heiligen door u, broeder! verkwikt zijn.
8. Daarom, al heb ik veel vrijmoedigheid in Christus,
9. om u te bevelen wat voegzaam is, bid ik liever om
der liefde wil, daar ik een zoodanige ben, als Paulus,
een gezant, maar nu ook een gevangene van Christus
10. Jezus; ik bid u voor mijn kind, dat ik in mijne banden
11. verwekt heb, Onesimus, u vroeger van geen nut, maar
12. nu u en mij van groot nut, dien ik u terugzend, hem,
13. dat is mijn hart, dien ik wel bij mij had willen houden,
opdat hij voor u mij diende in de banden de sevangelies,
14. maar zonder uw goedvinden heb ik niets willen doen,
opdat het goede bij u niet zij als uit noodzaak, maar
15. uit vrijen wil. Misschien toch is hij daarom voor
eene korte poos gescheiden, opdat gij hem voor eeuwig

16. zoudt wederhebben, niet meer als eenen slaaf, maar als
meer dan eenen slaaf, eenen geliefden broeder, inzonderheid voor mij, maar hoeveel te meer voor u, zoo in
het vleesch als in den Heer.
17. Indien gij dan met mij gemeenschap hebt, neem hem
18. aan als mij! En indien hij u eenig onrecht gedaan
19. heeft of iets schuldig is, reken dat mij toe! Ik, Paulus,
schrijf het met mijne hand. Ik zal het betalen, om
niet te zeggen, dat gij mij bovendien ook uzelven
20. schuldig zijt. Ja! broeder! moge ik genot van u hebben
in den Heer! Verkwik mijn hart in Christus!
21. Ik schrijf u in vertrouwen op uwe gehoorzaamheid en
22. weet, dat gij nog meer doen zult dan ik zeg. Bereid
mij ook tevens huisvesting! Want ik hoop, dat ik door
uwe gebeden u zal geschonken worden.
23. U groet Epaphras, mijn medegevangene in Christus
24. Jezus, Markus, Aristarchus, Demas, Lukas, mijne
25. medearbeiders. De genade van den Heer Jezus Christus
zij met uwen geest!

Vss. 1—3. Paulus treedt naar zijne gewoonte niet als apostel op, om zijne autoriteit te doen gevoelen, maar als gevangene van Christus Jezus Klaarblijkelijk zijn de lezingen ἀπόστολος van D* E*, δοῦλος van 33, 35, 153 en *apostolus vinctus* van Cassiod. latere verbeteringen. Gevangen was Paulus niet om de eene of andere misdaad, maar omdat hij Christus Jezus toebehoorde, en daarom kon hij op het medelijdend hart van Filemon rekenen en zich verzekeren, dat zijne bede om Onesimus, den weggeloopen slaaf, in liefde op te nemen, niet zou worden afgewezen. Evenals Kol. 1 : 1 wordt Timotheus hier de broeder genoemd. Dat zelfs in dezen particulieren brief Timotheus naast den apostel voorkomt, getuigt van den nauwen band, die tusschen beiden bestond, en dat Filemon Timotheus kende. Ik denk wel, dat Onesimus, die misschien in het huis zijns meesters van Paulus gehoord had en na zijne ontvluchting bij Paulus gekomen was, verwacht had, dat de apostel op zijne vrijlating aan zou dringen, of hem bij zich zou houden. Paulus kan over dit verzoek van Onesimus met Timotheus hebben gesproken, en tot het besluit gekomen zijn, hem met dezen aanbevelingsbrief terug te zenden.

Dat Timotheus hier niet als de schrijver van den brief voorkomt, lijkt mij zeer duidelijk. Paulus zal dezen kleinen brief zelf hebben geschreven (zie vs. 19).

De brief is gericht aan Filemon, dien Paulus niet te Kolosse, waar Filemon thans woonde, maar misschien te Efeze tot het Christendom bekeerd had. De apostel had daarom op Filemon een zeker recht, waarop hij niet nalaat te wijzen. De naam Filemon komt ook voor in de bekende legende van Filemon en Baucis, twee lieden uit Phrygië, die Zeus en Hermes gastvrij opnamen en daarvoor beloond werden. Het is ook de naam van eenen dichter en eenen taalkundige, maar geen bepaald Phrygische naam. Volgens de overlevering is de Filemon van onzen brief bisschop van Kolosse geweest (Apost. Const. VII, 46) en den marteldood gestorven. — Ik voeg ἡμῶν bij ἀγαπητῷ en συνεργῷ. Niet alleen was Filemon een geliefde van Paulus, maar hij was ook zijn medewerker aan het evangelie, misschien vroeger te Efeze, en zeker thans te Kolosse, hoewel Epaphras de eigenlijke geestelijke vader der gemeente van Kolosse was.

Vs. 2. Apphia, die als Christin wordt aangeduid (τῇ ἀδελφῇ, waarvoor ook ἀγαπητῇ en sorori carissimae gelezen wordt, zie mijn N. T.), was hoogst waarschijnlijk de vrouw van Filemon, zooals Archippus zijn zoon. Wegens de adspirata in Apphia mag men dezen Griekschen, in Phrygische inscripties veelvuldig voorkomenden naam niet verwarren met den Romeinschen naam Appia. Gewoonlijk wordt de bedoelde naam Ἀπφία of Ἀφφία geschreven. Het verkleinwoord is Ἄπφιον of Ἄφφιον en de manlijke, daarmede correspondeerende naam Ἀφφίανος of Ἀπφίανος. Vgl. LIGHTFOOT, comm. t. pl en TH. ZAHN, Einl. N. T. I, 1897, S. 324. Men heeft Archippus (zie over hem onze exegese van Ef. 4 : 17) ook wel voor den broeder van Filemon gehouden, maar meer aannemelijk lijkt mij, hem als zijn zoon te beschouwen. Archippus wordt medestrijder genoemd (zie Fil. 2 : 25) of mede-arbeider aan hetzelfde doel. Zooals wij reeds meermalen opmerkten, is het bij Paulus niet ongewoon, dat hij zijne beeldspraak aan de krijgstaal ontleende. De brief wordt ook gericht aan de huisgemeente van Filemon, d. i. aan de in zijne woning zich verzamelende gemeente van Kolosse (zie Kol. 4 : 15). Deze zal uit slaven van Filemon, maar ook uit andere personen van Kolosse bestaan hebben.

Vs. 3. De bekende groet luidt: Genade zij u en vrede van

God onzen Vader en den Heer Jezus Christus! De bijvoeging: „en van den Heer Jezus Christus" ontbreekt Kol. 1 : 2.

Vs. 4. Paulus laat verder Timotheus, uit wiens naam hij ook schrijft, varen, en bepaalt zich alleen tot Filemon. Zoo dikwijls de apostel in zijne voorbede Filemon opneemt, dankt hij God voor hem. Zijn denken aan hem is danken. Vgl. Kol. 1 : 3, Fil. 1 : 3. Naar den aard der liefde drukt de apostel zich eenigszins overdreven uit (πάντοτε, dat bij εὐχαριστῶ behoort). Paulus dankte zijnen God, van wien hij Filemon als eene gave ontvangen had.

Vs. 5 vermeldt de reden, waarom hij dankte. Hij hoorde nl., waarschijnlijk door Epaphras, van Filemons liefde en geloof. Πίστιν is hier niet trouw, wat het beteekenen kan van Gods houding tegenover de menschen (Rom. 3 : 3), of van de houding der menschen onderling (Gal. 5 : 22, Tit. 2 : 10), maar geloof. Paulus plaatst meermalen geloof en liefde naast elkander. Zie ook vs. 6 (de gemeenschap uws geloofs). Dat men πίστιν hier door *trouw* vertaalde, geschiedde met het oog op het volgende: „jegens alle heiligen", waarmede men τὴν πίστιν verbond. Ik neem evenwel een chiasme aan, en voeg τὴν πίστιν bij εἰς of πρὸς τὸν κύριον Ἰησοῦν, en τὴν ἀγάπην bij εἰς πάντας τοὺς ἁγίους. Een soortgelijk chiasme treffen wij aan Mt. 12 : 22, waar τυφλόν bij βλέπειν en κωφόν bij λαλεῖν behooren, en Rom. 9 : 4, waar διαθῆκαι en ἐπαγγελίαι, νομοθεσία en λατρεία bij elkander passen. — Niet onmogelijk is, dat men πρὸς τὸν κύριον Ἰησοῦν lezen moet (zie mijn N. T.), en dat het later met het oog op het volgende εἰς πάντας τοὺς ἁγίους veranderd werd in εἰς τὸν κύριον Ἰησοῦν. Leest men πρός, dan kan men als volgt redeneeren: Toen Paulus van πίστις sprak, wilde hij het object daarvan onmiddellijk uitdrukken, en door verschil van voorzetsels (πρός en εἰς) gaf hij te kennen, dat hij bij de ἀγάπη en de πίστις verschillende objecten onderstelde.

Vs. 6. Ὅπως ἡ κοινωνία κτἑ. moet met μνείαν σου ποιούμενος κτἑ. worden verbonden, en geeft het doel te kennen van Paulus' gebed. De gemeenschap des geloofs moet zich werkzaam betoonen in de erkenning van al het goede, dat in de geloovigen is voor Christus. Bij ἡ κοινωνία τῆς πίστεώς σου is niet gedacht aan de gemeenschap met God door het geloof (1 Kor. 1 : 9), maar aan welwillendheid of milddadigheid, die uit het geloof voortvloeit (vgl. Fil. 1 : 5). Κοινωνία wordt door Paulus meermalen speciaal

van aalmoezen gebezigd (Rom. 15 : 26, 2 Kor. 8 : 4, 9 : 13). Die gemeenschap moest zich werkzaam (ἐνεργής) betoonen. Blijkens sommige Lat. vert. *evidens* of *manifesta* is voor ἐνεργής ook gelezen ἐναργής. Wij zouden verwachten, dat bedoeld was: werkzaam betoonen in het bezit of de praktijk van het goede. Paulus evenwel spreekt hier van: de kennis van al het goede. Wie eene grondige kennis bezat, zou die vanzelf openbaren en in praktijk brengen. Het komt meer bij Paulus voor, dat het gebed culmineert in de smeeking om de grondige kennis of ἐπίγνωσις (Kol. 1 : 9). Gedacht is aan al het goede, dat binnen het bereik van de Christenen (ἐν ἡμῖν, waarvoor ook ἐν ὑμῖν gelezen wordt, waarbij dan aan Filemon en zijn gezin gedacht is) valt. Εἰς Χριστόν = met het oog op Christus, met Christus als einddoel, hangt niet af van τοῦ ἐν ἡμῖν, maar van ἐνεργὴς γένηται.

Vs. 7 motiveert niet het onmiddellijk voorafgaande, maar den dank van vs. 4. Paulus' dank was het gevolg geweest van zijne blijdschap en vertroosting, welke hij in zijne gevangenschap ondervonden had op grond van de door Filemon bewezene liefde. De apostel had nl. van de groote milddadigheid van Filemon gehoord, die de ingewanden (τὰ σπλάγχνα) der heiligen, welke als de zetel van allerlei aandoeningen beschouwd worden, verkwikt had (ἀναπέπαυται). Men kan wel in 't algemeen ἀναπαύεσθαι als tijdelijke verkwikking onderscheiden van παύεσθαι, wat wijst op eene finale rust. Vgl. Plut. Vit. Lucull. 5 πολλῶν αὖθις ἀνακινούντων τὸν Μιθριδατικὸν πόλεμον, ἔφη Μάρκος αὐτὸν οὐ πεπαῦσθαι ἀλλὰ ἀναπεπαῦσθαι. Maar ik stem LIGHTFOOT niet toe, dat hier aan eene tijdelijke rust gedacht zou kunnen worden, die den lezers de kracht gaf, om nieuwe moeilijkheden en zorgen te dragen. Ik zie de bedoelde onderscheiding noch bij Paulus, waar hij ἀναπαύειν gebruikt (1 Kor. 16 : 18, 2 Kor. 7 : 13, Filemon vs. 20), noch bij Ignatius (Ephes. 2, Smyrn. 9, 10, 12, Trall. 12, Magn. 15, Rom. 10).

Vss. 8—20 behelzen den eigenlijken inhoud van den brief, waarbij het aankwam op vs. 17: „Indien gij dan met mij gemeenschap hebt, neem hem aan als mij", welke bede met fijnen takt is voorbereid.

Vs. 8. Met διό sluit de schrijver aan het voorafgaande aan en wijst op de groote blijdschap, welke Filemon hem gegeven heeft, die hem niet tot grond verstrekt voor zijne vrijmoedigheid om te

bevelen, maar die hem dringt om te vermanen (vs. 9). Met het oog op de verhouding, waarin Paulus tot Christus staat, kon hij bevelen wat betamelijk is (τὸ ἀνῆκον). Doch hij doet dat niet, en verzoekt of vraagt liever. In de gemeente van Christus is de beste autoriteit die der liefde.

Vs. 9. Daar σου bij ἀγάπην ontbreekt, bedoelt Paulus niet de liefde van Filemon voor de gemeente, of die hij aan Onesimus bewijzen zou, maar zijne eigene liefde tot Filemon. Men kan ook zeggen: om de Christelijke liefde in het algemeen (vgl. vs. 7[b] ἀδελφέ). Krachtens die liefde stelt men zijne rechten niet op den voorgrond, maar vraagt men welwillend. — Al erken ik, dat de correlatie tusschen τοιοῦτος . . . ὡς mogelijk is, waarvan LIGHTFOOT in zijnen commentaar verschillende voorbeelden aanhaalt, zoo geloof ik toch, dat men vooreerst dan Παῦλος zou kunnen missen en ten tweede, dat de opmerking van een zeer sterk ontwikkeld gevoel van eigenwaarde zou getuigen. „Ik ben zoodanig een, ik heb die positie als van Paulus, een gezant". Vertalen wij: „hoewel ik een zoodanige ben", nl. als vs. 8 gezegd is, dan begrijp ik niet, waarom διὰ τὴν ἀγάπην μᾶλλον παρακαλῶ (vs. 9[a]) er dan tusschen geschreven moest worden. Het komt mij meer gewenscht voor, τοιοῦτος ὢν te laten slaan op vs. 9[a]: „daar ik een zoodanige ben, dat ik liever om der wille van de liefde vermaan dan beveel". Even laat de apostel zijne autoriteit gelden, daar hij zijnen naam noemt (Gal. 5 : 2, Ef. 3 : 1), en er aan herinnert, dat hij een gezant, nl. van Christus is (πρεσβευτής, vgl. 2 Kor. 5 : 20). Maar voor hoogmoed vrijwaart hij zich, wanneer hij er aan toevoegt, dat hij nu ook een gevangene van Christus Jezus is. Tegelijkertijd gaf hij de sterkste drangreden voor zijne vermaning. Hoe zou Filemon hem dan zijn verzoek betreffende Onesimus kunnen weigeren? — De Hss. lezen πρεσβύτης i. p. v. πρεσβευτής, wat ik uitgaf. Ik geef toe, dat Paulus zich circa 58/59 na Chr. een oud man kon noemen, vooral wanneer wij bedenken, dat hij door lijden en strijden gemarteld was, en oud werd vóór zijnen tijd. Maar hier is het niet waarschijnlijk. Nergens doet de schrijver zich in de brieven uit Cesarea als een oud man voor. Hij schrijft frisch en opgewekt en hoopt uit zijne gevangenschap verlost te worden. Ook is er geen klimax in: een oud man, maar ook een gevangene van Christus Jezus. Het laatste wijst op eene zedelijke verhouding, het eerste op eene physische hoedanigheid. Ik geloof, dat het beter is,

πρεσβύτης op te vatten als eene schrijffout voor πρεσβευτής, daar deze woorden meermalen in de Hss. verward worden, dan te meenen, dat Paulus πρεσβύτης schrijft, terwijl hij πρεσβευτής bedoelt. — J. H. A. MICHELSEN (TEYLER's Theol. Tijdschr. 1906, bl. 202) handhaaft nog de conjectuur van BENTLEY πάλαι πρεσβευτής (i. p. v. Παῦλος πρεσβύτης), zonder acht te slaan op de bezwaren, welke ik reeds vroeger (Theol. Stud. 1890, bl. 123, 124) daartegen ingebracht heb.

Vss. 10—12 valt de volle nadruk en alle licht op den persoon, die het object van Paulus' bede is, den persoon van Onesimus. Daar evenwel de naam van den weggeloopen slaaf Filemon misschien onaangenaam in de ooren klinken zou, begint Paulus vs. 10 met hem zijn kind te noemen, dat hij in zijne gevangenschap verwekt had [1]), en op wien hij dus bijzondere betrekking moest gevoelen. De geestelijke vader komt op voor zijnen zoon, en Filemon mocht niet vergeten, dat ook hij een geestelijke zoon van Paulus was. In dit opzicht stond hij met zijnen slaaf op éene lijn. Dat de apostel er den nadruk op legt als iets bijzonders, dat hij Onesimus in zijne banden verwekt heeft, pleit meer voor Cesarea dan voor Rome als de plaats, waar deze brief geschreven is. Vgl. mijne Gesch. B. N. V. bl. 105. Paulus vergelijkt zichzelven in zijne verhouding tot de gemeente meermalen met eenen vader, die verwekt, maar ook wel met eene vrouw, die baart. Zie mijne exegese van 1 Thess. 2 : 7. De naam Onesimus kwam voor slaven zoowel te Rome en Pompeji als in Phrygië en het aangrenzende gebied veelvuldig voor. Eenen bisschop Onesimus van Efeze ontmoeten wij Ign. ad. Ephes. 1, 3. De legende maakt den Onesimus van onzen brief tot bisschop van Berea (Const. apost. 7 : 46). Dat Onesimus een *diaconus* zou geworden zijn, heeft HIERONYMUS aan Filemon vs. 11 ontleend (Epist. 82, 6 Vall. I, 516, cf. VII, 755 minister apostoli). Van eenen marteldood van Onesimus onder den exarch Tertullus te Rome door het stukslaan van zijne beenen, spreekt Euthalius (Zacagni, Coll. mon. 528).

Vs. 11. De slaaf was Filemon eenmaal van geen nut (ἄχρηστον), maar nu tengevolge van zijne bekeering van groot nut (εὔχρηστὸν) zoowel voor zijnen heer als voor Paulus. De woordspeling op

---

[1]) De lezing van A enz. (zie mijn N. T.) ἐγώ vóór ἐγέννησα houd ik voor eene dittographie van ἐγεν(νησα). Niemand zal het hier verwachten.

den naam Onesimus (ὀνίνημι) is hier niet te miskennen. Men heeft ook wel eene woordspeling, op Χριστός, χρηστός meenen op te merken. Hij was vroeger een onbruikbare slaaf, zeker omdat hij zijnen plicht niet getrouw inachtnam en zonder twijfel, omdat hij, het voorbeeld van vele anderen volgend, wegliep. Wij behoeven niet aan te nemen, dat dit toe te schrijven was aan eene inhumane behandeling van Filemon. Anders zou Paulus hem dat wel gezegd hebben. Meer aannemelijk is, dat Onesimus van de goedheid zijns heeren misbruik maakte, en de consequentie trok, dat een Christen-heer zijne slaven wel vrij mocht laten. Hij bedacht in dit geval niet, dat hij iets onmogelijks verlangd zou hebben, zooals dan ook Paulus b. v. noch in Kor. noch in Ef. en Kol. op de vrijlating van den slaaf aandringt. De eisch: „Gij heeren! laat al uwe slaven vrij", zou eene sociale revolutie beteekend hebben. De bezittingen der heeren bestonden vooral in slaven, en de slaven zouden zonder hunne heeren geen inkomsten gehad hebben. Den gewonen arbeiderstand kende men toen niet. — De weggeloopen slaaf verviel gemakkelijk tot andere slavernij, en werd hij gevangen, dan wachtten hem de zwaarste straffen, zelfs in die mate, dat velen zich vrijwillig tot eenen strijd met de wilde dieren aanboden. Slechts wanneer het hem gelukte, de bescherming van eenen vriend zijns heeren te verkrijgen, kon hij zooals hier op eene betere behandeling rekenen. Vgl. E. von Dobschütz, Die urchristlichen Gemeinden, 1902, S. 87 - 90, en S. 265—269. — Onesimus zal voortaan voor Filemon zeer nuttig zijn, inzoover hij als Christen-slaaf zijnen heer zooveel beter dienen zal dan vroeger, en zich houdt aan de voorschriften van Kol. 3 : 22—24. — Onverwacht, maar met fijnen takt voegt Paulus καί ἐμοί er bij (ook καὶ σοὶ καὶ ἐμοί wordt gelezen). Voor Paulus was Onesimus in zijne gevangenschap zeer nuttig, bewees hem groote diensten, en daarom was de terugzending van den slaaf voor den apostel eene zaak van groot gewicht. — Ἀνέπεμψα is de Aoristus van den briefschrijver. Niet alleen onnoodig, maar ook onjuist is de invoeging na σοι van ἀναπαῦσαι, welke J. H. A. Michelsen (t. a. pl. bl. 202) met het oog op vs. 20 voorstelt. Immers Paulus zond den slaaf niet aan zijnen heer terug, om hem te verkwikken, maar om hem de noodige diensten te bewijzen. Niet Filemon, maar Paulus, die in de gevangenis zuchtte, had verkwikking van noode.

Vs. 12. Verschillende Hss. lezen vóór αὐτόν: σὺ δέ. Ik houd

dit evenwel voor eene verschrijving van σοι, het laatste woord van vs. 11. Immers de meeste Hss., die het bedoelde σοι weglaten, lezen σὺ δέ. Een gevolg van de lezing σὺ δέ is, dat verschillende Hss. na σπλάγχνα uit vs. 17 invoegen προσλαβοῦ. Ik blijf bij de lezing, die ik in mijn N. T. aannam en schrijf geen punt vóór αὐτόν, in welk geval men vs. 12 een anakolouth moest onderstellen. Mij dunkt, dat Paulus in vss. 12, 13 καὶ ἐμοὶ van vs. 11 nader ontwikkelt. De kwestie is niet, wat Filemon met Onesimus moest doen, maar wat Onesimus voor Paulus waard was. De apostel zendt hem, dien hij zijn hart of zijne ingewanden noemt, die hem zooveel waard is als zijn leven. Τὰ ἐμὰ σπλάγχνα is niet *mijn zoon*, al was dit taalkundig mogelijk (vgl. het Lat. viscera). Immers zou dit na ὃν ἐγέννησα tautologisch klinken.

Vs. 13. De terugzending van Onesimus is daarom van groote waarde, omdat Paulus hem gaarne bij zich had willen houden, opdat hij in plaats van Filemon Paulus in zijne gevangenschap van dienst zou zijn. Het was eigenlijk de plicht der wederliefde van Filemon geweest. Nu evenwel deze het niet kon doen, trad Onesimus in zijne plaats op. De apostel wil echter niets doen zonder de uitdrukkelijke toestemming van Filemon zelven. Hier staat ἐβουλόμην tegenover ἠθέλησα vs. 14, de wensch tegenover den vasten wil. Men lette ook op het verschil in tijd. Het Impf. wijst hier in onderscheiding van den Aor. op het begin van het proces, het wikken en wegen, terwijl de Aor. wijst op eene bepaalde beslissing, die aan de overleggingen een einde maakt. Ook in het gewone Grieksch komt dit juist meermalen bij βούλεσθαι voor. Paulus had wel het plan gehad, doch is in de volvoering daarvan verhinderd. Men zou in het Attisch daarvoor ἄν met den Optativus verwacht hebben. Soortgelijke voorbeelden van Imperfecta heeft men ἤθελον Gal. 4 : 20, ηὐχόμην Rom. 9 : 3. — Κατέχειν staat tegenover ἀπέχειν vs. 15. — Banden des evangelies zijn banden, die door de evangelieprediking veroorzaakt zijn (Gen. causae).

Vs. 14. Zendt Paulus Onesimus terug, dan geschiedt zulks, opdat Filemon niet gedwongen (μὴ ὡς κατὰ ἀνάγκην), maar uit eigen vrijen wil (κατὰ ἑκούσιον) hem het goede of zijne welwillendheid zou bewijzen. Was de slaaf bij Paulus gebleven, dan was Filemon wel gedrongen geweest, Onesimus niet te bestraffen. Maar welke zedelijke waarde had dan zijne handeling

gehad? Paulus onderstelt, dat Onesimus slaaf blijft en daarom bestaat het goede niet in het terugzenden, noch in de volledige vrijlating, maar eenvoudig in eene welwillende behandeling.

Vs. 15. Bescheiden drukt de apostel zich uit. Hij wil niet ingrijpen in het raadsplan Gods. Want misschien (τάχα) is Onesimus juist daarom voor eenen korten tijd (πρὸς ὥραν, vgl. Gal. 2 : 5, 2 Kor. 7 : 8) van zijnen heer gescheiden geweest, opdat deze hem voor eeuwig (αἰώνιον adj. i. p. v. adv.) zou bezitten. Ἀπέχειν is niet terughebben (LIGHTFOOT), maar geheel hebben (Mt. 6 : 2, 5, 16, Fil. 4 : 18). Kort zou de scheiding zijn in vergelijking met de hereeniging voor eeuwig. Er moet eene geestelijke betrekking tusschen heer en slaaf bestaan, die zooveel meer en hooger was dan de tijdelijke of aardsche. Met fijnen takt laat Paulus hier het wegloopen van Onesimus onvermeld. Over dat onaangenaam incident wil hij liever niet spreken.

Vs. 16. Eenigszins paradoxaal drukt de schrijver zich uit, wanneer hij zegt, dat Onesimus voor Filemon niet meer als een slaaf, maar meer dan een slaaf zou zijn, nl. een geliefde broeder. Men kan tegelijk iemands slaaf en broeder zijn. Allereerst was Onesimus een broeder van Paulus, daar hij tot hem in de betrekking stond van eenen geestelijken zoon, maar hoeveel te meer (πόσῳ δὲ μᾶλλον versterking van μάλιστα) voor u, èn in het vleesch, daar hij tot uw gezin behoort, èn in den Heer, daar hij door gemeenschappelijk geloof met u in den Heer verbonden is.

Vs. 17 volgt de eigenlijke inhoud van de bede, die zóó ingericht is, dat afwijzing eigenlijk onbestaanbaar is. Indien gij dan mij als deelgenoot of met mij gemeenschap hebt (εἰ οὖν με ἔχεις κοινωνόν), natuurlijk niet in het stoffelijke, maar in het geestelijke, neem hem aan als mij, want hij is mijn geestelijke zoon (τὰ ἐμὰ σπλάγχνα vs. 12). Paulus wil zeggen: Aan mij zoudt gij geenen vriendschapsdienst weigeren, maar doe het dan ook niet aan Onesimus!

Vs. 18. Door weg te loopen, had de slaaf zijnen heer schade berokkend. Paulus verbloemde dit niet, maar sprak het royaal uit. „Indien hij u eenig onrecht gedaan heeft of iets schuldig is, reken dat mij toe". Veel te zacht zou de apostel zich uitgedrukt hebben, wanneer Onesimus zijnen heer bestolen had. Paulus had dan Filemon geprikkeld en zeer onpaedagogisch gehandeld. Doch integendeel hij erkent de schuld en vraagt alleen aan Filemon, dat deze de schuld hem zou toerekenen. Natuurlijk was zij dan

vergeven. Hier staat ἐλλόγα, waar wij verwachten ἐλλόγει, zooals vele getuigen lezen, gelijk ook ἐλεᾶν voorkomt naast ἐλεεῖν, ξυρᾶν naast ξυρεῖν, ἐρωτεῖν naast ἐρωτᾶν.

Vs. 19. Om autoriteit aan zijnen brief te geven, schrijft de apostel hem zelf en noemt daarom zijnen naam. Paulus was anders gewoon, zijne brieven te dicteeren en alleen het onderschrift, behelzend de groetenis, er onder te plaatsen. Deze brief droeg een zeer intiem karakter en een derde had er niet mede te maken. Het is dus kiesch, dat de apostel in dezen van zijn gewoonte afwijkt. Zonderling zou het klinken, dat de apostel alleen de woorden ἐγὼ ἀποτίσω, of ik zal het betalen, zelf schreef (HAUPT). Of Paulus het zelf schreef òf niet, hij zou natuurlijk als man van karakter zijn woord gestand hebben gedaan. Ik geloof, dat het den apostel met zijne verzekering van vs. 19ª hooge ernst was, en hij hier niet schertst. Men vergete niet, dat vermogende lieden somtijds in groote dingen zeer royaal en in kleinigheden bekrompen of benepen kunnen zijn. Men merkt dit b.v. meermalen op bij den koopmansstand. De winnende hand is vaak vrijgevig. Maar in kleinigheden is dezelfde hand somtijds angstvallig zuinig, waarover een wetenschappelijk man zich wel eens verbaast. Hoe het zij, Onesimus had zijnen heer benadeeld en Paulus zou de gevolgen daarvan dragen. Het rechtsgevoel mocht niet worden gekrenkt. Met nadruk staat ἐγὼ ἀποτίσω, omdat eigenlijk Onesimus betalen moest. — Paulus onderdrukt eene gedachte en spreekt die dus niet uit, nl. dat Filemon eigenlijk niets van hem te vorderen had, en dat op stuk van zaken niet Paulus bij Filemon, maar Filemon bij Paulus in de schuld stond. Eene soortgelijke spreekwijze als hier bij ἵνα μὴ λέγω σοι vinden wij 2 Kor. 9 : 4.

De moeielijkheid schuilt in: dat gij ook uzelven mij daarenboven schuldig zijt (προσοφείλεις). Vooreerst wijzen wij de verklaring af, dat Filemon aan Paulus *meer schuldig was* dan de laatste aan den eerste, want dat beteekent προσοφείλειν niet. Mij dunkt, Filemon was allereerst verplicht, aan Paulus Onesimus te laten, en in de tweede plaats had hij ook nog zijn geloof langs den weg der middelen aan Paulus te danken. Paulus stelt het met fijnen takt aldus voor, alsof dit eene kleinigheid was, maar in werkelijkheid was dit eene zaak van het hoogste gewicht, waarbij Paulus' schuld aan Filemon in het niet wegzonk. De bescheiden man drukte zich hier zeer pittig uit, en Filemon kon

het er mede doen. — Gewrongen vind ik de verklaring van HAUPT en EWALD, dat σοι afhankelijk zou zijn van ἐλλόγα in dezen zin „opdat ik niet zegge: reken dat uzelven toe, want gij zijt mij ook uzelven daarenboven schuldig". Evenals Paulus σεαυτόν schrijft, had hij dan hier σεαυτῷ moeten schrijven. Verder staat σοι daarvoor te ver van ἐλλόγα af, en is de verbinding van σοι met λέγω de natuurlijkste. En eindelijk kan ἐλλόγα σοι niet beteekenen, wat de onderstelling bij de geheele redeneering is: schrijf de post, welke gij mij schuldig zijt, op uwe rekening.

Vs. 20. Ναί, ja, is de introductie van een broederlijk beroep, soortgelijk als Fil. 4 : 3. Een broeder vraagt voor eenen broeder aan eenen broeder, zoodat afwijzing van de bede feitelijk onmogelijk is. Mocht ik van u genieten in den Heer! Gelijk Paulus Filemon in den Heer verwekt had, verwacht hij ook van hem in den Heer de betooning van zijne kinderlijke plichten. Het is, alsof Paulus zegt: In schijn vraag ik voor Onesimus, maar in werkelijkheid voor mijzelven. Men heeft in ὀναίμην eene woordspeling op den naam Onesimus gezien. Het is mogelijk. Doch zeker volgt Paulus hier het gewone Grieksche spraakgebruik, waarin meermalen een vader ὀναίμην zegt met het oog op zijne kinderen, die hunne kinderlijke plichten vervullen (zie o. a. LIGHTFOOT). Ὀναίμην σου, ὀναίμην ὑμῶν komt bij IGNATIUS voor (Polyc. 1, 6, Magn. 2 : 12, Ephes. 2). Paulus spreekt den wensch uit, van Filemon te mogen genieten, troost en voldoening bij hem te vinden, gelijk een vader die vindt bij zijnen zoon. Verkwik — vraagt hij — mijn hart in Christus, gelijk het eenen Christen betaamt! Zie vs. 7^{b}. Dan zal Paulus' hart in de gevangenis verkwikt en verteederd worden, wanneer Filemon aan zijn verzoek betreffende Onesimus voldoet.

Vs. 21. Al heeft de apostel vriendelijk gevraagd, hij is zich toch ook van zijne autoriteit bewust. Hij mag gehoorzaamheid eischen. Daarom schrijft hij: vertrouwend op uwe gehoorzaamheid schrijf ik u. Naar den aard der liefde voegt hij er aan toe: wetend, dat gij ook doen zult boven hetgeen ik zeg. Zou dit hierin bestaan hebben, dat Paulus den stillen wensch koestert: Filemon zal Onesimus de vrijheid geven? Ik durf het niet zeggen, want nergens heeft Paulus op de vrijheid van den slaaf aangedrongen. Dit klemt te meer, omdat het den apostel niet aan de noodige vrijmoedigheid ontbrak, om te zeggen wat hij wilde. In elk geval bedoelt Paulus: Gij zult hem nog vriendelijker behandelen

dan ik heb durven hopen. Men ziet, dat bij Paulus, terwijl hij schrijft, de moed verlevendigd wordt.

Vs. 22. Men vertale dit vers: Bereid mij tevens ook huisvesting! Ξενία = gastvrijheid en huisvesting of logies. Hier het laatste evenals Hand. 28 : 23. Vgl. bij ἑτοίμαζε ξενίαν het Lat. parare hospitium. Behalve hetgeen de apostel voor Onesimus verzoekt, vraagt hij thans ook iets voor zichzelven. Men moet niet vertalen: „Bereid mij tevens ook huisvesting!", alsof Filemon tegelijk met de aan Onesimus betoonde vriendschap ook hem liefde bewijzen moest. Want vooreerst kunnen wij dan vragen: Hoe wist Paulus, dat hij tegelijk met Onesimus in Kolosse aan zou komen? En verder, waarom schreef hij dan eenen brief? Hij had zijne boodschap mondeling dan toch nog beter kunnen doen. Het is wel waar, dat, als Paulus Filemon bezocht, hij tegelijk kon opmerken, hoe de verhouding tusschen den heer en den slaaf was. Maar wij mogen niet zeggen, dat Paulus logies vraagt, om Filemon te kunnen controleeren. Dat zou zeer argwanend van den apostel geweest zijn, en blijkens vs. 21 had hij op hem het volste vertrouwen. Het vragen van logies is een bewijs van Paulus' vriendschap. Hoe gaarne wilde hij ook de gemeente bezoeken, die hij niet kende, hoewel hij eenen brief aan haar geschreven had, omdat hij groote betrekking op haar gevoelde. — Paulus hoopte op zijne bevrijding en dat hij als eene gave uit Gods hand aan de gemeente zou geschonken worden (χαρισθήσομαι ὑμῖν, vgl. Hand. 3 : 14). Deze hoop rustte op de voorbede der gemeente, zoowel van Filemon als van de andere Kolossers, niet op uitwendige omstandigheden of op eene rechterlijke beslissing. Deze hoop evenwel werd niet vervuld, want Paulus vertrok na zijn beroep op den keizer als gevangen man van Cesarea naar Rome.

Vs. 23. De groeten worden overgebracht van dezelfde personen, die Kol. 4 : 10—14 genoemd worden, alleen met uitzondering van Jezus Justus, die hier wordt gemist. Dit kan om persoonlijke redenen zijn geweest, maar ook is hier eene onwillekeurige vergissing mogelijk. Reeds het verschil in de volgorde, waarin de personen genoemd worden, bewijst, dat Paulus hier zichzelven niet copieert. Het is daarom ongeoorloofd, met J. H. A. MICHELSEN (t. a. pl. bl. 202) hier Ἰησοῦ te veranderen in Ἰησοῦς en ἐν Χριστῷ als eene latere invoeging te beschouwen, nadat men van Ἰησοῦς gemaakt had Ἰησοῦ. Wanneer Paulus hier Jezus, bijgenaamd Justus, bedoeld had, zou hij hem ter onderscheiding van Jezus

Christus hier zijnen vollen naam hebben moeten geven. Niet als Jezus, maar als Jezus, bijgenaamd Justus, was hij aan de gemeente bekend. — Hier staat Epaphras, de eigenlijke stichter van de gemeente der Kolossers, die als zoodanig wel bekend was, voorop, terwijl hij Kol. 4 : 12 eerst in de vierde plaats genoemd wordt. Hij heet hier Paulus' medegevangene in Christus Jezus, terwijl Aristarchus eenen dergelijken naam draagt Kol. 4 : 10. Dat één van beide foutief moet zijn, en wij hier Filemon naar Kol. moeten verbeteren (J. H. A. MICHELSEN, t. a. pl. bl. 202), verraadt eene harmonistiek, die nog niet eens past bij de theorie van de letterlijke, mechanische schriftinspiratie. Aristarchus en Markus behoorden tot de Christenen uit de Joden (Kol. 4 : 11), en Demas en Lukas tot de Christenen uit de heidenen. Al de genoemde broeders waren van Aziatischen oorsprong en zeker bij name aan Filemon bekend.

Vs. 25. Het slot van den brief komt vrij wel met dat van Gal. 6 : 18 overeen. De genade van den Heer Jezus Christus, d. i. Gods gunst of liefderijke gezindheid, die de Heer Jezus Christus uit Gods naam geöpenbaard heeft, zij met uwen geest! Mocht gij, Filemon, Apphia en Archippus die ondervinden! De geest is hier het door Gods Geest verlichte gemoed der lezers, waarop Gods Geest inwerkt. De openbaringen van die genadige gezindheid of die onverdiende liefde mochten hun in rijke mate ten deel vallen!

Bij den uitgever dezes is mede van denzelfden schrijver verkrijgbaar:

Encyclopaedie der Christelijke Theologie . . . . f 2.—
Commentaar op het Evangelie van Johannes. - 3.30
Commentaar op de Handelingen der Apostelen. - 3.—
Idem Idem geb. . . . . - 3.60
Commentaar op de Katholieke Brieven . . . . . - 2.75
Commentaar op den Brief van Paulus aan de Filippiërs . . . . - 1.—
Commentaar op het Evangelie van Markus . . - 3.—

50928 227Q

Baljon, J.M.S. B19c

Commentaar op de brieven

227Q
B19c

50928